

L I T E R A T U R A

PILLANTÁS

AZ ANGOL LITERATURÁRA. 1836-ban.

Azon művek közt, mellyek a' historiai tudomány' gazdagítását czélozák, csak kettő vagy három hat be mélyebben biralmába; ez *China' historiája*, (History of China), az Edinburgh Cabinet libraryben, 's *Oroszországé* (History of Russia), Lardner' encyclopaediájában. Az első nagy gonddal készített mű; historiai factumok' bőségén kívül nagy számát adja igen érdekes részleteknek, mind e' nép' társas állapota', mind föld- de' termékeire nézve. A' másiktól elmondhatjuk, hogy Oroszországnak első historiája, melly Angliában jelent meg; az egyetlen munka, mit e' tárgyban bírtunk, Tokeé, hűtlenebb 's incorrectebb volt hogy sem a' criticát, még a' legkevesbet kívánót is, kielégítse. Tán ez osztályba rendezhetnők a' *reformatio' históriáját* (History of the Reformation), Stebbingtől: ha igen nagy áradozás' hibájában nem szenvedne; de ha úgy nézzük, mint bőv áttekintését azon eseményeknek, mik a' reformált vallás' szerkezetére gyűltek: nem tagadhatjuk meg, hogy méltó azon olvasók' figyelmére, kiknek sem szükséges ismereteik, sem elég üres idejük, az eredeti forrásokból meríteni.

A' többi kiadások közt, mellyek a' historia' körébe tartoznak, a' *fekete herczeg' élete* (Life of the Black Prince), Jamestől, kétség kül egyike a' legkitünőbbeknek. Ez a' türelem' és vizsgálatok' műve, de világosság' 's methodus' hiányával. A' *római régiségek' kézikönyvére* (Manual of Roman antiquities), Karrtól, ki, úgy látszik, igen bőven meríte Ádám' illy tárgy munkájából, tán úgy lehetne hivatkozni, mint hasznos könyvre azok' számára, kik a' classicusokat tanulják; — Hase' ugyan ollyan német munkájának: a' *Görögök' köz- és magányélete* (Public and private life of the Greeks), fordítása, mit tulajdonlag angol termékek' osztályába sorozni, nem lehet. A' *portugál háború történetei* (Account of the war of Portugal), Napier' admiráltól, több tekintetben figyelemre méltó munka; nyers erőtelj, 's a' tengerész' nyílt őszintesége, részletei' érdeke 's igazsága, 's bizonyos tömörség által kitünő, mit igen ritkán lelünk annál,

ki ön tetteit beszéli el, egy kormány' hálátlanságának befolyása alatt ki tetteit félreismeré. — Ezek egyedüli historiai munkái a' jelen évnek, dicsérettel említhetők.

Az utazások', rajzok', tourok' osztálya nagy számú termékekkel bővitetett. Azok közt, melyek némi számot tarthatnak a' jövőre, *Chínát*, Dawis, *Németországot*, Strang, 's *Norvégiát*, Laingtol idézzük. E' munkák sokkal magasb szempontból ajálkoznak, azon becses tudósítások által, miket adnak, mind szellemök' igazsága, mind szerzőik' mély belátása által. Dawis' munkája több tekintetben fő figyelmet érdemel. Azon nép' character'e 's szokásai bizonyos rendben fekszenek előtte; a' részletek' olly hűségével, 's a' styl' olly egyszerűségével festi azokat, mit eléggé dicsérni nem lehet. 'S ezt azért, mert Dawis nem azon gentlemanek' egyike, kik a' cantoni piacztot átröpkedék, 's miután néhány hong kalmárral ebédelték, azt hiszik, hogy képesek a' keresztyénség előtt föltárni egy ország' titkait, melly hasonló gondossággal őriztetik, mint a' nagyúr' serailja. Dawis a' Chinaiakat szemről szemre látta; roppant biralmokba olly mélyen hatott, meddig firmána engedé, 's elég ideje 's módja volt művének mind azon érdekot megadni, a' mit leheté, 's ezt szerencsével tevé. — *Németország* (Germany), Strang úrtól, nem kevésbbé érdemel magasztalást. Nagyszerű műve a' tudományosságnak 's criticának; hű és tökélyes vizsgálatát adja a' német characternek. Strang' ítéletei rendszerint mély és fázrasztó vizsgálatokon alapúlnak; de tán több világosságot 's methodust ohajtanók művének. — A' mi Laing' csodálást érdemlő munkáját *Norvégországról* (Norway) illeti, tán az első helyet kénytetünk neki kimutatni. Mondhatnók, hogy előtte ez ország' rendelkezetei 's segédforrásai még ismeretlenek valának nekünk. Kormányát, földművelését, törvényes tartozásait 's jogait, semmit nem hagyta el Laing, 's e' földadást olly erővel, 's az ítélet' olly igazságával fejtí meg, mi őt kétség kül első nevezetességeink' sorába helytí.

A' mi ez osztály' egyéb munkálatait illeti, nagy kár nélkül, hallgatással mellőzhetnők el; 's ha némi részletekbe bocsátkozunk, pusztá udvariságból tesszük. *Paris és a' parisiak* (Paris and the Parisians), Trollope mistresstól, affectatióval, 's ragyogó bohóságokkal tele; *amerikai emlékezetei* (Recollections of America) nem nagyobb becsűek; igen fölüleges mű, legparányibb élet nélkül; — a' *schweiczi kirándulások* (Excursions in Schwitterland) előtt csodálkozással látjuk a' Cooper nevet, annyiszor elmondott dolgok' összehalmazásán, a' milly e' jelen munka' tartalmát teszi; — a' *kalandvágtyak* (Inklings of Adventure) Wilsontól, hitvány fecsegés; — *Gregor' rajzai* (Note Book) könnyed alkotás, de tele közhelyekkel; — *Slidell' munkája: az amerikai Angolországban* (Amc-

rican in England), némi hasznú lehet azoknak, kik példakéért, nem tudják, hogy London' utczaí légszeszszel világitvák, hogy vendégházai very comfortable-ek, de szertelen drágák; *la splain revisited*, azon szerzötől, kissé többet ér. *A' fehér ember' sirhalmát* (White man's grave), mondhatnók, azért írta szerzője, hogy megbizonyítsa nekünk: Sierra Leone egyike a' legegészségesb lakhelyeknek: azért olvasása által legyen szerencsénk megtudni, hogy Rankin, szerzője, ez utazást egésze' tekintetében tevé; — *Madrid 1835-ben*, nagy számú részleteket ad a' spanyol erkölcsökről, de előadása' terjengő módja, szerzője' könyvcsinálási maniját árulja el. — *Görögország* (Greece), Sir Grandville Temple-től, bizonyosan egyike azon műveknek, millyeket egy gentleman-tól várhatni, ki mulatságaúl utazik, 's hazatérve, kándalloja' szögében visszaidézi classicai emlékezeteit; — *Batists in America*, főkép egy missióhozi tudósításul határozott, mellynek célja az angol 's amerikai anabaptisták' egyesítése volt; részleteit adja azon szakadásnak, melly a' rab-szolgaság' kérdésének tárgyában történt; *a' Vándor Belgiumban* (a Saunter in Belgium), úgy szalad át ez országon, mintha a' Regent-Street' vagy London' más utczaiban kószálna; — *a' Szárazföld 1835-ben* (The Continent in 1835), kivevén némelly cikkelyt a' vallás' ügyében, ép olly tökélytelen. mint fölülleges; *a Summer in Spain* kevés becsű munka, mint az, egy ladytől költői stylben írt *külföldi estélyek* (Evenings Abroad) is. Ellenben ki kell e' szárazságok közül emelnünk Back' kapitány' tudósítását, utazásáról az arcticai oceanon (Account of captain Back's expedition to the arctic Ocean) King által, ki e' válalatban mint sebész és természetvizsgáló vón részt. Ez egyike a' legérdekesb utazásoknak, mit valaha olvasánk. — De hasznosság' tekintetében a' *Vezér a' szárazföldön* (Hand book for the Continent) a' jelen évi munkálatok közt minden kétség kül a' legtöbb figyelmet 's magasztalást érdemel.

Az eléggé tetszékeny *egyveleg* cím alá azon munkákat sorozzuk, mellyek tulajdonlag egy különös osztályba sem tartoznak. Illyen, p. o. a' *középosztályok' monarchiája* (Monarchy of the middle classes), hol Bulwer nagyon erőködik, hogy egy napvilágos igazságot megbizonyítson, mit megmutatni nincs másra szükség, mintegyszerű józanész' néhány sorára; — *A' lordok' kamarájának emlékezetei* (Random Recollections of the House of Lords), 's a' *nagy főváros* (the Great Metropolis), mind ketten durva hibákban hemzsegek, hol Grand ép olly kevésbé kímélte a' nyelvet, mint az igazságot; — *don Carlos' udvara és tábora* (the Court and camp of don Carlos), mellyben Homann pártszelemmel írja le a' Spanyolországot pusztító háborút; — *Montagu lady' levele-*

zését (the Correspondance of lady Mary Wortley Montagu) Wharncliff lord adja, de vele semmi új világosságot ez író-nő' characterére 's életére. E' munkák közt egy sincs, tudományos tekintetben némi becsű. Az egyetlen, melly olvasóját e' világ' ügyeinek örvényéből kivonni képes, a' *philosophi útazás a' hóldba* (Journey to the Moon), lélekkel írt mű, de igen hihetőleg, körülmények' benyomása alatt, miknek jelenleg semmi érdekek. Bár milly sebes a' jelen szemle elég ez, hogy meggyőződünk: egy pár kötet 1 György' uralkodása alatt könnyen föléri jelen évi egyvelgünk' egész aratását.

Egy, mindennemű munkálatokkal olly dús előkorban, igen természetes volna, hogy a' közönség az írók' élete' részleteinek megismerése iránt, azon kedvezéssel, a' mint munkálataikat fogadá, kissebb vagy nagyobb mértékben egyenlő vágyat nyilvánítson; de kitűnik, hogy az nem úgy van. Ez évi literaturánk e' tekintetben igen szegény. Mirabeau', don Manuel Godoy', 's Talleyrand' emlékiratainak fordításán kívül, Temple William', Shaftesbury, Davy', 's Bonaparte Lucian' memoirjai, ez év' fő biographiai. A' kissebb fontosságúak közül dr. Dibbing' *emlékezetei* (Reminiscences) Wrexall Nathaniel' memoirjait nevezzük, bár e' munkálatoknak, valóban szólva, semmi komolyabb oldalak. Ezen kívül néhány becses életírás jelent meg Lardner' encyclopaediájában, többek közt Alfred', St. Columbat' 's John Hegwoodé. *Strafford és Elliot' élete* (Lives of Strafford and Elliot), Forstertől, sokkal terjengőbb, hogy sem az olvasó' figyelmét megragadja. Benson Hill' *emlékezetei* (Reminiscences), a' szerző' személyét érdeklő anecdoták' tára, mik igen kedvesek lehetnek, de még sem egyebek, mint anecdoták. —

Ha a' költészet' biralmába áttérünk, ott ugyanazon szárazságot leljük. Ritkaság, hogy szemünk előtt időről időre genie' szikrái villanjanak föl; általánosan e' munkálatokban sem elég hév, sem erő, sem eredetiség. Uralkodó characterök, a' kifejezés' kecsé; de e' tulajdon pótolja ki a' többit mind. A' megjelenő számnélküli zsebkönyvek könnyed kifolyást adnak e' kellemes semmiknek.

Mind azon költemények közül, mellyek 1836-ban jelentek meg, nehezen idézhetnők egyet, melly többre számolhatna, 12 hónapi létnél. Kérdeznünk is kell magunkat, miként van az, hogy e' munkák még is mind megelérik olvasóikat, bár nem számítvák, a' szerzők' barátinak körén túl. *Beszé-lyek versekben* (Tales in Verse), Howitt Marytól, kellemes kötetke, poésis' igénye' nélkül; — *Althrop' főtmenyecsarnoka* (The Althrop picture gallery), egy ladytól, 's *Hella*, Lenox Cunyngham Györgytől, tehetlenséggel egyesült erőködést árulnak el; — *Geoffroy Rudel, a' szerelem' zárán-*

doka (Geoffroy Rudel, or the Pilgrim of Love), Grahamtól, több nagy szépségű helyeket ad, de részletekben egyenletlen munka. — a' *tanítványné* (the School Boy), Mande Tamástól, naiv 's érzelmeteljes mű; — a' *születésnap* (the Birthday), Bowles Carolintól, egyszerűen 's ízléssel írva; — *Lanherne' völgye* (the vale of Lanherne), Stokes Sewelltől, igénytelvébb, mint a' többi mind. E' költemény spenceri stanzákban van írva; stylje' tisztasága, verselési könnyűsége 's érzelmei' igazsága, korunk' egyik fő figyelemre érdemes jelenetévé emelik. De ezen kül, mellyek azon költemények, mellyeket neveznünk fölmarad? Alig létezik még nehánynak neve, mint némelly romvár' tornyain lengeni látjuk még azon lovag' zászlóját, ki egykor laká, 's nincs többé. Illyenek p. o. a' *lengyel forradalom* (the Polish Strugg), Kennedy G. Mtól; *kereszténység* (Christianity), Bust William esq.-tól; *granadai 's alhambrai dalok* (Songs of Granada and the Alhambra) Smith B. Lydiától; *dalok Olaszországról* (Rhymes from Italy); *apológ Byron lordra* (An apology for lord Byron). Prentis Istvántól; *Alfréd a' nagy* (Alfred the Great); *Alkonydalok* (Songs of Twilight), Reynolds uraktól; *a' tengernymphák ébredése* (the Sea nymphes Wake), Hamilton Roberttől; *Csodálkozás* (the Atonement), Oke M. S.-tól; *lengyel dalok* (Lays of Poland), 'stb.

De lépünk át egy műveltebb térre, mint a' költészeté; 's ez a' költői prosa', vagy regényé. Ez osztály' jelenetei nem méltatlanok literaturánk' legesillogóbb koraira. Igaz, hogy jelenkori íróink közül kedvezőleg egy sem hasonlítható a' Fielding, Richardson, de Foë, Smollet, Goldshmithekhez: de nem tagadhatni, hogy az utósó években a' regény' terét mind nézetek', mind a' társaság' különféle osztályai' vizsgálatának tekintetében gazdagíták. Nem próbálnók meghatározni a' képzelem' műveinek számát, mik ez évben jöttek fényre; de a' való alatt maradunk, ha 70re tesszük. E' számba csak a' tulajdonlag úgy nevezett regényeket sorozzuk, 's azon munkálatokat, mik ennek köreihez közelgnek. Szerzőik közül néhány, ismertebb íróink közt vőn helyt, de kevesen vannak, kik előszer merénylettek volna e' nehéz pályára föllépni. Ez év' jelenetei közül egyike a' figyelemre legméltebbaknak *Astoria*, Washington Irvingtől. Ez tulajdonkép nem regény, bár a' költést veszi segédül. Egy bőrkalmár' válalatának adja leírását, egy rakhelyet alapítani czélozót Colombia' torkolatánál, Éjszakamerika' keleti oldalán. E' gyarap előszer Astoriának nevezteték, alapítója' nevérol, de később angol hatalom alá esvén Szentgyörgy nevet kapott. Azon pittoresk leírások, miket e' mű ad, élénk és drámai jelenetei, egyikévé emelik legérdekesh regényeinknek. Soha sem tárt föl Washington Irving több báját és talentomot. — A' pom-

pázva *szerelem*' történetének hirdetett *Henrietta Temple* az ifj. d' Israëlitől, egészen más characterü regény. Azon affectatióval van írva, mellyben d' Israëli anynyira tetszik magának, azon valódi képességgel 's igényes göggel, mit minden más művében lelünk. E' történet' morálja az, hogy az első szerelem egyedül igaz, 's egyedül tartós; de, nagy szerencsétlenségre, azon személyek' választása, mikkel d' Israëli ez anynyira szép költői theoriát megmutatni akará, nem okos; az elég volna tönkre tenni, ha lady Blessington, pedig kinek érteni kellene hozzá, nem jőne *egy öregecske gentleman' valomásaival* (Confessions of an Elderly Gentleman), megmutatandó, hogy a' szerelem' benyomásai koránt sem változhatnak, sőt olly hamar kitörlesztvék, mint fogadvák. A' nemes lady e' művében nekünk egy bizonyos Lovelace-t fest, ki számot nem tartva hat szerencsés viszonyára, egyenlő lánggal tér a' komornától az úrnőhöz, a' feleségtől az özvegyhez, az anyától lányához! — Az émelegős részletek az egyszerűség' olly hangjával mondatnak el, hogy kísértetbe jönnénk hinni, lady Blessington nem tőn egyebet, mint egy mintát másola, ha nem: hogy az egy személyben összesíté azon vonalokat, miket többen adának neki. Akármint legyen, a' d' Israëli' 's a' lady Blessington' theoriája közti különbség szembező; de e' két túlság közt még lehető theoriák igen vannak.

Wood Leigthon, Howitt Marytol, 's *Lovenstein* miss Robertstől, kellemes művek, mik bennünket a' fashionable élet' utából kivonnak. Egyik egy faluba visz, 's minden ott lakó különös személyekkel megismertet; másik vadonok' közepébe, a' mezők' egyszerű fiai közé vezet, kik e' magányba vonultak, miután egyenként halni látták ifjukorok' képzeményeit. E' két mű csekély becsű, de olvasni kellemes, 's szerzőik' jó'iránya kíméletet parancsol. Mi az *erdei és mezei beszélvényeket* (Tales of the Woods and Fields) illeti, a' *két öreg' elbeszéléseinek* (The Old men's tales) szerzőjétől: ez utóbbi munka sokkal többet reméltete szerzőjétől, mit nem teljesíte. Említnünk kell még egy kedves beszélgyűjteményt a' *pletykahét* (The Gossip's Week) cím alatt. A' kifejzés' szépsége, gondolatai helyessége, 's érzelmei' igazsága, egyikévé teszik a' legkellemesb műveknek. Nem mondhatunk ennyit James' elbeszéléseiről, miket a' magazinok 's annuálerekből, hol előszer közlé, később *az álhatlan* (The desultory man) cím alá gyűjte; a' közönség' kegye igen megfellelt munkája' czimének. *Egy nap az erdőben* (A day in the Woods) Millertől; a' költői kosárfonó bizonyosan Southey' munkája. Tudjuk, hogy ez író igen különös vonzalommal viseltetik az emberek azon osztálya iránt, kik Angliában,

igen furcsán, *uneducated poets* neveztetnek; de e' mű nem nagy becsü.

A' tengeri regények' száma még növekszik ez évben, 's bizonyos, hogy a' regény' ez új neme határozólag vön helyt literatúránk' évkönyveiben. Marryat kapitány a' *tengerrablót* 's a' két *Cuttert* (*The Pirate and two Cutters*) adá, melly valóban hihetlen fényvel adatottki, 's *Jáfetet*, ki atyját keresi (*Japhet in Search of a father*) melly, a' nélkül, hogy szorosán tengeri regény lenne, több jeleneteket ad e' nemben; 's *Midshipman Easy*-t, melly kétség kül a' szerző' jobb munkái közé tartozik; — *Rattlin az álmodó* (*Rattlin the Reefer*) cím alatt Howard egy más regényt ada, marryati idomban; *Ben Brace* Chámier kapitánytól; *The Cruise of the Midge*, töredékesen már a' Blakwood magazinben közölve, kétség kül hibásan, Wilson professornak tulajdonítatik.

Allítják, hogy a' regény nem bírja többé a' közönség' kedvezését. Lettdolgok vannak, képesek az ellenkezőt bizonyítani. Annyi igaz, hogy a' jelenkori regények nem többé képtelenségek' összehalmozása, mint egyébkor, hogy a' feketé bűv' minden csodái nem használtatnak többé, a' szellemek nem idéztetnek ki többé síraikból, 's a' szegény emberi teremtményekre nem ruháztatik természetfölötti hatalom; 's inkább színeik' bizarrsága, nem fejtett helyzetek, túlfeszített érzelmek, a' személyek' tragikai tónja 's az actiot elfődező bizonyos titokteljesség által érdemlik meg a' regény' nevét. A' historiai regények, vagy jobban: Scott' regényeinek utánzásai, mik kevéssel ez előtt jelentek meg, nem tesznek kivételt e' szabály alól. Bár eseményeket füstének mik helyt vőnek a' historiában, 's bár valóban létezett személyeket tüntetnek elé, általában a' túlfeszültség' olly szellemében íratvák, hogy az általános elnevezés alólki nem vétethetők. E' nem' jobb regényei, miket olvasánk, *Edith of Glamis*, melly valóban nem volna érdemetlen éjszaki Ariostunk' tollára; ügyes criticusokat is eltéveszhetne; — *Lord Roldan*, Allan Cunninghamtól; de e' sietve írt munka, égő képzelem' befolyása alatt, nem mindig marad hű azon jó ízléshez, minek ez író más regényeiben próbáit adá; — A' *varázsló* (*The Magician*), Leitch Ritchietől, élettele drámai jeleneteket ad, de mind e' mellett sem regény; — *The Mascarenhas*, ind regény, melly személyei' soksága miatt nem mindenütt kerüli ki a' homályt és zavart; — *Edrick the Saxon*, (Birdtől, elbeszélés a' Xld. századból, egyéb igények nélkül, mint évkora' erkölcei', characteré', 's különös öltözte' füstésének hűségével; — a' mi a' *Berkeley Castle*, című regényt illeti, mit a' historiai regények' osztályába teszünk, nem tudván máshová sorozni, annyi joggal mondván ennek, mintha regénynek, novellának, vagy családi arczképek' csarnokának nevezném;

— az önmagától elítéltetett (the Self condemned), Gaspytol, ír regény, 's ír regény inkább idoma mint characteri' igazsága által, de mind e' mellett olly mulattató, mint akármellyik a' maga nemében; — végre *Seymour of Sudley*, miss Sudleytől, ritka belátással írt mű, végezze be azon historiai regények' elszámolását, mik e' szemlében helyt érdemlenek. Önkényt történt, hogy az *ind historia' regényét* (The Romance of Indian history), tiszt. Hobart Cauntertől, nem emliténk; úgy tetszik nekünk, hogy e' mű historiai tekintetben némi fontosságú. Historiai vázolatokkal, elbeszélések' gyűjteményét adja, a' mahomedan India' ismertetéseül az Vd. századtól a' XVII-dikig. A' beszélyek, a' szerző' részéről a' föld' és nép' szoros ismeretét mutatják. Nagy becsű mutató egy neme ez, más sokkal komolyabb természetű vizsgálatokra.

A' fashionable novellák', e' tűnékeny jelenetek' száma, mik a' divattal születnek és halnak, kevesebbült. A' közönség végre megelégtült ez élettelen szüleményekkel; sokkal lényegeseb táplálathoz látszik fordulni. Azon munkák, miket említnünk fölmaradt, nem egészen fashionablek; inkább hybridi nem, melly egyenlőn kölcsönöz a' házélettől, 's azon mesterséges élettől, melly a' nagy világ' életének neveztetik. A' St. John ladynek tulajdonított *Mrs. Cleveland and the St. Clairs*, tapintat, finomság 's érzelemteljes regény, mindenütt, hol a' család' benső életéről szól; de hol a' salonokban vesz el, a' jó tón' hitványságait főtendő, nem adhatjuk e' magasztalást; — *The bar sinister*, ugyanegy aszonytól, sokat ígér, keveset ad; — a' *felajánlott* (The devoted), lady Burg Charlottetól, tán egyike a' jobbaknak e' nő' művei közt, de ez nem sokat mond; — a' *három időkor egy nő' életéből* (The three Eras of Woman's life), egy erkölcsi elv' befolyása alatt írt novella, a' mi rajta az egyformaság' kevéssé vonzó színet ömleszt el. Azon gyönyör, mit a' styl' tisztasága szerezhetne, a' szerző' előítéletei által elbontatik; — *The Fellow Commoner* lélektéljes, mindenek fölött con amore írt novella, mellyben a' kalandok egymást üzik; — a' mi Miss Stickney' regényét: *haza, vagy a' vas szabály* (Home, or the Iron Rule) illeti: ha a' characterek' igazsága, a' tárgy' 's az actio' módainak szerencsés választása, az olvasó' figyelmét kívánhatják: kétség kül bizonyíthatjuk, hogy e' regény akkor is fog olvastatni, midőn jelenkori regényíróink' nagy többsége el lesz feledve; — *Mrs Armytage* cím alatt vevénk egy új szüleményét Mrs. Gore' könnyed tollának. E' mű, mint szerzője' novelláinak nagyobb része, figyelemre méltó az előadás' könnyű 's élénksége, 's characteri' igazsága miatt több könnyed helyzetekben. Ainsworth' *Crichton* és *Rookwood*-ja, nem egyéb, mint álcillám és rapsodia.

Ezek 1836' főbb jelenetei. A' milly futolagosnak kellett e' szemlének lenni, elég leend ez, hogy kimutassa az irányt, mit az értelmi cselekvőség Angliában magának legfőképp kitűze.

France littéraire, (Jun. füzet 1837) után, Szerényi Gyula.

CRITICAI VÁZLATOK.

A' KÜLFÖLDI LITERATURA' LEGÚJABB 'S KITŰNŐBB TERMÉKEIRŐL.

ORVOSI TUDOMÁNY.

Esquisses phrénologiques et physiognomiques, ou Psychologies des Contemporains les plus célèbres, selon les systèmes de Gall, Spurzheim, de la Chambre, Porta et J. G. Lavater, par THEODORE POUPIN. — Paris, chez Trinquart. 1836. 2 vol in-8, ornés de 40 portraits: Ára 18 franc.

Szellem, elevenség, könnyü és kellemetes stylus, elégé érdekes alkalmaztatások 's különös összeállítások, meny nyi czím, hogy ezen vázlatok szerencsét tegyenek, még akkor is ha azok nem Janin ur' pártfogása alatt jelennének meg. De ez csak igazságosan történend; mert a' mi mai időben igen igen ritka dolog, íme egy mulattató könyv, mellynek egy lapja sem gerjeszt borzadást, sem könnyeket, sem ási tozást. 'S a' mi még különösebb, a' szerző ezen csudálatos következményt tudomány által hozta elő. Igen is, a' tudomá ny termékenyebb ön magának, mint minden román írók' feje öszvesen, 's képzelődés dolgában a' természetnek nincs versenytársa. Kimeríthetetlenek ennek segédforrásai, számlalhatatlanok kincsei, 's alig ha még mind eddig a' minden ség nagy könyvének csak egy fél lapját, képesek valánk el olvasni.

A' nélkül hogy elfogadnók a' phrenologia' minden igé nyeit, mellynek szinte mint minden tudománynak, megvan nak tévelygései 's igazságai, meg kell esmernünk azon valódi szolgálatokat mellyeket az tett 's még tehet a' tudománynak.

Lavater' physiognomiája sem volt valóban haszontalan 's mind a' két ág, a' figyelő ember' lelkének élénk ingerül

szolgál. Bájjal teljes azon gyakorlat, igyekezni kitalálni a' charactert az alakok szerint, összehasonlítani a' vonásokat 's hajlandóságokat, melyek különbféle személyeknekél találtatnak, kitanulni a' lélek' láthatlan formáit a' test' szokásaiban melly annak műszerül szolgál a' külsővel való közlekedésre.

Poupin úr időkorunk negyven kijelölt embereinek melyképét gyűjté össze, 's reájok alkalmaztatván Gall' és Lavater' theóriáját egy nagy érdekű galeriát csinált. Brillat-Savarin árnyékrajza ábrázolja az *étekszeretést*, (alimentivité). Az izlés' physiologiájáról szellemdús munkája, (Physiologie du goût) szerzé neki ezt a' becsületet; talán még soha sem létezett olly kellemdús hasszerető (gastronome).

Doctor Gall' vonásai a' *szeretetet* (l'amativité) mutatják; a' Casimir Perrier-éi a' *gyermekszeretést* (la philogénitüre); a' Walter Scot-éi a' *lakszeretetést* (l'habitativité); a' Lafitte-éi a' *jóakaratot* (l' Affectionivité); a' general Lamarque-éi a' *tusaszzeretést* (la combativité). A' *rontásszeretet* (La Destructivité) mutatkozik Dupuytren' arczán, ki valóban nagyon szerette a' chirurgiai műveleteket; úgy látszik hogy nála ezen organum nagyon ki volt fejlődve, mert szerzőnk azt bátorzkodik állítani, hogy „ha Buffière Péter' szegény gyermeke, csak organisatiojának engedelmeskedik, nem lett volna egyéb belőle egy veszedelmes semmirekellőnél; a' történet, *nevelés* és *erős akarat* azt tették, hogy a' felnevekedett gyermekből, az orvosi iskola' egyik legügyesb tanítója, a' Hôtel-Dieu' fő chirurgusa, az institutum orvosi academiájának tagja, a' leggagdagabb, tegtiszteltebb, legnagyobb tekintetű báróknak egyike lön Franciaországban.“

A' *titokszeretést* (la Sécretivité) nem lehetett volna jobban ábrázolni, mint herczeg Talleyrand' képe által. Ez a' tökéletes diplomaticus, úgy mutatkozott egész életében a' közönségnek, mint valami csudálatos talány.

Az *ö.becsülést* (l' estime de soi)- azon tulajdont melly ha dölfösségre nem fajul el, szűli a' nagy embereket 's nagy dolgokat, a' szerző doctor Broussaisnak tulajdonítja, kinek bizonyosan van is joga magát becsülni, 's közönségesen elismert talentómban bizakodni.

Senki sem fogja kétségbehozni idős Dupin-nél, a' *meg-gondoltságot* (la circonspection), melly tulajdonnal ő ritka mértékben bír, 's melly az ő lelkének egészen különös me-netelt ad.

A' *szíves jó akarat* (la Bienveillance) Béranger' minden vonásából kitünik, 's itt vannak munkái, hogy az epének legkisebb nyoma sem csúszott soha szívébe. Élénk harczolásnak közepette is a' restauratio ellen, mindig megtartotta azon szíves vidámságot, minden magának tartott gondolat

nélkül, azon őszinte menetelt, mellyek a' valódi jó embernek tulajdonai.

A' *tisztelés* (la Vénération), vallásosság' organuma, a' francia költő *de Lamartine*' tulajdona; 's az *idealitás* a' Victor Hugoé. Ez a' két szó, mind kettőnek génie-jéről többet mond, mint minden hosszú értekezések. —

Altaljában Poupin ur igen elevenen 's igen kevés kitéttel tudja minden embernek kiről beszél, bélyegző vonásait adni. Valódi vázlatok ezek, mellyeknek körirajzai, csak feleletesen de erősen 's kellemmel vannak adva. Némely biographiai anecdoták emelik ezen rövid esmeretetések' érdekét 's ha néha a' critica csúszik a' szerző' tolla alá, az soha sem durva, sem roszakarató. Egyébiránt nem kell itt várni, mély tudományos vitatásokat, a' szerző maga mondja első lapjain, hogy könyve nagy részint, mindennapi olvasásaiból meritett 's futva dolgozott jegyzetekből áll 's gyakran költői idézésekkel vegyítve. Különben a' munka Janin-nak van ajánlva, ki maga is benne áll hanyag helyzetével 's gondtalan alakjával mint a' francia vidámság' mintája.

Bulletin litt. et scient. (Nro 7. 1836) után A. B. P.

1. *Theorie des Somnambulismus oder des thierischen Magnetismus. Ein Versuch, die Mysterien des magnetischen Lebens, den Rapport der Somnambülen mit dem Magnetiseur, ihre Ferngesichte und Ahnungen, und ihren Verkehr mit der Geisterwelt vom Standpunkte vorurtheilsfreier Kritik aus zu erhellen und zu erklären, für Gebildete überhaupt, und für Mediciner und Theologen insbesondere*, von J. U. WIRTH. Leipzig und Stuttgart, 1836. J. Scheible's Verlags-Expedition. X és 334 l. Ára 2 for. 30 kr. p. p.

2. *Eine Erscheinung aus dem Nachtgebiete der Natur, durch eine Reihe von Zeugen gerichtlich bestätigt, und den Naturforschern zum Bedenken mitgetheilt*, von Dr. JUSTINUS KERNER, Oberamtsarzt zu Weinsberg. Stuttgart und Tübingen, 1836. Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung.

XLVI és 509 l. Ára 1 for. 30 kr. p. p.

1. Az először nevezett írás' czime még hosszabb lehetne a' nélkül, hogy igen sokat mondana azon könyv' tartalmáról, melly előtt áll. A' benne megnevezett anyagok nem csak megvannak, az ígérlet szerint, világítva 's magyarázva: hanem a' mágnesi élet itt van először minden fő idomával együtt időnk tudományának mezejére fölemelve 's világos rendszerbe hozva. Mi ennek átnézését adjuk, mindig megjegyezve, ha hézagot lelünk vagy más véleményen vagyunk.

A' munka három részből áll. Az első, a' bevezető (l. 1—76.), alapvonatait adja az álomjárásnak, azaz az emberi öntudat' különböző helyzetének azon tüneményhez. Ezen helyzetet háromféle.

1. A' természeti vallás szakában, midőn az ember istent nem szellemben hanem a' természetben látja, azon állapot, melyben öntudás nélkül a' természet' birtokába jut, magasabbnak tetszik előtte az éber elmeélet' ellenében; az *emberi lélek alája veti magát az extasisnak* 's a' magát abba áthelyező bűvösnek. Ide a' magyarázatok főképen Hegel' vallási philosophiájából és Rosenkranz' természetvallásából vétetnek; oly módon bár, hogy a' teljesebb átlátás' kedvéért 's a' következőkhöz képest valamivel gazdagabbnak lehetne kívánni: de a' nélkül hogy valami lényeges át volna ugorva. Míg a' Görögöknél azon körülmény, hogy a' lelkesedés alatt adott oraculum' magyarázása a' tiszta öntudásu, éber kérdezőre bizaték, az átmenetelt képzé a' magasabb helyezethez, 's a' philosophia Platoban' (Timaeus) még szembezőköbben kifejele az éber józan fogalmakkal bíró élet' magasb méltóságát az extasisos lelkesedés' ellenében: következik:

2. A' második fok, az *emberi lélek hívő fölemelkedése az extasis fölé*, a) először mint külső ellentétel a' mosesi vallásban, mely az isteniség' illy kijelentései igaztalanságának először nemvilágos érzetében halálos büntetést szabott a' halott támasztókra, álommagyarázókra 's jósokra: a' nélkül hogy egészen tagadta volna az álmokat és visiókat, mint isteni kijelentés' idomait, (itt a' sikernek nagyobb bizonyosság volt volna adható, ha a' szerző ur Vatke' legújabb vizsgálatait használhatta volna a' héber vallás' viszonyáról a' természeti valláshoz különbféle szakaszaiban). b) Az extasis *belső meggyőzéséhez* járul még a' hívő öntudás a' kereszténységben, hol legelőször is Pál Apostol mondá elméletileg teljes világossággal ki az öntudásos szellemélet' magasb becset a' korinthusi közönség' *γλωσσαις λαλειν*-ének ellenében, míg Kristus is már ördögűzés által megmutatta az éber ember' hatalmát a' szellemi elnyomottság' helyzetein. A' keresztény egyház így tovább képzé ki a' Pál-kimondta elméleti nézetet a' Montanismus' ellenében; az extasisos állapotok' gyakorlati levivását bizonyítá be az exorcismusban; végre pedig visszaesett a' zsidó viszonyba az extasis iránt, boszorkányokat üldözve, mellynek geneticus megítéléséhez (l. 33—42), igen jeles észrevételek adatnak. „Tekintsünk vissza, így szól a' Sz. a' 41 l. innét eddigi ábrázolatunkra: így annak kezdete 's a' pont mellyen állunk egymásnak egészen ellenébe tévők. Ott, a' mely keleten, p. o. a' Mogoloknál 's délen a' Jaggáknál az ember a' csupasz természet' annak öntudástalan műszereiben az ördögösekben tiszteli, 's ezek vak önkények szerint meg-

ölhetik a' körülök lévő öntudásos embereket: itt ellenben nyugoton azon 'extasisos emberek az öntudásuaktól mint ördögösek üldöztetnek 's hasonló vak dühvel ezeneként égettetnek meg 's gyilkoltatnak föl. Mindenik helyen a' phantasia szüli a' düht: de hogy a' tünemény megfordult, annak oka az európai világ' érzésre ébredt de tiszta öntudásba még nem lépett szellemiségében alapul.

3. Különbözésül a' csak hívó, sejdítő fölemelkedéstől az álomjárás fölé, annak *öntudásos meggyőzése* csak az újabb német philosophiában képződék ki. Becker Boldizsár, a' bűvös világ' szerzője, cartesianus volt; Spinoza jeles intéseket ada a' sejdítés' valójáról (ep. 30.): de mielőtt az ide tartozó tünemények' tudományos megfogásához, míg az empiriai anyag' áthatásához' juthatni a' gondolkozás által, addig a' gondolkozás az empiriával két ellenkező irányra szakad meg. a) Az egyik párt az ész' oldalára veti magát 's egyenesen megveti az eseteket és empiriát. (Az ép emberész' állása az empiriához); b) a' másik párt föltételtelenül az esethez szabja magát 's az által minden gondolkozást megvet (A' föltételtelen hit' állása a' magnetismushoz). Mindenik nézet' különös viszonyáról a' kereszténységhez, következőleg eltalálva fejezi ki magát a' szerző 52 l.: „A' rationalismus, ámbár abban különbözik a' kereszténységtől, hogy az ördögösség 's annak a' hit általi meggyógyításának hivesét tagadja, mind a' mellett alap-ideaja által az öntudásu, éber élet' egyedüli igazságáról lényeges megegyezésben van a' kereszténységgel. Ama hit ellenben, ámbár az exorcismushoz 's ördögösséghez való ragaszkodása által keresztényi, még is kereszténytelen lesz 's belső lényegére nézve vallástalan azon állítás miatt, hogy az öntudásu ember' gondolkozását azon esetek' t. i. az álomjárók mondásai mint valami magasb ítélőszék alá hajtja. Innét azon, a' keresztény vallás' lényével egészen ellenkező állítás következik, hogy azon öntudástalan állapotban sokkal tisztább isteni kijelentés forrása foly, mint az éber öntudott lélekéletben“. E' két irány a' szerző szerint (58 's k. l). egyoldalu helyezet az állati magnetismushoz; de összekapcsolva a' valódi tudományt képzik: mellynek föladása következőleg, szintolly távol a' csalás, mint megfordítva a' természetfölötti behatások' vagy chimárai hypothesisok' fölvételeétől, a' magnetismus' tüneményeit az álomjárók' belső munkásságára visszavezetni. De épen ezen föladást nem fejtheti meg alaposan, a' nélkül hogy azon két helyezetnek alapul fekvő nézetét megfejtené. Mindeniknek t. i. azon közönséges világnézet szolgál alapul, mellynél hibázik minden egyesnek, nevezetesen tehát a' lélek és testnek benső egysége, melly ezeket magán létező dolgoknak tekinti; innét mindenik előtt zárva marad a' magnetismus' benső megértése. A' valódi tudomány

tehát ez okbul törekszik minden létezőnek, tehát egyszer-
'smind az anyag és szellemnek egységére.

Ezen tudományos álláspontra, szerzőnk további magyarázata szerint, először Mesmer lépett, ki, mind a' magnetismus művészeti használásának gyakorlatilag, mind valódi fogalmának elméletileg teremője volt, melyet az őszár' (Allflut) ideája által léteztetővé, tön, melyben a' szellem és anyag, mint a' világ' substantiája, ugyanazok. Ha Mesmer a' magnetismus' ideáját először csak általában fogta föl: Kieser akkor Schelling' természeti philosophiájának szempontjából különösen át és kivitte, nevezetesen megmutatván a' magneticus élet' különbözését az éber állapotól. De mivel sok részben üres formalismus-nál állapodott meg: ez okbul, szerzőnk szerint (74 l.), Kieser' formuláival nincs bevégezve az ügy, 's a' mostani tudomány elébe azon földadás járul, áthatolva nézni meg az egyeset, és nevezetesen, míg Mesmer szerint az ősz-élet magnesi, Kieser szerint a' magnesi élet az emberi életnek alárendelt, de önállásu pólusa: így a' tudománynak azt önállástalan idomunak, mint az éber élet' visszاسugárlását kell megmutatnia.

Ért. megvallja, hogy ritkán találja bevezetést, mely oly szerencsésen adta volna, mint az itten kivont, mind azt, a' mi minden bevezetés' földadása; az olvasót a' következő értekezés' állás pontjára emelni, őt annak számára nem megvesztegetni, hanem igazságok' bizonyítmányát magokban hordozó okok által megnyerni.

A' második főszakban (76—143 l.) a' szerző általános fogalmat akar adni az állati magnetismusról, 's ezt e' végre a' következő viszonyokban tekinti.

1. Az *ébren-létel'* viszonyában és pedig a) *testi* tekintetben. Míg az ébren létben az agy, az agyrendszer azon közép-pont, melyből minden kiindul: a' magnesi életben a' duczrendszer játsza a' fő szerepet. Mint az érzés' ülőhelye gyakran a' gyomor lép itt föl, mely mögött a' legvastagabb duczfónatok léteznek. Hogy a' szerző ur a' gyomorhoz, mint a' magnesi élet' második fókátlanát a' szívet csatolja, csalódáson látszik nyugodni; legalább a' 79 lapon fölhozott vallásában egy álmjáró nőszemélynek, a' szívgyödör alatt a' gyomorgödört kell népszerű beszéd módon érteni. Különben pedig a' test' más részeiben is, p. o. a' kéz és lábujakon, orron 'stb. is képződhetik a' látás', izlés' 'stb. tehetsége, mivel az álmjárónál a' négy felső elválasztott érzék nyugszik, de az ötödikből, az egész bőrön elterjedő tapintási érzékből ősz-érezék fejlődik ki, az első négyet pótoló, mivel elválatlanul magában foglalja őket, mi okbul ugyan is csak határozatlan 's csekély közérzetre alkalmas. — b) Szellemi tekintetben a' különben jelen volt, önmegismerési egység a' magneticu-

soknál, eloszlik különbözéstelen egységre az egyik, 's egysegtelen különféleségre a' másik oldalon. α) Azon egység, a' mint a' test iránti viszonyban a' test öszves érzésének fölmagasztaltságát teszi a' műszerek' öszveségében; úgy szellemi tekintetben azon benséget, mely minden egyes munkásságot közvetlenül egészszé tesz; a' külvilágra nézve a' sympathiát fejezi ki a' szellemileg 's műszerileg rokon, az antipathiát az épen úgy ellenséges, és az apáthiát a' közönbös személyek és tárgyak iránt. Ezen, nevezetesen a' magnetizálóvali sympathia által meghatározott, közvetlen, szellem-testi önérzét képi a' szerző szerint (91 's k. l.) az eredeti, minden tünetményein keresztül huzódó alapját az álomjárásnak. De ezen súlynélküli nyugalma a' közérzetnek hamar és könnyen megháboríthatatik testi vagy szellemi, külső vagy belső bántalmak által és kiűzetik magából, — és a' mint most a' lélek ezen, egységét háborító bántalmakat magától megkülönböztetni, tárgyasítani (objectiválni) ugyan kezdi, a' nélkül hogy mégis teljes elválasztásokra 's fölébek emelkedésre juthatna, a' mi tudatos életbe lépés volna: ekkor β) közép munkássághoz fog, a' képzelő erő' játékához, mely, mivel az álomjárónak elméje a' testi 's szellemi benyomottság' illy állapotjában, általánossághoz, az az magához nem jöhet, egyes képek' sorával bajlódik. A' képzelődő erő ezen szerte törekvését 's az érzés' azon egységét kipuhatolni, az álomjárósak emlékezete nem elegendő próba, mivel nem öszalkotó (syntheticus) egysége a' különbféléknek a' multból, mint az ében lévőknél, hanem csak önelmerítés az egyesbe. Az álomjárónál mutatkozó észmunkásság továbbá részint az éber életből, majd a' mageses majd a' magesező személyéből van kölcsönözve, részint az érzés' és phantasia' idomait ölti föl, részint az ösztön' és vágy' szolgálatában marad. Valódi öntudás, azon nyugvó, hogy az Én magát magátul 's a' külvilágtul megkülönbözteti, 's mégis magával 's a' külvilág' rokonsági tekintetben egy marad, hibázik az álomjárónál, a' mennyire a' magairánti viszonyban, a' helyett hogy megegyezne magával, meghasonlíhat mint a' védszellem' (nemtő) 's ördögösség' tünetményeiben, — és megfordítva érzései' 's phantasiaképeinek öszszefolyása mellett magát magátul nem tudja megkülönböztetni; a' külvilágránti viszonyban pedig a' sympathia mellett a' különbözést, az antipathiánál pedig az azokkali rokonságot téveszti el.

2. Az álommal egy oldalrul szorosan rokon a' magneticus élet, mind testi tekintetben a' visszszanemzési (tenyészeti) műszerek' előkelő munkássága által, mind szellemiben a' subjectiv képzelődéseknek valósággi fölcserélése által, mint az áloomban történik, 's még a' természeti sejdítések' némi nemében is. Mégis szerzőnk szerint a' mageses élet nem csu-

pán magasb foka az alvási életnek hanem attul minőségileg különbözö, minthogy az alvásban, mi a' testet illeti, az észrevétel kifelé gátolva van, a' magneses állapotban pedig a' csudálatos öszérzékké fejlődik ki, szintugy szellemi tekintetben az álom kifelé elzárt élet, az álomjárás pedig sympathias élet a' magnetizálóval 's ez által egyéb személyekkel és tárgyakkal is. Mindenik tekintetben az álomjárás, az álomtól különbözés' kedveért, az éber életből is bir elemet, közép helyzetet, melly ezen állapot' rendes megjelenésének ideje, az estve valamint e' nevezet: „éberen alvás“ által fejeztetik ki. De valamint az igen báborús álom és a' zavart ébrenlélet, ugy az álomjárás is.

3. *Betegség.* a) Ha a' testi műszeresség, ép állapotban a' legnagyobb fölfogási tehetséget a' legnagyobb önkényűséggel kapcsolja öszve: akkor a' magneticus állapot, mint a' melly nem csak az önkényűséget korlátozza, hanem, mivel a' sympathia kis körének ellenében sokkal nagyobb apathiát és antipathiát fejt ki, a' felfogást is, — a' nyavalyák' sorába helyezendő. b) Szinte ha a' lélek' épségéhez tartozik, hogy három alapmunkássága illő viszonyban álljon egymáshoz: akkor az álomjárás, mellyben az érzés és képzelődés chaoszi miatt az ész' minden rendező munkássága elnyomatek, egyzsersmind léleknyavalya is. Ha az örültség a' csupán képzeleteknek valódi tárgyakkali fölcserélésében áll; akkor az álomjárás ezen categoriába, ezen kórnem alá esik. Az örültség három fajra oszlik, a' mint melancholiába, bolondságba vagy dühösségbe megy által. A' melancholicus örült ismeretet bir képzeleteinek, mellyeket egyedülvalóknak, létezni kellenőknek hisz, 's az objectivitásnak különbözéséről, mellyről tudja hogy a' maradólag való, — ezen okbul pedig sötét munkátlanásban tesped. A' bolond nem ismeri ezen különbséget 's vidáman él az álmadott világban, mellyé a' valódit könnyen át tudja változtatni. A' dühös birja azon különbség' tudását mint a' melancholicus, 's azt megszüntetni törekszik, mint a' bolond, 's azért vak romboló dühben támadja meg a' valódi világot. Azt kérdezvén már most, mellyik fajhoz tartozik az álomjárás, felelet lesz: egyikhez sem ugyan, mert az ostrom' szüntével az éber élet' szikrája még jelen van, de lehetőség jelen van mind a' háromhoz; mint az álomjárók valóban majd a' melancholiához hajlandók mint a' prevorsti jósnő, majd a' bolondsághoz, mint a' weilheimi *), majd a' dühösséghez, mint a' hajdanta nagy számmal volt ördöngösek.

*) Reisen in den Mond, in mehrere Sterne und in die Sonne. Geschichte einer Somnambule zu Weilheim a. d. Teck. Augsburg, 1834.

Az álmójárás' ezen általános fogalma a' *harmadik főszerző* (143 l. — végig) *tüneményeinek egyes idomaira* tagoltatik föl. Mint a' magnesi élet' alsóbb fokai, a' magnetizáló ember által képzett álmójárásnak elébe bocsáttatnak azon tünemények és állapotok, melyek érczek, kövek 's t. e. vagy a' hold' befolyása által okoztatnak, mint a' rhabdomantoknál, holdkórosoknál és éjszaka-járóknál (mint egyeztethetni meg itt a' szerző' azon áltítását, 152 l. hogy az illy személyeknél a' hold' befolyása által a' földnehézség' törvénye fölfüggesztetik, a' nehézség' igazi fogalmaival, véleményadó nem látja által); továbbá a' mágnesezett bokrétaival érintkezés. Ha valjon az ugy nevezett ön-álmójárás, minden állapotjában illy módon, magnetizáló okföt mutathatni e' meg a' testen kívül, igen kétségbe hozható.

A' melyebb álmójáró élet' tüneményeiből, a' mennyire abban, mint a' közvetlen természeti életre visszaesésben az éber élet' különbözősei 's korlátai elenyésznek, következő fölosztás áll elő: 1) A' személyesség' korlátának elenyészése, vagy a' magnetizáláshoz viszony, az álmójáró életnek alapzata; 2) A' tér' és idő' korlátainak elenyészése, — távolról érzés, sejtés; 3) Az innen' és túl' korlátának elenyészése, — a' szellemvilághoz viszony. (146. l.)

1) A' magnesi viszony' agensévé a' magnetizáló műszeres természeti életét teszi a' szerző, mely belőle az álmójáróra áltírad. Azon kérdésre, mint kell ezen áltíradást gondolni, jól feleli a' szerző; hogy ez az érzésalapjának általános kérdésére tartozik. Mint a' lélek általában a' magánál másban létező idealitas, — 's ezen minden érzés, mint a' testet a' bennünket körülvevő testi tárgyaktól elválasztó korlátok' fölfüggesztése, nyugszik: ugyazon kérdésre is, mint jöhet az idegen élet az álmójáróba által, a' lélek' azon létalapjára utasítás által felelhetni meg. Csak míg az ép élet az érzett idegen iránt mint egység áll 's viszzazahat: fogja az álmójáróé a' nála hibázó egységet az idegen életben keresni, 's tisztán szenvedőleg, viselendi magát. Az idegnyavalás személyek' ezen viszonya az épekkel, mely az elsőbbiek' részéről főképen a' dúcrendszer által eszközöltetik, gyakran magától támad csupa közelítés 's az izzó, 's melegségi anyag' közlése által; mesterségesen és nagyobb fokon pedig a' magnesi működés által. A' viszony részint műszeri, a' mennyire a' mágnesező' testi érzései a' mágnesezettre áthatnak, átmennek; részint a' mágnesező' elmémunkálatai sugározthatnak vissza idegrendszerének közbenjárása által az vele sympathizáló álmójárónak műszerzetében; részint ezen benyomás az álmójáróban is szellemivé lesz: a' mágnesező' érzései, képzeletei, gondolatai, sőt elméleti ügyességei 's hajlamai is, mint nyelvtudása és orvosi nézetei, — de mindig a' kölcsönös műszer-

zet' közbevetése által, — átmennek, mint lenyomásait a' testben bírók — az álomjáróba is.

2. De a' magnesi állapotban a' tér' és idő' korlátai is némileg megszűnnek. Ide tartozó már azon tulajdonszerű érzék az ásványok és növények 'stb. ereje iránt, melly azonban nem objectumos hanem csupán az álomjárónak műszeres állapotja által föltételezett sikert ad; továbbá azon átérzése az emberek' természeti 's lelki egyéniségének — a' különben többnyire a' magnesező szülte — sympathiában 's antipathiában. Ugy látszik pedig, hogy a' távolérzésben inkább elenyésznek a' tér' korlátai, mint az időéi a' sejdítésben.

a) Néli dolog azonban, melly távolérzésnek tartatik, a' magnesi viszony' egyszerű következése; ha p. o. a' jelenlévő valami távol való személyt kérdez, 's az álomjáró azt leírja: ezt többnyire a' kérdező lelkében látta. De ezen magyarázat azonnal nem elég, ha az álomjáró a' távol személyekről történetes helyzeteket pontosan tud leírni. Itt a' szerző, elvetve azon fölvetelt, hogy a' lélek, az idegszellem 'stb. a' testet elhagyja, a' minden dolgok' benső egységére hivatkozik, melly az álomjáró személyekben, a' természeti öszéletbe elmerülésök miatt, érzésbe jó, érzés alá esik; 's ez okból távol tárgyakat is, mellyekre vagy a' magnesező lelke van irányozva (mint távol lévő betegek) vagy kik (mint rokonok, barátok) magokkal állanak belső viszonyban, minden köztök lévő közénnyek' (medium) daczára is úgy érzének, mint a' mágnes közép anyagokon által is hat a' vasra. Ha a' szerző ur ezen távolban észrevételeket nem tulajdonképi látásnak tartja, hanem a' tárgyak' belső természete érzésének: ezzel ellenkezni látszanak azon csalódási példák, mellyek nyilván föltézik az ilyen vagy olyan színű fölület' észrevételét, tehát a' látásnak hasonmását, p. o. ha (218 l.) az álomjáró a' tőle távol helyen és szobában volt fiút a' rajta lévő leányruha miatt leányának tartotta. A' távollátásnak megfelelő távolhatást nem tulajdonít szerzőnk a' magneses személyeknek, hanem a' hitt próbákat mind a' távolérzésnek tulajdonítja; így a' haldoklók' megjelenését is szeretett személyeknél. Midőn továbbá pedig a' távolra magnetizálás' ügyében mondja, nem szánhatni magát arra el, a' dolog' csudálatosságát a' szokott állapotban lévő magnetizálóra ruházni, hanem inkább az álomjáró érzi messze terjedő viszonyánál fogva annak akaratját a' távolban (227 l.): szinte olly nehéznek látszik a' haldoklók' megjelenésénél a' távol érzés rendkívüliségét azon egészséges rokonok' és barátok' részéről venni föl, kik az illy jelenéseket látják.

b) A' tér' szokott korlátai elenyészésének a' távolérzésben, az idő korlátainak tetszetes fölfüggesztetése felel meg a' sejtésben. — Szerzőnk szerint a' sejtés nem csak az érzés'

és ösztön' dolga, hanem az érzés' és képzelődés' idomába öltözött, tudástalan észkövetkeztetés valami adotról az ebből szükségesképen következőre, 's a' további kifejezés' törekvése arra czéloz, és pedig itt ott igen nagyon, — megmutatni, hogy nevezetesen a' magnetizáló' esze az, melyet az álomjárók a' jövőendő fölötti okoskodásoknál használnak. Legtöbbször történnek, a' dolgok' természete szerint, *szükséges* esetek' sejdítései 's ezek között ismét az álomjárók' tulajdon testi változásainak sejtése. Már magok által ugyan, testi állapotjuk', 's testök' egyes kivált beteg részeinek fölmagasztalt érzése miatt, részint rosszul létök okát eltalálhatják az álomjárók, részint némi egyszerű rendelést adhatnak ellen 's megjósolhatják, de csak általában 's nem mindig biztosan, betegségek' lefolyását. De csak a' magnetizálónak befolyása által jutnak az álomjárók belső testi műszereik' világos nézéséhez 's műszerű meguevezéséhez, kórbírázataik' pontosabb előreiskizámolásához, 's pontosabb, be bonyoltabb öngyógyrendeletekhez, mely czélra az álomjárónak fölmagasztalt műszeres önérzése 's a' vele a' magnetizáló által közlött tudományos és működési ügyesség (az mint empiriai, ez mint elméleti factor) öszvehatnak. — A' külvilágbeli szükséges esetek' sejtése, a' mennyire a' mágneses személyek' önállásu hatalmának tekintetik, sympathián nyugszik, főképen más személyek' nyavalyáival, mely érzés a' képzelődő erő által megfelelő képben (millyen a' koporsó 'stb.) állapittatik meg; de itt is rendesen csak a' magnetizáló által történik, hogy az előremondások részint közelebbi határozottságot kapnak, részint gyógyítási törekvésbe átmennek. — Mi a' *szabad* cselekvés' jóslatát illeti, a' szerző oda hajlik, hogy a' sejtés' körébe csak olly cselekvések esnek, melyek adott elhatározó okokból crednek, nevezetesen az ember' belső, műszeres-szellemi természetéből: a' szabad cselekvések ellenben, melyeket az emberi elme tisztán a' semmiből, a' meghatározhatlan önkényből merít, a' magnesi sejtés' határain túl esnek.

3. Hogy végre az álomjárós állapotban az *innen' és túl'* korláta is elenyészni látszik, tulajdonképen azon alapul, hogy a' phantasia' éneges képei 's a' tárgyilagos lények között nincs megkülönböztetés. Midőn az álomjáróknál a' phantasia' képe objectiválódik, öntudásának egysége megszűnik. „Ezen meg hasonlós — mond szerzőnk — következő lépcsőkön és fokokon megy által: a) Először az, az álomjáró' lelke előtt külső; a' phantasia' alakjai csak körüle játszanak, alá 's fölmerülnek; de szelleme egységként tartja magát e' képek' ellenében (így van a' dolog a' lélekjelenésnél). b) A' második fokon bensőbb lett e' meg hasonlós, az én' legbelső lényegét illeti; a' phantasiakép mint valami külső lép ugyan az én elébe, de

azon bélyeget bírva, hogy az álomjárónak én-jéhez legbensőbb viszonyban áll, 's az én függésben van azon képtől (nemtő, védlelek.). c) Végre a' meghasonlás egészen benső lesz; a' lélek' egysége egészen el van rontva; némi idegen lény mintegy elnyomá 's a' testet elfoglalta; a' beteg a' phantasiaképről nem mint valami idegenről szól többé, sőt inkább maga idegen magának, 's a' kép belső hatalomra jutott fölötte, (ördöngösség). A' phantasiának ezen elmetanilag érdekes haladása az alsó ponttól munkássága' legfelső csúcsáig, az egység' tökéletes fölbomlásaig, bélyegezőleg látható a' szellemi képek' munkálkodásán is: a' közönséges szellemek, az álomjárót tarka sokaságban körülbegők, ettől rendesen megszabadíttatnak (a' lélek föllöttök valónak tudja magát); a' nemtő (genius) ellenben az álomjárót váltja meg a' csalódástól, a' szerepek itt cserélvők; végre a' daemon el akarja az ördögöst rontani (a' lélek nem csak nem magasb hatalom a' phantasiakép' ellenében, hanem azt mint tagadó hatalmat maga fölött érezi). Ezen ördögösökről nézet valóságának igen talpraesett tanúbizonyága van azon eseményben, melyet a' szerző (315 l.) Kieser' archivumából fölhoz, hogy t. i. egy leány egy hozzá szemtelenül tolakodó vadászegénytől gondolá magát megszállottnak, ki az ostrom' idején férfi hangokkal szólt belőle. Ha azok, kik tárgylagos (objectiv) szellemeket és daemonokat hoznak föl az ily állapotok okául, örömet kérdeznek bennünket, mint magyarázhatjuk meg ezt és amazt a' csupán személyleges alap mellett: mi itt bizvást megfordíthatjuk a' dolgot, és nekik ezen esetet mint valami diót adhatjuk által, mely a' mi nézeteink szerint magától megnyílik, az övék mellett pedig nehéz töretű lehet.

Egész munkája' alaphangolatát 116 lapon adja a' szerző, azt mondva, nem tartóztathatni meg magát a' boszorkodástul, ha az éber ember a' mágneses személyekben valami magasabbat gyanítva magát meg hagyja vakítani 's azután, ezen áloméber életet dicsérve, az éber lelket 's annak öntudásos szabad életét gyalázza.

2. Mikor Wirth' munkája elolvastával teljes szívből örvendünk, hogy a' mágneses állapotok' setét tömkelegét (labirintját) az egész vélt szellemvilággal együtt minden főponton oly szerencsésen megvilágítva látjuk, hogy legalább a' legtávolabb és homályosb részletekre is esik némi szürkületi fény: akkor Kerner doctor ur egyszerre egy ily új szobát nyit meg, melyben a' legteljesebb éj uralkodik, 's minden világ, melyet Wirth elméleténél meggyújtva, abba vinni akarunk, ismét elalszik. Ezen öszveütközés megboszonthatná azt, kit a' theoria érdekel: de igaztalanul; az elmélet semmi időpontban nem esik öszve az egészen teljes igaz- és valósággal: az eset', az empiria' hozzájárulása szükséges még 's éppen ezen

fekszik a' tudomány' élete, hogy az empiria épen akkor tesz előreugrást, midőn a' theoria őt elérni gyanítja, 's ez így ismét új földadást kap. Ezen szempontból idvezeljük mi Kerner' iratát szintugy mint Wirthét, — 's először is tartalmából adunk kivonatot.

- A' weinspergi fő törvényszéki tömlöczben 1835-ki ősztől kezdve, a' mult év' kezdetéig vizsgálati fogságban ült, Esslinger Elisabetha, 39 éves parasztasszony, mivelten de józan természeti eszü. Befogatása után csak hamar följelenté a' törvényszéknek, hogy éjszakánként lelektől látogatattik meg, — és így egész egy csomó vizsgálat jöve létre, miután a' kerületi bíró, orvost is hívott segedelmül (Kerner doktort); ezen tapasztalások három vagy négy főtömegbe választhatók el, a' mint t. i. először a' fogházbeli többi társak és pedig részint az asszonyi büntetéses foglyok, a' törvényszék' szolgájának feleségével 's unoka hugával Esslinger asszony' szobájában, részint a' férfi foglyok és a' törvényszék' szolgája más szobákban: másodsor több mívelt sőt tudományos emberek' egyesülete is, kik figyelés végett a' fogházba mentek; végre nem kevés személy a' fogházon sőt még Weinspergen kívül is, kik egész különös észrevételeket akarnak láttani. Mind ez adatokat jegyzőkönyvi idomban adja elő a' kiadó, többnyire a' tanúk' névalírásával.

Az ugyanazon tömlöczszobában volt asszonyok' vallása (17—87 l.) következőre megy ki. Már az éj' első órái alatt a' szobában 's a' mellette lévő zárt folyosón olly hangokat véltek hallani, míg Esslinger asszony az ágyban feküdt, mint a' papiros vagy keményített vászon zergés, lábtükbani csoszogás, homokkal vagy kövecsekkeli hajgálás, ablakrezgés a' vasrostélyok' nagy megrázásaig, mint az ablakok' és ajtók' ki 's benyitogatása, a' szobabeli tárgyak' ide 's tova hányása egész a' hulló nehéz test' vagy lövés' megrendítő hangjáig. Különben az asszonyok előtt, mondások szerint, valami látható is tűnt fel, de különböző időben 's az egyesek' személyesége szerint igen különböző világossági fokon. A' mit legtöbben véltek látni, kénkösárga 's férfinagyságu világosság volt, melly egyik ablakon által a' folyosóruul lengett a' szobába 's Esslinger asszonyhoz, néha a' többihez is közelíte; néhányszor e' fény apró rezgő csillagoknak tetszett 's néhány nőszemély emberalakot is akart benne megismerni. Ha a' jelenés feléjük ment, szellőlengést érzettek a' személyek, ha közel volt hozzájuk, arcokon hangyafutás' érzése támadt (nehézvalódi érintést és nyomást 's ennek jelét a' paplanon, akartak érzeni), melly közben kiállhatlan sirszag is terjedt el, melly a' jelenés' eltűnével ismét elenyészett. Szóhangokat is akartak az asszonyok hallani a' tűnő idomtól: részint vad, állati kiáltást, de részint valódi szavakat is, üresen 's reked-

ten mondva ki, alig érthetőket 's nehezen megjelölhetőket. A' nők csak egyes szavakat tudtak megmondani, p. o. imádkozzatok, vagy ha ez megtörtént: Isten fizesse meg!

Ezután (87—106 l.) a' mellék tömlöczszobában volt férfiak' valloása jó. Ezek különböző éjeken át az Esslingeréhez vezető folyosón eleinte többnyire egy vagy több erős ütést és pattanást véltek hallani; ezután mozgni kezdett valami a' folyosón, mint a' zúgó 's zizegő szél, gyakran mint a' dobolás, a' hang az aszszony' szobája felé haladt, melynek ajtaja megnyílt 's ismét becsukatók. Egy óra múlva azon hangok a' visszamenési mozgást látszának tenni. A' férfi foglyok közül egyik fehér képet is akart látni, 's társaival együtt néhány érthető szót is hallani.

Nagyobb fontosságuk a' művelt és tudományos emberek' észrevételei, millyenek itt voltak: a' fő törvénybíró, egy mathesis' és physica' tanítója, több törvénytudós és orvos, kik éjszaka Ess. aszszony' szobájába csukatták magokat. (19—23 és 111—147 l.). Ezek is ugyanazon hangokat hallották, a' beszélést kivéve, majd szelidet mint csengettyű' zengése majd mint igazi harangozás, mint madár szárnyának csattogása, csepphullás a' vízbe 's főképen mint a' villanyos palaczkok' kiürülése, néha nagyobb is volt a' zórej, mintha szekér menne az utcán, az ablakok veretnének, a' rostély' vasai rázatnának, 's a' padlás' gerendái lehullanának. Ők is érzék a' hideg léghuzamot, 's a' változtatva támadó 's elenyésző sirszagot: de testi érintést nem tapasztaltak. Szabályos emberi alak nem mutatkozott előttök, de fényt láttak majd a' folyosóra nyíló ablakon, majd az ajtó' repedésein által a' folyosóról, majd a' szobában is különböző helyeken. E' fényt egyik vizsgáló így írja le: sűrű szürke köd volt, mely egyideig E. ágya fölött elterjedt; mások kénkősárga takarónak mondják, bizonyos körrajzok nélkül, inkább phosphoresillámmal mint sugárolva, mely itt ott látható volt az ablakokon, falakon, egyszer egyik jelenlévőt is megvilágító, különben gyertyagyújtás' alkalmával nyomban eltűnő.

De nem csak a' tömlöczre, sem Weinsperg városkára voltak e' tulajdonszerű észrevételek szorítva, más helyeken is tétettek azok (148—188 l.). Nemcsak a' törvényszéki szolga keltetek föl kék föltokat hátrahagyó karérintés által a' tömlöczházbéli lakján, 's az este becsukott ajtókat nyitva találta, nem csak a' törvényszéki actuarius, Kerner doctor 's mások szobáiban láták a' fényt 's hallák a' különös hangokat, hanem az egy óránira fekvő Heilbronnban is tapasztalák józan művelt férfiak a' szokott hangokat a' lengéssel és sírszaggal együtt.

A' mi ezen különös tünetmények' magyarázatát illeti: azon személy, ki eredeti kutfejek volt, azt adá okul, hogy egy

tizenötödik századbéli pap' lelke látogatja meg, ki birtok elidegenítés vétke miatt nem idevezülhet 's tőle imádságot és megszabadítást kíván (L. 1—17.) 's mellyet az aszszony, kiszabadulása után, egy téli éjszakán, szabad mezőn, föltűnő jelenetek között végre is hajta (205—211 l.). A' kiadónak véleménye pedig ez: „Ne arról legyen szó, az olvasóra azon hitet rákötni, mintha ezen tünemények nem volnának egyebek megholtaknak ez életbei visszajötténél: de csak arról, ezen tünemények, mint valódi tárgyszerű dologmik' (realitások) lételet a' természetben, igaz tapasztalás által állítani, — olly phoenomenekét, mellyeket a' természetből olly kevéssé lehet kiokoskodni, mint Saturnus' gyűrűjét, melly szinte kigondoltnak tartatott volna, ha ad oculos demonstrálni meg nem tanulták volna. Csak e' tünemények' végtérei elismerését kívánja: azok' nevét minden vizsgálónak szabadságára bocsátja, 's azt épen nem akarja állítani, hogy további vizsgálat mellett más magyarázatra is nem juthatnánk, mint a' megholtak' behatására; noha most ennél kielégítőbb magyarázatot nem tud“ (Előszó VII 's k. l.). Igen jól, doktor ur, nagyon liberalisan! — 's így, ön tulajdon engedelmeivel ön phoenomenjára fölpróbálhatjuk a' különféle rationalisticus köntösöket (mint ön nevezi) 's ha egyik sem illik rá, akkor vagy úgy tehetünk, mint ön, azt kísértetes köpönyegbe burkolva, vagy — a' mi minden esetre okosabb — egy ideig kabát nélkül hagyandjuk jární, míg a' természetvizsgálók illő köntöst találnak neki.

Mivel e' történetnél egy vétkes kincsásási per miatt tömlöczben ülő bűnösrel van dolgunk (XVII.): olly közel gyanakodhatunk annak csalásáról, hogy azt olly férfiak is használandónak mondják itt, kik hasonló tünemények' ezen magyarázatmódját fölületesnek vitatják, mint Wirth az előbbi munkában (296 's k. l.). Csalásra indíthatá az aszszonyt azon remény, hogy a' kísértethivők' segedelmeivel a' weinspergi bírórt meggyőzendí azon tünemény' valódiságáról, melly által mint mondá, kincsásási próbákra buzdították, 's így az ítéletet könnyítendi; ajándékok általi kis nyereséget is reménylhet'e 's általában kedve telheték a' jóslónő' szerepében. Némi ügyességet pedig az illy szemfényvesztésben szerezhete magának kincsásókkal 's ördögűzőkkelí összeköttetése által. A' mi tovább az egyes tünemények' magyarázatát illeti ezen föltétel szerint: a' homokszórást maga a' nő tethé természeti homokkal, mivel nem csak hogy kedvezéstelen vizsgáló a' szobában homiokrakásocskákat látá (Wirth. 297 l.), hanem egy kedvezéses is megengedi, hogy a' padzsurlásból homok maradt a' szobában (Kerner, 130 l.); való, hogy igen jól kelle setétben czéloznia, hogy a' jelenlévők közül senkit nem talált el (120 126 l.). A' z ablakzörgést ágya fölött maga

okozható, míg a' figyelők aludtak, kik miatta többször fölébredtek; de ez olyankor is történt, mikor többen ébren voltak 's oly erős volt, hogy ha természeti rengetés lett volna oka, az ablak darabokra tört volna.

A' szerzegő, sipoló hangoknál az ablak fölén volt nyekergő kerékre gondolhatni, mely a' vétkes ágyához lelóggó zsineg által mozgatható volt (XII 's k. l.), valamint azon nem szántsándokos szolgálatra is, melyet a' szél 's némely állatok p. o. egerek csinálhattak. Végre még a' sirszág' magyarázatához is használható ezen körülmény, hogy a' tömlöcz mellett igen rossz kigőzölgésű halastó van, mely kigőzölgés éjszaka még erősödven, a' fölnyitott és betett ablakon által váltva bejöhete és ismét elveszhetett. De honnan a' világosság a' szobában? Tolvajlámpása volt az aszszonynak? vagy talán a' holdvilág segíté? Ez talán világíthata a' tömlöcz padlásán lévő ablakon keresztül és fényt vethete a' Kerner doktorral jött figyelmezőre (140 l.); de hisz azon éjszaka homályos volt és a' hold épen nem látható. Semmi esetben nem lehet az, ki az ablakokat a' tömlöcz oldalán megvilágítá, melyek közvetlenül nem a' szabadba nyitak hanem zárt folyosóra; továbbá az Essl. ágyától távol eső ablakban lehetlen volt nékie csinálni, a' zőrejt. E' végre csalótársra volt szüksége. Ezeket csupán a' tömlöcztartó' családában és cselédségében lehet keresni, mivel a' tömlöczszoba minden oldalról folyosóval van kerítve, melyhez csak a' tömlöcztartónak van kulcsa. Hogy ezen emberek, ha akarák, a' folyosón lármázhattak, abból a' tömlöczszobákat megvilágíthatták, 's azokon által a' fényt a' szoba' más helyeire is vethethék, annál kevesebbé tagadható, mivel a' figyelők és vizsgálók magokat a' szobákba becsukták tehát a' folyosón kísérteteskedőket meg nem lepheték, a' rostélyokon által pedig csak tökéletlenül láthatták. A' tömlöcztartóné, ha kérdeztetik (Ref. meglátogatá a' helyet), oly előszeretettel emlékezik e' kísértetre, hogy azt gyanúsnak lehetne venni, ha inkább naiv-nak nem mondanók. De mi veheté ezen másképp becsületesnek ismert embereket arra, hogy a' bezárt csalfa nőnek kezére játszottak légyen? Talán a' nekik ígérte rész a' lelendő kincsből? De ha föltételül tette nekik a' csalást, hogy bizhattak benne? Vagy előjárójoknak a' kerületi bírónak akartak kedveskedni? Ez a' lélekjelenéseknek nem valami különös barátja. De tán Kerner doktornak? Mi köze volt ahhoz a' tömlöcztartónak! Vagy talán a' tömlöczben háló vizsgáloktól reméltek hasznót? Itt igen sokat tettek volna a' játékra. 'S mikor a' nő társfogyok azon világosságban emberi idomot is ösmertek 's emberi szavakat is hallottak: ezek mind azon fogoly aszszony' zsoldjában állottak volna, segítve néki másokat meg-

csalni? Azt nem: de könnyen csalódhattak magok 's még a' csalódásban is elfogultak lehetének.

A' csalódás' fölvétele ezen rege-eset' sok részénél igen közel van. Ha a' férfiak csak határozatlan világosságot, a' nők már emberi idomot láttak; ha a' mívelt figyelők csak izeletlen hangokat hallának, míg a' fogolytársak szavakat akartak érteni: nem nyilvános e, hogy félelem és babona többet láttata 's hallata némellyekkel, mint valóban látni 's hallani lehete? Ide számlálандók még azon hirdetett jelenések is, más házaknál és helyeken, melyekre K. d. ur igen sok becset rak. Azon emberek előtt tudva volt a' kísértés' regeje, részint a' tömlöczben is voltak; az éjszaka félelmes és finom hallásu: nem csuda, ha minden szellebbenést a' jelenéshez tartozni véltek. A' mívelt figyelőknél is állhata be érzécsalódás a' tömlöczben. Sötét szobában, kivált fölébredéskor, hányszor játszanak a' szem előtt csalárd fénypontok; mi könnyen történhete a' vizsgálóknál, hogy ha a' felső ablakesára néztek, ennek képét a' sötét szoba' falain többfelé látták? A' hangok pedig — föltéve hogy a' fogolynő néhány hangot ada — részint hallási csalódások lehettek, mint a' gyanított hangrangozás, még mások, mint a' kocsizörgés, valóságos kocsitól származhattak, melly az utcán ment. De a' csupa, szokott csalódás' fölvételén is túl van azon pontos leírás, mellyet egy a' csálni akarás' gyanujától egészen tiszta leány adott a' kísértet' emberi idomáról; szinte úgy a' tömlöcztartóné' azon állítása, hogy néhány pillanattal mindig előbb tudta, mit fog a' lélek szólani.

Ez utolsó, ha az állítás' igazságán nem kételkedünk, igen emlékeztet a' mágnesi viszonyra. A' tömlöcztartóné, ámbár nem volt tulajdonképen magneticus, de egészen olly képű, millyeneknek Kerner különben a' kísértetlátó (visionär) személyeket írja le, sympathia által részt vehete E. visiójában 's így a' mit érze, először belső érzelemmé vált benne, utóbb külső nézetté. Magánál E.-nél is az élő emberek' tetszképei, mellyeket a' lélek magával hoza hozzá a' tömlöczbe, némi visiósságra mutatnak. Sőt még a' távol lévő személyeknél is, nevezetesen az aszszonyoknál, kik azonban a' fogházban nála voltak, az éjeli gyorsan fölébredés, a' tagok' levertsége míg a' tüneményt látni vélték, mind úgy tekinthető mint valami ragadvány a' fogoly nő' idegállapota által. Dé azt is, mit a' mívelt férfiak a' tömlöczben észre venni gondoltak, a' meny nyire az eddigi látpontok' egyikéből sem magyarázható, nevezetesen azon szörnyű lármát is csupán benszerű (subjectiv) csalódásnak vegyük? Nem, itt valami valódi anyagtárgynak kelle alapul szolgálni.

A' figyelők magok sem tudnak némelly a' tömlöczben hallott hangoknak jobb hasonlítást adni mint a' villanyos palaczk'

kiürülésével. Seyffer doktor azt gyanítá az őt körülvette fényről, hogy az ő magából villanykifolyás' világa volt, gondolva hogy akkor ő igen villanyos vala; a' mondott papiros-zörgés így a' villanyos szerzegés lenne, mint p. o. hallható a' villany-palaczk' megtöltésénél; a' hangyafutás, a' hajak' fölállása a' tünemény' közeledtekor szinte ide tartozók; maga a' sirszag is a' villanypróbáknál tulajdon szagra emlékeztet. Tehát állati villanyosság vala itt játékban. De az máskor csak szikradásig megy, mint a' macskáknál, vagy fénykörig a' fej és test körül, mint Servius Tulliusnál, 's legfőlebb csekély szerzegést hoz elő: itt ellenben a' fény távol volt a' személytől, az ablakon, ajtón, falakon látható, az ablakon és folyosón történt zörejt pedig villanygéppel sem lehet előhozni.

Az eddig próbáltak magyarázatok egyike sem elegendő tehát egyedül, mind összezevenni pedig szinte bajos dolog, mivel ritka összetalálkozást, összeütközést tenne föl azt vélni, hogy mind készakarva csalás, mind csalódás, mind mágnesi viszony mind villanyosság játszik itt szerepet. Tehát szégyen nélkül mondjuk ki a' „non liquet“ nem világos-t 's a' teljes eldöntést bizzuk későbbi figyelőkre. A' kiadó is azon mondatot teszi tudósítása elé, hogy tudásunk csak darab, rész, (Előszó XXXI.) és ehhez inkább illik a' lehetséges magyarázatot darabokban adni, legalább előlegesen, — nem pedig mint a' kiadó, kísértetre hivatkozva, nyomban összefüggő kimerítést nyújtani akarni.

Az itten jelentett két írás, mint utóljára megemlíteni szükség, nem csak tőlünk állítottak egymáshoz viszonyba, hanem magok is számolnak egymás' tartalmára. A' valamivel előbb megjelent Wirth' iratáról ezt mondja Kerner az övéjének előszavában (XXXIII l.): „Wirth János ur, kleinpartachi lelkész, Kieser' újságaival 's a' sokaság' bölcseségével egy vastag kötetet irt — „Theorie des Somnambulismus“ cím alatt.“ Igen lehetne 's kiváltképen K. D.-nak örülnie, ha Wirth' nézetei a' sokaságnál volnának föltalálhatók; de azok' bölcsesége illy dolgokban, mint K. D. keserű tapasztalásból tudja, az esetek' tagadása, csalás' föltevése 'stb., mellyhez Wirth ur a' K. d. közölte írásnál csak kivételként és utóljára folyamodik. Hogy továbbá W. ur a' mágnesi állapotokról tudományát csak írásokból meríté mint vezetésen Kieser' újságából nem tulajdon nézéséből, ez ugyan munkájában itt ott érezhető hijánnyá lesz, de őt theoreticussá, ügyetlenné nem teszi: ha csak K. d. a' maga és mások' közléseit e' dolgokról igen csekélyre nem becsüli. Ha az illy iratok, többeket összezevén 's egybe hasonlítván, nem adnak annyi nézetet a' dologról, hogy fogalmat csinálhassak róla magamnak: akkor a' hívést sem eszközlik nálam 's általában cél-

iránytalanok. — Nem kevesebb igazságtalan Wirth ur is Kerner doktor iránt, critica-hijányt, sőt a' legközönségesebb népbabonát veti szemére (295. 299 l.), nevezetesen azon vizsgálatokra nézve, mellyek a' fenjegyzett írás' tartalmát teszik a' második szám alatt. De mi az utolsót illeti, Kerner urnak érdemül kell beszámolni, hogy legújabb iratában az olvasónak kifejezetten szabadságába teszi a' töle látott tünemények' ész-szerinti magyarázását is; a' criticali hijány' szemrehányása valamivel másképen áll. Először is ezen hijányt az empiricus mindig viszonzozhatja a' theoreticusnak, 's tehát ezen esetben is, a' hijányos őrizkedést; továbbá a' történt vizsgálat után mindig jut némi ovakodás eszünkbe, miről előbb megfelejtkezénk; végre fontolja meg W. ur, hogy legalább a' mágneses állapotok' vizsgálatához némi hívőség mindig kívánatik meg, mivel a' csak bíráló szem' ele elől az eset igen könnyel elbujik, mint maga W. ur' észrevétele szerint az orvosi tanácsnokok' kiküldöttei, kik csalárdságot téve föl, álmjárókat akartak vizsgálat alá venni, rendesen mit sem láttak. — K. doctor urnak nem kellene feledni, hogy a' valódilag míveltek csak olly elméletek által barátkoznak meg az övéféle írásokkal, mint Wirthé; de W. urnak is hálásan kellene arról megemlékezni, hogy csak olly vizsgálatokra, mint Kerneréi, épithetni az övéhez hasonló rendszert.

De mi igen is erőlködünk a' két párt között békét gerjesztetni, bár a' költő azt mondja, hogy az itt még mindig igen korán jó, 's azért vitát ohajt a' természetvizsgálók 's a' transcendentalis philosophia között, mivel az igazság csak ezeknek meghasonlása által fejlődik ki.

Strauss után (Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik. Nro 110—113 Dec. 1836). V. P.

Mechanik der menschlichen Gehwerkzeuge. Eine anatomisch-physiologische Untersuchung von den Brüdern WILHELM WEBER, Professor in Göttingen, und EDUARD WEBER, Professor in Leipzig. Nebst einen Hefte mit 17 Tafeln anatomischer Abbildungen. 1836. XXVI und 426 S. 8. Ára 4 f. 30 kr. p. p.

Bár milly fontos és érdekes az emberi test' mozgásainak vizsgálata: még is az arra fordított ipar nagyobb részin gyümölcstelen maradt. Ezen ítélet sokszor és méltán mondatott főleg a' 18d. század' Jatromathematicusaitól, kik azon reményt gerjeszték, hogy általuk az emberi lélek előtt látás nyittatik az emberi test' csudálatos műhelyének belsejébe. Jelenben a' tapasztalás azon kelletinél nagyobb reményekről

lemondani tanít, úgy hogy nem merészelnünk próbát tenni ezen mozgások' szinte mathematicai theoriájában, hanem elégnek tartjuk ezen mozgalmakról csak annyit mondani, mennyit a' közvetetlen tapasztalás igazolni látszik. De bár az emberi test' legtöbb mozgalmai olly neműek, hogy reményleni sem lehet azok' egyszerű köz törvények alá lehető hozását; még is vannak egynehányan nagyon fontosak, melyekről föltételetlenül így ítélni nincs jogunk. Ha ismerjük valami gépely' célját s annak menetele' rendszerességét; méltónak tartjuk azt szorosb vizsgálatra s az által reménylünk annak lényegét teljesen kitapogatni, az az reménylünk annak munkassága' törvényeit tökéletesen előadhatni és egyszerű elvekre visszavihetnünk. Vagynak illy egyszerű célú és rendesen visszatérő mozgások, hasonlóak azon gépelyéhez, az emberi testben is, például: a' lehelés' rendes és folyvást ismétlődő mozgásai, és azon szivattyúi, mely által a' vér mozgattatik, a' szívéi és a' hangelőhozásra csudálatos rendben egymást követő s ismétlődő mozgalmi a' hangműszereknek. Ide tartozik a' járeszközök' erőművezete is, melyeknek kiki nem csak célját tudja, hanem azt is, milly *rendesen* és milly *tartósan ismétlődhetnek* azok' mozgalmi. Illy esetekben az emberi testben is, valamint a' gépelyben, lehetőnek kell lenni a' mozgásokról vissza az erőre következő vonni és világosan elhatározni, mennyiben függ a' mozgások' rendessége a' gépely' szerkezetétől és a' gépelyt hajtó életelőtől, épen mint egy kézi malomnál az ő mozgásai' tökéletes ismeretéből következtethetnünk a' malomforgató munkás' erőködését, és elhatároztatni, mi függ minden részek' mozgására nézve a' malom' szerkezetétől és a' munkás' céljától s ügyességétől. Azon jól választott, fontos, érdekes és nem megoldhatlan feladatok minden időben vonák magokra a' tudományos férfiak' figyelmét és vonandják még inkább, mihelyt komoly vizsgálódás által azok' megoldására út tőret-ni fogott.

Az emberi járeszközök' erőművezete körül tett eddigi fáradozások csak *vizsgálódásokon*, nem pedig *pontos próbákon* és méréseken alapúlnak, melyek nélkül a' vizsgálódás' ezen mezején elő nem mehetni. Ez nem csak a' régiekre alkalmazható, minők *Aristoteles*, *Galén*, *Fabricius*, *Gassendi* és *Borelli*, hanem az újabbakra is, mint *Barthez* és *Gerdy*. Ezek mindnyájau hasonlólnak egymáshoz eszméik' határozatlan egyetemisége által, melyek végre is semmit sem érnek, mert noha határozatlanságok miatt a' tökéletlen nézeteken nyugvó szemlélődésekkel őket összeköthetnünk is, de épen azért semmi jobb próbák általi élesb vizsgálatra sem képesek. Eből nyilván látszik, hogy az eddig járt úton az emberi test' menés és futás közbeni mozgásainak világos fogalmaira sem

nem jutottak, sem nem juthattak. Más úton próbáltak indulni e' jelen munka' szerzői, mint láthatni saját számadásukból a' 421d. lapon.

„A' mozgások' sok és különfelesége a' menés és futás közben, ha a' test' minden részeit egyszerűsrimd tekintjük, sokkal nagyobb, hogysem egy tekintettel megkülönböztethetnők a' lényegeseket a' mellékesesektől, a' szükségeseket az esetiektől sőt ártalmasaktól. E' czél végett kénytelenek vagyunk a' szemlélődésből menni át próbára, az az, a' helyett hogy magunkat a' menő és futó ember' tekintetére általánosan korlátoznók, használnunk kell a' segédeszközöket, melyekkel bírunk az összetett tünetények' fölbonczolására 's azok' egyes részeinek és összefüggésöknek kitapogatasára; továbbá főkép azon mozgásokat kell vizsgálnunk, melyekbe bizonyos viszonyok alatt csupán külső erőktől tetetnek péld: a' nehézség' ereje által. Végre a' menésnél még az időt és tért, tömegeket és erőket is meg kell mérnünk, 's ezen próbákat sokszor *ismételünk*; hogy az egyszerre nem történhető méréseket egymás után megnyerjük; és végre ezen próbákat sokképen kell *változtatnunk*, hogy elkülönözzük azt a' mi ezen mozgásokban állandó a' változhatóktól, és az utóbbiak' függése törvényeit fölkereshessük. Ezen útját a' tapasztalásnak, mellyen újabb időkben a' természettudomány olly sok részeiben, különösen az élettudományéiban is indúltak, kísértettük mi meg ezen irat' tapasztalati részében, és az által sokkal terjedelmesb és tapasztalatszerűbb alapjait nyertük a' menés' és futás' vizsgálatinak, mint elődeink'.

„A' tiszta tapasztalás' ezen útján, meghasználva mind azon eszközöket, melyekkel a' próbálati vizsgálatok körül bírunk, lehető lenne pontosság és állhatatosság által eljutni a' menés' és futás' mozgásainak valóban tökéletes és világos ismeretéhez, ha a' próbák' és mérések' pontosságának a' dolog' természete nagyon szűk kört nem szabott volna. Erre megkívántatnék, hogy a' próbákat és méréseket a' hányszor akarja ember, mindig hasonló következással ismételhethé. De minthogy a' menésnél és futásnál a' próbák' és mérések' tökéletesen öszhangzó ismétlését, a' testben és kívülé öröké változó viszonyok között, gondolni sem lehet; lehetetlen egyedül a' próbálat' útján ezek mozgások' törvényeihez jutni. Minthogy pedig valamelly törvényt, ha az már felállítva van, próbák és mérések által vizsgálni és megállapítani sokkal könnyebb, mint azt, ha még egészen ismeretlen, próbák és mérések által feltalálni; ebből általláthatni a' hasznót, mellyet a' dolog' eszképi vizsgálata adhat, ha az olly módon intéztetik, hogy olly törvényre vezessen, 's milly nélkülözhetlen a' theoria' segítsége épen a' mi esetünkben, hogy a' különféle szemlélődések' zűrzavarába rend hozassék. A' theoria'

ezen útján indultunk mi ezen iromány' theoreticus részében, a' következmények pedig, melyekhez jutottunk, rendelő elvek gyanánt szolgálának nekünk próbáink' és méréseink' összefüggésében."

Az *első részben* általánosan előadatik a' menésről és futásról való tan és figyelmeztet mind arra, mi a' menésre és futásra nézve fontos, és ez által helyes ítéletet s' világos attekintést alapít mind azon különös boncz- és élettudományi vizsgálatok' egységeiben a' járeszközökre nézve, melyek a' következő részekben előadtnak. Célirányos volt ebben mindent fölvenni, a' mit számvetés nélkül szavakban előadni lehetett, sőt némelly theoreticus vizsgálatok' következményit is, ha az experimentatorok előtt azok haszonvehetőek voltak. Ez tehát mintegy előkészít a' következőkre, azért is czélszerűtlen volt volna ennek szigorú rendszert adni akarni, mely által a' valódi czélok csak elrejtettek volna. Ezen általános előadásban némelly általános vizsgálódások után azon szerkezetekről az emberi testben, melyek a' menésre vagy futásra céloznak, következik azon mozgások' leírása, melyeket egyik lábszár két egymást követő lépés alatt tesz, azután a' jobb és bal lábszár' egy lépés alatti mozgásainak vizsgálatai, továbbá azon erők' vizsgálatai, melyek menés alatt a' törzsökre hatnak, végre a' futásról való általános vizsgálódás után következik egyenként a' gyors és szökőfutás' előadása.

A' *második részben*, boncztudományi vizsgálódások vannak a' járeszközökről. E' végre különféle módok és segéd-eszközök használtattak és igen fontos következményeket nyérének. Mindenek előtt szükséges volt a' törzsök' csontvázát, a' medencze' állását és a' járeszközök' ízeinek alkatát pontosabban megismerni mint eddig. E' végre a' testet vagy annak egyes részét, míg annak csontrészei természetes állásukban valának, gipszzsel körülönték, azután pedig a' megkeményedett gipszkérget bizonyos irányban átfűrészelé. Ezen módon a' test' minden részeinek valódi fekvését nem csak közvetlenül szem elébe terjeszthetni, hanem azon csontátmetszvények' könyomatai által az olvasóval is közölhetni azon bizonyítványokat, melyekre hivatkoznak. Illy eredeti nyomatai vannak itt az egész gerincoszlopnak a' medenczé-vel és a' járeszközök' fontosb ízeinek. Ezenkívül a' medenczénél más módot is használtak annak állása' pontos megismerése végett. Ugyanis megmérék egyidőben a' farcsikcsont' hegysé és farcsont-ízülés közötti *függőleges és vízirányos* távolságot. Ezen két adatból együtt kiszámíthatni azon két pontot összekötő egyenes vonal' hajlását, az az a' medencze' alnyílása' átmérőjének hajlását. Ezen méréseknek sok embereknel való ismétlése által a' medencze' hajlásának középértékét nyerék, mely őket képesekké tevé minden meden-

czét úgy állítani fel, hogy annak csak nem olly hajlása legyen, mint egy egyenesen álló embernél szokott lenni. Így helyzetben vizsgálák a' medencze és csípőcsont-ízülés közötti viszonyt és a' függőleges hossz- és kereszt-átmérők által adak elő. Megemlítjük még itt azon módot, melly által az egyes ízületek' forgásának kerülete kiszközöltetett. A' forgások' kerületének ismerete nem csak magában volt fontos a' menés' és futás' vizsgálatára, minthogy a' mellett a' testnek olly különféle helyzetei jönnek elő, mellyek csak azon forgások' terjedelme által fejtetnek meg, hanem annak mérése módot nyújtott még az egyes szálagok' hatásának megismerésére és megkülönböztetésére is, midőn ismételve tétetének, miközben egymás után több szálagok átvágattak, a' mi által a' mozgásbeli kerület nagyon megváltozott. Minthogy igen nehéz az ízek' forgó-pontját szorosan feltalálni, tehát a' vizsgálatnak olly módját vevék elő, melly mellett a' forgáspontot tudni nem volt szükséges. Ez főkép különösen alkalmazott mágnesű' segedelmével történt. — Továbbá az egész test és törzsök' súlypontja így találtatott fel: Vízirányos deszka tétetett egy vízirányos éles szegletre, úgy, hogy az súlyegyenben volt; azután reá tétetett a' test és addig igazgattatott azon, míg a' deszka csak nem súlyegyenben levén, vízirányos helyzetéből halkan hajlott egyik oldalra. Ekkor a' deszkán egyenes szeglet' segélyével megjegyeztetett a' hely, meddig a' fő ért. Ez után a' deszkán a' test megfordítatván (a' fejet azon oldalra, hol előbb a' lábak valának), ugyanazon próba ismételtetett. A' test' súlypontja hasonló távulságra van a' két megjegyzet helyektől, megméretik az utóbbi távulsága, feleztetik, s így kiszul a' súlypont' távulsága a' főtétőtől. — Az ízületekre nézve fontos iznedvhártya' képződésének tökéletes megismerése végett, ezen sokágazatú, mindenütt önmagába csukódó hártya' minden részeit egyszersmind, megkeményedő folyadékkal beföcskendettek.

Ezen boncztudományi vizsgálatok *következményei* ezek: a' test' természetes egyenes állásában a' fejgyám, mellyhez az egész test' súlypontja nagyon közel van, a' két czombkonez közötti középpont, mellyeken a' törzsök súlyegyenkedik, a' két térd- és lábízülés' forgástengelyének közepe, mind függőlegesen fekszenek egymás felett. — Továbbá a' medencze körül tett vizsgálatokból kitetszik, hogy annak fekvése egészen más, mint közönségesem előadatik. A' medencze' fekvésének pontosb ismerete az egyenesen álló embernél, a' esontizülés' némelly viszonyaira világot önt. Ugyanis ebből kitünik, hogy a' görgeteg szálag a' czombkonez-fejtől nem úgy hág le az ízvápá' széléhez, t. i. *előfelé*, mint eddig tartatott, hanem *oldalasslag és függőlegesen*, a' mi az ő működése' ismeretére nézve fontos. Az ízvápá' vágánya, melly-

nek széléhez azon szálag ragad, épen azért az ízvápá' legalsó oldalán fekszik, 's azért jegyül szolgál mellyről megismerhetni, helyesen, vagy hibásan van-e a' medencze felállítva. Ebből világos továbbá, hogy a' csípőcsont- valamint a' térd-ízület egyenes állásban nagyon közel van a' kinyújtott helyzethez. Ezenkívül kisült, hogy a' csípőcsont- ízületnek (alkalmasint minden szabad ízeknek, mellyek mint golyódad ízek minden irányban foroghatók légsűrű záradékuk van, melly habár az ízületet környező minden izmok és szálagok teljesen lankadtak is, az ízületben egymást érő testrészeket a' légnyomás által összetartja, és kiváltképen ha a' lábszár a' törzsöktől szabadon függ le a' czombhoz vezető szálagok és izmok egész ellankadhatnak, a' lég a' lábszárat még is lebegve tartja, minthogy az ízlapok' nagysága úgy van kimérve, hogy a' légnek a' lapra való nyomása a' lábszár' súlyával csaknem megegyez, következőleg a' lábszárat magától szabadon függve tartja. — A' térdízület' vizsgálatából kitetszett, hogy erős szálagok vannak növe a' forgó-tengely' végpontjaihoz, 's míg azok a' forogható részeket összekötik, magok a' forgás alatt orsóként mozognak. A' valódi kapcsízületeknél, mint a' könyökízületnél, ezen szálagoknak a' csonthoz nőtt végpontjai mindig egyforma távolságra maradnak egymástól, következőleg mindig egyiránt feszültek, mi által az ízületben egymás mellett levő testeket minden helyzetben erősen összetartani képesek. Ellenben a' térdízület' csudálatos szerkezeténél ez nem így van, mert ezen szálagok' kifeszítése és megérsztése azon fontos szolgálatot teszi, hogy a' lábszárat kinyújtott helyzetben, feszes támasztékká, meghajtottban pedig, millyen a' kar, mindenfelé forgatható taggá változtassa. — Az élettudomány' minden részei közt legkevesb figyelem van fordítva a' szálagok' hasznáról való tanítmányra, ezen tanítmány pedig csak akkor adathatik elő világosan 's érthetőleg, ha a' szálagok' rendeltetése az ízületek' erőművezetére pontosabban vizsgálatatik. — Ugyan e' részben előadatik még a' lencseképző csontok' sajátos rendeltetése és szerkezete, valamint a' járeszközök' feszítő és hajtó izmainak egymásra való nevezetes vitetésök.

A' *harmadik rész*, vagy a' menés' és futás' élettudományi vizsgálata két szakaszra osztatik, tapasztalatira és észképire. A' menés és futás felett tett próbálatok és mérésekből kitűnő *tettdolog* ezen egyszerű physikai próbatét: Levágatván egy halott' lába, a' czombcsont' fején egy tengely vitetik keresztül, mellyen a' láb mint függentyű lóg. Illy viszonyban a' láb mozgásai minden élet különéstől függetlenek, csak a' súly' törvénye alá vetvék. Ezen viszonyok közt megmérhetik a' láb' lebegésének tartása és összehasonlítatik ezen tiszta physikai adat a' lépések' tartósságával, melly egy olly nagyságú

eleven embernél, mint a' halott volt, legsebesb menése közben megmértek, ebből azon nevezetes következmény kerül, hogy ezen lépéstartósság annyi mint azon lebegés' fele. Ezen lettdologból olyan tetszik ki, mintha a' lábszár, leggyorsabb menés közben is, függentyűként, ön súlyától hajtva lebegne, és minden lépésben, miután *fél* lebegést tett, ugyanazon pillanathan állítatik fel, mellyben a' másik (a' hátulsó) láb a' földről felemeltetik. De föltévé, hogy a' láb, leggyorsabb menés közben is, miközben a' testnek nem támasza, hanem azon csak függ, függentyűként van, és csak súlyereje által, izmok' munkája nélkül mozog; annál valószínűbb lesz, hogy lassúbb menés közben is úgy van, azon külömbséggel, hogy akkor a' láb minden lépésben többet tehet fél függen-tyűlebegésnél, és a' földre előbb letétethetik, mint a' hátulsó onnan felemeltetik. Ezen vélemény' megvizsgálására és meg-állapítására több próbák és mérések tétettek. — *Második lettdolog*, hogy az igen gyors menés közben a' lépéshosszak felényire nagyok, mint a' két lábszár' legnagyobb kiterjesz-kedése' távolsága. Ezen lettdolog egészen úgy van, mintha az igen gyors menés minden lépésénél egy pillanat jőne, mellyben a' hátulsó lábszár lehetőleg hátra van nyújtva, az első lábszár pedig ugyanakkor nem épen ally lehetőleg előre, másik lehetőleg hátra nyujtatnék; mert az utóbbi esetben a' két lábszár a' földdel együtt egyenszerű háromszögöt képez, mellynek alapvonalát az átelleni szegletből lebocsátott füg-gentyű felezi. — *Harmadik lettdolog*, hogy a' czombsont-fejek, mellyek a' törzsököt hordozzák, legsebesb menés közben is csaknem vízirányos alapon mozognak, és a' törzsö-köt csaknem mindig egyenlő magasságban hordják a' föld-szín felett. — Ezen három lettdolgok 's a' belőlök vont kö-vetkezések eléggé megalapítanak egy theoriát, tudniillik azon elvét, miként kell kiszámolni a' részek' *helyzetéből* az azo-kat mozgó *erőket*, 's bizonyos pillanatban, melly kezdet-pont gyanánt vétetik, hogy lehet a' részek' állapotját meg-ismerni. — Ezen lettdologból érdekes következményeket von-tak a' tudós Szerzők a' különféle menésekre és futásokra. — A' menés' és futás élettudományos vizsgálatának *második sza-kasza* a' menés' és futás' theoriájának megalapítását foglalja magában a' főlebb adott tapasztalatok szerint.

Götting. gel. Anzeigen (St. 10 — 12 1837) után

Sz. D.

TÖRTÉNETTUDOMÁNY.

Geschichte des Trojanischen Krieges. Mit Beylagen über die älteste Geschichte Griechenlands und Trojas von JOH. USCHOLD. Stuttgart u. Augsburg. 8-adr. 1836. Verlag d. J. G. Cotta'schen Buchhandlung. Ára 2 for. 30 kr. p.

E' sokat ígérő munkának fő tétele a' 60-ik lapnak eme soraiban foglaltatik: „A' trójai had, és görög coloniáknak Aeolisban Lesbuson, és Teneduson való megtelepedése, ugyan azon esemény. „Vannak ugyan ezen tétel' fejteése mellett mel-
lék vizsgálatok is, millyen p. o. Ilias' egységének vizsgálata; melly nem a' feladáshoz tartozó vizsgálatokat kívánatos lenne rövidebbeknek látni, mert mintegy $\frac{2}{3}$ át teszik az egésznek. Ezen kívül a' Sz. az egyes vizsgálatokat is több rendbe-
li szakaszokra osztja, mi a' világosságnak nem sokat használ. Igy vitatja fő tételét az első, harmadik, és ötödik fejezetben; a' másodikban és negyedikben pedig közbe keveri Trojának Heracles általi első megvívását, 's egy nyomozást a' Pelasgu-
sokról 's Heraclesről.

Első fejezetében mindjárt félreveti a' trójai had' kelet-
kezéséről és idejéről való eddigi nézeteket, mint helytelene-
ket; 's megmutatni igyekszik, hogy az Pindár' és Homer' ta-
núbizonyysága szerint 1124—1104 esztendőkre esik, midőn a' Thesprotiából és Thessaliából ki vándorló Thessaliaiak által Görögországba népmozgásokra szolgáltaték ok. Lássuk egy kissé ezen adatokat. Pindarból vett argumentuma ez: οὐκ αἰετ παίδων σέθεν, ἀλλ' ἄμα πρώτοις ἀρξεται καὶ τετράτοις (Ol. VIII 45.). Azonban, hogy itt πρώτοις Telamonra, τετράτοις Neoptolemusra tartozik, minden magyarázó megegyez, sőt még Böckh megjegyzi, hogy itt Pindar ezen egybekapcsolás által az oraculum' kétértelmű kifejezését akará utánozni; és hogy ha egy ember-céletet 30 évre teszünk, úgy ezen adat szerint Ilioi' másod ízbeli elfoglaltatása vagy a' tulajdonké-
peni trójai had egész 60 évvel vissza löketik, t. i. azon idő-
szakaszba (1124—1104) mellyben már az Epirusból kitörő Pelasgusok (Thessaliaiak) által okozott népvándorlás átalányos változást szerzett a' görög statusok' viszonyainak; miből ki-
világlik, hogy a' Sz. e' helyét Pindárnak fonakul fogta fel.

Lássuk Homerből vett argumentumát. Az Aeoliakat Thes-
saliából Thessaliaiak üzték ki. Ezt, miben a' Szerző is meg-
egyezt, már Homer említi:

Οἱ δ' ἔχον Ὀρμένιον, δι' τε κρήνην Πέριαν
Οἱ δ' ἔχον Ἀστέριον, Τητάνοιό τε λευκὰ κάρηνα
Των ἤρχ' Εὐρύπυλος, Εὐδαίμονος ἀγλαὸς υἱός.

Ormeniont a' kik birták 's hyperioni kútfőt,
 És a' kik Asteriont 's Titannak hóteli bérczit,
 Evaemon' fia Eurypylus vala fényes hírű vezérük.

Már ezekben az állítmány' bebizonyítására csakugyan semmi sincs, Strabo azonban (L. IX.) nyilván nyomos okoknál fogva mondja, hogy Euämon úgy, mint Euripylus aeoliai. Ezekhez hasonlók ezen fejezetnek többi erősítményei is.

A' második fejezetben (42—42 l.) azt állítja, hogy Trója bevételének első vonalait a' Troasban megtelepedő Pelasgusoknál kell nyomozni; de argumentumai a' critica' rostáján ez állítmány mellett is könnyen áthullanak; mert Antenor' fiával sok helyen vigyázatlanul, néhol talán hogy véleményét támoszgassa, szántszándékkal is felcseréli, mert abból hogy Lykaon pelasgus eredetű, 's Priamus' fia is Lykaon, Iliost a' Pelasgusok' eredeti székévé teszi; mert Görögöket állít Pallas védisten' paizsa alatt Görögök elleni harccha; mert Homer' némelly felhozott helyeit saját különösséggel magyaráztatja.

A' harmadik negyedik és ötödik fejezet tulajdonképen a' főfeladatot fejtegeti, mire azonban ismét sok erőszakos elcsavarása több rendű citatumoknak nem nagy nyomosságot ad; mint a' negyedik fejezetben a' Pelasgusok' nyomozásában holmi névhasonlígtatás útján indulva a' historiai igazságtól gyakran eltávozik, 's akarátja ellen is főfeltétele ellen az bizonyul be okoskodása fonalán, hogy a' Troiak, kiket ő Thrakoknak állít, Pelasgusok; 's miért? mert Antenornak ipa Kisseus volt, 's Virgil (Aeneid. X. 317.) szerint a' pelasgusi Heraclenek is volt egy Kisseus nevű czimborája, kit ő Italiában hátrahagyott. Furcsa kis zavarba hozhatta volna illy okoskodások' fonalán a' szerzőt azon igen következetes ötlet, hogy Priamusnak is volt egy Kisseus nevű veje; (Eurip. Her. 3. Apollod. III. 12, 5.) mert neki ez szinte azt bizonyította volna, hogy a' Troiak Pelasgusok.

A' hatodik fejezet Ilias' egységéről szól; hol is a' Sz. Wolf' hypothesisét egészen félre veti, 's azt állítja hogy Iliast valami Myrmido, Odysseat pedig valami aeoliai irta legyen.

'S így a' túldalékokra értünk, melyeknek száma hat.

Az elsőben Helenáról és ennek vándorlásiról van szó. Helena Uschold szerint holdistenszony, 's egyszersmind Artemis, Eileithya, varázs-nő, a' hajók' szabadítója, Nemesis, Hekate, Iphigenia, Adrastea, Rhamnusia, az árnéyország' főasszonya, és — mivel az ellentételek egymást könnyen érintik — Aphrodite — Urania is. Anyja Leda ugyan az Letóval az ősejje (Urnacht). Kastor és Polydeukus szinte ezen holdistenasszonyra mutatnak. Kastor' neve nyilvánosságosan (!) ἀστὴρ-ből eredt; Polydeukes inkább Polyleukes, az esthajnal' (csillag) tiszta fényjéből származott.

Igy elmélkedik a' symbolicus író. — A' második toldaléknak ezen felüliratát olvassuk: Atridekről és a' déli Achaeusokról. Ebben a' Thrakok' és Károk' hosszas és szövevényes vándorlásai világítatnak fel.

A' harmadik a' Pelasgusok' eredetéről 's híres vitézükről Heraclesről szól. Itt is sok gáncsra akad a' critica faklyájánál vizsgáladni szerető historicus, mint a' többiben.

A' negyedikben némelly észrevételek közöltetnek Odysseus' tévelygéséről. Odysseus aeoli levante, 's tévelygései nemzetének vándorlásait jelentik. Azért az Aeolusokat nem csak Maleia' fokára helyhezi a' Szerző, hanem még a' troji had előtt Lybiába is, hol a' Laestrygonok' ősi lakhelyét keresi (246. l.), sőt Siciliába és szomszéd szigetibe. Állítása támogatásául két hibás citatumot hoz fel Thucyd. VII. 2. és Pausan. V. 25. Továbbá még Italiába is helyhezsetti őket, 's a' mi különösebb még Hispaniába is. Csuda, hogy az alvilágba is nem jelel neki lakást, minekutánna Odysseus oda is tévelygett; mit talán csupán csak azért nem tett, mert Odysseusnak az árnyékvilágban való kóborlását mesének mondja: de hiszen az sem lett volna mesésebb, mint a' Pelasgusoknak Italiában Siciliában és Hispaniában való hajdani lakásuk. Az ötödikben átnézete adatik a' Teucerek' történetének. A' Teucerek thraciai néptörzsök; 's midőn Herodot beszéli, hogy a' troji had előtt Ázsiából vonultak Európába, úgy kell érteni Uschold szerint, hogy innen vándorlottak Ázsiába. Ezen okoskodási úton talán Uschold még azt is állítani fogja, hogy a' Spanyolok Amerikából jöttek Európába. Továbbá a' trójai királyok' genealogiáját rostalgátja, 's többnyire symbolicumnak mondja eddigi tudományunkat rólok. Dardanus p. o. csak mellékneve Hermesnek. Erichthonius pedig csak a' kisarjadozó nemzedéknek symboluma 's a' t. és csak Priamusban nincs semmi symbolicum. Ő a' költészetnek teremtménye (893 l.) minden gyermekeivel egyetemben (294 l.)

A' hatodik toldalék Aneasról és kóborlásáról szól. Mivel „Priamus gyermekeivel együtt csak a' költészet teremtménye“, azért az Aeneadák kezdettől fogva uralkodói a' Trojiaknak. De az Aeneadák neveket nem Aeneastól vették, „mert Aeneas úgy nem élt, mint Kadmos“ (305 l.) hanem Aphrodite Aeneias-tól. Bizonyító okul Il. XX. 307. hozatik fel, pedig itt is az mondatik, hogy az Aeneadák csak a' troji háború után jutottak uralkodásra. Fonákul állittatik itt még az is, hogy „Ilion' eleste után Priamus' gyermekei 's unokái úgy elvesztek, hogy nyomot sem hagytak maguk után. „Mert hitelenen bizonyítják a' történetek, hogy Priamus' unokája Skamandrius még Ilion' eleste után is uralkodója vólt a' trójai népnek. Lakhelyéül pedig Strabo XIII. 52 §. Skepsist teszi, hol Skamandrius' utódjai Askanéival hosszú ideig állottak a' dy-

nastia' fokán. Sőt még később is minekutánna a' dynastia oligarchiai, 's utóbb democratiai formát vett magára, voltak még Priamusnak utódjai, kik a' kormányon ültek, 's jeles elsőséggel bírtak. A' mi Aeneas' köborlását illeti, ezekre nézve Uschold szokás szerint minden eddigi magyarázatot félre vet, még Müller H. O.-ét is, melyről (311 l.) azt mondja, hogy ez nem csak hogy csupán hypothesiseken alapul, melyekre igaz történetet építeni nem lehet, hanem sok hihetlenséget is foglal magában. Ha valahol, itt bizonyosan rá illik Uschold-ra Juvenalisnak ama' verse: Quis tulerit Gracchos de seditione querentes? — E' tárgyban a' szerző nézete ez: Aeneas Aphrodite Aeneias' neve szerint képzelt hőse a' Thrakoknak, 's vándorlásai nemzete' vándorlásainak és telepjeinek mythusai. Valamint tehát a' Lelegusok, Pelasgusok és Aeoliaiak nemzedékeivel temérdek földet be tölt a' szerző; úgy mind azon részeket melyeket Aeneas' története megérint, Thrakok' lakhelyének állítja. Így tehát Delosnak, Kretának, Kytherának, lakoniai kikötőknek, Arkadiának, Leukasnak, Zakyntosnak, strophadi szigeteknek, Epirusnak, Al-Olaszországnak, nyugoti Siciliának, Africa' éjszaki partkörnyékének, és Hetruriának lakói Thrakok. Illyes állítások a' megezáfolást magukban hordozzák. Egyébiránt a' feladás olly nehéz volt, minekutánna a' mythusokkal és symbolumokkal teljes ó világgal foglalatatoskodott a' Szerző, hogy hibás lépéseit legfeljebb is csak jobbra igazítással illethetni.

Jahrb. d. wissensch. Kritik (Nro 16. Jan. 1836.) után W. J.

Urkunde zur Geschichte der eidgenössischen Bünde. Herausgegeben und erläutert von J. F. Kopp, Professor. Lucern, 1835. bei Xaver Meyer, XX. és 206 lap. 8-adr. Ára 1 for. 30 kr. p. p.

Ezen munka 82 részint egészen új részint az eddigi kiadásoknál jobban nyomtatott oklevelet 's 262 oklevélből jegyzet és bizonyítvány képen felhozott helyeket foglal magában közönséges értelemben vett historia-barátra nézve kínos olvasás, mely rövid és mégis néha nehezen érthető, régi, német és latin oklevéli jegyzékeken csavarog keresztül, a' hol egy szó, egy czim, egy különös fordulat a' régiségekben jártasaknak nagy kilátást nyit, a' kevésbé tudós és figyelmes olvasót pedig az egész untatja. Fájdalom, még Müller János is méltán vádoltatik több helynek rossz olvasásával és felületes értésével. Nem ajánlható tehát e' munka közönséges olvasónak. Egyébiránt az oklevelek dicséretre méltó tisztasággal, szorgalommal és hibátlansággal vannak

lenyomatva, az észrevételek kellő helyükön állanak, röviddek, 's igazság' erejével bírók.

A' kik ilyen tanulmányok' részleteibe bocsátkozni nem képesek, 's a' Schweiz' régiebb történeteinek ezen átalányos átváltoztatásában mégis nagy részt vesznek, azok' kedvéért röviden fogjuk adni azon fő pontokat, mellyeket Prof. Kopp úr' közleményeiből tanultunk.

Uri, Schwytz, Unterwalden és Lucern (egy kis részökön kívül, melly Zürichgauhoz számítatott), eredetileg Argauhoz tartoztak, 's a' királyok által ezen vidék' főbiróságával és kapitányságával megbízott grófok alatt álltak. Ezen grófok korábbi időkben vidékgrófoknak (Gaugrafen) nevezettek; utóbb pedig, midőn a' szabad vidékek a' német királyság' legnagyobb részében felbomlottak, 's a' grófok' jogait egyházak és nemesek örökösen magokhoz ragadák, a' grófok ott, a' hol ezen méltóság régi valóságában fennmaradt, tartományi grófoknak, comites provinciales, c. terrae hivattak. Az argaui (és zürichgaui) tartománygrófok alatt álltak tehát a' nevezett vidékek az egész 13dik évszáz' lefolytában.

Azonban nem volt a' viszony öly egyszerű, hogy a' tartománygróf, személyesen vagy helyettesei és tisztviselői által, bíró és political kormányzó lett volna mindenütt. Sok jog, 's nevezetesen az alsóbb törvényhatóság, urak által gyakoroltatott, kik azt jobbagyaik és saját embereik felett megszerezték. Így a' zürichi St. Reglen monostornak földesúri törvényhatósága Uri' nagy részére terjedt, a' hol sok szabad alattvalók laktak; ezek az apátasszony' védelme és urasága alatt községet formáltak, universitatem hominum vallis Uraniae. A' St. Reglen monostor' alattvalóinak ezen községén kívül (mellyet hibásan cseréltek fel sokan a' későbbben alakult urni tartományközséggel) a' Cisterciták' wettingeni monostorának is számos atattvalója volt Uriban; úgy szinte az attinghaseni birodalmi báróknak 's talán még más szabad uraknak is voltak jobbagyaik, kik felett ők törvényhatóságot gyakoroltak. Így tehát urasági jog alatti emberek voltak az uri völgy' lakosai (mellytől az Urser-völgyet meg kell különböztetni), 's servus-oknak nevezettek, noha ezen servitusban némelly vidéken, péld. a' zürichi monostor alatt, nagy szabadságokkal bírtak, „ita quod generalem habeat (ez mondatik egy, a' monostor alá került, servus-ról) amministrationem rerum suarum, et quod possit emere, vendere, donare; contrahere, pacisci, in iudicio stare, testamentum facere, et omnia et singula exercere, quae homines vallis Uraniae, dicto Monasterio Thuricensi jure servitutis pertinentes possunt facere, ac si natus de ancilla dicti Mon. Thur. exstisset.“ Ezen servus-ok, minden vagyonuk-

kal együtt, urasági jog alatt, az uraság' helytartói alatt álltak. A' helytartók' hatósága alól csak az uraságok' saját jószágai voltak kivéve, és az, a' mit ők' későbbben szerezvén a' helytartók' hatalma alá nemvetettek.

Hasonló volt a' viszony Unterwaldenben is, mellyel Hergiswil és Alpenach még nem volt összekapcsolva. Az engelbergi völgyben az ottani monostor, Sarnenben Habsburg, Stansban Murbach-Lucern gyakorla uri törvényhatóságot, 's az alattvalók urasági jog alatt éltek. Schwytzben az eingesiedelni monostornak és a' Habsburgiaknak voltak helytartóik. Lucernben az uri törvényhatóság a' murbachi monostort illette, melly azt a' Rothenburgiak' nemzetségeből való lovagok által gyakoroltatá. Gyakorta megtörtént, hogy az egyházi urak' helytartóságai bizonyos nemzetségnél örökösökké lévén, a' helytartók az uraság' érdekétől eltávoztak, az az urasági jogokat akartak magokhoz ragadni, 's nem ritkán az alattvalókat is segítették az uraság elleni törekvéseikben. Ilyen kellemetlen viszonyok kénytelenítettek a' murbachi apátot Lucern 1291 Apr. 16kán a' Habsburgiaknak eladni.

A' törvényhatósággal bíró urak' helytartóitól egészen különbözők voltak a' tartományi helytartók, kik a' tartománygróf helyett gyakorolták a' törvényhatóságot. Ezen felsőbb helytartók ugyanazok a' hajdani centenáriusokkal, kik a' vidék' alosztályaiban, a' nem urasági jog alatt élők felett alsó törvényhatóságot, az egész népség felett pedig, a' tartománygróf' nevében és megbízása mellett, a' tartományi törvényszéken, felső törvényhatóságot gyakorlottak. Ez a' viszony egészen közönséges. Például, azon vidéknek, mellyben Ulm feküdt, a' billingeni grófok, 's ezek' kihalta után a' württembergi grófok voltak sokáig tartománygrófjai. Ezeknek Ulmban helytartójok volt a' ki helyettök az ulmi nagy és vértörvényszékeken ítelt, ezen kívül az urasági jog alatt nem álló városi lakosok felett, a' városi törvényszékben, az urasági jog alatt élő mesteremberek felett pedig különös törvényszékekben alsó törvényhatóságot is gyakorlott.

Az argaui tartománygrófság, mellyhez felső Schweiznak is legnagyobb része tartozott, 13dik évszázban a' habsburgi ház' idősb ágánál volt; majdnem úgy mint az ulmi Billingennél 's utóbb Württembergnél. Mig az ifjabbik ág ezen vidékeken a' habsburgi jószágok' egy részét mint sajátját bírta, az alatt a' felső törvényhatóságot Uri, Schwytz, Unterwalden és Lucernben egyedül az idősbik gyakorlotta, melly azonban helyel közzel az uri jogokat is bírta; minél fogva nem ritkán történt meg, hogy mind a' felső mind az uri hatóságot ugyanazon helytartókra bízta. A' lovagok' nagy része ezen vidékeken nem egyéb, mint a' két habsburgi ág' tisztjei, helytartói, hadi emberei.

Midőn II. Fridrik, élte' utolsó éveiben, a' pápai székel legkeményebb vitában volt, az idősb ágbeli Habsburgok, az az a' tartománygrófok, a' pápához szítottak; 's az ifjabbik ággal közel rokonságban állt Kyburgok is ezen párton voltak. Az ifjabbik Habsburg-ág hiv maradt Fridrikhez, a' ki ezen ágnak, mely ő miatta nagy szorultságban lehetett, némi segínyt nyújtani szándékozva, 1240 Karácson havában (az (fjabbik ág' fejének Albrechtnek halála után), Waldstet tet különös birodalmi helytartósággá tévén, a' tartománygrófságtól elválasztotta, de mit azonban az ellenpárt soha sem ismert el.

II. Fridriknek ezen szabadságlevele volt a' schweizi forradalom' első oka. Ekkor szövetkeztek össze a' felszabadított helytartóságok új helyzetök' megőrzése végett, 's az antiqua confoederationis forma iuramento vallata, mely a' szövetség' 1291 Aug. 1-jén történt megújításánál említetik, nem más mint idősb Habsburg Rudolf, argaui tartománygróf elleni hites szövetség, mint ezen munka' 39dik lapján világosan megmutattatik, csupa költemény, mely egy készakarva meghamisított oklevélen alapul.

Ezen idő óta megint a' régi viszony folytattatott; de ha már előbb is czivakodtak egy részről a' földesurak és az ő helytartóik, más részről pedig a' parasztok a' közös telkek' kizáró használata felett: későbbben (kivált midőn hatalmasabb paraszt községek, például az urni völgyben a' St. Reglen monostoré, állottak, az uraságokkal szembe) még daczosabb és vétkesebb caractert öltöttek magokra ezen viszálykodások, 's megtörténhetett, hogy imitt amott a' földesurak' tisztjei is messze mentek indulatoskodásukban, de más részről a' parasztokban is, 's főleg az urniakban, egyre világosabbán kifejtett az ellentállás' és lázadás' szelleme. Annyi mindazáltal bizonyos, hogy Rudolf király' haláláig Uri, Schwytz és Unterwaldenben a' községek nem csak nem birtak törvényhatósággal, sőt nem is voltak olyan tartományi községek, melyekben a' parasztok önállásu részt vettek volna. A' tartománygrófok' tartományi gyűléseiben csak az uratlan lakosok és a' földesurak' tisztjei vettek önállásu részt; a' földesurak alatti községek pedig csak a' tisztviselők által. Igy volt ez, mint már feljebb is mondatott, 1291-ig, 's e' volt a' Schweiziak' régi joga. Rudolf király a' fejedelmeket fíja Albrecht' megválasztására nem birhatván, az ő halála a' birodalmat mindenféle rendtelenséggel fenyegette; „mert a' fejedelmek, urak, városok és más községek palástolatlan sietséggel iparkodtak a' birodalmi hatalomból és jogokból annyit ragadni magokhoz, mennyit a' következő király által megerősítheteni reményltek.“

A' felső tartományokban Zürich teve első lépést már Jun. 24kén 1291ben, mely város' példáját a' három völgy

is csakhamar követte. Ezek az 1240ki szövetséget megújították, a' tartománygrófság alól szabadulni, 's a' tartományi bíróságot magokhoz ragadni törekedve. Az egyes földesuri jószágok meghagyattak (ita tamen, quod quilibet homo iuxta sui nominis conditionem domino suo convenienter subesse teneatur et servire), hanem a' tartománygróf' hatóságát a' községek akarták átvenni; melly célból rendelkezéseket is tettek büntető törvényszék elibe tartozó némelly viszonyok felől, 's megegyeztek abban is, hogy nem waldstettei embert soha sem fogadnak el bírónak. Könnyű átlátni, milly jövődre mutattak ezen tartományközségek, mellyekben, a' legrosszabb embereken kívül, minden lakos önállásu részt vett.

A' három felső canton' tartományközönségeinek 1291ki alakulása 's szövetsége tehát valodi hadizenés volt a' Habsburgiak, vagy ha tovább nézünk, azon vidék' minden földes urai ellen. Ezen szövetség' ideje óta jött divatba a' *tartománytiszt*i (Landamman) cím, mellyet a' tartományok' fő tisztviselői viseltek. Ezeknek tekintetét és hatalmát a' tartománygrófok' 's az ő helytartóik' elhanyaglása még inkább nevelte. 1291, Oct. 16kán, és így Uri', Schwytz' és Unterwalden egyesülte után csak néhány hónappal, Uri és Schwytz Zürich-el is hasonló szövetségre léptek, melly alkalommal Arnolt a' silennoni majros mint Uri', ab Iberg Kunrat pedig mint Schwytz' tartománytisztje volt jelen. Ők viselték e' címet legelsőik. A' habsburgi tartománygrófok elleni hites szövetséghez 1291, Dec. 29-kén kapertswilei Erzsébet grófné, 's később Rudolf a' constanzi püspök is hozzá álltak. Az erdővidékiekkel még 1293 Martiusban is folyt a' háboru*). „S így kitetszik, mit kelljen tartanunk Ochsensteini Ottónak Albrecht herczeg' részéről való küldetésé felől; de se Tschudi I, 225, se Müller I, 633 (599) nem érezték a' természetelleniséget, midőn azt mondták, hogy Albrecht király követséget rendelt a' Schweiziakhoz. Mert ha Albrecht király az Erdővidékieket nyomni akarta volna, ő igen könnyen viheté vala azt ki, a' mit Fridrik király 1306 Febr. 10kén már sikertelenül próbált.“

Albrecht a' három Erdővidékkel békét kötván**), kétség kívül teljesíté kívánataik' legnagyobb részét, 's meghagyá tartományközségeiket és tartománytisztjeiket; egyedül tartománybírókat nevezett, a' kik neki, mint Argau' tartománygrófjának, ezen felső vidékeken helyettesei lennének; a'

*) A' Zürichiek már 1292 Aug. békére léptek Albrechtel.

**) Adolf király 1297 Dec. 30kán Uri és Schwytzre nézve megújítá II. Fridrik' 1243-ki levelét; de mivel ő kevéssel azután megbukott, nem merték a' felszabadítottak az ő levelének hasznát venni.

Habsburg jószágokban pedig fentartá magának az úri hatalmat. — *Ő tehát, ki a' nép' bitorlását nem csak elnézte, hanem elébb nem ismert szabadságokat is adott neki ő volna annak elnyomója, sanyargatója!* Szerencsére egy szó sem táltatik sehol, melly ezen koholt elnyomást bizonyítná *).

Igy a' szövetségesek Albrecht király' meggyilkoltatásáig háborgatlanul maradtak kicsikart szabadságaikban. A' mi Tell', 's a' farkaslövés' történeteit'sat. illeti, mind azok mérő költemények, legnagyobb részint régi 's ezen időkhez csak későbbben illesztett mondák. Küssnachban soha sem uralkodott Gessler; ott a' habsburgi helytartók' dolyfének lealázása végett soha sem rontatott le vár; 's ha történt valami ilyen, az egyedül a' népség' dolyfének következése volt.

E' három tartományban az új viszonyok mellett a' régiék nem sokáig állhattak meg. Legelsőben a' tartománygróf alól való teljes felmentetés sürgettetett; 's VII. Henrik teljesíté az Erdővidékiek' kérését, 1309 Sept. 3kán egy rövid felmentőlevelet adván nekik, melly még ma is megvan **). Egészen hasonló felmentő levelet kellett, mint a' viszonyok' kifejléséből látjuk, Urinak és Schwytznak is nyerni, 's ekkor Uri az Urser völgyet is egyesítette magával.

Hanem a' mint korábbi évszázakban is számtalanszor tapasztaljuk, hogy a' tartománygrófságok' birtokosai a' király' felszabadításának, a' míg lehetett, ellene szegültek: úgy most is, alig halt meg Henrik király, 's alig lett a' Habsburg testvérek' egyike egyik párt' királya, legott háboru ütött ki a' Habsburg ház és a' három felső tartomány közt, annyival inkább, mivel a' szövetségesek nem Fridriket, hanem az ő ellenét ismerték el királynak Ezen vita' további következése a' morgarteni ütközet volt.

*) 71. l. Általában nincs oklevél (legalább én nem ismerék olyant), mellyből meglehetne bizonyítani, hogy Albrecht király a' három tartományt legkevesbé bántotta volna.

**) Heinricus Dei gracia Romanorum Rex semper Augustus universis hominibus in Valle Underwalden fidelibus suis gratiam suam et omne bonum. Vestris inquietudinibus obviare commoditatibusque prospicere favorabiliter cupientes, dum tamen de vobis querulantibus justicie debitum non negetur, vobis per presentes concedimus gratiose quod ad nullius secularis judicis tribunal, nostre Majestatis Consistorio dumtaxat excepto, super quibuscunque causis seu negociis extra terminos vallis predicte pertrahi debeatis, dummodo coram ... Advocato nostro provinciali intra fines ejusdem vallis parati sitis stare juri et facere quod dictaverit ordo juris, praesentibus usque ad voluntatis beneplacitum tantummodo valituris. Datum Constancie, Anno domini MCCCVIII. Tercio Nonas Junii. Indictione VII Regui vero nostri Anno primo.

Ebből áll a' felső schweizi tartományok' felszabadulásának története, melyben költői elemet hiányban keresünk.

A' tartományi helytartóság' (advocatia provincialis) átmenetele a' tartománytisztre 's a' tartományközségre természetesen maga után húzá minden földes úri jog' megsemmisítését. Engelberg, Einsiedeln és más egyházi Urak ugyan megmaradtak jogaik' nagy részében, hanem Habsburg kicsinyenként mindent elvesztett, 's végre Lucernt, Zugot és Argaut is; a' St. Reglen monostor pedig addig háborgatott és károsított úri birtokában míg végre megegyezett ennek eladásában.

Leo Henrik (Jahrb. für wissenschaft. Kritik 1836 Nr. 84) után Zs.

Geschichte der k. k. Hobibliothek zu Wien 's a' t. durch J. F. MOSEL, k. k. wirkl. Hofrath und ersten Custos der Hofbibliothek, nagy 8-adr. (25½ ív és 2 rézt) Wien 1835. Beck.
Ára 3 for. 25 kr. p.p.

A' híres bécsi cs. kir. könyvtár' hasznavevői, a' jelen munkához kapcsolt szabályzatok szerint, három osztályból állanak. Az első a' császárból, az uralkodó ház' tagjaiból 's a' kormány' és udvar' fő tiszteiből áll. Ők magokhoz veszik az illető könyveket. A' második osztályhoz tartoznak a' bel- és külföldi tudósok, vagy tudományokkal és tanulással foglalatoskodók. Ezek nem vihetik magokhoz haza a' könyveket, 's csak ollyasokat olvashatnak, mik a' censura által megengedtetnek. A' harmadik osztály a' távol lakó tudós férfiakból áll, kik az illető tiszttviselőktől értesítést, könyvkivonatokat 's a' t. vehetnek; ezért ha díj járul-e tőlök az értesítőnek, vagy kivonatkészítőnek, arról hallgat a' munka.

„Az udvari könyvtár' olvasó szobája — így ír Mosel úr — terjedelmesebb és világosabb lehetne. Közepében egy hosszú, író eszközökkel ellátott asztal áll, mellynél mintegy negyven személy talál helyet. — Annyi olvasó tolakodott a' terembe, hogy az asztal melletti székek nem voltak elégségesek, többen állva és a' falnak támaszkodva kénytelenítették olvasni, a' melegség néha kiállhatatlan volt a' teremben, 's ennyi személyekre nem lehetett illendően felvigyázni. — Hogy e' bajon segítsen az intézet, a' diákokat és mulattatásuk fejébe olvasókat kirekesztette a' teremből, 's így a' látogatók' száma a' terem' nagyságához mérsékeltetett“.

A' britt museum' könyvtárában százhusz olvasó talál helyet, 's ha szaporodni fog a' szám tágasabb teremről fog-nak gondoskodni.

A' bécsi könyvtár közel 300,000 kötetből áll, 's hozzá hasonló egész Európában csak három találatik, a' vaticáni Rómában, 's a' királyiak Párisban és Münchenben. A' britt nemzeti könyvtár még a' göttingeninél is kisebb, 's összesen, 220,000 kötetből áll.

Mosel úr' munkájában több szó tétetik az intézet' őrzői-ről, mint az intézet' kincseiről, pedig amazok közt ollyasok is találtnak, kikről bővebben értekezni épen felesleges.

Foreign Quarterly Rewiew (April 1836.) után

3.

RÉGISÉGTUDOMÁNY.

I. *Bemerkungen über vielfarbige Architectur und Sculptur bei den Alten*, von G. SEMPER. Altona 1834.

II. *Über die Polychromie der Griechischen Architectur und ihre Gränzen*, von Dr. Franz KUGLER. Berlin, 1835.

Azon kérdés' fejtegetése: Valljon a' régiek, 's nevezetesen a' Görögök használtak-e színeket is architecturájokban? mai időkben igen érdekes tárgygyá lőn. Semper érdeklött munkáját próbaképen bocsatá közre, 's ebben csak némelly általános ideákról értekezik, minkeelőtte munkálatinak következményeit terjedelmesben közlené külön nagyobb munkában. Ő Graeciában és Siciliában utazott, hol a' régi architectura' maradványait szorgosan vizsgálta, számos rajzolatot és észrevételt gyűjtött, kivált a' fentebb említett tárgy' ügyében, 's ezen utazás után, 's annak következtetésében jelentek meg a' szóban lévő *észrevételek* (*Bemerkungen* 'sat.), és hirdettetett a' nagyobb munka.

Nagy figyelmet és érdeket gerjesztettek az új nézetek Berlinben, mi a' szerzőt csak bátoríthatja nagyobb munkájának kidolgozására. Jó kútfőből tudom, hogy őmost Dresdában, hol az építészetet gyakorolja, színes rajzok' készítésével foglalkozik, mellyek munkájának egyik részét teendik, 's hogy a' textus már kész. Bár mint legyen a' dolog, őszintén kívánom, hogy a' munka úgy végeztesse, mi szerint kezdetett. Nekünk, jelenleg csak ama' kis irománnyal lesz dolgunk, melly bevezetés, vagy inkább manifestum

gyanánt, tömve új, gyakran szellemdús, néha kelletlenül merészebb nézetekkel. Megbírálásában néhol azon észrevételekkel fogunk élni, mellyek a' nagy tudományú 's mély belátású Kugler' könyvében találtnak.

Semper maga mondja, miképen ő egy egész lelkét elfogó képzet' varázsa alatt utazott, az alatt t. i. hogy a' régi architecturában a' szín' alkalmazása lényeges 's az építmények' tökéletességére nézve elengedhetlen volt légyen. Ha tehát mi a' követ stukk és szín nélkül vesszük, régi balítéletnek hódolunk, melly a' maradványok' mostani megromlott állapotján épülvén napról napra növekedő ismereteinkkel ezentúl meg nem férhet. Felteszi tovább, hogy eleinte Gracciában is együtt járt az építészet, szobrászat és festészet; hogy közös elveik voltak — *Nubia' és Aegyptus' példájára*. Minek megerősítésére azonban semmi adatot, semmi írói bizonyítványt nem közöl; kétséggivül csupán csak azon oknál fogva, mert nincs. Rövid és merész vonásokkal írja le aztán a' görög architectura' korszakait, valahol csak lehet Aegyptusra czélozván, és színeket keresvén. Így említi, például, hogy ő maga ásatott fel oszlopdereket *zöld márványból* a' *Pandroséion'* határában — 's nem tudja, hogy hasonló oszloppal bír a' cambridgei egyetem' könyvtára 1). Szinte zöld márványból és veres porphirból találtak oszloptöredékek a' *Parthénon'* omladéakai között is, mellyekről bizonyosan tudjuk, miképen ama' korszakba tartozók, mellyben a' mondott templom, byzantiumi szentegyházzá alakíttatott által 2) 3) e' szerint keil megítélni a' *Pandroséion'* és *Erechthéion* oszlopaít is. Az *Erechthéion*-ban fekete márvány is használtatott, mit egy régi felírás bizonyít, — de erről Semper semmit sem tud.

Rómában, úgymond Semper, némileg helyébe a' görög polychromiának lépett a' mosaïque. Mind a' mellett Rómában is folytatott a' szín' alkalmazása, — nyomát láthatni ó Róma' minden maradványain, akár fehér márványból legyenek azok, akár csak közönséges kőből. A' Római polychromia' legjobb példája - - - *das beste Beispiel für Rö-*

-
- 1) E. D. Clarke's *Greek marbles*, etc. Nro XVII, p. 39: „Part of a column of that rare ancient Breccia called by the Italians *verde antico*. Is was taken from the temple of Erechtheus in the Acropolis of Athens“.
 - 2) Dodwell's, *classical Tour*, etc. Nro I, p. 331. — Tavernier, *Voyage en Perse* I. III; mellyekre Kugler is hivatkozik munkájának 16-d lapján.
 - 3) Boeckh, *Corp. inscr. gr.* Nro 160. Raoul-Rochette, *observ. sur la peinture* p. 23, 1°

mische Polychromie, úgymond, az ismert *Trajanus'* oszlopa, melyet dús színpompa ékesített tetőtől talpig - - - *die von oben bis unten mit der reichsten Farbenpracht verziert war*. Többekre hivatkozik aztán, mint az úgy nevezett *Graecostasis'* oszlopaira a' római forumban; végre a' *Coliseumra*, melynek fő színe veres volt légyen - - - *das Colosseum war bemalt; auch hier was die herrschende Farbe roth*.

Semper Trajanus' oszlopát illető észrevételei az archeologiai intézet' bulletinjában 4) jelentek meg elsőben. Azt mondja ott, hogy az oszlopnak időváltozásoknak legkevesbé kitett részén aranyozás' nyomát vett észre, az oszlopon magán pedig zöldes színt, mely az oszlopfő' tojáskái között azurkékké válik. Semper' észrevételeit támogatta kilencz építész 5).

Azonban épen most vesszük ellenészrevételeit Moreynak, (fiatal francia művész 's növendéke a' fr. Academiának Rómában). Ez vizsgálatát ismételni akarván, mert a' mondott kilencz építésznek egyike volt, úgy találta, hogy az aranszín elenyészett, vagy inkább sárgás kéreggé vált, millyent több régi építményen láthatni, 's mely hihetőleg romlott 's napmeleg által porral egybeforrasztott kőből áll, 's chemiai úton vasat hágy kis mennyiségben. Mi a' zöldes és azúrshínt illeti, az nem egyéb, mint az oszlop' felső részéről 6) lefolyó víz által képezett savítat.

Ennélfogva tehát egyberogy Semper' legjobb 's leg-erősebbnek vélt argumentuma; miért is nem kevés vigyázattal kelletik lennünk az iránt, mit ő görög templomokat illetőleg mond. Azt mondja, t. i. hogy a' görög templomok általában színesek voltak, sőt hogy a' kövek, a' márványok színes kéreggel látattak el - - - *Die Farbenkruste auf Marmortempeln hat ganz den Anschein einer festen glasartigen Emaille, und ist einen halben Millimeter dick* - - -

4) Bull. dell' Inst. archeol. 1833, Luglio p. 92—93: „La parte, che si oppone alle intemperie più ordinarie conserva il colore d'oro, ma in varie gradazioni . . . ove riesce di togliere il colore senza pregiudicare la pietra, questa ritiene un colore verdiccio dilavato, . . . fra gli ovoli del capitello, veggonsi apertamente traccie di azurro“.

5) Museum, Blätter für bildende Kunst, 1833, Nro 38.

6) Tudjuk, hogy Trajanus' képe aranyozott bronceból vagy corinthiai rézből volt. Ezen képnek feje még a' XVI. században megvolt, valamint lábai is a' szóban lévő oszlopon, mit megbizonysít Fabretti, Ciacconira hivatkozván, *de columna Trajani*, p. 251. A' savítat tehát vagy ezen képtől veszi eredetét, vagy azon apostol képétől, melyet Sixtus V. tétetett az oszlopra.

Wir halten diese Kruste für den Bodensatz der Zeiten, sie ist aber nichts anderes als ein Rest der antiken Malerei.

Semper' merész ideái kétkedőre találtak K. Ott Müllerben. 'S úgy látszik, várnunk kellettük, míg más utazók a' tárgyat felvilágosítják. Azonban ellenmondásokra találunk Semper' munkájában, továbbá elég fontos bizonyítványokat a' régi literatura' hagyományaiban, 's újabb utazók' észrevételeiben. Nevezetesen Dodwell 7) igen észrevehető változásokról szól, midőn a' *Parthénon*' színeit leírja, valamint az omladék' részei időjárástól többet vagy kevesebbet szenvedtek; és K. Ott. Müller azon vereses színt, melyet majd minden athenei templomon 's régi építményen általában észrevehetni a' márvány' vagy kő' vasrészecskéi' savításából magyarázza.

De hogy a' régi literaturára menjünk által, itt minde-
nek előtt ellenünk látszik lenni azon helye Pausaniasnak,
mellyben két ítélőszéket említ, 's hozzá teszi, hogy színeik-
nek következésében az egyik zöld a' másik veres ítélőszék-
nek neveztettek: "*Ἔστι δὲ Ἀθηναίοις καὶ ἄλλα δικαστήρια
οὐκ ἐς τοσοῦτο δόξης ἤκοντα. Τὸ μὲν οὖν καλούμενον
Παράβυστον καὶ Τρίγωνον, τὸ μὲν, ἐν ἀφανεί τῆς πόλεως
ὄν καὶ ἐπ' ἐλαχίστοις συνιόντων ἐς αὐτὸ, τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ
σχήματος ἔχει τὰ ὀνόματα. Βατραχιῶν δὲ καὶ Φοινι-
κίων ΑΠΟ ΧΡΩΜΑΤΩΝ καὶ ἐς τόδε διαμεμένηκεν
ὀνομάζεσθαι.*" Pausan I. 28, 8. Sajnálkoznunk kell való-
ban, hogy a' hely nem világosabb és meghatározottabb. Le-
hetlen lévén, hogy az egész épületek voltak légyen zöldek
és veresek, könnyen támad a' kérdés: Valljon mely részei
az architecturának voltak azok, 'sat. Pausaniasnak e' tex-
tusán épülnek Winkelmann' és Hittorf' állításai, hogy Athéné-
ben színes épületek voltak 8).

Megmutattam más alkalommal 9), mikint a' *coloriage*'
rendszere arra megy ki, hogy a' mondott ítélőszékek' ajtai
előtt *színes karók* voltak felállítva. Megczáfolásom kimerítő-
nek látszott Kuglernek 10), elégtelennek egy más tudósnak

7) Dodwell's, *classical Tour*, etc. T. I, p. 344.

8) Winkelmann's *Werke*, t. I, p. 120: *Etliche Gebäude wurden rōthlich, andere grünlich angestrichen.* Pausan I, 28. — *Annali dell' Institut. di corrisp. archeol.*, t. II. p. 266.

9) *Journ. des Sav.* 1833, Juillet, p. 440.

10) Kugler, *Über die Polychromie*, etc. p. 6: „Raoul-Rochette hat diese naive Schlussfolgerung bereits genügend zurückge-
wiesen“.

11), ki azt állítja, hogy az épületeknek valamelly főrésze, például, az ajtó 'sat., volt legyen zöld vagy veres. Ha itt csupán csak az ajtót képzeljük magunknak színesnek, úgy a' kérdés vizsgálatunkon túl vagyon. Mindazonáltal, a' mondott tudós bizonyosnak tartván, hogy az épületeknek más részei is voltak színesek, a' dolog bővebb vizsgálatot kíván.

Mi az, ítélőszékek előtt felállított karót illeti, *Aristoteles' athenei Respublicájára* 12) hivatkozom: *Τοῖς δικαστηρίοις ΧΡΩΜΑ ἐπιγράφεται ἐφ' ἑκάστω, ἐπὶ τῇ σφηκίσκῳ τῆς εἰσόδου*: Minden ítélőszékre szín iratott, a' bémenetel' *sphekiskosára*. *Σφηκίσκος* pedig Aristophanes' *Schodiastáinak* 13): *ὠξυμένον ξύλον, κίων εἰς ὃν λήγων*. Jgaz, hogy Letronne itt Hemsterhuissal *χρῶμα* helyett ezt akarja olvasatni: *γράμμα*, betű, mintha a' mondott *sphekiskosra* betű iratott volna. Következő helyen azt mondja Aristoteles: *Εἰς δικαστήριον τὸ 'ΟΜΟΧΡΟYN μὲν τῇ βακτηρίᾳ, ἔχον δὲ τὸ αὐτὸ γράμμα, ὅπερ ἐν τῇ βαλάνῳ*; Azon ítélőszékbe, melly a' pálczával egyszínű, 's mellyen ugyan azon betű van, mint a' balanoson. Minthogy itt Letronne olly igazítást nem tehetett, mint az előbbi textuson, ezt egyszerűen az előbbi tévedés' következményének nevezte; holott a' jelenkor' legnevezeteseb criticusai: Matthiae 14), Schoemann 15), Tittmann 16), Wachsmuth 17), Boeckh, Fritzsche 'sat. a' mondott két textust épségében legtanúságosabbnak tartják. Segítségünkre van Suidas' egy nevezetes helye 13), mellyel Letronne nem olly könnyen bánhatik: *Οἱ λαχόντες δικάζειν ἐλάβανον παρὰ τῶν δημοσίων ὑπερετῶν σύμβολον καὶ βακτηρίαν, καὶ οὕτως ἐδίκαζον*

11) Letronne, *Lettres d'un Antiquaire*, p. 168—183.

12) A' töredék Aristophanes' egyik Scholastájánál olvasható. *Apud Schol. Aristophan. ad Plut.* v. 278. Innét vette, 's hasonló helyekkel összehasonlította Neumann: *Aristot. Rerumpublic. Reliq.* p. 96, Nro LII. a.

13) Aristoph. *Plut.* v. 301: *ἡμμένον σφηκίσκον*; cf. schol. *ad h. l.* τὰ γὰρ μικρὰ (olvasd μακρὰ) τῶν ξύλων καὶ εἰς ὃν συνηγμένα σφηκίσκους καλοῦσιν; et rurs. *ibid.* σφηκίσκον ὠξυμένον ξύλον.

13) Auf der vorigen Seite.

14) Matth. *de Jud. Athen.* I, 234. seqq.

15) *Die Attisch. Process.* p. 30, 134, 136.

16) Tittmann, *Gr. Staatsverfass.*, 139 seqq.

17) Wachsmuth, *Hellenische Alterthumskunde.* II, 314, 77.

τὴν ΧΡΟ'ΑΝ δὲ ὍΜΟΙΑΝ εἶχε τῇ βακτηρίᾳ τὸ δικαστήριον; *A' sors áltál választott bírák a' nép' szolgáitól symbolont és pálczát kaptak, és úgy ítéltek. A' pálczának pedig egy színe volt az ítélőszékkal. Itt χρῶμα helyett χρῶα áll, 's ebből mint feljebb, γράμμα-t csinálni nem lehet. De több tanúink is vannak. Aristophanes' Scholiastája 19) azt mondja: Ἐδίδοντο δὲ καὶ βακτηρίαὶ τοῖς δικασταῖς ὍΜΟ'ΧΡΟΟΙ τοῖς δικαστηρίοις. Egy más grammaticus 20) pedig: Βακτηρία ὍΜΟΧΡΩΜΟΙ τοῖς δικαστηρίοις ἐδίδοντο βακτηρίαί, ἵνα ὁ λαβὼν οἴουδῃ ΧΡΩΜΑΤΟΣ βακτηρίαν εἰς τὸ ὍΜΟΧΡΩΜΟΝ εἰσέλθῃ δικαστήριον.*

Ebből már eléggé kitetszik, hogy az első textuson: *Τοῖς δικαστηρίοις χρῶμα ἐπιγέγραπται ἐφ' ἐκάστῳ, ἐπὶ τῷ σφηκίσκῳ τῆς εἰσόδου*; semmi változást nem kell tenni. Letronne is álltallátja, hogy architecturában σφηκίσκος annyi mint karó, azonban észreveszi, hogy ha a' textusnak az az értelme van, mellyet mi tulajdonítunk neki *ἐπὶ τῷ σφηκίσκῳ τῆς εἰσόδου* helyett ezt kellett volna mondani: *ἐπὶ τῷ σφηκίσκῳ πρὸ τῆς εἰσόδου*. Ezen ellenvetésnek némi fontossága volna, ha εἰσόδος helyett θύρα vagy θυρώμα állana; de valámíg εἰσόδος bémenetelt, az az valami tágabb értelműet jelent, a' kifejezés σφηκίσκος τῆς εἰσόδου helyes.

De folytatja Letronne, melly idomtalanok 's atticai ízléssel ellenkezők volnának, házak vagy ítélőszékek előtt felállított veres vagy sárga karók! Jussón eszébe a' tudós úrnak azon szokása az athenei népnek, mi szerint legrégiebb időkől fogva Hermák állítattak fel vagy udvarok' bémenetelésénél: *τῷ Ἑρμῇ τῷ ἰδρυμένῳ ἐπὶ τῆς αὐλῆς*; 21) vagy, mi legtöbbször történt ajtókon kívül: *τῷ Ἑρμῇ πρὸ τῶν θυρῶν, ἐστῶτι*. Az athenei civilisatio' sajátságai közzé számíthatatik tehát, mit Juvenalis' scholiastája mond: *Hermas Athenienses ante januas pro religione positos habuere* 22), 's nem kevesbé bizonyos, hogy e' Hermák, régiebb időkben, fából

18) Snid. v. βακτηρία καὶ σύμβολον.

19) Schol. Aristoph. ad Vesp. v. 1110.

20) Lex. Rhetor. (Λέξεις Πητορικαί) Bekker, 220, 17.

21) Timaeus apud Athenaeum X, p. 437, B. t. IV. p. 101, Schw.

22) Schol. Juv. ad sat. III, 53.

és köböl valának egyaránt: *ΞΥΛΑ ἢ λίθοι τετραγώνοι ἦσαν ἔχοντες ὅψιν 'ΕΡΜΟΥ' ἐπ' ἄνω* 23). 'S ezen Hermákra voltak *metssze* vagy *festve* a' tulajdonosok' emblemái, *ἐπίσημα* 24), 's ki merné tagadni, hogy a' Hermák' felállításának szokása igen is hasonlít amahhoz, mellynél fogva karók, külön színek és betűk által különbözők egymástól, emeltettek ítélőszékek előtt?

De még hasonlóbb az *Ἀγνιεύς* Apollo képeének felállítására *minden ház ajtaja előtt*. Aristophanesben 25) olvassuk: *Ὡς δέσποτ' ἀναξ, γεῖτον Ἀγνιεύ τοῦ 'μοῦ ΠΡΟΘΥΡΟΥ προπύλαις*; Euripidesben 26) pedig: *Καὶ σὺ Φοῖβ' ἀναξ Ἀγνιεύ καὶ ΜΕΛΑΘΡΑ χαίρετε*; hogy több helyeket ne is említsünk 27). Már pedig ezen *Ἀγνιεύς* vagy *Προπυλαῖος* vagy *Προστατήριος* Apollo' képe nem volt egyéb *hegyes végű karónál*, mit megbizonyítani Euripides' scholiastája, Aristophanesé és Eustathius, kik ebben Harpocrationt követték, melly utolsónak szavai íme következnek: *Ἀγνιεύς δέ ἐστι κίων εἰς ὃν ληγων, ὃν ἰσταῖσι ΠΓΟ ΤΩΝ ΘΥΡΩΝ. Ἰδίους δὲ εἶναι φασιν αὐτοὺς Ἀπολλωνος, οἱ δὲ Διονύσου, οἱ δὲ ἄμφοιν*. Aristophanes' Scholiastája 28) öszve hasonlítja obeliscusokkal: *Πρὸ τῶν θυρῶν ἐντὸς (ἔθος) εἶχον ΚΙΟΝΑΣ εἰς σξν Ἀηγοντας ἰος Ο'ΒΕΛΙΣΚΟΥΣ ἰδρύειν εἰς τιμὴν Ἀπόλλωνος Ἀγνιέως*. Mind ezeket tekintve tehát azon szokás, mellynél fogva karók álltattak fel ítélőszékek előtt, semmi különöst és más szokásoktól eltávozást nem foglal magában.

Hátra van még e' szó: *βάλανος* magyarázata: mert a' textusban: *'Εἰς δικαστήριον τὸ ὁμόχρου μὲν τῇ βακτη-*

23) Ulpian. *ad Demosth. contr. Leptin.* p. 590. ed. 1604; cf. Tibull. *Eleg.*, 1, 15; et Heyn. *ad h. l.* Ovid. *Fast* II, 641.

24) Mazocchi, *ad Tabul. Heracl.* p. 149—150; Raoul-Rochette, *Peint. antiq. inéd.* 129, 1). E' symbolumok legnagyobb részint nemzeti emblemák voltak. L. Cavedoni, *saggio sopra le antiche monete di Atene* 1—36. Modena, 1836.

25) Aristoph. *Vesp.* v. 907; cf. Interprett. *ad h. l. t.* VII. p. 497—500 ed. Dindorf.

26) Eurip., *Phoeniss.* v. 634. cf. Valcken. *ad. h. l.*

27) Aeschyl. *Agamemn.* v. 1090 (1081) cf. Stanl. *ad h. l.* Add. Varron. *apud Porphyriion. ad Horat. Carm.* IV, 6, 7, Plaut. *Bacch.* II, 1, 3.

28) Schol. Aristoph. *ad Vesp.* v. 907. (870).

ρία, ἔχον δὲ τὸ αὐτὸ γράμμα, ὅπερ ἐν τῇ βαλάνῳ (t. i. ἐπιγεγραμμένον ἐστὶ), ha βάλανος σφηκίσκος-sal hason vagy inkább egyértelműnek vétetik, méltán kérddhetni criticusunkal: Valljon valószínű e, hogy Aristoteles munkája folytában βαλανος-nak híjja azt, mit csak az imént σφηκίσκος-nak nevezett, 'sat.? Az érdeklett tévedésre Hemsterhuis adott alkalmat 29), 's ha ezen csudálkoznunk kell, valóban nem kevesbé bámulatra méltó, hogy a' hiba az új *Thesaurus linguae graecae*' 30) lapjaiban is találtatható. E' szó βάλανος (ή) tulajdonképen *makkot* jelent, aztán több makkhoz hasonló dolgot 30). Schoemann mondá ki legelső, hogy itt βάλανος azon gömbölyű vagy talán tojásforma test, melly az athenei bírák' pálczáit ékesítette, 's Herodotusra hivatkozik 32). Követőre talált azután Fritzcheben 33). Szint olly tanúságos egy helye Athaeneusnak 34), melly persa szokásokat illet. De mind ezeknél becsesebb bizonytságot régi festett edényeken és bas-reliefeken találhatni, mikből világos, hogy azon ázsiai szokás Görögöknél is divatozott, valamint maiglan is divatozik majdnem minden európai nemzetnél. Ennélfogva többé kétséget sem szenved, hogy ἐν τῇ βαλάνῳ (τῆς βακτηρίας), a' pálcza' gömbölyű végén vala írva az ítélőszék' betűje — mi azonban egy még grammaticus 35) észrevételének következtetésében még bizonyosabbá lesz: 'Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ῥάβδῳ ἦν τὸ ὄνομα τοῦ δικαστηρίου εγγεγραμμένον.

29) Hemsterhuis. *ad Aristoph. Plus.* v. 278: βάλανον autem non aliam intelligo, quam τὸν σφηκίσκον τῆς εἰσόδου.

30) Dindorf v. βάλανος, t. II. p. 70, (τὸν σφηκίσκον τῆς εἰσόδου et τὴν βάλανον tanquam eadem nominat. Aristot. *ap. Schol. Aristoph. Plus.* v. 278, *cujus verba apposui* v. βακτηρία.

31) Például: Pollux, II, 171: βάλανος, τὸ τοῦ καυλοῦ ἄκρον; cf. *suid.* v. Βάλανος αἰδοῖον. Ezen szó késértelműségének igen cynicus egy alkalmazása: Machon. *apud. Athen.* XIII. p. 577, F. t. V. p. 87—88.

32) Herod. I, 195.

33) Fritzche, *de sortitione Jud.* p. 45: In Aristotele ipso, ἐν τῇ βαλάνῳ interpretandum esse de globulo sive glande, qua summus scipio ornamentum causa praefixus fuerit . . . optime monet Schoemannus.

34) Athen. XII, p. 514, c. t. IV, p. 410, Schw: ἐπὶ τῶν ΣΤΤ-ΡΑΚΩΝ ΜΗΛΑ χρυσᾷ ἔχοντες.

35) Schol. Aristoph. *ad Plat.* v. 277.

Ha már most a' mondottakat össze állítjuk, világos hogy színes karó volt minden ítélőszék előtt, 's a karón az ítélőszék' megkülönböztető betűje; hogy továbbá minden bíró a' köztársaság' szolgálaitól hasonlószerű pálczát kapott, mellynek felső gömbalakú végén az ítélőszék' betűje vala írva. 'S így kell érteni a' zöld és veres ítélőszékeket, nem pedig, mintha azok, épületeink' példájára, vagy átaljában vagy csak némely főrészeikre nézve színesek, festettek voltak volna. Ennél fogva tehát az érdeklött textus polychromiának nem kedvez.

Nevezetes továbbá Vitruviusnak egy helye 36): *Tabellae ita formatae, uti nunc fiunt triglyphi . . . eas cera coerulea depinxerunt*. Tudni való azonban hogy itt Vitruvius a' görög architectura' első szakáról szől, mellyben a' templomok fából építettek, 's hogy, ha a' régi szokás azután is követtetett, a' polychromia csak a' párkázat' triglyphusairól való. Még egy helye találtatik Vitruviusnak 37) . . . *parietes omnes induxit minio*; de ez Cicero' és Vitruvius' korszakában római polgároktól építtetett privátházakat illet. Plinius 38) továbbá következőket mondja: *In Elide aedes est Minervae, in qua frater Phidiae Panaenus tectcrium induxit lacte et croco subactum, ut ferunt: ideoque, si teratur in eá hodieque saliva pollice, odorem croci saporemque reddit*. Tudjuk, hogy Panaenus híres képművész volt, honnét könnyen támadhatna azon halvélemény, hogy a' művész talán valamit festett a' mondott templom' falaira. De ha egyszer mind tudjuk, hogy ez nem mondatik Plinius' munkájának azon részében, mellyben exprofesso képművészről, következőleg Panaenus' munkáiról is szől, hogy továbbá az utóbbiban érdeklött könyvben semmi illy nemű képekről nem emlékezik, — ha mind ezt meggondoljuk, csak a' puszta factum mellett kell maradnunk: *induxit in ea, lectorium lacte et croco subactum*, mellynek kétségkívül más következménye nem volt, hanem: *si teratur odorem croci saporemque reddit*. Aztán Pausanias sem emlékezik képekről, midőn ugyan azon templomot leírja. Sőt lehető, hogy az egész dolog mese, mert Plutarchus 40) szerint az Artemisium promontoriumban fejez márvány találatott, melly kéz-

36) Vitruv. IV, 2, 2.

37) Vitruv. VII, 9, 2.

38) Plin. Hist. Nat. XXXVI, 55.

39) Paus. VI, 26, 2.

40) Plutarch. in Themistocle. §. 8. t. I, p. 455. Reisk.

zel dörzsölve sáfrányszínt és — szagot bocsátott ki: *‘Ο δὲ λίδος τῇ χειρὶ τριβόμενος καὶ ΧΡΟΑΝ καὶ Ὁ ΣΜΕΝ προκίζουσιν ἀναδίδωσιν.*

‘S így mind eddig régi írókban semmi polychromatistáinknak kedvező állításokra nem akadtunk. Úgy látszik azonban, mintha a’ keresett példát az olympiai Jupiter’ templomában találánánk. Ugyan is tudjuk, miképen a’ fakorlát (41), mely a’ colossust környelé és várfalak’ idomára építetett volna, *ἐρύματα τρόπον τοίχων πεποιυμένα*, három oldalt Panaenus által képekkel ékesítettett, ‘s hogy a’ negyedik, az opisthodomos’ ajtai felé forduló, egyszerűen kékre volt festve, *ἀλήλιπται κτανῶ μόνον*. Így volt ez pedig, mert képeknek az opisthodomosban sem elég világuk, sem pedig elég nézőjök nem lett volna. Így az architectura’ legbecsesebb teremtményei, a’ *frise* és *tympa*n általában kékre festettek. Nem szükséges tehát Kuglerrel Plutarchus’ e’ szavaiból következtetni, hogy az egész *cella* ugyan azon színre festetett volt légyen, kivált ha meggondoljuk, hogy a’ fakorlát’ négy oldala, alapszínre nézve, egymással és a’ trónnal megegyezett. Valamint ezen történet, t. i. hogy Panaenus (historiai) festvényekkel ékesítette az olympiai Jupiter’ fakorlátjának három oldalát, magányosan ‘s példa és vetélkedő nélkül áll: úgy csupán csak ebből a’ polychromiára nézve mit következtethetnénk, nem látom.

Több polychromiának kedvező helyek régi írókban nem találhatunk, ‘s a’ polychromatisták épen az írók’ ebbeli hallgatásából következtetni ügykeznek, hogy színes templomok és más építmények mindennapi tünemények voltak, melyek senkit különösen nem érdekelvén nem is említettek. Hogy ez meg nem állhat, Kugler’ azon észrevételéből világos, miképen Pausanias, ‘s ehhez kell folyamodnunk, valahányszor régi építményekről szó támad, említi, hogy némely templomok téglával építettek (42), némelyek, mint a’ mi időnkben feltaláltatott olympiai vidéki kőből, melyet ő *πῶρος*-nak nevez, *ἐπιχωρίου πώρου*. Bizonyosnak látszik aztán, hogy az illető építmények’ falai stukkal látattak el, mi által a’ márványból készültekhez hasonlítottak, ‘s a’ márványtemplomok majd nem mindenkor így említetnek: *λίθου λευκοῦ*, fejez márványból, mind Pausaniástól (43), mind pedig Strábótól. Hogy

41) Pausanias V, 11, 2.

42) Pausanias II, 18, 3. és 27, 7; V, 5, 4; X, 4, 3 és 35, 5.

43) Pausanias I, 19, 7 és 22, 4; II, 1, 17 és 27, 3; III, 14, 1; VII, 27 és 22, 4.

pedig itt nem a' kő magában értetik, hanem ennek külső tekintete, abból világos, hogy fölösleges volt volna azon természeti színt csak említeni is, melyly más mesterséges színnel eltakarva, többé semmi érdekllel nem bírhatta.

A' Pausanias által felhozott fehér márványból, *λίθου λευκοῦ*, készült építmények közül való mások közt Herodes Atticus' *stadiuma* is, Athenében; 's erről csak nem tehetni fel, hogy festve volt. Így van az isthmusi theatrummal és stadiummal, továbbá a' spártai theatrummal is, mely építményeket Pausanias *tekintetre méltóknak*, *θέας ἄξια*, nevez. A' megarai *csigás márványról*, *λίθος κογχίτης*, azt mondja: *ἔστι δὲ ἄγαν λευκός*, hogy az igen fehér. Továbbá az Epicurius Apollo' templomáról szólván, megjegyzi: *προτιμῶτο οὗτος ἂν τοῦ λίθου τε ἐς κάλλος*, hogy ezt már márványa' szépségénél fogva többre becsülhetti. Ezekből, leginkább a' két utolsó helyből világos, hogy itt és hasonló helyeken *λίθος λευκός* alatt természeti szépségében hagyott fehér márványt kell érteni.

Még világosabb lesz a' tárgy, ha meggondoljuk, hogy a' delphosi stadium közönséges kőből épült volt 's hogy azt a' dús Herodes Atticus pentelai márvánnyal ékesítette külsőleg: *Στάδιον δὲ σφισιν... ἐπεποιήτο ἐκ τῆς ΠÉΤΡΑΣ, ὅποῖαι παρὰ τὸν Παρνασσὸν εἰσιν αἱ πολλαὶ ἄχρη Ἀθηναῖος Ἡρώδης λίθῳ τῷ Πεντέλῃσιν αὐτὸ μετεκόσμησε* 45). Az athenai Alcmaeonidák, kik a' delphosi templom' felépítését magokra vállalták, azt szebben vitték ki, mint a' paradigma mutatta; mert mások közt, csak arra köteleztetvén, hogy vidéki kőből építsék, homlokát parusi márványból csináltatták: *τὸν τε νηὸν ἐξεργάσαντο τοῦ παραδείγματος κάλλιον, τὰ τε ἄλλα, καὶ, συγννεμένον σφι ΠΩΡΙΝΟΥ ΛΙΘΟΥ ποιέιν τὸν νηὸν, ΠΑΡΙΟΥ τὰ ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἐποίησαν.* 46). Minek pedig a' parusi márvány, ha a' façade befestetett; ha pedig fejéren maradt, képtelenség gondolni, hogy az épület teste volt légyen színes.

44) Strabo XII, 5, 3: *Ναὼ τε καὶ στοαῖς λευκοῦ λίθοις*; XIII, 1. 16. és 3, 5. *Νεὴς πολυτελὴς λίθου λευκοῦ*; XIV, 2, 23: *Λατόμιον λευκοῦ λίθου ΚΑΛΑΙ-ΣΤΟΝ*, sat.

45) Pausanias X, 32, 1.

46) Herodotus V, 67: cf. I, 180. vid. Creuzer. ad *prin. loc.* t. III, p. 104.

Segítségünkre van még az, mit Plinius mond, hogy a' Romaiak t. i. csak Claudius' uralkodása alatt kezdettek köre festeni: Coepimus et LAPIDEM PINGERE; *hoc Claudii principatu INVENTUM* 47), pedig ezt nem mondhatná, ha a' polychromia Graeciában és Rómában közönséges szokás vala. Nevezetes e' tárgyban még Herodotus' következő helye 48): *A' Siphnosiak, arany és ezüstdányáik lévén, minden szigetbeliek felett gazdagodtak oly annyira, hogy hasonlólak, mint a' leggazdagabbak, jövedelmük' tizedét letették Delphosban kincs gyűjteményébe. . . . Ezt tévén az oraculumot kérdezték, valljon meddig fognának élni jelen szerencséjökkel. Pythia pedig válaszolt: midőn Siphnosban fejez Prytaneum és fejez agora (forum) leszen, óvakodni kell facsapattól és verés követeltől: mert (így szöli tovább Herodotus későbbi időszakról) ekkor Siphnosban az agora és a' prytaneum parosi márvánnyal volt ékesítve: ἡ δὲ Πυθίη ἐχρησε σφριταδε*

*Ἀλλ' ὅταν ἐν Σίφνῳ πρυτανήια λευκὰ γένηται,
 Λεύκοφρύς τ' ἀγορὴ, τότε δὴ δεῖ φράθμονος ἀνδρὸς
 Φράσασθαι ξύλινόν τε λόχον κήρυκά τ' ἐρυθρόν.
 Τοῖσι δὲ Σιφνίοισι ἦν τότε ἡ ἀγορὴ καὶ τὸ πρυτανεῖον
 ΠΑΡΙΩΙ ΛΙΘΩΙ ἡσκημένα.*

Raoul-Rochette után, (Journal des Savans, Nov. 1836, Janv. et Feur. 1837) V. A.

47) Plin. Hist. Nat. XXXV, 1.

48) Herodot. III, 57.

SZÉP L I T E R A T U R A.

Jocelyn; épisode. Journal trouvé chez un curé de village.
Par ALPHONSE DE LAMARTINE. Paris. Két kötet, 8-adr. 1836.

Ára 3 for. p. p.

Különös, hogy Franciaországban jelenleg Lamartine-t, a' vallásos és aristocratiai érzélem' képviselőjét, mondja társai között elsőnek a' közvélemény. Mert bár mi nagyra becsültessek is teremő erejénél fogva Hugo Viktor, 's bár mi fényesek, és hatalmasak legyenek is több lyrical művei, még sem tapasztaljuk, hogy — néhány fiatal criticusok' kivételével — őt előbbrevalónak véli a' közönség. 'S ambár Hugón kívül több jeles és mérész költőt mutathat fel a' francia művészet, Lamartinéi mellett még csak szóba sem jönek műveik. Ezen helyzet, mellynek hat évvel ezelőtt még tagadói akadtak volna, most megismertetik egyáltalában, 's ezen megismerésben rejtetik a' leczke, melly nem csak napjainknak, hanem a' jövő kor' költői kalandorainak is szól.

Mert való ugyan, hogy magasán áll a' francia költők' sorában Lamartine: de azért őt nagy eredetiséggel bíró költőnek nem mondhatjuk, 's ollyasnak sem, ki a' való poesis' korában köz lelkesedést gerjesztett volna. Ő nem teremő, ő természetünk' új, 's létezőknek sem velt rejtekeibe nem hágy pillantanunk, sőt a' régi érzelmeket is csak ritkán tánteti fel új képekben. A' szenvedelmeket nem igen ismeri: mert munkáiban *elbeszéli* a' szenvedelmes jeleneteket, érdek és drámai hatás nélkül. Egész ereje, csak nem kirekesztőleg, a' leírásban áll; 's ha mondjuk, hogy költeményeit gondolatürességről nem vádolhatni, hogy a' verselésnek mestere, poesisának fő vonásait jeleltük ki. Ha tehát nagy költőnek mondjuk Lamartine-t, csak viszonylag értett nagyságról szólunk, mellyet a' költő versenytársai hibáinak, vagy silányságának köszönhet. 'S ez a' kulcs Lamartine' népszerűségéhez. Józan értelem, költői tapintás és tiszta szív' vezérlése alatt, bölcsen megmaradt a' közönséges, vagy legalább a' rényes érzélem' országútján, midőn mások újságkapkodásból mellékösvényekre tévedtek, 's vagy általános érthetetlenségben, vagy szilajabb érzékenységben veszték el. Az alatt, míg mások Hoffmann' elholt 's eltemetett különcöskéibe életfelét akartak galvanizálni, 's mások don Juan' tanúságos legendájával, Faust' utánzásával, Ahasverus zsidóval vesződtek, — és csak nem mindnyájan az erkölcsileg sértőben, a' természetileg undorítóban, a' grotesqueben, renkívüliben keresték az eredetiséget: Lamartine, erejének és a' poesis' végelveinek bölcsőbb

méltatásával, tovább haladott azon ösvényen, melyet kijelelt volt magának, „a' földanya' közönséges gondolatainak, egyszerű örömeinek és könnyűinek árnyalatában“.

Helyesen jegyzé meg Staëlné, hogy ambár pillantatnyi vonzódást érzünk a' szabálytalan és központvesztített felé, még is csak renden és szabályosságon nyúgoszik ki a' szív; 's ezen észrevétel' valóságát Lamartine' növekedő népszerűsége is bizonyítja, főkép ha tekintetbe vesszük azon rohamó feledékenységet, melybe több kihíresztelt művei az új iskolának merültek; — olyas művek, mik nem fejnek és szívnek, hanem idegeknek és veséknek látszanak szólni. Ezeket elolvassuk 's félredobjuk, midőn Lamartine' munkáihoz több ízben is, új örömmel fog az olvasó, 's leírásai ha gyengék is néha 's untatók, — a' házi boldogság' rajzolata, a' vallás' vígasztaló erejének, a' magányos élet' örömeinek, a' havasok' dicső nagyságának leírása, mélyen és mélyebben nyomulnak az olvasó' lelkébe.

Napjainkban egy jelesebb író sincs Franciaországban, ki új political vagy társasági terv' létesítésével ne foglalatoskodnék. 'S így természetes, hogy Jocelynben is illyes célzatokat keresvén, azt a' papi coelibatus ellen írottak hirdették a' criticusok. De Lamartine itt egyenes ellenmondással áll elő. „Munkámban nincs semmi elrejtett célzat, — így ír — semmi rendszer, semmi vitatkozás valamelly különös hitnem mellett vagy ellen, hanem egyedül erkölcsi és vallásos érzelmek, olly magosságbán keletkezők, hol egyességben törekszik minden az istenség felé, 's hol rendszerek és viták a' szívet és elmét többfelé nem vonhatják“. — Jocelynt a' szerző nem egész költeménynek, hanem csak episodnak kívánja tekintetni, egy „épopée huminataire“, — mellyen élete' különféle szakáiban dolgozott volt, töredékének.

Ezen episód „nem költött tárgyon“, hanem „valóságon“ alapúl. De mennyire legyenek valók az egészek részei, vagy mennyire színezettek ki az eredeti érzelmek azon claudelorraini ecset által, melly Lamartine-nak sajátja, — csak sejdíthetni. Részünkről azt mondhatjuk, hogy az érzelmek' nagy részét a' költőéinak tartjuk most is. Lamartine minden bizonynyal helyesen cselekedett, hogy napjaink' zavaros és gonosz szenvedelmait olly szorgosan kerülte ki; de néki a' nemezebb érzelmek' és magasabb lelkesedés' festményeiben sem kellett volna megfélekeznie az emberi gyarlóságról, az ahiatatot, megadást, fájdalmat és bánatot nem kellett volna olly kimért, kisimított phrasisokba öntenie, — 's még a' természet' sceneriái is diorámafélek inkább mint valók. Lamartine hibába ügyekszik leszállani az empyraeumból, ő nem lehet természetessé.

Szövény nincs sok a' kilencz korszakra felosztott költeményben, 's a' kevés, a' mi van, nem igen valószínű.

Egyike a' költemény' legszebb helyeinek, melly Jocelyn', az utóbb pappá lett gyermekifjú' érzelmeit egy táncz közt átvirrasztott éj után festi, e' következendő:

„Dormons! mais je ne puis assoupir ma paupière.
Prions! mais mon esprit n'entend pas ma prière.
Mon oreille est encore pleine des airs dansans,
Que les échos du jour rapportent à mes sens:
Je ferme en vain mes yeux je vois toujours la fête,
La valse aux bonds rêveurs tourne encore dans ma tête,
Du bal, hélas fini, fantômes gracieux
Mille ombres de beautés dansent devant mes yeux,
Je vois luire un regard dans la nuit; il me semble
Sentir de douces mains pressée ma main, qui tremble.
De blonds cheveux jetés par le cercle mouvant,
Sur ma peau, qui frémit, glissent comme un doux vent,
Je vois tomber des fronts mille roses flétries,
J'entends mon nom rédit par des lèvres chéries,
Anna! Blanche! Lucie! — Oh! que me voulez-vous?
Qu'est-ce donc que l'amour, si son rêve est si doux?!”

Ezen töredékből is fogják láthatni olvasóink, hogy a' költő nem bír az összesítés' adományával, ő *non vi, sed saepe cadendo* működik, de azon beteges felmagasztaltságnak itt semmi nyoma, melly gyakran kellemetlen benyomást hágy Lamartine' olvasóiban,

Vannak francia criticusok, kik olly véleményben vannak; hogy a' „sasbarlangbani jelenetek“ híven és valószínűleg festettek, mint a' magányos élet' festményei Robinson Crusoében. Ezen összehasonlítást méltán szerencsétlennek mondhatni. Az angol novellista, a' részletek' elevensége, egyszerűsége és mesterkéletlen természete által annyi valóságot lehelt költeményébe, mennyit a' képzelet' műveiben ritkán találhatni: a' francia költő az általa valóságnak keresztelt történetet annyi szép szóba és fényes érzelembé bujtatta, hogy a' szerző' teliettségét tanúsító vászonná válik az egész. Lamartine nem fog rosszúl cselekedni, ha felhagy a' nagy, „humanitaire“ epos' gondolatával, ha más epizódot keres, melly közelebb esik a' való élethez, 's az emberiség' jelen érdekeihez, ha tárgyát, az ideáltól elvonva, nagyobb egyszerűséggel kezeli, ha azon lesz, hogy tisztuljanak gondolatai, 's az előadás igénytelen legyen, 's épen eszméjéhez alkalmazott.

Edinburgh Review. (January 1837.) után.

El moro Esposito, ó Córdoba y Búrgos en el siglo décimo; Leyenda en doce romances per Don ANGEL DE SAAVEDRA. En un appendice se añaden la Florinda y algunas otras composiciones inéditas del mismo autor. Vol. I. XXXI. 462. — Vol. II. 498 lap. 8 Paris. Libreria Hispano — Americana, 1834. (A' mór lelen cz. vagy Cordoba és Burgos a' 10d. Században, költemény 12 énekben, don Angel de Saavedra-tól. Toldalakban: *Florinda*, költemény 5 énekben, és a' Szerzőnek még ki nem adott némelly más költeményei).

Spanyolországnak a' Napoleonidák' megbukása utáni balsorteljes zavarai, annak legjelesb fejei' száműzetését vonák magok után. A' mívelt világ' hét legnagyobb 'népeitől vendégszeretettel fogadtatva, előítelet nélküli szemléltői lévén azon két országban a' szellemi élet' kifejlésének, valamint örvendetes előhaladásának és a' literaturába való befolyásának: szükségképen föl kellelkesülniök azon ohajtat-ra, bár újra születnek a' castiliai is, melynek fénye, mint némelly családoké, legnagyobb részint az eldödeken alapúl. Néhány lelkes spanyoltól jelentek meg külföldön némelly próbák, melyek a' spanyol literaturának, főkép a' poesisnek föleledését jelentik, ha ez a' legujabb politieai rendületekben ismét sírját nem találja.

Az itt jelentett költemény' szerzője (szül. Kordobában 1791, most ribási herczeg; már 1820ban Madridban kiadott két kötetnyi költeményei által ismeretes) azon nemes száműzöttek' egyike, kikből a' honszerelm sohasem alszik ki, kiknek lantjok a' fájdalmas elváltást enyhíti, 's a' hazába visszatérhetés' reményével azon ohajtatot is gerjesztik, hogy szülőföldüknek használjanak. Angolországot elhagyta 1825ben, 's midőn Olaszthonban nem szabad volt maradnia, Maltában tartózkodott 1830' Martziusáig, azután Franciaországot választá a' maga és családja lakhelyéül. Maltában fogott „*Moro*“ költeményéhez, és hosszas félbeszakasztás után Toursban 1832ben végezte el.

A' költő hosszú Prologo-jának huszonkét lapjain rajzolja a' spanyol drámai és lyrai költészet' állapotját a' 16d. század óta, és ennek viszonyát az olasz, angol - és francziához. Most a' Melendez' vagy Luzan' iskolája uralkodik Spanyolországban, a' melly nem más mint francia, dictióra és sztilre nézve a' régi jó castiliai írókhoz közeledve, mint-hogy a' 17d. és 18d. században épen azon theoriát követték, melyet a' Francziák. - Csudálatos, hogy sem Meratinnál, comedíají' utolsó kötetének előszavában; sem Martinez de la Rosa-nál, a' verselésre írt számos jegyzékeiben, a' híres litteratoroknak a' spanyol költők feletti ítéleteiben, és a' mai spanyol *Preceptisták* minden más műveiben, említést sem

találhatni arról, mint haladott és halad más nemzeteknél a' critica; - csudálatos, hogy a' Spanyolok, a' francia classicismus' bilincsei közt, csaknem egyedül nem merészlik a' 17dik és 18dik századbeli idegen criticusoktól, és Luzantól 's követőitől kiszabott határokat átlépni, holott tudniok kell, hogy a' Théâtre Françaisban is, a' classicus művek' sokévi sanctuariusában adattak drámák, mellyeknek cselekvénye tovább tart egy napnál, és a' melyek' jelenetei Aachenből Saragossába szökdösnek, bámulatos, hogy Spanyolországban, hol Lope, Calderon és Moreto még ma is méltán tiszteltetnek, még figyelembe nem vették, valyon az olly fajú drámák, mellyek idegen eredetre 's tökéletlen honosodásra mutatnak, képesek-e javításra és népszerű, hatalmas elevenségre?

Szerző aztán áttekinti azon örvendeses hatásokat mellyeket különféle nemzeteknél az új theoria szült, és hogy a' költészet most ismét az Iesz, a' mi legfénylőbb korszakában, Görögthonban volt.

Illy nyilatkozásokból kitetszenek Szerzőnek *Moró* költésében követett elvei. E' költemény sem *classicus*, sem *regényes*, minthogy ezen önkényes felosztásnak ő nem hisz. Spanyolország' középkori története, gazdag és csak néhány alkalmatlan classicus izlésű dramairóktól érintett mező, adott neki anyagot. Versmértéke a' tizenkét Romances-ből álló költeménynek *Semirima*, tizenegy szótagú, négysorú, rímes stanzák. Ezen versnem nagyobb szerzeményekre még nem alkalmaztatott, könnyű, olly ékes mint pompás, valódi spanyol költészet. Ezen versnembben a' költő derék színezetet adhatott nyelvének melly különös ügyességgel, majd komoly, majd vidor alakban mozog, 's a' lélek' és indulatok' színhangjait természetes kellemmel adja vissza.

Saavedra-ban szép, szerencsés költői erő mutatkozik; a' hangzatos, hajlékony, méltóságos spanyol nyelv mellett nem is láthatni a' művön, hogy ez új próba, mellyre mustrát a' castiliai literatura még nem adhatott, és a' melly német, angol, francia és olaszország' újabb literatúrája' studiumának következménye. Mint a' 2dik kötetben levő korábbi; úgy nevezett classicus költeményeiből láthatni, illy monorban jelles helyet foglalhatott vala el hazája' költői közt, de új próbáira nézve bátorságot és szerencsét kell neki kívánnunk, mert elpártolása aligha meg fog bocsáttatni, 's a' literaturai harcz a' félszigeten kétség kívül olly nyakas lesz, mint a' political; mert V. Hugo' theoriája Spanyolországba meg nem juthatott. *)

*) La poésie n' est pas dans la forme des idées, mais dans les idées elles-mêmes. La poésie, c' est tout ce qu'il y a d'intime dans tout. — Le poète ne doit avoir qu' un modèle, la nature, qu'

Moro egy szép, jólrendelt, megható egész, mellynek 12 szakaszait finom szövet köti össze. Lágú, kedves hang, erős elevenség, a' szív' és indulatok' biztos ismerete. Annál fogva mély, meleg, psychologi érzelem, a' képekben magas valóság, melly a' szépet hevül, 's folyvást nyugalmas tartással köt le az érzemények' antik egyszerűsége, minő volt a' 10dik századbéli castiliai és mór nemes férfiaké; a' költői bélyegből csak annyit fogva fel, mennyire egy költői kelnek szüksége van, hogy teremtményeit illendően testesítse; a' belső és külső életet helyesen tekintve; kontrasztok, mineműek akkor a' Krisztus' és Mahumed' tanítmányainak egyéni felfogásában gyakran voltak, — legkitünőbb tulajdonai e' költeménynek.

Lehetne ugyan kívánni itt, ott, főkép az epizódi ékítményekben nagyobb tömötséget; a' *Zaide'* 85 lapnyi elbeszélése (Rom. terc. p. 109-94) az egész' kára nélkül rövidebb lehetett volna; az egészen Tenier' monorában készült leírása a' készülteknek és jeleneteknek *Sála* konyhájában (Rom. sexto. p. 272-6), valamint a' mór és spanyol kíséret közötti harczé (Rom. 8. p. 412-21) talán az egész méltóságának ártnak; elkerülhető vala annak is hihetlensége, hogy Kerima, a' megtért mór leány, ki egész kereszténnyé lételeig hevesen szereti Mudarra-t, a' költemény' hősét ki annak atyját önvédelmében tudtán kívül megölte, az oltárnál megtagadja tőle kezét és felkiált:

— No ... jamas !!! ... está manchada
Con sangre de mi padre ... La voz oigo
Del cielo, que estos lazos me prohíbe....
Yo me consagro à Dios ... Cristo es mi esposo.

De midőn az egészben annyi a' szépség; készítése olly sokszor 's olly kelemetlen kül és bel viszonyok általszakasztatott félbe; mostani kiadatása is csak tudós barátai' unszolására történt, talán ezen ítélet is kemény.

A' mű' fénypontjaiként tekinthetni főleg ZAHIRA' rajzolasát (Rom. I. p. 6.) és HABIBA-ét (p. 18); továbbá KERIMA' képe (Rom. II. p. 61), az ő megdöbbenésének leírása Zahira' sírjánál, (p. 71), Mudarra' oda érkezése (p. 74—9.), Kerima' lélekál lapotja (Rom. V. p. 21—22), ezen kedves Romance: Inocente tortolilla (p. 241), a' korábbi és mai Cordoba' leírása (Rom. VI. p. 249), midőn lelkesülve kiált fel:

Córdoba insigne! ... O patria, dulce patria!
En cuyo seno de la luz del día

un guide, la vérité. Il ne doit pas écrire avec ce qui a été écrit, mais avec son âme et avec son coeur. (Préf. aux Odes et Ball. de 1822 et 1826.).

Gozé la primer vez, en cuyo seno
Disfruté el tierno amor y las caricias,
Tesoro de la infancia.

Fölöttébb megható és megrázó a' hosszas tömlöczöztetése alatt megvakult Lara' visszatérése, várába való megérkezése és fogsága' előadása (p. 258—98); Mudarra' megérkezése, ki Larában atyjára ismer (Rom. VII. p. 342); Barbadillo vár' gyuladása (p. 15—23), a' párviadal (Rom XI) és sok más helyek.

Moro-t követi a' művészek egy korábbi költeménye FLORINDA 5 énekben, nyolczas rímekben. Octaváit olly szépen és könnyen és olly képdúsan szerkezté, mint BALBUENA, JAVIERGUI, vagy LOPE. — A' költemény azon minden költői szabadsággal felfogott és kivitt időpontot veszi fel, midőn a' nyugoti goth birodalom elsűlyed Roderich alatt, és a' Mórok Taric Ben Zeyad alatt Spanyolországba rohannak, a' mire nekik Julian gróf mutatott utat, kit ezen hűtelenségre leányának, Florindának Roderick által lett elragadtatása bír. — A' költemény' classicus elemei ezen új alakban szelídebb színezetet nyerének, és a' cselekvény élénkebb folymot. A' mű' elrendelésében sok hatás és festési jelenetek vannak. Illyenek: Julián' monológja a' tömlöczben (I ének. 227 lap), és ott atyját látogató Florinda (231 l.); Roderich a' varázskastélyban (II ének 279 l.), Julián a' Mórok' táborában (III É. 279 l.); ütközet a' Mórok és Gothok közt az 5-dik ének' elején, és ennek' végén Roderich' halála.

A' második kötetben vannak még *Composiciones sueltas*, mellyek közt különösen magasztalandók a' Romanzok, élénk előadásukért, művészi színezetökért, és lelkes, nemes, pompás hangjokért. Ezek meggyőzik arról az olvasót, hogy a' castiliani romanzok érdemlik meg a' pálmát minden más nyelveken illy nemű próbák fölött. Vannak ezek közt remek és hasonlíthatlan darabok, mellyek felülműlják mind azt, mit Spanyolhon a' költészet' ezen ágában felmutathat.

Illy jeles belsőt diszesít külseje is. Elöl van a' szerző' köremetszett arca, és a' jeles, csinos nyomat közt sok jólsült fametszvények találtnak.

Götting. gel. Anzeigen (St. 145. 155. 1836.) után Sz. D.

UTAZÁSLEÍRÁSOK.

Travels and Adventures in Eastern Africa, descriptive of the zoolus, their manners, customs etc. with a Sketch of natal. BY NATHANIEL ISAACS. két kötet, London, 1836.

Narrative of a Journey to the Zoolu Country, in South Africa. By Captain ALLEN F. GARDINER R. N. undertaken in 1835. London, 1836.

A' jó reménység' foka, midőn a' Hollandusok' birtokában volt, 's még Nagy-Britanniához kapcsoltatása után is, magára és helyheztesítésére nézve egyiránt, első rangu gyarmatnak tekintetett. Midőn a' britt korona alá került, lord Melville oda nyilatkozott ki az alsóházban, hogy a' jó reménység' fokát kezéből kibocsátó ministerium a' birodalom' legszentebb érdekeit árulná el. De ha megfelelkezünk is arról, mit politikai tekintetben köszönhetnek Keletindia' urai e' foknak, lakóhelynek talán mi sem ér fel a' föld' kerekéségén a' jó reménység' fokával. A' forró meleget és fagyasztó hideget egyiránt nem ismerő éghajlat, hol szabadban tenyészik a' füge, venyige és narancs, hol a' lég mindig tiszta és száraz, ama' tudós és bölcs Herschell is olly annyira bájolta meg, hogy, — ha más szókkal is — elmondotta Horáttzal:

„Ille terrarum mihi praeter omnes.

Angulus ridet“.

De mind e' mellett is, Afrikának ezen déli szögelete, a' közelebb mult években csak alig méltattatott annyi figyelemre, mint Botany Bay vagy Új Zealand. Azon két rendbeli munka, miknek czímeit e' czikkely előtt szemlélhetni, sok érdekest és mulattatót foglal magában, de tudományosabbnak és alaposabbnak ohajtanók mindkettejét. Földleirási és természet-tudományi tekintetben keveset tanulunk utasainktól. Port Natal' tervét találjuk Isaacs' munkájában, 's két silány tájvázolatot Gardinerében, egyebet semmit. Gardiner, midőn a' jó reménység' fokára visszatérne, nevezetes kerületet tőn nyugotfelé, egész a' Quathlamba hegysorig, melynek egyik oldaláról számos folyam szakad a' Delagoa öbölbe, 's másik oldaláról mások szint olly nagy számmal, a' Gariephen egyesülve, a' déli világtengerbe. Csodálkozunk, hogy e' hegyek közepette, miknek legmagasabb csúcsát 4000 lábnyinak mondja, nem bírt elég kandisággal és bátorsággal, a' magasról nézni az egészet, mi kétségkívül tanuságos lett volna. De még ennél is meglepőbb a' geographiai szélességek' és hosszak' tökéletes hiánya! Mentségére így szól:

„Nem vethetvén fel a' szélességet, mind a' mellett hogy két szextánsom is volt; — az egyik csak 131 foknyi 's a' má-

sik 125 foknyi lévén, holott (művészeti látkörrel) most legalább is 136 foknyi szögelet szükséges, — óráim sem lévén a' távolság' mérésére, 's a' mult hónapban csak apró zseb-compass után indulván, — számolásaimat illyes környülmények között, pontosoknak nem mondhatom.

Ezen mentegetés magasabb rangu tengeri tiszt' tollából, véleményünk szerint, még árt ügyének. Mert való, hogy áll, mit sextánsairól mond, de vannak ismeretes problémák, mik e' szélesség' kitudására vezetnek, a' hold', bizonyos csillagok' 's a' t. segítségével, 's az útas így észrevételeit megtehetette, és honn kiszámolhatta volna. De ő megfélekedett arról is, hogy Aprilistól Septemberig, a' napnak elhajlásánál fogva, sextánsainak akármelyikével is felvethette volna a' napnak déli magasságát, és még is egyetlenegy szélességfelvetésre sem akadunk munkájában. Ő nem gondolt ezzel, mert alkalmasint szellemiebb gondolatokkal foglalatoskodott. Gardiner a' legapróbb tárgyakban is a' gondviselés' bélelegyedését látja minden alkalommal. Mi azonképen irtóznak az istentelenségtől, mint útasunk, de valóságos istentelenség épen ő benne, hinni, hogy az elemek miatta kitérnek útaikból, 's a' természet' egyetemi törvényeinek nem engedelmeskednek, — Gardiner úr' kedvéért. Egy idő óta ezen neme a' bőszenek több tengeri tisztékben mutatkozik, kiktől nem csak ügyességet és energiát, hanem józanságot és férfias ítélő tehetséget is követelhetni. Mit is tartunk egy vezértisztról, ki, midőn sziklák közt, sűrű ködben bolyong, szobájába megy imádkozni, vagy mint Gardiner' írja: „menedéket keres a' kegyelem' széke-nél“, a' helyett, hogy figyelemmel volna mindenre, 's társait buzdítaná *pro virili*? Szent Pál nem így viselte magát a' melittai szélvész' alkalmával.

Cape feléi útjában, Umsecaba folyónak a' tengerbe szakadásához közel, némi, különösen barlangozott sziklákra akadt Gardiner, mellyeken a' mult század' kilenczedik tizedében itt hajótörést szenvedett Angolok; ideigleni menedéket találtak. Ezen sziklákat „fehér emberek' házaiknak“ nevezik a' lakosok. De a' hajós nép' további történeteiről mit sem tudhattak meg útasaink. A' hajón levő asszonyok mindazonáltal megmenekedtek, annyi bizonyos; 's Isaacsnak azon észrevétele, hogy itt a' lakosok közül néhányan fehérek inkább mint rézszínűek, ezen asszonyokkali vegyületre mutat.

Jó ideje — ismételjük — hogy angol birtokká lőn a' reménység' foka, 's még is földleirási ismereteink, déli Afri-cát mi illeti, igen szűkek. Barrow, Trütter, Somerville, Lichtenstein és Burchell számot tarthatnak háladatunkra, 's kívülrők még több missionarius, de nevezetesen Campbell és Smith külebbre vitték ismereteinket. Campbell, a' missionarius, Kurrachainéig, egy a' szélesség' 25-dik foka alatt lévő

népes, 's nem minden műveltség nélküli városig haladott előre. Smith' utazásának kivonatát, egy abrosszal, az angol földleirési társaság' munkálatiban is találhatni.

Quarterly Review. (Február 1837.) után

3.

Dr. J. R. RENGGER's *Reise nach Paraguay, in den Jahren 1818 bis 1826. Aus des Verfassers handschriftlichem Nachlasse, herausgeg. von A. RENGGER.* Mit 1 Landsch. u. 4 Blätter Abbild. gr. 8-vo. Aarau, Sauerländer. 1835. 24 ív velinen. Kötve Ára 3 for. 30 kr. p. p.

Korunkban a' természeti tudományok' meglepő előléptei, az egészen megváltozott néző-pontok, mellyek alatt a' vizsgálatok jelenleg tétetnek, — és a' régi hibákat felvilágosító következtetések huzatnak mindenesetre igen kívánatossá tették, hogy egy az idő irányával megismerkedett férfiú, vizsgálatai tárgyául Paraguayt választá ki magának. A' polgári háborúk kiütöttek már akkor a' Platastátusokban, midőn Rengger, ezen méltó, desok tekintetben szerencsétlen utódja Azaranak, eltö-kélte magában, hogy azokat meglátogatja. Hét esztendeig lakott ő Paraguayban, és midőn hazájába visszatérve, tapasztalásait közzé szándékozott tenni, a' kora halál egy szebb világba inté őt. Halála után csak munkájának töredékeit lettek meg, mert napkönyveinek egy része elveszett, és némelly tudnivalókat csak emlékében tartott meg a' merész utazó, jövőendő közlés végett, mellyek véle a' sirba süllyedtek. A' jelen munka is csak egymástól nem függő jegyzetekből áll, mellyek a' tárgyak sok oldalúsága miatt kivonatban nem igen adathatnak elő. Csak azon czikkelyek vannak egészen kidolgozva, mellyekben Paraguaynak közönséges átnézetei adatnak elő, és némelly természethistóriai munkálatok. Értekezik a' Szerző először Paraguay' földéről, vizciről, éghajlatáról. Hosszas négyszegű határát háromfelül, a' két nagy folyó, Patana és Paraguay keríti, mellyekbe több apró vizetek szakadnak. Éjszakon és nyugoton Paraguay' földje esik, mellyen a' vizeknek nem lévén esése, tavakká és mocsárokká válnak, hol a' sok vízi madár tanyázik a' krokodilok között, 's a' partokon a' mocsárszarvas és manati lelegész. Chaco tartomány noha politicailag külön van válvá Paraguaytól ennek határain belül esik. Az éghajlat a' tropicusok szerint változik, 's az aequator két részre osztja az esztendőt, mellynek hónapjai csak a' nagy esőzések által különböznek egymástól. A' föld meg teremne minden hasznos fűvet: de a Creol inkább túri a' szükségét, mint annak elhárításán munkálódnék. — Az állatország szinte nagy mértékben tenyé-

szik. Majom, szarvas, strucz, hal igen sok, de krokodil, onze, és óriás kigyó is tenyészik e' földön, A' csapásoknak egy részét ezek teszik, melyektől egy melegebb tartomány sem ment, és a' melyek a' physical és erkölcsi művelődésnek hatalmas ellenei. A' mérges füvek, a' gyümölcs fákat kitépő orkán, és a' házakat eldöntőgető gyakori földrengés. A' hangyának húsznál több neme van e' földön, 's ezeknek fele üldözi, lopja, gyötri az embert. A' termiták elborítják a' szántóföldeket, a' ragadozó hangyák aláássák a' házakat, veszendővé teszik az élőfát 's kirabolják az élelemtárolatokat, 's ezek miatt fel kell hagyniok gyakran a' lakosoknak ültetményeikkel. A' szunyog, onze, kigyó egyiránt háborgatja az embert, de mind ezen alkalmatlanságok tökéletlen egyensúlyban vannak még is azon örömökkal és élvezettel, melyekkel ott a' természet az embert kínálja, 's azon áldásokkal, melyeket ott bővebben osztogat, mint máshol.

Mint Amerika' egyéb gyarmatiban, Paraguayban is három osztályu lakosok vannak, u. m. az ősi bennszülöttek, a' fejeerek, és a' kastok. Hol a' fejer megfészkelte magát, az új világ' indusa onnan eltűnt. Ez Paraguayra nézve is bizonyu nagy mértékben igaz: mert ezen föld' régibb történetírói, sok olly indiai népeket számlálnak elő, melyek ma név szerint sem ismeretesek. Csupán Chaco, a' soha meg nem hódított, nagy népességü, de az itteni bennszülöttek örökös háborút folytatnak a' fejer Paraguayiak ellen. A' spanyol Creole csekély helyi különbséggel, mindenütt ugyan azon characterü. A' belföldi gyarmatozó, az erdei lakos hasonlít a' perui, columbiai és cubaihoz. Mindenütt bizonyos nemzeti hibák tűnnek elő. Egy hajdani spanyol kormányzó' kemény ítélete „*Paraguay az özönvizkor elfelejtett-egyetlen egy tartomány*“ szintugy az éjszaki, mint aequator alatti nép tömegre illik. Játék, részegeskedés, bujálkodás, mértékletlenség, 's az isméretek' gonosz czélokra fordítása, mind az, melyekkel az ugy nevezett magasabb osztályu Paraguayak foglalatostkodnak. A' közember durvaságba süllyedt, 's könnyü benne megismerni a' délamériakai földművelőt, kiknek egész kevelysége egy jól kitanított ló, 's legfőbb boldogsága az ünneputáni napokat játékban, 's részegségben tölteni el. És még is ezen tudatlan emberek is azt hitték, hogy ők képesek respublicát alapítani, kiknek nagyobb része csak guarani nyelven tud folyvást beszélni, 's kiknek képviselőik a' hirtelen eltűnt árnyékjátéknak, az új kormányzasi rendszernek felállítasakor, a' *szabadság* szónak idegen megfogását némi zavarodás közben ugy magyarázámeg, hogy az egy értelmü a' „*hit, reménység és szeretet*“ szavakkal. —

Paraguay igen kedvező fekvésü, és sokféle természetmelyekre nézve gazdag, melyeket nagy munka nélkül lehetne

szaporítani, ha a lakosok a régickhez makacson nem ragaszkodnának 's azt nem hitnék el magokkal, hogy ők okosabbak, mint sem hogy valami jobb útát elfogadhatnának. Előttük a két nagy természeti kereskedési út, Paraguay és Patana folyók, melyeken a termékeket gyorsan, és kevés bajjal szállíthatnák az atlanti tengerre, sőt e' részben Bolíviával is összeköttetésbe jöhetnének; de messze van még az idő, midőn a közlekedés' áldásaiban részt fog venni e' tartományok' lakosa, mert a' durvaság' sűrű felhői mozdulatlanul állanak az új világrak ezen szép részei fölött.

Paraguay' sorsát nehéz megjövendőlni, ha fejlődésinek történeteiből okoskodunk: mert a' jövődőt sehol sem találhatni fel olly készen az előidőben, mint Dél-amérika' gyarmataiban. E' gazdag arany földről híresztelt monda csalta ide eredetileg a' Spanyolokat. Eltűnt ugyan a' szerencsevadászi nagy gazdaságrúli álom: de azért a' beköltözések még sem kevesedtek, mert az Indusok' számának tudása mindig vonta ide a' dologtalanokat, kik az ősi lakosokat rabszolgákká változtatták. Az anya-ország' nemessége és felsőbb osztálya nem folytató ide költözését 1535 óta. Megrontólag hatott a' durva és kormánytalan csoportra, a' st. Paulo braziliai gyarmatok' szomszédsága, 's a' Flibustierek és más európai söpredéknépek' színes ivadéki, kik portugáli nyelven *mameluc-*, spanyolon *mestitreknek* hivatnak. Ezek rontották meg az Indusokat és sietteték a' nép erkölcsiségének vég romlását. — A' külvilággal összeköttetés nélkül csupán Maté növény termesztéssel és baromtenyésztéssel foglalatoskodnak a' lakosok. A' lázadás' és rendetlenség' lelke különösen felüté itt magát, hol az élet' fentartására az állandó tulajdon kevésbé volt szükséges, hol a' több, mint félnomád lakost, alig bírhatá egy erős elv, a' már meglévőt becsbe tartani és tisztelni, és a' hol a' birtok' jövedelme csupán a' jó szerencsétől függött. Ezért nincs a' földmivelő Chili' történeteiben csak egy példa is a' nagy revolutió' kiütéséig, hogy az igazgatási rendszert felforgatni próbálták volna: de épen ezért voltak eleitől fogva lázadások Peru' bányászokodó tartományiban és a' baromtartó Platastátusokban 's Paraguayban. A' gyéren népesített gyarmatokban a' mezei élet nem szül polgári erényeket, mert nem gondolván másokkal, gyakran ellenségeskedésig ön haszon keresve él az elkülönözött telepedő, kinek a' természet csekély munkáért is minden szükségést megad; ki szomszédja nélkül nem csak hogy mindig ellehet, de még azt szabadságának akadályául is tekinti, 's utóbb a' körüle lévő erdők' rengetegiben, mint határtalan úr, maga kíván uralkodni.

Pampas' vad földnépe azért volt mindig kész a' pártütők' főnökeit segíteni, hogy a' szomszéd tartományokban rabolhas-

son. Kétség kívül ezen szerencsétlen környülményekben rejtetik a' veres embertörzsök végromlásának oka Délamerikában, sőt a' Creoloké is. Közlelbbi, vizsgálat után még egy másik körülmény is akadályozza Paraguay' virágzását, melly a' nép' erkölcsét is rontja. Épen az Indusok' birtokiránti háborúja üttött ki újra, 's a' legnagyobb elkeserültséggel folytatták, midőn az anyaszentegyház, szinte jogköveteléssel állott elő, a' rabszolgákat uraiktól igyekezett elcsábítani, azoknak kipótlásokat más (szinte emberrablással egybekötött) csatázásokkal akadályozta. Az illy surlódások Paraguayt több ízben nyilván való Anarchiába döntötték, 's annál elhatározottabb irányt vettek magoknak, mentül inkább felingerlé a' fejeirék' gyűlölségét az Indusok' ellentállása, 's jesuitai vezetőik' abbeli törekedései világosságra jöttek, hogy független státust akartak formálni. Tovább, mint két század alatt változó szerencsével folytatva rontá ezen czívakodás a' nép' characterét, de egyszersmind a' spanyol kormány' ajulását is világosságra hozta. Olly férfiakat buktatott ez gyakran meg, kik több buzgósággal, mint előrelátással a' korona' ügyét magokévá tették, 's a' jesuitai rendnek ellene szegeztek magokat, mellynek bosszuállását később ki nem kerülheték. Antequera egy nagy születésű, és a' néptől egész Délamerikában szeretett férfiú, jó formán legyőzte a' Jesuiták' rendét Paraguayban, és ezért 1731-ben saját életével fizetett a' verpadon Limában, miután már régóta mint magányos ember élt Peruban. A' Jesuitáknak kétségbeeséssel határos elűzése későn történt, hogy e' rossz jóvá tétessék, 's nagyon korán az Indusokra nézve, kik ezen idő óta fel nem tartóztatható sebességgel száltak alá. Miként kormányoz vas palczájával Dr. Francia, az közönségesen tudva van, de ugy említi őt némellyek mégis, hogy ő hazája' szabadítója, ki erős karral szab törvényt a' történeteknek, 's jól kigondolt tervéhez mindenkor hív lévén, Paraguay' jövődjét biztosítja. Egy illy férfiú Amerika' uralkodói között nevezetes kivételt képezne, 's a' históriában fényes helyt érdemlene. — Paraguay' dictatora, ki Europa előtt sokkal nagyobb tekintetű, mint a' szomszéd tartományokban, voltaképpen nem áll fontosabb, mint azon igazgatók' sepredéke, kik alatt a' többi Amerika nyög. De Francia' halálával Paraguay is a' polgári zavarok' örvényébe fog süllyedni, és mindig több, mint történetírási igasságul tűnik fel ama' mondás, hogy *Amerika csak vérrel termékenyítve lehet tenyésző.*

Blätter für literar. Unterhaltung (Nro 245. 4836) után.

FRANCZIA TUDÓS TÁRSASÁG' ÜLÉSEI 1837. *)

3-dik Aprilisi ülés 1837. Poisson n. közöl egy értekezést, a' hol észrevételeit a' kanyarok' nagy tengelyeinek változatlansága felől általában a' planeták' különösen a' hold' mozgásában adja elő. DUTROCHET u. megösmerteti tapasztalatait és szemléleteit a' növényeknek világosságot kereső és futó igyekezete felől. A' természeti állapotban, ugymond D. u. a' növények' kettős igyekezete a' görbülésre, öszközepelőleg ellentéve levén, egymást kiegyenlíti; miért a' növények általában igenyességüket megtartják; hogy ha különösen egy külső erő hat a' növény' egyik oldalára, az ezen oldali megörbédési erő csekélyedik, a' más oldal erősödván az ellenkező oldalt magafelé vonja. CHEVREUL u. tudósít LASSAIGNE urnak illy czímű munkájáról: Recherches sur la nature et les propriétés du composé que forme l'albumine avec le bichlorure de mercure. DUMAS u. olvas egy értekezést azon szemléletekről, mellyeket ő PÉLIGOT urral együtt a' közönséges kámfor' természetét érdeklőleg tett. Edwards és Colin u. egy földmívelési élettanos értekezést közölnek a' gőz' hatásáról a' tenyészés' minden szakában. A' foganat nevezetes, a' növények a' gőzben rendkívüli módon fejlenek ki, 's a' kosboriak, valamint a' kövér növények abban csudálatosan nőnek. DE PAMBOUR u. olvas egy értekezést a' magas nyomású sűrítés nélküli gőzmachinák' calculusáról. POUILLET u. közöl egy munkát az alsó mérseklés' meghatározásáról a' légi tűzmérő', a' deleji (magneticus) tűzmérő', 's a' léles hővmérő' segítsége által. SANTÉ LINARI pap, a' siennei egyetem' professora kiegészíti a' mult évi észrevételeit a' zsibbanecz' villanyos hatásáról. L. kifejté azt, a' mit más physicusok nem tudtak előállítani, t. i. a' villanyi szikrát a' zsibbanecz' (torpedo) kiürülései által nem csak akkor, midőn a' czék (drót), melly az állat' hasát és hátát közösködésben tartá, zárt pörgőbe (spira) göndörödve volt, hanem még egy igen kurta czék által is, mellynek semmi része sem hathatott másokra. HAVY u. benyújt egy értekezést a' pyroscaphok' szerkezetéről. DE LA PYLAIE benyújtja fürkészeteit Algír' hajdani földírásáról és természeti történetéről, kérvén hogy ő mellékeltessek azon tudományos biztossághoz, melly ezen tartományt vizsgálánd-

*) A' francia Academia' üléseinek közlése, valamint a' biographiai czikkely is ezennel megszűnnék, a' tudománytár' szűk köre nem engedvén azok' folytatását.

ja. LETESTU u. benyújt egy új lakatot (zárt), mely új elvek-nél fogva készült. DIDOT testvér és GAUCHARD uu. több példá-nyokat mutatnak bé több színű nyomtatványokból. VICAT u. benyújtja geologiai és chemiai fürkészeteinek sikerét a' víz-építői meszet és római cementumot adó mésztanyagok' ösz-tételéről és fekteteiről azon 28 departementben, melyek a' Rhone' és Garonne' medrei mellé esnek. CONSEIL u. egy érte-kezést intéz több készülletekről, melyek a' hajótörésnél ki-vert holmik' mentését tárgyzzák. CHARRIÈRE u. újra sebészi eszközöket mutat be, négy különböző mintájú kötöröt, két készülletet, melyek a' test' bizonyos részeibe szigorúlag szeg-zett testek' kihúzására valók, és két köppölyözöt rugó nél-kül. TANQUEREL az agy-gerinczi idegrendszer' betegségeiről egy értekezést küld. GUIDOT u. közli észrevételeit a' Párisban véghezviendő egészségi munkákról. NAUCHE u. egy értekezést azon jelekről, melyeket a' terhes nőknél a' húgy adhat. Az igazság' és a' cultus' minisztere tanácsot kér az Academiától a' fölött, hogy a' chartresi templom' födezetére réz e' vagy horgony (zincum) választassék. Egy biztosság nevezte-tett ki. KUPFFER u. írja, hogy Oroszországban szokatlan számú csillagesést vettek észre. Ugyan azt 12—13 November közt 1836 Boguslovskban (éjszaki ural 6° széless.) 's közép Orosz országban a' lugani bányáknál. HUMBOLDT u. egy tábláját adá azon tétovázásoknak, melyek a' magnestúm Göttingában az 1837, 28 februáriusi éjszaki fény' alkalmával vétettek észre. KRANE ROBERT u. Dublinban a' pharmacía' professora írja, hogy fölfedezé, hogy a' kozmaeczeti szesz (acétone) saját-ságaira nézve jobbadán a' közönséges *lélhez* (alcohol) hasonló lé, hanem tőle elválhat 's bizonyos esetekben különös tör-vények alá van vetve, ő ajánlja, hogy az alcohol méstitique nevet kapjon. DE MONTFERRAND u. közli fürkészeit franczia-ország' népesedéséről. DE BEAUMONT CLIAS u. megösmerteti Pilla Leopold u. egy levelének kivonatát azon szemléletet bi-zonyítani akarót, hogy a' Vesuv' kúpja kezdetileg fölemelés által képzett. KAUP u. okait melyek őt azon bizszenben hagyják, hogy a' Dinotherium nem a' Czetfélék' rendéből, hanem a' vastagbőrűekéből való, fejtegeti. STRAUSS u. írja hogy ő azon helyre nézve, melyet a' Dinotheriumnak kije-lelni kell, a' Blainville véleményével megegyezik. JANVIER u. jelenti, hogy egy ő általa készített *gőzsónak* érkezett Pá-risba. Kéri hogy egy bátorság szíveskednék azt megvizsgálni. COULTER u. viszzatulajdonítja magának a' GRIMPÉ E. úrra ru-házott bátorsági tenták' és papirosok' föltalálási elsőségét.

10-dik Aprilisi ülés. POISSON u. egy jegyzékét közöl La-grange függvényei' nézetének egy helyéről, mely Liouville u. naplójában van közölve, 's melynek tárgya Crelle u.

naplója' utolsó számában közlött egy szakasznak megczáfolása. GEOFFROY SAINT-HILAIRE u. közöl egy értekezést az analógiák' nézetéről, mint a' természeti történetben nagyon bizonyító ösztételi fogalmak' forrásáról. DUREAU de la MALLE u. olvas egy értekezést a' földteke' idomáról és a' népek' régi vándorlásáról. Nem csak -ugymond D. u. - a' majd nem-egyenlő éghajlat az, a' mi fölső Indiából, Persiából, kis Ázsiából, Syriából, Görögországból, Olaszországból, Némethon' közepéből, Franciaországból és az egész félszigetből egy physicali különböző tartományt tesz, hanem még a' mire kevésbé ügyeltek, de ma már elismertek, geognosiai alkotásuk' egyenlősége. TAURINUS u. egy értekezést nyújt be, a' hol egy új találmányt közöl a' gőzmachinákat tárgyazót. COLONIA u. idomát és leírását adja egy égéskori fecskendőnek, mellynek emelője tetőleges. LEROY d'ETIOILLES u. benyújt különböző, a' nemivizelési részek' bajaihoz való eszközöket, ezek közt egy dülmirígyi scarificatort, és a' hügyesőn által bemetszés nélkül a' hügyhólyag' nyakán létező daganatok' leszélesére való vésőket. CAPORAL u. Crétaszigetben őrségi orvos, és FABREGUETTE u. canéi franciai Consul, az Academiának egy kódarabot, melly a' sziget' egy sziklájából való 's embercsontokat rejt, küldöttek. A' köz nevelés' minisztere az Academiát authorizálja RAGUENEAU de la CHAINAYE u. több évenkénti jutalmak' alapítása végett adott hagyományának elfogadására. A' minister u. véleményt kér az Academiától TEXIER u. által kis Ázsiai útjából hozott a' geographiát és geológiát illető anyagok' öszvesége felől. PRÉVOST Constant u. tudatja, hogy geologiai útjában 1832 Olaszországban töredékeket talált egy harmadszerű csigás mészkőből, mellyel a' Somma' fölsőbb tufjaiba Otojano hegy' közelében burkolva voltak, a' mi bizonyítja azt, hogy a' harmadszerű szabad csigák a' Somma rétegeinek ösztételéhez valók. Hanem P. u. megjegyzi, hogy ezen tétből nem kell következtetni; hogy a' Somma' vulcanicus lerakódásai, mellyek eleinte víz-erányosan a' tengerfenéken képződtek, fölemeltettek volna, hogy a' vesuvot övedző kört képezzék. DE PRÉCORBIN u. boríték alatt intézi magyarázatját egy új tűzerjes (pyrodynamique) machinának és egy új vízerjes (hydro-dynamique) készületnek.

17-dik Aprilisi ülés 1837. ROBIQUET u. bemutat egy üveg kozmásczitrom szeszt (esprit pyrocitrique), mellynek semmi sajátsága sem ösmertetett eddigelé. R. u. gondolja, hogy igen nagy hasonlósága van az acetonnal. DUMAS u. jelenti, hogy több próbatételek után neki elsült a' szénborolt (carbovinat) hamagot kétszénsavas hamaggá változtatni. GEOFFROY ISIDOR u. tudósít a' madarak szegyének (sternum) csontosodásáról, mellyről L'herminier u. értekezett (V. Mém. de 1836.)

FLOURENS u. tudóst Dubreuil u. montpellier-i anatómiai professornak illy című értekezéséről: „Etudes anatomiques de têtes“ melly fejek különböző emberfaj' egyedei voltak. Főczélja D. u.-nak a' fej' belyegeinek nyomosságát a' fajok' különböztetése végett megmutatni. DUREAU de LA MALLE közöl egy jegyzéket azt bizonyítót, hogy a' füli lik' magassága egyenlőleg megtaláltatik a' hajdani és mostani Egyiptomiaknál. LARTET u. némelly észrevételeket közöl egy ásekony alsó állkapczáról, melly a' gibbonhoz közeli majomnak tulajdona és némelly csontokról, mellyeket a' denevéreknek és czizkányoknak tulajdonítanak. BOUSSINGAULT u. közöl egy értekezést a' fapusztitás' befolyásáról a' víz' folyása' kissébbedésére. B. u. észrevételeiből a' sikerül, hogy az ugarak' 's fajzás' állapotja neveli a' vízfolyás' bőségét 's erejét. HEYNE u. Würtzburgból egy értekezést küld a' csontok' viszszatermődéséről. A' köznevelés' ministere jelenti, hogy az Academia autorizálva van a' római Professor MANNI u. által küldött 1500 fr. átvételére a' végett, hogy a' színhalálról írt jobb értekezésnek jutalmat adjon. YATES u. a' britt egyesület' titoknoka jelenti, hogy a' közelébbi gyűlés 11-dik Septem-berben Liverpoolban leendő. ENCKE u. a' berlini academiánál a' mathematicumok' titoknoka azon égiabroszoknak, mellyeket ő kiad, 2 és 4 óráját küldi be. PRÉVOST CONSTANT u. némelly észrevételeket ad a' legújabbban Olaszországban Somma' tufjaiban talált tengeri csigákról. P. C. u. még sem cugedi meg a' fölemelkedési hypothesis a' Somma és Vesuv önjének (crater) képzésében. Némelly adatok közöltettek Genéből 18 februariusról az éjszaki fényt illetők. WARTMANN u. kiszámította, hogy az ív' anyaga a' föld fölött 200 mértföldnyi magasban lenne. DE PONTÉCOULANT u. átküld némelly észrevételeket a' nagy tengelyek' változatlanságáról. VALLOT u. Dijonból figyelmeztet két ásványi állatra, mint eledelel fordítotttra. Az első egy földfaj, melly *ásékony lisztnek* nevezetik, 's melly, mint tudva van drágaság' idején jó liszttel vegyítetett, de nem komoly következés nélkül azokra nézve, a' kik ezen vegyítékből ettek. A' második állat az, mellyet Lang természetvizsgáló (Tractatus de origine lapidum figuratorum) ásekony hús név alatt jelelt meg, 's a' melly találtatik 1—2 láb mélységre a' Rajna' partjain. Különös hogy illy furesa állat jobban ki nincs még fürkészve. DE RIVIÈRE u. jelenti, hogy Poitouban az agyag' és a' liász' márgáiban egy óráis állat' csontjaira akadtak, mellynek faja meghatározva nincs. DAVAT u. észrevételeket intéz egy értekezésről a' dúzok' gyógyítása ügyében, a' mit a' vezérek' öszvehegedése által ideigleni varrás' segedelmével vihetni végbe. JAMES u. írja, hogy új tehénhimlőt vett észre a' villettei község' tehenein. A' cultus' ministere által a' chartresi tem-

plom' fedelezése ügyében tett kérdést tekintve MOSELMAN u. írja, hogy a' horgonnyal (zinc) födelezés semmi félhetőt nem foglal magában. DENIS de CURY u. ellenben azt véli, hogy minden lemezelt érczet félre kell tenni 's helyette víz-építési vakoló szert használni. CHAIX u. Mórítz szigetéből a' monthyoni concursusra benyújtja azon bánás' módját, melly által az üstök a' behéjjádzástól mentek maradnak. (V. Mém. de 1836). BILLANT, csínszeri művész egy physicali készületet nyújt be, melly kicsi léttére igen terjes villanyos folyamat fejt ki. GAMBEX u. tagnak választatott MOLARD u. helyett a' mechanica' osztályában.

24-dik Aprilisi ülés. 1837. DE BLAINVILLE u. igen terjedelmesen tudósít RANG urnak az argonautát illető munkájáról. Azt véli R. u. véleményével ellenkezőleg, hogy ezen csiga' pompője nem a' származtató. DUPIN Ch. báró u. számolatot ad a' takarékné pénztárhoz, mellyből kiviláglik, hogy ámbár Párisban és a' nagy városokban nagy summák vétettek is ki, a' mit a' dolgozó nép e' két utolsó hónapbeli feszültségének tulajdoníthatni, még is egész Franciaország' takarékné pénztárainak száma nem kissebbedett. BROGNIART AD. u. igen kedvezőleg tudósít M. Bravais u'. illy czímű értekezéséről: „Essai géométrique sur la symétrie des feuilles curvisériques et rectisériques“ mellyben nagy belátással kitanulta különböző növényekben a' leveleknek és ezekből eredő létszereknek a' szárba való iktatásuk' viszonyait. DE SYLVESTRE báró u. kedvezőleg számol DE MARIVAULT u. földművelési történetéről. DE MIRBEL u. olvas egy levelet, melly bebizonyítja Nagy Albert' fűvészeti ösmerceit. WIEGMANN u. zoologia' Professora Berlinben új fürkészeteit és tapasztalatait közli a' montpellieri kigyóról, mellyet előbb montpellieri DUGÈS u. kutatása' tárgyául vett. TISSOT u. Ville d'Avrayból egy jegyzéket közöl egy hydraulicus mozdítóról, mellynek hatalmas arányban van a' ráfordított erők' méretével és a' folyam' sebességével. MALGAIGNE u. a' monthyoni concursusra a' ficzamosításokról három értekezést nyújt be. TAURINUS u. Coloniából, hogy az ő általa képzelt visszazahatási csínszer hibán alapuljon, igyekszik megösmerni. CHERVIN Dr. u. beküldi PERUN Dr.-nak az abuzabeli kórház' orvosának és Alexandriában az orvosi iskola' chemiai professorának terjedelmes munkáját az 1835-diki és 1836-diki döghalálról. A' szerző ezen betegség' ragadványa ellen nyilatkozik. SCHWEICH u. különböző astronomiai hypothesisekről egy értekezést közöl. DELATOUR u. egy leíró értekezést küld öntalálumánya - az úszó korcsolyákról. DEVEZE de CHABRIOL u. helybeli észrevételeket, a' saint-flouri kerület' archivumából vetteket közöl a' fapuszttítás' következeiről. BRAUN u. írja, hogy ő 40, az egyesült Statusokban művelt' kukoricza fajták' példányait fogja beküldeni. DE SYL-

VESTRE u. ajánlja, hogy a' kertművelési Társaságnak küldeszenek azok a' művelés végett. A' tengerészet' minisztere jelenti az Astrolabe és Zélée teendő földkörüli utazását, Dumont d'Urville u. vezérlése alatt, 's kéri hogy egy biztosság szedje rendbe az ezen úthoz való útasításokat.

1-ső Májusi ülés. 1837. POISSON u. közöl egy értekezést a' dynamica különbözőési egyenletek' egészítéséről. DE BLAINVILLE u. némelly új környülményeket ad a' Teutobochus órjának tulajdonított 's követelt ásekony csontokról. Egy igen nagyszerű, Langonban talált Mastodon' majd nem egész csontvázzán kívül egy másik is találtott Franciaországban. MAZURIER' csalódásának új próbája az, hogy a' szarvorrú egy foga a' Mastodon' csontjaival létez, a' mit ő az órjas' csontvázza részének tartott 's ugyan azon koporsóban zárottnak mondott. DUTROCHET u. közli észrevételeit a' kerekhozák' (Rotifères) forgó létszeréről. A' négykarajú Tubiculariánál, a' kerekhozák' nyomdaja és órjásánál, a' forgó létszer, körösleg rendelt 's IV. Henrik fodraként képzett pillák' és lödörök' sorából áll; ez helyhetve van egy hártvás természetű töltésér' szélén, a' mit az állat önkényt 2 vagy 4 csővé fonyoríthat össze. A' száj ezen töltésér' fenekén van. BABINET u. egy meteorologica' optica' értekezéséből három kivonatot nyújt be. DE PAMBOUR u. egy értekezést ad be a' gőzmachina' theoriájáról, azt vitatja, hogy nagy számú esetekben a' gőz' szilánk ereje nevezetesen kissebb a' hengerben mint az üstben. DE CHAMPEAUX-LABOULAYE u. egy jegyzéket ad ehhez, melyben, megengedvén a' szilánk erőnek de P. u. által kijelölt egyenlőtlenségét, azt véli, hogy a' gőzmachináról formulákba bé kell venni a' cső fölületei viszonyt, (melyen a' gőz a' hengerbe érkezik), ezen henger' fölületével. MORIN u. példákat hoz elő, a' hol semmi különbség sem volt nyilvános a' szilánk erőkben, melyekkel bír a' gőz az üstben 's a' húzatyú (piston) alatt. BODICHON egy tudomást nyújt be egy hosszú fülű rókaról, mely Algirből 1836-ban hozatott 's Aprilisben 1837 a' királykert' menageriájában tétetett le. PÉRONNIER u. egy értekezést nyújt be azon idomról, melyet adni illik az ekeváltónak, 's egy mérnöki útmutatásról, hogy az fábol mint készítessek. FOVILLF u. egy új készületet a' czombtörések végett. BLAND u. egy értekezést egy új módjáról a' vaskészítmények' beadásának a' sáppadt-sági bántalmak' gyógyításában. RANSON u. a' királyi építmények fölvigyzója Münchenben egy jegyzéket intéz egy új mozdítóról. BIOR u. egy jegyzéket közöl a' guadeloupi vulcan' sáros kitöréséről, a' mi 12-dik Februariusban történt, 's melyet vulcanicus hamu' kitörése előzött meg. HUTIN u. a' bonei kórháznál (Afrikában) chirurgienmajor. egy palaczk

fördő vizet küld, mely a' várostól 15 m.földnyire a' constantinei úton merített. A' víz a' forrásból 23° R. melegen csergedez. Néhány m.földdel följebb egy héjadzó forrás 80° R. meleg vizet ad 's az elsővel ügylátszik közlekedésben van. Vélük, hogy ezen források a' hajdani Aqvae Tibilitanae; a' környéken római romok vagynak. ENGELMANN u. Mühlhausenből a' bizottságnak bátorsági papirosokat küldenek, egy papirost váltóleveleknek, melynek talajja párhuzamos finom vonalakkal van tele 's ez lithographizálva van a' haboló eszköz' segedelmével és letörülhető tentával. BEURREY u. írja, hogy kívánatos volna, hogy az Academia pártfogolna egy honi czukor mintagyárt, a' hol jobb eszközök és módokat lehetne kitanulni, 's fiatal embereket gyári vezérékül nevelni. DE BONNARD u. szabad társnak választatott Desgenettes u. helyébe.

8-dik Majusi ülés. ARAGO u. öszve hasonlítja az 1837. Aprilis hónap' meteorologicus állapotját az előbbi évekével 1785-ig, hogy vége szakítsák azon gyakran ismételt beszédnek, hogy az 1837, Április hónap' az évszakok' rendes járásától annyira eltávozott, hogy egy új korszakot nyithat földtekénk éghajlatának rosszszabodására. Az A. u. által adott átnézetben az 1837d. Aprilist semmi sem különbözteti a' többitől. GEOFFROY S. HILAIRE ISID. u. egy értekezést közöl az ember' természeti történetének a' házi állatoké általi kutatásával való fölvilágosítása' lehetőségéről. CAUCHY u. beküldi kivonatát egy értekezésnek, melyet ő 'Turinban 1833, adott ki, 's szöli az együttes egyenletek' gyökeiről. PONCELLT u. egy tudósítást ad hé SAINT LÉGER u. mint mérnöknek az Academiahoz küldött értekezéséről, melynek tárgya egy erőmérő zablának, a' machinák' munkáját megmérni valónak leírása. A' fő módosítás, melyet PRONY u. közönséges zablán P. S. u. tett abban áll, hogy azon fának, melynek rendelkezhető munkáját mérni akarják, zsurló fölületére helyettetik egy öntött vajott nyakló, a' mit minden idomú és vastagságú fákhöz lehet igazítani. SEGUIER u. tudósít egy levelmásoló készülétről, melyet csinált Laner u. 's mely jóval helyesebb a' Watténál. Ezen jelen levelek e' hevenymásolót régen megösmertették. GEOFFROY S. HILAIRE ISID. u. közli egy levelét MOQUIN-TANDON úrnak a' növények' képzése' törvényeiről. A' sikerül M. T. u. szemléleteiből, hogy a' létszerek a' környéktől a' középfelé fejlenek ki, mint a' létszeri öszveségek. A' középretartó képzés' törvénye, melyet Serres u. fedezett fel az állati országban egyenlőkép uralkodik az edényi növények' emődtermésénél (embryogénie). SERRES u. közöl egy jegyzéket a' *Rotelline* nem' kifejléséről tökélyes állapotjában; ezen ázalék, kerek idommal 8 su-

gárból áll. S. u. annak képzését fürkészvén, azt 2, 3, 4, 6 's végre 8 lődörből öszállni látta; innen azok, mellyeket különböző fajoknak alapítottak, nem egyebek, mint ugyan azon faj' különböző képzései. De MONTFERRAND u. kiegészíti fürkészeit a' halandóság' és népesedés' törvényciről, benyújtván a' halandóság' tábláját, melly a' halás' veszélyét minden korban kimutatja. Csecsemő korban a' leányok halandósága kissebb a' fiukénál; hanem 27 éven túl a' férjfiaké kisebb az asszonyokénál. MALAGUTTI u. közli fürkészeit a' kozmanemző savak' égényeiről és a' földlő' hatását a' kozmanyákos égényre. A' Szerző készit kozmaczitromos, kozmaborköves, kozmanyákos égényeket a' lélt a' létszeri savanyra engedvén hatni a' hydrochloricus sav' jelenlétében. GLUGE u. közli microscopicus fürkészeit a' kórtani változásokról, mellyeket az agy' szerkezetében a' torlulás, guta 's ellágyulás hoznak elő. De PAMBOUR u. felel Morin úrnak egy jegyzékére a' gőzmachinak' theoriájáról 's különösen a' mozdákeről. BOEHM u. egy jegyzéket ad be a' keresztfuroglya' új alkotásáról. LEYMERIE u. a' tehénhimlő után kitört emberhimlő' eseteiről. DUVENROY u. kiegésziti fürkészeit a' májról szemléletei által, mellyeket a' squillák' (rák) petefészke, vérkeringése, táplálása némelly pontjaira nézve tett. BROWN P. u. beküldvén különböző kukoricza fajtákat, megjegyzi hogy ezen fajták között vagynak mellyek igen különböző éghajlatokhoz illenek, annyira, hogy nem lenne egy része is a' francia földnek, a' hová be nem lehetne hozni ezen gabona' sikeres művelését. Egy része ezen magoknak a' természeti történet' Museumához lenne küldendő, egy másik a' földművelési társasághoz, mellyek különböző földművelőkkel levén egybekötötésben a' szükséges próbákat megtétethetik egy mintagyár' fölállítását és egy oskoláét a' répaczukor' gyártása' és tisztázása' tanulása végett. Az mostanra a' Port-Marly régi várban létesül 's a' nevendékeknek Septembertől fogva kinyittathatik. BOURGERY u. jelenti hogy a' múlt év' júniusa- és júliusában GANNAL u. néki holtakat' készített el, mellyek a' magas mérséket' ellenére is mindenike három hétig eltartott, a' nélkül hogy bűzhödött volna. A' nem bonczolt holtak' részei száradás által mumizálódtak' látszható rothadás nélkül.

15dik Májusi ülés. PUSSANT u. egy értekezést közöl a' hév- és súlymérői mérések' hasznáról a' lapag' (nivean) külömbségi szánvetésében, a' háromszögök' reczejének állási pontjain észrevett zenithi távolyok által. DUTROCHET u. egy jegyzéket küld azon növényi állatról, melly a' múmiákat betakaró vászon' gyártására szolgált, a' mit közönségesen pamutnak gondolnak, holott D. u. fürkészeiből kiviláglik, hogy az valóban lenből gyártatott. Ez alkalommal COSTAZ u. megjegyezteti, hogy az eledhyi barlang' festményei között

egy lennel vetett mező találtatik, a' mi bebizonyítja ezen növénynek a' hajdani Egyiptomban nagyban űzött művelését. DE BEAUMONT ELIAS u. közli fürkésze'te' sikerét az Etna' és gvadeloupi vulcan' hamuja tárgyában. Az Etna 4 faj hamut hán'y, ezek eléggé különbözök, hanem mindenik köz alapos ösztéttel bir: a' labrador az uralkodó, a' roz'sda elég bőv. A' gvadeloupi vulcan' hamuja igen finom, setét szürke, édeses fanyar izű, a' mi a' kensavas mész, — vas, timsó és hamag sóinak vegyülete által származik. A' 12 febr. 1837-ki sáros kitörés által eredt homok főkép érdekes, számos lemezes szerkezetű töredékek' jelenléte által. DE BEAUMONT ELIAS u. egy jegyzéket küld egy különös idomú jégeső hűl-lásról, a' minék ő tanúja volt. A' jég darabok szögletesek valának, az egyik szöglet gúlyás, az elleni, mint egy teké-nek szelete, domború vala; állottak a' teke' sugarainak meg-felelőleg álló rostokból. CAROCERU. a' nápolyi Observatorium' directora új kutatásokat közöl a' puzzoli serapis' temploma' oszlopain látszó kirágások' tüneményéről. Ezekből a' sikerül, hogy azon korszakban, mellyben a' templom épült a' tenger' lapagja (niveau) 15 nápolyi tenyérrel a' mainál alább állott, 's hogy a' mi századunk' kezdetével a' tenger alacsonyabb volt a' mainál 2 tenyérrel. ARAGO u. elmékedéseit közli azon módról, mint képződött a' földközi tengerben 1833-ban a' Juliasziget, a' mik őt azon gondolatra vezették a' geologu-sok' közvéleményével ellenkezőleg, hogy a' Juliasziget' merült része a' tenger' szilárd és sziklás feneke' fölemelkedésének sükere volt. Bemutattatott BÉRARD úrnak corvett kapitánynak szép munkája az algári partok' hajózási leírásáról, melly egy azon munkák közül, mellyek a' mostani francia hajóhadnak tiszteletet szereznek. ROBQUET u. kedvezőn tudósít FETIT u. munkájáról, melly a' húgyköveknek a' vichy vizek általi gyógyításáról szól. BABINET u. egy értekezést nyújt be' az ás-ványok' opticus bélyegeiről. FOURNET u. egy jegyzéket küld be' melly bebizonyítja a' rhonei departementben létező fölemelke-dést a' Pilat bércrendszer' mentében. MUTEZ u. leírja két új faját az Omadium nemnek a' KOSBORIAK' családjából. LAJARD u. az Inscriptiók' Academiajától egy különös átnézetet nyújt be a' Chaldeusok' cosmologicus és theogonicus rendszeréről, a' mi része azon munkájának, mellyet ő Venus' keleti és nyugoti tiszteletéről írt. PELTIER u. egy új hygrometrumot ír le. Ugyan ő jelenti, hogy tapasztalokat tett azon villanságról, melly követi a' chemiai téteket, mellyekből következik, hogy a' testek' kölcsönös hatásában meg kell különböztetni az olva-dásokat és szétbomlásokat. DE COURTEGIS u. egy sextantot küld, mellyet ő az étatmajor' tiszteinek használatára módo-sított. LEMAOUT u. írja, hogy a' nagy apály melly e' hónap' 4-dikén volt, elsőpörvén a' bretagnei part' egy pontján, Saint

Brieuchöz közel a' porondot egy tengeralatti erdőt és egy ládát láttatott, a' miről azt lehetne gondolni, hogy ezen parondon hajdanta laktak. DEBRAINE u. egy új bátorsági papírost nyújtbe.

22. Májusi ülés. 1837. TURPIN u. kedvező tudósítást olvas DONNÉ úrnak föltalálásáról, melly a' különböző betegségek' genyében létező állatocskákat tárgyazza. DONNÉ u. ezután olvasá észrevételeit a' gétzállatokról (zoosperma), azok létte' tartásáról, halálukról némelly folyadékokban, át bocsátásukról; a' mikből következéseket lehet venni a' meddőség' némi okairól. PUILLET u. egy értekezést nyújt be a' folyamok' terjeről a' hévillanyos és vízvillanyos oszlopokban. ARAGO u. az Academiát beszéddel tartja a' grenellei fűrt kútról; 400 meternyi mélységre értek 's még a' krétát nem hagyták el, többé kovára nem találtak, a' mi a' munkát könnyebíti. Folytatni fogják azon reménnyel hogy ugró melegvizet lelendnek 's valóban a' mérséklet 400 meternyi mélyen 23°, 5-nyi, a' mi 31 meternyre 1°nyi meleg növekedést mutat. CIVIALE olvas egy értekezést a' húgycső szorulások' okairól, képződéséről és helyéről. DELARUE u. újabb tetek által bebizonyítja a' múmiák' szálagainak lenből volt készültét, JULIER Szaniszló u. jelenti, hogy a' földművelési chinai Encyclopaediában nem talált semmi említést a' rizkása' művelése által az elöntött helyeken támadt betegségekről. VOISIN missionarius u. levele hasonlóképp' jelenti, hogy Chinában, a' rizkása művelte helyeken semmi különös betegséget sem vett észre. Talán a' lakosok által követett életrend tesz valamit azok' egészségben tartására. Sok thét isznak, dohányt emésztnek 's naponként meleg vízzel mosakodnak 'sat. PRÉVOST C. u. számol egy közeli kirándulásáról, mellyben tevőleges módon bebizonyítja a' Chateau Landoni édes víz' mészkővének helyhezetét, miről már 20 év óta feleselnek, a' nélkül hogy meg egyeznének azon kérdésben, vallyon az a' fontainebleau-i homokkőnél idősebb vagy föntebb e? P. C. u. kitudta, hogy azon mészkő emennél alantabbi, 's hogy a' között 's a' homokkő között zöld marga, elég vastagon fekszik; a' fontainebleau-i homokkő fölött külbömben egy harmadik 's negyedik mészkő is fekszik. ROULIN u. beküld a' közép amerikai vulcan Cosiguinától hamut, melly az 1735-diki kitörésből való. JAMES u. jelenti hogy tellyes sikerrel oltotta be az eredeti tehénhimlőt a' gournagi majorság' több üszőibe. JACQUEMIN u. beküld egy munkát a' varjú' izomtanjáról. VIRLET u. adatokat közöl az idén hullott jégeső' idomjáról. PELLETAN intézi leírását 's megösmerteti elsőbbségeit azon csiszolónak (levigateur), melly által a' repából a' czukros részek' folytonos áztatás által kivonatnak, munkálván egy Archimedes satúja' segedelmével. (lásd. Mém. 1836.) DE BRIÈRE visszakivánja az Inscriptiók' Aca-

demája' végzése ellen a' Volney jutalmat illetőt. LARTET jelentí az ásekony csontok' beküldését, mellyek' fölfedezése után az Academia őt többekre szölliája föl.

BIBLIOGRAPHIA.

1. LOMBARDIA *pittoresca o disegni di ciò che Lombardia chiude di più interessante etc.* (Lombardia képekben, vagy rajzolatja annak, mi Lombardiában különös érdekű találtatik a' művészet', história' és természet' körében); Giuseppe ELENA 's más kijelelt művészek által, világosító magyarázatokkal Cesare CANTU' és MICHELE SARTORIO professzorok által. Milano, 1836. — Esmeretes dolog, hogy Lombardia' körében mind az feltaláltatik, mi a' tudóst gyönyörrel 's haszonnal mulattathatja, mi a' művészt követésre ebresztheti 's magára vonhatja az idegen' figyelmét 's végre mind azt mi az életet kedvessé a' mulatást kellemetessé teheti. Reménylhetik hát a' kiadók, hogy képes munkájok által, honfiaik' haláljára 's az idegenek' részvételére szánót tarthatnak. Az eddig megjelent 12 füzet meggyőzhet mindenkit a' felől, hogy ügyesb 's jobb kezekre nem lehetett volna bízni ezen munkát. Minden füzet négy képből áll, magyarázattal 's ára 2 lira. 24 füzet tesz egy darabot.

2. VOCABOLARIO *degli Accademici della Crusca etc.* (A' della Crusca academia' szótára, ajánlva I Ferdinand Császárnak 'sat.) Kiadja Abate Paolo ZANOTTI. — Verona 1836. 4-edr. Egy füzet' ára 3 lira. — A' jelen szótár 420 nyomtatott ívből fog állani, hat darabban 's ára körülbelöl, 126 austriai lira lesz. Az első darab' egyes füzetei hónaponként, a' többi füzetek két két hónapban jelennek meg, honnan világos, hogy az egész munka' megjelenésére valami hat esztendő kell. Zanotti úgy igyekszik ezen szótárt kiadni, mint az a' negyedik kiadásban látott világot 1729, kijavítván mindazáltal azon hibákat, mellyek akkor benne maradtak. Öszveszedi ezen kívül 's magok helyére helyezi mind azon pótlékokat, mellyeket a' negyedik kiadás óta annyi híres férfiak felfedeztek a' classicus írókban, 's mellyek az új szótárokban 's annyi tudós írók' munkáiban elszórva taláztatnak, ki hagyván mindazáltal a' helytelent és hibást.

3. *LE MARAVIGLIA dell' arte etc.* (A' művészet' csudái vagy is velencei híres képirok' élete); leirta Car. Carlo RIDOLFI. Második megjobbitott 's megbővített kiadás. Padova 1835, 1836, *Cartallier*, 8-adr. képekkel. Füzetekben jelenik meg, minden ív' ára 20 cent. 's minden rézmetszet 25. A' munka tiz füzetből fog állni. — Ridolfi Károly, képirok, szül. Lonigoban 1602. Mint művész nem annyira vala híres, mint életirója a' velencei képiroknak, miért a' köztársaságtól egy arany emlékpénztaranylánczczal, X Innocentius pápától pedig az arany sarkantyú' rendét kapta. Lanzi hiteles bíró ezen tárgyban, ezt mondja róla. „Ridolfi pontos, kirázott, igyekező, hogy olvasóinak sok esmeretet adjon kevés tollvonással. Elvei a' képirásban helyesek, panasza Vasari ellen mértékletesek, a' képek 's nagy compositiokbani elrendelése i gen pontosak, 's tapasztalt emberre mutatnak a' mythológiában 's historiában“ Rudolfi munkájának első kiadása, 1648. 2 dar. 4-edr. most már ritka levén 's nem is fellevén még sem az esmeretek' mostani állapotjának sem a' művészség' 's tanuló' mostani szükségének, köszönetet érdemel annak mostani kiadója Giuseppe Vedova, ki azt sok világosításokkal 's oklevelekkel megtoldva adja ki, melyekkel a' munka csaknem két annyira nevedett. Folytatta e' felett Ridolfi munkáját, — mely noha a' velencei képirás' legszebb korát foglalja magában, de a' 17d. századnál tovább nem megy — egész a' 19-dik századig, 's ez által a' munkának kettős becsét ad.

4) *LEZIONI di fisica sperimentale* (Tapasztalati physikai leczkék), Saverio Barloci a' romai della Sapienza egyetemnél professor 'sat. által. 1-ső dar. Roma. 1836. Pietro Aureli. — Olaszország sok physikai kézikönyvekkel birván, szükségtelennek látszanék ezen új munka, ha a' tudós prof. Barloci olly álláspontot nem választott volna magának, melyből mind az általa meggyőzött nehezségek, mind az ifjuságra háramlandó hasznok kitűnnek. Leczkéi elemiek, a' tanuló ifjuság' számára. Eszmék' tisztasága, szoros és könnyű rend, minden tudós pompa, felesleges vitatás, terhelő tudományosság nélkül, elég cím leczkéinek sürgető ajánlására. Találkozhatnak itt e' vagy ama részben különböző vélemények, lehet kérdés a' többről vagy kevesebről; de nem tagadhatja meg senki az írótól az éles ítéletet, 's buzgón fogja ohajtani hasznos munkájának mennél előbbi bevezését.

5. *LEÇONS sur les phénomènes physiques de la vie*, (Leczkék az élet' physikai tüneményeiről), dr. MAGENDIE által. — Paris, 1836. Ebrord. 8-adr. Ára 7 fr. — A' francia tudományok akademiájának nagy híru örökös előlölője, annak megállapítását tette fel magának a' jelen munkában, hogy legnagyobb része az élő testekben történő tüneményeknek a' physica' közönsé-

ges törvényei alá tartoznak 's hogy csak ezekből lehetséges reánk nézve, azoknak magyarázata. Egy olasz physiolog már több évvel ez előtt mondotta, hogy „az organismus tudománya” kedvéért, a’ látás’ tüneményei most a’ physicával barátságos viszonyban mutatkoznak, a’ szem úgy szólván nem egyéb reánk nézve, mint egy dioptrica machina; a’ fül mint egy acusticus műszer. Az állati nedveket hajtó erő az edényrendszerben, öszvehasznítás által kiviláglik. Az izomerő 's az ember' és állatok' előhaladó mozgásait ki lehet számolni. A' physiologióra alapított chemia most világosan kifejti előtünk a' vércsinálás', melegségnevezés', lehellés', emésztés' 's egyéb functiók' tüneményeit.“ a) A' physiologiában semmit sem lehet kimagyarázni világosan ha esmeretlen, kiszámíthatatlan 's elrejtett okokhoz folyamodunk, mellyeknek munkálatjuk egészen érzeinkben kívül van. A' szerző itt az élettudomány' csak azon részéről szól, melly a' munkásságban lévő életműveket illeti, a' psychologusnak engedvén a' tünemények' azon részét, melly az ember' értelmi részét illeti. Vakmerőséggel vádolhatnák sokan prof. Magendie-t 's több más jelenkori physiologusokat, hogy ekként öszvekötik, az életműveink' munkásságát igazgató törvényeket, azokkal mellyek a' lelketlen, életművezetlen, oktan testeket igazgatják. De bár mi merésznek tessék is ezen idea, nem kevésbé igaz 's megmutatható lesz az mindazáltal. Azt állítani, hogy az élet tüneményeinek legnagyobb része, egészen különbözik az anyag' közönséges tüneményeitől, nagy hiba 's ellenszegülés a' tudomány' előmenetelének. „Tegyük az Urak magokéva — így szól Magendie tanítványihoz — azt az alap igazságot, hogy az élet' tüneményeiben nem minden életi (vital), hanem sok közülök egészen 's kizárólag physical; 's mivel ezek a' mi legfontosb functióinkban részesülnek, egyedül a' physical tudományból kell kölcsönözni az eszközöket azok' megismerésére, méltatására és kimagyarázására“.

6. PIERRE, (Péter), H. ARNAUD által. — Paris, 1836, 2 dar. 8-adr. Ára 15 franc.

7. LE FOU (A' bolond), Jules PAUL által. — Paris, 1836. 2 vol. 8-adr. Ára 15 fr.

8. L' HÉRÉTIQUE et l' Apostat, (Az eretnek és a' hite-hagyott, vagy a' Sz. Bertalani reggelek), Ed. STERN által. — Paris, 1836. 2 dar. 8-adr. Ára 15 fr.

9. LE DÉMON du Midi (A' dél' ördöge, spanyol krónika), Alfred de SERVIER által. — Paris, 1836. 2 dar. 8-adr. Ára 15 franc.

a) Le leggi fisiologiche compilate du B. Mojon, prefazione pag. IX; Milano 1831. Harmadik olasz kiadás.

10. *MES GRANDS parens* (Az én nagyszüleim), Aug. RICARD által. — Paris 1836. 4 dar. 12-edr. Ára 12 fr.

11. *LE MALHEUR du riche etc.* (A' gazdag' szerencsétlensége és a' szegény' boldogsága), *Casimir BONJOUR* által. — Paris, 1836, 8-adr. Ára 7 fr. 50 cent.

12. *LE MARQUIS de Brunoy*, — Paris 1836. 2 dar. 8-adr. Ára 15 fr.

13. *LA CANNE de M. Balzac*, (Balzac ur' nádpálczája), mad. *Emile de GIRARDIN* által. — Paris, 1836. 8-adr. Ára 7 fr. 50 cent.

A' románok' számlálhatlan serege szakadatlanul követi egymást a' literáriai pályán, hol legtöbbnyire csak fel és el-tűnnek. Mi legkülönösebb ezen csudálatos termékenységnél az, hogy mind ezen munkáknak vevői találkoznak, mint kértelkedni nem lehet, mert a' kiadók nem szűnnek meg folyvást újakat hirdetni. Igaz hogy csaknem egészen elnyelik azokat az olvasó kabinétek, mellyeknek tartaniok 's kielégítienők kell azon literáriai nagybélüeket, kik semmi étektől nem irtóznak, hármelly emészthetetlen legyen is az. Két három száz példány elég ezen intézetek' táplálására, 's a' fennmaradt két háromszáz letett áron adatik el, a' könyvzsibvásárosok' boltjaiba 's az utczaí ponyvakönyvárosoknak, végre a' maradék egymásután a' fűszerároshoz költözik, követve társaitól a' literáriai kabinétkből, hol kielégítetvén az első ujságkivánás, csendesen aludtak és sárgultak sugáraikban, mind addig mig pénz vagy helyszükség onnan őket ki nem lóditotta.

— PÉTER, Arnault által, többi pajtásainak társaságában, mindnyájokat felülmulná, ha a' szerző magát a' romános kalandokban józanabbnak, az elbeszélés' fonalában egyszerűbbnek 's természetesebbnek mutatta volna. Alig lehet itt ráeszmerni a' *hitehagyott kalandjainak* írójára. A' tárgy mindazáltal mellyet választott, épen nagy módokat nyújtott neki arra, hogy vele azon igazsággal bánjon, mellynek helyegét hordja minden lapja a' hitehagyottnak. Péter egy szegény halásznak fia, kit magasb ész, eleven szellem, 's értelmi kifejlődésének kedvező körülmények túlvetnek azon sphaerán mellyben született 's egy olly világba helyeznek mellyre nem vala nevelve. Ez az irányában hamis létel, tele szenvedések 's szerencsétlenségekkel. Kilepven egyszer Péter apja' csónakjából, nem találja többé sehol helyét. A' világ' előítéletei üldözik őtet, 's noha nevezetes tehetségei őt a' szerencsére vezetik 's neki tiszteletes helyet szereznek, nem találhatja meg a' szerencsét, 's elég nyomorultul vesz el. Ezen román' alapja igen helyes, mellynek a' világban számos példái vannak. De Arnaud ur nem helyesen szaporítja a' nem valószínű eseteket, mellyek az actio' érdekét elhidegítik 's a' munkát clrontják.

— *A' bolond, az eretnek és a' hitehagyott, a' del' ördöge*, igen nyomorult szülemények, melyekben a' stylus épen úgy mint a' compositio szegények, soványak 's talentunnélkülvalók. Az egyetlen szín mely őket megkülönbözteti az a' szembeszökő nagyítás, melybe vannak burkolva a' fő személyek, kiknek neveik a' historiából vannak véve.

— *Az én nagyszüléim* Ricardtól, a' *gazdag' szerencsétlensége*, 's a' *szegény' szerencséje* Bonjourtól némelly többé kevésbé jó, többé kevésbé középszerű erkölcsfestéseket foglalnak magokban. Ricard ur nagyon hajlandó az aljasra, követi Paul de Kockot fonásugaiban 's úgy látszik az olvasók egy olly nemének ír, mely nem épen a' jó társasághoz tartozik. M₁ Casimir Bonjour urat illeti, ő úgy látszik eltevesztette czélját; czímje nincs be töltve elbeszélése által 's az ellenkezet nem tűnik olly szembeszökő módon ki mint kellene. Van benne mindazáltal érdek és kellem.

— *Marquis de Brunoy, elég mulatságos 's nem rosszúl elbeszél* félhistóriai kaland-szövedék.

— *Végre Balzac ur' nádpálczája*, teljesen igazolja a' szerző által választott mottót: *Cela n' a pas le sens commun*. Némely komoly 's nem udvarias criticus, kétségkívül ezt adná hozzá: ebben a' józan észnek árnyéka sincsen; se talentum, se szellem, se vidámság benne; ez a' legüresebb, legostobább olvasmányt nyújtja, a' melyet csak képzelni lehet. Illyen góromba nyütszívűség helyett azonban legyen elég azt mondani; hogy mad. Emile de Girardin igen rossz szolgálatot tett Chateaubriand urnak azzal, hogy könyvében ezen híres írónak egy bilétjét kiadta, mely a' legbolondabb 's nevetséges dolog a' világon. Chateaubriand ur ki maga is magát *ven bolondnak* (vieille bête) nevezi! Ez ugyan együttmehet schweiczi utazásával, hol egyebet ő a' hegyekben nem látott, mint pásztorokat, kik magokat épen nem mulatták, 's teheneiket kik magokat még jobban megunták mint a' pásztorok.

14. *DE LA BIENFAISANCE*, (A' jótékonyaságról); emlékirás *Felicité* SERVIER kisasszony által. 4-edr.

15. *LA BIENFAISANCE* (A' jótékonyág); emlékirás L. VEROLLOT, földmívelő által. 4-edr.

Ez a' két emlékirás, egyenlő érdemmel nyerte meg a' Crochot ur, egykor yonni praefecturai tanácsnok által alapított jutalmat, mely legelőször Auxerre-ben ítéltetett el, Aug. 18d. 1831.

16. *LA PROBITÉ*, (A' jámborság), l. VEROLLOT által; Auxerre-ben megkoronázott emlékirás, Aug. 25d. 1835. Auxerre, 1835, 8-adr.

Ez a' három emlékirás két erény dicséretének van szentelve, melyeken kellene az egész társaság épületének nyugonni, hogy a' polgárisodás állandó előmenetele biztosíttassék

's hogy az emberiség olly boldogság' 's szerencséslet' állapotjára jusson, melyet egyebütt fel nem találhat. Talám hasznosb lett volna azt kikutatni, mi eszközöket kell használni a' jótékonyágnak, mi lépéseket követni a' jámborságnak, hogy a' czélt legteljesebben elérhesse; megmutatni okoskodások és példák által, hogy a' jámborság, sőt a' jótékonyág is, a' társaság minden tagjainak valóságos érdekével egy lépést tartanak. De hihetőleg a' feladás csak a' két nagy elv' dicséretét kívánta 's a' szerzők magokat ahhoz tartották. Munkáik lelket 's melegséget mutatnak. Servier asszony' emlékirása, gyengéd szeretetet lehell, 's egyszersmind olly magas elmét árul el 's olly ítélőtehetséget, melly asszonyban szembeszökő. Jól felfogta ő, mi a' tisztje nemének e' földi pályán; a' helyett, hogy túl kívánna balgatagul emelkedni körén irói talentomát arra tudja fordítani, hogy méltólag dicsérje a' szeretet' 's jótékonyág' azon nemes feladását, mellyre különösen az asszonyok láttatnak hivattatva lenni. Verollot ur' stylusa férfiasabb, erőtelibb, hevesebb. Nagy tömötség, tökéletes világosság által jeleli ő ki magát 's néha ékesszollásig emelkedik. Igen érdekes képét adja ő a' jótékonyágnak 's jámborságnak, a' historia' különböző időszakaiból, a' legrégibb időktől fogva a' mi időnkig. Megmutatja mi befolyása volt a' polgárisodás előmenetelének ezen két erény' kifejlődésére. A' nélkül hogy tagadná azon sok nemű csábításokat, mellyekkel a' kereskedés és ipar, a' nagyravágyás és tudomány az emberi gyengeséget megkísértették, erőteljesen kitünteti mindazáltal azon jótéteményeket, mellyeket a' mai polgárisodásnak köszönünk, 's állandó előmenetelt lát a' jövőendőben, az erkölcsi újjaszületés' elébe, melly annál tökéletesb lesz, mennél inkább elterjednek a' rend' 's szabadság' eszméi minden nemzeteknél.

27. *SOUVENIRS d' un demi-siècle etc.* (Egy fél század' emlékezete. Nyilvános élet; belső élet; literaturai mozgalom; melyképek, 1789—1836). Kiadta G. TOUCHARD-LAFOSSE, a' *Chroniques de l' Oeil- de- Boeuf*, a' *Histoire de Paris* 'sat. írója. Paris 1836. *Dumont*, 2 dar. 8-adr. Ez a' hirtelen áttekintés, melly mintegy árnyékjáték tünteti elő azon személyeket, nyilvános történeteket, fontos lettdolgokat, anekdotákat, mindennemű különös eseteket, mellyek ötven esztendő folytában egymást felváltva követték, elevenen érdeklí az olvasót; a' hanyatló időkort értnek emlékezetében feleleveníti, vagy az új nemzedék' lelkében visszateremti azon soknemű viszontagságokat, mellyeken Franciaország 's az egész civilizált világ átment időkorunkban 's mellyek újjak' előállítására nyujtanak alkalmat. Mert távol van még a' dráma' végső kifejlése; a' jelenkor terhesebb most mint valaha a' jövőendővel. Touchard-Lafosse ur valóságos szolgálatot tett,

lívén lerajzolván mind azt mit látott, mind azt mit szem-mellátott 's igazmondó tanuktól hallott, 's előadván leczkét a' mi rettenetes 's még oly új tapasztalatainknak, melyek igen közönségesen elfelejtetnek 's elhenyéltetnek még azok által is, kiknek azokat hasznokra kellene fordítaniok. De ilyen az ember; az elmúlt idők reá nézve gyümölcstelenek, ugyan azon hibákat hozzák elő, 's távol vagyunk attól, hogy egy moralistának azon kívánsága beteljesedjék, hogy bár minden új nemzedék, a' megelőző nemzedék' tökéletesített folytatása lenne! — Sokat lehet ezen könyvből tanulni 's olvasása igen magához vonzó. Ezen két darab, eleven kívánsát ébreszti fel, a' munka folytatásának, mivel a' szerző, honja 's az okos szabadság' igazszívű barátjának mutatja magát egyszerűsmind, tanúságos és mulattató elbeszélő, szellemdús író, 's drámai és eleven előadása, azon scenák' közepébe tesznek át bennünket, melyekét rajzol. —

18. DICTIONNAIRE *étymologique etc.* (Az orosz nyelv' etymologicus szótára) Kiadta REIFF. Pétersburg, 1835—1836. 2 dar. 8-adr. A' szláv nemzetek nem emelkedhetek még literatúrai tekintetben azon magasságra, mellyen más európai nemzetek állnak, ha ennél fogva az ő idiomáik kevésbé esmeretesek, e' dologban bizonyos okok' 's okozatok' sora fekszik, melyeknek a' míveltbb nemzetek' nyelvei is egykor alája voltak vettette. Többféle szláv' idiomák' voltak már philologiai dolgozatok' tárgyai 's e' jeles munka, mellynek célja nem annyira az, hogy ezen idiomák' egyik legnevezetesebbikének esmeretét megkönyebbitse, hanem inkább az hogy annak etymologiai szövetét láttassa, új lépést eszközöl a' hasonlító nyelvtudomány felé, a' gyökérszavakból származtagnak tudományos elrendelése, 's számos közelítések által az ariai, semiticus és tatár nyelvekhez. A' szerző' célja létalaposan különbözött a' Linde-étől, 's nagy részt eltudá kerülni azon akadályokat, melyekbe ez ütközött. Ha maradtak kétségek, nem kell feledni, hogy ezen munka első a' maga nemében az orosz nyelvről. Különös figyelmet érdemel a' szótár' elején álló igen jeles grammatica, melly rövid 's nagyon tömört ugyan azokra nézve, kik nincsenek ezen nyelvbe beavatva, de igen hasznos azokra nevezve, kik abban előmenetelt tettek, kivált mi az ígét illeti, mellynek tudós szerkezete, különösen a' többé kevésbé elmúlt idők' finom árnyékjaiban, párnélkülvaló minden ariai nyelvekben. Ottan ottan észrevehető közelítések fordulnak elő, a' lengyel 's még gyakrabban a' serbus nyelvvel; de Linde minden lehető rövidséggel adván, minden szláv beszédmodok' synonymumait, kíváncsatos lett volna, hogy azok egy tudományos szempontból szerkesztett orosz szótárban, ismételtettek volna a' publicum' hasz-

nálatára, mert a' Slownik, kiterjedése' 's ára' tekintetéből (240 frank), csak kevesek' birtokába juthat.

19. *RECHERCHES sur le culte, les symboles etc.* (Vizsgálódások Venus' tiszteletéről, symbolumairól 's képelemlekeiről, keleten és nyugoton). FELIX LAJARDE úr által. Paris. 1837. Az egész munka hat szállitmányból álland, nagy 4-edr. 30 rézképpel 's egy kőmetszettel. Egyegy szállitmány ára 12 fr. A' szerző' célja, a' Görögök' mythologiai traditióinak 's vallásos emlékeinek kimagyarázása a' kelet' traditiói emlékei által 's jelenti, hogy ezen munkát egy második követi ennél még nagyobb 's ezt kiegészítendő, mely a' Mithra tiszteletéről való vizsgálódásokat foglalja magában 's melyet a' felirások' Acadeiniája 1825b. megkoronázott. Azon emlékek, melyekre támaszkodik, nagyrészt azon keleti metszett kövek' 's hengerek' pompás gyűjteményén alapul, melyeket Keleten öszveszedett. A' metszések vonásokban tétettek 's ritka hűséggel és tökélyel vitettek ki.

20. *AN ACCOUNT of the manners and customs etc.* (A' mostani Egyiptomiak' erkölceinek 's szokásainak előadása). E. W. LANE által. 2 dar. 8-adr. London, 1837. (Ára 21 shill.) Ez a' munka egy a' legjobbak közül a' Musulmánok' házi erkölceiről. Lane ur sokáig lakott Egyiptomban, könnyűséggel beszél az arab nyelvet, Cairo' tisztes családjával, Keresztények 's Musulmánok közt ritka barátságban élt 's szembe-szökőleg józan 's figyelmes elméjű ember. Munkáját számos fametszetek kísérik, melyek a' nélkül nagy azon ékesség 's tökélyel bírnának, melyek az Angolok' e' nemű munkáit néhány évek óta kijelelik, szembetűnő igazság' jeleit hordozzák.

21. *PRINCIPES de grammaire hébraïque et chaldaïque etc.* (A' zsidó 's chaldeai grammatica' elemei, követve egy zsidó 's chaldeai chrestomathia, vagy a' bibliából 's targum d' onkelosból vett darabok' választmánya által, francia fordítással 's grammaticai szétbontással). J. B. GLAIRE által. Paris. Méquignon. 1837. 322 l. 8-adr. Ára 8 franc.

22. *DOCUMENTI di storia italiana etc.* (Az olasz historia' tanulevelei, melyek a' Parisban levő eredeti 's hiteles autographumokról másoltattak). MOLINI József könyvtárnok által, jegyzésekkel. 2 d. Dar. Firenze. 1836. 8-adr. 506 l. A' két darab' ára 15 olasz lira. — Ezen darabban 296 tanúlevel van, melyek csaknem mind politicus természetűek 's az Olaszok, Császáriak 's Francziák közt Olaszországban történt egyezkedéseket tárgyazzák 1528—1572. Ezen új tanúlevelek által azon nem csak Olaszországra, hanem egész Európára nézve nagy fontosságu század' közönséges bélyege nem másítatik ugyan meg, de nagyobb világu individualitás háramlik rájuk ezek által, az okok jobban esmertetnek 's több

lettdolgok' elbeszélései teljesebbek lesznek. A' jegyzések, mint az első darabban, úgy itt is nagy pontosságot, philosophiai criticát 's az akkori olasz dolgok' mély esmeretét bizonyítják. Ezen jeles gyűjtemény mint reményleni lehet 's mint ohaj-tandó, folytattatni fog, 's Olaszország' történetének szép tökéletesítésére szolgál.

23. *ULRICO e Lida*, novella di Tomaso GROSSI. Milano 1837. Vinc. Ferrario in 16-o p. 148. Két aczélmetszettel. Ára 3 ausztriai líra. — Grossi egy az Olaszok' legjobb nevellistái közül. Ezen új költeménye, melly versekben van írva, nem annyira dicsértetik mint *Ildegondája*, 's valóban nincs is olly gondosan kivíve mint világos elméjétől várni lehetett vala. Azonban mivel ezen novellában sok érzésre ható részek vannak, mellyekben a' szerző' elméje és stýlusa mindég győz, hihetőleg köz tetszést nyerend az. Mutatványúl álljon itt egy tengeri csata' és szélvész' leírása:

A furor salta di traverso il vento ,
 Batte i navigli per le larghe sponde
 Li caccia un contra l' altro e in un momento
 Tutti insiem li rimescola e confonde:
 Rimbomban sobbalzati al violento
 Impeto irresistibile dell' onde
 E alle percosse che si dan talora
 Nel volteggiar colla ferrata prora.

Dappertutto è un tomolto , uno scompiglio ,
 Un gettar pietre e dardi e zolfi accesi ,
 Un afferrarsi a furia col ronciglio ,
 Un azzuffarsi su per gli orli estremi ,
 Le spade, i pugni adoperando e i remi.

Ingrossa tuttavolta la fortuna
 Che la sdrucite barche urta e travaglia:
 In poco spazio or tutte le raduna ,
 Or piomba il turbo in mezzo e le sparpaglia ;
 E al fin qva e là travolte, ad una ad una
 Contra le rive di Bellan le scaglia ,
 Di che alcuna si frange, alcuna viene
 Gettata in salvo sulle secche arene.

24. *ESSAI sur l' état physique etc.* (Próbatétel a' vakon-születtek testi, erkölcsi 's értelmi állapotjáról, egy új terv-

vel az ő társasági állapotjok' megjavítására). P. A. DUFAY ál-
(A' keresztény moral' társasága által megkoronázott munka).
8-adr. 15 iv. Paris. *Moutardier*. Ára 7 fr.

25. *Le Docteur de Tombouctou etc.* (A' tombuktui do-
ctor, új próbatételek a' társasági tudomány 's philosophiá-
ról). E. DE POMPERY által, 8-adr. 25 iv. Paris. *Ebrard*. 1837.
Ára 7 fr. 50 c.

26. BRENTON's *Naval history* (Tengeri história). London.
2 dar. 8-adr. 1836. Ára 3 font. 6 sh.

27. *Cours théorique et pratique etc.* (Elméleti 's gya-
korlati leczkefolyam a' gyümölcs fák' metszéséről). D' ALBERT
a' Jardin-des-Plantes' gyümölcsfa-iskolájának cheffe által.
2d. megbőv. kiadás. 8-adr. Paris. *Huzard*. 1837. Ára 6 fr.

28. *MONOGRAPHIE du genre Camellia etc.* (A' Camellia'
nem monographiája, vagy próbatétel annak mivveléséről, lei-
rásáról 's osztályozásáról). M. l' abbé BERLESE által. Paris.
Huzard. 1837. 8-adr. Ára 3 fr. Ezen munka hűsz esztendei
figyelet' gyümölcse, egy világos elméjű amateur-től, 's há-
rom szakaszra van osztva. Az elsőben a' Camellia' tökéletes
nevelése, mivvelése 's szaporítása foglaltatik; 2dikban valami
270-re menő legszebb fajtainak leírása. Végre hogy minden
kertmivvelők' értelméhez alkalmaztassa magát B. úr, igen egy-
szerű módszert követett a' leírásban, melly a' faj' legszem-
beszökőbb bűyegein alapul. A' szerző előadja a' Camellia ere-
detének 's mivvelésének történetét; végre a' classificatio' mód-
szerét 's a' legnevezetesebb camellia mivvelők neveit Európában.
A' munkát két synoptica tábla rekeszti be. Egyiken a' 270
faj' neve adatik elő azok' színével, virágjok' formájával,
azon faj vagy játékfajjal, mellyből azok lettek, származások'
helyével, vagy Európába hozatások' idejével; másikon az es-
meretes Camelliák' tulajdon színeinek árnyékolatai, két fel-
felémenő hanglajtorján lefestve specificus elnevezéseikkel. Ez
a' két tábla különös említést 's dicséretet érdemel, mivel
azok nem keveset fognak tenni azon zavar' elosztatására,
melly a' Camellia' játékfajaiba becsúsztott, mióta ezen szép vi-
rágot Japóniából behozta 1739b. pater Camelli, kinek ne-
vét Linné a' plántára ruházta, 's mióta az szépségeért véghe-
tetlen elszaporodott Európában.

29. *ANACALIPSIS, an attempt to draw aside the veil of
the saltic isis.* (Kinyilatkoztatás, próbatétel, Isis leplének fél-
revonásában, vizsgálódások a' nyelvek', nemzetek' 's vallá-
sok', eredetéről), néhai HIGGINS által. 2 dar. 4-edr. képek-
kel. London, 1836. *Baldwin et Cradock*. Ára 3 font. 3 sh.

30. *CINQ MOIS aux États-Unis etc.* (Öt hónap az egye-
sült Státusokban, April' 29dikétől Sept. 25dikéig 1835, M.
RAMON DE LA SAGRA, a' havanai növénykert' igazgatójának,
utazási naplója), spanyolból fordította M. R. BATNAS. Paris

1837. *Levrault*, 8-adr. — A' szerző a' nélkül, hogy könyvszerzői igényre számot tartana, utazásiba résztet, kifutásai, vizsgálódásai 's figyeleteiben társul vesz bennünket. Azon benyomások 's gerjedelmek, melyeket nemes lelkében, 's felvilágosodott elméjében, a' szembetűnő új 's érdekes tárgyak ébresztettek; a' csudálkozás' kitörései, melyeket az előhaladó jobbitások' megható képei benne felindítottak, az általa követett roppant tartományokban, hol a' kormányzás' minden tetteit a' köz jó' érzése 's értése vezérli, itéletes elméletei a' tömlöczökről, iskolákról, a' közlekedés' módjairól, a' vas utakról, gőzhajókról, ipari vállalatokról, jöltéví 's hasznos intézetekről, könyvtárakról, gyűjteményekről, melyeket jeles utazónkban, az általa látott 's gyűjtött dolgok ébresztettek, bennünk eleven és mély sympathiát szűlnék 's mi igen szívesen osztozunk minden ohajtásiban, hazája 's az emberiség' javaért.

31. *HISTOIRE des Sociétés de tempérance etc.* (A' mértékletességi társaságok' története az egyesült Státusokban, némely részletekkel azokról, melyek Angliában, Svédországban 's más tartományokban léteznek.) R. BAIRD által. Paris, 1836. *Hachette*. 8-adr. 262 l. Ezen munka hét fejezetre van osztva, 's először is tanúleveleket közöl, melyek azon nyavalyák', szerencsétlenségek', köldusbotrajutások' 's bűnök' ijesztő számát mutatják, melyeket a' mértékletlenség 1828-ig szűlt, valamint azon szörnyű pénzbeli veszteségeket is, melyek innen a' Státusra háramlottak. Előadja aztán a' szerző, a' részegség' kiirtása végett öszveállott társaságok' erőtlen igyekezeteit 's előadja ezen sikeretlenség' okait. Az egyetlen szer, melly ezen rosra illik, a' szeszes italoktól való általános megtartózkodás. A' második fejezetben az amerikai mértékletességi társaság' keletkezése 1826, ennek története 1831 végéig, ugyan olly nemű társaságok' megsokasodása az egyesült Státusokban 's alapítása Angliában, Irlandban, Svédországban, 'sat. — A' had- és hajósseregben 's az egész amerikai ifjuságbani reform' előmenetele az egyesült Státusokban, 1831-től 1835-ig, 's az ezen reformból és annak jöltéví befolyásából folyó sok fontos lettdolgok' előadása, a' mértékletességi egyezkedések, az Egyesület' több státusaiban, a' szeszes italok' eladását szabadosító törvények' megvizsgálása, ezen kereskedés' világosságra hozott erkölestelensége, a' dolgozó néposztályok' sorsának javítása, a' szerint a' mint a' részegítő italokkal élésről lemondtak; azon hallatlan ellenkezet, melly a' Státus 's nép' erkölce közt létez a' reform óta, 's azon megelőző állapot, mellyet minden becsületes emberek igyekezetének egyesülése olly szerencsével megjavított, eleven érdeket gerjesztene, 's nagy mértékben felébresztik, nem csak a' kormányzások' hanem mind azon emberek' figyel-

mét 's gondoskodását is, kik az emberiség' nyomoruságának enyhítésében résztvenni akarnak.

32. *HISTOIRE de l'économie politique en Europe etc.* (A' politicalai gazdaság' története Európában, a' régiektől fogva a' jelen korig, követve a' politicalai gazdaságróli nevezetesebb munkák' okoskodó bibliographiája által); idősb Adolphe BLANQUI által. 1-ső Dar. 29 ív, 8-adr. Paris. 1837. *Guillamin*. Ára 7 fr. 50 c. Blanqui urnak, mint ön maga mondja, az a' célja ezen munkában, „hogya a' jelent az elmúlthoz kösse, a' helyett hogya a' tudománnyal úgy bánjon, mint egy a' 18d. század' lehelleténél kifejlett korcsesal, prole sine matre creata.“ Olly munka ez mint mindenki tudja, millyen még nem létezett, 's melynek szükséges volta igen elevenen éreztetett. Valóban mind azon nagy kérdéseknek, mellyek ma az economistákat 's törvényalkotókat foglalatostoktatják, megkellett vizsgáltatniok 's kinyomoztatniok, minden népeknél 's minden időkben; Athénében, Romában, a' régi kor' nagyobb városaiban gondolkodni kellett a' gazdagság 's köz nyomoruság' forrásairól; ki kellett keresni a' módokat, mellyek által amaz kifejtessék, ez megakadályoztassék. A' törvényhozásnak, mind azon szabályoknak, melyekkel a' dolgozók'; a' gazdagok' és szegények állapotja összefügg, nem lehetett más források, mint a' többé kevésbé okszerű politikai gazdaság. Ezen különféle dolgozatok' megismeretése a' különböző népeknél 's minden időkben, 's a' tudomány' menetelének előadása az évszakokon keresztül, a' mi időnkig, a' jelen munka' roppant terve.

33. *SANCTI Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, post Lovaniensium Theologorum recensionem castigata, denuo ad manuscriptos codices Gallicanos, Vaticanos, Belgicos, etc. Edit.* Paris. T. III. 64 ív, 8-adr. Paris. 1837. *Gaume*. Ára 14 fr.

34. *MOUVEMENT des idées dans les quatre derniers siècles etc.* (Eszmék' mozgalma az utolsó négy században, vagy históriai ecsetvonások); báro MASSIAS, egykori franczia ügyvivő által, a' bádeni udvarnál. 8-adr. Strashbourg. *Derivaux*. 1837. Ára 1 fr. 50 c. B. Massias' ezen munkácskája, a' polgárisodás' 's erkölcsi előmenetel' képe, az utolsó négy században, olly kép, melly véghetetlen sok más aprókból alakul, az az ezen idők' nevezetes embereinek képeiből, kiket Massias egykét kitéttel igen jól characterisál. Tárnya sokszor kényszeríté őt a' históriai rend' elhagyására, hogy követhesse az ideákat egymással összefüggéseikben 's ellenkezőseikben. A' szerző öszveszorítván tárnya' ráamáját, mellyet bár mit mondjon is róla szerényen, nagyíthatott 's betölthetett volna, csak kivétellel keresé idegen typusait idegen nemzeteknél, feltalálván természetesen azok' legnagyobb részét

Franciaországban, ezen minden ideák' nagy tűzpontjában, mellyek Európát civilisálák. M. úr nem elégedett meg az el-
tűnt nagy emberek' festésével, characterisálja azokat is kik
a' jelenkorban magokat kitüntették. Mutatványul aljának itt
némelly gondolatai: „Rabelais, a' bölcsesség' bolondja; Vd. Ká-
roly, a' római nép' becsületvágya egy főben egyesülve; IVd.
Henrik, francia, mind tulajdonsági mind hibái által; XIVd.
Lajos, nagy király, ki más monarchiában, mint millyet ne-
kie Xld. Lajos, Richelieu és Mazarin készítettek, nagyon
megszorult volna; Turenne, Cacsar' 's Fabius' géniusa; Mo-
lière, másodlító, ki az emberi szív' fenekéig belát; Boileau-
nak nagyon igaza van; Corneille, római öltözetbe rejtett
kormányocsárló; Helvetius, ál-Voltaire; d' Alembert, Fer-
neynek egy kissé siket echója; Desaix, a' feltámasztott Bayard.“

35. *NOVA scriptorum latinorum bibliotheca*, colligente
J. P. CHARPENTIER — C. *Plinii secundi historiae naturalis li-
bri XXXVII. T. VI.* — 8-adr. 22 ív. Paris, 1837. *Pankoucke.*
Ára 4 fr. — Ez 31d. szállítmánya a' deák írók' ezen új könyv-
tárának.

36. *ESQUISSES sur les femmes* (Vázlatok az aszonyokról)
Madame GATTI DE GAMOND által, Bruxelles, 1836. *Hauman*,
2 Köt. 18-adr. Ez a' munka egy szerény, egyszerű 's a' jó-
nak szeretetétől lángoló asszony' munkája, ki nemének írt,
mellyre üres hízelgések halmaztatnak, de a' melly a' bölce-
ségből, 's tapasztalásból merített tanácsokban szűken részle-
tetik. Munkájában a' Szerzőné kitünőleg erkölcsi, 's practi-
cus irányt követ, 's mindég valami hasznos czél felé igyek-
szik, megmutatván különféle érdekteljes képekben 's elbe-
szélésekben, hogy az asszony' boldogsága egészen a' családi
szeretethen, 's a' kötelesség' betöltésében áll; 's hogy állapotja
jelen bajaiban az egyedül foganatos szerek a' lelki erő 's le-
mondás.

37. *DE LA DÉPENSE et du produit des canaux etc.* (A'
csatornák' 's vasutak' költségeiről 's jövedelméről. A' közle-
kedés módjainak befolyása, Franciaország' ipari szerencsés-
létére); gróf PILLET-WILL által, 45 ív 4-edr. 29 rézt.
Paris. *Dufart*, Ára 38 fr. Ez a' nagy kérdés most napi ren-
den van 's itt mély és specialis esmeretekkel értekezik a' szer-
ző azokról. A' státusemberek 's economisták által tűzzel ke-
resett czélhoz méltó oklevél ez. A' népek' helyzete különös
javulást nyerhet a' közlekedési módok' egyszerűsítése és se-
bessége által.

38. *MÉMOIRE théorique et pratique etc.* (Észképi 's gya-
korlati emlékirat a' gőzhajókról, magában foglaló az esmért
mozgatók dynamicus hatalmának meghatározását 'sat.; a' ki-
rály által alapított díjra versenyző 's az Institutumnak be-

nyújtott munka); M. Galy CAZALAT által, 4-edr. 24 ív 's öt rézt. Paris. 1837. Ára 9 fr.

39. PRÉCIS de l'histoire générale de l'agriculture (A' földmivelés történetének rövid summája) M. de MARI-VAULT, a' felbátorítási társaság tanácsának tagja által. 12edr. Paris. 1837. Huzard. A' szerző több mint hat esztendő óta dolgozik a' jelen munkán 's azóta naponként gazdagítja azt igen tudós és tanuságos jegyzetekkel. Bevezetésül vala az szolgálándó egy nagy munkának a' földmivelésről, melyhez Marivault ur összevgyűjté a' materialekat, de a' melynek félbeszakasztására kegyetlen történetek kényszeríték őt. M. ur a' mostani mívelés' históriai képehez, értekezéseket akart adni, melyeknek az általa szerzett tapasztalás nagy érdeket adott volna. A' jelen munkának két része van; az első előadja a' földmivelés' történetét a' régi időkben, a' második az újabb időkben. Az első részhez függesztett igen tudingerlő (curieux) toldalék-esmertetések, a' pásztornépek' gazdasága neméről; a' lóherelés' és patkolás' módjairól; a' szamarak' és öszvérek' használmódjáról; az ökrökkel bánásról 's azok befogása módjáról; a' gyapjas állatokról 's gyapjok' használás módjáról; a' sertésekről; a' mészárszéki húsokról; a' Rómaiak' mezzi házaikról; a' Rómaiak' 's Görögök tengeri kereskedésökről; a' gyarmatosok' állapotjáról a' Görögöknél. A' munka' végén, tudós értekezés találtatik, a' híres upsalai kéziratról, a' *Codex argenteus*ról.

40. FOÉ KOÛÈ KI etc. (Foé Kouè Ki, vagy tudósítás a' boddha királyságokról: CHY-FA-HIAN' utazása Tatárországban, Affghanistanban 's Indiában, a' IVd. század' végén) chinai nyelvből fordította 's jegyzetekkel ellátá Abel REMUSAT. Hátrahagyott munka, átnézve, kipótolva és új felvilágosításokkal megbővitve Klaproth és Landresse urak által. 4-edr. képekkel és földabrossokkal. Paris. 1837. A' kir. könyvnyomtató műhelyben.

41. LA SCIENCE populaire de Claudius etc. (Claudius' népszerű tudománya, egyszerű beszédek minden dolgokról); 18-adr. Paris. 1837. Renouard. Ára 60 cent. és 1 fr. — Ezen szerény cím alatt Jules Renouard könyváros, ig n jeles apró értekezéseket ad ki, geographiát, historiát, természethistóriát 's a' physical tudományokat 'sat. illetőket. Az öt első kötetnek tartalma következő. — Az első, *Columbus életét* adja, egy földabrossal, Columb', Gama' és Magellan' utazásaik' értésére szolgálóval. Azon kívül, mit ezen munka' címe ígér, itt találja az olvasó, a' Portugálok' felfedezéseinek történetét 1412-től 1499-ig; a' compas' használmódját; az Indiába vezető út' keresését a' tengeren; India' ismét feltalálását Vasco de Gama által; Magellan' utazását; America' gyarmatosítását; tudingerlő jegyzeteket az America szóról,

a' florencziai Amerigo Vespuccióról 's arról mi történt Colomb' testével. — 2. A' *történetírás' változásairól*, hol a' történetírás' megfogatának különféle módjai adatkak elő; továbbba Gillet Miklós', Du Haillan', Mezeray' Franciaország-róli történetírásai; mit kíván egy történetírótól a' jelenkor: a' hiteles történetírásról; a' forrásokhozi visszatérésről; a' históriai criticáról; a' természeti tudományok' segedelméről a' földleírásban 's historiában; a' dráma' történetéről; a' könyv-író' és az olvasó' munkájáról; a' philosophiai történetírásról, vagy a' históriai vizsgálódásokba, művészségekbe, iparba, kereskedésbe és tudományokba, az ember' stúdiumába bevitt tudományos irányról; a' tudományos szempontból tekintett történetírás' beuyomásáról; végre Michelet' Franciaország-róli történetírásáról. 3. *Utazás Tombouctou-ba*. Némely kérdések' megmagyarázása után a' Nigerről, Tombouctou-ról, Caillé ur' készüléteiről, az olvasó Kakondyba, April 19d. 1827 Cambayába, a' Niger' meneteléhez, Kankanba, Tunc-be, Jenné-be, Dhioliba-ba követi az utazót, 's April 20d. 1828 Tombouctou-ba ér vele; átmegy aztán vele a' pusztán, meglátogatja Fez-t, Arbate-t, Tangert hol tengerre ül, Franciaországba visszatérendő. — 4. *A' biblia' története*, vagy azon fogadás' 's befolyás' története, mellyben ezen könyv részesült. Ezen tudingerlő történetírás' rövid summája im' ez: Ezen könyv' egymástfelváltó értésmódjának története, micso-da ideák voltak arról divathan a' könyvnyomtatás' feltalálása előtt 's után: 1. a' biblia' textusáról; 2. a' bibliai gyűjteményben foglaltatott könyvek' lajstroma; 3. ezen könyvek' foglalataról 's értelméről; első évszak a' 6-dik századtól a' 15-dikig; akadályok, mellyek a' biblia' személyes esmeretét ellenzik; a' más szavára elfogadott bibliáról; második évszak, a' 15d. századtól a' jelen korig; a' különböző élő nyelvekre lefordított, kinyomtatott 's közzétett bibliáról; a' személyesen esmert 's megvizsgált biblia; régi igényeinek mindenike kérdésbe téve; a' biblia' vulgata című deák fordítás', a' septuaginta című görög fordítás' textusát, a' zsidó textust, a' szent könyvek' lajstromát, azok foglalátját illető kérdések; a' biblia szembeállitva a' mai felfedezésekkel, physical, erkölcsi és históriai tudományokkal; 5. *A' Spanyolok Amerikában*, hol az ő felfedezéseik, elfoglalásaik 's megtelepedéseik ezen földön, valamint Colomb', Cortés', Pizarre', Las Casas', Sasnelvéda' 's Nugnez de Velá történeteik is előadatkak.

42. *SOME INQUIRIES in the province of Kemaon etc.* (Némely vizsgálódások Kemaon tartományról, geológiát s' a' természettudományok' némely más ágait illetők); MAC CLEILAND után. 8-adr. Calcutta, 1836.

43. PASHLEY's (Robert) *Travels in Crète*. (Utazás Créta szigetébe) PASHLEY Robert által. 2 dar. 8-adr. London, 1837. Ára 42 sh.

44. MÉMOIRES de l' *Acad. roy. des sciences morales etc.* (A' francia Institutum erkölcsi 's politicai tudományok' királyi Academiajának emlékirásai). Első dar. 2d. sorzat. 4-edr. 115 iv és két rézt. Paris. 1837. *Didot*.

45. MÉMOIRES de la *Société géologique etc.* (A' franciaországi geologiai társaság' emlékirásai. II Dar. 2d. rész. 4-edr. 23 színelt képpel. Paris. 1837. *Levrault*. — Ezen darabban DAUSSE ur egy próbatételt közöl a' rousse hegyláncz' formájáról 's alkatjáról; D' ARCHIAC ur egy emlékirást, délkeleti Franciaország' krétaneinü formálódásáról; PROVANO DE COLLEGNO ur egy próbatételt a' supergai halmokról, Turin mellett; M. F. DUJARDIN egy emlékiratot a' föld' fekteteiről a' touraine-i tartományban 's leírását a' kréta- és csigaföld' kágylóinak, melly igen nevezetes és teljes munka.

46. INCIDENTS on a travel in *Egypt etc.* (Ötletek egy Egyiptomba, köves Arabiába és a' szentföldre tett utazás alatt, egy amerikai által. 2 darab 8-adr. New York, *Hasper*, 1837. Ára 16 sh. — Ezen munka' anonym szerzője se nem tudós, se nem művész, de kalandjai' elbeszélése igen mulattató 's elég tanuságos. Utjának egyetlen egészen új része a Hor és Hébron hegy közötti átmenetel az Idumeuson keresztül, hol két római város' omladványin ment által, mellyeket még egy utazó sem látott 's mellyeknek részletes megvizsgálására nem vala ideje.

47. THÉORIE de la *procédure civile etc.* (A' polgári törvénykezési rend' theoriája, megelőzve egy bevezetés által); BONCENNE ur által. Első dar. Bevezetés. 2d. kiadás. 8-adr. 40 iv. Ára 7 fr. 50 cent. Paris 1837. *Videcoq*.

A. B. P.

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' ÜLÉSEI.

A' m. tud. társaság, f. e. január. 2-kán tartott kisgyűlésében, némelly belső dolgain kívül: I. Gegő Elek l. t. a' moldvai magyarokról szóló munkájának nyomtatás végett beküldött toldaléktekezését: „A' moldvai kath. anyaszentegyház' állapotáról a' XVII-dik század' első felében, Bandin Mark után, Jankovich Miklós t. és Kállay Ferencz r. tagok' ajánlatára elfogadta. II. Egy nyomtatás végett beküldött orvosi munkának bírálókat rendelt.

A' m. t. t. januarius' 8-dikán tartatott ülésében: I. Döbrentei Gábor r. t. mint a' magyar régiségek' gyűjteményének szerkesztője, nyolcz XVI-dik századbéli magyar irat' valóságos másolatát mutatta be a' társaságnak, mikkel a' ns. csornai kedveskedett azonképen, mint már ezelőtt ns. Sopron városa hasonlókat beküldeni szives volt. II. Egy a' Tudománytár' számára benyújtott munka nyomtatástól elmozdítatott. III. Egy költemény munkának bírálók rendeltettek. IV. A' könyvtár' számára a' Cseh kir. tudós társaság' értekezései' legújabb két kötetét (Abhandlungen der k. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften. Neue Folge, III. IV. Band) küldé be. Ezen kívül Magda Pál l. tag Lippay János' pozsonyi kertét 1666; Kormöczy Imre, az igaz hazafiúság' alapvonalai, Pest, 1837. és Szép Ferencz, Bács megye' év századai, Újvidék, 1837. című munkáikat.

A' m. t. t. jan. 22. és 29-én tartott üléseiben, — belső dolgai' elintézésén kívül: I. Podhradczky József l. t. értekezése Gróf Esterházy Miklós nádorról, Bajza József r. t. mint illető véleményadó' ajánlatára a' tudománytárba felvéteni rendeltetett II. Hradnay Ferencz' „számolási segéd“ című munkája Brestyenszky Béla és Gáty István II. tt. ajánlatára elfogadtatván, kinyomtatás végett a' nagygyűlés' elébe terjesztetni határoztatott. III. Egy matematikai a' bírálók' egyező véleményének következtében nyomtatástól elmozdítatott. IV. A' társaság' gyűjteményei következő ajándékokkal szaporodtak. a) az angol parlamenti „Record-Commissio“ által kiadott históriai emlékek 104. kötetben, a' kiadó biztosság' ajándékából. b) Érzemények, írta Pongrácz Lajos, Pest 1838, a' szerző' részéről. c) A' besztercebányai, egri, esztergami, kalocsai, nagyvárad e. g. és szombathelyi egyházi megyék, 's illetőleg főmegyék, nem különben az ájtatos iskolák, 's benedekiek' rendei 1837-re szóló névkönyveikkel, d) Rácz Alojz gedellői sebész 17 ezüst, és 24 rézpénzzel kedveskedtek.

Kunszt Ignác k. kinevezett kanonok és nagy szombati plebanos harmincz p. ftot küldött a' m. t. társasághoz olly végre, hogy e' summaért ollyas könyveket adna a' társaság, miket jelesebb tanulóknak jutalom' fejében osztogathassanak ki. Minél fogva az említett célra hét példány Kazinczy-Kis Horatius' leveleiből, nemkülönben hathat példány Kazinczy Ferencz' Sallust és Cicerójából, az ájtatos iskolák' provinciálisának adattak által.

A' magyar tudós társaság' februar' 19-kén tartatott ülésében folytatólag a' tájszótár' átnézésével foglalkozott. Ugyanakkor: I. Egy a' tudománytárba küldött mathematikai, 's egy külön nyomtatás végett benyújtott status-gazdasági munkának bírálók rendeltettek. II. Egy költeményes munka az előadott bírálatok' következtésiben nyomatástól elmozdítottatott. III. A' könyv- és illetőleg kézírattárt következő házafiak nevelték: a) Giesmanczay József plebanos több régi könyv közt Koháry' verseivel 's Barclay' Argenisének magyar verses fordításával — (kézirat a' XVIII. század' első feléből). — b) Az Athenaeum és Figyelmező' szerkesztősége e' folyó iratok' múlt évi második felével; c) Matusik András rozsnyai prof. e' munkácskájával kedveskedett: Alphabetum et Orthographia universalis, Rozsnyó, 1837. IV. Dr. és besztercebányai prof. Zipser C. A. egy különösen a' magyar haza' földismeretére szolgáló, maga által szedett és rendezett ásvány gyűjtemény' első századával nevelte a' társaság' tárait, annak folyvásti szaporítását is ígervén; mi élénk részvételt fogadtatván, ezen gyűjtemény mindenkor külön, 's a' beküldő neve alatt őriztetni határozatott.

TITOKNOKI HIVATALOS JELENTÉSEK.

A' m. tud. társaság' játékszini küldöttségei' munkálatról *ötödik* értesítés. — A' Küldöttségnek Szalay László levéltárnok' jegyzősége mellett, mult évi sept. 17-től az év' végig, tartott hét ülésében a' következő hét színművet fogadta el: 1) Đubarry grófnő, vígjáték 3 flv. Ancelot után Fáncsy Lajos. — 2) IV. Henrik' házi élete, vígját. 1 flv. francia után Fáncsy Lajos. — 3) A' parisi naplopó, vígját. 4 flv. Dunkel Tódor' kidolgozása szerint Szigligeti Eduard. — 4) Mátkanézés, vígját. 5 felv. Marsano után Kis István. — 5) A' veszedelmes nagynéne, vígját. 4 felv. egy előjátékkal, Albíni után Szigligeti Eduard. 6) Polgári és regényes, vígját. 4 felv. Bauernfeld után László Miklós. — 7) A' haramják, szomorú-

játek 5 felv. Schillertől. Újra fordította, ('s vele a' küldött-ségnek kedveskedett) *Schedel Ferencz*. —

Mind ezen mind a' régebben hirdetett színművek leírás végett bármely színész társaságnak kiadatnak a' m. tud. társasági levéltárból. Pesten, a' kisgyűlésből januarius' 8-dikán 1838.

Magyar tud. társaság'. Eggenberger József, és fia aca-demiai könyvárosok, 's általok a' két haza' minden hiteles könyvkereskedőinél kapható: *Magyar tudós társasági Névkönyv*, astronomiai napkönyvvvel, és kalendáriommal 1838-ra Nagy Károly r. tagtól. Budán, 8 r. öszvesen 124 lap; ára velin papiroson csinos borítékba kötve 36 kr. cp. — Tartalma: I. Astron. napkönyv és Kalend. fogyatkozások; nap' be-lépte különböző állatkörjegyekbe; a' hold' változásai; idősza-kok, számok és ünnepek; zsidó kalendáriom; török kalen-dariom; keresztyén kalendáriom; a' napi rendszer' elemei, I; a' napi rendszer elemei II; a' főcsillagok' helyei; observa-toriumok; a' legnevezetesebb hossz-mérük' összehasonlítása; a' legnevezeteseb mérföldek összehasonlítva; II. A' társaság' személynzete, rendszahasai; utasító határozatai; igazgatósági jelentés 1836-beli munkálkodásokról, 's a' pénztár' mibenlé-téről. — Kaphatók még 1) az 1836, és 1837-beli folyama-tok is, amabban a' szokott tárgyakon kívül Simai, Görög, Kovács János, b. Berzeviczy Vincze, Végh István, Horváth János, Horváth Elek, Forgó, Georch, Klaproth, b. Férus-sac, Ercsey és Berzsényi-, emebben gr. Kornis Mihály és Petrovics Fridrik' életrajzaik találhatnak. Mindeniknek ára 20 kr. cp. — 2) A' m. t. társaság' alaprajza és rendszabásai Pesten, 1831. n. 4-edrét, 27 lap. 12 kr. cp. *Dr. Schedel Ferencz, titoknok.*

Magyar tudós társaság. Emlékezetbe hozatik, hogy a' VII. nagygyűlés által kitűzött ezen törvénytudományi jutalom-kérdésre: *Honnan vette eredetét az ősi javak' elidegenítésé-nek korlátozása? mikép gyakoroltatott az korszakonként? 'S a' polgári társasággra nézve általában mik voltak annak hasznos, és káros következtései, minden oldalról;* valamint a' természettudományira is: *Készítessék bármely, magyar-or-szági, hozzákapcsolt tartományokbeli, vagy erdélyi, ter-jedelmesb vidék' természettudományi leírása; a' pályamunkák' beküldésének határideje, mellyen túl semmi kézirat el nem fogadtatik, folyó évi martius' 19. Mindenik jutalma 100 arany.* — Továbbá az idei nagygyűlés által kiadandó százarany dramai jutalomra vivandó *vígjátékok* beküldetésének határ-napja f. évi mart. 24. A' kéziratok idegen kézzel, olvasható-lag és csinosan írva, lapozva, kötve, 's a' szerző nevét rejtő jelíges levelkével ellátva legyenek.

'S ez alkalommal a' pályázók, a' mult VIII. nagygyűlés' következő végzéseire tétetnek figyelmessé: I. A' társaság' mindennemű jutalomteteleire beküldendő pályamunkák ügyében illy újabb végzések hozattak: 1) Mind az illető bírálók', mind társaság' tekintete' érdekében, a' pályamunkák' kézirat-tai ezentúl ki nem adatás esetében is, a' társaságnál maradnak, a' nélkül természetesen, hogy a' szerző, munkája' sajátági jogát elvesztené. 2) A' pályamunkák' idegen kézzel iratása kikötő feltétel lévén, ha a' jeligés-levél' felbontatása után kitetszenék, hogy a' munka saját kezeirása a' szerzőnek, ez a' jutalomtól elcsúszik. 3) A' bírákat akár levél által, vagy akármi másképp darabjáról értesíteni tilos; 's ha a' pecsételt levelek felnyitása után még is kitudódna a' levelezés, az illy szerző a' jutalomtól hasonlóan elmozdítatik. Egyébiránt a' netalán értesítendő bírálónak kötelessége, történt felszólítása iránt pecsét alatt a' kisgyűlésnek beadni jelentését, melly a' jutalom kiosztás esetében fel fog nyitni. Pesten januar. 10. 1838. *Dr. Schedel Ferencz, titoknok.*

Figyelmeztetés. Kénytelen vagyok újra is felkérni mind az Academia' tagjait, mind egyéb hazánkfiait, kik egy közönséges levél' súlyát meghaladó nyalábot küldenek a' magyar tud. társasághoz, hogy azt ne postán, hanem magányos biztos alkalom által intézzék az academia' titoknoki hivatalához (uri utca, 612 sz. 1-ső emelet): különben, mint már történt, vissza kell utasítani. Magában értetik, hogy, midőn saját ügye forog fenn a' küldőnek, levele vagy csomója, bérmentesen küldessék. Pesten, januar. 10. 1838. *D. Schedel Ferencz titoknok.*

A' m. t. t. költségein megjelentek: I. az academia fő felügyelése alatt szerkesztett 'Tudománytár' új folyamának negyedik kötete 17 íven illy tartalommal: 1) értekező rész: Az ország-tudomány' fejlődésének története, második közlés. Wargha István. Melegség az életműves lényekben, Mocsai Mihály. A' rabszolgaság Északamerikában, Murat után Fábrián. A' gombok, Trattinnick után Szenczy Imre. Az angol műipar' philosophiája Nyiry Istvántól. A' status' fogalma és célja. Csoma János. Okleveles toldalek Luczenbachertől. Mutató az új folyamhoz. — 2) literaturai rész: Orosz literatura: vége. Criticali vázlatok, a' külföldi literatura' legújabb 's kitünőbb termékeiről (történetírás, nevelés, philosophia, statistica). Francia t. társaság' ülései 1837. Bibliographia. Biographia. Magyar tudós társ. ülései. Magyar bibliographia 1836. Mutató az új folyam' literaturai részéhez. — II. Blair Hugo' rhetorikai és aesthetikai leczkéi. Némelly kihagyásokkal és rövidítésekkel Angolból Kis János. Első kötet, Budán, a' m. kir. egyetem' bet. n. 8-rét. 400 lap. Ára kötve postapap. 2 ft. nyomtat pap. 1 ft. 40 kr. cp. — Tartalma: Bevezetés. Izlés.

Critica. Genie. Az izlés' gyönyörei. Fennség a' tárgyokban. Írásheli fennség. Szépség. A' nyelv' 's írás' eredete, 's növekedése. A' nyelv szerkezete. Angol nyelv. Stílus: értelmesség, szabatoság. Mondatok' alkotása. Harmonia. A' képes előadás' eredete 's természete. A' metaphora, hyperbole, personificatio, apostrophe, egybevetés, ellentétel, kérdés, felkiáltás 'stb. A' képes nyelvvel élés szabályai. A' stílus' különböztető tulajdonságai. Ékesszólás vagy nyilvános szónoklás. Római ékesszólás. Cicero. Mai ékesszólás. (A' második kötet, melylyel a' munka be van végezve, sajtó alatt). Pesten, mart'. 5. 1838. *Dr. Schedel Ferencz titoknok.*

TUDOMÁNYOS EGYVELEG.

IZLAND. E' sziget' évkönyvei szerint, 50,000 lakosból álló népesség közt, csak négy gyilkosság történt 1786 óta, 's 600 esztendő óta az adók soha sem neveltettek. A' francia expeditio' következményei röviden ezek: 112 láda, emlős állatokkal, madarakkal, halakkal, kétlakiakkal, bogarakkal és állatnövényekkel; — geológiai 's mineralógiai gyűjtemény a' sziget' déli, keleti és éjszaki részeiből; — ezen helyeknek teljes Flórája; — 112 plajbásszal, vízfestéssel és sepiával rajzolt tájkép; — 12 olajfestés; — 32 orvosi és állattudományi rajzolat; — 150 izlandi munka, valami 3—4 száz darabból álló; — nagy számú művészeti 's manufacturái tárgyak és curiosumok, mint ásvány-fa, régi kőfaragások, földművelési és muzsikai eszközök, öltözetek 'sat.; — nyolcz élő állat; — számos természethistoriát, orvosi tudományt, statisticát, nyelvet 'sat. illető dolgok; — igen sok légmérői, hővmérői és meteorológiai figyeletek. (*The Athenaeum.* Dec. 1836).

— Az izlandi tudományos utazók, későbbi tudósításaik szerint Hecla' hegyére felmentek, mely Julius' 29-dikén vas-tag hóval vala fedve. Jéghegyekre azonban nem találtak. Birtokába jutottak néhány nyirfatörzsököknek mellyek vulcanicus hamuba valónak gyökerezve 's harmincz lábnyi magasságuk. Találtak az utazók néhány puhányokat is mellyek közül három új 's ezek közt egy nevezetes Helix. Igen gyakran látták a' légtűkrözetet (*Fata morgana*) is, de a' melly nem emeli fel a' tárgyakat mint az afrikai. Új figyeleteket is gyűjtöttek a' sartubrand nevű kővületről (*Lignite*), mellyek bizonyítják azon régi érdők' létezését, mellyekről a' Saga-k

beszélnek. Közel a' krablai kénköbányákhoz, dicső obsidian darabokat talált Robert ur, — kimérte ő az Myvatu és Singvallum tavak' felületét, megmutatta az éjszaki 's' déli geysererek közt lévő hasonlatosságot, és sok érdekes geologiai figyeleteket tett. Botanikai vizsgálódási annak hívére vezettek ezen tudóst, hogy az izlandi erdők' eltűnésének inkább a' lakosok' semmivel nem gondolása, mint valamelly melegmértékleti változás az oka.

CHRONOMETEREK (időmérők). Az 'Adventure és Beagle nevű felügyelő hajók' tisztjei, némi igen érdekes figyeleteket tettek, a' chronometerekben történő változásokról, különféle körülményeknél. Bizonyossá lőn, hogy a' melegmértéklet a' legfőbb, ha nem egyedülvaló ok, bizonyos meghatározott mérték' szembeszökő változásaira, 's hogy a' hajó' közönséges mozgásai, nem hatnak a' jó chronometerekre, melyek egy helyre függesztvék, 's a' rezgéstől és rázástól mentve vannak. Sokszor megtörténik, hogy a' levegőmértéklet igen különbözik a' kikötőhelyben vagy közel a' parthoz, attól milyen a' közellevő tengersíkon létez; innen a' gyakori különbség a' tengeri és kikötőhelyi grádusok közt. Párna, gyapju, szőr 's egyéb illy anyag többet ér a' kemény ágynál; de a' chronometerek soha sem járnak jobban, mintha tokjaik fűrészpörba tétetnek 's az órák szabadon forganak a' jól megolajzott kereklyukakban. Ha csak felfüggesztetnek, ez nem csak megváltoztatja grádusokat, hanem rendetlen járásuakká is teszi 's midőn merő anyaghoz erősítetnek, a' fedelezenen szaladgáló emberek, lökések, vagy a' kimenő vasmacskalánczok által okozott rezgést megérzik. Némelyek azt állítják, hogy a' chronometerek' járására befolyása van a' magnetismusnak is, de ezt igen nehéz felfedezni.

SZAMÁR-TEJ. A. M. E. PÉLIGOT némelly érdekes tapasztalatokat terjesztett a' francia tudós társaság' elébe, a' számrtejről. Azt véli ő, hogy ennek annyira magasztalt orvosi tulajdonságai, a' bennelevő czukor' nagy mennyiségétől függ; 's felszámolásai szerint száz rész számrtejben találattik: szilárd anyag, 9. 53. vaj 1. 29, czukor 6. 29, sajt 1. 95, víz, 90. 47. Többféle táplálásmódokat próbálván, úgy találta, hogy a' czékla szilárd anyaggal inkább gazdagítja a' tejet, mint akármelly más táplálék; ez után luczernából és zabból álló vegyíték, aztán kolompér 's végre sárga répa. Péligot urnak sikerült a' tejnek érczes anyagokkal vagy alkalikkal való megterhesítése is.

The Athenaeum. (Dec. 1836.) után

A. B. P.

OLASZ LITERATÚRA

1830 óta.

ELSŐ CZIKKELY.

Olaszhon legújabb időben a' többi Europaiaknál nem érdemlett feledékenységre szállott alá; a' nyilvános figyelem mind political, mind literaturai tekintetben más felé volt fordítva, és azon hallgatásból, melyet a' literaturai sajtó ezen szerencsétlen országra nézve gyakorlott, azt kellett volna következtetnünk, hogy az 1831-ben megsemmisített reményekkel egyszersmind a' társas, és szellemi élet minden nyoma elenyészett legyen. És még is azon időponttól fogva merész és messze elágazott próbák tétettek a' political változtatásokra nézve, 's ámbár azoknak bélyege és végcélja az előbbitől mindenben különböző, legalább bizonyos belső életerőt árulnak el; és mégis kevés év alatt igen különmemű tárgyakról szóló fontos munkák jöttek létre az olasz sajtó alól, és számtalan egyéb körülmények ha nem egyenes és határozott javulást, legalább olly igyekezetet bizonyítottak be, melyből az olasz szellem jelen állapotjának, és jövődjének haladásának rajzához kíváncsi vonásokat kilehet venni, melyeket épen nem lehet bátortalanítóknak nevezni. A' critica közönségesen hallgat az olasz literaturáról, vagy elköptatott szólamódokkal mond valamiféle hálacérzetet azon országnak, melly a' tudományok' új föléledése óta legelőször nyitott utat, mellyen őt később a' többi Europaiak követék. Nehány többé vagy kevesbé helyesen méltatott nevek túlhatottak a' határokon, melyeket ezen általános részvétlenség tűzött ki: Manzoni, Pellico, néha de még is ritkábban Grossi és Nicolini, Botta a' történetírásban, és Romagnosi a' historia' és törvénytudomány' philosophiajában körülbelől azok, kik külföldön az olasz literatúra' jelenkorának egyetlen képviselőji gyanánt tekintetnek.

De hát valóban nem lehetne ezen öt vagy hat néven kívül többet előhozni, mellyek még e' mellett inkább divatból, mint szoros ösmeretségből tündöklenek? Csakugyan halálálomba van Olaszország merülve? Vagy ha mozog még ottszellemi élet, minő természetű az, melly irányban és minő cél felé törekszik?

Egy illyes vizsgálódás bizonyosan fogja mind azokat erősen érdekelni, kik egy 20 millió fejből álló népnek sorsa iránt szives részvétellel vannak, melly több század óta lesúlyedt ugyan nemzeti méltóságáról, de a' mellytől Europa kétszer nyert egységi köteléket és czímet, először a' császári, másodszor a' catholicus és pápai Romától. A' kérdéses pont felett ama csekély számú híres nevek nem fognak különös tanuságot nyújtani, kivéven azon mindenütt ösmerettest, hogy valamint máshol úgy Olaszországban is hatalmat gyakorol a' tudomány. Távol legyen, hogy az olasz szellem rejtvényének kulcsát azokban keresnők, sőt inkább azon nyilatkozással kezdjük, hogy e' nevek nem a' jelenhez, annál kevesbbé a' jövődökhöz, hanem a' mult korhoz tartoznak. Egy országban, hol mint Olaszthonban nincs a' népnek a' literaturára, és ennek amarra egyarányos és folytonos hatása s visszahatása, a' többség' elrejtett ösztöneinek és törekedéseinek ismeretét nem lehet helyesen néhány kevés számú celebritások' hírében keresni akarni.

Sőt inkább van erre nézve más mélyebben ható forrás, ugymint: alárendezett és másod rangú írók' számos és különféle munkái, — szünetnélküli szemmel való tartása mind annak, mi által a' szellemi fejlődés nyilvánossá teszi magát, u. m. az útnak mellyen halad, és az elveknék mellyekhez szabja magát. A' tudós osztály' bánásmódjának bizonyos kivételei nem szolgálhatnak zsinórmértékül, hogy a' szerént a' nemzet' haladásait megítélhetnők. Ott, hol a' terv és belátás különféle, egyes egymik' munkáira kell figyelmünket fordítani, még pedig olyanokra, mellyek szerzőjök' egymiségének bélyegét magokon hordozzák. Egyedül az illynemű számosabb munkákból lehet alaposan következtetni, melly reménységgel táplálhatja magát egy ország, minő az épen leirt Olaszthon, ezen szempontból tekintve maga a' hallgatás is fontos lehet.

Hogy Olaszország' jelen szellemi állapotját tökéletesen érthetnők, minden esetre szükséges lenne, hogy azon forradalom' töredékeit, melly Olaszországban talán kevesebb zörejrel, de szinte olly foganattal tört utat magának, mint máshol, félre takaritanók, hogy a' zavar' közepén találhatnók fel azon láthatatlan fonalat, melly egy nem igen távoli kornak van szánva, hogy Olaszországot azon bölcselkedési és szellemi újraszületéséhez vezesse, mellyre a' 16. századnak még illőleg nem méltott nagy bölcsei a' magot földjébe vetették. Egy hasonló vállalkozás legalább is az utolsó 50. évet magában foglalná, midőn a' mi visszatekintésünk nem terjed odább az 1830 évnél.

Midőn mi ezen évet kezdetponttúl tűzzük ki, nem akarjuk azon véleményt támasztani, mintha azon időtől fogva a'

nemzet' szelleme újonan és hatalmasan emelkedett volna. Sőt ellenkezőleg 1830-tól fogva, keveset foglalatostokdtak a' literaturával, mert először a' külföldi esetek, később a' honi történetek, és végre az 1833-diki crisis foglalta el a' nemzet' kedélyét. De még az előrement literaturai mozgalom' bélyege sem változott ekkor semmit is. Szerencse volt, hogy az 1830-diki történetek Olaszthonban is hasonló változásokat nem szültek. Szerencse volt mondom, mert mivel a' francziaországi megrázattatás semmi újat nem hozott életre; — minthogy az, egy előbb nem ösmeret elvet sem kiáltott ki, és vett használatba, — mivel az, szóval csak hasztalan visszafoglalását okozta néhány olly igazságnak, melyek 1789-ben erkölcsileg győztek, a' nélkül, hogy a' nemzet annak következményeit magáévá tehette volna, azért ez, az olasz szellemnek nem egyébre, mint méltatlan utánozásra szolgáltatott tárgyat. Olaszthon' jövődő sorsára nézve inkább kívánnánk, hogy egész csöndességgel egy előtte járatlan úton haladjon.

Az 1830-diki mozgalom, literaturai tekintetben nem volt egyéb hatással Francziaországra nézve, mint hogy a' romantica kiirtatott. A' 18d. század' literaturai hiedelme és izlése eránti eléggé erőszakos visszahatás, Olaszországban a' „*Conciliatore*“ folyóiratban tűzte ki lobogóját több évvel előbb, mint a' párisi „*Globe*“ újságban (a' Stael asszonyság által elterjesztett nézeteket kivéven), vagy egyébhol Francziaországban történt. 1830-ban a' romantica már sirba döntetett. Rövid idő alatt, mind a' két nyelvnek literaturája ugyanazon változásokon ment keresztül, függetlenül mind azon befolyástól, melyet egyik tartomány a' másikra gyakorlott, és egyedül az időben és magában az anyagban létezett törvényeknek engedelmeskedvén. A' borostyánjai közepette koporsóba döntetett romantica a' francia literaturában olly hézagott hagyott, melly az olaszban már előbb jelen volt. Szüksége egy olly literaturának, mellynek tevőlegesen és létegesen társas czállal birnia, s önmagánál valami nagyobbnak és drágábbnak vezérül kellene szolgálnia, egy, az előbbi országban még mai óráig is érzett szükség, az utóbbiban is lábrakapott. Azonban francia honban akadály nélkül nyomult az előre, és az egész mostani literaturát bélyegzi, egy olly literaturát, melly készülöben lévén átmenetelre, reménység és kétségbeesés közt lebeg. Ez Olaszországban lehetetlen volt, mert a' körülmények egy illyes literaturának nemlétére adtak alkalmat. 1830 óta kevés történt itt, azonban ezen kevés, akárminő tökéletlen legyen is az, a' jövődő korhoz tartozó ösvényen halad előre, és egy előérzet támad bennünk az ők iparkodásáról.

Ha tehát mi 1830-nál kezdjük, ez azért történik, mivel ezen időpont leghatározottabban kijeleli az előbb említett hi-

jányt, és egyszersmind az egyik literaturai időkorból mely lefolyt, egy másikba való átmenetelt, mely épen akkor kezdődött. Monti 1827-ben halt meg, és 1830-ban úgy tetszett, mintha 20 esztendő folyt volna le sirja felett. Utódja nem jelene meg, ki helyét elfoglalta volna. A' költészség iskolája mellynek elnöke volt, hirtelen leomlott, minden küzdecs, minden ellentállás nélkül, jól érezvén hogy létének vége van. Előbbi hatalmának bizonyítványául magával ragadta sirjába amaz üres, semmit sem jelentő rabszolgai arkadi academiának utolsó maradványait, mellyen Monti annyi kemény csapást ejtett, és mellyet a' romantica azon pillanatban rombolt szét, midőn maga lépett föl a' csatamezőre. Amaz újítási vagy' befolyása alatt születvén, mellyet Cesarotti, Alfieri, Parini, 's mások nagyobb vagy kisebb kiterjedésben a' művészetnek csaknem minden ágába bevíttek, és mint költő azon rendülési szellem alatt nevedekvén föl, mely Olaszországban néhány nyomorult újításokat csikart ki, mely Amerikát szabadbá tette, és csöndességgel Franciaországban keresztül nyitott utat magának, hogy ott rövid időszak alatt egész erőszakkal törhessen ki, egy merész újítónak egész büszkeségével lépett Monti a' költészet sorompói közé. Hatalmasan elősegítette ő a' literaturai felszabadítás körül tett munkálatot, és megrázta az academiák' főnhatalmu kormányát, és az úgy nevezett classicus iskola' szolgátságát, melly, ama nagy elméket, mellyeket dicsőítésre méltóknak lenni állított, nem értette; melly nem lévén eléggé bátor, mesterreit teljes fényében tekinteni, azoknak utánozásával megelégedett, kik magok is csak utánzók valának, és melly, minden lehetséges tárgyakra, minden kigondolható elmefozatokra kopasz szabályzati vázat készített. Monti' írásmódja világos, hathatós, és erőltetés nélküli volt; az ő példája bebizonyította, hogy a' költészet' szóllásmódja fönséges lehet, a' nélkül, hogy falábokon kelljen azt előléptetni. Monti minden tárgyra nézve tulajdon írásmóddal bírt, és megmutatta, mikép kell a' formának magát a' gondolatokhoz illesztenie; ő ifjabbá tette a' költészi kitételnek hatását, erejét, érzetét, egy szóval egész életét az által, hogy Dante' tiszta forrásából meritett, valamint a' 18-dik század kezdetén Manfredi, Rolli, Lazzarini, Zanotti 's mások, Petrarcahoz folyamodtak. Egyedül a' költészet' ideájáért és valójáért tett keveset. Inkább érzésreható mint erős érzésű, hatalmas képző tehetségű, csekély szívösmércttel, gyenge és határozatlan characterű lévén, nem hordozván lelkében fönséges gondolatokat, sem szívében mély és szent hitet, az életnek csak egyik, tudniillik tárgybeli oldalát tette magáévá. Mesterségét az érzékeknek és egy élénk phantasiának vetette karjaiba, 's ez az ő kezében léghólyaggá változott, melly váltogatva,

mindent, a' mi neki egymásután kínálkozott, tündöklő de felületes színekkel, egységi kötelek, vagy belső rokonság nélkül tüntetett vissza. Minden külbenyomásokat, akármelly oldalról és alakban mutatkoztak is azok, fölvette magába, és engedett nékiek; ő lerajzolta a' természetet a' nélkül, hogy azt valaha másképp alakította volna; csak vázakat rajzolt, és azt vélte, hogy emberi lényeket teremtett. Énekének minden személyei árnyékhöz hasonlítanak, a' mint azok költeményeiben mértéken túl minden helyeg, minden egymiség nélkül előfordultak. Azonban mi a' költészet, ha az sem egymis typosokat, sem közönséges, a' használás által termékeny igazságokat nem nyújt számunkra? E' szerint Monti nem volt a' költészet' viszzállítója; a' forma igen is megnyerte ő vele ismét ifju elevenségét, de hibázott abban a' lélek. Verselése, színe-zése, és jó hangzása álfényt kölcsönöztek neki, mely egy-napi tartóssága miatt az emberiségre nézve semmi jótékony-sággal nem birt, és minden társas cél nélkül való volt. Neki és iskolájának a' művészet nem csupa eszközül, de cél gyanánt szolgált. Másnemű volt azon művészet, melynek Dante hódolt, 's Manzoni' stánzája:

Salve o divino a cui largí natura
 Il cor di Dante e del suo Duca il canto;
 Questo fia il grido' dell' età futura;
 Mal' età che fu tua tel dice in pianto —

inkább keserű csúfolódás, mint egy költőnek a' másik fellett való lelkiösméretes ítéleteként hangzik. Dante nem hízkeledett volna fölvaltva a' Papának és Császárnak, Ausztriának és a' revolucionának; nem áldozta volna föl művészetét a' külérzékeknek, tisztelte ő azt, mint valamely angyalt melynek szárnyain lelke az égig emelkedett, hogy onnét embertársinak tanítást hozhasson. Dante olly iskolát alapított, mely mi időnkben kevés, igen kevés helyetteseket számít, de a' melynek fénye újra sugározni fog, mihelyt az olasz nép nemzetiségét ismét kivitta. Több a' formára nézve nagyon tökéletes darabot, néhány kevés számú igazán lyrailag gondolt sugallatot, és a' „*Mascheroniana*“ egy vagy két énekét kivéven, Monti mindég csak egy ügyes troubadour nevét fogja megnyerni. Az ő iskolája, mely a' forma kiművelése, és a' társas cél hijánya által a' csirát egy másiknak tartotta föl, mely mostanság Franciaországban ezen jelszóval: *L'art pour l'art*“ helyezettetik, 1830 óta elenyészett. Mind addig az ideig több utánozókat számított, de mai nap csak egyet, ki említést érdemel, ez pedig Arici Cesar, Bresciából. Arici mint kitűnő, de mégis minden eredetiség nélkül való versművész, minekutána Foscolo, az ő „*In morte di Giu-*

seppe Trenti“ czímű kis költeményének megbíralása által behízonította volna, hogy ő egyetlen egy ideának sem lenne birtokában, csak a' kifejezéssel foglalkozott. Olaszországban „Pastorizia“, egy régiék utánozásából álló gyűjtemény által, melyet csudálatraméltólag fordított olaszra, jutván ösmertségre, 1833-ban „Origine delle fonti“ jét adta ki, mely ugyanazon olvasóknak lévén szánva, a' kitételnek hasonló hibátlanságával, fagyos szüzességével, úgy szinte teljes gondolat- és eredetiségbeli fogyatkozással tünteti ki magát. Ő kivüle az utolsó hét esztendő egy íróval sem birt, ki a' nevezett iskolának képviselője lehetett volna.

Monti életének utolsó éveiben tanuja volt a' romantica' kitérésének. Ő maga tört utat és gerjesztett izlést az újításokra, nem is sejdítvén, hogy a' költészet' formájában történt minden változásra, előbb utóbb annak szellemében is hasonló változás fog következni. Igen is érezte azt az új ivadék. Egy bizonytalan érzet terjedt el, hogy a' láncz' néhány szeme megszakadt a' nélkül, hogy mégis a' lélek szabadságát kivívta volna magának. A' fogháza' belsejében való mozgalom volt minden nyeresége; a' kör, mellyen belől a' költészet erejét gyakorolhatta, határok közé volt szorítva; az eget csak rostélyon keresztül nézhette, a' természetet csak tükörben, az egész világegyetemet pedig fátyol alatt, mellynek csak egyik vagy másik végét volt szabad fölemelnie. Montinak azon ideára épített iskolája, hogy a' költés második festészet, a' művészetet csupa materialismussá kárboztatta, melly képeket ábrázolatok által alkotott, és semmi egyebhez nem jutott; egy jelképekből álló világon vándorlott keresztül a' nélkül, hogy azoknak értelmét kifürkészte volna. Az új ivadék valami egyebet akart; egyszerre a' szabadság' ösvényén arra határozta el magát, hogy azt egészen magáévá tegye, és zendülési szellemben emelkedett föl, hogy teljes szabadságot vívjon ki magának. Mindenfelé, hol a' szabadságnak akadályok általt útjában, csapások történtek, és az lett a' nyilatkozás, hogy minden, a' mi létezik, a' szép úgy mint az ocsmány, a' mult úgy mint a' jelenkor, az ideál úgy mint a' valóság a' művészet' körébe tartozik; továbbá, hogy a' költészetnek joga van nem csak festeni a' természetet, de azt magyarázni is, 's hogy az ember és természet legyen fő tárgya, a' lángész' és időkor' izlése egyetlen törvényhozója. Illy módon békét szegtek a' mult korrallal, és szét rontották szűkkeblű rendszerének határait. Monti érezte, hogy utólérték és elmellőzték, 's részint megvetésből, részint a' korszellemmel való ösmertelenségéből fölemelte az újítók ellen reszkető és elgyengült hangját, midőn annak mi előtte vadságnak és anarchiának látszott lenni, közhelyekből álló gátat tett ellenébe. Nehány boldogtalan verset írt azon mythologia mellett,

mellyet költői férfikorában, a' „Bardo della foresta nera“ melletti ajánló levelében elkárhoztatott. Nem nyert semmi figyelmet, és a' pusztítás' munkája csak odább haladott. Megvető tekintettel vállaira vetette köpönyegét, és csöndességben kimult a' világból.

A' romantica, mint a' csatatér' mestere bizonyosnak tartá győzedelmét; úgy is volt az valóban; egyedül a' győzelem' ügydöntő következményei hibáztak. Mind az, a' mit nyertek, egy nagy *tagadás* volt. A' multkor' főhatalmu kormánya, másolhatatlanul megvolt semmisítve, de a' jövődőt, mellynek sejtése nélkül, igazi költészség lehetetlen, nem volt a' romantica képes fölfedezni. Egy bizonyos theoria egy vezető elv, egy kezeskedő hit nélkül valamint a' politicában, úgy a' literaturában sem lehet talpkövet képzelni. A' romantica félreszaggatta ugyan azon fátyolt, melly föllépte előtt a' világegyetemet fedezte, de iszonytal lépett a' véghetetlen tulvilág előtt vissza. Minden sugallatinak, minden tudományának nem volt eddig egyéb forrása, más bajhelye, egyéb végcélja, mint az ember, egyenként véve, 's egymis tekintetben. De hogy volt volna lehetséges ezen egymiségből egy összes fogathoz jutni, melly mind a' három határt, mellyen belől a' művészet szakadatlanul mozog, az embert, a' világegyetemet és Istent összehangzólag magában foglalja? Ezen hiedelem után vágyódással, melly a' teremtményt az örökkévalósággal egybeköté, a' romantica ismét, a' mult idő' karjai közé vetette magát, mellyet épen most utasított el magától, vagy behunytt szemmel az általa nyitott örvénybe rohant. Váltakoztatva a' középkorhoz és mysticismushoz folyamodott, míg végre elfáradva, és hátrorsától megfosztatva oda rogyott. Így találjuk mi őt 1830-ban. Ez idő tájban mindaz, mi a' romanticában kicsapongó volt elenyészett, és a' literaturai mozgalom között a' valóban józan nyert győzedelmet. A' literaturai szabadság teljesen megvolt nyerve, és csak azon kérdés volt hátra, mikép kelljen azzal élni. Melly talpköre, minő elvek szerint kellene az új literaturát, mellynek szüksége a' jelenlévő hiány által világos lett, építeni? Nemzetiség' érzete éledett föl, és ez természetesen minden egyebet magáévé tett. Az egész literatura, ezen pont felé vette irányát. Kezdték belátni, milly esszetlen dolog, ott a' forma' kérdésein tanakodni, hol a' literaturának tulajdon forrásai tisztátalanok; érzették, milly izetlenség ott egy népszerű és nemzeties költészet mellett és ellen küzdeni, hol sem nép, sem nemzet nincsen; szégyenlették olly sok elme' és nagy munkásság' elveszett idejét és pazarlását, mellyet az olasz szellem több emberkoron keresztül egy olly literaturára vesztegetett, melly megegyezésbeli, mesterséges és aristocratiai lévén, a' nemzet' sorsával, és

a' nagyobb rész' boldogságával semmiben nem volt közös. Ezen időponttól kezdve a' szellem egy belső öntudat' bélyegét viselte, és mind az, a' mi történt, haszonvehetőség' és erkölcsiség' jegyével birt. 1830-tól fogva minden jelenség czélja oly nemű, mely távol van attól, hogy a' fülnek hizelkedjék, vagy a' közönséget csak mulattassa. A' művészi ipar legalább is a' nevelés' ama nagy feladásáig emelkedett, mely korunk' sorsát ölében hordozza; minden hiábavaló, csupa üres és academiai elenyészett. Vitorelli, Metastasio, Frugoni feledékenységre mentek, és ha még ezen mezőn valamely gyenge középszerűség próbálkozik, hallgatókra nem talál. A' szellemi világban hallgatás, vagy velős szózat' tételt törvénné. Dantenak, az olasz nemzetiség' és újraszületés' éneklőjének árnyéka magasan lebegett ezen egész korszak, ennek hallgatása, mint nyilatkozása felett. Dante' tanulásához tértek vissza, nem hogy abban formákat, képeket, vagy versmértékeket találjanak, épen nem, hanem hogy a' bágyadt műzsát annak hatalmas és férfias gondolkodásában megerősítsék, hogy belőle szent hazafiui és emberi lelkesedést merítsenek. A' „Divina Commedia“ kiadásai megsaporodtak; új fejtegető iratok jelentek meg, melyek közül az Arrivabene Ferdinándé; „Il secolo di Dante, commento storico“ (2. Köt. Florenz, 1830.) kitüntetést érdemel.

Dante felett minden hirlapban találtattak közlések, különösen a' most eltiltott florenczi „Antologiában“; egyebek megígértettek, ezek között pedig egy Olaszországról szőlő historiai vázlat a' Longobárdok' uralkodásától fogva Dante' koráig, nápolyi Troya Károlytól, ki „Veltro allegorico“ munkájáról ösmeretes, mely bevezetésül szolgál a' költeményhez.

Ezen Dante iránti heves előszeretetet, mely mint szerencsés jelenség tekintődhetik, ezen igyekezetet, hogy az olasz szellem' mozgalmi mintegy az ő védelme alá álltassanak, nagyobb részt egy oly befolyásnak lehet köszönni, melyről a' mi időnkbeli olasz literátorok részint okosságból, részint halátlanságból igen keveset emlékeznek, mely azonban nem kevesebb kétség nélkül fogja azért az olasz critica' folyamát vezetni; — Foscolo' befolyását értjük.

Számtalan munkák jelentek meg előtte Dante felett, és sok író remeknek állította őt, azonban ezek csak mint grammaticusok és nyelvtudósok, vagy ha igen sokat tettek aesthetikai szempontból tanulták őtet. Foscolo volt talán az első ki Dantenak, mint egy mély elméjű hazafinak tanulását és tiszteletét *behozni kezdette*; mi ezen kitévelt használjuk, azt jelentvén az által ki, hogy Foscolo mind azt, mire képes volt, nem birta valóságba hozni. Egy szükséggel küzdő életnek,

folyvást tartó vándorlás és felingerlettség közötti viszontagsági, folyvást semmivé tették tervét.

Egyedül ő látott Danteban többet mint költőt és nyelv-alkotót; ő benne a' nagy polgárt, a' reformátort, a' vallásos költőt, és az olasz nemzetiség' hirdetőjét szemlélte. Míg mások a' szavak' fejtegetésében és bírálói kinzásában gyönyörködtek, ő ideák után tett nyomozásokat; míg mások az alakot csudálták, ő azon érzést kereste melyet azok gerjesztettek. Midőn a' criticát történeti ösvényre térítette, megczáfolta mind azon alaptalan véleményeket melyeket Dante' élete és költeményei felett öszvehalmaztak. Azon szívtelen fejtegetők' egész seregét semmivé tette, kik egy szikra hazafiság nélkül egy férfit' munkájára merészlették kezeiket tenni, melly egészen lélek, egészen gondolat, egészen hazafiság volt; ő kikergette a' templomból a' pénzváltókat és pharizeusokat. Dante felett való fejtegető irata nem tökéletes munka ugyan; de egyedül ő tett egy ollyant lehetségessé. Még inkább visszaadta a' literatura' tanítójának méltóságát, és hozott be a' művészetre nézve illendő zsinórmértéket, egész literatori élete, — a' költészetre nézve kitűzött magas célja, és engesztelhetetlen csatázása által, mellyre mind azok ellen kikelt, kik azt kelendőségök vagy szántsándékos ámitgatások által beferőtözték. Jelenleg elakarják őt feledni, kéziratainak egy része még nincs kiadva, és Dante feletti munkáinak két harmada Pikkering' angol kiadónak ládájában porhad el. A' felőle nyilvánossá tett emlékirat inkább egy kis könyvecske, mint életírás. Azonban Olaszország' fiatalsága szeretettel emlékezik rá, és 1827-től, mint halála' évétől, az ő befolyása fogyatkozás helyett, naponként hatalmasabba lesz.

Az épen most tett nyilatkozások csak egy nemzeties literatura' utáni törekedésre mutatnak, az maga, mostani időben nem jöhet fel Olaszországban. A' művészet 1830 óta sokkal nagyobb öszeütközésbe jött az uralkodó hatalommal, s annak rettegéseivel mint valaha. Épen azon naptól fogva, midőn a' költészet egy komoly és nagy célú tűzött ki magának, kárhoztatott hallgatásra. Olly énekek, mint a' Bercheté, csak idegen földön hallhatók. Több igazi nemzeties költemények — és ezek közül többet megnevezhetnénk, melyek a' legjobbak mellett is helyt érdemlenének, a' miket Európa újabb időben szült, — elrejtve és ösmeretlenek maradnak. Legyőzhetetlen akadályoktól szorongattatván a' literatura, részekhez vette menedékét, többé kevesbé gyöngéd árnyképekre oszlott fel, melyek mindnyájan egy nemzeties cél felé törekcszenek, és többé kevesbbé egycnes úton társas javításokra irányoznak.

Jelenleg Manzoni' iskolája uralkodik, talán inkább előbbi emlékezések' következtetésében, mint mostani munkássága

által; ennek czélja, hiedelme és fő érzete, a' népnek erkölcsi és társas újraszületésében áll. Ezen gondolat minden szüleményeiben látható, sőt még azon lepel alól is előtűnik, melyet a' körülmények tesznek szükségessé, és melyhez ezen iskola, félénk és ingadozó character' következtében, meg lehetős illendőséggel alkalmaztatja magát. Mind a' felett, a' mit Manzoni' iskolája teremtet, fáradság nélkül láthatni a' keresztény egyenlőség' zászlóját lobogni. A' tárgyak' választása, a' velök való bánásmódnak neme, az általa bevett írásmód, mind oda mutat, hogy ez a' zsarnokság és aristocratiai elv' hatalmának kiirtását választotta magának nagy feladásul. Mert ha nyakas atalkodotságot, érzéki gyönyört, haszonkeresést akar gyalázattal bélyegezni, akkor majd mindég gazdagok, címekkel ékesített személyek, és a' hűbéri (feudalis) rendszer' utódi közt választ mintát magának. Ellenben ha célja, ártatlanságot, jószívűséget, önfeláldozást rajzolni, akkor köz embernek fiját vagy leányát, egyszerű hegylakost, szegény halászt vesz mustrául, és ismét ezen két legnagyobb ellentét, az elnyomó és áldozatja között áll az Isten' férfia a' közbenjáró, vigasztaló, 's néha a' jogok' hathatós védője, úgymint a' kereszténység' régi idejekor, a' zavar' napjaiban balzamat öntve az igazakba, és a' megbánás' tövisét döfve az istentelenek' mellébe. Az igazságtalanság legyőzetik, bűnbánat tisztítja meg az elnyomó' lelkét, vagy pályája közepén hal meg az; ellenben ha az ártatlanság veszt, úgy a' szenvedőnek, vallásos meggyőződésbeli vigasztalás, és egy jobb jövőre iránti hiedelem áll oldala mellett, és édesíti közelgő halála' óráját. Ezen jelenésen keresztül, melynek alapvonatai csak nem mindég ugyanazok maradnak, lát az ember egyes, vagy csoportban álló gyöngéden alakult nemes, engedelmes és ájtatos szüzeket, kik tiszta szeretettől lelkesítve túrnak, imádkoznak, reménység és magok' megadása közt angyalokhoz hasonlóan halnak meg; — érzékeny, kötelességeiket betöltő, és istenfelő anyákat; vitéz, és tisztí ruházatu férfiakat, kik minden viszontagságaikat tiszta és népszerű stílussal beszélnek el, mely talán kevésbé lágyan hangzik, igen gyakran él külön beszédmódokkal, és a' fejtegetést felettebb szereti. Mind ez jó, első rangu elmetehetiséggel, és finom érzelembeli tactussal van kidolgozva, azonban nem elégséges, mivel az idő' szükségeit, és az ország' igényeit ki nem elégíti.

Az aristocratia iránti tisztelet nincs olly mélyen gyökerezve Olaszországban, hogy az illy hathatós ellentállást tenne szükségessé. Az ő fiaiak bizodalomra, egyetértésre, munkásságra, állhatatosságra, és a' köz ügyre való elszánásra van szükségök. Mind ebből ezen szüleményekben semmit sem találunk. Ezek szerint a' nép' visszaállítását, az

egymiség' szellemében kellene megpróbálni; mintha egy lebilincselte országban a' nevelés' munkáját az által tökéletessé lehetne tenni valaha, ha az ember annak lakosát egyenként veszi tekintetbe. A' közös munkásság olly kevéssé pártoltatik, hogy a' népnek minden tömeges mozgása nevetéssel, és rosszalással fogadtatik. És még is ezen írók, a' vallásos érzet' fontosságát és szükségét is papolják, mintha nem közös hit lenne a' religiónak létalapja, vagy mintha egy olly tartományban, hol a' vallásos érzet tetemesen el van gyengülve, azt más úton, mint egy hatalmas nemzeti felbuzdítás által ismét föllehetne élesíteni, vagy mintha reménylhetnők, hogy az embert, az által kizárólag be lehetne helyezni méltóságába, ha önbecsülését emeljük, és szerepe' méltóságáról, mellynek vitelére hivatása van, meggyőzvé, az által tekintetét visszaszadjuk. Az embernek földi rendeltetése, mennyire az a' társaságot illeti, nem teszi azon részét az erkölcsi célnak, melyet ezen iskola' követői szemmel tartanak.

Mind az, a' mit eddig mondottunk, nem érinti az egész iskolát; sőt inkább rendszeréből, és az eszközök megválasztásából, mint tulajdon meggyőződéséből foly az ki: mégis ezen eszköz és cél közötti ellenkezést kikelletett emelnünk, minthogy olly nevek, mint: Manzoni, Grossi, Pellico elég hatalommal bírnak, hogy a' fiatalságot egy rabszolgai és az ohajtott foganatra nézve ártalmas utánozásra csábítsák. Nem szükség itt egy Pellico Silviusnak „Mie prigioni“, egy Grossinak a' 14. században játszó regénye „Marco Visconti“, egy Massimo d'Azeglionak piemonti születésnek, Manzoni vejének, és jeles képrónak historiai románja' „Ettore Fieramosca“, úgy szinte 1830 óta ezen iskolából származott, több más jól ismert munkáknak vizsgálatába ereszkednünk. Pellico előbb nevezett munkájában legmagasb polczra emelkedett. A' később általa kiadott „Cantiche“ nem nagy, szomorú játékaik pedig még kevesebb beccsel bírnak. Mindkettőben találunk gyönyörű, és élénk egyszerűség által kitűnő egyes helyekre, mellyek azonban magokban még drámát, vagy költeményt nem tesznek. Egy új költeményi kötet éppen most jelen meg tőle; de annak első részébe vetett futó tekintetünk meg nem változtathatta ezen kimondott nézetünket.

A' véleményünk szerint illőleg nem méltatott munka „Marco Visconti“, különösen második részében, néhány nagyon szép helyeket foglal magában; de az utánozás igen látszható, a' rajz történetileg nem tökéletes, és a' kivitel majd seholsem erőteljes. Grossi mint született költő még pedig mint a' szív, hajlandóságok, mélyebb érzelmek, és jámborsággal tűrt szenvedések' költője, a' küzdelmek közt, 's a' historiai regények' élénk, és szövevényes jelenéseiben nincs egészen helyén; mint a' költészet' Bellinije, általában elegiai szellemmel lévén

felruházva, bár ismét a' bajoló „Ildegonda“ jában olly szépen kifejtett írásmódjához térne vissza, melytől őt úgy látszik, a' „Lombardi“ felett szóló igazságtalan bírálók vonták el. *)

Azeglió' regényének utolsó jelenései valódi érdemmel bírnak, és nagy mértékben elárulják a' hazafiságos sugallást, azonban általán fogva hideg és költészeti lelkesedésnek hiányos van.

Más kevesebb ösmeretes nevek is említést érdemlenek, és ugyanazon categoriába kellene azokat tenni, ilyenek; Carrer Lajos Paduából, egy balladá gyűjtemény' szerzője, melyek gyakran jó sikerrel közelitnek ama népköltészethez, mellyel Olaszország olly igen szűkölködik; továbbá néhány hymnusoknak, melyek a' természet iránt mély érzetet, és az észrevételek iránt előszeretettel hirdetnek, a' mit ritkán talál az ember; Giorgini J. B. egy fiatal ember, kinek Luccában 1836 kiadott „Preludi poetici“ munkája, tiszteletre méltó, és gyöngéd érzésű költőre mutat; Carcano Gyula, ki jólehet csak 23 éves, 1834b. Majlandban kiadott, és öt énekből álló históriai elbeszélésében: „Ida della Torre“ magas költői törekedését, merészen kimondott hazafui buzditással egyesíti. Továbbá Betteloni, kinek stanzái „Vergine“ és „Lago di Garda“ czimű költeménye, tisztaság, rajz, úgy szinte jólhangzás által tüntetik ki magokat, jeles elmetehetséget fejt ki; de mindenek előtt Biava Samu egy lombardiai iránt kell figyelmet gerjesztenünk, kinek 1833b. Majlandban kiadott „Melodie liriche“ és „San Rocco“, vagy „Pellegrino evangelio di XIII secolo“ olly költői tehetséget árulnak el, mellynek csak kevés tisztaságra, és nyugalomra van még szüksége, hogy magát egész telyességgel kifejtthesse.

Másokat vázlatunk' rövidsége nem enged megnevezni. A' Majlandban megjelenő „Raccogliatore“, nevű hóiratot ezen iskola literaturai életművének lehet tekinteni.

Ennek ellenébe egy más szellemtől lelkesített felekezet emelkedik fel, mellynek indulatosság bélyegző tulajdona, Foscolónak 's tágasb értelemben Byronnak szüleményé. Ezen felekezet nem vesz menedéket álorczá megé; utjainak nincsenek tekervényei, és egyenesen lép tömlöczéből elő. Zászlóján „A' nemzet“ van felírva, és jelszava „fáradhatlan küzdés“. Nemzetisége ollyan mint a' középkoré volt, gyanakodó, ellenségeskedő, bosszukiváno. A' harc, mellyet kiált, és melly minden gondolathat, minden hangban mutatkozik, a' benső elnyomás és a' külföld' befolyása ellen van

*) Majlandban Ferrarionál mult évben megjelent versbeni elbeszélésében „Ulrico e Lida“ ezen stilust ismét fölvette; azonban milly foganattal még nem határozhatjuk meg, minthogy a' munkát még mostanig nem láthattuk.

irányozva, legyen annak jó vagy rossz czélzása; az egész világ ellen való harcz, 's megkell vallanunk maga az Isten ellen is, valahányszor az Istenség türelménél fogva a' rosszat, melly közeliben történik, jóvá látszik hagyni. Lelkesedése és még inkább szenvedélye által hatalmas, átkát messzibbre terjeszti mint áldását, és ha kezét áldásra emeli is föl, kardot látszik lebegtetni, olly fenyegető és vad magatartással bír. Az erőt tiszteli, és innét annak birtoka után törekszik; azért igyekszik kortársinak is gyenge kedélyét az által erősíteni, hogy megmutatja, mit képes az akarat végre hajtani, ha állhatatosan egy bizonyos cél után jár. Nála minden magasabban áll néhány fokkal a' valóságnál. Férfiai, jók vagy rosszak, vas férfiak, bűneik vagy erényeik által nagyok; ócsárlásuk úgy hangzik mint átok, szerelmök ollyan mint a' szélvész, mosolyok mint csufolódás. A' zabolátlan, lázas és zajos szenvedélyeket dicsően rajzolja; de ha szerelem, ártatlanság, önmegzabolázás a' tárgya, akkor bénának látszik lenni műzsája, és érezzük, hogy tulajdon elemét elhagyta. Minden látványaik, hazájokat hatalmasnak, fenyegetőnek, talán diadalmasnak rajzolja, melly előtt ellenségek és barátok reszketnek, mellynek mint Israelnek külön Istene, tisztelete, törvénye és ütközetei vannak. A' jövődöben elrejtett sors nem tesz előtte gondos részvételre méltó tárgyat, csekély iránta bizodalma, sőt megis veti azt. „Élni vagy halni“ így kiált föl, „mindegy!“ Élet és halál magokban semmik; egyedül nemes módon élni, nemes módon halni, az erő, a' nagyság!“ Hajlandó a' hitetlenségre, theoriából azonban egy sziv — vagy még gyakrabban képzeletbeli ösztön megóvjá a' tökéletes megbukástól; nem hisz semmit, a' rossz ellen való elszánt küzdésen kívül. Nem ösmeri el a' végtelent, de magában hordoz arról egy bizonyítványt.

Ha néhány csekély értékű illynemű szüleményeket ki veszünk, csak kettőt kell megemlítenünk „La battaglia di Benevento“, Gverrazzitól, Livornoból, és „L'assedio di Firenze“ Gvalandi Anselmtől; az előbbi 1827-ről való, az utóbbi Párisban, 1836 jött ki. Ezen ne csudálkozzunk, mert ha törekvésciknek bélyegét tekintetbe vesszük, mellyek, ámbár nagyobb számú fiatal szivekben léteznek, nem szabad mutatkozniok, az említett históriai regények, mint bátor tettek tűnnek fel, mellyek az olasz rendőrség' üldözését és fölvi gyázatát vontak magukra.

A' mi időnkben Gvalandin kívül nincs író, ki hatalmasabb volna erejére, képző tehetségére, és ama szent elkeseredésre nézve, mellynek, mint a' dolgok most állnak, minden olasz keblet elkellene töltöni. A' jelen és multkor, a' valóság és ideális világ' minden nemes sugallásinak tárva álló magas lyrai talentumával mindent magában foglal, a' mit

azon iskoláról, mellyhez ő tartozik, és melly Olaszországban először általa szömlált föl, mondottunk. A' még olly kevéssé terjedt regénye: „Assedio di Firenze“ közönséges elismérést érdemel. Ő többet bizonyít be, mint talentumot, és gyakrabban mutat nagy rangú lángész' nyomaira; van neki elég élete ötven novellára és elég költői tehetsége öt költeményre. A' bevezetés, ama fejezet, mellyben Angelo Mihály egy titkos küldetést kap, több részeknek kezdő szavai és végzete ritka és túl nem haladható elmetelhetőséget árulnak el. Florencznek utolsó halálos vonaglászai, Ferrucci Ferencznek, ellenségei és a' sors ellen, mellynek amazok eszközei valának, küzdései, mesteri kézzel vannak rajzolva és festve, mondhatná az ember, mintegy kőbe metszve. A' történet néha hőskölteményi méltóságra emelkedik föl. Ama fényes visszamemlékezésre szánt lapok felett, mellyeknek elfelejtett és elfajult fíjainak keblébe a' lelkiösméret' mardosásának tövisét kellene nyomniok, Florencz' régi szabadságának árnyéka lebeg. Mi, egy mostani napnak sugáritól világított régi és nemes emléket látunk benne, melly megaranyozza ugyan ezt, de keresztül nem hatja, és véleményünk szerint ebben áll a' munkának hibája. Valóban a' multkor egész épségében, nagyságában és dicsőségében van leírva, de a' jövőendő, és a' nép' buzdítása hibázik. A' pompa legyőző fénnel bir, azonban keseredést és kétségbeesést érzünk ott, hol hitnek kellene lennie. Ferruccival inkább óhajtunk hazája' romjai közé temettetni, mint annak újraszületéséért élni, és ámbár az író' lelke, minekutána az emberi nem felett átkot mondott ki, erejét és munkásságát megtartja, de a' tömeg még is másnemű. Olly emberekre, kik tiszta kötelességi érzetből a' nélkül, hogy a' következményeket megszámolnák, képesek magokat föláldozni, ritkán találunk; a' mi elszánásnak látszik lenni, gyakran nem egyéb mértékfeletti reménységnél. Attól félünk, hogy a' szellem, melly ezen politicus reményekben uralkodik, több embergyűlölőt, mint mártírt fog teremteni.

Ezen két ellenkező törekvés között ama más kettőnek megfelelőleg, mellyek a' társas világban nagy munkássághoz fogtak, a' literaturai világban egy névtelen felekezet mutatkozik, melly majd egyik majd másik oldalra hajlik, 's ez néhány egymiből áll, kik literaturai eclecticismust követnek, 's utánzás és újítás, a' régi és új között ide 's tova inganak, néhányan, mint Nicolini a' „Foscarini“ és „Procida“ szerzője, és Warenco Károly, egy piemonti, Cevából, regényes ékesítményű remek rajzzal birnak. Mások mint: Recanati Leopard (ki mult évi Julius 14-kén halt meg Nápolyban) a' jelenkor' érzéseit és gondolatait olly írásmóddal igyekezzenek előadni, melly a' classica formára emlékeztet. Sem az elsőnek drámái, sem a' másodiknak petrarcaféle énekei nem érdemlenek véle-

ményünk szerint olly nagy hírt, minőt hazafias gondolkozásmódjok által, mellyel telvék, szereztek magoknak. Az előbbiek valóban válogatott költészetü darabokat foglalnak magokban, és az utóbbiak mély komolyság' szellemével bírnak, ez az időnek bélyegző jegye; azonban mind e' mellett is törekvései azok egy olly átmeneteles korszaknak, mellynek rendeltetése a' jövőendő' elenyésztetése.

Rossininak, és más hasonló characterűeknek szüleményei az előbbiekkal egybehasonlítatva alsóbb rendűeknek tetszenek. Már mint műdarabok is a' korszak' jelen szükségéinél mélyebben állván, c' mellett a' társas újraszületést illető minden czélnek és igyekezetnek is hijával vannak. Varese, Falconetti' és mások' historiai regényeiben, imitt amott több szép jelenések vannak szétszórva, de még sem találunk bennök semmi tulajdonképen különítő bélyeget, valóban semmit, a' mi az utóvilágra átmenend.

Fő irányai szerint, körülhelől ez az olaszországi, literaturai mozgalom' characteré. Ambár mostanig, a' mint előadtuk, még igen nevezetes hatást nem hozott elő, mégis akarminők legyenek is az eszközök, mellyekkel él, kitünő benne a' nemzetiség, szabadság, egyenlőség iránti érzelem, és a' mesterséges elkülönözés iránt való gyűlölség. Hasonlóan, és talán még nagyobb mértékben mutatkozik ezen érzet a' literaturai munkásság' másik ágában, melly egy, jövőendővel küzdő népre nézve még nagyobb fontossággal bír, tudniillik: historiai szüleményeiben, mellyre egy következő czikkelyben akarunk tekintetet vetni.

A' London and Westminster Review (October 1837.) után D. F.

CRITICAI VÁZLATOK.

A' KÜLFÖLDI LITERATURA' LEGÚJABB 'S KITÜNŐBB
TERMÉKEIRŐL.

NYELVTUDOMÁNY.

Acta Societatis Graecae. Ediderunt Antonius WESTERMANNUS, Phil. Dr. Litter. Graec. et Rom. in Univ. Lips. P. P. O. Carolus Hermannus FUNKHAENEL, Phil. Dr. Gymnasii Nicol. Lips. Coll. Ill. Volumen I. Praefatus est Godofredus HERRMANNUS. Lipsiae, apud Köhler; 1836. XXX. és 201 l. Ára 1 for. 30 kr. p. p.

Ha a' philológiát más tudományokkal, a' történet—'s mennyiségtannal például, összehasonlítjuk, a' fogalom' szoros meghatározását, melly eme' más tanulmányok' egyik tulajdona, ellenmondhatlanul nélkülözzük, 's úgy látszik, mint-ha az a' legkülönbözőbb tanulmányok', részint a' nyelvtan, részint az aestheticából 'sat. csupán csak összehalmozása volna, 's hogy alkotó részei csak külső körülményeknél fogva, mellyek leginkább az ifjúság' hozományos nevelésmódjában gyökereznek, állanak elő tetszőleg egész gyanánt. A' régi classicusok, ezt ellenezhetné valaki, a' régi classicusok az ifjúi szellem' kiképezésének próbált eszközei, 's azon ismeretek' tömege, mellyet mi philológiának nevezünk, nem egyéb mint azon akármelly osztályba tartozó ismeretek' összege, mellyek a' mondott classicusok' értésére 's magyarázatára vezetnek. De ekkor, ha t. i. a' philologia a' régi classicusok' értésében, határpontját találná, ha ezentúl tudomány nyereségül nem maradna, tekintetre alig méltatnák. És ha mind a' 16 század' emberei' iparkodását, melly segédtanulmányok' határain túl hata, mind pediglen és kiváltképen a' philologia' amaz irányát, mellyet ez jelen korunkban, nevezetesen Németországban vett, figyelemmel vizsgáljuk, nem ismerhetjük felre a' valódi tudomány után törekvést, melly az emberi ismeretek' együvé olvasztását tárgyalja. Továbbá az is világos, miképen a' mező, mellyen ezen általános tudományosítás keresendő, kétségkívül nem más mint az emberi nem' történetje. E' szerint tehát a' philologia a' történettan' egyik részét tenné, ha nem fejtene olly kérdéseket is, mellyek a' történetek' körén túl léteznek, a' történeteket itt szo-

kott értelemben véve. A' philologia feladata, az emberi nem' fejlődése' azon szakát, mellyel éppen foglalkozik, törvényes mertében 's individualis alakjaiban felfogni, 's tudományosan megismerni, mindenek felett pedig annak szellemével úgy megbarátkozni, hogy a' tanuló' lelke ez által erősíttessék, érleltessék 's személyesen-eseményes láthatára korlátain túl a' valóban nemes', nagy' és szép' szemléletére emelkedjék. Valódi czélja tehát nem egyes adatok' gyűjtése, hogy azokat táblaiba helyezze, sem elvont alakok' kihozása, ha mellyeket lefigyelmezni talál, hanem a' teljes régi élet' felfogása, értelemben, kedélyben és képzeletben; és a' régi classicusok' olvasása nem csak kivonatoknak alkalmul szolgál, hanem egyszersmind — mennyiben élénk észszel párosítva a' lényegest tárgyalja — magában is már a' régiség' tudományos megsajátítása' egy fontos része, mellynek azonban, mi már magában is értetik, szükséges előzménye is legyen 's reá még több más is következze. Hogy a' Görögök' 's Rómaiak classicus kora volt legtermékenyebb vagy legalább a' legelsőbbben termékeny mező — ámbár a' görög-római philologia ma már magán meg nem akar állani, 's a' keletit 's germaniáit örömmel látja ugyan azon ösvényen haladni — ez nem csak külső körülményeken, hanem egyszersmind a' mondott nemzetek' műveltségi mivoltán és szellemi életök részarányos egészen alapszik.

Itt először nyelvekkel van dolgunk, mellyek, ha bár szükséges voltokat a' litteratura' megértésére nem tekintjük is, csupán történetileg 's összvetésként nézve, ama nemzetek szellemi történeteinek legvilágosabb tanúi, mert *szóképzői* részekben látjuk a' felébredő friss szellem' fejlődését egy ifju korban, mellyben e' nemzetek magok még egy nagyobb nemzetszalád' egyes részeit tették, másfelül pediglen *szervezeti* kiképezésekben a' legműveltebb 's legérettebb értelem' 's ízlés' munkálkodásával találkozunk, mi által az anyag a' legváltozatosb gondolatok' hajlékony eszközévé vált. Mint második szellemi eredménye a' nemzeteknek feltűnnek a' *vallások*, mellyek ha bár a' valódi vallásosság' magvát csak homályosan rejtik, mindazáltal a' természet' 's emberi nem viszonyainak egy felsőbb lényhez, saját felfogásai által még a' litteratura előtti időkben is már szellemi műveltségre, költészet 's művészetre hatalmasan befolytak. Mihez aztán a' *practikai* 's nevezetesen *politikai élet*' fejlődése csatlakozik, 's ez már az *erkölcsi-szép*' vezéreszméje miatt, melly a' régi törvényhozásban világosabban látható, mint akármelly mai státushoz, nem kevesbé figyelemre méltó, mint az emberi szellem' akármelly más egyes munkája. E' mezőn sarjadozik aztán a' *litteratura*, a' *művészet* 's *tudomány*, termékenyítve a' *cultus*', a' *status*' 's erkölcs' eszméi által.

E' szempontból kell tekinteni a' philológiát, 's hogy a' jelen munkára menjünk által, a' societas graeca' munkálkodásait, 's mindenek előtt az előszólló' elveit, melyek manifestum gyanánt a' társaság' értekezései' elejbe bocsáttattak. Itt először azon haszonról van szó, mely a' görög társaság' gyakorlásai által terjedett, 's mely kétség kívül fontosabb része a' tanításnak, mint a' leczkék' pusztá hallgatása. Ámbár Herrmann e' mondása' helyességét némileg alig hozhatni kétségben, még is azon csendes felfogás, mely az academiái életet bélyegzi, úgy látszik, nem kevesbé fontos, sőt talán még fontosabb munkálása az ifjúi szellemnek. Erre az előszólló' philologiai fejlődésmenete adatik elő, nevezetesen Reiz' tanításmódjának egy igen élénk 's érdekesen írott rajzolata, mit valamint az akkori idő némely más bélyegvonásait mindenki köszönettel veend. Ez után következik, miképen az előszólló Kant' philosophiája 's a' régiek' olvasása által, mely azonban mindenkor csak egy irányt tárgyazott, ki képeztetvén, minden erejét arra fordította: *ut lingvarum rationes usumque scriptorum quam posset certissime explicatum haberet*; miképen az, mit ő ezen studiumok' következtében az időkről, módokról, beszédrészekékről irt, másoktól félreismertetett, holott az most gyermekek' oktatásánál is már használtatik 's iskolákba ment által 'sat. Mire H. így folytatja előszavát: *Verum relabi videtur seculum nostrum in pristinam levitatem, quum multi, lingvarum scientia se jam pueros satis instructos rati, ea quae multo majora ac potiora sint consecretanda esse clamant. Eorum duae sectae sunt, una grammaticorum, altera illorum qui quas ipsi res appellant tractari volunt. Et de grammaticis quidem alii, saniores illi, modo laboriosa industria rarissimas et maxime reconditas verborum formas expiscantur, modo mira subtilitate distinctiones definitionesque excogitans verbisque exornans amplissimis, haud scio an opera maiore quam fructu; alii autem, non magis multa justaque ratione exculiti, lucem sibi inde unde sol oritur, repercussam aurora boreali, afflaturam sperantes, ad Brachmanas et Ulphilam confugiunt, atque ex paucis non satis cognitarum linguarum vestigiis quae Graecorum et Latinorum verborum vis sit explanare conantur. Qui ut hic illic alicuius vocabuli formaeve originem inveniant, tamen ad Graecae Latinaeque linguae rationem explicandam vereor ne non plus lucrentur, quam si Germanus aliquis gentis suae linguam plurima vocabula communia cum Graeca habere sciat: quo ille sua lingua nihilo rectius utetur, quam si id nesciat.*

Vizsgáljuk itt egy kevéssé a' Sz. szavait. Mi az első fajta nyelvtudósokat illeti, nem találjuk, hogy ritka formák' keresése, 's túlfinom értelem határozásuk, korunk' beljegyei;

sőt azt vártuk volna, hogy mint kitünő jeleneteket a' jelenkori diplomaticai criticát 's a' régi grammaticusok' mélyebb studiumát említse, mi által a' textussal való bánás merőbb alakot 's nyelvészeti vizsgálatok szélesebb basist nyerének. Az összehasonlító nyelvészetet illetőleg, úgy látszik a' szerzőnek nincs elég helyes fogalma. Mert ő azt állítja céljául, hogy ugyan azon szót több nyelvben találjuk, holott a' legtöbb gyökök eredeti alakja, a' szóképzők 's hajlásrészei csak így meghatározhatók — 's pedig olly világossággal, a' millyent csak kívánhatni historiai tanulmányokban — mi által a' nyelv új alapot nyer, mellyen a' tetszőleg önkényes 's szabályhagyó mint valamelly rendes szép egész' szükséges tagjai tűnnek elő. Ítéletek, mint a' millyen a' jelen, újabb időben több oldalokról hallatnak, hihetőleg félelemből, nehogy a' kötelesség alá eső studiumok' határai kelletlen túl tárgitassanak, mintha a' philologiában is 's pedig régóta, nem állana fen a' munka' osztása, 's mintha egyesektől több kívántathatnék, mint a' legfontosabb 's megbízatosabb eredmények' tudása.

Az előszó ezentúl ált megyen e' második *lectára*: *illorum qui quas ipsi res appellant volunt tractari*. 'S továbbá: *Illi vero*, úgy mond: *qui sese rerum explicatores esse gloriantur, primum eo immane quantum peccant, quod linguas veterum non rerum primam et potissimam esse intelligunt*. A' Sz. itt csaknem azt akarja mondani, hogy a' nyelv valamelly iromány' tartalmához tartozik, sőt csak azt értheti, hogy a' nyelv is része a' régi szelleméletnek 's szintúgy tárgya historiai vizsgálatoknak, mint a' literatura, művészet, státuselet 'sat. De ezt úgy is mindig tartották szem előtt, 's nevezetesen azon tudós is, kire a' Sz. itt czélozni látszik. *Nam quid instituta veterum*, így folytatja, *quid artes, quid edificationum rudera aliaeque quae oculis cerni et manibus contractari possunt reliquiae tam praeclarum atque eximium habent, quod praeferri, imo aequiparari possit ingeniorum monumentis, quae literis consignata ad nos pervenerunt?* 'S most következik egy hosszas diatribe, miképen a' nyelvnek annyival több belbecse van, mint az úgy nevezett dolgoknak, a' mennyivel a' szellemet kelljen felebb becsülni a' testnél; hogy a' régiség' irományain kívül nincs utánozható, kivéven az építészet' szobrászat' 's képirás' hagyományait, de a' melyek általában csekélyebb értékűek, mint az irományok 's a' mellyek közt sok rossz is van; hogy a' régiek' nyilvános 's privat-élete csak azért érdekes, mivelhogy az irományok' értésére vezet; hogy a' nyelv nem egyéb mint szellem testi alakban 's egyedül tör ösvényt a' legdicsőbb emlékeire a' szellemnek. Ezen összehasonlításába a' nyelvnek 's dolgoknak szellemmel és testtel — mintha másutt például, a' status

életben nem létesíttetnének eszmék — ezen becsülésre a' szerint a' mit utánozhatunk — mint a' mely esetben e' tanulás' hasznának igen kétesnek kellene lenni — e' különös parallelára a' művészet 's literatura közt — a' melyeknek vetélkedését az előszólló könnyen kiegyengeti — abba, hogy a' művészet rosszat is létre hozott — mintha ez másképp volna a' literaturában, hol az egésznek kedvéért a' rosszat is keressük 's tanáljuk — mind ezekbe bővebben nem bocsátkozhatunk, csak egyet kérdünk: vajon a' régiek' leghelyesebb, legépebb olvasása nemde az, mely azon czélt tárgyazza, melyet a' régiek, midőn írtak, szem előtt tartottak, 's nemde ilyen olvasásnál elkerülhetlen a' legkíváncsibb érdek azon tárgyak iránt, melyek előadtnak, 's hogy csak ez által foghatni fel teljesen az eszmefolyamot 's tételek' összeköttetését?

Végre következik a' graeca societas' alapítása és szerkezete, hogy az királyi stipendiumok által tartatik fen, 's hogy hasonlósága van philologiai seminariumokkal. Továbbá azt mondja: *non omnia explicari ab societate Graeca volui, sed ea tantum, quae difficilia aut corrupta essent, quorum altera recte explicando defenderentur, altera bene emendando lucem acciperent*; 's hogy alig van nehéz hely, melyben hiba nem lappangana, úgy annyira, hogy ha a' régiek hibátlanul jöttek volna reánk, a' görög társaságnak nem volna foglalatossága, 'sat.

A' történetek' folyamában említetnek a' társaság' elhunyt tagjai is: *Erfurdt*, *Passow*, 's mindenek felett az erőteljes és szellemdús *Reisig*, 's ez utolsónak pennaharcza az előszólló ellen. Azt mondja az előszólló, hogy *Reisig*, e' szó tripudium első tagját röviden mérte, mit hogy az előszólló észrevett, soha elnem tudott felejtteni; hogy *Reisig* azt Festussal (vagy inkább Ciceroval de divin. II, 34) *a terra pavienda* származtatta, 's hogy az előszólló őt azután szóval meggyőzte: *tripudium aperte appellendo dictum, neque alia mensura esse quam repudium aut propudium*. *Reisig* életének utolsó éveiben szorgosan űzte a' deák etymológiát, 's ennél fogva alig elégedhetett meg ilyen leszámaztatással. Az előszólló bizonyosan arra czélt, miképen d l-lé lesz például ezekben *dacruma* és *lacruma*, *δαῖρον* és *leuir*, *odor* és *oleo*, de mi megfordítva nem megyen, mi után ezeknek, *meditari* és *μελεῖν*, *μέλειν* rokonsága igen bizonytalan — hol azonban a' magánhangzó' változása még nem magyaráztatik, miután ebben: *pello*, *repuli*, *pulsum* ez az egyes l vagy az l 's egy muta' munkája. A' fő dolog azonban az, hogy tripudium' etymológiájára szinte löketünk ez által tripodare. Az arvalisok tripodaréja (*Marini, Atti degli Arvali tab. XLI. A.*) nem más mint a' saliusok' tripudiuma, 's egy régiebb o u-vá

változása (így ALIOD, 's későbbben *aliud*) a' diák nyelvben szabályszerű. Világos, hogy ennek alapja *pes*, melynek magánhangzója a' sanscrit-ban a' közönbös ā (*padas*), a' német nyelvekben o és u (*fötus* goth., *vuoz* althochd.), a' görög nyelvtörzsökben ellenben o és e közt ingadoz, mint ezekben láthatni: *πέλα*, *τράπεζα*, *ἐκατόμπεδος* 'sat. azután: *πούς*, *τρίπους*, *τεῖπος* 'sat.; a' nints a' deák nyelvben egymás mellé való: *pes*, *quadrupes*, *quadrupedare*, *tripodare*, *tripudium*. A' *ter pede humum quater*, mint a' saliusok 's más itáliai tánczosok, végre a' tuscus ludiusok' módja ismeretes. Mint lehessen továbbá pelloból ezeket propudium, repudium leszármaztatni, nem látom. A' jelentés világosan mutat arra, mi alakra nézve legközelebbben van. Nyilván e' mellett: *pudere*, más harmadik hajlításmódú igés cselekvő jelentéssel „megszégyeníteni“ vehetünk fel, minél fogva, repudium „megszégyenítő visszaküldés“, propudium pedig „megszégyenítő elkergetés“.

A' görög társaság' munkálatai, 's ez igen nevezetes, nem mozognak ama' kis körben, melyre az előszólló korlátozni akarja a' philológiát. Az egyes értekezések' tartalma ez: Dr. Herrmann C. Fr. Marburgi professortól, Plató' törvényei III, p. 699 c., hol *ἡ δὲ δεῖλος ἐλεύθερος καὶ ἀφοβος* helyett: *ἡ δὲ δῆμος ἐλ κ. ἀφ.* olvastatik, mi által a' hiányzó subjectum kiegészítetik, 1—17 l.; Dr. Sprengel L. müncheni professortól, igazítások Polybius' vaticanumi excerptáihoz 's Julius Victor Ars rhetoricájához, 18—38 l.; Dr. Göller F. coblenzi professortól, magyarázatok Caesarhoz 's Tacitushoz, a' középkor' irományaiból, 39—116 l.; Dr. Trendelenburg F. A. berlini professortól, ezen szó accusativus (mint a' görög *ἀντιαιτική πτώσις*, az az effectivus casus helytelen fordításának) magyarázata, 117—124 l.; Dr. Volkmar Fritzsche F. rostocki professortól, Aristophanes két személyéről (a' Hyperbolos anynyáról 's a' *pathicus* Kinesiasról), 125—158 l.; Dr. Westermann A. lipcsei professortól, Pausanias' első könyvének magyarázata (hol mások közt sok archaeologiai pont fordul elő), 159—186 l.; Dr. Bergk T. hallei collaboratortól, Pindarus' corinthisi Xenophonnak szólló skolionáról, és conjecturák több költőhez, mint Empedocleshez 's kytherai Philoxenos *δειπνον*-ához, 187—208 l.

Götting. gel. Anzeigen (St. 169. 1836.) után V. A.

Über die Kawi-Sprache auf der Insel Java, nebst einer Einleitung über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts. Von Wilh. v. HUMBOLDT. Erster Band (bárá Humboldt Sándor' előszavával). XXIV CCCCXXX és 312 l. 4-részbën. Berlin. Dümmler in Comm. Ára 7 for. 30 kr. p. p.

A' munka' szerény czíme a' kawi — vagy is Java' költői nyelvét tüzi ki czélul. Csekély várakozást gerjeszt ez, mert a' kawinyelvet tudósaink' nagyobb része nevénel fogva sem ismeri; sőt lesznek, kik a' Sz. iparkodását, mint ismeretlen sereg' nyelvét tárgyzót, helyesleni nem fogják; lesznek, kik szerint illyesmirül rövidebben kelle értekezni. De épen ebben mutatkozik a' Sz'. valódi nagysága, hogy nem csak elrejtett 's ismeretlen tárgyat kedvelt meg mások felett, hanem hogy azt, a' nyelvtudomány' mostani állapotához képest, ki is merítette. Ha az emberi nyelvekben, mint kell is, belső és külső befolyások által minduntalan változó észszüleményt lelünk; úgy magában érthető, miképen az anyag' helyes felfogása mellett, csak mélyen beható 's terjedelmes történeti studiumok által készülhetünk el; mint például, senki sem fogja érteni a' sanskritot, felsőbb értelmében e' szónak, kinek a' régi indus népről 's országról kielégítő fogalma nincs, melly kívánat' fontossága leginkább kitetsző az újabb nyelvek' tanulásában, mint a' melly az illető népek' 's országok ismerete nélkül igen hiányos. Sokan a' régiségekben csak a' nyelvelket keresik vagy kereshetik; sokan ellenben csak a' történetek' látható emlékeit vagy kitünő tetteit vizsgálják. Jelen munka' szerzője ellenben mind régi mind újabb nyelvek' és népek' szemléletének valódi szellemi központján áll. Ha a' tágas mezőn egyest vizsgál, az egészet környelve szorgosan gyűjti a' tárgy' elszórt szárait, mellyek által azt végre biztosabban 's tökéletesebben megismerhetni: ha nyelvtől indul ki, a' mit tenni szeret, kitetszik egyszersmind a' literatura' pontos ismerője, a' történetek' mindenoldalu' vizsgálója, végre a' minden mélyebb igazságba beható philosophus. 'S így és illyen munkálkodásnak szinte egy, akár melly ponton kezdjen; sőt ha a' föld legtávolabb szugából indulna ki, ha tetszőleg a' legparányibb nyelvvel foglalkoznék is, nem csak mint vizsgálásmód' példája volna tanúságos, hanem fontos következelmekre is vezetne 's így ismereteink' körét tágitaná. Más részről Java' nyelveinek vizsgálata sokkal fontosabb, mint első tekintetre gondolnók, mert Java az ó-indiai élet' malai életjelenetekké átképzésének középfoka; e' szót malai legtagasb értelemben a' déli tenger' főtörzsökeül véve. Javától függ a' néptörténetek' eddigelő alig érintett 's igen nehéz né-

melly kérdéseinek megfejtése, mint az, a' malai néptörzsök' különös voltáról 's a' föld messze részeire terjedéséről, Ó-India' egybeköttetéséről a' nagy délkeleti földrészekkel, indiai 's malai elemei' vegyítése' módjáról 's mértékéről 'sat. A' honnan tehát a' munka' e' nyomtatott első része csak India' 's Java' összeköttetését írja le, hogy terjedelmes de biztos alapon nyugodhassanak a' Kawi-nyelvet illető különös vizsgálatok; ámbár az itt is már közölt nézetek' 's eredmények' gazdagsága, a' német tudomány által még nem érintett e' homályos mezőre fordított történetirási szorgalom olly nagy, hogy e' rész is már történetirási fő munkának tartathatnék.

De nem elégedett meg a' Sz. e' történetirási bevezetéssel, még mást is, az emberi nyelvről általános nézeteket magában foglalót, bocsátott előre. Ez ámbár nem szükségesen függ össze a' munka' főtárgyával, mindazonáltal igen örvendetes, hogy a' gondolkodó, ki ideje' nagy részét nyelvek' belső egy — 's külső különbségei vizsgálatára fordította, ki talán több egyes ritka nyelvet tudott, mint más valaki tudós kortársai közül, halála előtt még időt talált, nyelv-studiumai' főeredményeit terjedelmes és világos előadásba gyűjteni. Azon munkák, mellyek „közönséges nyelvtudomány“ nevezete, vagy hasonló czím alatt rokon tárggyal foglalkoznak, sokszor félre vezetők 's tehát kevés figyelemre méltók, és alig lesz köztük, melly több tudománnyal 's különbözőbb nyelvek' ismeretével felfegyverkezve, a' dolog' velejébe mélyebben behatna, mint ez. Egyiránt megismeri mind az eredetit és szükségest az emberi nyelvben, mind az eseményest, történetit — 's azon emberi tehetség' kikutatása, melly szellemi 's érzéki összeköttetését csudálásra méltóképen nyilvánítja, az emberi nyelv, szabadon áll elő, azon szerencsétlenségünkre olly gyakran felvett ellentéttil historia 's fensőbb szükség között. És valahol újabb időben valamelly különös nézet' egy oldalu túlüzése által félreértések támadtak, mint például a' szó' alakja' vizsgálatában, ott megelőzi az ezentúli félreértést, az itt uralkodó nyugodt 's kimerítő felfogása a' dolognak.

Itt azonban nyelvről nem csak általános nézetek közöltenek. Sok különös jegyzetek szórattak el nyelvészi tárgyakról, mert a' Sz. minden lehető alkalommal él, hogy tapasztalatai 's észrevételei bő tárából minél több fontost közöljen. A' Sz. bő tudományát sokszor meglepőleg tapasztaljuk elszórt kis jegyzeteiből.

Valamint a' tárggya, szintolly csodálatra méltó türelemmel bocsátkozik a' Sz. mások' véleményeinek vizsgálatába. Szívreható példákat találunk, miképpen ifjú sótt legifjabb kortársaink igyekezeteit a' legjobbra magyarázni 's érdemeiket méltatni iparkodott. Mindenhol kiválasztja a' legjobbat,

jóra fordítja, a' lehető't 's nem akarja ismerni az eltérőt. Alig csuszán ki neki egy kis czafolás; csak egyszer nem nyomhatja el elégtelenségét némi megfoghatlanul zavaros leírásokat tárgyazólag, midőn Marsden, Raffles, Crawford 's hasonló útleírók említetnek, 's itt is szíves örömmel ismeri meg az érdemest, a' dicsérendőt.

Ismereteink' 's vizsgálataink jelen állapotánál fogva megnyit nélkülözzünk még, hogy a' föld' nyelveit 's literatúráit teljesen ismerjük, senki nem érezte inkább, mint a' Sz. a' mire munkájának több helyén czélozik. Azon nyelvek' tág körében, melyek itt felhozatnak, mennyire ismerhetni, hiányzik még az africai nyelvek' csoportja, 's ezek közül a' csudálatos szerkezetet mutató wolof-nyelv; 's csak a' madagascarira van egy kis tekintet, mint a' melly a' malai nyelvekkel szoros egybeköttetésben van. Végetlen mező nyílik itt jöendő vizsgálatoknak, 's kedvező csillagzat gyanánt vezetendi a' jöendő' buvárait azon férjfiú, ki nem csak eddigelő legtekintetlenebb 's leghomályosabb nyelvekbe, milylenek a' malai, bask, az amerikai és sanscrit nyelvek, legörömostebb merült, hanem a' csak igen nehezen szerzendő vizsgálat — eszközök előteremtésére semmi fáradságot 's áldozatot nem kímélt.

Götting. gel. Anzeigen (St. 202, 1836.) után V. A.

LITERÁURA-TÖRTÉNET.

Geschichte der poetischen National-Literatur der Deutschen von Dr. G. G. GERVINUS. Erster Theil. Von den Spuren der deutschen Dichtung bis gegen das Ende des 13ten Jahrhunderts. 1835. VIII. 476 lap. — *Zweiter Theil.* Vom Ende des 13ten Jahrhunderts bis zur Reformation. 1836. 480 lap. 8.

Illy czímmel is.

Historische Schriften von Dr. G. G. Gervinus. — *Zweiter Band.* Geschichte der deutschen Dichtung. II. 1836. Leipzig. Engelmann. Ára 7 for. 30 kr. p.p.

Ezen érdemtelen és tartalomdús munka' előszava nehéz-zé teszi ezen munka' híres történetírója szempontjának fel-találását. Fontos bevezetésében (141.) nyilván mondja: „Nem szándékom ezen literatúra' dolgozói' és tudós ismerőji' szá-mára írni, sem az olvasók' különös osztályaéra; hanem; ha

elsülno, a' Nemzet' számára. A' ki költészettörténetet akar írni, nem szabad, mint GRIMM kívánja, vizsgálatai elébe célt tennie: neki jót, rosztat egyiránt kell tekinteni. De a' ki egyszersmind előadni 's egy történeti műben művészileg akar eljárni, kis teremtményét belső törvények szerint kell alakítania; aprólékos nyomozásokat ne hordjon a' néző' vagy olvasó' szeme elé, — és nem csekély fáradságomba került művemben a' fáradságos nyomozás' és sokolvasottság' nyomait elkerülnöm“ 'sat. Nem történetet ígér és épen ebben kívánja megkülönböztetni művét minden tudományos kézikönyvektől; sőt szemrehányásoktól fél, hogy tudós tapogatózó művet adott azon mezőben, hol még a' tapogatózó történet' számára olly sok munka maradt. Előszavában ellenben panaszkodik, hogy nem csak a' publicum' és élet', hanem a' tudósok' számára is kell írni; továbbá néhol szemrehányásoktól fél, hogy a' történeti előadással keveset gondolt. — Alkalmassint későbbben vevé észre Szerző, hogy tárgya' előadása' folytatában itt ott a' csupa előadó történet' útjától el hagyta magát csalni a' történetnyomozó' és aesthetikai okoskodó' mezejére, a' minek, első célja szerint, nem kell vala történni. Való, hogy ezen elcsalatásnak nem kevés lelkes jegyzeteket köszönhetünk a' művészetre nézve; de nézetei' előadásában sokszor hiányzik a' világosság, gyakran elcsúlyed a' lelkes reflexiók' özönében. — Minthogy Szerzőnek nem főcélja volt a' történetnyomozás, figyelmünket mi sem főkép arra fordítandjuk, csak megelégszünk ezen észrevétellel, hogy ő illy nyomozásában éles tekintetet, vigyázatot, megfontoló tehetséget és pártatlanságot különös mértékben egyeíteni látszik. — Hogy ő mint a' történet' mezején előadó művész nevezetes fokra iparkodik, nehéz tárgya' egész előadásából láthatni, melyet ő, mint egy létszeres növényt, előtünk természetesen hagy kifejlődni, — és épen ebben áll a' munka' fontossága, melyért ennek párja a' német literatúrában, és így semmi másban, nincs. Hogy az út, mellyen Szerző járt, új és nehéz, maga is mondja.

A' mi pedig főkép a' magát a' munkát illeti, a' Szerző' szavaival ezt legjobban characterizálhatni. „Felvállaltam, úgymond, a' német költészet' történetét kezdete' idejétől elbeszélni azon pontig, hol sokféle sors után a' költészet' és általában minden művészet' egyetemes és legtisztább characteréhez legközönségesebben és határozottabban közelíte. Kezdetét olly időkből kellett fölkeresnem, melyekből lételének alig maradtak fen észrevehető nyomai; különféle időszakokon át kellett őt kísérem, midőn majd barátok' nyomása alatt méltatlan jármot túrt, majd a' lovagok' zabolátlansága alatt a' legveszélyesb irányt vevé, majd honi czéhbeliektől békókba veretett, gyakran pedig a' betolakodó idegenek ál-

tal hódítatott meg, miglen általánosabb felvilágosodástól támogatva, mérséklés által szabaddá küzdé magát, a' maga urává lett, és a' kevéssel előbb viselt szolgaságot hoszúló hódításokkal fizeté vissza. Minő sorsokat szenvedett, minő akadályok léptek elebe, mint viselé az egyiket 's győzé meg a' másikat, mint erősödék belsőképen, mit kívánt külsőképen, mi szerzett neki végre saját hecset, tiszteletet és hatalmat, egyetlen fősteménynek próbálnia kell szem elé terjesztetni.“ De „a' történet' vonalmainak valamiczélra, valami nyugpontra kell jutniok, ha tanúságosak akarnak lenni, — mert a' történetnek, mint a' művészetnek megnyugvásra kell vezetni, és valamelly történeti műdarabtól sohasem szabad vigasztalatlan eltávoznunk.“ Ez ugyan Németország' politicalai történetében, egész a' mai napig, nem eshetnék meg; de a' német költészet' története „ha egyébként a' történetből igazságokat tanulhatni, olly célra jutott, honnan haszonnal áttekinthetni az egészet, megnyugtató, sőt föl-emelő benyomást vehetni, 's a' legnagyobb tanúságokat vonhatni“, — ezen czélt pedig a' német költészet' történetében Szerző csak az utolsó századok' enyésztevel találá meg, azért elbeszélésével addig kellett lefelé jönie. „Ezen cél nem mesztérségesen általam szerzett, mond a' Szerző, czélomra készített vagy költött, hanem a' dolog' természetében alapúlt. Világtörténetben valami történetek teljes sorának legmagasb czélja csak ott lehet, hol az eszme, melly azokban megjeleni törekszik, valóban áttör, és hol az által a' társaságnak, vagy emberi művelődésnek lényes kívánata eléretik,“ — ezen czélt pedig Szerző szerint a' német költészet elérte. „Olaszok, Spanyolok, Francziák, Angolok különfélekepen foglyai maradtak a' görög-római vagy alexandriai műveltségnek; a' Németek pedig egyedül folytaták a' meredek, de tanúságosb utat, és a' görög bölcsesség' és művészet' legszebb virágzatára jutottak, hol aztán az előbbi és ezen században a' hellen régiség' minden nagy embere megtalálá fordítóját, tanítványát, vagy képmását. Goethe és Schiller olly művészetideához vezetének vissza, mellyet a' Görögök óta mindenki csupán csak sejtett; — ők öntudattal vezetének a' mai érzelem és gondolat-gazdagságnak az antik alakkal való egyesítésére. Így lön épen ezen nemzet, melly egykor épen azon eszméket, melyeket Socrates és Krisztus a' szív' művelése végett az új nemzetség közé hintének, és a' csirákat, melyeket Aristoteles minden tudományok' számára vetett, a' régi nemzedékkel együtt eltörteni akarni látszék; így lön épen ezen nemzet elrendeltetve arra, hogy először a' Messias' tanítmányát tisztítsa meg, aztán pedig törje meg a' művészetben 's tudománybani ízetlenséget; úgy hogy már hangosan hirdetik szomszédink, hogy lélek' és szellem' valódi műveltségét csak nálunk

kell keresni, valamint a' régiekkel való minden ismeretséget csak általunk lehet eszközölni; — hogy literaturánk nyilván úgy kezd Európa felett uralkodni, mint egykor az olasz és francia uralkodott Európán.“ Mint jutott a' német költészet ezen magas önállóságra, Szerző XI szakaszban adja elő, tiszteletre méltó gazdagsággal tárgyban és élelsmű fejtegetésben; noha nem minden következményekkel érthetünk egyet, minthogy Szerző rövidebb úton is eljuthatott volna azokra. Menetele, mellyet fölvet, ez:

I. *A' legrégebb költészet' nyomai Németországban*, melyről csupáncsak jelentéseink vannak fenn, mutatók, hogy a' német ének egykor sajátos és hősi nép-ének volt.

II. *A' népvándorlás' hatásai a' történeti népköltészetre.* — A' népvándorlás az egyes érzemény költői; kerekded elbeszélését feloldozta, kiszélesítette, és nagyszerű viszonyokra terjesztette ki, mellyeket egy érzeménybe foglalni 's egy hangai előadásba zárni nem lehetett; hanem a' képzelet azt egy saját világú nagy képpé alakítá, melly az ember' egész lelkét elfoglala, — ez vala a' nép-eposz. — A' német énekeknek Nagy Károly rendelte gyűjteményét Szerző úgy tekinti, mint egyes töredékdalokból lett összetételét nagyobb epoksi költeményeknek. Az újabb vagy német költészet' romanticiájának alapját (ellentétben az antikkal) Szerző a' történetek' távolában találja, mellyek költőileg későn fogatnak fel, ellenben a' Görögök azt éneklék meg, a' mit idejök nyujtott 's körülők és mellettők volt. Ezt plasticus világossággal lehetett felfogni, de az időben és térben messzelevőt csak képzeletben, a' mihez járult még a' kedély' homályos országába való bevezetés is, főkép a' kereszténység által.

III. *Papi költemények a' kilencedik században.* Bélyegeztetik a' két evangyeliomharmonia, az *Otfried'* felnémet-földije (Krist ed. Graff), és az alszász (Heiland ed. Schmelzer). — „A' német nemzetségek' Európában való elterjedése- így szól tovább- volt az első, mi a' Németek' költészetére erősen hathatott 's azt tartósan foglalatostokdathatá; szorosan összekötve volt azzal a' kereszténység' elterjedése a' Németek közt, történet melly elég hatalmas volt egy költői időben a' német költészetet ébreszteni, nyelvét és alakját az új hit' forrásaiból származtatni.“

IV. *Népköltészet a' papság' kezei közt.* Mihelyt a' papok bibliai tárgybol kifogytak, népénekekre menének által. — Az ó classica literatura Nagy Károly óta, a' szász császárok alatt élénken kedveltetett; úgy hogy a' *Nibelungen*-nek is, melly itt szépen összehasonlíttatik *Iliással*, latin forrás szolgálhatott alapul.

V. *Átmenetel a' hóhenstaufi kor' lovagi költészetére. Fran-ki korszak,* — a' barbárság' és próza' korszaka. Ugy látszik,

akkor Németalföld és Belgium volt a' műveltség' és tudományosság' menedéke; Flandriában a' 12-dik században léptek föl a' róka- és farkas regék latin költői. Ez ugyan tulajdonképpen nem látszik ide tartozni, minthogy sem német földön, sem német nyelven nem jelent meg: de Szerző két okból megemlíti, mert az állatrege, ezen nevezetes tünemény, mellynek a' középkor' legjelesb költeményeit köszönhetjük, kétségkívül német földön keletkezett, és tiszta tökélye' idejében Németországba. tért vissza, úgy hogy az egész rege' alakulását tökéletlenül ismernők, ha ennek minden dolgozatát vizsgálatunk körébe nem vonnók; aztán meg, mert épen Reinard, azon 12-dik század' középebeli deák költeménye egy flandriainak, mellyet minap Mone kiadott, tökéletes képviselője azon nemű költészetnek, melly egy időben, minő a' frank császáré, támadhatott.“ — *Fuchs Reinhart*-nak két szakaszt szentel. — 3) *Keresztes hadak*. Ezek letéteik a' régi irányt 's a' nemzetit és mait alapítják meg. — „A' szellemi műveltség a' papság' kizáró birtokából a' lovagok közé ment, közönségesbé lőn, az egyházi műveltségből költői lett 's ez által közbirtok.“ — 4) *Francia népeposz*. A' keresztény lovagi költészet most hátrább tolatik. — Nagy Károly lett a' főhős és a' roncevali útközet a' főköltemény, mellyet *Conrad* pap hozott németbe, *Strickere* pedig újradolgozott. Maga az eposz nép szájában romanzokból eredt, a' mi még most is ismerhető rajta mind francziában mind németben. Franciaország lőn egész középkor' központja, nyelve' elterjedése által. — 5) *Legendák és Novellák*. A' kor' megváltozott ízlése. A' 12dik század' első felében új szellem lépett a' költészetbe - a' történeti - a' császárkronika itt a' főműv. Düh támadta minden történetit összehalmazni, és keletkezének város- és néptörténetek, mellyeknek általában semmi történeti alapjuk nem vala, csak phantasia' játéki, melyekben a' legbohóbb szószármaztatásokat használák. Ezen legendák és novellák eltolák a' nemzeti bohózatokat és regéket. — 6) *A' népköltészet' elfajulása*. Most már a' görög mulattató költészet is befoly a' Francziákra és Németekre. Itt a' népköltészet megszűnik 's a' költői regény kezd divatba jőni. Elhatározó átmenetet képez *Veldegh* „Herzog Ernst“ és „die Eineit“ műveiben. A' forma nyer a' tárgy felett, főkép Ernst Herczeg' második részében, mert az első rész ingadozó és bizonyosan nem Veldegtől van, hanem még közelebb tartozik a' népköltészethez. — 7) *Britt költemények' behozatala*, — az Arthur-monda, melly phantasia nélküli kalandos költeményekké fajulva, ártalmosan terjedt el egész Európában. — 8) *Ó költemények új alakban*. Az *Alexander-költemény* *Lamprecht* paptól itt úgy jelen meg, mint olly nagy érdemű költemény, mint más nem egykorú közt, még

is Lamprecht' költeménye a' későbbi literatura-történetekben csak nem is említetik. „Nem hiszem, mond Szerző, hogy az akkori idő képes volt volna magasbra emelkedni; mert ezen Lambert (így is nevezi Lamprechtet) úgy látszik, a' legnagyobb eszmékhez jutott, vagy legalább azokat megindította, a' minőket akkor emberek és költők megszerezhetének, és a' valóban költői geniusra nézve kevesen mérkőzhetének vele, bár milly mesterkéletlennek és egyszerűnek lassék is egy Wolfram vagy Gottfried mellett.“ Lamprecht Alexanderben is általában erőt és nagyságot fejt ki, emeli a' lelket, midőn olly időt és charactereket fest, mellyek Némethonnak büszkesége. Mind ezekkel Veldegh nem mérkőzhetik. —

VI. *A' német népeposz' újraszűletése.* — „*Nibelungen*“ ennek igazságos méltánylása, de intés is azon iskolai szokásra nézve, melly szerint költői becstelensége előadatik Homér ellenében. — *Gudrun* a' német Odyssea, mint amaz Ilias. E' két költemény középen áll a' népköltemény és a' szerelemdalnokok' udvari költeményei közt. *Gudrun* még tisztább 's inkább a' népköltemény felé hajlik; a' *Nibelungen* ügyetlenül összetéve két különmemű részből, jelen alakjában a' 13dik századé.

VII. *A' lovagi lyra' és eposz' virágzata.* „Az idő' egész műveltsége most a' lovagi ranghoz vonúlt vissza, melly a' kereszténység' védelmezése' és terjesztése' érdemével együtt az erkölcsi, értelmi és szépművészeti műveltséget is magához vonni kezdé, és a' keresztényi ábránddal (a' hitetlenek' megvetése) még a' rang', hatalom' és műveltség' ábrándját is egyesíté. E' mellett a' kül viszonyok és a' bel mibenlétek az egyes embert önmagára, az akkori világot pedig a' jelenre utasíták. — A' Barbarossa Fridrik alatti szép emelkedés' eltűnése után Németországban minden valami nem földi dicsőségre vágyott, kedves lett a' nézelődő élet. Ezen szenteskedés mellett valami frivolitas és vidor életphilosophia uralkodott, mellynek amazzal való ellentéte a' költészethől is kiteszik. Azért olly örök és szüntelen visszatérő Németországban a' szerelemdal' és eposz' themája, a' szerelem' és öröm' éneke. — De a' múlttól való elfordulás és a' jelenre való irány nem kedvezett az eposznak, mellynek eleme a' múlt, de igen a' lyrának és dramának — és ezért tolakodott a' lyrai és dramaí character az eposzi költészethöz — 's ebben különböz a' mai eposz a' régítől. — A' szerelemdalt Szerző férfiatlannak; asszonyosnak mondja, — és kimutatja az elpuhultságra való átmenetelt *Vogelweidi Walther*' korábbi és későbbi dalai' összehasonlítása által, valamint az új eposz' kifejlését *Aui Hartmannban* és *Gravensbergi Wiantban*, virágzása' tetőpontját *Eschenbachi Wolframban*, *Strasburgi Gottfriedben* pedig annak puhává és játszóvá lett elfajulását.

VIII. *Korábbi költemények' újraszületése. A polgári e-lem' első nyomai.* 1) *Didacticus költészet.* Már az előbb említett költőkben is mutatkozik valami előszeretet a' tanítói hanghoz, mihelyt pedig a' költészet a' belső emberről kezdett megszólalni, megvolt az átmenet az emberi természetről, hivattatásról és kötelességről való gondolkodásra, ehhez járult még aztán a' philosophiának a' deák iskolákból és cle-rustól a' világiakhoz való átmenetele. Különösen előadatnakitt *Thomasin Tirkler*, és a' három fő poéták *Strickere*, *Würzburgi Conrad* és *Emsi Rudolf*. 2) *Legendák*, komolyak és nagyobbak, jámbor fölhevülésben, ájtatos elfogultságban, bűnbánkodásban és keresztényi alázatban írvák, vagy — ha a' szenteknek úgy tetszik — *költvék*, és ezek mellett olyanak, melyek novellákkal és bohózatokkal egy vonalon vannak. A' legcsömörletesb bohóskodások történtek Szűz Máriával, ki Isten és Krisztus fölibe tétetik. Ezen világilag-papos garázdaságnak elő kellett idézni ellentétélet, meg is találá azt főkép az állat-eposzban. 3) *Fuchs Reinhard*, — melly czím alatt Szerző az állatregékről 's azok szerzőjéről és helyéről értekezik. 4) Ezen cikkely' czíme *Würzburgi Konrád és Emsi Rudolf*, mint fő személynökei azon iparnak, hogy lehető szilárdan maradjanak az eposzra nézve a' lovagi úton; mint a' lyricában *Zweteri Reimar* és *Lichtenstein Ulrik*, de erejük immár lankada, minthogy áthatva valának a' polgári elemtől. „A' hohenstaufi császár' költészi és eszmei ügyekezeteivel lesülyedt a' költészet is; még egyszer próbál versenyezni a' régi művészettel, de az csak szerencsétlen maj-molás lett. — Ezen térponttal végződik be ezen literatura-történet' első része, a' második kezdődik a' kilenczedik szak-szal.

IX. *A' lovagi költészet' megbukása. A' közelebbi idő' tüneményeinek áttekintése.* Szomorú rajza ez a' csaknem egészen elhaló költői szellemnek, melly az erők' megoszlása és kimerülése által lett megalacsonyításából származott a' költőknek és költeményeknek. Feloldoztaték és elgyengüle ez is a' német birodalommal együtt. „Előbb megpróbálák a' hohenstaufi császárok, ha ideiglen és gyümölestelen is, a' német erőket egy pontra irányozni; de most minden elhull egymástól, ki mint tud, úgy ügyekszik magán segíteni, ki ki önmagát iparkodik megnyugtatni, nem aggódva az egész' mintlétevel 's mások' tetszésével.“ — Így volt a' költészetben is. — „Mióta Würzburgi Konrád nyilván felszólalt, kiki ön kénye és tetszése szerint költött, nem gondolva avval, használ-e, vagy árt a' világnak, kedvére van-e annak vagy terhére, és minden nyoma elsikkad azon gondolatnak, hogy összehatni kellene a' német művészet' és dalnokrend' tisztes rangjának alakítására és annak egyes tagjai' magasb

elvek szerint való megvívására. — Csak hamar eltűnik még fogalma is a' művészetnek, vagy közönségesen általsiklik mindenféle ismeretre és tudományra, a' 15dik században pedig a' költészet' törzsöke lassanként két nagy ágra oszlik, egyik oldalon a' régi költői tárgyak prózai beszédbe lépnek föl, másikon új történeti, tudományos és mindenféle prózai tárgyak költői beszédbe szoríttatnak, mellyek a' képzelődés' minden felfogásának ellenállnak. — A' művészet' aristocratiái pártolása az előkelőbb polgárokig lejt és az egész Nemzet' polgári kifejlődésével halkán haladt, a' reformatiókor pedig mindenki' tulajdona volt, mint ezen idő' semmi más nemzeténél. — Ezen themáról szól Szerző e' rész' hét szakaszában, mellyek tárgyai ezek: krónikafélék — gnómi költemények — Graal' és a' kerekasztal' regecsportja — Karolingi regecsport — Német regecsport — Legendák és tanító költészetek.

X. *Átmenetel a' lovagi és udvari költészetről a' népköltészetre a' reformatio' korában*, hol hat szakasznak ezek a' tárgyai. Mysticus és scholastico — theologicus és philosophicus költészet (valóban minden költészettől ment, érzék fölttibe, annálfogva prózába átmenő) — Példák (főkép Boner, sokkal jelesb mint Strickere és Renner) — Erkölcsszónokok (Suchenwirt, Weber Vida, Beheim Mihály) — Allegoriák (Németországban sohasem különösen otthonosak és ezen korhoz koránsem valók, hanem közönségesek, aljasak és erőtlenek) — Próza regények (itt van eleme az érzelgősségnek, szerelmes regények napirenden valának) — Mesterénekek (teljes elsüljedése a' lyrai költészetnek, míg a' reformatio által isnét fölemelkedett; minden csak conventionalis külsőség volt).

XI. *Népköltemény' fölvétele*: Népelek-Bohózat és Népköltemény-Színjáték-Satyrák — Murner, Hutten, Luther — Hans Sachs. A' második rész' ezen tartalma' előszámlálásából láthatni annak gazdagságát, valamint ezen egész jelentésből az egész' magas érdemét, melly literatura- és művelődéstörténetünknek egy egész eddig igen homályos osztályába fényes világot viszen, mellynél mások övéiket meggyújthatják. — Papíros és nyomtatás igen jók.

Allgem. Lit. Zeitung (Dec. 1836.) után Sz. D.

Geschichte der Hellenischen Dichtkunst von Dr. Hermann ULRICH, Erster Theil. Epos. VIII. és 534 l. — Zweyter Theil. Lyrik. IV és 624 l. Berlin. b. Duncker u. Humblott. 1835. nagy 8-adr. Ára 8 for. 15 kr. p. p.

A' feladat, mellyet Szerző e' munkában megoldani próbált, az új philologia' legérdekesebb, egyszersmind legnehezebb

feladatai közé tartozik. A' hellen hűsköltészetnek Schlegel Fridriktől lett előadása óta sokszor kívánatos volt egy hasonló szellemben fölfogott, 's hasonló éles elmével kidolgozott teljes története a' hellen költészetnek, minthogy Schlegel a' lyrai részt csak nagyon általánosan, a' drámait pedig éppen nem rajzoló. Azomban a' hellen költészet' egyes pontjairól való előkészületek már meglehetősen megszaporodtak; és csak a' próba is, ezen egyes vizsgálatokat határozott terv szerint összerakni, érdemes munka fogott volna lenni. Egy illy vállalat' szerencsés kimenetelét ugyan egyedül azon álláspont határozná meg, melyet az író mint történetnyomozó foglal el. Ha ő a' művészetek' 's tudományok' történetét úgy tekinti, mint az emberi elme' különféle alaperejének létszeres kifejlődését; akkor valamely nép' költészetének előadásakor nem az fő dolog, hogy az egyesek teljesen, és közelebbi 's távolabbi viszonyaikban szemelé állíttassanak, vagy más szókkal, a' materialis tárgy egyes vonalmai' bőségében szélesen és hosszan előadassék, és így sovány összeköttetésben csak jelenetek soroztassanak jelenetek mellé, hanem sokkal inkább az egyesek' leglelkiosmeretesb vizsgálatából — mint eszközből a' célra — kiindulva, kell a' történeti szellemnek ezen romok' világa fölött, melyek, mint előadás' tárgya, történeti egységgé dolgozandók, uralkodni 's újjáteremtve lebegni. Az ő tiszte a' költészet' — mint művészet' — belső létszerét lehető világosan kifejteni, és ezen különös szellemi erőnek mindenütt hathatós eszmejét vagy alapelveit minden föltűnő jeleneteiben kimutatni. Minthogy pedig a' művészi műveltség' magasságára nézve a' Hellenekkel egy Nemzet sem mérkőzhetik, könnyen megengedhetni azon tekintetet, hogy a' szépség' öszhangzatát kell éppen ezen nemzetnél a' való' criteriumáva tenni.

Kedves jelenet tehát látni a' Szerzőt ezen elvek szerint bánni a' hellen költészettel. A' mások által gyűjtött anyagokat ügyekezett ő helyzetéhez képest a' legjobban használni. Azért is Szerző többnyire az újabb vizsgálatok' főkövetkezményeihez csatlakozik, vagy azokat teljesbíti, a' nélkül hogy azon vizsgálatok' kűtféjéhez visszamenne. Az új 's úgy nevezett eredeti nézetek' vadászásától, melyek' felállítását Szerző nagyon könnyűnek mondja, ha azok' valósága szintűgy meg nem kívántatnék, magát a' mennyire lehet, tisztának vallja.

Szerző a' művészetről 's annak létszeres kifejlődéséről, mint bizonyos szellemi erőről való eszméjét előadja egy *aestheticai* bevezetésben, melly egyszersmind a' művészet' különféle ágait is azok szükségében vizsgálja. Ezt követi egy historiai bevezetés a' hellen nép' és annak története' fontosságáról és characteréről, valamint a' hellen történet' első mesés kezdetéről is. Mind két értekezés az új philosophia'

mely studiumára mutat, 's kívánja, hogy a' szerző' műve ne csupa philológiai, hanem egyetemes emberi, vagy philosoph-történeti szempontból is tekintessék.

Az első kötet a' hellen *hósköltemény'* történetét foglalja magában, évszámílatunk előtt a' negyedik századig, tehát Panyasis Choerilos és Antimachos-ig, épen a' meddig Schlegel Fr. dolgozá. Az egész leczkékben van írva, 's mindenik egy egy szakaszt foglal magában. Először is a' Görögök' művészi fogalma szerint kifejtetik a' hósköltesztet' lényege és eszméje, ellentétéleiben a' lyrai és dramai költésszettel. Azután vélemények jönnek a' hellen költésztet' mesés előkoráról, főkép annak képviselőjéről, Orpheusról. Ezután történetileg különválasztatnak a' görög élet' és költésztet' főtömegei; mely után a' hóskor' és hősénekek' virágzása következik. A' homéri epósz először lényege és charactere, alakja és részei szerint rajzoltatik, aztán az Iliás' és Odyssea' külső története adatik elő. Itt végig szemléltetnek mind azon fontos vizsgálatok, mellyek legújabb időkben a' homéri költemények' származatáról, koráról és hazájáról, valamint annak későbbi elterjedéséről 's a' velebanásról tettek. Homér és az ő követői 's cyclicusai közé teszi Hesiodus' költeményét; és azután egy külön leczkében értekezik a' későbbi erkölcsi vagy mysticus-vallási epószról, millyenek: Aristéas és Abaris-Epimenides-Onomakritos. Ezekhez kapcsolja az epósz művésztet' lyrai koresfaját, millyenek: Stesichoros-Xenokritos-Sakadas-Erinna. Beféjezi ezt a' hellen művészi epósz Peisandros óta. Függelékül pedig áttekintetnek a' költésztetnek epósz alakú parodiázó, tanító és lyrai vallásos fajai.

Ez tartalma az első kötetnek. A' mi az epicus költésztet' fogalma' meghatározását illeti, erre is az új művésztetheoria' szempontja választatott, mely állítja, hogy a' Görögök Aristoteles' korában sem jutottak szabályozott aesthetikai bel-tudatára saját költésztetüknek, mert ők mindig csak a' külsőségek mellett maradtak, 's szereiket mindenütt csak a' tünemények' alakjára függesztették, a' nélkül, hogy valaha annak lényegébe, vagy első szellemi egységébe hatottak volna. Minthogy a' szerző' főigyekezete ezen újabb álláspontból mindenütt kimutatni a' költésztet' 's annak fajai' első szellemi egységét a' hellen költésztet' még fennlevő maradványaiból: kötelességünk az előttünk fekvő munkának ezen oldalát főleg kiemelni; mert épen ebben áll a' hellen költésztet' ezen előadásának sajátsága 's charactere. — Előre teszi tehát Szerző a' költésztet' hármass felosztását, epósz, lyrai és drámaira, 's állítja, hogy ugyan ezt történetileg ki lehet mutatni minden nemzetek között, hol a' költésztet képződésének egész folyamát elvégezte, 's teljes virágzásra és érettségre jutott. Azt mondja, hogy a' hósköltesztet az érzemény' mo-

galmainak kinyomása vagy előadása, annak kifele való irányában és buzgásában, midőn akarattá, cselekvéssé, tette lesz, midőn az ember' külső élete gyanánt jelenkezik és a' külvilágot vele megegyezővé 's öszhangzóva tenni iparkodik. Így valóban egy Görög sem fogta fel 's határozta meg az epószt' lényegét. Plato és Aristoteles, kik a' költészet' művészi szabályainak legvilágosb tudatában éltek, az epósznak, mint általában a' költészetnek lényegét az ismeretes *μιμησις*-ben, az az nem az *utánozásban* mint Szerző fordítja, hanem a' beszéd' ereje általi *előadásban* helyezik. Ezen költői mimesis' lehetőleg határozott felfogásából kiindulva, a' szerzőnek, kí egyébirant philosophi kifejtőtehetségben nem szükölködik, meg kellett volna egyesekben is mutatni, mit értettek a' Görögök' leglelkesebbjei eposzi, lyrai és drámai mimesis alatt. Ebből aztán a' különféle költésnemek' lényege felől sokkal világosb fogalmak eredtek volna, mint a' minőt Szerző az újabb *aesthetica*' álláspontján szerzett. Az epószi költészet' *tárgyilag*os előadásmódját már Aristoteles igen helyesen megjegyezte az által, hogy ezt mondja: a' hősköltő elbeszél ugyan, de egészen *más*, mint a' kiről beszél; a' lyrai *enlegességét* pedig sokkal helyesebben jeleli meg, mint minden újabb művészi theóriák, azon megjegyzés által, hogy a' lyrai költő is előad ugyan, de maga *változtatlanul* az, kiről szól; végre a' drámai költészet, ugyanazon mélyelmű műbíró szerint, nem csak elbeszél és előad, hanem az előadó személyeket önállólag és cselekedve vezeti föl. E' szerint tehát az *epicus* idegen charactereket ad elő, mellyeket *külsőleg* (saját személye' belevegyítése nélkül) ad elő; ellenben a' *lyricus* saját élete', saját személyes léte, saját érzelmei' és saját indulatai' képét, — ha külső epószi tárgyat veszen is föl, úgy tud azzal bánni hogy azon saját *szellemi* élete mindig átvillog; végre a' *dramai* költő úgyekszik némileg mind a' kettőt egyesíteni, midőn saját szellemi személyességeket önmagokkal az általa felállított characterekkel fejteti ki, mellyek a' költőre nézve mint külső vagy idegen, önmagokra nézve pedig mint saját, belső élet tűnnek föl. Azért is nincs igazságtalanabb, mint azon állítás, hogy az ó kor' műbírói előtt a' költészet' tiszta szellemi lényege röjtve volt, és hogy általában a' régiek' szellemében gyökerezett az, hogy annak inkább csak külső, formalis különségéhez tartásák magokat. Egy nemzet sem fejezte ki olly szépen és határozottan a' költésnemek' bélyegző különégeit, mint épen a' Hellenek; és nálók a' különféle rhythmusi alakokat méltán úgy tekinthetni, mint minden költésfajt lelkesítő szellemnek hiv képmásait. Ezért is a' rhythmus' és az ettől függő muzsikai előadás' lényege sokkal alaposb nyomozást kíván, mint Szerző erre fordított. Illy elővizsgálatok a' szerzőnek más álláspont-

hoz nyitottak volna utat, mint a' milyen az, melyre az új theoria' segítségével jutott. Pedig a' hellen költészet történetének, ha az való és alapos akar lenni, sohasem szabad új theoriák' elveiből kiindulni, hanem philosophia' segélye által azon nézetekre szükség emelkednie, melyeket a' Hellenek' leglelkesebbjei részint csak jelentettek részint világosan előadának. De ez több ipart és hosszabb elővizsgálatot kíván mint föltételeetlen elfogadása és követése egy új művész-theoriának, melyet valaki egy kedvező időpontban a' legnagyobb kényelemmel magáévá tehet. A' régiek' szellemébe való mélyebb bejutás mind inkább meggyőz bennünket azon vád' valótlansága felől, melyet most a' Hellenek' theoreticus művészi értelmők felől kimondani, és a' mellyel még a' hellen lángész' művészerejét is, mellynek csak a' költészet' külső alakí oldala' felfogását akarják megengedni, megtámadni merészlik; hanemi még is úgy, hogy a' költészet' practicus, művészi gyakorlatát egy fokkal fölebb teszik, a' poéticánál és művészet-theoriánál, vagy az arról való philosophi nézetnél, miközben megengedik, hogy a' hellen költészet' teremtményei „a' művészet' szükséges lényegének 's legmagasb eszményének“ sokkal jobban megfelelnek, mint a' fogalom, melyet annak lényegéről Aristoteles felállított. Való ugyan, hogy Aristoteles és más műbirái az ő kornak a' különféle költésnemek' fogalmai' megállapításánál, a' formát is segítségül vevék. De azt tehette is a' Hellen teljes joggal, miuthogy a' határozott alakban teremtett költeményeket kivétel nélkül egy bizonyos szellemi egységre vihetni vissza és azok' szelleme a' megfelelő alak' magas tökélye által mintegy érzékítve van. Az újabb költészetet, mellyben a' szellem' és alak' összhangzó egyesülete hibázik, más, részint ismeretlen vagy legalább láthatatlan osztályozó eszközök által lehet szellemi egységében felfogni 's aztán kell különféle fajokra osztani, mellyek, külső alakuk' ingadozó bizonytalanságában, a' műbirónak a' való' semmi bizonyos criteriumát nem adják.

A' mi már a' hellen költészet' első kezdetét illeti, melyt a' régiség főleg *Orpheusz'* nevével szokott megjelelni, próbát tesz Szerző már másoktól véghez vitt megrostálása után a' kútfők' és forrásoknak, mellyek azon legrégibb költői próbák' léte, lényege és alakja felől fennmaradtak, nézetét az újabb tapogatózások által nyert következményekre átvinni, és mint jótékony közbenjáró, a' vélemények' vitáját lehetőleg eligazítani. Fölvesz egy homérelőtti, nem-epószí időszakot, mellyről pedig a' mi tudósításaink a' Krisztus előtt hat századdal nem terjednek. A' fő nehézséget, melly itt az Orpheusz felőli legrégibb tudósítások' nem létében áll, ügyekszik megoldani ezen két kérdés' szorosb nyomozása által 1)

hogyan lehet az, hogy az Orpheus' költeményei felőli tudomás a' homéri és hesiodi idôszaknál ismeretlen maradt? 2) és még is hogy' maradhatott ez fenn a' késôbb korra, a' nélkül hogy ezt Homér tudta volna? Ezen két kérdésre való felelet milly nagyon függ a' homéri és hesiodi költemények' hona', kora', származása' és kifejlôdése', lényege' és sajátsága' vizsgálatától, eléggé megmutaták az újabb tapogatózások ezen tárgyak fölött; és e' tekintetben alig van egy illetetlen maradt pont, melly azon bizonyítványokból egy orpheusi ôskor mellett vagy ellen erôségül felhozathatott. Még egy emberélet előtt az orpheusi idôszak' védôinek azon közönséges' védokait, hogy t. i. Homér' hallgatása errôl csupa eseti, vagy önkényes, Szerzô is *történetietlennék* nyilatkoztatja; mert illy fölvetel helyt adna a' legképtelenebb találmányoknak, mellyekkel a' késôbbi Hellenek különféle tekintetekbôl rakták meg a' homéri és homérelôtti idôket. Ellenben Szerzô azok' nézeteihez csatlakozik, kik állítják, hogy Homérnak, ki különbben semmi fontost el nem hallgat a' mi csak az ô költese' közönségessége előtt tudva volt, valóban azon Orpheusról és orpheuszi költeményről való tudomása *nem* volt. Ennek okai, mellyek részint honuk' különbözôségében, részint a' két költemény' különbözô céljában 's lényegében alapulnak egy göttingai jutalomíratban: *Orpheus, poetarum Graecorum antiquissimus*, még 1823-ban, ha nem történeti bizonyossággal is (mert ki fogná ezt kívánni olly dolgokban, mellyek egészen egy mesés kor' ingadozó bizonytalanságai?), legalább valószínűleg előadattak, a' mint illy nemû vizsgálatokban általában lehetséges. Midôn Szerzô e' bizonyítványokat még inkább kifejteti ügyekszik, ugyanazon úton indul, mellyet kevéssel előtte többek közt egy igen tisztelt holland tudós, *van Limburg Brouwer*, gröningi professor, az ô *Histoire de la civilisation morale et religieuse de Grecs* munkájában szerencsével próbált.

De az első kötet' középpontját nyilván a' homéri költemény' története teszi, mellyet Szerzô úgy körülményesen, mint alaposan előadott, mint az újabb philologia és történettudomány' álláspontja szükségképen megkívánja. Vizsgálódásai' következménye, mellyben a' *Wolf* halála után *Nitzsch*tôl megjelent irományokhoz csatlakozik, ez: hogy Homér' költeményei legvalószínűbben hîsi népmondák' gazdag hîségébôl, mellyet egy nagy költô pontosb kivitel és fölékesítés, néha egyes hozzátételek által is két összehangzó, épôszilag kerekded egésszé teremtett, támadának; — hogy azok századok' folytával egyesekben ugyan némi változásokat, hamisításokat és közbeszûrásokat szenvedtek; de lényeges alakukban és tartalmukban úgy, mint azokat a' hajdani mester képelte, jövének le a' régiség' késôbbi korára és hozzánk. Az istenekről 's hîsekrôl mondák'

eredetét 's további formálását Szerző igen éleselműleg fejti ki a' hellen élet' eredeti elemeiből, mellyel a' homéri költemény' egész rajzának szükségkép kezdődnie kell. Megmutatja, mint vált el 's oszlott külön a' korábbi, öntudatlan összeolvadása a' lyrai és eposzi elemnek egy Orpheus' mesés ősköltészetében, midőn religio, ország, papság és bajnokélet önállólag léptenek föl. Milly sokat tett a' hellen vallás' istenemberítő (anthropomorphicus) szelleme és a' nyilvános élet' legrégebb alakítása, midőn tömérdek apró, önálló tartományok valának egy kitünő fővel, a' hősiség' fölkeltesére, és az istenekről 's hősekről regék' támadására, elterjedésére és összeolvadására, közönségesen tudva van; és ezért Szerző ezen nézeteket méltán saját módja szerint használhatta 's újjá alakíthatta volna. Épen az istenekről 's hősekről való monda' sajátos egyesülésében és közös kifejtésében, sőt, mondhatni, kölcsönös viszonyhatásában kell keresni a' hellen eposz' valódi középpontját. Micsoda mindenféle elmés combinatiók' gazdag forrása lett ezen istenek' világa' ősi meséinek 's hagyományainak a' fejedelmek' és népek' nemzetség- és néptörzsek-mondáival való összeolvadása! Innen a' hősek' és királyok' származásáról elmés költemények, bizonyosan épen' olly régiek voltak, mint egyes történetekről, tettekről és azok' sorsáról való hősköltemények. De illy eposzi költemények szükségkép előbb foltesznek egy korábbi, istendicsőítő költészet' kifejlődését, melly, úgy látszik, Hellashan semikor sem enyészett el, hanem a' melly inkább eredetileg, az az, az eposzi költészet' virágzása előtt, nagyon sokat tett az eposzi anyag' sajátos kiképzésére. De soha, bár milly terjedelmes és alapos nyomozás sem lehet képes, Hellashan a' hősköltemény' történetét, annak első kezdeteig kísérni. Hanem még is az eposzi költészet az önállóság' bizonyos fokára hihetőleg a' hellen hős élet' virágzásakor jutott legelőbb; a' melly történeti kifejlődésében ama' mesés papi költemények' folyamát lassanként megakadályozá, és Orpheus' nevét a' hátfenekbe tolá. Hogy eposzi énekek nagy bőséggel létezének a' *trójai* korban, maga Homér legbizonyosb, kétségtelenebb jeleit adja. De ezen hősdalok' származását egy bizonyos szülhelyre visszavinni akarni, hiábanvaló fáradság. Egész Hellás széles értelemben, volt ezek' bölcsője. Mindenütt, hol a' hősekre és hőstettekre való emlékezés a' Hellenek' elméjén uralkodott, fölvehetjük, hogy ott egykor eposzi dalnokok is föléptek kik a' már meglevő mondákat költőileg dicsőítették 's nemzetök' emlékezetében mindenkorra megerősítették. Milly nagyon tett ez az uralkodó családoknak, kiknek dicsőségét magasztalák, és milly szorosan csatlakozának ezek a' fejedelmi házakhoz, Homér mindenütt észreveteti, hol erre csak alkal-

mat talál. Legörömeستهبب lépeti föl ezeket ott, hol kincs és fény és vidor műveltség emelik és szépítik az életet. Azért is helyesli Szerző azok' nézetét, kik a' hősköltészet' növendéköiskoláját nem a' jóniai kis Azzsiába, hanem az achaeus hatalom' legrégibb helyére teszik. Az achaeus hatalom' leomlása után a' hősdalt Peloponnesusból 's a' szomszéd szigetekből a' gyarmatsoportokkal, kiket a' Trója melletti hősek' utódai vezettek, átvándoroltatja azon tartományba, hol egykor a' minden hősgyőzelmek' legnagyobbika 's legdicsebbike kívívátott. Itt a' hősköltészetnek a' helymondák 's még inkább a' győzelemter' lelkesítő hatása által új táplálékot 's virágzatot kellett nyernie. De legtöbb kivándorlottak emlékezés által bizonyosan közelebb viszonyban valának a' trójai regecsoporthal. Itt tehát az anyaföldből áthozott beszédek művészi alakban és költői tartalomban egyiránt nevelkedhetnek, főleg ha megfontoljuk a' phantasia' ingerlekenységét, melly semmi életviszonyban olly hatalmasan ki nem tűnik 's olly szárnyakat nem kap, mint épen a' kivándorlottaknál, kik új hont kerestek 's találtak; és valamint az idő, úgy a' tér' távolsága is, mindent költői ködbe vonván, sokat tehetett arra, hogy a' hősköltészet a' trójai mesetömegre nézve az érettség' 's tökély' tetőpontját érje el. A' kiköltözés és a' jóniai dalnokoknak egvedül a' trójai regékre szorítása által az eposzi műza' régibb próbáinak, — mellyek legnagyobb részint éjszaki Hellasban uralkodának, és a' *thrakiai* istenek' és múzák' lakait éneklék, — szükségkép homályba 's majd feledésbe kellehanyatlaniok. Csak Lesbos sziget' hellen gyarmatai közt, kik a' thessaliai regekörhöz közelebb látszának állni, maradtak fen tovább azon korábbi időszak' emlékei, mint másutt. De ide is korán bejutott a' hősdal; mert Terpandros, az orpheusi lant' felnesés örököse, nem csak főleg eposzi dalokat énekelt, hanem nagyon hihetőleg első volt ki a' homéri énekek' hangai előadását hangrendszerének szélesbítése által tökéletesíté, 's így a' viadaljátékokba bevitte.

Az eposzi költészet' fontosságát, származásának, tökéletesbülésének egész időszakában, Szerző, a' legújabb nyomozások' történeti álláspontja szerint, derekasan rajzolja. Úgy veszi fel a' hős dalnokok' művészetét, mint az természetesen a' népdalból származott, egyesülve a' legrégibb szent költészetben nyugvo plasticus elemekkel és magasb szellemi műveltség' csirájival, mint ezeket az idő és körülmények érlelék. Ez oka, hogy a' régi hellen hősköltők képviselői valának hazájok' egyetemes nemzeti műveltségének, névszerint a' homéri időben, midőn az eposzi költés mindenben uralkodott „a' művészet' és műveltség' más ágait hátratulván. A' néphez tartozva — mondja a' Szerző — néptől és fejedelmektől és az ó királyivadék' utódaitól szeretve és tisztelve, egyformán is-

merve a' múlt' regéit és jelen állapotját, állának a' hősdalnokok a' dolgok' középpontján; ők bel rokonságot éreznék a' kornak, mellyben éltek, egyetemes miveltségével, és egyszersmind magok valának teremtetői ezen egyetemes miveltségnek, mellyet a' későbbi századok a' homéri költeményekben leginkább csudálának. Ezért dalaiknak mindenütt hangra kellett találniok, 's a' nép' életéből és a' jelen' fogékonyságából hozzájuk hatalmasan viszhangzaniok; és ezen meglható 's lelkesítő kölcsönhatásban 's annak vidám öntudatában, hogy ők egészen korukéi, emelkedék föl szellemök a' költői nézet' azon tisztaságára és azon méltóságos nyugalomra 's művészi józanságra, melly az Iliásból és Odysseából mindenütt kitűnik. Ezen két költeményben, a' hellen nép' egész miveltség-szakának következményében, az ő bel és kül tökélyök szerint, egyáltalában a' legmagasbat kell elismernünk, mit csak az eposzi múza a' hősköltészet' azon áradó bőségében, általában teremtetett. Ha volt volna valami nagyobb, vagy csak hasonló is; úgy ez, mint a' homéri eposz, épen olly sok század' nagy akadályait győzte volna meg, 's a' történeti idők' biztos tudomására jutott volna. De épen Homérrel kellett egy nagy, sokjelentésű előkornak berekesztődnie, miközben ő nyilván egy új, rendkívüli munkás és sokoldalú élet' sarkpontjának, melly hihetőleg legelőbb az aeol-jóniai Kisázsia-ban kezdett kifejlenni. Itt mondja tehát Szerző is Homért élni, mintegy 180—280 év közt a' trójai had után, és így általában korunk' uralkodó véleményéhez csatlakozik. A' hajdankornak Homér feletti műbirálatai' történeti előszámlálását, és az Iliás' és Odyssea' tulajdonképi characteristicáját, mellyet Szerző újonnan dolgozott, itt elmellőzzük. Csak az Iliásnak Odysseára való viszonyára nézve kell megjegyeznünk azt, hogy Szerző ezen pontot is vizsgálja, 's azok' nézetét veszi föl, kik állítják, hogy az Odyssea Iliáshoz hasonlítva, korábban látszik, mit azomban neki nem annyira a' forma és dictio, mint inkább maga a' tárgy 's annak választása és előadása adnak. Főpontok ebben (a' régi műbirók' nézetei szerint is) a' tengeri utak' és kalandok' előadása, a' széles földirati ismeret 's a' nép' magasb állása. Azért tartja Szerző Iliás' szerzőjét Odyssea' szerzőjének is, de egyszersmind azt hiszi, hogy ez utóbbi költeményben későbbi regéket és nagyobb szabadsággal, saját költői találmányinak közbevegyítésével használt.

A' homéri költemény' nagyszerű épületének előadását követi másik fele a' hellen hősköltészetnek, melly a' *hesiodi* dalnokiskolában nyilatkozik. Ez egészen a' *tulajdonképi Hellas'* ősi istenekről való regéi' bélyegét viseli és a' hajdankorba bizonyosan főlebb ér első kezdeteivel, mint a' jóniai eposz' eredeti csiráji. Ezért a' legrégibb thrakiai költészethez sok-

kal közelebb látszik állni, mint a' homéri költemények. A' tiszta eposzi hős-ének ott, az achaeus hatalom' megbukása után nem virágozhatott azon tisztaságban, mint a' Trója melletti hősek' kivándorlott ivadékinál. Azért ott a' költészetinkább a' papság' növekedő tekintetéhez alkalmazá magát és az újlag képződő népi élet' legközelebbi érdekeihez, és ha az hősregéket adott is elő, ezek inkább a' theogoniához csatlakozának és nagyobb részint elsikkadának a' trójaelőtti időszakban, mely a' dolgok' akkori fekvésében kellemes emlékezeteket nyujta, és egyszersmind a' legrégibb hellen hőség' bölcséjét foglalá magába. Az istenek' és hősek' születése volt az eposzi műza' főtárgya. Múltán tekinti tehát Szerző a' theogoniát a' hesiodi énekiskola' legtiszteleteseb emlékeül, és eredeti, meg nem változtatott alakjában tétovázás nélkül régibbnek tartja Homér' eposzánál, minthogy a' világ- és isten-származási regéknek szükségkép meg kellett előzni a' hős-költeményeket. A' mi még Hesiodus' neve alatt a' régieknél megvolt, újabb nyomozások' következtében, nagyobb részint későbbi kornak kell tulajdonítani, és ugyanazon szerzőtől alig származhatott. Egyes nézetek' megalapítása és megítélése épen itt igen sok nehézségekkel van összekötve, és a' célra jutásért gyakran nagy kerülést kíván. Herakles' pajzsában is sok hely Homér' szellemében van dolgozva 's a' követés' legnyilvánabb jeleit viseli. Ezért is sok helyeken nehéz a' homéri és hesiodi költészetet egymástól megkülönböztetni. Az eposzi költészet' ezen két tartományát főkép a' *cyclicus költők* olvaszthatták össze, a' mi későbbben még a' külső formába is átment, úgy, hogy hesiodi költemények, melyeket eredetileg csak töredékesen és hangszer' kísérete nélkül énekeltek, Homér-hangai mód szerint; homéri tárgyak, vagy tulajdonképi hőseinek ellenben hesiodi módon adatának elő. Mit Szerző az előadásról és a' részről megjegyez, melyet a' töredékek vevének az eposzi költészet' elterjesztésében és névszerint alakításában 's összerakásában, lényeges pontjaiban a' legújabb alapos nyomozásokhoz csatlakozik. Ugyanezt mondhatni az úgy nevezett eposzi cyclus' költőiről való nézeteiről is, kiket Szerző a' homeridákkal vagy hymnus-ének-lökökkel együtt, többé nem tesz a' hellen eposz' virágkorába. Már Hesiodussal némileg berekesztetett az eposzi művészet' tulajdonképi élete, minthogy az többé nem a' népből, kinek szelleme más irányt vett, fejlődhetett ki. Némelly köz lép-csök, melyeket pontosan immár nem ismerünk, az eposzt lassanként a' mesterkéltég' regiojába vezeték, mely a' kor-szellemmel többé nem volt öszhangzatban és csak közvetve értethetett meg 's elvethetett. Az akkori idő' tehetséges költői csak hamar át is láták ezen bal viszonyt, 's ügykeztéknek a' dús tartalmú eposzi tárgyat a' *lyrai* körbe átvinni.

Ezen kívül külsőleg eposzi alakban jelentek meg a' későbbi papilag-vallási énekek is, valamint a' tanító, részint egészen tudományos költemény és a' paródia, mellyek mindnyájan nem tulajdonképen eposzi tárgyat vevének föl, és részint általában semmi költői vagy művészi tartalmuk nem vala. Az egyes, ide tartozó költeményeket, mellyeket csak hitvány töredékeikből ismerünk, Szerző sor szerint veszi föl. Az ő cyclusi költészet' előadásának következménye körülbelől ide megy ki: Ez ügyekezett a' hesiod-homéri regekört lehetőleg betölteni, és közbenjáró 's egyesítő ügyekezetében közelített a' történetíráshoz, melly Hellásban a' ódik században csirázott fel. Ez által ez didacticus színt kapott, melly a' régibb eposztól egészen távol volt. Továbbá a' cyclusi költészet' iránya lassanként felolvasztá a' homéri és hesiodi eposz' szítlje közötti ellentétet; a' két szítl' beljegyező sajátága eltűnt, miközben azok' lényege a' nemzetiség' köréből az egyes költői szellem' egymiségének és a' művészi 's művészet' czélja által igazgatott öntudat' szűkebb határai közé átlépett. Mi részt vevének az eposz' ezen új alakításában a' philosophok, Szerző névszerint Epimenides' példájával bizonyítá be. De a' mi *Abaris* és *Aristeus*ről mondatik, bizonytalanabb, hogy sem abból csak valami historiai következményt is vonhatnánk az eposz' történetére. *Onomakritost* sem nevezhetni egyenesen epicusnak. Az ő költői művei inkább az eleusisi istenség' titkos tiszteletéhez tartozának. A' mi pedig *Stesichoros'*, *Xenokritos'*, *Sakadas'*, *Erinna'* és mások' hősi költészetét illeti, ezek nem tartoznak az eposz' határába, hanem inkább a' kari lyricába, mint az azok részint tiszta antistrophai, részint epodi alakjokról való kevés tudósítások bizonyítják. Szerző a' lyrai költészet' történetében is újra említi ezeket, mintha bizonytalanokdnék ezek helye felől. Már csak azok' dóriai karos alakja is kizárja őket az eposz' köréből, mellynek számára mindenkorra csak a' hősi hexameter *maradt*. Hősregék' és istenmesék' előadása még korán sem teszi a' költőt epicussá. Sőt inkább épen az elismert legnagyobb lyraköltők ezen eposzi tárgyat foglalák el, 's okos kiválogatással legpompásabb szerzeményeik közé szövék. *Simonides'* és *Pindarus'* költeményei is teljeseek valának illy tekintetekkel és beszélyekkel az eposzi költészet' tartományából. Szerző ezen nézet' valóságát elismervén, második kötetében a' régibb dóriai lyricának illően épen ezen oldalát emeli ki. Minél önállóbban sietett a' lyrai művészet' tökéletes éredtsége felé, annál elhatározóbban látszék a' különtség, hogy a' hősregék többé már nem valának saját tárgyai a' költeményeknek, hanem lyrai gondolatokká változtatva, csak a' költő' eszmefejlésének főpontjává levének; hogy a' lyrai költészet (mint későbbben a' drama) az eposzi kört valóban magába vevé, és az eposzi

külsőséget lyrai bensőséggé változtatá. Ezen átváltozás főképp a' sokképű külső alakban mutatkozik, melly névszerint már Stesichorossal kezdődik. Akkor a' hellen szellem' általános minovelődésiránya az eposzi költeményt már régen kiszorította saját characteréből 's határaitól, és közel vivé elenyészéséhez. Ennek mutatkoznia kellett már Peisandros' characterében, kinek korát Szerző Krisztus előtt a' 6dik századba, tehát Stesichorus után teszi, 's őt természetesen Panyasis', Chorilos' és Antimachos' vezérévé teszi. Ezen három utolsó hősköltők együvé jönnek a' dóriai lyrica' legmagasb kifejlésével és az atticai dramával; innen már az akkori korszak' egész irányából következtethetni, hogy az újra föleledő eposz bár milly jeles is a' maga nemében, nem találhatott viszhangra a' hellen nép közt, mint néhány századdal előbb. A' történetileg kimívelt értelem és a' political 's szellemi fensőbbség' önálló érzete feldúlja a' népben az eposzi költészet' valódi lenyegét.

Az eposzi parodia' történetéről, melly Hipponaxon kezdődik, valamint Xenophanes', Parmenides' és Empedokles' eposzi tanító-költeményeiről, Szerző rövidebben értekezik, mint a' tárgy' fontossága várata. Némelly idetartozók a' 2-dik kötetben itt ott bővebben előadatnak. De a' tárgynak ezen elszórt 's összefüggetlen előadása egyesekben, nagyon zavarja az egész' átnézését, mit a' közönséges jegyzetek, melyekkel Szerző szakaszait rendesen kezdi 's zárja 's melyekben sok jó van, sem tesznek jóvá.

Második kötetben következik a' *lyrai költészet'* előadása. Az eposz' virágzatával berekesztetik a' Hellenek' mesés őskora; a' *történeti élet'* első fölserkenésével kezdődik a' lyra' tulajdonképi művészete. Miként az eposz a' múltkor' költeménye, úgy méltán tekinthetni a' lyricát a' jelenkor' költeményének, de nem szorosan elkülönözve amattól, hanem annak történeti folyamatában már egymásba kulcsolódva. De a' történetnek a' költészet' mind két tartományát különválva kell előadni, miként Szerző cselekedett is. Hanem a' Helleneknek az egyszerű és mesterséges lyrai formákban olly véghetetlen bőségök volt, hogy eddig alig merészelek azoknak tökéletes átnézetét adni. Ha tehát az első próbában Szerző némellyeket kihagyott, mint az egyesek' pontosb vizsgálása mutatandja, annak oka főképp magában a' tárgyban van, melly mint egy romok' világa terül el előttünk. Ezen új előadás' folyamának rövid közleménye ez.

Az egész felosztatik közönséges és különös részre. Amaz a' lyra' kifejlődését főtárgyaiban, rajzolja. A' lyrai művészet' fogalmi irányából indulván ki általában, Szerző először a' hellen lyrica' lényegét, történeti, vallásos és művészi jelentésében ügyekszik rövid vonatokban adni, és annak eredetét a' vallásos szertartásokból, névszerint az Apolló', Ba-

chus' és Múzak' tiszteletéből származtatni. Ezután következik általános rajza a' lyrai művészet' három főcsoportjának, a' három különshellen néptörzs' individualitása, külön élete és lényege szerint, tehát a' görögök' dóriai, aeoliai és jóniai, vagy choriai, meliai és elegiai költészetének. — A' különös rész kifejti a' lyrica' történetét egyenként, és magába foglalja a' különféle stíleket és költésfajokat, költői műveket és a' költők' életirati vázolatait, Krisztus előtt a' 4dik századig. Ide ismét egy bevezetés tartozik, m' llyben a' lyrica' különféle költésfajai és stíljai még egyszer kifejtetnek és széttagoltatnak. Általában az új dolgozatoknak az baja, hogy sok bennök az ismétlés, és az előadás könnyen elfárasztja az olvasót szélességével. Az egészet felosztja Szerző három időszakra, mellyek közül az első a' népeletnek a' szabadabb helyen statusalkotmányokban való első keletkezését és képződését a' régi hősi királyság' megbukása után, rajzolja, 's ebből származtatja a' lyrai költészet' első csirázását. Ez közvetlen a' régi nómiai költésfajhoz csatlakozott, ebből pedig a' régi chór-dóriai és elegi-jóniai származott. Ezért Szerző a' nómiai költésfajnak 's annak kitünő mestercinek *Terpandrosig* és *Klonasig* még egy különös cikkelytszán, melly után aztán még az első időszaknak közönséges történeti characteristicája következik: 1) a' lyricának régibb chór-dóriai stíljai népies kifejlésében és jelentésében; 2) a' régibb dóriai lyricának mellékvonalmai, a' tisztulási és engesztelő énekek' „fölszentelő dalok" és jóság' későbbi papvallási költészete. Ezután a' jóniai lyrica és az elegia' régibb jóniai stíljai szorosabban vizsgálatk és az epigrammai és jambusi-satyrjai költészet, azok' fajaival; a' parodia mint az elegiai-jóniai lyrica' mellékvonala állítatik fel. Az elegiai és jambusi költészet' ezen egyesítésében, mellyeket Szerző úgy tekint, mint ugyanazon egység' két felét, rejtezhetnek a' könyv legnagyobb ellenmondása. Mind azt, mit a' Hellenek a' forma után *elegiának* neveztek, szorosb vizsgálat mellett, egy szellemi egységre vihetni vissza, bármilly különfelének lássék is első tekintettel a' tárgy, mellyet elegiai formába foglalva találunk. De egy egészen más szellemi irányhoz tartozik a' jóniai jámbus költészet és parodia, melly ismét magában formál egy szellemi egységet.

A' második időszak magába foglalja a' hellen nemzetiségnek, a' nemzetségek és statusok, valamint a' zsarnokság és népuralkodás közötti vitában az egyesek' különféle characterinek határozottabb alakulását és magasb kifejlését. Most kezd először a' lyrica létszeresen kifejlődni és szilárdabb elválással a' különféle dialectusok és fajok szerint a' többi költésnemek közt elsőségre jutni. Ezért Szerző előbb az aeoli lyrica' virágzatát rajzolja, azután az aeol-dóriai stílj' kifejlődését és tökélyesbülését, és a' jón-elegiai költészet' új ala-

kulását. Ehhez járul még a' *lokriai* és *dithyrambi sztil'* ágazata és első képződése. Itt ismét áll egy közönséges történeti bevezetés és ezen időszak' characteristicája. Azután következik különös története a' *lesbiai* vagy *aeol-meliai sztil'nek*, és mint ennek mellékvonala, az *asztal dalok*. Ez után megmutatja Szerző, mint alakult újjá a' régibb *dóriai sztil'* is az *aeoli'* befolyása által, 's mint származott ebből az *aeol-dóriai lyrica*. Erre következik a' *jon-elegiai sztil'* új élete ezen időszakban, és előadatik, mint fejlődött ez *lyrai elemek'* nagyobb gazdagságára, a' gyász-szerelmes *elegiának Minnermos-sal*, és a' *gnominak Solon-nal* való kifejlése által. Mint ezen *sztil'* mellékvonalát adja elő Szerző az *aesopi* mesét vagy apologot. Ezután jönnek kevés tudósítások a' *lokri sztil'ről*, 's bezáratik ez időszak a' régibb *dithyrambi költészetnek* és a' *lyrai művészet'* *atticai sztil'je* első keletkezésének történetével.

A' harmadik időszak rajzolja a' nemzetiség', a' nemzetségek' és statusok', valamint a' magány élet' individualitásának teljes kiművelődését, és így a' *lyrica'* legmagasb fokát és térpontját. Ez tehát magába foglalja az *aeol-dóriai sztil'* legmagasb virágzatát és az *aeoli 's jóniai lyrica'* hanyatlását, valamint az *atticai sztil'* elsőbbségét is. *Simonides* és *Pindar* ezen időszak' legszebb fénypontjai, melyben az *aeoli elem* a' *dóriai*val a' legdicsőbb erővé egyesült. Az *aeoli* ugyan szintugy virágzott, de lassanként hanyatlott, végre elenyészett. A' *jon-elegiai sztil'* kimenetele különös czikkben adatik elő, melyhez kapcsolódik végre az *atticai-dithyrambi sztil'* uralkodásának 's kifejlődésének, és általában a' *lyrai művészet'* alaszállásának története. Az *atticai dithyrambi költészet* ugyan eleinte meglehetősen magasságra emelkedett és meghatólag adá elő a' művészeti személyesség' hatalmát a' művészet' közönséges formáin és törvényein; de csak hamar elfajulásában a' közönséges törvénytelenység' 's alaktalanság' képe lett. Ezzel végződött be az *emberi dolgok'* kerengése. A' *chóri* alaknak és *dóriai dialectusnak* erős és méltóságos alapján szilajon mozgottak összevissza a' *jóniai* lágyság és tetszeskedő cifraság, *aeoli* szenvedélyesség és ábrandozó hév, egyesülve az *atticai* sebességgel 's élénkséggel. Egyes költő többé nem vala képes e' nagy téren uralkodni. A' *lyrai költészet* létszeres kifejlődése' fokait teljesen átlépte és immár ismét önmagában szétomlott. Szükségkép engednie kellett akkor más szellem hatalmaknak, melyek illendő előkészület után most az egész vezérelveivé emelkedének. Eltűnt a' *lyrai lelkesedés'* teremtő ereje, 's helyét, valamint a' *Hellenek'* egész belső életét, Krisztus előtt a' 4dik század' második felétől kezdve tudományos értelem, tapogatózó éleselme és elménczkedés' játéka foglalá el. Ezzel tehát Szerző, nagyon helyesen, a' költészet' történetét nem csupa művészet' történetének mondja lenni

és ettől kezdve inkább inkább literatura-történetté változtatja. Ezért a' 4dik századot méltán úgy nézi, mint a' hellen szellemkifejlődés' két különtartományainak határkövét.

Obajtvá várjuk a' következő köteteket, melyek a' dra-
maikor' és a' hellen költészet' alexandriai és római időszaka'
történetét adandják.

Götting. gel. Anzeigen (St. 190—192. 1836.) után Sz. D.

Beiträge zur Griechischen und Römischen Literaturgeschichte. Von Dr. Friedrich Osann. Erster Band. Darmstadt, Heil,
1835. X és 318 l. 8-adr. Ára 2 for. 15 kr. p.p.

A' munka, melynek első kötete előttünk fekszik, határozatlan számú értekezéseket nehezebb 's kevesbé ismert tárgyaitól a' görög 's római literatúratörténeteknek foglaland magában. Terjedelmét a' philologiai világ' javallata 's részvétele fogja meghatározni. 'S a' sz. azt hiszi, hogy ezt az által nyerendi meg, ha tárgyait egész terjedelmökben 's minden egyes részleteikben bocsátja vizsgálat alá; hogy minden egyes momentum' megfontolása 's mások' véleményeinek roslátgatása által a' bizonyosságot vagy hihetőséget csak azon pontra emelhetni, melyre ő maga vezette. Ez által végetlen mezőt nyitott magának, melyen sok más munkatársa is van, a' legkülönbözőbb terv 's módszerint munkálkodó. Sőt már hallhatni ama' panaszt, hogy a' monographiák 's egyes vizsgálatok' száma már sokkal nagyobb, mint sem hogy azokat a' literatúratörténetek' sommás előadásában, ha csak ugyan ki akarjuk tüntetni a' szellemi élet' belső létszerességét, áttekinthetnők 's használhatnók. Más felül ismét a' monographiákat túlbecsülni nem lehet, minthogy illy kövekből álló egész, a' culturatörténeti 's philosophiai szempontból tekintve, soha bármint igyekezzék a' szerző, összefüggő épületté nem lesz.

Ámbár a' munka' czíme járulmányokat ígér a' görög 's római literatúratörténetekből, mindazonáltal ezen első kötetből a' római literatura még egészen ki van reszketve. E' kötet tartalma: 1) Értekezés a' hellen elegiáiról, hol e' költeménym' eredetéről 's lényegéről; különösen azután a' symposiumi elegiáról, 's az ércz Dionysios 's elegiáról; 2) Aristotelesnek tulajdonított munka: „a' világról“ 's ennek hihető szerzője; továbbá két toldalék Chrysippos' irományairól 's Aristoteles' textusának criticájáról; 3) Vegyes értekezés Jamblichosról 's utazási kalandjairól; sicíliai Caecilius rhetorról; Alexander Aetolosról; Diotimos' Heracleájáról; némelly sírfelirásokról Platonra, végre azon epigrammáról, mely Pausanias 16, 7, 3, fordul elő.

Mi az elegiát illeti, 's különösen alakjának 's legrégebbi tartalmának eredetét a' sz. azt állítja, hogy az elegia' politikai neme nem eredetinek tekintethetik, sőt hogy az érzés személyes kifejezése, mint a' miben az elegia lényege keresendő, leginkább a' gnome' segítségével által az elegiai formát a' kedély' minden kifejezésére nézve sajátjává tette. 'S így természetesnek találja, hogy e' fogalomtól idővel több neme az elegiának, úgy mint a' politikai, gnomikai, erotici 's threnodiai elszakadhatott, sőt hogy elszakadniok kellett. Más részről azonban az elegiának e' külön nemekre szétszakasztását tévedésnek tartja. Az elegia néki az élet' poesisa lévén, ha csak ugyan szétszakasztani kell, úgy mond, szakasszunk az élet' főjeleneteihez képest. De ez nyilván még nagyobb eldarabolásra vezetne, 's a' sz. értelemlhatározása nem csak az elegiai hanem a' lyrai költészet' egész mezejét foglalja magában. Mit a' Hellenek elegiának neveztek, az csak a' formát illeté 's a' vizsgáló' feladata, mind azt mi a' hellen nemzetiség' idejében (az az kezdettől fogva nagy Sándorig) elegiai formában költetett, szellemi egységben központosítani. Nem tagadhatni, hogy a' hellen elegia Kallinos' politikai nemével kezdődik, de a' hexameter' 's pentameter' mértékes egyesítése, mi már a' szó: elegos' etymologiai jelentésében is gyökerezik 's régebbi 's újabb vizsgálatokból ellenmondhatlanul következik, fájdalomra, vágyra vagy aggodalomra mutat. Azért is az elegiát ott találjuk, hol a' mondott érzések egyesekben felelevenedvén közlés által enyhítést keresnek. Azért harsogott a' legrégebbi elegia háborúk' vészes idejében, a' midőn a' költő az ioniai népelet' legszebb korában magát az egész' tagjának érezvén, polgártársait vitézségre buzdította. Azért választja a' gnome polgári meghasonlás' idején, a' népuraság 's tyrannismus közt ingadozó statusokban ugyan azon formát, 's férjfiak, mint Theognis és Solon körülményöknél fogva alig irhattak más-ként, mint distichonokban. Továbbá ezen érzést minden felírásban találjuk, akár halált tárgyazzon, akár más eseményt. A' mi pedig az erotici elegiát illeti, alig kell említenünk, hogy a' felebbi értelemlhatározás reája is illik.

Igen tartalmas és érdemes amaz értekezés, mely Aristotelesnek' *πρὸς νόμον* irományát tárgyalja. A' sz. midőn az eddigi véleményeket rostálgatja, talán kelletin túl mulat Aristoteles' legújabb fordítója véleményénél, mi szerint az valóban Aristoteles' munkája volna. A' régiek közt Apulejus, Justinus, Stobaeos és Philoponos azt Aristotelesnek tulajdonítják. De Apulejus előtt senki sem említi ily czímű munkát Aristotelesről, ámbár minden kéziratban az Aristoteles irományai közt találattik. A' főokok, miknél fogva az az említett philosophusé nem lehet, több tudóstul vizsgáltattak már, miért is a' sz. elődeire hivatkozván csak három pontot emel ki:

1) hogy physical és cosmologiai tanitmányai általában 's egyenkint ellenkeznek Aristoteles' máshonnan tudott véleményével; 2) hogy tettek említettnek, mik aristoteles-utáni időre czéloznak; 3) hogy az előadás mind nyelvre, mind stílusra nézve Aristotelesétől igen különbözik. Ez után áltmegyen a' sz. ezen állításra, hogy a' szóban levő iromány szerzője stoicus volt, mit mások is tettek. De senkinek nem jutott eszébe ezen stoicust közelebbről kijelelni. Most Chrysipposzt tartjuk annak, a' nélkül hogy lehetlennék tartsuk, hogy ugyan azon secta' más tagja volt légyen a' munka' szerzője. Chrysippos mellett harczol mások közt, hogy Aristotelesből sokat kölcsönözött, a' honnan nem kell csodálni, ha néha nevezetes megegyezésekre akadunk. Továbbá hogy a' világról (*περί κόσμου*) munkát írt, azt világosan bizonyítja Stobaeos (Ecl. phys. I. p. 180. ed. Heeren), mi már régóta tudatik Baguet' pályairományából (Annal. Acad. Lovaniensis, 1822). A' szóban lévő munkának, akár Chrysipposé legyen az akár másé, tagadhatlanul csak népszerű czélja van. Meglehet, hogy Chrysippos (ki 700 munkát hagyott maga után) ugyan azon tárgyat többször is dolgozta ki, sőt ezt a' régiek világosan is említik.

Az első toldalékban egészítések járulnak Baguet' értekezéséhez Chrysippos' életéről 's munkáiról, nevezetesen következő munkáira nézve: Jóslat, a' sorsról (*περί εἰμαρμένης*), a' lélekről, a' törvényről, a' rhetoricáról 'sat.

A' harmadik rész' kisebb czikkjei közt figyelemre méltó Jambulos' ismertetése. Ezen Jambulos Syriában született, 's igen kalandos regét írt, Arabiában tett utazásairól, 's egy Aethiopia' déli részén fekvő szigetről, melynek lakosi külön emberfaj 's a' föld' legboldogabb teremtményei legyenek. Kivonatát Diod. Lic. 2, 55 's kövv. láthatni. A' regélők' ugyan azon osztályába helyezi a' sz. amphipolisi Philippost is, Suid. v. p, 3791. A. Gaisf.

Gött. gel. Anzeigen (St. 50—52 1837). után V. A.

Ueber den Goethischen Briefwechsel. Von GERVINUS. Leipzig: Engelmann, 1836. II és 185 l. nagy 12-edr. Ára 1 for. 30 kr. p. p.

„Futó és igénytelen lapoknak“ nevezi a' híres szerző e' kised könyvet; hanem majd azután maga is megengedi, hogy újlagi elolvasásra tűnt szemébe, miként ezek kezei alatt, csaknem tudta és akaratja ellen, meghatározott irányt vőnek fel. Azonban GERVINUS ur' talentomától ez másként nem is jöhetett, másként ezt várni sem lehetett. Egy illy férfiúnak határozottan kelle nyilatkoznia

a'kor' iránya felől literaturai tekintetben, és névszerint azon hely felől, melyet abban Goethe elfoglala. E' szerint vannak itt kevés lapokon sok lelkes észrevételek, melyekkel ugyan nem mindenki fog egyetérteni, mint az előszóban is mondatik, Anti-Goethianismusnak fog tartatni, a' mi csak napjaink' csudálatos Goethomaniája ellen van intézve. Itt Goethe egyedül literatura-történeti tekintetben van fölvéve; az ő házi és társasági önviseletéről, hivatalbeli lelkiösmeretességéről, az ő tudósításokbani udvari írásmódjáról, asztali ízletéről, vagy apró hiányairól és gyengeségeiről, melyekben kortársaink' nagy része olly igen gyönyörködik, 's melyekben Goethének főkép Zelterrel levelezése olly gazdag, itten szó sincs. E' lapok mint Szerző mondja, csak töredékek Goethe' és körüllete' megítélésére. — Goethe' kitűnő talentoma ezekben mindenütt nagy csudálkozással ismertetik el. Ő, mint a' 85-dik lapon mondatik, a' természet' kezeiből mint remek került ki, a' természet' őt mindenre határozta, mit benne viszonyok, idők, sors érlelének, és ez mindenütt valódi jegye a' tulajdonképi lángelmének. Az ő rajzainak könnyűségét, költészetének nyugalmas mélységét és valóságát, melly megfoghatlan mint maga a' természet, azon arányt az élet' mozgalmában, melyet előad, az ő művésztermészetének csudálatosságát, melly életben, mulattatásban, előadásban, megérintésben szakadatlanul mutatkozik, — mind ezeket szerző, gyakorta nagy magasztalással, Goethe' jeles tulajdonainak ismeri. De attól fogva, hogy Goethe a' megtekintésről 's szemléletről a' vizsgálódásra 's contemplatoria mene által (136 l.) és az ember' cselekvő természetével csaknem egészen nem-foglalatostkodott, az ő jelenete kevésbé tetszik neki, 's szerzőnk' ítélete annál élesbedik, minél előbb megy Goethe a' korban. Ott ő (GERVINUS úr szerint) minden hitvány dolgot patheticus bölcs képpel vizsgál, ott elvül teszi magának a' régi *nil admirari*-nak szorgalmasan ellenmondani; sőt inkább mindenben elcsudálkozni, mindent fontosnak, kiszámíthatatlannak találni; ott actákból úti nyalábot veszen magához, melybe minden nyilvános iratokat, újságokat, héti lapokat, comediaczedulákat, folyóárakat 's t. eff. összeteper, észrevételeit hozzájuk adja; ezeket összehasonlítja a' társaság' hangjával, mellyel aztán saját véleményét kiigazítja, — az új tanúságot ismét *ad acta* veszi, és így szereket reményl megtarthatni jövődő használatára; ott bonyolít és rejt költeményeibe és regényeibe mindenféle bölcsességet, melyet aztán az embereknek kell kifejtetni; ott mutatta, mint ment vissza egy dűsgazdag élet a' sokoldalúságból egységbe, az érzéktől az érzékfölöttibe, az emberből a' természetbe. Ő, ki egyébiránt barátait minden új művében új előadásmóddal lepi meg, most mindig változatlan, vizsgálatai csak előkapottak, be-

szédmódja elvont, szavai talányosak és homályosak, írásmódjában valami olly euphemistica van, melly a' dajkák' zsöllyeszékére 's guzsalvára emlékeztet (141—146 l.) Minden szilajságnak és ifjúi pajkosságnak ellene volt, ha egyszer valaki, helyesen vagy helytelenül, ellenmondott, gúnyal és göggel támadá meg a' kor' hátramaradását és javíthatlanságát. Ezen publicum elleni kifakadásokat GERVINUS úr gáncsolja, és igen csípősen kérdi: egészen elfeledte-e Goethe, hogy épen ezen publicum elmellőzött minden bohót és botrányoztatót, idomtalant és töredékest sok költeményeiben, és azokban csak a' szépét és valódit tisztelé. Hanem a' német nép és annak jóindulata ugyancsak vigyázott, hogy bálványozásában, a' költő' megvető bánásmódja által, félre ne vezetessék (148—150 l.).

Azomban mi GERVINUS úr' ezen ítéletével egyet nem értünk; sőt sajnáljuk, hogy nem minden indulatoskodástól tette magát mentté, 's hevében annyira ment, hogy némelly olvasó hajlandó őt egy osztályba tenni MENZELLE, HEINEVAL, BÖRNEVEL és GUTZKOWVAL, a' mit ő, — széles tudományossága és érzelmeért — meg nem érdemel. Messze vinne minket GERVINUS úr' ezen állításait itt czáfolni, mellyek egyébiránt is ECKERMANN 's MÜLLER cancellár által, az ő Goethéről tartott beszédekben eligazítvák. — Másutt (94—97 l.) mondja, mért bárgyú dolog Goethe'nek szemrehányást tenni azért, hogy ő nem lett nemzeti költővé. „Mi vala, úgymond, ezen nyomorú Németország és német nép Goethe' idejében, melly önmagát hagyta el és adta meg, melly hagyott magán önkényesen gázolni 's méltatlankodni; mi szemrehányásokat mérészel ez tenni egy nagy embernek, ki magasra törekedett 's népét nyugottan nézte a' legalábbvalóságot szenvedni? Midőn végre a' *kevessé felkapaszkodott* (ez a' szabadságháborúbeli nagy emelkedés' idejét jelenti!) Goethe már nem volt ifjú, ki osztozhatott volna a' nevetséges teutonismusban, és midőn ő ismét eszmélni kezdett, mi volt azután? az érzélgés és rásztos lángelei düh, tudós pedantsággá változott, a' nép' cselekvő természete pedig halott maradt, mint előbb volt“. Örömet megengedjük GERVINUS úrnak, hogy Schiller mindig magasabban fog állni a' német nép' véleményében, és hogy ő nem csupán azon időkben „midőn Németország politiai nagyságot 's erőt fejt ki“ fog úgy Goethe előtt állni mint most utána áll (valóban úgy van-e?); de fáj nekünk olly jelentésű író, minő GERVINUS úr, hallani, midőn így szól: a' hol és midőn Goethe *osztatlan* csudálást lelend, olly helynek és időnek kell annak lenni, mellyben nincs mozgalom, és hogy olly helyek és idők a' Goethomaniát talán most már a' legmagasb fokra vitték (97 l.). Azonban, hála istennek, vannak még sok jó és művelt férfiak Németországban,

kik távol a' szörszálhasogató criticától, köreikben hű szeretettel és komoly buzgalommal tartják meg tiszteletüket egyformán Goethe és Schiller iránt, habár ezen férfiak' nem minden írata vagy költeménye tetszik is csudálatra méltónak. 'S hol ilyen emberek vannak, ott GERVINUS-úr nyilatkozásai 's az ezekkel rokonok inkább ártnak mint használnak.

Most a' fent kitett iromány' más részére megyünk át. Véleményünk szerint ennek fő érdeme literatura-történeti tartalmában van, melyet szerző a' Goethe és Schiller közötti levelezésből merített. A' könyvet a' weimári életnek, mely a' múlt század' utolsó negyedében kezdődött, jólsült előadása nyitja meg. Előnkbe hozatnak itt Amália hercegnő, Wieland, Herder, Ágoston Károly herczeg, Goethe az ő korábbi weimári élete' pajzánságaiban (20—24 l.); továbbá rajzolatik Goethe' viszonya Merckkel, és miként az ő élete egészen másként alakult volna, ha Schillerrel olaszországi útja előtt ismerkedik vala meg, (36—51 l.). Ezen útból visszatérte után a' csöndes, tiszta, egyformán visszatérő vegetatívban és az emberi test' idomának tanulásában keres örömet és nyugalmat, és itt csöndes, vizsgálódó természete semmi háborító benyomásra nem talált. „Ha ő, mond GERVINUS úr az 51d. lapon, Weimárban az ünnepeket élénkíté, mindjárt foglalatosságának bohósága és csekélysége jut eszébe; ha az ember zavarban forog, undorítja őt a' tervtelenség és hiúság; sőt ha költőileg hozott is létre valamit, elmeszüleménye felől kétségben és zavarban vagyon, vonakodva adja ki, 's vonakodása által ritkán javít. Csak ha a' képző művészettel foglalatoskodik, melyben semmit sem adott, 's melyben a' publicummal semmi érintkezésbe nem jött, melyben csupán éldelevé és szemlélődve mulatott, és az azzal foglalatoskodókat még távolabb tartá a' cselekvő emberiségtől, csak akkor élt zavaratlan boldogságban“.

Ezen időben, mely még a' levelezés előtt volt, találkozott először vele Schiller. Bár mint különbözött is egymástól a' két férfiú (56—62 l.), még is ismeretségök' kezdetében mindjárt megkedvelék egymást, és mind inkább együtt éltek, midőn tapasztalák, hogy természetök' minden különsege mellett is, a' lényeges dolgokban és elvekben hasonlók valának. Így levének az új szövetség' első jelei a' Xeniaiak, Horák (62—64 l.), azután eltökélék, hogy csak nagy, méltó remekművekre adandják magokat; de Goethe ezen kölcsönös felszólításnak csak halkan engedett; mivel-mint GERVINUS úr véli az ő legszebb korszaka már akkor elmúlt“. Még is későbbem említi, hogy Goethe több művein, mint: Wilhelm Meister, Hermann und Dorothea és Faust, dolgozott. Azután a' szerző Schillerre tér és szabadon és sajátágosan vizsgálódik, minő különös küzdelembe hozták a' történeti tárgyak az ő tett-

leges költészetét idealismusával, practicus érzelmét szemlélő-dő tehetségével; mi után dramai dolgozataira megy át 's megmutatja, mi nagyon kielégítő módon egyesülnek itt a' két férfiú' eredetileg egészen ellenkező irányai. Wallenstein, a' német nemzeti tárgyak, Tell, az ő tragédia, Aristoteles' törvényszabása, a' dráma és kösköltemény közötti különség és más közérdekű tárgyak felett tudósan beszél a' szerző 94—134 l.,- a' mennyiben ezekről a' Schiller, Goethe és Humboldt közötti levelezésre tartozólag beszélni lehetett. Végezetre, hogy Schiller' philosophi tanulmányai egyenesen nem folytak be Goethe-re, valamint ez is hiában reményile Schiller' segítségéből tudományos tapogatózásaira nézve hasznot venni, előadatik, melly után a' főlebb érintett változást a' Goethe' életében, említi GERVINUS úr, és keserűen panaszkodik az ő idülő kora 's az alatti boldogtalan iránya miatt.

A' bálványozás, mellyet a' költő kortársaitól kapott, szerzőnket egyszersmind azoknak különösen szembeszökő repraesentansaira, Zelterre és Bettinára viszi. Zelter, úgy mond, minden önállósága' teljes megtagadásával, testtel lélekkel Goetheé. Minden cselekvésében, írásában, foglalatosságában, egész lételében, noha többnyire fonákul, Goethét követi; úgy, hogy alig olvas egyebet, mint barátja' munkáit; csacsogja, mint seregély azt, mit ez fölemelt ujjal tanít neki; ő előtte Faust' második részében minden napvilágos, csak hogy előadni nem képes; ingerült és boszús lesz, ha valaki Goethét érinti vagy guesmolja (151—153 l.). — Innen láthatni, hogy GERVINUS úr semmi jót sem hagy a' Goethe és Zelter közötti levelezésen. Pedig, ámbár mi ezt korán sem becsüljük annyira, mint Goethének Schillerrel, Humboldttal, Merckkel való levelezését, még is annak hat kötetében csakugyan találkozik valami, a' mi kedves közleményeket ad Goethéről és barátjáról, kit egyébiránt önállósága' hiányáról vádolni épen nem lehet.

Sokkal tiszteletesebben adá elő GERVINUS úr Goethének Bettinával való levelését. Miután előbb teljes joggal visszautasította volna azon rossz következtést, mellyet ezen könyvből a' házi erényre és erkölcsiségre sokan következtetni iparkodának, és megmutatta volna, hogy a' viszony mellyről ez értekezik, egészen anyagtalan természetű, hogy e' szerint egyes helyeket csak rossz akarat tehetett ocsmány világosságba, előadja Goethe' érdekét ő iránta' mint nyilván igen korlátoltat. Iránta való első részvétének forrása becsületére válik, az azon jótékony érzelem volt, hogy anyja abban egy vidám társalkodó nőt talált, 's ez által jött vele közelebbi viszonyba. De Goethe mint egy érett művész viseli magát Bettina' ömledéséről iránt, sonetteit küldi neki, és illy módon elmésen és gyöngéden köszöni annak költeményeit. De Bettina' „gyönyö-

rú hízolgései“ nevekedenek; hanem ekkor az öreg Goethe csak nem gondolkozhatott róla hőldfényen, ő eleget tett, midőn annak szellemének enyelegve hódolt, többet a' szerző szerint, férfi nem tehet, ki az asszonyi szellem' körének határait ismeri, habár a' közönséges kötelekeket ellányja is. Végre neki nem maradt egyéb hátra, mint némálkodni (133—160 l.). A' Goethe és Bettina közötti személyes viszonynak ilyen kifejtése után GERVINUS úr előadja ítéletét ez utóbbinak nyilvános leveleiről, sajátságosan és jelesen. Bettina' belső életét úgy tekinti ő, mint példányát az egész regényes művészetnek, mely köztünk ezen század' elején fejté ki elkésett virágzatát. Ő benne a' regényes szellemnek egész története olly teljesen mutatkozik, mint azt más egymiben alig láthatni. Ki előtt a' középkor' szellemi élete és eszméje ismeretes, az ezen női ifjuelet' kifejlődésének vázolatában mind azon belső küzdelem' és harc' különös világának elemeit bámulatos gazdagságban's teljességben együtt találndja. Azértis az ő maximái egy osztályba tartoznak Lichtenstein Ulrik' Frauendienstjével és Dante' *vita nuova*-jával, egészen a' régi szerelmeskedés van e' könyvben, annak a' keletihez való hajlásával, tulságoskodásával, a' valódi naivság', ártatlanság' és csintalanság' gyakori hangjával; mint az illyes a' középkori költőknél épen a' valóság' és mesterkézés' határvonalán jár, de ottan ottan felváltva annak egyformaságával és túlfeszültségével, mint a' szerelemköltőknél, úgy hogy az ember a' mosoly és megindulás közt ingadoz, „kaczagás és sírás egy zacskóban az ő mesterségök“ mint maga mondja, Csak a' mai sentimentalitas és gyakorlottabb, erős phantasia különbözteti meg őt azok' írásmódjától.

Záradéknál csak azt ohajtjuk: bár tetszett volna GERVINUS úrnak a' különféle levelezések' részint szóról szóra, részint csak kivonatban felhordott helyeinek kútfejei' pontos megnevezésével a' könyvet, mely bizonyosan literaturatörténeti beccsel bír, figyelmes olvasói előtt még használatosbbá tenni. GERVINUS úr' literaturatörténetét is hasonló hiány bélyegzi. Továbbá ohajtottunk volna közelebből felvilágosíttatni, miokból jegyzé GERVINUS úr előszavában Falk János' hahaghyott irományát: „Goethe aus persönlichen Umgange“, gyanús könyvnek? Nekünk legalább még arról semmi tudomásunk nincs, mi tehetné e' könyv' hihetőségét általában (mert egyes helytelenségek számba nem jöhetnek) kétségessé.

Allg. liter. Zeit. (Nro 225. 1836.) után Sz. D.

É L E T Í R Á S.

Reminiscences of an Intercourse with Mr. Niebuhr the Historian, during a Residence with him in Rome, in the Years 1822 and 1823. By Francis LIEBER, professor of History and political Economy in South Carolina College. Philadelphia. Carey, Lea et Blanchard. 1835. 12mo p. 192.

A' ki Niebuhrnak romai történetekről irt nagy munkáját olvasta, nem lesz annak kellemetlen egy illy jeles ember' véleményeit, characterét és különösségeit ezen érdekes és oktató reminiscenciákból közelebbről megismerni.

A' Szerzőnek igen jó alkalma volt a' nagy történetíró' erkölcsi és elméleti characterét kitanulni. Kitészik ugyan is az előszóból, hogy Lieber úr 1821-ben Görögország' szabadságáért harczolt, hanem reményeiben csalatva látván magát, kénytelen volt a' következő évben visszatérni. Missolonghi-ból Anconába hajózott; innét pedig, a' rendőrség' utasítása ellen, pénzből 's ruhából kifogyva, az örök városba utazott. Ez időben Niebuhr úr volt porosz követ a' pápai udvarnál, azért küldve oda szabadalmú fejedelme által, hogy lenne alkalma történeti fürkészését legjobb sikerrel folytatni. Lieber úr tüstént elhatározá magát ezen tudós honfitársához folyamodni 's felfedezni előtte szomorú helyzetét. Első látogatásakor nem szólhata a' követtel, hanem a' követségi titoknak által nyájasan fogadtatott, 's annak kezén keresztül nyere engedelmet Romában maradni, 's egyszersmind segedelmet is, hogy első szükségeit fedezhesse. „Más nap reggel“ ugymond a' Szerző, „megjelentem a' kitűzött időben, 's Niebuhr urral a' lépcsőn találkoztam, épen a' mint kimenő félben volt. Ő engem igen nyájasan fogadott, visszatérem velem szobájába, elmondatá egész történetemet, 's úgy látszék, örömmel vevé, hogy szolgálhaték neki némi értesítéssel Görögországhoz felől. Beszélgetésünk több órákig tartott, mikor pedig félbeszakasztá azt, meghívott ebédre. Elejénte haboztam feleletemben, de midőn láttam, hogy habozásom' okát elérteni nem akarja, öltözetemre mutatva így szóltam. „Uram, én valóban nem vagyok olly helyzetben, hogy excellentiás urral ebédelhessek“. Mire ő egy kissé hevesen válaszolá „Hát olly hidegszívűeknek tartatnak a' diplomata! Én ugyanaz vagyok, a' mi Berlinben voltam, midőn leczkéket tartottam, kegyed' észrevétele rosz.“ Illyen okok ellen természetesen nem maradt semmi kifogás. — Ebéd felett, mellyen Niebuhr ur feleségén

és gyermekeim kívül egy idegen asszonyság is jelen volt, észrevévén a' híres tudós, hogy némi zavarban vagyok, kettőzteté irántam nyájasságát. Ebéd után sétálni hívá a' társaságot. Én már sajnáltam az asszonyságokat, hanem szerencsére jött egy ismerős úr, a' ki kész volt velünk sétálni menni, 's így megmenteténék ők karom' elfogadásától. Niebuhr úr, hihetőleg emlékezve arra, a' mit reggel öltözetemről mondtam, megfogá karomat, 's így sétálgata velem sokáig. Visszatértünk után, midőn már el akarnék távozni, kérde, ha nem volna-e valami kívánságom. Én az ő történetírását kértem; ebből azonban csak egy példánya lévén, melybe jegyezgetni szokott, ígéré, hogy más példányt fog számomra szerezni; egyébiránt kezembe adá könyvtára' kulcsát, hogy többi könyveiből tetszésem szerint válasszak. — Néhány nap mulva megkéré Niebuhr ur a' szerzőt, vállalná magára fíja' oktatását, 's e' helyzetben maradt Lieber úr mindaddig, míg a' követ vissza nem tért Prussziába; hanem ezen elválás után is barátságos levelezést folytata a' Szerző a' nagy történetíróval, ennek 1831ben történt gyászos haláláig. — Az előszó' egyéb részében bő kivonatok közöltetnek Niebuhr úr' leveleiből, mellyek az író' characterére igen kedvező fényt vetnek. Mély, éles és érett ítélet, 's tiszta és olly egyszerű érzelem, mint a' gyermekeké, kitünő minden lapon. — Lieber úr így írja le barátja' személyét 's némi különösségeit.

„Niebuhr úr alacsony és szikár termetű, vékony szavu, 's igen rövidlátó volt. Szemüveg nélkül nem lehetett. Nagyon takarékosan élt; bor és víz volt rendes itala; becsülte ugyan a' jó bort, de nem élt vele gyakran. Sokszor a' szobában fel és alá járkálva borotválkozott; 's ha jelen voltam, még ezen veszélyes munka közben is szeretett beszélgetni. Kedvelte a' pipát és a' burnótot. Nem irt ugyan egyetlen egy tollal egész könyvet; hanem még is igen soká használ egy egy tollat minden javítás nélkül, jobbra balra forgatva, 's kikezresve annak hegyes pontját. Írása mindazáltal tiszta és olvasható volt.

„Ritka emlékező tehetsége képe ssé tevé toll' segedelme nélkül is dolgozni; 's több ízben találám őt fekvé a' nyugágyon 's feje felett valami régi munkát tartva. Ez pedig nem mulattató munka volt, hanem gyakran ollyan, mellyet ő legnagyobb figyelemmel tanult. Emlékezete majdnem megfoghatatlan volt mások előtt. Csak nem mindenre emlékezett, a' mit élete' valamellyik szakában olvasott. Mintegy 20 éves korában Edinburghban tanult, 's én jelen voltam, midőn egyszer Romában egy Angollal bizonyos statistikai adatokról beszélgetett, mellyeket azon városban laktakor olvasott az angol hírlapokban.“

Ezen bevezetés igen kedvező ítéletre bírja az olvasót mind a' Szerző' mind Niebuhr úr' személyes characterére felől. Niebuhr urnak színlés nélküli jósága, mellyel Görögországból visszatért honfitársát fogadá, becsületére válik szívének, 's világosan mutatja, hogy sem literaturai nagy híre, sem magas állása nem vesztegeté meg characteré' természetí jóságát; Lieber ur' nyílt szívű becsületessége pedig, mellyel mind ezt előadja, háládatos érzelmet nyilvánít barátja' nemes viselkedete iránt, 's szép emléke az elhunyt jelesnek.

A' Reminiscenciák mindentéle tárgyakra terjeszkednek. Közlik ugyanis Niebuhr ur' véleményét az ó hisztóriáról, a' philologia' történeteiről, a' régi és mai politicáról, némelly magas literaturai érdekű munkákról 's megkülönböztetett személyekről, kikkel vagy tudományos munkalódása által, vagy politikai állásánál fogva ismerkedett meg. Mind ezen véleményekből igaz német tanultság által gazdagított, 's nyájas és philosophiai lelektől lelkesített bő és erős értelem tetszik ki. Noha főleg a' régick közé szorította tanulmánya, még is szereté különös nézeteit mai analogiákkal világosítani; mire az újabb hisztórianak és az europai nyelvek' literaturájának ismerete, bő forrásul szolgált neki, mellyet rendkívüli szerencsével használt. Criticája jó indulatu és részrehajlatlan. Véleményei egyáltalán tiszták és velősek, 's némellyek ritka mélységű észt helyegveznek. Vannak ugyan köztök, mellyeknek csak az ad becsét, hogy Niebuhr uréi; mások meg a' nagy történetírónak különös fogalmát vagy hajlandóságát nyilvánítják: hanem ezek mind szükségesek arra, hogy Niebuhr urról, mint emberről, helyes fogalmat szerezzünk.

A' hollandi királyról nyilvánított véleménye, az utolsó politikai esetekkel összevetve, valóban hisztóriai fontossága. Kitészik ebből mind a' király' belátása, mint Niebuhr ur' éles esze.

„A' hollandi királyt akkor tanultam ismerni, midőn a' Francziák által országából elűzetvén, Berlinben nagy megvonultságban élt. Ő az én hisztóriám iránt nagy érdekléssel volt, 's olvasá és tanulá annak nagy részét. Ő igen érdemes ember; ilyen a' királyné is; ez a' legtisztább characterű asszony, nyájas és jótékony. Soha sem ült királyi széken ember, a' ki jobban kívánta volna népe' boldogságát, mint ők. Ugy hiszem, kevés asszony van akarmellyik rangban, kit jelességre nézve a' hollandi királynéhoz lehetne hasonlítani. A' király kérdé nézetemet Holland's Belgium' egyesítése és az alkotmány felől. Kegyed tudja, hogy ő idegenkedett Belgiumot elfogadni. Én egyenesen kinyilatkoztattam, hogy ez soha sem vezet jóra; ha már egy király alatt kell lenni Hollandnak és Belgiumnak, választassanak el legalább úgy, mint Norvég és Svéd országok. 'S valóban még több

ok van a' Németek' és Belgák' elválasztására. Ezek közt semmi sem közös: nyelvök, vallásuk, érdekeik egyenesen ellenkezők. A' Belgák a' Francziák' silány másolatja. Nem hihetem, hogy a' jelen rendnek jó legyen a' vége. Azonban adja Isten, hogy félelmem alaptalan legyen, 's gondolatom soha se valósuljon."

Homerrol így ítelt: „Mennyi bölcsesség van Homerban! Kevés kihagyással ez igazán gyermekeknek való könyv. Crusoe Robinson kívül nem ismerék elbeszélést, melly annyira bájolta gyermeket, mint Homer. Ez egészen természetes, egyszerű, 's minden gyermek megérti. Ezenkívül milly jó előkészület a' régiség' ismeretére, melly nélkül ma nem lehet messze menni.“ Pope' fordítását, melly a' költeményt régiségből kivetkezteté, nagyon neveléségesnek tartotta; Vossét ellenben, noha nem tagadá, hogy ebben is vannak hibák, igen magasztalta.

The North American Review (July 1836). után Zs.

Militärische Memoiren des brittischen Capitains MOYLE SCHERER, enthaltend die kriegserische Laufbahn, des Herzogs von Wellington. Übertragen von GUSTAV NAGEL. Erster Theil.
Hanover, Hahn. 1335. nagy 8-adr. Ára 2 for. 30 kr.

A' szerző Scherer Moyle, egy érdemtelen katonatiszt, méltó képviselője azon műveltségnek, melly jelenleg az angol tiszti karnál létez, érdekes románja „a' tarka élet“ cím alatt, de különösen „Katonai nevezetességei“ által, híressé tette magát, nem csak Angliában, hanem külföldön is. Munkáiból többek már német nyelvre is áttáltattak. Scherer olvasóját legelevenebb élet' közepébe állítja, hol majd vidám képeket majd viharokat majd idylli jeleneteket, majd ismét harcokat, 's vad hadi kalandokat lát.

A' jelen hadi nevezetességek című munkájában, a' szerző helyesen fogja fel és elevenen festi, a' különféle népek, Hinduk', Spanyolok', Portugallok' nemzeti sajátosságait, 's Angliának történeteiben, e' munka a' keletindiai és spanyol háborúkat illetőleg, megbecsülhetetlen kütfő. Közönségesen meg lehet jegyezni Schererről, hogy bár ő részrehajló is, az angol katonák iránt, igazságos mind a' mellett, az idegenek példánakokáért, a' Francziák iránt is. Hogy ő mint angol katonatiszt, nem vak csodálója Napoleonnak 's a' császárságnak, hogy benne Angliának és a' szabadságnak engesztelhetetlen ellenét látja kinek dús vágya előtt, mindennek a' porba kellet hajolni, ezek olly itéletek, mellyeken meg nem ütközhetünk, 's mellyeket eléggé nem ismételtünk,

egy olly időszakban melly mint a' miénk az 1800—1815-iki világ történetirással keveset gondolt 's benne sok fénypontokat tudott találni.

Ellenben mindenütt nagy tisztelettel emlékezik hőséről Herczeg Wellingtonról. Hol tettek beszélnek, ott nem félhetni párisi academiái magasztalást hallani. Mint vezér mértékletes volt ő az éleletheben, társalkodásban vidám 's kellemetes, a' harc előtt 's alatt rendületlen nyugalma, nyereségvágytól ment, távol minden dicsekedő titkolódzástól, 's fesszes zárkozottságtól, parancsi 's rendeleti világosak 's kivethetők, és a' háborúviselésben emberi.

Hadi pályáját kezdte Németalföldön, hol mint ezredes badnagy Moyra Generál alatt harczolt a' Francziák ellen. Három esztendővel ezután követte Wellesley ezredes bátyját Marquis Wellesleyt, ki mint főkormányzó küldetett Keletindia ezen országba, hol, a' misorei Sultán Tippu Sáh 's a' Marattok elleni háborúban vezéri hírét megalapította. A' szerző több figyelmet fordítván a' keletindiai háború viselésre és saját tapasztalásából esmérven az indus éghajlatot, 's életmódot, helyes ítéletet tehet azon háborúrol, melly magok az Angolok előtt is kevésbé esméretes. Wellesley minden nehézségek 's az indus katonaság sokkal nagyobb száma ellenére hirtelen bizonyos győzedelmeket vitt ki, mellyek között, Seringapatnám' bevétele 10 napi ostrom után 30-dik April 1798, hol Tippu Sáh is halálát lelte 's az assayig győzelem a' marat vezérek Skindia és Holkar ellen 24d. Septemherb. 1804 kitünők. Ebben 20000 angol és indus segéd csapatok harczoltak 50000 Marattok ellen, 's hadi tudományuk 's vitézségük által vitták ki azon győzedelmet, melly nem kevesebb fontosságú volt az Angolok keletindiai uralkodásuk' megalapítására, mint a' Klive ezredes' győzedelme 1757, 26 Juni. A' haza kitünő jutalmakkal tisztelte, a' szerencsés győzöt: de a' megigázott népek is megesmerték Wellesley' szelidségét 's igazság szeretetét a' polgári igazgatásban, Angliába vissza térte után.

Ezután részt vett Wellesley a' koppenhágai háborúban. Itt méltó boszonkodással kél ki Scherer az angol kormánynak akkori gyalázatos politicája ellen. Kevéssel később a' félszigeten találjuk Wellesleyt, hol a' Portugáliakkal kezefogva, küzdött a' Francziák ellen, leírja a' szerző, mennyi fáradságába került a' Portugáliákat reá venni a' harcra mellyet mind a' Francziáktól félélemből mind az Angolok iránti kételkedésből kerültek; maga Foy is kéntelen elesmerni, az Angol vezér ügyességét, 's katonái vitézségüket a' rorikai 17 's vimierói 21. August. 1808. csatákban. A' csak hamar következett változás a' vezérségben 's Burrard Harry' 's Dalrymple Henrik' tétozásuk, megfoszták az Angolokat a' kivívott győ-

zedelmek hasznai nagyobb részétől, a' czintrai fegyver szünet, szabad elmenetelt engedett a' Francziáknak, 's közönséges rosszálás' tárgya lön mind Portugáliában mind Angliában, minthogy Junotot seregestől megsemmíthetőnek hitték.

Wellesley vissza térése után Angliából hová a' czintrai fegyverszünetről számotadni hivatott meg, kezdé spanyol győzedelmei' sorát. Nem ereszkedhetvén, azon háborúk' aprólékosságaiba, czélunkra, csak az tartozik mi viszonyban áll, a' Scherer históriája másokéhoz. Megjegyezzük először, miképpen Scherer, mint szintén Hamilton kapitány, Marquis Londonderry 's Napier az ultra-whigh, kik Wellington alatt szolgáltak, úgy Scherer is azon hadi munkálatokat, melyeket leír, közelről látta 's bennök részt is vett. Ő mint bár mellyik a' legjobb német katonaiírók közül, mint Valentini, Müffling, Klausevicz a' járatosságot, mint értő egyesíti a' világos előadással. Sok írók, a' Spanyoloknak függetlenségök dicső kivivásábani részvétöket nem helyes fénybe állították, a' Francziák hadi ügyességekkel kérkedtek, az Angolok pedig a' szabadtítás mivét csak magokra ruházzák. Sepeler ezredesnek van azon érdeme, hogy munkájában, a' spanyol királyság czím alatt, a' Spanyolok' részvétét, a' szabadtítás nagy munkájában mint szemtanú, pontos 's kétségbe nem hozható adatokkal be bizonyította; hanem Scherer is, okosan közép utat választott. Már a' „képek a' katonai életből“ czímű munkájában is, azt mondja, miképpen a' Spanyolok' erőködése magokat a' francia járom alól kiszabadítani oly nagy 's oly nemes volt, hogy arra, homályt vonni akarni, egy becsületes ember sem fog szántszándékkal. Se kormányuk, se generálisai se ministereik nem voltak, még is hívek maradtak ügyökhöz, 's az országban szétoszlott Francziákkal szünetlen aprólékos csatázásaiknak köszönék az Angolok, hogy igyekezetöket, később siker koronázá. A' spanyol seregnek — melyben alig tarthata egy két regement számot a' rendes katonaság nevezetre — állapotja szánakozásraméltó volt, se fegyverök se ruházatjok, organisatiojok elavult 's tele előítéletekkel. A' gyalogság alig volt egyéb mint faragatlan paraszt csoport, a' lovasság jó lovas ugyan de a' legközségesebb fordulatokban is gyakorlatlan, a' pattantyúság jelesen tüzelt, de nehéz volt tűzbe vinni, 's szinte oly nehéz, abból kihúzni ha a' szükség visszavonulást parancsolt. Ezen fogyatkozások mellett is, a' spanyol katona személyesen vitéz és bátor, józan, békétűrő, mértékletes, egyes tsatázásokban jeles, de nem bízott magában 's nyílt viadalban ügyetlen volt. A' Spanyolok számtalanszor megcsalattak, elárúttattak 's megverettek gyakran a' győzelem közepén megkerülve 's vezéreiket fortéllyal reászedetve látták, 's ekként magokban 's fegyverőkben való bizodalmok, csak nem egész-

len elcsüggedt. Scherer' következő munkái bebizonyítandják, miképpen a' 1812-ki és 1813-ki esztben a' Spanyolok Napoleon legjobb katonáival mérközhettek, de 1808-ban az angol rendes katonaság's Wellington' teremő szelleme nélkül tönkre lettek volna. Ezt maga Sepeler úr se fogja Moyle ellen tagadni. Azon szolgálatokat, melyeket az angol vezéreknek a' Guerillák tettek Scherer előbbi munkáiban is, mindig egész készséggel elősmerte. De sok ízben nagy károokra volt az Angoloknak a' Spanyolok' szövetsége's nem ritkán nehezítette a' hadi munkálódásokat. Pénz', élelem' 's ruha' hiány' gyakran készítette a' britt vezért henyeségben tepsedni, a' Spanyol generálok' 's fő tiszték' fejessége, előítéletei 's lassúsága legtöbbször megzavarták. Így Kueszta a' talaverai ütközet előtt, nem másitá előbb állását mire Wellington által sürgetve kéretett, míg nem ez térdén állva könyörgött nekie, a' mint ezzel maga Kueszta a' tisztjei előtt dicsekvék. Ha még ezen akadályokhoz, oda veszük azt is, miképpen a' vezérnek minden tette gáncsolás tárgya vala az ellenkező irányú kormánynál, könnyen meg fogható, mi nehéz volt a' britt vezér' állása, 's mi gazdagnak kellett elméjének lenni, a' segéd esz-
közökben, melyek által, annyi akadályoknak ellene dolgozott.

Berekesztésül vessünk egy futó pillantatot az ezen darabban foglalt történetekre. Ebben vagynak Wellington' hadi munkálódási Soult marschal ellen, miután ő a' Douron által ment, a' Francziák' kiűzése Portugália éjszakai tartományiból, a' Tajógi előnyomulás az abrantesi táborozás 's át menetel Spanyolországba. Ezután a' talaverai csata, melynek megbecsülhetlen következménye volt Portugáliának védelme az ellenséges beütéstől, mely még sikeresebb lön, ha Wellington harcza küldhető spanyol sereggel rendelkezhet, 's a' yunta élelemmel 's fuvarral jobban ellátja. Ezen okból kéntelen az angol sereg Portugáliába visszavonulni, 's a' Gvadiannánál táborba szál. Innen felkerekedik, midőn Massena három franczia csapattal az országba benyomul 's Coimbra elébe húzódik vissza. Itt várja Wellington a' franczia marschalt, ki az alatt Almeidát 's Ciudad — Rodrigot beveszi, 's vissza veri az ostromot 27. Sept. 1810. A' Portugálok régi dicsőségekhez méltó bátorsággal harczoltak. Massena nem bízik az erős állás elfoglalásához, 's megkerüli azt. Wellington ekkor az általa mindenképpen megerősített Torres-Vedraei vonalhoz vonul, csak nem az egész népesség utánna húzódik, 's Lisabonban 's a' Tajo' déli vidékén keres menedéket. Tizedik Octobertól 14-dik Novemberig tanyákban feküdtek a' Francziák az említett vonal előtt, betegségek, inség, kedvetlenség, 's merész tsatázások által emésztetve, míg nem Massena San-

tarem felé vissza húzta magát 's erős állást vett. Eddig terjed az első kötet. —

Blätter für liter. Unterh. (Nr. 255. 1836.) után B.

Hieronymus Savanarola und seine Zeit. Aus den Quellen dargestellt von A. G. RUDELBACH. Doctor der Phil. Hamburg. bey Perthes. 503 lap 8-adr. Ára 3 for. 34 kr. p. p.

Girolamo Savanarola aus groszen Theils handschriftlichen Quellen dargestellt, von Fr. K. MEIER auszerord. Prof. der Theol. zu Jena. Mit d. Bildnisse und Facsimile der Handschrift Savanarola's. Berlin. Reimer, 1836. XIV, és 401 lap 8-adr. Ára 2 for. 45 kr. p. p.

Az előttünk fekvő két munka, életrajzát adja a' híres Savanarola Jeromosnak ki a' reformatio' martyrai közé számoltatik, 's 1498-ban Florenczben megégettetett.

Savanarola lelkes barátja volt a' szabadságnak, hazája elnyomója a' Medici ház ellen 's nagy befolyásával mint egyházi szónok a' népre, nem kis oka volt a' Medici Péter kiűzetésének Florenczből. Ekkor több pártok esküttek öszve veszedelmére kiket vallásos és erkölcsi buzgólkodásával egyaránt felizgatott. Főképen azok, kiknek szabadabb életmódjokat az erkölcsök' javítására törő heve korlátozta, 's kik a' Medici háznak is baráti voltak igyekeztek a' népszerű buzgókodót megbuktatni. Ezen párt legnagyobb támaszra talált a' romai udvarnál. Híjjában igyekezett VI-dik Sándor elhalgatatni a' rettenthetetlen férfit, Savanarola nem hajolt, — ekkor a' Pápa ki átkozta az anyaszentegyházból 's anathemájával ellene minden erőszakoskodásra ürügyöt szolgáltatott, végre még a' Franciscanusok is felleptek a' predikáló barát ellen, kinek ékes szónoklata 's szíveken uralkodása előtt a' többinek el kelle némulni. Az ellene tornyosodó fellegeket mértékletlen hevével maga is torlasztá, midőn ártatlansága' bebizonyítására tűz próbára ajánlkozott: de a' dolog abban maradt 's ez által a' várakozásában csalatkozott nép is felingerült. Az ellene indított pert egy hamis protocollum eldöntötte, és Savanarola mint eretnek és schismaticus, népcsábító, 's a' szent ekklézsia' üldözője megégettetett. Nyugalma 's rendületlen hite Hussra emlékeztet.

A' két szerző Savanarolának életére 's történeteire valamint betsületes, de indulatos characterére nézve egy véleményben vagyon. Vagynak mindazáltal különböző nézeteik.

Rudelbach óltalmába veszi Savanarola jövőmondói ajándékát 's ennek dogmatice az új szövetségben is helyet ad.

Sőt a' kalabriai Joachim' és szent Brigitta' példáit elő idézi annak megmutatásául, hogy a' profétai lélek szakadatlanul máig is fennmaradt az eklezsiában ha szinte kisebb mértékben is. — Joachimnak, Savanarolának jövendölései legfellyebb annak bizonyosságául szolgálhatnak, miképen ők az eklezsia újjászületését erősen hitték. Hogy nem valóságos profétiák voltak eléggé megvan azzal czáfolyva, miképen vagy be nem telyesedtek, vagy nem úgy mint ők hirdették. És ha Savanarola mellett harszol a' szerző miért nem hódol Sz. Ferencz', Sz. Dominicus' csudáinak is, kiktől szinte nem lehet megtagadni a' vallásos alapot. Így az Acta Sanctorumra is következtet kellene húzni, 's utóbb hol lesz a' non plus ultra!

Meier egyszerűbben veszi fel a' dolgot. Szerinte Savanarola vette oraculumait a' Sz. Írásnak az akkori időkkli összevetéséből, 's jövendölésinek csak subjectiv bizonyosságot tulajdoníthatni, ő maga meg volt rólok győződve de másoktól vak hitelt nem követelt.

Meiernek húzamos lakása által Olaszországban alkalma volt adatokat gyűjteni e' munkás barátjának életéről, hatásáról 's peréről. Nevezetesen a' pörnek elejére világosság derül Savanarolának VI-dik Sándorrali levelezéseiből mellyek itt közzölvék. A' Pápa Romába igyekszik csábítani a' veszedelmes búzgólkodót vele jövendőmondói tehetségéről értekezendő: de Savanarola megsejti a' kivetett tört's külömbféle ürügyök alatt kikerüli a' menetelt; — Ezután tiltatott el a' predikálástól.

Rudelbach méjjen beereszkedik Olaszország' akkori történetei' szövevényébe, mit a' tárgy nem kíván meg szorosan 's mind e' mellett is nem lehet látni kiszámítását azon hatásnak, mellyel Savanarola' munkálódásai az Olaszországba benyomuló reformatióra voltak, holott feltenni se lehet, hogy az általa elvetett mag semmi gyümölcsöt ne termett volna.

Savanarola' theologiai munkái, egyházi beszédei elrendelésöknél óhajtottak volna, ha Meier azon individualismust mutatta volna ki, melly Savanarolát más theologusoktól characterizálja. Megjegyezzük még azt is, miképen sok tétel, melly mint ezen férfi' sajátja adatik elő, már régtől óta meg volt p. o. a' Sz. Háromságrolí tanítás. Mindazáltal az általa előadott dogmaticum systemának tökéletes jól rendezett átnézését tőle meg nem tagadhatni.

Götting. gel. Anzeigen (St. 106. 107. 1836.) után B.

TÖRTÉNETTUDOMÁNY.

Sanchuniathonis historiarum Phoeniciae libros novem graece versos a' Philone Byblio, edidit latinaque versione donavit F. WAGENFELD. Breae, ex officina Car. Schönmanni 1837.

205 lap, 8-rétben. Ára 3 for. p.p.

A' tudós publicum tudja ezen új Sanchuniathon' történeteit. A' dolog nevezetességénél fogva politikai hírlapokba is költözött a' portugalli codex' feltalálásának híre, 's végre felszólítatott Wagenfeld, álljon elő a' munkával 's ezáfolja meg tettel az ellene felhordott vádakat. Az ide tartozó értekezések' sommája abban áll, hogy egy felül Wagenfeld, a' jelen munka' előzőjéül nem régen közre bocsátott egy kis írományt: Sanchuniathon's Urgeschichte der Phoenicier, in einem Auszuge aus der wiederaufgefundenen Handschrift', melynek tartalma nem csak a' tudottakhoz igen is jól illett, hanem a' felfogás' frissége 's naivsága miatt több rendű tudósoktól alig tartathatott pusztá költeménynek; másfelül azonban olly környületek jöttek köztudomásra, melyek Wagenfeld' a' kézirat sorsát tárgyzó adatait egyre meghazudtolák, úgy annyira, hogy W'. barátjai csak az által menthették őt, hogy a' kiadónak okai vannak a' kézirat' valódi sorsát eltitkolni. Mind ezen környületek bővebben adatnak elő egy más írományban: Die Sanchuniathonische Streitfrage nach ungedruckten Briefen gewürdigt von Dr. C. L. Grotefend'.

Jelenleg nincs miért az említett uton tovább mennünk, miután a' kézirat tiszta lenyomatban előttünk fekszik, 's a' munka authenticitása legbiztosabban a' textusból magától fog kiviláglani.

Ezen előleges, a' munka' authenticitását tárgyzó vizsgálatunkat, mi által azonban nincs szándékunk kimerítő vizsgálatoknak az útját elzárni, három főpontra akarjuk korlátozni: I) Mint felel meg e' teljes Sanchuniathon, vagy inkább byblosi Philo azon excerptáknak, melyeket Philo' első könyvéből Eusebius közöl; II) mint felel meg Wagenfeld' Philójának nyelve a' hellenizált 's a' második században élt byblosi' nyelvének; III) mint felel meg az új közre bocsátás, azon híreknek, melyeket a' codexről Wagenfeld ez előtt közölt.

Az új Philo' megegyezése Eusebiuséval valóban olly nagy mint csak kívánhatni, 's talán kelletin túl, külső nem lényeges dolgokat tekintve. Eusebius' kivont helyei (melyeknek

autheticitását sokan kétségbe hozták 's hozzák, maiglan) szóról szóra itt is fordulnak elő, 's azon helyeken, hol Eusebius kihagyást említ, itt valóban közép tételek vannak. A' kifejezésben semmi nem változtatott, 's mint Eusebiusnál majd directa majd meg obliqua oratiót látni, ámbár reménylettük volna, itt inindent directa oratióban olvashatni. Eusebius t. i. ezt mondja Philo' proaemiona végen, Praepar. Evang. I. p. 23. ed. Rob. Steph.: Ταῦτα κατὰ προοίμιον ὁ Φίλων διαστειλάμενος, ἕξης ἀπάρχεται τῆς τοῦ Σαγχουνιάθωνος ἐρμηνείας, 'δέποις τῇ Φοινικικῇ ἐκτιθέμενος θεολογίαν, mit követlenül így folytat: Τὴν τῶν ὅλων ἀρχὴν ὑποτίθεται ἄερα ζοφώδῃ καὶ πνευματώδῃ ἢ πνοὴν ἄερος ζοφώδους καὶ χάος θολερὸν ἐρεβῶδες ταῦτα δὲ εἶναι ἀπειρα καὶ διὰ πολὺν αἰῶνα μὴ ἔχειν πέρας. "Ὅτε δὲ, φησιν, ἤρσθη το πνεῦμα τῶν ἰδίων ἀρχῶν, καὶ ἐγένετο σύνκρασις, ἡ πλοκή ἐκείνη ἐκλήθη πόθος. Itt az összefüggés megkívánja a' ὑποτίθεται-t Philora mint subjectumra áltvinni 's az első két tételt mint tartalomközlőt indirecta orationak venni, annál inkább, miután a' οἷε δὲ után álló φ'σιν nyilván mutatja, hogy csak utána következik Philo' saját beszéde. A' wagenfeldi nyomat pedig elakarja hitetni velünk, hogy Philo így írt: Τὴν τῶν ὅλων ἀρχὴν ὑποτίθεται sat. mert W. felteszi, hogy a' subjectum, a' ὑποτιθέμενος, Sanchuniathon maga, mi meg nem egyeztethető. 'S ha a' textust összefüggésben vizsgáljuk, kitetszik, miért közöl Eusebius némelly tételeket obliqua, némellyeket ellenben directa oratióban, ki akarja t. i. emelni azon tételeit a' phoeniciai theologiának, melyekből atheista iránya minél világosabban kitetszik. — Még egy helyre akadtunk, a' hol külső megegyezés mellett lényeges a' különbség. Az új nyomat t. i. Φίλωνος προοίμιον czíme alatt előszót Sanchuniathon' egész munkájának bocsát elejébe; Eusebiusnál ellenben ez csak az első könyv' prooemiuma (κατὰ τὸ προοίμιον τοῦ πρώτου συγγράμματος). Ezen eltérés magában nem volna fontos, ha más sokkal nagyobb ellenmondással nem függne össze. Eusebiusnál t. i. e' prooemiumban csak az istentan' forrásairól van szó, épen mert csak ez érintetik az első könyvben, valamint Taantes vagy Thoyt is, mint tanúbizonysága az credeti lényeknek 's a' teremtés' történeteinek (τὰ ἐξ ἀρχῆς, ἀφ' οὗ τα πάντα συνέστη). Wagenfeld ellenben Taantest úgy említi, mintha az, szembetűnőleg Philo' vagy legálább Eusebius' véleménye ellen, az egész phoeniciai historia' forrása volna, mert azt mondatja a' byblosi történetiróval: a' múlt' történeteit tudni, igen hasznos. Azért hagyá meg Adoni libnas, Byblos' királya, Sanchuniathonnak, hogy a' régi irományokat ez iránt megvizsgálja. Ez pedig nagy fáradtsággal kereste fel Taantes' irományait, tudván hogy ő volt az írás' mesterségének feltalálója? De hogy lehetett ez, ki Philo' tanúbizonysága szerint Uranos' 's Kronos' kortársa volt, egyszersmind a' phoeniciai historia' kutforrása? — E'

belső eltérések azonban alig teszik olly gyanussá W.' munkáját, mint Eusebiussal való nevezetes megegyezése. Wagenfeldnél Philo' textusa (néemelly elhelyezést 's változást, mit az összeköttetés tett szükségessé kivéve) minden variáns nélkül Eusebiuséval azonos, hol ellenkezőt várnánk ott illyen homályos 's barbarus szavakkal teli irományról, sőt Eusebius' kiadásainak szembetűnő hibái is találtnak itt, mellyek a' következő czimű munkában: Orelli, Sanchuniathonis Berytii, quae feruntur fragmenta, Lipsiae 1826. Például, a' 2-d. *Καὶ ἀπὸ τοῦδα ὥσπερ κρηπίδα βαλλόμενος*, Rob. Stephanusnál, Orellinél, 's szintűgy Wagenfeldnél egy új tétel kezdete, holott ez az előbbi *εἰδῶς*-sal áll összeköttetésben 's „Sanchuniachont“ illeti. Ugyan ott áll Wagenfeldnél: *ὃν Αἰγύπτῳ μὲν Θωῶθ, Ἀλεξανδρείᾳ δὲ Θωῶθ*, úgy, mint Eusebius' közönséges textusában, 's még is lehetlen, hogy Philo így mondjon ellen önmagának. A' 24 l. elbeszéli az új Philo, szintűgy mint Eusebiusnál, hogy Krenos (Ilos) atya Uranos' megengesztelését nyerendő egyetlen fiát *ὀλοκαρποῖ*. De a' dolog megkivánja, hogy *ὀλοκαυτοῖ*, miután itt csak megégetésről van szó, *ὀλοκαρπουν* pedig annyit tesz, mint gabonákat áldozni. Philo maga hasonlítja össze ezen áldozatot Ábrahám' áldozásával, mellyet baromáldozás gyanánt ír le, a' Zsidókról munkájában, mellynek némelly töredékei Eusebiusnál Praep. Evang. I. p. 26. maradtak meg. Stephanus' 's Orelli' kiadásaiiban *νεανίδας δύο* áll *νεανίαδ*, helyett. Ez szintűgy költözött W'. munkájában (16 l.), valamint egy más hibája Orellinak *εἰρασται, εἰρασται* helyett (28 l.). — Bármelly csekélyek is legyenek ezen észrevételek, annyi még is bizonyosnak látszik, hogy legalább az első könyv nem régiebb kéziratból, hanem egyenesen Orelli' töredékeiből folyt.

A' második pont, mellyre az olvasót figyelmeztetni akarjuk, sokkal nehezebb, azért mert Eusebius' Philójának írásmódja a' tiszta 's classicus görög nyelvtől igen különbözik. meg lehet, hogy Philo Wagenfelddel mindjárt az első tételben ezt mondá: *ἐαυτοὺς ὑπὲρ τοῦ κοινῶν καθεστῆσαντων παραδειγματα* (ollyanoknak példái, kik magokat a' státuszért feláldozták), bármelly kevésse görög legyen is ez. De helytelen a' futurum 32 lap: *τῆς δ' ὀργῆς παύσονται ἂν οἱ ἡμῶν θεοί* (inkább: *οἱ θεοὶ ἡμῶν* vagy *ἡμῶν οἱ θεοί*), *αἱ τοὺς ταύρους καθαιρῆσθαι διδοῦναι μοι*, e' helyett: *παύσονται* és *καθελεῖν*; a' perfectum 52 lap: *αἱ γὰρ ἄλλοι ἐκ τῶν ἀντοχθόνων γεγαμήκασιν γυναῖκας*, elbeszélésben *ἐγγημαν* helyett; az aoristus 54 lap: *ὅτε παῖς ἔτι ὢν διατριβὴν ἐτιχον ποιησάμενος*, e' helyett *ποιούμενος*.

Azután a' codex, Wagenfeld' egy levelénél fogva, melly Grotefend' felebb idézett irományának 9 l. lenyomatott, 127 nagy 4rétű lapból áll, mellyeken majd 25 majd ismét 35 (sic) sor van, 's így az egész codexnek körülbelül 3810 sora

van. A' Facsimile, mely a' kivonathoz csatoltatott 10 sort tesz, melyek a' könyvben 15-té lesznek. Ennél fogva a' codexnek nyomtatásban körül belől 5715 sort kellene tenni. A' jelen könyv ellenben csak 205 lapból áll, 's csak 102-ön van görög textus, mert a' többi a' deák fordításnak jut. A' lapokon, midőn nincs hézag, 28 sor van, 's így az ígért 5715 sor helyett csak 2856-tot az az alig felét kaptuk. Vagy tán Wagenfeld' codexe a' deák fordítást is foglalja magában?

Ἰσκειν ψεύδεα πολλὰ λέγων ἐτύμοισιν ὁμῶια!

Götting. gel. Anzeigen után V. A.

Histoire des Francs, par M. le Comte de PEYRONNET. Paris, 1835. 2 köt. 8-rét. Ára 14 frank.

Peyronnet gróf, X Károly volt ministere, úgy végzi be életpályáját, mint a' későbbi ministerelnök, Thiers, — az az történetíróvá lesz. De viszonyaik között nem csekély a' különbség. Thiers elméleteket állita először föl, melyeket a' gyakorlatban meg nem állhatóknak, változtatás nélkül el nem lehetőknek ismerek, míg Peyronnet ellenkező ösvényen balagott, gyakorlatilag oly elveket bizonyítva be lelkéből jövőknek, melyeket a' francia nép és ország kezdetének történetírásában megtagadnia nem szükség. Dicséretére mondhatni pedig neki, hogy noha munkája tömlöczben 's egészen lelékesítő körülmények között iraték, abban semmi charactergyöngeséget, semmi haragot nem venni észre. Az esetek és következtetések híven rajzoltatnak minden oly mellékes törekvés nélkül, mellyel a' szerző magát menteni vagy másokat vádolni akarna. E' részrehajlanság, e' hidegvérűség és nyugalmas pillantat becsületére szolgálók a' hajdani minisiternek. Ugy, mint ő, csak elfogulatlan, okos ember írhat. Noha pedig jelen állapotjában sok okleveli 's kézirati segedelem hiányát kelle éreznie, még is az eddig megjelent két kötetben sok termékeny és új nézet van kifejtve. — Ugyanis e' két kötet azon időszak' felét foglalja magában, mellynek történetét P. leírni szándékozik, 's mellyet ő négy szakaszra oszt, egymásután így következőkre. Első az elfoglalás' és letelepe-

dés' szakasza, Chlodowichtul idősb Pepinig; második a' terjeszkedése, idősb Pepintől kis Pepinig; harmadik a' ragyogás, hatalom és nagyságé, kis Pepintől kegyes Lajosig; negyedik a' megaláztatás és hanyatlásé, Capet Hugóig, kinek trónra lépése, mint a' mai Franciaország' alapítójaé, a' munkát kezérandja.

E' négy szakasz közül a' jelen munkában kettő iratik le, 's a' szerző úr igen pontosan számlálja elő a' frank Gallia' előreható mozgásait, 's olly világosan, erővel és szabályosan, hogy benne a' gyakorlott, ügyes kormány-embert nem lehet meg nem ismerni, a' mi, véleményünk szerint, e' munkát minden hasonneműek fölött ajánló tulajdonság. Benne nevezetesen igen világos és sikerült előadása találtatik azon meghódításoknak vagy megszerzéseknél, melyek által nemzet nemzethez, ország országhoz közeledett, simúlt, köttetett, 's mi által út készítették az utóbbi századokban létesülendő francia egységnek. Nem kevésbé fontos mint tanuságos szinte azon birtokok' gyakori fölosztásának, egyesítésének 's átcserelésének rajzolata, melyekből idővel a' francia monarchia képzeték. Mennyire mi tudjuk, e' csomó' föloldásával egy történetíró sem foglalatoskodék; kigondolása tehát már eredeti, kivitele pedig szerencsés.

Az előadás élénk és elragadó. A' szerző még hozzá ritkán mulasztja el az alkalmat, melly valamelly történeti fontos oktatásra vagy politikai elv' kiemelésére mutatkozik; az illyent egész erejében kitűnővé teszi, 's mellette valóban ékes-szólo lesz. Végre épen nem szorulkozik csupán *egyes* királyok' életleírására 's hadainak előterjesztésére, hanem körültekintve idejében 's vizsgálata mezején, minden akkori 's oda tartozó eseteket előhoz, melyekben mind a' hódító mind a' hódoló népek — Rómaiak, Görögök, Arabok, Frankok és nyugoti Góthok élénk részt vettek. Így pedig nem Gallia' egyes részét, Austrasiát vagy Neustrasiát, az orleansi vagy a' metz-i királyt írja csonkítgatva le, hanem az eseteket némileg öszvecsoporozza, melyeknek kötelekeit, okait és következtéseit éles szemmel kitudja találni 's nagy tehetséggel kifejtteni.

Ezek P. munkájának erényei, míg más oldalról kisebb tökéletességet látni itt ott rajta. Mert míg az eseteket pontosan, élénken és hatalmasan adja elő 's öszvesen igen sikeresen osztja el, addig nem dicsérhetni őt annyira az emberek' és idők' festésében. Az egyének, a' királyok, az uralkodók és vezérek nem maradtak ugyan ki a' történetíró' tollából, de a' néptömeg' általános festését elmulasztotta. Szemünk előtt vannak az esetek, a' szenvedélyek, a' forradalmak; trónokat látunk ledőlni, népeket más lakhelyekre menni: de hasztalanul kérdezzük, minő lételűek, minő életűek voltak e' né-

pek. Pedig ez a 'festvény' tulajdonképi feneke, ha ez üres marad, a' történet érthetetlen. És ez az annalisták' közös hibája, kik az esetek' előadása mellett a' személyek körülményeivel rendesen meg nem ismertetnek bennünket. Minél távolabb van a' történetbeli időszak, annál érezhetőbb ezen hiány 's annál veszedelmesebb. A' történet mesévé, talánnyá lesz, ha az emberek' társasági viszonyait nem ismerjük. A' mai párisi polgár bizonyosan különbözik a' régi Lutetia' polgárától. Ugyanazon szavak különböző időkben különböző értelemárnyalatot birtak, p. o. a' kalmár, a' kézműves a' nemes, a' szabad nő, a' rabszolgáló, a' cseléd, jobbágy igen változó sors' szavai. Sőt egy francia püspök is a' 19 századból igen különbözik az időszakunkbeli galliai püspöktől, például egy tours-i Gergelytől. Az akkori püspök világi hatalom volt; udvart bíró, a' népre adót vető, magát tolongással bekerítő; a' bölcs, a' nép szónok', a' miveltség-előmozdító' szerepét játszva, 's a' királyok' tanácsában tanácsadó volt. Néha vitézkedett is a' háborúba menve, vagy vértanu, ki a' népet életével védte a' Barbarok' elnyomása ellen. Általában értelmességet és erkölcsöt személyesít; százada előtt áll, melyben a' vad népek megtörték római miveltséget némileg tovább tenyészttette. De ezen árnyalatokat lehetetlen kitüntetni, ha csupán az esetek' előadására szorulkozunk, a' nép' erkölce történetét pedig elhallgatjuk.

Egy másik szirt, melyben Peyronnet ütközik mint történetíró, egy véle született vagy inkább benne megrögzött előítélet: Francziához régi koronáját nem akarja lealázni 's ez okból igen magasra emeli azon vezetőket tekintet és hatalmát, kik a' berontó csapatoknak parancsoltak. A' mi fogalmaink szerint a' királyságrul, azon oda állított királyok valósággal nem voltak azok; a' történetíró ruházta föl őket tulajdonságokkal, 's inkább elhomályosult típusoknak mondhatók, mint élő valóságoknak. Azon szobrokhoz, fákhoz 'stb. hasonlitanak, melyeket a' d'szítványfestők néhány ecsetvonattal szoktak csak mutatni, inkább a' képzelőerőre mint a' megismerő tehetségre építve. Itt nem vehetni ki semmi világosat, határozottat, de a' süker meg van, mert valami nem létezőt vélünk létezni 's a' festő-okozta csalódásnak általadjuk magunkat. Szinte így van a' dolog egy Chlodowig', egy Merovaeus' és Pharamund' nagy képével. P. látá azon hibákat, melyekbe elő-pályatársai botlottak 's ez okból törekedett azon ős vezetők' (fejedelmek) tetteit egy képbe vonni össze, azok' valódi physiognomiáját eltalálni 's így életök kevéssé ismert dramájának bizonyosabb jelentést adni. Örömebb is olvasható akármelyik előbbi annalistánál; 's azon szemrehányás is, mellyel a' criticus ellene föltámadhat menthető, személyes hajlandóságai, viszonyai 's szokásai miatt.

Ennyi legyen elég bírálatként, — kivonat gyanánt pedig a' következőket elmondani nem véljük czéliránytalannak. — Valamint minden nemzetek' eredete, úgy a' Frankoké is bizonytalan; annyi azonban való, hogy ők német (german) eredetűek, 's nevök először is a' 3-dik század' közepe táján emlittetik. Europa' akkori viszontagságai a' római birodalom' határára hányták őket, 's Meroveus, a' frank királyi ház' alapítója, római zászlók alatt is küzdött. Az ezt követő egy két király alatt Gallia gyakran megtámadták a' Frankoktól, kik beütve de nem hódítva harcoltak a' Romaiakkal, Gothokkal és Allemanokkal. Chlovis' az iszonyú Chlovis' uralkodása (486—7) a' hódítási időszak volt. Ő 15 éves korában lépe trónra, öt év múlva számos sereggel átment Kölnnél a' Rajnán, Soissonsnál megveré a' Romaiakat 's azok birodalmának romladi káin nevezetes országot alkotta. Megjegyzendő pedig itt, hogy a' hódító Frankok nem bántak a' meggyőzött népekkel barbár módon, hanem jogokat és földbirtokot engedtek nekik, volt (romai) törvényeik szerint kormányozák őket, bevették azok' vallását 's egyházi kormányát, sőt idővel a' magok nyelvét azokéval cserélék föl.

Tágas és erős országot hagyva hátra, meghalt Chlovis, 's birodalma egy szerencsétlen frank törvény szerint 4 fíja között megosztaték. *Theodoric* az ugy nevezett Austrasiát kapta meg a' Rajna 's Mosel között *Metz* fővárossal; *Chlodomir* birtokában *Orleans* volt a' főváros 's ide tartozék még Berry, Main, Anjou és Touraine; *Childebert* Parisban lakott, Normandiat, Bretagnet stb. is bírva, végre *Chlotar* Soissonsban lakott, a' Mosel hosszában egész az Oczeanig uralkodó.

A' rossz rendszer hamar hozza gonosz gyümölcsöket, véres testvér háborúk támadtak, mert az uralkodó részesek egyesíteni akarák a' töredékeket, 's az egyesítésnek viszonti megszakítás lőn vége. Chlodomir az orleansi király meghalván három fíjat hagyta, kik nagyanyjoknak *Chlotilde*-nek gondja alatt voltak kilencz évig mintegy. Ekkor történt a' következő szomorú eset.

Chlotilde Parisba jött, 's vele a' három herczeg. Childebert az ottani uralkodó gyors követet küldé Chlotárhoz 's megkérété őt: sietne Parisba hogy a' gyámnoknővel 's a' gyámfíjakkal végezhesse nek, őket vagy fogságba vetendve, a' leendő meghatározás szerint, vagy halálnak adva által. Chlotár sietve jött Parisba. Childebert pedig azon hírt szárnyaltatá, hogy testvére fíjainak trónra emelését elhatározá magában. A' nép hitt a' hírek 's maga Chlotilde sem kételkedett azon. A' dolog így el lévén készítve, a' két király követet küldé a' gyermekek' nagyanyjához, tőle ezeket kikérve a' megkoronázatásra. Chlotilde örvendve áltadá őket. De azok megérkezvén, a' szolgáktul elválasztattak 's valamint

ezek, úgy ők is tömlőczbe vették. Új követség küldték ekkor az anyához, Arcadius, auvergnei tanácsnok személyében, ki már több elárulásról volt ismeretes. Ez a' királynéhez beeresztetvén, kezében egy pár ollót 's egy meztelen kardot tartva, így szólott: Felséges királynő, határozz és válassz. Mit rendelsz az orleansi király fíjainak számára? Akarod e' hogy meghaljanak, vagy ohajtod hogy inkább hajtólul fosztassanak meg?" Chlotilde mély szomorúan mondá: „Inkább halált, mint levettetést.“ Arcadius pedig félve, hogy a' nő' erős lelken az anyai gyöngédség hatalmat vehet, sieté a' felelettel a' királyokhoz. Ezek szinte iparkodtak. Chlotarius megragadá az idősb gyermeket, földre veté 's egy gyilokszurással kivégezte. A' kisebbik fiu ezt látván Childebért lábaihoz rohant 's kiáltozá: „Atyám, jó atyám szabadíts meg 's ne hagyj megölni mint bátyámat megölték!“ És Childebért szánakodott a' szerencsétlenül, és ótalma alá vette azt. „Add nekem e' fiút, így szólott testvéréhez, — én azon árt fizetem meg érte, melyet te kívánsz.“ De Chlotár káromkodva mondá „Ide adod őt, vagy magad is halsz! Szégyenld gyávaságodat, ki szinte vérpíszkos vagy már, ki engem a' tette fölszólít!“ — Egy második gyilokszurás az öcs' életét is kioltá.

Az orleansi királyság a' két gyilkos között fölosztatván, egy lépés megtörtént az egyesítés felé. Theodoric halálakor a' másikat is megakarák tenni, de azt kijátszá a' fiatal Theodbert, annak fíja. Ez mi után hatalmas kart mutatott Olasz- és Göröghonban, hamar meghalt; hasonló történt fíjával is Theobalddal. Ekkor az országot Chlotár foglalá el, meg nem osztva Childebértel, ki boszút lihegve, fíját az atyja ellen ingerlé föl, de Childebért is reáhalván, Chlotar egyedül maradt a' Frankok' királya. A' pártos fiút Chlotar, egy kunyhóban égeté meg nejével és gyermekeivel együtt, hol azok menedéket kerestek.

Chlotar négy fiút hagyta hátra, Charibert, Gontran, Chilperic és Sigebert nevűeket. Chilperic erőszakkal Parist akará osztályrészül megtartani, de testvérei által kényszerítve Soissons-nal kellett megelégednie. Chariberté lön Paris, Gontrané Orleans, Sigeberté Metz. Charibert hamar meghalt, 's birtoka a' többi 3 közt fölosztaték. Chilperic boszúját eltitkolá míg alkalmat gyaníta látni annak kielégítésére. Sigebert ugyan is hadba keveredett a' tatár eredetű Ogarokkal, kik keletről birtokát érinték; 's ekkor Chilperic beütött az ő birtokába. Sigebert az Ogarokat megverve, gyorsan visszatért 's haddal támadja meg Soissonst, ha fegyveres közbenjárás helyre nem állítja a' békét.

Ekkor Athanagild volt a' nyugoti Góthok' királya, erős hatalmas fejedelem, kinek egyik leánya, Brunehault (Brunehold) szépségéről 's eszéről igen dicsérteték. Ezt Sigebert

nőül kérte 's megkapta, a' menyegző pedig nagy pompával tartaték. Chilpericnek nem tetszett ezen egyesülés, és ő, ki-
nek az alacsony sorsu, de szép és erkölcsös Audoverától há-
rom fíja 's egy leánya volt, ki nejét Audoverát magától el-
választatá, mivel az utolsó leányt maga az anya tartá a' ke-
resztelőben 's így férjének komaasszonyává lett, 's ő helyette
a' ragyogó szépségérül híres Fredegonda foglalta el a' király'
szívét, azon Chilperic most a' nyugoti Góthok királyának
második leányát, Galsuinthát kéréte meg, és meg is nyerte.
De a' boldogtalan nő csak hamar kiesett a' kegyből 's férje'
parancsára megöleték, 's az eddig ágyas volt Fredegonda ki-
rályné lett.

Chilperic' rút magaviselete mindenfelé méltó boszonko-
dást szült. Brunnehold rá bírá férjét, Sigebertet, hogy a'
gyilkost támadja meg. Gontran egyesült vele, a' soissons ki-
rály megtámadtatek 's annyira szorongattaték, hogy ha az or-
leánsi király közbe nem járul, hihetőleg meg kell magát ad-
nia. Így béke álla bé, de nem soká tartandó, mert Gontran
és Sigebert csak hamar meghasonlának egymással 's a' boszús
Chilperic, használva az alkalmat, szinte megtámadá az utol-
sót. A' szerencse most sem kedveze néki; megvereték, ka-
tonáitól 's alattvalóitól ellagytatva meg kellett volna magát
adnia, ha Fredegonda orgyilkos által tulajdon sátorában
meg nem öleti Sigebertet. Ekkor a' szerencse ismét kedvezett
a' két gonosznak, kik Bruneholdot és fíját Childebertet is,
elfogák, 's egész Austrasiát tulajdonokká tették. De volt egy
férfiu, Gondebaud nevü, austrasiai nemes, ki jövendő kirá-
lyát nem akarta fogságban hagyni, azért az öröket megvesz-
tegeté 's a' fiúval Metzbe szaladt, ki itt királynak kiáltaték ki.

Boszúra gerjedve e' megszöktetésen, az anyát biztosabb
helyre, Rouenbe küldé Chilperic. Itt új bonyolódást szenved-
tek a' dolgok. Meroveus, Chilperic fíja Audoverától, meg-
szereté Bruneholdot, kivel az őt szerető Pretextat püspök ál-
tal öszveesküdteték, 's a' korona is neki lön ígérve. De a'
haragos Chilperic Rouenbe sieté 's előbb elért, mint az új
pár megszökhete; ezek tehát Sz. Márton templomában keres-
tek menedéket 's azt csak azon föltétel alatt hagyák el, hogy
a' király őket egymástul el nem választja. Az ígélet nem tar-
taték még 's Brunehold ismét fogoly volt mikor az Austrasiaiak — Gontrantul is segittetve — fegyvert fogtak mellette
's Chilperic kénytelen volt engedni. Így térhete Brunehold
Metzbe vissza leányaival együtt, de a' gyámnokkormány Me-
roveusnak megtültá a' bemenetelt. A' nép ezen morgott, bo-
szúért kiáltoza, melly alkalmat Chilperic ismét háborura akart
használni, de ismét szerencsétlenül, mert megvereték 's egyéb
hasznot nem arata, minthogy fíját elfogta 's egy klastromba
zará. Meroveus megszökött innen de elfogaték 's Fredegonda

parancsára megöleték. Pretextaton is boszut akart állani a' királyné, de a' toursi Gergely püspök, ezen idők történetírója, megmenté őt, — ki majd maga is perbe idéztetik, de hasztalanul, mert a' világi vadságnak ez idő tájban nem volt hatalma az egyház' erkölcsökkel ékes egyetemén.

Ezután Fredegondát is nagy bajok érték. Ragados nyavalya ütött ki, 's az elrablá minden fíjait, mellyek egyedül szolgáltak némi gyönyörűségére. De távol volt, hogy vérszomja ez által csillapodott volna, sőt új düht látszék kapni, irigylve másoknál minden boldogságot. Chlovis, Chilperic' utolsó fija Audoverától, áldoztatek föl, 's mint szokásba jött, az övével együtt barátainak 's cselédeinek vére is folyt. — Azt gondolhatnók hogy ekkor már csak ugyan megleglé a' gyilkolást. De nem! Nem nyughaték, míg egy valaki életben volt, ki boszúra gondolhata. Audovera két fíjaérti bánatában még nem halt meg, 's ki tudja, nem táplál e' bosszulhatási reményt, 's a' sors nem játszik e' erőt 's alkalmat kezébe. Néki bizonyosan el kelle esnie. Fredegonda gyilkosokat küldde a' mainei kerületbe, hol Audovera egy klastromban volt, mellynek zárai előttök megnyíltak 's a' hajdani királyné megöleték. Childesinde, a' leánya nem szenvedde ugyan halált, de a' világnak még is meghalt, mert belső életre szenteltetik, előbb anyja' gyilkosaitól megfertőztetve. Mind kettejek' kincseit pedig Fredegonda nagy gondosan azonnal behuzta. Illy módon szenvedtek a' frank kiralyságok belső zűrzavarokban, — mellyek Austrasiát sem kímélék meg, noha Brunehold itt bölcsen és gondosan uralkodott. E' víták közepette Fredegonde két fíjat szült, Theodoricot és Chlotárt. Az elsőbbik csak egy évig élt, halálaért pedig, aligha ártatlanul nem, az agg Munmolus szenvedde, Chilperic egyik legrégibb' szolgálói közül. Nem sokára egy másik gyilkolás is következett, Chilpericé, ismeretlen forrásból és kezek által, de a' hír ezt is Fredegondának tulajdonítja. Chilperic' halála nagy zűrzavarra adott okott. Sokan Childebertet kívánák királynak, mások Chlotárt, Fredegonda' fíját, míg némelleyek egy idegnt Gondovaldot, de a' merovingi családból eredőt, akarák megválasztani. Fredegonda Parisba futott fíjával, oltalmat a' székes egyházban kerese 's nyert is a' püspöknél. Utóbb Gontran pártfogását kérte ki. Így fegyveresen jutta Paris' birtokába 's Childebert' törekvéseit sükerteleníté. Gontran pedig kegyébe fogadta Pretextatot, ki Chlovis' és Meroveus' testét fölkereszteté 's eltemetteté; Chlotárnak pedig gyámnokokat választta, őt anyja' gondviselése alul kivévén. Ez mind csak boszontá a' királynét, 's még inkább az, hogy Gontran parancsára Parist elhagyva Rueil-be kellett mennie. Boszút forrala, 's annak először is Bruneholdet kell vala érnie, de a' gyilkos elfogaték 's Fredegondához visszaküldetve, lakott. Mások

Childebert életére törekedtek, de személyt cserélve elfogattak 's rut halált kelle halniok. Gontran ellen is hasonló törekvés nem sikerült. Gondovald pedig Fredegondával egyesülten némi előmenetelt tön, miokbul Gontran és Childebert között szorosabbra fonaték a' barátság, sőt az ezt utódjának is nevezé ki.

Azonban Fredegonda' kezét új gyilkolások szennyezek. Elhagyva Rueilt, Rouenbe jött, hol közte 's a' püspök között viszátkodások támadtak, melyek' következésében az egyház' embere, midőn székeben ülve zsoltárt énekelne, egy gyilkos által karja alatt megszuráték, 's fölsikoltva az oltár elébe vánszorgott, és ott életét föláldozá. Az orgyilkos megszökött; de az elégedetlenség és háborgás általános lett; Leudovald a' bayeuxi püspök minden egyházat bezárata, mig a' bűnös el nem fogatik 's nem büntettetik. A' frank nagyok szinte ugy fölháborodtak mint a' papság. Egy valaki közülök meg is dorgálta a' királynét, ki szívére látszék a' dolgot venni, 's igen barátságosan hívá meg a' dorgálót, egy pohár' kiürítésére. A' gondatlan férfiu második hivatáskor engedett, de a' királyné billikomábul halált ivott. — Gontrant ez méltó méregbe hozta, a' püspököket gyűlésbe hívá meg, hogy a' tett fölött ítéljenek; de új zavarok, versenygések és egyenetlenségek támadván, Fredegonda Chlotár' gyámnokaival meg egyezett 's minden előbbi hatalmát visszanyerte.

Gontran és Childebert hívek maradtak egymáshoz, Brunehold pedig, ki fíja' kiskoruságában a' nemesség által kiszorították az igazgatásbul; visszanyeré előbbi befolyását Austrasiában. A' nemesség ugyan nem akará azt szívelni 's összeesküvést szőtt össze, de az fölfödöttetvén, a' vétkesek éltekkel adóztak. Gontran igazgatta pedig a' büntetés' dolgát, ki Childebertet és fíját tette koronájának örökösévé. Egy váratlan eset is történt, — Soissons fölzendült, elpártola Fredegondától 's Melunnaal egyesülve független tartományt képze, uralkodóul pedig Theodobertet kéré, Childebert egyik fíját. Childebert hadba keveredett az olaszthoni Lombardokkal, 's a' mi Bruneholdnak nagy dicséretére válik, a' had' végével tulajdon kincsein váltá ki a' fogoly Lombardokat, 's szabadon haza küldé. Majd Gontran és a' Bretonok között üte ki háboru, Fredegonda cselszövényei által, de kárt nem hozólag, sőt még a' gyilkolási szándék sem sikerült, melynek az austrasiai 's burgundiai királyt kellett volna kivégezni. Fredegonda dühében tulajdon leányát, Rigonthát, ön kezével szúra agyon.

Nem sokára ezután Tournaiában versenygés támadt a' Frankok' és az ősi lakók között, 's a' két párt az utzákon véresen küzdött. Fredegonda, reménylve hogy tekintete által lecsillapítja a' zajt, megjelent; de keveset ügyeltek reá, 's

kevelysége nagyon megsértették. A' csend mégis helyre állván, Fredegonda az egész város' népét megakará vendéglelni. Jelen voltak a' zendülés' fejei is: Charivald, Leudovald, és Wal-din. Sok jó bor hozaték föl, 's a' mulatás az éj közeledtekor sem szűnt meg. A' szolgák lerészegedtek 's a' padlázatra hull-va elaludtak. A' vendégek pedig egyre torkukat öblögeték. Ekkor három baltás ember jött be, ellenállás nélkül az egy-más mellett ülő pártfők mögé lopózkodott 's egy jelre, azon pillanatban, mind a' három' fejét lecsapta. Nagy lőn ismét a' zavar, nagy az elkeseredés; kiki fegyverhez fogott, a' kapuk elzárattak, a' királyné fogollyá téteték, 's Childeberthez, követ küldeték: jöjen, vegye ált ellenségét, 's mondjon reá halált. Fredegonda, utolsó szükségében, Champagneba küldte titkos követséget, a' népet megkérőt: jöjön segítségére. 'S a' champagnei nép megelőző Childebertet, 's a' királynét kisza-badítá.

Nem sokára Gontran meghalt 's helyébe Childebert lé-pe. Ez két királyságnak lévén most ura, föltevé hogy a' har-madikat is meghódítja, egyszersmind Fredegondát is megbün-tetendő, számos bűneiért. Serege Champagneba ért 's azt elpusztítá, már Soissonshoz is közelgete. Fredegonda nem csüggedt el; öszvegyűjté Neustrasia' seregét, vitézeinek a' fia-tal királyt megmutatá, őket tüzelé, velők éjszaka, váratla-nul megtámadá 's megveré az ellenséget. Vesztesége, ugyan szörnyű volt, de Chlotar' trónja megmenteték, 's ő diadal-masan tért meg Soissonsba. Azonban ez egyszeri győzedelem nem látszék neki elég biztosságot adni, 's midőn Childebert más elleneit meggyőzve ismét haddal készülne ellene, szokott mesterségéhez folyamodott. Egy napon Childebert és' neje hirtelen halált haltak, vélemény szerint Fredegonda küldte méreg által.

Childebert' követői két fija voltak, Theodobert Austra-siában, Theodoric Burgundiában. Brunehold mindenik gyám-noka hasonló hatalommal kormányzá mindenik királyságot. Fredegonda eljöttnek látá a' hódítási alkalmat, hadat készíté 's véres győzedelmet nyert a' szinte munkás Brunehold fö-lött. De a' szerencsével nem igen élhete, mert megbetegedve hamar meghalt.

Brunehold ezután békében 's jelesen uralkodott; a' ke-reszténységet ő segíté be Britanniába a' Sászok közé, 's kö-téseket tőn közel és távol fejedelmekkel. De Austrasiában egyre égett alattomosan a' párttűz, az ifju király megnyere-ték a' pártosok által 's Bruneholdnak Burgundiába kelle fut-nia. Itt azt lehete várni, hogy fáját a' másik testvér fiu ellen fogja fölfegyverzeni; de nem úgy tőn, hanem öszvebékélt az elsővel is, és köz akarattal támadák meg Fredegonda szülöt-tét, Chlotart, ki a' dormellei véres csatában megveretve,

alázó föltételek mellett vala békét kötni kénytelen. Négy év mulva hasonló sikerű csata csatáztaték, de a' melly után Childebert' két fija is meghasonlék egymás között, 's csatára kelvén a' dolog, Theodobert megvereték, megfogaték, meggyilkoltaték. Gyermeke hasonló sorsot tapasztalt. Theodoric pedig austrasiai 's burgundiai király lett.

Most iszonyú vita keletkezett Theodoric és Chlotár között, mellynek azonban az elsőbbik király vérhasbul származott halála véget vete. Brunehold azonban birtokát megakará annak fiai számára tartani, de okossága 's elszántsága daczára is az erősebb Chlotartul megvereték; Theodoric két fija megöleték, a' királyné elfogaték, 's a' kinzó padon a' legbarbarabb kegyetlenségeket kitarván meggyilkoltaték. A' francia királyság pedig Chlotár személyében egyesítették.

Ezen történetek eléggé tanusítják a' salic-törvény' ártalmasságát; de a' baj' orvossága szinte magában a' frank intézetekben találtaték. A' „major domus, major palatii“ tisztség, eleinte a' király' választása alatt volt, utóbb örökösé téteték, 's a' mint a' királyok' ereje, tekintete hanyatlott, az olly mértékben kapott nagyobb erőre és hatalomra. Így az idős Pepin és híres fija, Martel Károl csak névre voltak palotanagyok, hatalomra pedig királyok valának. A' Merovingok' törzsöke végéhez közelített. Második Pepin királyi hatalmához a' királyi czimet is hozzácsatolta 's így az utolsó egyesítést hozta lételre. Ezolta a' korona mint az előbbi palota-nagyi tisztség az első szülött személyében lett örökös, 's eleje véteték a' pártoskodásoknak, testvéri háborúknak.

Allgem. Literatur-Zeitung és Foreign Quarterly Review (April 1836.)
után V. P.

BIBLIOGRAPHIA.

48. *GALÉRIE zoologique*, (állattudományi galeria) ANTELME orvos doctor által, GEOFFROY S. HILAIRE' felügyelése alatt. 1-ő darab. Paris, 1837. 12-edr. — Ez a' munka, részét teszi a' „*Bibliothèque universelle de la jeunesse*“ című gyűjteménynek. A' természethistória, épen nem hasztalan tárgya a' tudvágnak, fontos dolog azzal jól megismerkedni 's vele társalkodni. Azon kívül, hogy nagy ingerrel bír, sőt szenvedelmet is gerjeszt, célja az, hogy a' természet' 's teremtés előhozványait jobban megismertesse 's haszonra fordíttassa. Az egészségtan kifejeleve találja abban, a' veszedelmes lények' seregét, a' legegészségesb 's legbővebb táplálékot; a' gyógytudomány világot nyer általa; a' művészségek 's emberi ipar, kimutatva találja abban azon lényeket, mellyek ezerféle módon használhatók; a' vadászat, földmivelés igen jó utasításokat merítnék abból, az állatok' honosítására 's tartására; a' literator végre, kipihenést talál ezen tanulmányban. Mind ezen címeknél fogva, egy a' tudomány bizonyos és jólesmert elvein alapuló, de az ifju elmékhez alkalmaztatott természethistóriai munkák' gyűjteménye, egy az ifjuság' számára szánt hirdetményben helyt talál. Ezen célból kezdé el Anzelme ur, állattudományi galeriáját. Első darabja az állatplántákról 's puhányokról értekezik. A' munkában számos képek vannak elhitve. A. ur mindég az egyszerűről megy által az öszvetettre; mi előtt nagy felosztásokat tenne 's számotadna közönséges bélyegeikről, leírja az individualításokat vagy legapróbb csoportokat. Ezt a' módszert helybe kell hagyni. Általa az olvasó mintegy tanújává lesz az életművek' nevekedő öszvetételének 's midőn a' munka' végére ér, minden megérőltetés nélkül esmeretet szerzett magának, az állattudományt tevő lények' esmeretén kívül az anatomia' és physiologia' közönséges törvényeiről, mellyek ma a' természethistóriától elválhatlanok.

49. *DICTIONNAIRE général usuel et classique d' éducation etc.* (A' nevelés', oktatás' és tanítás', közönséges, rendszerinti 's classicus szótára, vagy az ön magától tanulás' 's másokat oktatás' mestersége) M. MORARD ügyvéd által. Paris, 1837. Egy igen vastag kötet 8-adr. Ára 11 fr. — Mai nap, midőn az eszmék olly szörnyű kifejlődést nyertek, a' nevelés és oktatás tesznek mindent, vezetnek mindenhez 's azoknak kell mindenre kiterjeszkedniök. Morard úr tökéletesen érti a' ne-

velés' ezen szükségét, 's jeles könyve valóban képes azt kielégíteni. M. ur' szótára nem csupán a' szókkal foglalatoskodik, mint az rendszerint lenni szokott a' szótárookban hanem a' dolgokról 's személyekről is szól; 's azt lehetne mondani, hogy a' positiv élet' könyve ez, magas értelemben. Imé a' bennelévő főbb tárgyak' foglalatja: 1) új rendszere a' nevelésnek 's alapos és teljes oktatásnak; 2) minden emberi esmeretek' pontos és részletes nevezése; 3) a' civilisatio' közönséges képe; 4) minden tudomány' és művészség' neve, etymológiája és felosztása: végre 5) a' legfontosb rész, több mint 60 teljes értekezés, mellyek közt a' legnevezetesebbek, a' testi nevelést, gymnasticát, úszást, éneklést, fiúk' és leányok' nevelését, orthographiát, a' hajósok' felfedezéseit, rajzolást, mathesist, nyelveket, geológiát, physicát, természethistóriát közönségesen, chemiát, botanicát, egészségtudományt, versírást, erkölcstudományt, vallást, historiát, rhetoricát, a' Francziák' hadait, improvisatiót, philosophiát, a' tudományok 's művészetekbeni felfedezéseket, földmívelést, kereskedést 'sat. tárgyazzák. Ez a' munka mellyen a' szerző egymás után négy esztendeig dolgozott, igen jeles sommája 's pótléka mind annak, a' mi jó mondva 's írva volt eddig több mint 500 franczia 's külföldi írók által az emberek' nevelése 's oktatása módjáról 's eszközeiről. Olvasása a' felnevekedtekre nézve, kiknek nevelése csonka vagy tökéletlen volt, biztos és gyors eszköz leend az elveszett idő' kipótolására. De hasznos munka ez egész családoknak, közönségeknek, helységeknek, birtokosoknak, kik ebben a' literatura', tudományok' 's művészségek' közönséges kézikönyvét bírandják, a' tudomány' mostani álláspontjában.

50. *ELEMENTS de botanique* (A' fűvésztudomány' elemei) M. ALMES több tudós társaságok' tagja által. 8-adr. Paris, 1837. *Bechet.* Fontos munka, mellynek a' tudós világban fényes fogadtatást jósolhatni. Ezen munkában az olvasó, számos új, elmés és érdekes nézőpontok közt a' jelesb elrendezések' öszve hasonlító 's okoskodó előadását lelendi. Olly könyv ez, melyet annak szerzője, a' nagy mesterek' gondolkodásihoz méltóvá tudott tenni, 's melly a' tanuló ifjúságra nézve tudományos előadásának világossága 's egyszerűségénél fogva nélkülözhetetlen.

51. *ATHENS its rise and fall* (Athene 's felemelkedése és leesése); E. L. BULWER által. 2 darab 8-adr. London, 1837. Ára 31 sh. 6 d.

52. *COLLECTION des exemples les plus estimés etc.* (Görög és Olaszország' legbecsültebb emlékkapuinak gyűjteménye, csupán ezen munka' számára mérve fel 's rajzolva le, megelőzve egy próbatétel által a' régiek' szokásairól az emlékkapukra nézve 'sat. T. Leverton DONALDSON által. Kiadják

Thiollet és E. Simon. 4-edr. 6 ív és 26 tábla. Paris, 1837.
Bance. Ára 20 fr.

53. *HERCULANVM et Pompei etc.* (Herculanum és Pompeji, az eddig felfedezett festések', bronzok', mosaikok' közönséges gyűjteménye, kinemadott darabokkal bővítve); Id. ROUX és Ad. BOUCHET által. Első szállitmány, 8-adr. egy ív és 8 tábla. Paris. 1837. Ára 1 fr.

54. *HISTOIRE du drapeau, des couleurs etc.* (Franciaország zászlójának, színeinek és címereinek története, megelőzve a' katonai zászlók' története által a' régieknek); M. REY által 2 dar. 8-adr. 65 ív és 24 tábla. Paris. 1837. Techenner. Ára 18 fr.

THÉÂTRE de Plaute etc. (Plautus' játékszíne, új fordítás, jegyzetekkel kísérve); M. J. NAUDET, az Institut' tagja által. 5dik darab. Paris, 1836, *Panckoucke.* 8-adr. 434 l. Igen jeles fordítás, elmés észrevételekkel a' bevezetésekben, tudománnyal a' jegyzetekben, szerencsés vonásokkal 's legyőzött nehezségekkel a' fordításban. A' munkának még majdnem egy harmada van hátra. Minő correctség' 's hűség bélyegzi ezen dolgozatot, azt már csak e' kis töredék is mutatja *Ménechmes'* első jelenetéből: *Juventus nomen fecit Peniculo mihi, etc.* Les jeunes m'ont nommé La Brosse; pourquoi? La table, dès que je mange, est aussitôt nettoyée. On tient les captifs à la chaîne; on met des entraves aux pieds des esclaves fugitifs: très-mauvaises précautions selon moi; car si ce malheureux voit ajouter à ses maux un surcroît de misère, il n' en a que plus d' envie de fuir et de jouer de méchants tours. D' une manière ou d' une autre, il se délivrera des fers. Enchaînez-lui les pieds: il lime un anneau, il fait sauter les clous avec une pierre; c' est comme si l' on ne faisait rien. Voulez vous garder sûrement un homme et l' empêcher de fuir? Vous n' avez qu' à l' enchaîner avec la bonne chère et le bon vin. Attachez-le par le museau à une table bien servie. Pourvu que vous lui fournissiez à manger et à boire amplement, tant qu' il veut, tous les jours, jamais il ne prendra la fuite, eût-il encouru la peine capitale; pour le garder facilement, voilà de quels liens il le faut lier. (*Fucile asservabis, dum eo vinclo vincies.*) Admirable élasticité de ces liens alimentaires! (*Ita isthaec nimis lenta vincula sunt escaria*). Plus on les élargit, plus étroite et plus forte est leur étreinte. Moi, par exemple, qui suis livré par sentence à Ménechme, je vais chez lui au-devant de la captivité. Chez lui on ne mange pas seulement pour vivre; il vous rend gros et gras; on y prospère. Je goûte sa médecine par-dessus tout autre; car il est lui-même grand mangeur: ce sont banquets des fêtes de Cérès, tant sa table est chargée! tant il dresse de succulents édifices! Il faut monter debout sur le lit pour atteindre au faite. (*Standum est in lecto, si quid de summo petas*).

56. *GUIDE pittoresque du voyageur en France.* (Képes útvezér Franciaországban) 90 útabrosszal, 70 melyképpel és 800 a' főbb városokat, kikötőhelyeket, érczes víz intézeteket, várakat, épületeket, emlékeket, nevezetes helyzeteket 'sat. ábrázoló 's aczélrametszett pompás vignettel; 4 dar. 8-adr. 100 szállitmányban, mellynek mindenike egy földosztály' (departement) teljes leírását foglalja magában; egy tudósok', 's művészek' társasága által. Minden szállitmány' ára fél frank. Ezen gyűjteményt Franciaország' statisticája követendi Girault de Saint-Fargeau ur által, mellynek tökéletesítésére mindennemű készülétek meg vannak téve.

57. *VOYAGE pittoresque à Naples et en Sicile*, (Képes utazás Nápolyba és Siciliába); J. C. Richard DE SAINT-NON által. Új, megjobbított, meg bővített 's jobb rendbeszedett kiadás, M. P. J. CHARRIN által; 4 dar. 8-adr. text és 3 dar. folióban, 558 táblán. Az egész munka 70 szállitmányban jelenend meg, 's az aláírás a' kiadónál Houdaille-nál 2 fr. 50 c. egy szállitmányra. Ezen pompás munkának első kiadása, (Paris, 1781—86, öt darab, nagy folióban) igen nagy becsre juta. A' szép 's teljes példányok elköltek 500—800 sőt 1300 és 1650 frankon is. Ezen új kiadásnak öszves ára csak 157 fr. 50 cent. lesz.

58. *EXAMEN critique de l' ouvrage d' Aristote etc.* (Aristoteles' *Metaphysica* czímű munkájának criticaí vizsgálata; az erkölcsi és politicaí tudományok' *Academia*ja által megkoronázott munka): M. Ch. L. MICHELET által. Paris, 1836. *Gratiot.* 188 lap 8-adr. Ára 8 fr.

59. *ESSAI sur la philosophie des Indous.* (Próbatétel az Indusok' philosophiájáról) M. A. T. COLEBROOKE által. Fordította angolból 's megtoldá a' sanscrit textusokkal 's számos jegyzetekkel, G. PANTHER. Paris, 1837, *Masson*, 8-adr. Ára 8 fr.—Az Indusok' philosophiája, Europa' tudósaira nézve, mély 's a' legmagasb érdekű tanulmányok' tárgya, mivel az némely esmereteket nyujthat a' tudomány' állapotjáról Ázsia' népeinél a' régi korban; 's valóban bár mennyi nehezségekkel legyen is körülvéve Brahma' sanctuariuma, bármilly száraz ezen tanulmány, kivált cleinte, annyira mentek mind e' mellett is több merész dolgozók, buzgalmok 's ejjeli nappali szorgalmok által, hogy a' legrégibb indus philosophok különbféle tanitányaik' egész képét szemünk előtt kifejtették. Nem csak abban voltak a' legyőzendő akadályok, hogy a' nyelv többé nem beszéltetik 's hogy ennek grammaticáját és syntaxisát tanulás közben ujonnan öszve kelle rakni, hanem abban is, hogy az ideák' legnagyobb része felette homályos 's hogy ezen rendszerek' sokszor gyermekekes hajszalhasogatásai, a' legállandobb igyekezetet is kifárasztani képesek. Mindazáltal azon durva babona 's érthetetlen mysticis-

mus közepette is, mellyek ezen régi értekezések' legnagyobb részét eltöltik, olly világ sugárakra akadunk azokban, mellyek az emberiség' első korait ragyogó napvilágban tüntetik fel. Illy értelemben szól a' fordító az előbeszédben: „Ezen ránk nézve csaknem új világ' közepében, India, olly tudós 's olly metaphysicus sanskrit nyelvvével, olly mély 's olly elvont 's olly merész philosophiai gondolatával, olly költői 's olly oriai képzeletével, olly csudálatos 's olly termékeny természetével, úgy tűnik fel előttünk, mint az emberi gondolat' nagy és régi forrása, mint a' philosophiai 's vallásos eszmék' roppant körének, 's a' szembeszökő rokonsága nyelvnek kisugárzó központja, melly felső Azsia' uralkodott 's melly utóljára az egész régi világon elterjedt. Valóban Azsia' magas térlapjain fejtett ki eredetileg az emberi nem' rejtélye; onnan indult ki a' civilisatio' nagy folyama, mielőtt Európát befedte volna 's mielőtt maga után hagyta a' roppant homokpusztákat.“ Colebrooke ur értekezéseinek száma öt, jelesen: 1. *Sa'nkhya philosophia*; 2. *Nya'ya és vais'échika rendszerek*; a' *sa'nkhya-ká'rika* vagy a' *sa'nkhya philosophia*' emlekeztető verseinek *fordítása*, Is'vara-Krichn'a által; 3. *Első mimansa*, philosophia, mellynek tárgya a' kijelentés értelmének meghatározása, vagy is a' Védás-ok magyarázata, — 4. *Védá'ntu philosophia*; 5. *Különhitűek* (heterodoxe) *felekezete*. — A' fordító ezen próbatételekhez igen fontos fejtegetéseket adott; többek közt egy próbatételt a' bouddhistákról, mellyben több chinai könyvekből kivont összeállítások találhatnának 's egy mutatvány a' Tao-te-King (a' *tao*', vagy az *eredeti legmagasb ész*' és az *erény*' könyve) teljes fordításából, melly Lao-Tseu' philosophiai munkája, 's mellynek kora a' mi számlálásunk előtt, valami hatszáz évre emelkedik. Hozzáadta ezenkívül jegyzetekben, a' legérdekeseb sanscrit textusokat, mellyeken alapszik Colebrooke ur' dolgozása, 's végre az egész munka' folytatában előforduló sanscrit szavak' 's philosophiai műszavak' magyarázó táblájával toldá meg. E' szerint kettős haszna van ezen munkának, a' tudósoknak tanulmányok' tárgyául szolgálván, a' művelteknek pedig az Indusok' philosophiájának elég világos előadását nyújtván. Bár milly elvont is az illy tárgy, ha az első nehézségek le vannak győzve, elevenen ragaszkodik az ember ahhoz 's valószínűsággal olvassa ezen régi vélemények' summáját a' lélek' létalapjáról, az ember' rendeltetéséről, az örök Istennek, mindenek teremőjének hatalmáról 's tulajdonságiról.

60. *HISTOIRE naturelle des animaux sans vertèbres etc.* (A' geréncztelen állatok' természethistoriája, mellyben előadatnak ezen állatok' közönséges és különös bélyegei, felosztásai, családjai, nemei, 's az azokhoz tartozó főbb fajoknak idézése; megelőzve egy bevezetés által, mellyben az állat'

letálapos bélyegeinek meghatározása adatik 'sat. J. — B., P. — A. de LAMARCK által; második átnézett 's a' jelenkorig terjedő új lettdolgokkal meg bővített kiadás, C. — P. DESHAYES és H. MILNE EDWARDS urak által. Hetedik darab, a' *puhá-nyok' históriája*. Paris, 1836. *Baillière*. 8-adr. 744 l. Ára 8 fr.

61. *CONSIDERATIONS d' économie politique sur la bien-faisance etc.* (Politikai-gazdasági elméletek a' jótékonyaságról, vagy a' keresztény szeretet, a' társaság alsóbb classisainak erkölcsi állapotjához 's jóllétéhez való viszonyaiban): M. T. DUCHATEL ur, kereskedés' ministere által. Második kiadás. Paris, 1837. *Giraudet*; 8-adr. 432 l. Ára 7 fr.

62. *LES VOLEURS etc.* (A' tolvajok, az ő erkölceik' 's nyelvök' physiologiája): E. F. VIDOCQ által. Paris, 1837. 2 dar. a' szerző' képevel. Ára 15 fr. — Tolvajnyelvszótár, elég terjedelmes felfedezésekkel a' tolvajok' ravaszságiról 's ügyességéről, elég különös anecdotákkal vegyítve. Vidocq' célja ezen könyv' kiadásában az, hogy vele becsületes embereknek szolgáljon 's hogy az illy dolgokban igen mély esmeretei által őket a' tolvajság 's csalárdság ellen bátorságba helyezze. Olly helyezethen van ő, honnan ezen tárgyról igen becses utasításokat adhat, 's bár mi különösnek tessenek Vidocq' moralizálása, az ő véleménye épen nem súlytalan. Elég közléről látá ő azon embereket, kik rendszerint a' tömlöczöket lakják, hogy ne esmerné őket 's ne tudná méltatni, melylyek a' legjobb eszközök azok reformálására. Nem közömbös hát hallani őt ellene mondani a' szoros felügyelésnek 's félrevetni a' halálos büntetést.

63. *ABRÉGÉ de Géographie etc.* (A' földleírás' rövid summája, új terv szerint szerkezve, 's az utolsó békekötések 's legújabb felfedezések nyomán); M. ADRIEN BALBI által. 3-dik átnézett 's a' szerző által tetemesen meg bővített kiadás. Az egész munka, egy nagy 8-adr. darabból áll, több mint 1300 lapon, 's 12 8-adr. darab' anyagát magában foglalóbból, 12 földabrosszal 's 12 aczéltárazott, 's M. A. H. Dufour által rajzolt várostervekkel. A' munka tizenkét szállítmányból álland, melyeknek elsője a' mult évi Martius hónapban jelent meg 's most a' munka be van végezve. Ára 21 fr.

64. *MÉMOIRES du chevalier d' Eon etc.* (Eon lovag' emlékirásai, először adva ki, családja által szolgáltatott papirosokból, 's a' külföldi dolgok' levéltárába letett hiteles materialék szerint); M. GAILLARDET, a' la Tour de Nesles című dráma' szerzője által. Paris, 1836, *Ladvoeat*. 2 dar. 8-adr. Ára 15 fr. — Tizenhárom 1775b. nyomtatott darab „Loisirs du chevalier d' Eon“ czim alatt, írásait foglalják magokban. Ez a' személy szül. Townerre-ben, megh. 1810. Katonai, politikai, literaturai 's privát élete első ötven esz-

tendejének historiáját, M. DE LA FORSELLA adta ki 1779 b. Nagy számuak az emlékirások vagy tanulevelek Eon lovagról vagy lovagnőről, ki egymás után törvénytudományok' doctora, ügyvéd, diplomaticus agens, politicus író, dragonyos kapitány 'sat. volt. 1810 óta férjfi nemet tulajdonítanak neki legközségesebben. Gaillardet úr' munkája, hiteles bizonyságokat ígér, számos és éles anecdotákat, melyek az utolsó század' történetére nagy világot hintenek.

65. *DESCRIPTION de médailles antiques etc.* (Régi görög és római pénzék' leírása, ritkaságok' 's hecsők fokával: több mint húszezer, eredeti darabokról kénköbe lenyomott gyűjtemény' lajstromául szolgáló munka); M. T. E. MIONNET, az Institutum' tagja által. VIII. darab. Toldalék. Paris, 1837. *Crapelet*; 528 lap, 8-adr. 's 24 réztáblával. melyeken a' generalis Allard által Indiából hozott 's a' királyi könyvtár' régiségi cabinetjába letett pénzek ábrázoltatnak le. Ára 36 fr.

66. *POLITIQUE d' Aristote etc.* (Aristoteles' politicája, francziára fordítva a' kéziratokkal 's legfőbb kiadásokkal összevetett textusból); M. J. BARTHELEMY SAINT-HILAIRE. Paris, 1837, királyi typographia. 2 darab, 8-adr. CLXXIX, 328 és 560 lap. Az előbeszédben lévő tárgyak im' ezek: A' politica' helye Aristoteles' rendszerében. Némely az ő politicája ellen tett ellenvetések' megczáfolása. Ezen politica' áthocsátása Aristotelestől a' mi időnkig. Nagy Albert. Aquino Tamás. Buridan. Községes és részletes görög kiadások. Deák, francia, olasz, német, angol, spanyol 'sat. fordítások. Magyarázatok. A' politica könyveinek rendéről ivételkedések. Ezen új kiadás' munkái. Aristoteles munkájának befolyása. — Az előbeszéd után az első darabban Aristoteles politicájának első három darabja foglaltatik, szemközt a' görög textussal, variánsokkal 's alól jegyzetekkel. A' másodikban a' IV—VIII könyv, görögül és francziául, jegyzetekkel és variánsokkal, 's ezek után, 1. a' két darabban idézett nevezetesh szerzők' betűrendes lajstroma; 2. a' kiadások', fordítások', magyarázatok' és kéziratok' felszámllása; 3. a' politica' legnevezetesh görög szavainak magyarázata; 4. a' dolgok' községe mutatója. Barthélemy St. Hilaire ur igen szigorúan bírálja meg, az ő munkáját megelőző francia fordításokat.

67. *VITA SCHOLASTICA*, auctore J. P. ROSSIGNOL. *παῖς ὡς μεταβολὰς γὰρ πόνων ἀεὶ φίλω.* (Ludo, mutationes enim laborum semper amo). Eurip. fragm. inc. 170. Lutetiae, typis F. Locquin. 1836, nagy 8-adr. 194 lap. — Ez egy deák költemény, négy könyvre osztva 's több mint 900 versből áll, az iskolai életrendről, a' tanulók' életéről 's erkölceiről. Ugy látszik háladatlan tárgy ez, 's a' szerzőnek az az okos gondolatja volt, hogy magának minden költeményt megiltott, melly azt kivetkeztette volna inkább a' természethől, mint gazdagi-

totta volna. Ő a' classicus költőkben a' legszárazabb 's legmindennapibb részleteknek is, nemes, szabatos, sőt kellemetes kinyomását kereste 's gyakran fel is találta. Olly művészileg kölcsönöz 's olly tudománnyal utánoz ő, hogy egyszersmind kerüli el a' plagium' azon német, melyet versfércelésnek (cento) neveznek, 's a' stylusok' visszashangu végületét. A' nyolcz utolsó vers, melly a' szünnapokról szól, mind ezt eléggé bebizonyítja:

Sic fugit atque redit sua per vestigia tempus,
Donec luna novum decies impleverit orbem,
Et fessae genti lux tandem affulserit illa
Qua cunctis dabitur requie gaudere bimestri.
Felix qui poterit, tunc limina docta relinquens,
Victor apollineâ lauro redimitus abire,
Et patrias sedes multâ cum laude revisens,
Laetitiâ palmâ ac reditu geminare parentum!

Az utolsó 134 lapot betöltő jegyzeteket, mellyeknek különösen az a' rendeltetésök, hogy a' költeményben használt minden kitételeket igazoljanak, igen gazdag classica tudomány ajánlja.

68. VOYAGE *pittoresque et archéologique etc.* (Képes és régiségtudományi utazás a' yucatan tartományban (középponti Amerikában) 1834 és 1836d. esztendőkbén, DE WALDECK Fridrik ur által. Folio. Paris, 1837. F. Didot, 22 képpel. Ára 100 fr. szinelve 125 fr.

69. VOYAGE *pittoresque et archéologique etc.* (Képes és régiségtudományi utazás Mexico' legérdekesebb részében); NEBEL úr által. Paris, 1836. Moench. Fol. 14 szállitmány. Minden szállitmány' ára 25 fr.

70. OEUVRES *complètes de Thomas Reid etc.* (Reid Tamásnak, a' scot iskola' fejének öszves munkái); Fordította M. Théod JOUFFROY, töredékekkel M. Royer Collardtól; 6 darab, 8-adr. Az első darab 1836-ban jelent meg, Paris, L. Duverger, CCXI és 212 l. Foglalatja ennek: A' fordító' előbeszédje, Aristoteles logicájának szétbontása, melyet 1773b. Lord Kames adott ki, az ember historiájának vázolatiban; Reid Tamás' élete, Dugald Stewartól. A' második darabban Reid' munkái foglaltatnak francziára fordítva, az ő vizsgálódási az emberi értelemről, a' köz emberi értelem' elvei után. (Ajánlat lord Deskfoordnak, az aberdeeni egyetem' cancelláriusának. — Első fejezet: Bevezetés, emberi természet. 2d. F. Szaglás. 3d. Izlés. 4d. Hallás. 5d. Tapintás. 6d. Látás. 7d. Berekesztés. Elméletek a' philosophusok' véleményeiről). Kinyomtatott 1828, *Laguionienál*, 394 lap Harmadik darab 1828, 452 l. mellyben foglaltatik az első

próbatétel az emberi lélek' tehetségeiről, előfigyelmeztetések; a' második próbatétel, mely az érzékekből eredő tehetségeket tárgyalja; ('s Royer-Collard' töredékeit). — IVd. Darab 1828, 455 lap. A' második próbatétel' folytatása 's a' három következő, melyek értekeznek az emlékező tehetségről, a' megfogásról 's elvonásról ('s R. C. ur' töredékei). — Vd. Dar. 1829, 418 lap. 6d. próbatétel az itéletről; 7d. az okoskodás; 8d. az izlés. Ezen próbatételek után következnek azok melyeknek tárgyak az ember' munkás tehetségei közönségesen 's különösen akarata. Ezen próbatételek folytattnak a' hatodik és utolsó darabban. Paris, Laguionie és Sautelt, 1829, 436 lap.

71. *LES ARTS au mogen âge etc.* (A' művészség a' közepkorban, mi illeti különösen a' parizsi római palotát, a' cluny-i kastélyt, omladványaiból felemelkedőt, 's du SOMMÉRARD ur' gyűjteményének művészeti tárgyait). Paris, 1837. Az egész munka négy darabból álland, nagy 8-adr. egy átlással, kis fol. melyben száz a' legjobb művészek által metszett és lithographált kép foglaltatik 's melyek 25, legfeljebb hónapontként megjelenő szállitmányra felosztvák. Minden szállitmány 72—80 lap textből 's 4 képből áll 's ára feketén 7 fr. 50 c. színelve 15 fr. — A' régiségszeretők régóta várták 's kívánták e' munkát, de kivált azon számos látogatók, kik több évek' óta megjelennek a' cluny-i kastélyban, azon különös dolgok' érdekes gyűjteményének látására, melyet du Sommerard ur annyi gondnal és költséggel összevgyűjtött, 's ki vendégeit szeretetreméltó szívességgel 's a' legnyájásb udvarisággal fogadja, 's gyönyörűségének tartja megmagyarázni minden tárgyat 's közleni minden általuk kívánt felvilágosítást. — Ezen munka historiai bizonyságokat foglal magában a' római palotáról 's a' cluny-i kastélyról, valamint a' régiek fürdőiről is; továbbá közönséges nézeteket a' keresztény művészségről a' IVd. századtól a' XVI-dikig, az úgynevezett goth architecturáról, a' középkori festésről és metszésről. — A' második rész a' közönséges nézetek' alkalmaztatását 's a' specialitásokat nyújtja, az üvegrefestésről, a' képirásról, a' nyomtatás első termékeiről, az egyházi és polgári biztosokról, a' fegyverekről, asztali készületekről közönségesen, aranynívességről, az órásságról, szövetekről, öltözőasztali tárgyakról, különféle házi 's hangászati eszközökről, 'sat. — Következnek érdekes részletek az erkölcsökről és szokásokról, a' bírói astrologiáról, fegyverekről, különféle öltözetekről, 's végre biographiai esmeretések melyképekkel. — A' művészetek' 's régiség' baráti örömmel fogadják e' munkát, melynek célja a' régi emlékek', szokások' és erkölcsök' esmeretése. — A' régiség' tisztelésében valamint a' sirboltok' 's művészeti emlékek' felszentelésében, mely erkölcsi érzés van,

egyesítve a' historiai vizsgálódások 's tradíciók eránti szenvedelménis érdekekkel 's természeti kíváncsisággal.

72. THE BIBLIOGRAPHER'S *Manual of english Literature*. (Az angol literatura' bibliographiai kézikönyve; Angliában Scotiában, Irlandiában megjelent, ritka, különös és hasznos könyveknek leíró lajstroma, a' könyvnyomtatási művészség' feltalálásától fogva; historiai és critikai jegyzetek, a' könyvek' árverési ára 'sat.) M. Th. LOWNDES által. London, *Pickering*, 1836, 4 darab, 8-adr.

73. *Popular treatise on warming and ventilating etc.* (Népszerű értekezés a' szobák' fűtéséről és szellőzéséről); C. J. RICHARDSON által. London. 1837. 8-adr. Ára 10 sh. 6 d.

74. *PROLUSIONES historicae or Essays illustrative of the John Halle* (Próbátételek Halle Jánosról salisbury-i polgárról és kereskedőről, V Henrik' és IV Eduard' uralkodása alatt); Edw. DUNÉ által. 2 dar. 8-adr. Salisbury 1836. Igen érdekes munka a' régiségkedvelőkre nézve, kik abban tudingerlő esmertetéseket találnak a' címerek' eredetéről, a' Normanok' korszakabeli régi architecturáról 'sat.

75. *EXPOSÉ sommaire de la Constitution des États-Unis etc.* (Az amerikai egyesült státusok' constitúciójának summás előadása); M. Dr PONCEAU, az amerikai philosophiai társaság' elnöke, a' francia Institutum' levelező tagja 'sat. által. Angolból francziára fordította M. Dr HOMERGUE, a' philadelphiai francia consulates' cancelláriusa. Paris 1837, *Denaix*, 8-adr. 80 lap. — Ezen rövid előadást érdekekkel 's haszonnal olvasandják, tanulandják 's elmelletők' tárgyává teendik, mind azon politicusok, kik pontos ideát akarnak magoknak szerezni azon mindég nevedő szerencséslet' igaz okairól, mellyet az egyesült státusoknak szerez a' nemzeti kormány, melly már közel ötven esztendő óta igazgatja ott a' nyilvános dolgokat. — A' szerző megalapítja, hogy a' társasági állapot' nyavalyáinak fő oka a' rendintúlúzott pártszellem. — Kijeleli a' politica telhetetlenségének veszedelmes következéseit. — Megmutatja, mi erős és hatalmas befolyások van, valamelly nemzetre, a' hozza illő, okosan értett, őszintén alkalmaztatott intézményeknek (institutions) arra, hogy ennek magáról öntudata legyen, 's hogy állandóságot és nyugalmat nyerjen. — Tisztán kimagyarázza, micsoda szerencsés combinatio által mozdítja elő, mind az Egyesület' közönséges és középponti kormánya, mind minden statusnak helybeli 's független kormánya, illető körében, a' gazdagság elemeinek szabad kifejtődését, a' tartomány' minden részén, 's a' köz otalom, a' szabadságok' kölcsönös garantiáját, a' köz boldogságot. — Az amerikai constitúciónak ezen közönséges nézete a' legmagasb ideát nyújtja azon becsületes emberekről 's nagy polgárokról, kik a' függetlenség' fundálói valának. — Az egye-

sült státusóknak egy hivatalban lévő tisztviselője sem lehet tagja a' congressus' kamaráinak. — Az alaptörvénynek bölcs előrelátása, minden nemes és törvényes nagyraevágónak, szabad pályát nyitott, eltávoztatván gondosan minden veszedelmet, mi innen a' státusra háromolhatnék. — Az elnök anynyival hatalmasb 's tiszteltebb, mivel benne a' nemzet' méltósága egyesül 's mivel magát soha sem teszi ezzel ellenkezésbe. — A' két elv, *szövetségi* és *nemzeti* olly ügyesen vannak egyensúlyba hozva, hogy egyik sem látszik a' másik felett uralkodni.

76. *MÉMOIRES pour servir à l'histoire anatomique et physiologique des animaux etc.* (Az állatok' és növények' anatomiai és philologiai historiájára szolgáló emlékirások). M. H. DUTROCHET, az Institutum' tagja által, 2 dar. 8-adr. 74 ív és egy átlás 30 rézt. Paris, 1837. Bailliére. Ára 24 fr.

77. *GENERAL Statistics of the British Empire.* (Nagy Britannia' közönséges statisticája). James Mc. QUEEN, Esq. által. London. 1836. *Fellowes.* Summás áttekintése Nagy Britannia' iszonyu gazdagságának, tőkepénzeinek, ipariájának, kereskedésének, productumainak 's egyéb segédforrásainak. Az itt előadott lettdolgok, azt is ki ezen tárgynak csak felületes figyelmet szentelt, bámulásba fogják ejteni. Nagy részt hivatalos tanulevelekből vannak azok merítve, de a' mellyek fájdalom, régibb datumúak. A' keletindiaról szóló osztály tökéletlen 's hibás adatokat nyújt.

78. *A HOME Tour through the manufacturing Districts of England etc.* (Honi fordulat Anglia' kézműves kerületein által, 1835 d. év' nyarán). Sir George HEAD által. London, 1836. *Murray.* Ára 9 sh. 6 d. — Ki Anglia' éjszaki grófságaiban a' kézművesi kerületek' új világát, soha sem látogatta meg, csudálkozni fog az újnak, tanuságosnak 's mulattatónak azon rettenetes tömegén mellyet ezen könyvben talál; 's azok kik a' hatalmas Liverpool-t a' cyclopicus Leads-et 's a' durhami földalatti csudákat látták, Sir George Head' fordulatában igen sok újat fognak találni, mind lettdolgokra, mind régibb, esmeretesb dolgok' leírására nézve.

79. *SYRIA, the Holy Land, Asia minor etc.* (Syria, a' szent föld, kis Azsia 'sat. felvilágosítva egy természet után rajzolt képsorozatban); W. H. BARLETT, William PURSER, 'sat. által, a' metszetek' leírásával John CARRE Esq. által. London. 1836. *Fisher and Son.* Fisher és fia, londoni művészek, olly buzgalommal, melly legmelegebb serkentésre méltó a' publicum' részéről, talentomteljes művészeket küldének Syriába 's kis Azsiaiba, hogy ott helyben, rajzolatokat készítsenek olly helyekről és tájakról, mellyek a' szent historiában szerepet játszanak. Minden füzet négy nagy képből áll a' ma-

gyarázaton kívül 'sat. 2 sh. (1 f. p. p.). Eddig megjelent füzetei ezen szép munkának, minden kívánságnak megfelelnek.

80. *THE WHITE Man's Grave etc.* (A' feje' ember' sírja, vagy látogatás Sierra Leone-ba 1834 b.). F. HARRISON RANKIN által. London, 1836. 2 darab — Azon tapasztalatok, melyek néhány évtized óta gyűjtettek Sierra Leone' climájáról igazolják azon mondást, hogy ezen gyarmatot mely a' legemberbarátibb czéllal alapítatott, a' feje' ember' sírjának kellene nevezni. A' jelen munka' szerzője azonban mint Sierra Leone' védője áll elő. Indiából ment ő oda, 's mit alig lehet hinni, azért hogy egészségét megerősítse, mit — mint mondja — el is ért. Bús elméletek tolakodnak, így szól, az idegen' keblébe, ha a' természet' ezen kellem, szépség 's békével teljes játékszníre tekint, hol sokkal jobban lehetne élni, mint akármely más helyén a' világnak, hol minden bújja termékenységhen tenyészik, minden, csak az ember meg rövid idő alatt bizonyos vesztébe. Ha azonban az itt letelepedett Európaiakkal, némi esmeretséget köt az ember, ezen elmélet nagy módosítást szenved. A' népesség' állapotja nem igen mutat valami halál' jeleire. Mindenütt munkás földművelők, iparkodó kereskedők, vidám tisztviselők mozognak, az egészség' arczvonásával, melyek az alvilág fejedelmének remítőségeivel nem igen egyeznek. Azt vélné az ember, hogy a' templomnak mindég tele kellene lenni emberekkel, kik halálokat várják, azonban ha beléjök megy, csaknem üresen találja azokat. Néhány fekete ember, néhány fekete exrab-szolga 's egy jó nagy rakás vasárnapiiskolás gyermek, de igen kevés van bennök azon roszultánácsolt fejérek között, kiknek praedestinált végökre kellene készülniök. De hát hol vannak ezek? Lovagolnak, vagy kellemetes vízi rándulatot tesznek a' Cockle' vagy rablók' öblébe, vagy honn mulatóházaikban fecsegnek, hogy héti fáradságaikból kipihenjenek. Mit tesz hát még is a' balítelettel tele utazó? Szemeit a' templomfalakra veti, hogy a' felirásokat elolvassa, melyek kétségkívül az itteni számtalan európai áldozatok' emlékezetét tartják fenn. Azonban csak két márványkőre talál, egyre mindenik oldalán a' karnak. Olvassa a' felirást, mely azt mutatja, hogy mind kettő ugyan azon egy individuum' tiszteletére tétetett, ki nem is feje' martirja vala a' climának, hanem egy fiatal színes, ki a' gambiai csatában találta halálát. Ez mind szép szó azonban, mely a' tapasztalást meg nem hazudtolja 's maga a' szerző megismeri azon nagy nyomorúságokat, melyek a' jövevényt várják Sierra Leoneben, — 's miután némmelyleket felszámolál, így rekeszti be előadását: Ezekhez járul még azon rettenetes hőség, mely neki ezer bajt okoz, 's mely nyugtalan fekhelyéhez kétségbeesést köt.

81. *HISTORISCH-statistisches Jahrbuch*, in Bezug auf Nationalindustrie und Staatswirthschaft; mit besonderer Berücksichtigung Deutschlands und namentlich des preussischen Staats. Von Dr. Fr. B. WEBER kön. geh. Hofr. u. Prof. in Breslau. 2ter Doppeljahrgang. Die Jahre 1832 u. 1833. Breslau, 1836. *Max et Co.* 8-adr. 44 iv. Ára 4 for. 53 kr. p. p. — Elkerülhetetlen segédmunka minden statisticusnak, statusgazdaságtudománytanítónak 's minden rendű tisztviselőnek a' minister-től fogva a' legalsóig. Gazdag tanusági kincset talál itt mindenki a' nép- és státuselet legfontosb' jeleneitől.

82. *SCHAUSPIELE* von Eduard von SCHENK. Stuttgart u. Tübingen. *Cotta.* 1835. Ára 2fr. 30 kr. p. p. Schenk ki néhány évvel ez előtt olly nagy figyelmet gerjesztett, az újabb időkben úgy látszik feledékenységbe ment, legalább a' játékszínen. Csak Belisárja talál meg tetszést, hol a' szerepek jeles színjátszókra vannak kiosztva. Ezt az elmellőzést nem lehet azonban helybehagyni egy olly időkorban, mellyben nagy talentumok nincsenek, de a' költői gondolatok 's költői nyelv gyakoriak. Már pedig e' tekintetben Schenk minden esetre felebb áll Raupachnál ki a' színpadokat rendre járja. A' jelen részben vannak: *A' cyprusi korona*, nézőjáték. *Ó és új művészet*, allegorikai ünnepi játék, Goethe' emlékünnepe. *Ősök és unokák*, ünnepi játék; és a' *Görögök Nürnbergben*, vígjáték három felvonásban. Az elsőben melly Schröderné' számára van írva, Schenk' igen jeles nyelvtalentoma új diadalt innepel. Schrödernének azon kedve, nagynemű szívészétmarczongló és nagynemű szívelragadó momentumokban kidühöngni egész erejét, átlépett itt a' poesisbe, egész azon pillanatig, midőn a' királyné rég elvesztett egyetlen fiát ismét megesmeri, lerogyik, térdein hozzácsúszik 's így kiált: „fiam, te vagy az én fiam!“ Az illy idegrázó 's kínos benyomást csináló előadásokat azonban sem költői sem mimicai tekintetben művészieknek tartani nem lehet. Characteristicát 's mi ehhez tartozik, nem kell ezen drámában keresni. A' személyek egyszerű tyrannusok, gazemberek, anyák, katonák, 's t. eff. millyeket mindenütt találhatni, de a' nyelv gyönyörű 's a' képzelődés eleven, mint keveseké az újabb német költők közt. Vagy lehet e' szebben szólni mint így:

Adhemar.

Doch ist's nicht das allein! — Der düstre Ernst,
Den du in mir, dem Jüngling, kennen lernst,
Er ist *Egyptens* Bild, in dessen Schoose
Ich aufwuchs, wo der ewig wolkenlose

Tiefblaue Himmel wie ein Glutmeer brennt,
 Und wo die Lippe nicht das Lächeln kennt.
 Dort sind die Schönsten Freuden Todesfeste
 Und Gräber nur porphyrene Palläste.
 Ein jeder Schritt berührt Ruinen dort
 Und jeder Stein spricht ein geheimes Wort.
 Die Obelisk'en die in tiefen Bildern
 Die heiligen Sagen alter Götter schildern;
 Die Säule Memnons, deren Erz erklang,
 Wenn es der Morgensonne Strahl durchdrang;
 Die Pyramiden, die den düstern Schweigen
 Der Wüste rings wie ein Gebirg entsteigen,
 Der abgemessen flutend ernste Nil,
 Und in dem Schilf versteckt das Krokodil,
 Das meuchelmörderische Thränen weint,
 All dies erfüllt uns mit geheimem Schauer,
 Der uns zu warnen und zu sagen scheint;
 Hier ist das Reich des Todes und der Trauer!

Amadea.

O wie ganz anders, Freund, ist *dieses* Land,
 Das schöne *Cypern*, wo nach alter Mythe
 Die Liebesgöttin ihre Wiege fand,
 Als sie dem Schaum des heitern Meers entblühte.
 Hier trägt noch alles ihres Daseyns Spur.
 Kein milder Strom durchwüthet hier die Flur,
 Krystallne Bäche unter Rosendüften
 Entsprudeln sanft den moosbedeckten Klüften;
 Und winden, spiegelnd nur des Himmels Blau,
 Wie Silber sich durch's weiche Grün der Au.
 Oelbaum und Myrte, die dich rings umstehen
 Und holde Kühlung auf dich niederwehen,
 Die goldnen Trauben und ihr edles Blut,
 In dem sich Milde paart mit Kraft und Glut,
 Der ganzen Schöpfung fröhliches Getriebe,
 All dies erfüllt mit Lust, ruft lockend dir:
 Hier ist das Reich der Schönheit und der Liebe!

Valóban egy ez a legszebb helyek közül az újabb időkben 's maga Schiller sem szégyenlhetné azt magáénak vallani, nevezetesen Egyiptom' festését. A' többi költemények kisebb értékűek.

83. GEDICHTE VON JULIUS MOSEN. Leipzig, literarisches Museum. 1836. 12 iv, 8-adr. Ára 1 for. 30 kr. p. p. — Ezen ifju költőt már első fellépésekor úgy köszönté a' német critica mint az ég' kijelöltjét, mert csak keveseknek jutott az

ifjabb nemzedékből, a' geniusnak azon világereje, egyesülve azon tisztasággal, egyszerűséggel, szerénységgel és lágysággal, 's e' tekintethen Uhlandhoz leginkább közelít. Mosen' költeményei részint hazafiúi, részint szerelmes foglalatúak. Mind két nemből álljanak itt mutatványok:

Das Lied auf die Leipziger Schlacht.

Es wollten viel treue Gesellen
Sich kaufen ein Vaterland,
Zu Leipzig mit eisernen Ellen
Ein freies Vaterland.

Bei Leipzig ruhet begraben
Wohl manches Mutter Kind,
Das Grablied sangen ihm Raben,
Die dort geflogen sind.

Was fraget ihr Todesgenossen,
Die ihr da unten ruht:
Was half es das geflossen
So viel vom rothen Blut?

Wer kann euch Antwort sagen,
Wer sagen solch es Leid?
Wohl euch, das ihr erschlagen,
Dasz ihr erschlagen seyd!

Mivel az ifjú költő nem tartozik a' boldog Hegelianusok közé, kik a' jelenvalónál felségesebbet nem esmernek, bocsásák meg ők nekie az itt következő *hegyi dalt*:

Aus dumpfer Luft empor zu Bergesgipfeln,
Die matte Brust in frische Luft getaucht,
Dort lausch' den Stimmen in den Eichenwipfeln,
Denn oben durch die Waldeshöhe haucht
Der Geist der Freiheit, und aus Waldesranken
Ersrieszen still urkräftige Gedanken.

Und fühlst du schauernd dort dein inn'res Elend,
Das leere Gaukelspiel der dumpfen Zeit,
Und kommt es über dich mit Aengsten quälend,
Dann gehe mannhaft mit dir selbst in Streit,
Bis du in dir den Geist, der dich bestricket,
Die Lüge sammt der Feigheit hast ersticket.

Sey arm und frei! Beim Wasserkrüge heiter!
 Und immerdar ein unerschrockner Leu!
 Ein starkes Schwert, für's Recht ein eh'rner Streiter,
 Und noch im Kerker, noch in Ketten frei!
 Freiseyn ist leicht, kannst du es fröhlich wagen,
 In eig'ner Brust die Gottheit selbst zu tragen.

Ich kenne Balsam, Wunderarzneien,
 Die sieche Seele machen sie gesund
 Mit einem Zauberworte: Tod nicht scheuen!
 Ihr Männer, die inwendig so gesund,
 Was wohl im Glänzen eu'rer Augen steckt,
 Dasz es den Teufel in der Hölle schrecket?

Es will ein hohes Bild nicht von mir lassen,
 Ein schlanker Jüngling aber todesbleich,
 Landflüchtig und verfolgt und ganz verlassen,
 Du Heldenherz an Liebe grosz und reich,
 Ach, Ulrich Hutten! Also unterliegen
 Für Recht und Wahrheit, — heiszt im Tode siegen.

Mint ezen költeményeket buzgó indulat 's hűség bélyegzi, mi már ritkasága miatt is szembeszökő, ugy szerelmes dalaiban is ugyan azt találjuk fel. Ezekben is valami mélység, mondhatnók érzés' édessége mutatkozik, mi már szinte ritkává lett, mivel a' lyricát csak a' tarkán festő képzelet és elmésség birja 's a' vén szívet abból kitolta. A' következő költeményt nem annyira az eredetiség, mint az érzés' melegsége tünteti ki:

Mondenschein, stiller Mondenschein,
 Eile zu ihrem Kämmerlein!
 Du sollst sie oftmals grüssen,
 Mondenschein, darfst sie küssen!
 Willst du mein Bote seyn?

Nachtigall, traute Nachtigall,
 Fliege mit deinem Liederschall,
 Fliege zu ihr und sage,
 Was ich im Herzen trage
 Ueberall, überall!

Rosenduft, süszer Rosenduft,
 Schwing dich durch die Abendluft,
 Eile mit deinem Wehen!
 Schmeichler sie wird es verstehen,
 Dass dich die Liebe ruft!

Aber der treuste Bote hier
 Plaudert den ganzen Tag von ihr;
 Immerfort musz er springen,
 Fröhliche Kunde mir bringen,
 Eile mein Herz zu ihr!

Egy felette kedves 's a' mennyire lyrical esmeretünk terjed,
 eredeti kép a' következendő:

Freiheit.

Im Blumenkelch gefangen
 Sie eine Biene trug,
 Es glühten ihre Wangen,
 Es flatterte das Tuch.

Sie rief: ich lass es brummen,
 Und wär es auch dein Herz!
 Es mag auf Freiheit sinnen,
 Es gilt mir Alles Scherz!

Doch plötzlich war gesprungen
 Ein Blumenblatt entzwei,
 Die Biene vorgedrungen
 So zornig, wild und frei.

Sie hat sich auch gerochen
 An ihrem harten Sinn,
 Und in die Brust gestochen
 Die schöne Qvälerin.

84. ANFANGSGRÜNDE *der mathematischen Geographie*,
 ein Lehrbuch für höhere Gymnasien, von B. STUDER, Doctor
 u. Professor. Bern, Chur u. Leipzig. 1836. *Dalp.* nagy 8-
 adrés, 11 és $\frac{1}{2}$ iv, két kőmetszettel. Ára 1 forint 30 kr. p.
 p. — A' mathematicai földleirást tárgyazó tanító könyvek
 közt, melyekben Németország nem igen gazdag, a' jelen
 munka igen kitünő helyet foglal el. A' mathesis a' német-
 országi iskolákban is itt ott — nálunk még inkább — elhe-
 nyeltetik. Bernában már a' gymnasiumokban is az ellipsis'
 theoriájából analyticus kitételek hordatnak fel, hogy azok
 által a' föld' igazi formája megismeressék. Más helyeken rit-
 ka jelenet az illy előadás, holott a' mathesis valóban min-
 dennek ki a' műveltségre némileg just akar tartani igen ki-

vánatos, azokra nézve pedig kik a' természeti tudományokban előmenni kívánnak, elkerülhetetlen.

85. A' HISTORICAL *Account of the Circumnavigations of the Globe etc.* (A' földkörüli hajózások' 's a' csendes tengerbeni felfedezések' históriai elbeszélése, Magellán utjától fogva, Cook' haláláig). Edinburgh 1836. *Oliva and Boyd.* Ez a' munka az edinburghi kabinet-könyvtár' egyik része 's a' földkörüli hajózások' sok kötetű históriáinak igen jeles áttekintése; valamint azon felfedezéseknek is, melyek a' nagy oczeánban Magellantól fogva egész Cook-ig tétettek. Gazdagítva van az e' felett, sok eddig nemesmért tudósításokkal, melyeket a' kiadó Cook' családjától nyert, 's ezen tekintetben, a' geographiai felfedezések' történetvizsgálóira nézve is nagy becsű munka ez. A' nagy publicumnak nemcsak mint oktató hanem mint mulattató könyv is ajánlkozik az. Cook' különbféle utazásai jól elő vannak abban adva, 's characteréről és eleteről mint ember és hajós, több találó megjegyzések találtnak benne.

A. B. P.

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' ÜLÉSEI.

A' m. tud. társaság', f. e. februar: 26-án, martius' 5-én és 12-én tartatott üléseiben, a' Tájszótár' átnézését befejezte. Ugyanazokban I. egy a' Tudománytárba küldött historiai, 's egy külön nyomtatás végett benyújtott szépművészeti munkának bírálók rendeltettek. II. Egy külön nyomtatás végett küldött dráma 's egy a' Tudománytárba szánt műtani értekezés, az illető bírálók' előadására, kiadástól elmozdítatott. III. A' könyvtárt és régiség-gyűjteményt következő hazafiak szaporították: a) Nagy Károly r. tag' „kis geometra“ című munkájával. b) Mëlt. gr. Széchenyi István másodelnök úr egy a' fertő' partján a' hegykői határban találtatott régi, állítólag siciliai arannyal, c) Maurer László nyugalmazott őrnagy 8 római rézpénzzel kedveskedtek.

Április' 2-án és 23-án tartatott ülésekben, némelly belső dolgok' elintézésén kívül: I. Egy a' Tudománytár' számára beküldetett philosophiai értekezésnek, 's egy külön nyomtatás végett benyújtatott philologiai munkának bírálók rendeltettek. II. Kállay Ferencz r. t. értekezése „a' Szabad aka-

ratról“ Szilasy János r. t. előadására a' Tudománytárba felvétellett. III. A' társaság' kéziratára az 1458-ik országgyűlés' határozatainak az eredetiből vett hív hasonmásával gyarapított a' nm. gróf elnök' kedveskedéséből, 's Gozsdú Emmánuel' részéről Rákóczy Györgynek egy, 1647-ben saját aláírásával költ rendeletével. IV. A' könyvtár következő ajándékokkal öregebbtetett: a) a' b. Szepeszy által kiadatott ótestamentom' II-dik és III-dik- kötete, János Józseftől. b) Lethe-nyei István, Zvonarics István és György' magyar postillája, Weisz Sámueltól. c) Petrarcanak egy 1624iki kiadása, Szilády Károly' részéről. d) Valkó Béla' munkái, 1-ső kötet. Számtan. Vallás Antal r. t. részéről. e) Szerbszki Narodni liszt, 1835 és 1837 's jelen évi folyamat, és Ljetopisz, 1838 első és második füzet, Pawlovics Tódortól. f) Tanítás' alaptudománya II-dik és III-dik rész, írta Sasku Károly, Pest, 1838. g) és h) Székács József és Gasparich Kilit, egyházi beszédek a' pesti árvíz után — mind a' négy a' szerzők' részéről.

Továbbá május' 2-án, 7-én és 14-ikén a' kettős betűk' egyszerűtése' tárgya volt napi renden. E' mellett I. eltelvén május' 1. a' pályamunkák' beküldhetésének ideje, az eddig beküldöttek szokott mód szerint vizsgálat alá adattak. II. Egy külön nyomtatás végett benyújtott statusgazdasági 's egy hadtudományi munkának, nem különben egy a' Tudománytárba szánt philosophiai értekezésnek bírálók rendeltettek. III. War-ga János l. t. értekezése „a' philosophia' encyclopaediája Kál-lay Ferencz r. t. ajánlatára a' Tudománytárba felvétellett. IV. A' társaság' könyvtárát Cherier József „Enchiridion juris ec-clesiastici“ czínnű munkájával gyarapította.

TITOKNOKI HIVATALOS JELENTÉSEK.

Magyar tudós társaság'. I. A' VII. nagy gyűlés által ki-tűzött ezen törvénytudományi kérdésre: „Honnan vette ere-detét törvényeinkben az ősi javak' elidegenítésének korláto-zása? mikép gyakoroltatott az korszakonként? 's a' polgári társaságra nézve általában mik voltak annak hasznos és ká-ros követkekezései minden oldalról?“ folyó évi martius' 19-ikeig, mint határnapig, következő jelmondatú 4 pályairat ér-kezett alulirthoz:

1. Friendsip and virtue met each othet inthe street — the goldeu age returnd, and hungovet the town.

2. Kik a' pályán futnak, mindnyájan futnak ugyan, de egy kapja a' diadalmat.

I. ad Corinth. cap. IX. 24.

3. Qui se habet, nihil perdidit.

4. Miskolcz, Sajó. V. J. E. F.

II. A' szinte 1836-ban kihirdetett természettudományi feladásra: „Készítessek bármelly, magyarországi, hozzákapcsolt tartományokbeli, vagy erdélyi terjedelmesb vidék' természettudományi leírása“ egy illy jelmondatu pályamunka érkezett: „Des principes simples et uniformes gouvernent l' univers“, melynek tárgya: „Hazánk' karpátinak természet-tudományi leírása.“

A' jelen köz inség okozta körülmények' következtetésében a' mélt. másodelnök úr' rendelkezéséből a' társaság' gyűlései, utóbbi intézkedésig fel lévén függesztve, az előszámlált pályairatok, jeligés levelekkel együtt, tizenegy rendes, és levelező tag' jelenlétében egy nyalábba lepecsételtettek az academia' 's két tag' pecséteivel, 's tiszt-ügyre vételig, a' levéltárnoknak adattak által. Pesten martius' 20. 1838. *Dr. Schedel Ferencz titoknak.*

Magni Károly János, a' moldvai apostoli missió' igazgatója, Jászvásárt, 1837. October. 31. költ levelében írja a' m. tud. társaságnak, hogy minekutána egy része a' moldvai magyaroknak nemzeti nyelvéről megfedekezvén, más része azt romlottan beszélvén, mindnyájan pedig mély tudatlanság' homályában tepsedvén, némi mivelődés' terjeszthetésére itt ott már iskolák keletkeznek; nem csekély hasznu dolog lenne a' gyermeket oláhul irt magyar grammaticákkal ellátni. Minthogy pedig sokan a' tanítványok közül szegényebbek, hogy sem magoknak a' szükséges könyveket megszerezhetnék, felszólítja a' levél' írója a' magyar academiát, mozdítaná elő moldvai atyámfiai' ezen ügyét czélirányos munkák' ingyen küldésével. A' kisgyűlés ezen egy részt oeconomiai tárgyhoz érdemleg nem szólhatván, azt a' maga idejében a' nagy gyűlés' útján az igazgatóság elébe rendelte terjesztetni; a' helybeli tagok közt pedig aláírás nyittatott, 's így e' czélra 106 for. 50 kr. folytbe (maga Jankovich Miklós tiszt. tag 50 fttal járult ide); melly pénzen 5 példány deák-magyar-német-oláh szótár, és 30 példány Maller' oláh-magyar nyelvtanából vásároltatott, 's addig is, míg netalán újabb ajánlatokból egy újabb küldemény eszközöltetnék, útnak indítatik. Alulírt késznek nyilatkozik ezennel más buzgó hazfiaktól is, köz számadás' terhe alatt e' czélra nyújtandó adakozásokat elfogadni. Pesten martius' 22. 1838. *Dr. Schedel Ferencz, titoknak.*

A' m. tud. társaság' költségén megjelent Wurga János prof. 's lev. tag' koszorúzott pályamunkájának: „Vezérkönyv az elemi nevelés- és tanításra“ második kötete, melly e' czím alatt: Az elemi tanulmányok' alapvonatai, Magyarország'

földképével, 's egy szépirási példánnyal együtt kötve, 1 ft. 2 kron árultatik pengőben. A' XII és 284 lapnyi munka, tizenkét részben; szívet formáló mondások és történeteket, az erkölcsiség' és illendőség' tudományát, a' politikai, és égi földleirást, természetleirást (hist. natur. a' műtudománnyal együtt), természettudományt (physica), gazdálkodás-, egészség-, és embertudományt (anthropologia), történet-, törvény-, és lélektudományt foglalja magában. Pesten, martius' 23-dikán 1838. *Dr. Schedel Ferencz, titoknok.*

Magyar tud. társaság' I. Az 183 $\frac{3}{4}$ ra szóló dramai jutalomra martius' 24-ikeig, mint határnapig, következő című, és jelmondatu 17 vígjáték érkezett.

1) Borivóczi, vagy cholera és szerelem, 1 felv. — *Sapientia pauca.*

2) Kapronczai Gedeon, v. a' nyíri nemes otthon 3 felv. — *Ridentem dicere verum quid vetat. Hor.*

3) Az özvegynő. 3 felv. — Honkoszorú nélkül meddő telek e' rövid élet. Vörösmarty

4) Vetélkedők, 4 felv. — Kezdjen ki haladni akar.

5) A' talány, 3 felv. — *La gravité est un mystere du corps, inventé pour cocher les défauts de l'esprit.*

6) Az oskolaszünet Kassán 3 felv.

7) A' törvényszünet Pesten, 3 felv.

8) A' fegyverszünet, 3 felv.

9) A' huszár verbunk, 3 felv.

11) A' kellemetes kikelet, 5 felv.

12) A' komor tél, 3 felv.

13) A' nyár, 3 felv.

14) A' szomorú ősz, 3 felv.

15) Az erkölcs' próbája 5 felv.

16) A' korszellem; 3 felv.

17) A' köszörüs, 3 felv. — e' tizenkettő (6—17) egy jelmondat alatt: Többekkel is.

Az ezekhez tartozó jeligés levelkek, e' jelen körülmények között ülések nem tartathatván, mai nap a' mélt. másodelnök úr' jelenlétében az *Academia'* 's ő nagysága' pecsétével lepecsételtetvén, a' levéltárnokra bízattak őrzés végett; a' kéziratok pedig, a' VIII nagygyűlés által e' végre megbízott öt tagnak adattak ki megvizsgálás végett. Mellyiké leszen a' 100 arany jutalom, ha arra érdemes találtatik, 's a' netalán kiadandó másod, harmad karbeli tiszteletdíj a' legközelebbi IX-ik nagygyűlés által fog elhatározatni.

II. Az 1839-ben kiadandó 100 arany dramai jutalomért egyedül szomorújátékok vihatnak. A' kéziratok idegen kézzel, olvashatólag, és csinosan írva, lapozva, kötve, 's a' szerző' nevét rejtő jeligés levelkével ellátva legyenek. Ha a' jeligés levél' felbontása után kitetszenék, hogy a' munka saját

kezeirása a' szerzőnek, ez a' jutalomtól elesik. A' kéziratoknak alulírtához beküldhetése' határnapja martius' 24. 1839. Pesten martius' 25. 1838. *Dr. Schedel Ferencz, titoknok.*

Figyelmeztetőjelentés. Minthogy a' folyó évi academiai jutalmakra készült pályairatoknak magok idején beküldhetése, a' közbejött budapesti áradás, 's az ez által meggátolt vásári közlekedés' következtében, többekre nézve lehetetlenné válhatott; e' rendkívüli, valamint előre láthatlan, úgy el sem is mellőzhető akadályok' tekintetéből a' m. tud. társaság' mai kisgyűlésében mind a' törvény-és, természettudományi, mind a' drámai pályamunkáknak martius' 19, és 24. eltölt határ-idejét méltányosnak ítélte ezennel majus' 1-sőjéig kiterjeszteni, de úgy, hogy azontul semminemű ürügy alatt munka el ne fogadtassék, valamint minden, jövődre netalán húzható következtetés nélkül. Pesten a' kisgyűlésből, április' 2. 1838.

Dr. Schedel Ferencz, mk. titoknok.

Edvi Illés Pál koszorúzott néptanító könyvének példányai félév alatt elkelvén, a' társaság' igazgatósága jónak látta e' köz kedvességet nyert munkát, a' szerző által javítva és tetemesen bővíttve újra sajtó alá bocsátani. Ezen 3 kötetre osztott második kiadásnak első darabja megjelent illy külön címmel is: *Közhasznú népi olvasókönyv*, négy részben értelemgyakorlásokat, erkölcsi elbeszéléseket, és oktatásokat, az illendőség és okos maga alkalmazás' szabályait, 's mindenféle tanulságos, és mulattató verseket foglalván magában. Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel, a' m. tud. társaság' költségén. 1838. 8rétben 135 l. Ára kemény táblába kötve, angolváson hátall, írópapiroson 36 kr. nyomt. pap. 30 kr. conv. p. (A' második és harmadik kötet sajtó alatt) Pesten, április' 3. 1838. *Dr. Schedel Ferencz, titoknok.*

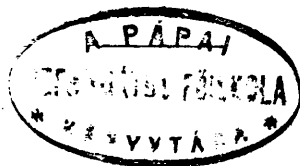
Az academia' encyclopaediai folyóírásának, a' *Tudománytárnak ötödik évi folyamata*, vagy is az új folyam' második éve számszerint a' XVII-ik kötet (18½ ív, két kőrajz) megindult I. *Az értekező rész'* (szerkeztető Luczenbacher János) tartalma: 1. Pótlékok Magyarország' földtani ismeretéhez. Schneller Gusztáv jenai professor kézirati után *Bugát Pál*, 2. Erőegyközeny (parallelogrammum virium) *D. Vállas Antal*. 3. A' költészi különösen színművészi nyelv. *Guzmics*. 4. A' félretétethető 's megerőtléníthető, törvényeink szerint. *Szlemenics*. 5. A' Gracchusok' forradalma. Heeren ut. *Kazinczy Gábor*. 6. Herder, az emberiség' tanítója. Wirth után *Gábrriel Adolf*. 7. Okleveles toldalék. *Luczenbacher*. — II. *Literaturai rész* (szerkeztető Balogh Pál) 1. Pillantás az angol literaturára 1836-ban. 2. Criticai vázlatok a' külföldi literaturá' legújabb 's kitünőbb termékeiről. 3. Francia academia' ülései 1837. 4. Bibliographia. 5. Magyar tudós társaság' ülései, 's hivatalos jelentések.

Ára e' folyóírásnak, mellynek évenkénti négy kötete, közel 70 ívnyi, a' szükséghez képest több kevesebb rajzokkal, mindenkor pesti vásárra jelenik meg, nyomtató papiroson 4 ft. legszebb Velinen 6 ft. cp. postán küldve 1 ft. 36 krral drágább. *Előfizethetni* Eggenberger József és fia megbízott könyvárosnál helyben, valamint minden hiteles könyvárosnál a' két hazában, Beck, Gerold, és Schaumburngnál Bécsben, 's minden királyi postahivatalnál. Találatnak vagy rendeltethetnek példányok még a' mult éveki folyamatokból is az említett helyeken, ugyanazon áron. *Dr. Schedel Ferencz, titoknak.*

A' m. tud. társaság' játékszíni küldöttsége' munkálatiról *hatodik* értesítés. — A' küldöttség Szalay László levéltárnok' jegyzősége mellett, f. év' első negyedében tartatott héti ülésében a' következő 8 színművet fogadta el: 1) *A' fricska*, vígjáték 3 felv. Raupach után Kazinczy Gábor. 2) *A' kaland*, vígjáték 2 felv. Scribe és Warner után Lukács Lajos. 3) *Miért?* vígjáték 1 felv. Locroi és Anicet után Szigligeti Eduard. 4) *Keán*, dráma 5 felv. Dumas után Fancsy Lajos. 5) *Purizsi adós*, vígjáték 1 felv. Melville után Szemere Pál. 6) *Svéd Krisztina*, dráma 3 felv. Vogel után szigligeti Eduard. 7) *A' bújdós kocsi*, dráma 5 felv. Melville és d' Aubigny után szigligeti Eduard. 8) *A' meghítek*, vígjáték 2 felv. Müllner után Kazinczy Gábor; — 's ez utolsó Steigentesch' „Ész és Szív“ czímű 2 felvonásos vígjátékának fordításával is kedveskedett a' küldöttségnek. — Mind ezen, mind a' régebben hirdetett színművek leiratás végett bármely színészársaságnak kiadatnak. a' m. t. társaság' levéltárából. Pesten a' kisgyűlésből apr. 23. 1838. *Dr. Schedel Ferencz, titoknak.*

A' folyó évi aprilis' 2-kán tartott kisgyűlés' határozatából az idei pályamunkák' beküldhetése határnapjául május' 1-sője tétetvén, a' martius' 20, és 25-kén kiadott hivatalos jelentésekben felhordott pályamunkákhoz még a' következők járultak: I. A' természettudomány osztályi kérdésre: (2. sz.) illy jelmonddal: Nullus argento color est avaris abditio textis. Horat., mellynek tárgya: „az opálbányák' vidéke Sáros és Zemplény megyék' határiban, természettudományi tekintetben.“ És (3. sz.) illy jeligével: „Olyan vagyok, ki édes hazám' boldogulásán örvendeni, sanyargatásától félni, veszedelmén irtózni tudnék. Dugonics; tárgya: „a' magyarországi szíkes vidékek.“ II. A' drámai jutalomra: (18. sz.) „Jótekonny kelepceze,“ vígjáték 4 felv. Jeligióje: vizket a' szunyogcsipés, fáj a' méh' fulánkja. Az ezekhez tartozó jeligés levelek az előbbiekével együtt az academia' és mai helyettes elnök Fáy András t. t. pecséteivel lepecsételtetvén, a' levéltárnokra bízattak őrzés végett; a' törvény- és természettudományi kéziratok három-három, e' végre választott illető

osztálybeli rendes tagnak adattak ki megvizsgálásul, a' vígjáték pedig a' többi, már hírálat alatt levőhez adatott. Mellyikéleszen a' száz száz aranyjuttalom, valamint a' netalán kiadandó másod 's harmad rendbeli tisztéletdíj, a' legközelebbi IX-dik nagygyűlés fogja elhatározni. Pesten, a' kisgyűlésből, majus' 2. 1838. Dr. Schedel Ferencz, titoknok.

TUDOMÁNYOS EGYVELEG.

Oscillaria Pharaonis. A' falaise-i academiai társaság' egyik utóbbi ülésében, BRÉBISSEON úr, egy oscillaria pharaonis Bory (igen ritka 's kevéssé esmert tengeri gyepfü) által megfestett vizet mutatott be, melly egy nevezetes, még mind eddig nem esmert tünetményt mutatott. A' víz, melybe ez a' plánta kevés pillanatokkal leszakasztása után tétetett, setétveres színt vesz magára, ha azt az embert át nemlátszó edényben vizsgálja; de ha átlátszó edényben van a' víz, akkor szép indigókék színűnek látszik. Ha egy ezen vízzel megtöltött üvegpalaczk, a' napra tétetik, egy oldalt kéknek, más oldalt veresnek látszik. Ha az ember ezen folyamban fehér papirost márt, az mindég azurkék színt vesz magára, vereset soha. (Das Ausland. Nr. 245. Sept. 1836.)

Tengeri kukoricza. A. M. Poiteau, tengeri kukoricza név alatt bizonyos magokat kapott Amerikából, mellyeket Neumann ur egy a' Jardin des Plantes' fő kertészei közül Parisban, szerencsésen vetett el, 's az Euryalus' egy nemének találta. Tendonnet ur, ki azokat küldé, következő sorokkal kíséré: „A' folyókban egy pompás plánta nő, mellyet Carrientes' lakóji tengeri kukoriczának neveznek, 's melly mint a' Nymphák, a' vizek' tetején lebegteti leveleit: Virága fehér 's vaczka hasonlít a' napvirághoz. Levelei kerek, rostaélűek, alól sejtesek: az egész plánta tövisek 's tüskékkel rakott. A' levelek' kerülete néha négy láb három hüvelyknyi 's a' vaczoké egy láb, hat hüvelyk. A' magvak kívül zöldek mint a' borsó, belől fejérek 's lisztesek. Ezekből kenyeret készítenek, mellyel igen gyakran élnek gabona szükségben; készítenek igen jó süteményeket is belőlök. Ezt a' plántát azonban már D' Orbigny ur is felfedezte 's Brogniart Adolf ur leírta, ezen gentleman utazásainak botanikai részében. Ő azt a' bolíviai köztársaság Moxos nevű tartományában találta. Azt mondja, hogy azzal egy ne-

gyed mérföldre is fedve van a' víz; hogy a' szörnyű nagy levelek' szélei köröskörül felálnak két hüvelyknyire 's tányérképűek, melyeknek felülete sima és fénylő, alóllevő sejtjeik pedig levegővel telvők, melly által a' víz' tetején feltartatnak." Pompás virágaik több mint egy lányi hővségűek néha fejérek, máskor viola vagy rózsaszínűek, ottan ottan teljesekek kellemetes illatot hintenek. (The Athenaeum, 1836.)

Az állati melegség' csudálatos ereje. Arago ur közölte a' párisi tudományok' academiájával, azon resultatumokat, melyeket kapitány Black az állati melegség' erejéről nyert, egy kirándulás' alkalmával a' polaris tájak felé. Legyen elég ez uttal ezen resultatumok' legsudálatosbjait közölni. Január. 7d. 1834. a' levegő' mérséklete — 32° , 8 centigr. volt, 's ugyan akkor egy fűzes fogoly' (Tetrao albus Gm.) mellyében a' melegség $+43, 3$ volt, 's négy napmulva a' külső mérséklet — $35, 8$ -ra süllyedvén, egy más a' fentemlített nemhez tartozó madár' belsejében $+43, 3$ -nyi melegség találtatott. Illy nagy melegséget képesek nemzeni a' madarakban a' lehelés' bősége 's a' mozgás' hatalma, mellynek megőrzésére alkalmas tollboríték járul. a) Nincsen is egy állatnak sem olly kifogyhatlan állati melegségre szüksége mint a' szárnyasnak, melly a' meleg helyről is olly gyakran, néhány pillanatok alatt a' leghidegebb atmosphaerai tájakra felrepül. Így a' Kondor, miután a' legforróbb lapályokon felszedte eledelet, felemelkedik, 's minden climák' mersekletén villám sebességgel átmenvén, az örök hóval fedett Andesek' határaig hat, 's ott lakál, honnan gyakran sétalásra rándul, mint gyakran látá Humboldt, túl emelkedve minden más tetőkön. (Annales des sciences naturelles Juni 1836. p. 375. Zoologia).

— Mult évben DELESSERT Benjamin ur, a' kémelő-pénztár' elnöke Parisban, 2000 frankot érő jutalmat tett fel azon mű-

a) Ha a' természet így ellátta egy részt az állati testet, hogy azt a' hidegtől megóvja, megakarta azt más részt oltalmazni a' rendkívülvaló melegségtől is. Midőn 1774 Fordyce, Banks, Solander, Blayden, Dundas, Home, Nooth, Lord Seaforth és kapit. Phipps, azon híres tapasztalatot végbevitték, hogy egy $+128^{\circ}$ C.-nyi fűtési szobába mezitelen bementek 's ott nyolcz perczig mulattak, bő izzadás menté meg őket egy illy nagy hőség' ártalmaitól. Van tehát az emberi testnek is tulajdon tehetsége a' magas mérsékletek' kiállására; több csudálatos példái közöltettek már ezen tehetségnek, de nem még olyan, millyet marsal Marmont közöl napkeleti utazásából. Azt beszéli ő 's bizonyítja, hogy látott Broussában Eithiniában egy embert sokáig állani egy fürdőben, mellynek mérséklete $+78^{\circ}$ centigr. volt. A' kukurli meleg fürdő Broussában 84° C.-nyi meleg marsal Marmont szerint, 's ugyan azon víz' forrása 87° , 5-nyi meleg Jouannin ur szerint. (Annales de chimie et de phys. Sept. 1836.)

vészek' számára, kik egy erkölcsi album' készítésében pályázni akarnak. Ezen album' célja, egy sor rézre vagy kőre metszett rajzolatokban előadni a' jó és rossz magaviselet' következéseit. Ezt a' jutalmat, a' múlt év' végén *David Gyula* nyerte el, „*Bűn és Erény*“ című 's Jeannin által kiadott erkölcsi albumaért. Ez a' gyűjtemény szép munka 's jó tett egyzersmind: tisztelet a' művésznak ki magát a' philanthrop' nemmes gondolatával társasítja 's talentomát arra szenteli, hogy az erény eránt szeretetet, a' bűn eránt utálatot gerjesszen! Mi ezen album' érdemét művészi tekintetben illeti, elég legyen azt mondani, hogy azon talentom mellyel ki van víve még akkor is ajánlaná azt a' műkedvelőnek, midőn más címekkel nem bírna, a' publicum' kedvezésére. A' küldöttség David urnak ítélvén a' jutalmat egyzersmind az ügyes művészt 's becsületes embert jutalmazá meg.

— A' *Journal des Artistes*' egy új füzetében nyolcz vers közöltetik J. B. P. (Poquelin) Molière-nek tulajdonítva. Ezen versek egy rézmetszet alján állnak, mellynek tárgya: La Confrairie de l' esclavage de Nostre-Dame de la charité, établie en l' eglise des religieux de la Charité par N. S. P. le Pape Alexandre VII, l' an 1665.

A' versek ezek:

Brisez les tristes fers du honteux esclavage
Où vous tient du péché le commerce odieux,
Et venez recevoir le glorieux seruage
Que vous tendent les mains de la reine des cieux
L' un sur vous à vos sens donne pleine victoire:
L' autre sur vos désirs vous fait régner en roys.
L' un vous tire aux enfers et l' autre dans la gloire.
Hélas! peut-on mortels, balancer sur le choix?

A. B. P.

T U D O M Á N Y T Á R

KÖZRE BOCSÁTJA

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG.

L I T T E R A T U R A.

SZÖRKEZTETI

ALMÁSI BALOGH PÁL.

MÁSODIK KÖTET.

B U D Á N,

A' MAGYAR KIR. EGYETEM' BETŰIVEL.

1 8 3 8.

OLASZ LITERATURA

1830 óta.

MÁSODIK CZIKKELY.

A külföldön számos, egészen ismeretlen művek vannak a' történetírás' mezején, mellyek valóban méltók volnának figyelemre, 's csudálatunkat keltenék föl, ha azon mindenemű nehézségeket, az elnyomatott állapotot és elszigeteltséget, mellyek' befolyása közben azok létre jövének, meggondolnók. 1830 óta a' történeti nyomozás feltűnőleg emelkedett. Verri' Majlandról írt történetének, mellyből megjelenésekor csak egyetlen egy példány nyomatott, most több kiadásai és három, négy folytatásai vannak. Látjuk a' közvélemény által méltán vagy méltatlanul költői trónra emelt Niccolinit múzjáról lemondani és magát mély hallgatásra kárhozatni, melly immár hét évig tart, hogy fáradalmas studiumokba mélyedjen, mellyeknek eredményéül, mint hisszük, rövid idő múlva megjelelend a' sváb császárház' története, melly annál nagyobb érdeket fog gerjeszthetni, minthogy ellenkezőleg a' Raumertől ghibellini szempontból (?) szerkesztett „Történetével a' Hohenstaufoknak“, ő az olasz történetek' kulcsát a' politicában és Welfek' szellemében keresi. Most az emberek azon meggyőződésre jutottak, hogy a' nemzetiség egyedül történeteken és nyelven alapíthatatik meg, és az ezen tekintetbeli hiányt jól érzi. De minden történeti remekek mellett is, mellyekben Olaszhon olly gazdag, és Sismondinak újabb művei mellett is, az olasz nép' története még egy meg nem fejtett feladás. Olaszhon' történetírói különféle statusok' változásait jeles tehetséggel adák elő, és az egyesek' téteményinek különös indítóokait kitűnő éleselmével fejtegeték; az ő ezen indítóokok' és téteményeknek országra és időre való előadásai, felülmúlhatlan kinyomó erővel szerkesztettek. De ezen népszerű elv' rendszeres kifejtését, melly szűnetleni haladásban volt, míg a' többiek mind megbuktak vagy átváltoztak, pedig a' melly egyedül képes az olasz félsziget' történetének annyira ohajtott egységét megadni, hiába ke-

ressük azokban. Noha ezen érintett eszme még nem emelkedött ki, vagy még nyilván le nem rakatott; mégis elismerhetlenül kitűnik ez, mint vezér fővonal, az olasz történetbúvárok' műveiben, és az ebből folyó eredmények csalhatlanok, Olaszthonban szükség, hogy a' történet' tanjai a' nép' összeolvasztásához és minden tartományok' egyesüléséhez vezessenek.

Főleg 1830 óta minden történeti közlemények e' kijegyzett irányban indulának. Hanem olasz történetet senki sem adott, minthogy a' mostani viszonyok közt illy munka lehetetlen is.

Cesare Balbo' merész próbája, ezen hiányon segíteni, ha nem hibázunk, a' harmadik kötetnél elakadt. A' goth és lombardi időszakokat veszély nélkül kidolgozhatni, és Szerző munkájában, melly ha nem egészen hibátlan is, nagy érdeket nyújt, ezt próbálta. De Olaszországnak igazsághoz hű, teljes története, Turinban kiadva, ellenmondás. Minden, mi jelenben lehető, egy olly történet' anyaglatailhoz szükséges gyűjtögetésben 's rendezésben határozódik, ezen előmunkálatok pedig nem henyéltetnek el. Minden tartománynak, minden előkelő városnak vannak már, vagy lesznek saját annalistái. A' legjobbak közé e' nemből, számíthatni Sclopis Fridrik grófnak Turinban 1833-ban megjelent művét: „Az ó piemonti törvények' története“; továbbá Librario Lajos' munkáját a' savoyai királyság' pénzügyéről és ugyanennek „Chieri' történetét“; Cesare Cantu' jeles „Como' történetét; egy mást Cantu Ignáztól a' brianzai eseményekről, melly épen most adatik ki; Fabio Mutinellinek Velenczében 1833-ban kiadott művét a' Velenceiek' kereskedéséről; Robolini' Paduáról írt jegyzeteit, mellynek első kötete 1830-ban jelent meg; Romani Jánosnak „történeti és political nevezetességeit Casalmaggioreről“; a' Delfino Muletti ügyvédől kiadott „nevezetességeket Saluzzoról és a' saluzzoi markgrófokról 1548-ig, és több másokat.

Pompeo Litta gróf szokatlan szorgalommal és aránylag csekély alapnál fogva csudálandó állhatatossággal folytatja fontos és részrehajlatlan „Történetét az olasz híres családoknak“. Cigogna Emanuel „a' velencei föliratok' vizsgálatai“ által útát nyitott az eddig igen elhanyaglott történeti tanítások' anyaglatailhoz. A' modenai herczegség' Reggiojában, hol minden más fajú történeti nyomozást gyanakodó szemekkel néznének, a' tudománytörténet miveltetik, és „az estei ház' birtokában élt írók' életrajzi jegyzeteiben“ Tiraboschi' munkájának folytatását bírjuk. „A' 18-dik század' híres olaszainak életrajzában“, melly Velenczében Tipaldo' főügyelete alatt jelen meg, fontos anyaglatok' tömegét bírjuk, ámbár talán sok csekély nevek jönnek elő benne, és apróságok nagy figye-

lemre méltatnak. Egyik oldalról a' befolyás, melyet Olaszország idegen tartományokra gyakorolt, oly vizsgálatokra adott tárgyat, minők: Ciampi Sebestyén professortól Florenczben 1831-ben kiadott „Utazás Lengyelországban“, minő továbbá „Bírálatos könyvírata Olaszország' előbbi viszonyainak Lengyel, Orosz 's más éjszaki országokkal“. (1834), minő végre Sauli Lajosnak ugyanazon évben Turinban kiadott műve, Genuának galatai gyarmatáról, mely becses munka Genua' kereskedésének történetét Konstantinápolyal kötött első szövetsége óta a' gyarmat' elenyészéseig II. dik Muhamed' idejében, más a' görög császárok és genuai köztársaság közt kötött még eddig ismeretlen kereskedési viszonyok' számaival foglalja magában. Másik oldalról idegen országokban okleveleket keresének, melyek Olaszország' tudománytörténetére vagy belső politicájára világot vethetnének. A' parizi királyi könyvtár' olasz kézíratait Marsand prof. Paduában leírta és világosította. Molini József Franciaország' könyvtáraiban olasz történetekről szóló okleveleket keresett, melyekből ez évben Florenczben két kötet kijött. Ez utolsó munka jeles gyűjteményt foglal magában XII. dik Lajos', I. Ferencz', VI. Sándor', II. Gyula', Medici János' és sok más híres nevek' körleveleiből, szerződéseiből, kötéseiből és még világot nem látott leveleiből, — jegyzetekkel és élelmű bevezetéssel ellátva Gino Capponitól, kitől Leopold nagyherczegnek, Toscánia' reformatorának történetét várhatni. Ha Molini' munkája biztatást nyer, képes lesz egy nagy hiányt kipótolni, minthogy némileg Muratori' „Rerum Italicarum scriptores“ czimű művének folytatásául szolgálhat. Egy más, a' kor' szükségeivel még öszhangzóbb munka az olasz municipalitásokról, melynek kiadására C. Morbio, ifju, „novarai történetéről“ (Majland 1832.) ismeretes tudós, Majlandban ügyel, 's melynek már két kötete jelent meg, egyik Ferraráról és Paviáról, másik Faenzáról és Novaráról. E' munkában sok, még eddig ismeretlen eredeti oklevelek foglaltatnak, melyek' némellyike még a' municipalis jogok' Olaszországba jutásának korába tartozik. Ha Szerző, terve' kivitelében írásmódjára több gondot, és, a' mi illy nemű irományokban lényeges pont, a' nyomtatás' correctségére több szorgalmat fordítand: az által Olaszországnak és általában a' történettudománynak nagy szolgálatot teend.

Ezen és több más művekhez, melyeket elmellőznünk kell, Genua' két történetét adhatjuk, melyek' tárgya, terve és kivitele egyiránt fontos. Egyik Turinban, 1834-ben Pombanál adatott ki, és Girolamo Serra' tollából folyt (megh. a' múlt év' Májusában), annak, ki 1814-ben Bentinck W. lord által Genua' ideigleni igazgatásánál elnökségre hívatott és ezen város' Piemonttal való önkényes egyesülésének tüze-

sen ellemmondott. E' munka négy kötetben magába foglalja a' hajdani Liguria' és Genua' történetét, midőn 1483-ban, hol Casoni' „Annalisai“ kezdődnek, végződik; ez egyszerűen azon időszak, melyben keleti gyarmatai' veszteségének és bel zavargásai legmagasb fokra hágásának következtében, a' köztársaság' hanyatlása kezdődék.

A' Polybiusból vett jelmondat, melyet Serra története elébe tűz, jelenti az ő irányát: „kinek ősei nagyítottai szemei előtt vannak, azt sem fegyver, sem ellenség' nagyobb száma köz hazája' védelmezésétől el nem ijeszthetik“. Szerző talán nagyon is kizárólag ömledező Genua' dicséretében, és néha vékony fátyolt von el városa' gyarlóságain és hibás fogásain, rovására azon nemzeti érzelemnek, melynek jelenleg az olasz patrioták' történeti műveiben a' fő vonalmat kellene képeznie. „A' genuai köztársaság' története“ Varese Károlytól, melynek egy része Genuában Graviernél 1835 jelent meg, és a' mely nyolcz kötetre van számítva, kevésbé szenved a' főlebb vádlott hibában, iránya elhatározottabb, szempontja sokkal olaszabb; teljesebb is, minthogy a' köztársaság' kezdetétől, a' XIdik században, 1814ig megy. Stílj-e tökéletesen hasonlít a' főlebb említettéhez; de ugyanaz más hiányokkal van elferdítve, a' melyek' legnagyobbika, és véleményünk szerint legkárhozatosbika az abban követett rendszer' szelleméből ered, azon rendszernek, melynek legmagasb tetőpontját Botta' történeti műveiben (+ Párizsban, a' múlt Augusztus' 10dikén), a' ki feje egy olly iskolának, melynek az Olaszok minden lehető módon ellene dolgozni tartozának, találhatni.

Mély nyelvismerete, olly gyakorta Tacitusra emlékeztető stílusa, okoskodásai' ereje, rövidsége és hatalmas, meszterkétletlen rajzolatai által, továbbá némelly pontokban affektált függetlensége, viharos pályája és szegénysége, következőleg indulat táplálta szelleme által, mely valahányszor a' régi Olaszországot más nemzetekkel átellenben tekintjük, nagy mértékben olaszos, *Botta földiei'* szembetünő többségének szavait egyesíti és befolyását csaknem minden korunk' történetéről olasz termékekben divatosá teszi. Követik és majmolják őt, új pálya' merész megnyitásának nehézségében, egyetértének az ő rendszerével, mint ollyannal, mely valóban legtöbb hagyománnyal bír és a' régi olasz szokásokkal leginkább megegyez. Rendszerről szólánk, ámbár jól tudjuk, hogy az ő iskolájának bélyegzete éppen rendszer' úgy látszó hiányában, minden rendszer' elvetésében és azon állításban áll, hogy megállapított általános elvek a' történetet megmagyarástják. Mind ezeknek vagy szándékos elcsavarás, vagy különös csatkozás alapjok. Földünkön mindent rendszer igazgat; mert minden a' mi már megvan, létez és bizonyos tör-

vény szerint halad. E' világ' dolgaiban nem csupán egymásután következés, hanem összefüggés is mutatkozik; különben az emberiséget növénytenyés közé kellene helyeznünk, olly osztályba, melly ellentétben áll a' többi teremtettséggel, melly szintűgy haladás' törvénye alatt van 's annak enged. A' történet csak ezen haladás' valósítása, a' történetíró pedig az, a' ki ezt kifejti. A' különség *Scribitur ad narrandum* és *Scribitur ad probandum* közt, valósággal nem létezik. Az elbeszélőnek, érezze bár ezt vagy nem, mindig kell valamit gondolnia' hinnie és megmutatnia; az egyedüli különség abban van, hogy két rendszer, két külön mód van, melly szerint a' kifejlődés' törvényét érteni kell. Egyik szerint az folytonos haladásban áll ez vagy amaz irány felé, szükséges elfogadásával azon hitnek, hogy a' nevelés úgy az egész emberi nemzetre mint egyesekre nézve mindenható; másik szerint egy részenkénti, folytonos és körszerű kifejlődésben áll, mellynek következtében minden nemzet halad, hátrál, emelkedik, hanyatlik, phasisok' bizonyos rendén átmegy, miután helyét vagy örökre elveszti, vagy újrolag hasonló kerengést kezd. Botta az utóbbi rendszerhez tartozik. Ha ő a' mai történetírás' nagy rendszeressége ellen nyilatkozik, rendszer elleni kikelését nem kell széles értelemben venni; az ő villáma minden rendszert sujt, a' magát kivévén; mert az övé olly derék, hogy előtte gyakorta embereknek és dolgoknak meghajolniai kell. Philosophi crőben szűkölködván, szellemében nagy eszmék, lelkében hatalmas hit nélkül, hogy a' történetekből eredményeket vonhasson, Botta ötven évvel hátrább áll koránál.

Ő aristocrata történetíró, a' ki hazáját kedélye szerint szereti; tudni illik nem a' jót, hanem honának függetlenségét, becsületét; rá nézve nép, életműves elvek, egység, társasulás, mind ezen nagy, századunknak tulajdon eszmék, bepecsételt könyv. A' nép, azon jelentésében, mint azt most érteni kezdjük, ő rá nézve nem létezik. Az egyenlősítés' egybeolvasztás' munkáját, melly Olaszországban a' nép által eszközöltetett, egészen elfelejté, és az ő 1830 óta megjelent Guicciardini' folytatásában, a' népnek alig láthatni nyomát. Kormány-theoriája, melly írásaiból itt ott kitetszik, nyomorult. Egyes események' méltánylása, ugyanaz mint Guicciardininél és Machiavellinál, és egyenesen elcsüggedésre és embergyűlöletre vezet. Hanem mind ez csupán individualismus egy más alakban, és bizonytalannal nem alkalmas eszköz egy elsüllyedt nemzet' fölemelésére. De erre keveset is gondol ő, és mind azokat, kik ezért fáradoznak, nagy örömet Utopistáknak, álmodozóknak tartja. Okosan beszél a' már meglévő bajról, de egyszersmind ki is nyilatkoztatja, hogy annak orvoslására tett minden próba, azt inkább csak ronthatná. Gyakran fej-

teget erkölcsi alacsonyyságot, de irományaiból csak egyetlen egy tanúságot veszünk: „Takaródzál köpönyegedbe és ne végy benne részt!” Mintha épen az által, hogy csendesen elnézzük a' méltatlankodást, melyet hazánk 's polgártársaink szenvednek, nem lennénk némileg mi is bűntársakká.

Ezen csinosan faragott periodusok, haszontalan boszorkodás' kitörései 's ezen függetlenség utáni bizonytalan epedés közt, melynek elérésére, mint állítatik, sem remény nem ajánlkozik, sem eszközök hatalomban nincsenek; Olaszhon' ifjusága semmi mást nem lát, mint bizodalom' hiányát, tehetetlenséget és kora' enyészetet; és talán Albert Károly is így vélekedék, midőn Bottának az érdemrendet ajándékozá. Miközben Olaszország' különféle kormányai nagy elégedetlenséget színlének, csak megengedék, hogy munkái' kiadásai szaporítassanak és szabad kézen forogjanak.

Ugyanezen rendszer uralkodik, ha következtetései' egész terjedelmében nem is, de szellemében bizonyosan, más, igazán. történeti művekben is; így például a' Varese-ében, a' ki, Botta' nyomdokát követvén, helyet és rangot keres az Aristocratia' számára, a' nélkül hogy észrevenné az aristocratia és nép közötti siralmas küzdelem' rosz következéseit, mely legottan elkerülhetlen lesz, mihelyt a' politicaí organisatio e' két elemet egymás mellé hozza; továbbá Litta' nemesen gondolt könyvében, mely itt ott áttűnteti a' rágó kételkedést, melyet Botta Guicciardinitől kölcsönözött, és a' mely úgy látszik, az emberi természetet képtelennek tartja a' társas haladás' eszméjének valóstására, és csak az individualismus és önhasznúság' serkentése (impulsus) közelítheti meg; hasonló eszme uralkodik az 1830 óta megjelent Nápoly' történetében is 1784-től 1825-ig, Colletta generáltól (Storia di Napoli“ 2dik kiadás. 4 köt. Florencz. 1837). Colletta Nápolyból az 1820-diki eseményekbeni részvevéseért száműzetvén, Toscanában, hol a' kormány szokott türelmét még nem tette le, nyájasan fogadtatott, 's ott számkivetésében elkezdte és bevégzé íróvá nevelődését. Nyelvet és stilust tanult és a' nagy történetbuvárok' gondolkozásmódjával megbarátkozott. A' halála után kijött történeti mű bizonyítja haladását, melyet tett és eltökltsége energiáját. Hanem egyik oldalról a' napoleoni iskola' szokásai, másikról Botta' befolyása igen gyakran háborítólag árulják el magokat; a' túlságoskodás' félelme gyakran gyengeségekre vezeti őt; a' nagy ipar, akármí áron, ügyet-sző részrehajlatlanságot mutatni, mely közömbösséggel há-táros, uralkodó és jobhágy, elnyomó és elnyomatott közt, a' dolgok' ál méltatására, és hideg, affectált fontoskodásra té-vesztik, mely főből, de nem szívből jó, és Bottának 's iskolájának műveiben olly gyakran látható. Története finomúl dolgozott, de végre nem hajtott töredék. Ahhoz hogy azon

idők, melyek Colletta' könyvének tárgyai, méltán rajzoltassanak, Foscolo' hatalmas érzelmére és erős, férfias gondolkozásmódjára volt volna szükség.

Nem véén tekintetbe olly derék czél' hiányát, a' történeti művek, melyeket Olaszhon ezen időszakban előhozott, minden dicséretet érdemelnek. Valóban, ha egy Serra', Varese', Botta', Colletta', műveihez a' többi említettekéhez adjuk azon jókora számú másod rangú elmeszüleményeket és a' régi olasz történetírók' számos újranymtatását, nemkülömben a' gyűjteményeket — melyek közt a' Livornóban Masinál készült és Benci Antal' tudományosságától 's buzgalmától támogatott, említendő — és fordításokat 'sat. meg kell vallanunk, hogy a' literatura' ezen ágában 1830 óta az olasz szellem nem volt mnnkátlan.

A' *philosophia* nem ment elő hasonló munkássággal, és főkép ezen körülménynek kell tulajdonítani egy derék czél'nak főlebb említett hiányát; mert csupán fölemelkedett és egészséges philosophi meggyőződés fedezheti és foghatja fel a' történeti igazságot. A' philosophi studiumok Olaszhonban még hátul vannak, mellyre más bizonyítvány nem szükséges, mint azon tulságos tekintet, mellyben némelly férfiak, mint Galuppi, Rosmini és a' történet' philosophiájának általános nézeteire nézve maga Romagnosi is, állanak, kik kétségkívül lélekkel és sok tudománnyal bírnak, de egyébbel nem. Nem levén itt hely az olasz philosophia' állapotjának és az érintett íróknak közelebbi vizsgálatába bocsátkozni, csak azt akarjuk megjegyezni, hogy az olasz szellem a' 18dik századbéli francia írók' befolyásától még eléggé nem szabadult meg. A' voltaire-i iskola' metaphysicája, az érzékek' inkább vagy kevésbé bebonyolított philosophiája, elvökben vagy módszerökben még mindég uralkodnak. Alapelvét ugyan gyakorlat elvetik, melly más jobb iskolákéival közös; hanem practicus alkalmazásait és következtetéseit, az analysis' kizáró szellemét, szokását, melly szerint csak a' részeket 's nem az egészet tartják szem előtt, annak individualismusra épített alapját, kétkedésre való hajlandóságát, gúny-vágyát, — mind ezeket megtarták. Romagnosi kész ex cathedra a' Hegel' vagy akármelly más német philosoph' bölcselkedése fölött, egy francia kivonat' első pár lapjai szerint, melly kezébe akad, elhatározólag itélni; ő kész az *individuumról* való hypothesis, az ő *társas* theoriájában levő kínos bánásmódból, mint tan' alapját átvinni a' vad állapotba; mint rendíthetlen reformator, az egyesekre nézve, soha sem akar az okoskodásnál tovább menni, a' mit törvényhozásban a' védelem' pusztá eszközének néz, és a' mellynél az erkölcsi elvek' kifejtése semmi részt nem vesz a' kitűzött czélokban; a' nélkül, hogy tekintetbe venne Louisianát, Auburnot (Albany) vagy Philadelphi-

át, kész a' poenitentia-rendszer védelmezőjével merészen vitatkozni, ha bár azok csak egy példányt nyújtanak is a' practicus törvénykönyvnek; beszél az emberi nemzetről, de nem csak nem hiszen végtelen előhaladást, hanem még a' lehetőségét is tagadja, hogy minden nemzetek elérhetnék azt, mit némelyek elérni szerencsések valának; az ő philosophi elvei hasonlítanak a' Hobbeséihez, módszere a' genfi Bonnetéhez. Alkalmas átnézését birjuk tőle a' 18dik század' minden gondolatainak, minden vitatkozásainak; egész Olaszhonban egy nemzeti lökést adott a' történeti studiumoknak, a' nélkül mindazáltal, hogy új pályát nyitott volna; iskolát, legkevesbé pedig olytat, mely a' jövődőre hatna, nem alapított. De azért az olasz philosophia még nem ment tovább, hanem mozdulatlanul áll az ő imádásában; az egykor olly dicséretes behatás, melyet az ifjuságra gyakorolt, épen olly veszélyessé lesz, mint a' Bottáé. Olaszhonnak vizsgálódása' körét szélesbíteni kell, és a' kor' minden philosophi nyilatkozásának komoly studiumot szentelnie; erősítve azon lelkek' szemlélgetése által, kiknek nagyságok általánosításban, melytől eddig idegen, mutatkozik, saját nagy iskolájához, Brunohoz, Tesiohoz, Campanellához, kell emelkednie; abban találandja a' vallás' és philosophia' rokonulásának 's azon institutioknak csiráit, melyek ránézve olly nélkülözhetlenek.

Illyes ipar' némelly nyomai már mutatkoznak; és emlékezetre méltó, hogy ezen egység és egyetértésre való felszólítás egy mérhetlen politcai társasulásból, az ifju Italiából, hangzott, mely első azon tartományban, mely tervében és munkásságában anyagi, szellemi és erkölcsi felszabadítást egyesített. A' Pasquale Galuppi' művei a' nápolyi királyság' tropeumairól, a' Poli Boldizsárei Tennemannról és más pontokról, az időszaki iratokban koronként kijövő ifju szerzők' czikkei, Vico' fontos elmeszüleményei, melyeknek egy jeles, teljes, Ferrari Józseftől Majlandban rendezett 's világosított kiadása van, — mind ezek folytonos jelei az újjászületésnek; mert mind ezen munkák, akár eclecticismust vallók, akár a' tovább fejlett philosophia' szellemét lehelők, legalább mozgást jelelnek és a' 18dik század' felüleges philosophiája ellen kikelők. De még mind eddig egyetlen egy sem adta olly philosophia' alakját, mely a' szükségnek megfelelné. Mammiani' könyve. „A' régi olasz philosophia' újra születéséről“ 1835-ben, sok tekintetben érdemes munka, de melynek fontosságát némellyek mégis igen sokra teszik, nem meggy tovább egy rendszer' csupa kimutatásánál, mely individualismuson alapul. Az individuum' természettörténete legfőbb célja az ő philosophiájának; társas philosophiáról, emberi természetéről, melyek szerint az igazgattatik, sejdítése sincsen.

A' philosophiában létező hiány egy más hasonlót okoz a' *tudományos criticában*, a' mi nem egyéb, mint literaturára alkalmazott philosophia. E' tartományban még minden üres, kivéven Balbonak egy munkácskáját: Della letteratura negli XI primi secoli dell' era cristiana" (Turin 1836), melly azon hibás elven alapúl mi szerint a' művészet' története két időszakra oszlik, mellyek' elsején idôszaki változás' törvénye uralkodott, míg a' másika folyvást előment, kivéven továbbá néhány a' tudományos újságokban megjelent cik-kelyt, a' critica néma. Adatának néhány jó fordításai a' külföld' legjobb íróinak; hanem az eredeti' értelme és szelleme gyakran monor' tekinteteinek áldoztaték fel, mint Schil-lernek Maffeitől egyéb tekintetben jól elsült fordítmányával is történt. Így józan critica' tanítása nélkül nagy írók' fordí-tásai vagy nem értetnek 's, nem méltányoltatnak, vagy a' mi még gonoszabb, az ifjúságot vak majmolásra vezetik. Jelen-leg 180 folyóirat létez; de kivéven Ambrosolinak a' „Biblio-teca di Milanóban megjelent juste milieu-iskola" szellemében jól írt cikkelyeit, továbbá a' majlandi „Indicatore“-ban vagy „Ricoglitore“-ban levő csinos, fáradhatlan és ösztönszerűleg a' helyest feltalálni tudó Cantu Cesar-éit, 's egynehányat az ő barátai közül, mind a' többiek, tudományos critikai tekin-tetben semmi érdekest nem nyújtanak. Nem tudjuk, valyon a' turini „Subalpino“ jelentésében adott ígéreteit teljesíti-e.

Az *Academiák*, fejükkel a' Cruscával együtt, szegényül tengenek, élet, egység és a' nemzetre hárulandó szellemi előmenetelnek minden eredménye nélkül. — Egy más körülmény van, melly ezen szomorú csorbák mellett vigasztal, es többet ígér, mint a' mennyit valaha az *Academiák* teljesít-hettek volna; azon rendkívüli, az egész felszigetet megkapó indulatot értjük, melly olly nagy figyelmet fordít a' *szegé-nyek' és gyermekek' nevelésére*. E' jelek valóban előfutnoki a' *Democratianak*. Abba itt nem bocsátkozhatunk, mi vitetett már véghez, minthogy ez különös cikkelyt kíván. Illy vizs-gálatnak nem lehet a' sajtó' határi közé szorítkoznia, hanem minden illy czélú intézményeket önkényes jótékonyssággal kell ölelnie; mert mind azok ugyanazon szellem' kifejezései.

Az olasz nők Toscanában és főkép Lombardiában meleg részt vesznek e' mozgalomban; magokhoz méltólag felelének meg azon hozzájuk intézett felszólításnak Lambruschini Ra-fáeltől, kinek egész élete egy lánczát képezi a' szegények és azok' gyermekei iránt mutatott önhasznútlan és fáradhatlan jótékonysságnak. E' papi férfiú kiadója egy Toscanában meg-jelenő havi iratnak: „Educatore dei poveri“, mellynek első számainra 1100 aláírók valának, — szerencsés jelenségül Olasz-országra nézve. Egy más hasonlófajú idôszakirat jelent meg Ve-lenczében „L'istitutore elementare“ cím alatt; a' „Lettüre

popolari“ fillér héti lap, Turinban, és a „Giornale dei fanciulli“ 1833 óta Piacenzában adatik ki. Manzoni után, saját hasznukra, kitüntetések magokat ezen mezőn: Biava Sámuel, a' ki néhány bámulatos dalt írta' nép' számára; Cantu, Sacchi testvérek, Parma Mihály és mások Majlandban, Mayer Henrik és mások Toscanában, Godemo József Velenczében, Fapanni Trevisóban, és még százan érdemelnek e' tekintetben tisztes említést.

A' jelenségek, melyeket ez összehányt vázolatban kijelölénk, csekélységeknek fognak tetszeni azok előtt, kik Olaszországot erejének korlátlan használásában képzelik. De gondoljuk meg az őt nyomó szomorú valóságot, az érzelme' legcsekélyebb nyilatkoztatása által fellázított üldözést, a' minden szellemi ipart, mely által munkásság utáni vágy jelenkezik, nyömben követő gyanút; gondoljuk meg, hogy tíz lelkes és merész buzgalmú férfi közül ötöt már pályája' kezdeténél bizonyosan fogság vagy száműzetés vár: önkényt hajlandokká leszünk az ő más körülmények közt középszerűnek mondandott iparjoknak két, hárommnyi becsét tulajdonítani. Olaszország' szellemi mozgásáról mondott minden ítélethez világosításul mellékelni kellene száműzöttei' névsorát. A' szerencsétlensége' fájdalmai és fiaiól úgy hon mint távolban szenvedett üldözések között létre jutott munkák magokban is elégségesek, hogy becsüljük az országot, mely azokat szülé, és hogy bizonyosságát adják az olasz léleknek és erőfeszítésnek. Libri Vilmos, egy száműzött, egyike a' most élő első mathematicusoknak és a' párizsi institutum' tagja, „Mathematicai és physical tudomány' története Olaszországban“ czímű munkája által betöltött egy csorbát, melyet gondatlanság és hátlanság mind e' mai napig úgy hagytak volna. Egy más száműzött, Orioli, jelenleg korfui professor, érdemlett szerencsével ügyekszik az olasz polgarisodás' eredetét az etruriai régiségekből levezetni.

A' számkivetésben élő Berchet, ki miután Olaszországban először üté fel a' *romanticus mozgalom'* zászlóját, utat tört a' nemzeti lyricához, már késznek jelentett könyvében járatlan ösvényt nyitand meg. E' következők is a' száműzöttekhez tartoznak: Giannone, a' „Száműzöttek“ czímű, külföldön jól ismert munka' szerzője; Angeloni, a' ki különféle politicus munkái által szerzett magának, melyekben nem csudálhatunk ugyan minden eszmét, még kevésbé az írásmódot, de igen az ősz patriota' példányszerű állhatatosságát, és a' nép' ügye iránti buzgalmát; Rosetti, Pistrucci, kik patriotismusok által az improvisatio' gyakran hitvány és megalaacsonyított tehetségét újra fölemelék. Némelyek az Olaszok' szellemét vagy a' német philosophok' fordításai által ügyekzének a' philosophi szemlélődés' ösvényére vezetni, vagy oly

művek által segíteni elő, melyek a' 16dik század' olasz iskoláját hoznák kedvességbe; némelyek, mint Ugoni, Tommaso 'sat. történeti, vagy tudományos criticához tartozó irományok által tüntetik ki magokat. Egy száműzöttnek, Scalvininek, köszönhetni „Faust“ legjobb fordítását; Bianchi-Giovininek, ha nem hibázunk, Paolo Sarpi' egyedül jó és teljes életiratát.

Igy folytatja pályáját az olasz szellem száműzetés és fog-sag között. Minden akadályok' daczára, melyeket ijesztés, megvesztegetés, fölöttébb szolgai nevelés és — fájdalommal esik megvallani — a' tudósok közt mélyen gyökerezett előítéletek tornyozának, észrevétlenül közelg Olaszhon' ifjúsága az új-jászületés' iskolájához, melybe az haladék nélkül belépend, mihelyt magáról Manzoninak, idejében üdvös, de jelenleg kártékony befolyását a' literaturában, Bottaiét a' történettudományban, Romagnosiét a' történet' és jog' philosophiájában tökéletesen lerázandotta.

A' London and Westminster Review (Oct. 1837) után Sz. D.

LITERATURA MAGYARORSZÁGBAN.

A' France Litteraire. (Sept. 1837) után.

A' magyart, lelke' finomsága 's élénksége különbözteti meg a' keleti Europa' minden egyéh' népei között; itélete biztos, eszméi tisztak 's erőteljesek. Hála égalja' szépségének, 's földé' termékenysége'nek, ő élvezi a' mérsékelt égöv' lakosainak minden javait. Még is a' magyar egyike azon népeknek, kiknél a' művészetek és tudományok a' legnagyobb lassúsággal 's legtöbb nehézségek közt fejlődnek föl.

E' lassuság' oka azon számos had vala, minek e' föld piarcza volt. Alig hódíták meg Magyarországot a' Rómaiak, 's a' Hunnok, Herulok, Gothok, Lombárdok, 's Bolgároktól dúlatott el, kik rá tolák vallásokat, erkölceiket, szokásait, 's nyelvöket. A' IXd. század' vége felé, sokkal sovár-
gobb csorda, a' Magyarok, ismét elárasztá. De ugyan ez időben a' Szent-Istvántól kiküldött missionariusok folgyujták e' földön is a' kereszténység' világító sugarit; a' latin nyelv kevés idő alatt köz lön azon különböző törzsek közt, mik a' magyar földet elfoglalák. A' civilisatio még is lassan fejlődék föl; Magyarország' megszűnés nélküli hadai a' Németek, Görögök, Velenczések és Bolgárokkal, azon polgári viszályok, miknek minden fejdelem' halála 's örökösödése új meg új tápszert ada, meggátálak haladását. E' balcsillagzatoknak véget vetendők, a' föld' királyai, Oroszok' és Kúnok nagy számu gyarapait hívák segélyekül; miből új keveréke forrt elő a' kül- és belföldiek' szokásinak. — De a' szegény nép még a' gazdagok' önkényes bitorlása ellen is kényteték védni tulajdonát, kik közte vad dühű harczokat gyujtogatának; a' törvény ismeretlen vala előtte, vagy legalább az úgy nevezett statutumok' igen kis száma kegyelék a' szegény' jogait.

A' civilisatio még is némi haladást tón egy új dynastia alatt; a' nagynak nevezett Lajos, az első egyetemet alapítá Pécsen, 1367; a' magyar nyelv az udvar' nyelvévé lön; több város emelkedék uralása alatt, 's egyszerű polgárok nyertek nemeslevelet. Corvin Mátyás, a' Magyarok' legnagyobb királya, segélék e' mozgalmat, 's ellenére örökös harczainak a' császár, Cseh-, Lengyel-, és Törökország ellen, az általa pártolt tudomány és művészet, virágzott uralkodása alatt. Halála újra megakasztá e' haladás' menetét. Sükertelen volt, hogy I. Ferdinand, V. Károly' testvére, véget vete a' polgártusáknak, a' koronát a' habsburg háznak biztosítván, a' különböző valláspárt' tudósainak vitái, mik csak hamar véres há-

borukká változának. Így volt 1 József uralkodásaig; míg Ödön herczeg' győzelmei a' törökön, 's Mária-Terézia' 's II. József' uralkodása új korszakot teremt Magyarorszáiban, visszaállítván benne a' rendet 's biztosságot.

Azonban e' hosszú éj' közepette, néhány sugárt látunk csillámlani; a' költészet tiszteltetik 's műveltetik a' nagyoktól; harczdalok, nemzeti énekek, a' magyar törzsök' különféle nyelvnemében, zengenek az udvarban. Igaz, hogy a' zsinatok megtöltik a' népnek, a' költészek' segélését, de e' vad parancsnak a' gazdagok nem hajtának főt. Magokhoz édesgeték a' dalnokokat, eláraszták bőkezűséggel, 's birtokokkal ajándékozáik meg. A' szokás, ebéd közben dallani, egész a' XVd. századig föltartá magát; e' dalok főkéi hadi, néha vallási tárgyiak valának. Csupán egy hymnust birunk a' sz. szűzhöz, 's egyet László király' dicséretére, mindkettőt a' XVdik századból.

A' XVd. században Rilassa (Balassa) és Rincai (Rimai) szent tárgyú ódákat irtak; de e' művek éreztetik a' nyelv' tökélytelenségét, 's a' rim' nehézségét. Bornenicza' (Bornemiza) 's Gonezi' (Gönczi) munkai, 's a' *Pierre de Provence*, 's a' *belle Maguelonne* fordításai magyar versekben, ugyan e' hiányokat mutatják.

A' XVd. században végre, született a' magyar drama, dramai dalokban 's rímes párbeszédekben lépve föl. E' században a' harczdalokat rímes krónikák követték, Magyarorszáig' historiáját, 's az előkor' legnevezeteseb szakait tárgyalók. Az első, Székelyé, 1559, leveltárakban tartatik. Temesvári, Haltay (Heltai) és Tuiodi (Tinodi) követték Székelyt. E' költeményekben, valamint a' lyrában, a' styl minden kecsnélküli, a' vers durva, 's a' rím semmi szabályok alá szorított.

A' XVIIId. század, nagyszerű kora lön a' magyar literatúrának; a' dramai művészet, melly az előbbi század' alatt, csak ittott mutatkozeik, kifejlett. Táborok- és városokban színházak emelkedének; az elsőik', harcznoki nézők', az utóbbiak tragi-comicai tárgyak' számára. E' drámák' anyagai legtöbbnyire a' pogány mythologia', vagy Magyarország' régi királyainak historiájából merítettek; szerzők és színészek, a' törvényhatóságok 's nagyok által kegyeltetve, közönségesen tiszteltettek. Akkor éle Zrínyi, a' lángképzelmű költő, a' Homer', Virgil 's Tasso' studiumától lelkcsített; genieje parányinak lelé az elődeiktől művelt kört, 's Zrínyiasz cím alatt egy nagy hőskölteményt ada. E' munka, a' többiekhez képest, remekmű; de a' nyelv' tökélytelen — 's szegénysége gátok valának, mik ellen küzdeni Zrínyi' genieje hasztalan ügyekszeik. Zrínyinek több versenytársai valának; mint Milton, míg élt elhanyagoltott, 's becsülni csak halála után kezdetéik. Azon-

ban minden versenytársa' munkái távol sem hasonlíthatók övéihez. Lestry (Liszi), a' legsovárgóbb's szerencsésb mindnyája közt, a' *mohácsi csata* cím alatt ada egy költeményt, hibást a' didactikai styl' elfogadása miatt; a' mi Zrinyi' egyéb literaturai ellenségeit illeti, munkálataik szolgálai majmolások' körében maradnak. Hőskölteményén kül, Zrinyi több apró lyrai műveket, sonetteket's idylleket bagya, telvéket azon gyöngédség, kecs, és hévvel, mik ez író' tollának tulajdoni.

Azon vallásos viták, miknek e' század tere lón, mielőtt véres csatákká fajulának, a' Magyarok' figyelmét a' vita' historiája's studiumára irányzák. A' protestansok, vágyván a' nép' vonzalmát megnyerni, számos könyvet adtak a' köz nyelven; a' catholicusok latinul irtak. A' szent szónokság (eloquence de la chaire) több jó művet szüle, a' többek közt Pannany (Pázmány), Káldi', 's Alvinskyéit (Alvinczy). 1653's 1656 Csere egy értekezést írt a' logicáról, 's tudományencyclopediat, két figyelemre méltó művet, 's jobbat, mint mit eddig e' tárgyban birtunk. 'S mikor az osztrák fejedelmek a' latinismus' használatát, 's a' német és franczia nyelvet behozák, történt, hogy Magyarország, saját literaturát kezdven bírni, megszűnt a' régieket és újakat fosztogatni. Amadus (Amade) egyike e' korszak' legnevezetesh íróinak; előszer a' csatáért hagyá el a' színház' kedveért; de ez újítás törést szenvedé bizonyos gyanakodásokon; a' színházak becukattak, 's a' drama nem lelt egyéb menhelyet az iskolák-nál, hol a' tanulók, szüleik', tanítóik', 's barátaik' jelenlétében színműveket adának elő.

Ez akadályok' végre, hála Maria-Teresia', és fia', Ild. József' akaratának, letéptettek. Ild. József egész erővel sietteté Magyarország' társas és literaturai emancipatioját; több, köztanítást érdeklő rendeleteket ada; a' színházak ismét fölnyíltak, hírlapok keringének, 's tiszteletdíjak serkenték a' jobb írókat. Három új iskola jött létre. Az első', franczia' hősei Burochsi (Bároczi) és Burackney (Bessenyei) volt; de mint finom virág, idegen égalj alá ültetve, haldoklott's csakhamar elveszett; a' második, a' latin, Viráge' és Kazinsky' elnöksége alatt, nemzetesíté a' régi, Ardosai (Erdősy) által behozott rímet, 's azóta kiment divatból; a' harmadik, az új iskola, nevet szerze magának, határozott szabályokat adván a' költészetnek.

A' hatalom' e' támasza a' legszerencsésb befolyásu volt. A' magyar nyelv jelenleg nem csak új szavak' nagy számával gazdagult, de jólhangzóbb, tisztább, és praecisebb lón. Az epószí költészet érzé legelőszer szerencsés hatását azon jó irány-nak, mit a' tudományok nyertek. Az *ágostai csata*'s az *aradi gyűlés* Czuczortól; Magyarország' elfoglaltatása Arpád, a' Magyarok' főnöke által 907b.; a' Kúnok' meggyőzetése Czer

Halons (Cserhalom) mellett, 's az egri győzelem, 's a' tündérvölgy Vörösmartytól, bár *kisebb becsűek* (?) Francia-, Angol-, és Olaszország' e' nemű műveinél érdekteli költemények. Kisfaludy, Gael (Gaal), Majláth legújabbban összeszedék, 's közrebocsáták az ó hagyományokat, mik már csak vén katonák', 's a' mezők' lakóinak emlékében létezének. Kisfaludy Sándor a' lyrában túlhaladá elődeit: Daykát, Szentjobyt, Annyonst (Ányos), és Csokonait, *Himfy' szerelme* című költeménye' több részletének képzetdús kecese 's érzelmességével. Utánna jó Kazinsky, ki szabad utánzását adá Horatius' odáinak, 's egyszerű, csín- és izléstele dalokat; Szentmilosky, Berziny, Horvát, didacticai költeményeiről híres; Szaetz (Szász), Teleki, (Teleki) Kisfaludy Károly, Szenczer (Szemere) és Bartfaye.

A' drama és prosa még nem vőnek semmi részt Magyarorszáiban' literatúrai mozgalmában. A' bár igen számos drámában hiányzik összefüggés, csomó és szövény; tragoediái inkább epicai párbeszédek, mint drámák. A' mi a' prosát illeti, e' lényeges ága a' literatúrának, mi nélkül a' tudomány' és komoly tanulmányok' terjedése lehetlen, tökélyes parlagon hever. Jelenleg a' költészet az mi Magyarorszáiban uralkodik; minden az ő biralma alatt van. Akármint legyen, azon kor, mit leiránk, győzelem' és nagyság' kora Magyarországra nézve; mert e' világos évszak mesterműveket ada; minden felől talentomok' fölvirágzása csillog; hinnéd, hogy földnedvek' fölforrást nézed, mi bizonyos égaljak alatt a' föld' gyomrában bugyog, ha azt dús harinat áthatá 's ki elégíté.

A' France Littéraire' 1837. szeptemb. fűzetéből, ezt a' cikkelyt a' Journal de Francfort is közlé, azon évi 236d. számában. A' minden botlásai' ellenére nem érdektelen cikkelyre Schedel figyelmeztete előszer, a' m. e. Figyelmező 395d. lapján, 's a' tévedésekről áradozó cikk' némelly álitásait meg igazítva. Oda utalva olvasóinkat, szabad legyen sorainkat, Schedel' lelkes szavaival bezárnunk:

„S még is mind ezek mellett fogadjuk köszönettel még e' tökéletlen figyelmet is. Elbeszéltem egyszer, talán a' Tud. Gyűjteményben, mit tud rólunk a' külföld nem tudja, hogy nyelvünk van, vagy azt hiszi, hogy az egy érthetetlen osztrák jargon, vagy épen szlav dialectusok' valami durva vegyülete. Nem tudja, hogy országunk van, 's hogy tovább ne menjünk, a' Journal de Francfort (jelen cikkely) is azt hiszi, hogy hazánk, Erdéllyel együtt, *Németország* valami részecskeje; íme olvassuk ugyan e' számban: „Allemagne, Autriche, Hongrie,“ tehát: Magyarország Németországban van. — De térjünk vissza cikkelyünkhez, 's ismételjük köszönetünket, mert a' sok részekben hibás előadás is képes

némileg megigazítani az eddigi véleményyt, vagy legalább figyelmet gerjeszteni. Bizonyos, hogy az író kedvező világban akará ügyünket feltüntetni.“

Kazinczy Gábor.

CRITICAI VÁZLATOK.

A' KÜLFÖLDI LITERATURA' LEGÚJABB 'S KITÜNÖBB TERMÉKEIRŐL.

H E L Y L E Í R Á S.

Topography of Thebes, and general view of Egypt etc. by J. G. WILKINSON. London, 1335. John Murray. 1. vol. in 8-o XXVII és 596 l. hat tájképpel. — Topographical scheme of Thebes etc. by J. G. Wilkinson.

Első Czikkely.

A' szerző több mint tíz évig lakván Egyiptomban, többször járá meg ezen híres országot szelétiben hosszában, sokáig tartózkodék Thebában is, 's a' mit ezen hosszú idő alatt szépet, jeleset, figyelemre méltót látott, fáradhatlan szorgalommal felfedezett, azt közli a' jelen munkában, melly ezentúl szükséges kézi könyve leszen minden utazónak, ki a' Nilus' partjait vizsgálni kívánja. Áll ezen munka 9 fejezetből. A' négy első Theba' leírásával foglalatoskodik; az Vik a' régi Egyiptom' erkölceit és szokásait tárgyazza; a' VI és VII-dikben Alexandriától a' második zuhatagig 's a' keleti és nyugoti pusztákba tett utazását írja le a' szerző; a' két utolsónak pedig chronologiai rövid előadás a' tárgya, a' legrégibb időktől fogva Selim' hódításaig. — Mi itt *Theba leírásától a' régi Egyiptomiak' erkölceit és szokásait, 's második zuhatagig tett utazást* fogjuk röviden megösmertetni.

Theba leirása.

Wilkinson úr a' bal parton, hol a' sírok' osztálya van, a' Qournah palotánál, mint legéjszakaiabb pontnál, kezdi vizsgálatát. — Ezen palota vagy templom, mely Ammonnak, a' thebai Jupiternek, volt szentelve, ugyan az, melyet ifju Champollion *Ménephtheion*-nak nevezett építőjéről, Ousirel vagy I. Ménephthah-ról. Tudva van, hogy ez a' palota különbözik tervében minden egyéb thebai épülettől. Homlokzatát tíz oszlop teszi. Három oszlopköze nem egyenlő. Az épület' többi része, úgy látszik, inkább illenék lakpalotához, mint templomhoz. A' falakon lévő feldomboru művek mind vallási tárgyauk. Építetőjét Wilkinson úr nem Ménephthah-nak, hanem Phtahmen-nek kívánja neveztetni, mely különbség a' név' egyik betűje' helyének változtatásából ered; de ha több emléken hasonlítjuk össze ezen nevet, meggyőződünk Champollion' olvasásának helyessége' felől.

Ezen templomon túl, a' mívelt föld' szélén menve, jut az ember elsőben több szobor' töredékéhez, azután pedig egy nagy vályog-kerítéshez, mely hajdan egy homokkőből épült templomot foglala magában, hihető, III. Thouthmes király' országlása alatt emeltetett, mert a' kerítés' vályogaira annak neve vagyon nyoma. Ugy látszik, épen azon rajzterve volt ennek is, mint a' Ramesseumnak és a' medynet aboui templomnak.

Immét mintegy ezer lábnyra vannak azon nagy épület' romjai, mely előbb *Memnomiumnak*, azután *Osymandias' sirjának*, 's végre *Ramesseumnak* neveztetett, nagy Rhamses lévén az építetője. Leirja a' szerző részletesen a' falakon látszó ütközeti jeleneteket. A' meghódított városok' nevei hieroglyphokkal vannak feljegyezve. Wilkinson úr azt állítja, hogy ezen városok, a' feliratok szerint, Rhamses' országlásának IVdik évében vetettek be. „Ezen eset megerősíti, úgy, „mond a' szerző, azt a' mit egy más munkában állítottam, „hogy az egyiptomi leghiresebb fejedelmek' hódításai ország-„lásuk' kezdetében történtek.“ Mihez még ezt adja: „Nem „szándékom ugyan meghatározni, melyik nép ellen viseltet-„tek legyen e' háborúk Assyria' és az Euphrates' szomszéd-„ságában; de hihető, hogy ha jobban ismernők az Euphra-„tes és Egyiptom közti vidék' régi népeit és országait, a' hieroglyphokban kifejezett neveket azokéval megegyezőknek „találnók. A' ki kevésbé hihetőnek vélné, hogy az egyiptomi „hadak azon időben az Euphratesig hatottak, elég volna an-„nak eszébe juthatni, hogy utóbb Nechas, Józsiás' országlása

„alatt, Carchemisht az Euphrát közelében támadta meg (Krón. „II. 35. r. 20. v.). ... Erősítik e' tettet az egyiptomi szobrá-
„szatok, mert Tharaka' foglyai, a' kik nem mások mint Sen-
„nacherib' Assyr-jai, öltözetjökben és vonásaikban hasonlí-
„tanak némelly régibb Pharaok' foglyaihoz.“

A' Ramesseumbeli astronomiai tárgyról így szól Wilkin-
son úr: „Az épület' felső részén van az egyiptomi tizenkét
hónap, mesori' végén pedig az öt epagomenus nap 's a' ku-
tya csillag' felkölte ábrázoltatik, Isis Sothis' alakjában.“

Ezen épület' tartozványai (dependentiae) igen különös
tégglakészítményekből állanak. A' téglák közül sokon látszik
a' XVIII-dik királyi házbeli III. Thouthmosis' neve.

Azon most már lerontatott nagy épület mellynek bejárá-
sát a' sikon álló két nagy kolossz tévé, a' Görögöktől Mem-
nonnak neveztetett III. Amenophis által építetett, 's a' két
kolossz is ennek személyét ábrázolá. A' romokról ítélve ezen
épület egy volt Theba' legnagyobb nevezetességei közül. Ma
már csak néhány oszlop' alapja, néhány töredezett szobor 's
oroszlán fejű gránit sphynx létez belőle. Úgy látszik, mész-
kőből volt építve, 's ez okozta elpusztulását, kövei mészé-
gésre használtatván.

Nyugot felé folytatván utunkat, érünk azon domboc-
skához, mellyen a' francia biztosságnak Egyiptomról készí-
tett nagy munkájában olly jól leirt medynet aboui épületek
állanak. Ezen leíráshoz keveset ad Wilkinson ur, kivéven a'
különféle részek' korát, úgy a' mint az Champollion' levelei-
ben már meg vagyon határozva. A' hieroglyphokból vett kor-
adatok a' különféle részek' elrendelésével szembetünőleg meg-
egyeznek. A' ki a' tervrajzot megtekinti, látni fogja, hogy
ezen épületek két — egymástól független — rendszerből álla-
nak. Az elsőt teszi a' nagy templom 's az úgynevezett pavil-
lon, melly a' templom előtt 's annak tengelye hosszában áll.
Mind a' kettő a' XIX-dik országló ház' első királya' Rham-
ses Meiamoun' korabeli. Falaikat hadi jelenetek fedik, mely-
lyeknél nevezetesebbeket és szebbeket Egyiptomban nem lát-
hatni. Ezeket igen részletesen írja le Wilkinson úr.

A' második rendszert több, időről időre egymáshoz ragasz-
tott épületek teszik. Hogy ez úgy történt, bizonyítják a' hiero-
glyphok; a' fenék-épület III-dik Thouthmosis által emeltetett,
és így régibb a' nagy templomnál vagy palotánál; a' követ-
kező tornyos kapuzat Tharaka' országlása' idejéből, a' mi
számlálásunk előtti VII. évszáz' kezdetéből való. Egy kis csi-
nos épület, melly amaz előtt áll, Nectanehonnak tulajdoní-
tatik, egynek azon egyiptomi eredetű királyok közül, kik
az Egyiptomiáknak a' Persák ellen intézett egyik revolútiójok'
alkalmával a' királyi széket bitorlották; ezután egy nagyobb
tornyos kapuzat következik, mellyet II. Evergetes nagy Rham-

ses' helyegét viselő régi anyagokból építetett; végre mind ezen épületek előtt egy nagy udvar áll, Adrián' és kegyes Antonín' korából. Itt tehát a' XVIII-dik országló ház' első királyjától fogva a' mi számlálásunk' II. évszázáig minden korból vannak építmények.

A' medynet aboui romok, Wilkinson úr szerint, egyike a' sicíliai Diódor említette négy templomnak, a' Ramesseum, Louqsor és Karnak lévén a' más három. Ha a' történetíró' szavai mind a' két partról értendők, úgy a' négyes szám világosan nem elég. Mert nem csak az *Amenophium* nincs bele számlálva, hanem ezen Karnakban is van két templom a' nagy templomon kívül, melyek olly nagyok és jelesek, hogy kihagyatniok lehetetlen vala. Így tehát *hét* templom volt és nem *négy*. Mi, részünkről azt hisszük, hogy Diodor az érintett helyen egyedül a' tulajdonkép' úgy nevezett Theba városról szól, mely mindig csak a' folyam' jobb partján feküdt; a' másik part különösen a' halotti czeremoniákra lévén rendeltetve, *Memnonia* átalányos név alatt. Ez a' négy templom tehát a' Louqsor' épülete 's a' karnaki három fő templom volna.

Wilkinson úr megjegyzi, hogy Thebának soha sem volt kerítése, 's ennél fogva nem veszteget időt a' *Hecatompylos* Theba' száz kapuja' helyének fürkészésével; azon melléknevet pedig úgy tekinti, mint költészi kifejezését ezen ó város' roppant terjedelmének.

De hogy visszatérjünk Medynet Abouhoz, Wilkinson úr azt az észrevételt közli, hogy az első keresztények a' templom' nagy udvarainak egyikét szentegyházzá változtatták, keleti végén oltárt emelvén, 's a' pogány szobrász-műveket bevakolván, mi által azokat akarattjok ellen is megőrizték a' romlástól.

A' medynet aboui pavillontól délnyugotra, mintegy hat-száz lábnyi távolságban áll egy kis templom a' Ptolomaeusok' korából, néhány szobrász-művel, melyek a' II. Evergetes előtti Ptolemaeusok' hieroglyphos neveire némi világot vetnek. A' nevezett fejedelem úgy ábrázoltatik, a' mint négy előző-jének, Soter, Philadelphus, Philopator és Epiphanesnek áldozik.

Egy még későbbi kis templom az Acherusius tótól délnyugotra fekszik, 's Adrián' és kegyes Antonín' nevét viseli, tornyos kapuzatját az utóbbi építetvén.

Medynet Aboutól éjszaknyugotra, nyolcz ezer lábnyi távolságban, egy félre fekvő völgyben, van az úgynevezett *Gabbanet el Qeroud* (majmok' temetője), így hivatva a' szomszéd partok' vízmosásaiban találkozó majom-múniákról. „Más „e' helyen gondosan eltemetett különös alakok közt, úgy „mond a' szerző, múmia forma apró hálványok is vannak „a' nemzés' istenének jelképével. Hosszaságuk nem halad meg

„két lábat. A' testet képző külső borítékjok igen durva össze-
 „tétel, 's viaszból készült emberfej és papi süveg áll tetején;
 ;belsejökben árpa vagyon. Birok egy illy múmiát, melyben
 „az árpa egészen kicsirázott.“ Kétségkívül valami jelképi je-
 lentése van ennek, mit azonban ma már nehéz felfedezni.

Medynet Abou megett, mintegy háromezer lábnyi távol-
 ságban, vannak a' *királynék' sírjai*, melyek hibásan tartat-
 tak *Jupiter' ágyasai' sírjainak*. Az itt találkozó legjelesebb
 nevek közül említhetjük *Amun meit* vagy *tmei*-t, I. Amenophis'
 leányát; *Taidt*, III. Amenophis' nejét; II. Rhamses ked-
 vencz leányát, a' ki V. Rhamsesnek felesége vala. Mind ezen
 sírok, melyeknek száma huszonnég, tűz által felette sokat
 szenvedtek.

Leír a' Szerző ezen kívül még egy Dayr el Medyneti te-
 metkező helyet is, melly az előbbtől éjszakra fekszik. Az it-
 teni sírok inkább a' chronologistának mint a' műbarátnak fig-
 yelmére érdemesek, I. Amenophis' és az ő előzőjé' család-
 jából sok tag' nevét viselvén magokon, 's az abydoszi chro-
 nologiai táblát megerősítvén. Egy — ugyan I. Amenophis' ne-
 vét viselő sírban bolthajtás vagyon vályogból, bizonyoságul,
 hogy az Egyiptomiak, már azon ó korban is ismerték a' bolt-
 hajtást, melynek feltalálása eddigelé később kornak tulaj-
 doníthatott.

A' keletre fekvő 's Dayr el Medinet nevű kis templomot
 Ptolemaeus Philopator kezdte építeni, befejezte Ptolemaeus
 Evergetes, tornyos kapuzatját pedig emeltette Ptolemaeus
 Auletés; és Caesar vagy inkább Augustus is adott valamit
 hozzá. Ezen épület' falai a' föld' üllepedése miatt megrepe-
 dezvén az egyiptomi építés' egy titkát árulák el, melly abban
 áll, hogy a' falak' kő részei fecske fark forma fa kapcsokkal
 vannak megerősítve.

Éjszak felé a' Dayr el Medynet 's a' libyai domb közti
 tért merő sírok 's emlék-romok fedik, melyeket a' Szerző
 leír részletesen; a' mi annál érdekesebb, mivel a' francia
 biztosság' tagjai e' vidékre csekély figyelmet fordíthattak.

Méltók itt említésre *Assassif* épületei, a' libyai hegy-
 láncz' lejtőjén, azon helyen, hol az — a' síkot bekerítendő —
 kanyarúl 's közelít a' Nilushoz. Itt kétezer hatszáz lábnyi
 hosszaságú pálya, melynek mind a' két felén hatvan sphynx
 áll, vezet egy nagy épülethez, melynek hátsó része bemegy
 a' hegy alá, 's melly — úgy látszik, templom is, sírbolt is volt.
 Ezt az épületet Amensé királyné 's férje Amnenthé emeltette;
 későbbben kitörülteté az ő neveiket III. Thouthmosis, he-
 lyökre a' magáét vésetvén.

Az Assassifon alól, a' Ramesseum' szomszédságától fogva
 éjszak felé Qournakig, vannak a' papok' 's vagyonos embe-
 rek' számtalan sírjai, melyek a' thebai legnagyobb neveze-

tességek közé méltán számláltatnak. Állanak pedig vagy egy feljül nyílt templomból, vagy pedig pinczéből, melyhez egyenesen leásott verem vezet. Ezeket a' Szerző igen részletesen írja le.

Ezen sírok közül a' legjelesebbek mind a' XVIII-dik országló ház' korából valók; a' későbbiek pedig a' XXI-dik országló ház' idejében, a' mi számlálásunk előtti VII. évszázban emeltettek. Ezek a' régiektől nagyon különböznek, 's oszlopos folyosóval díszcsített külső udvarból és tulajdonképi sírboltból állanak. Mind igen nagy kiterjedésűek, 's igen sok benne a' silány szobrász-mű. A' legnagyobbak az Assassifban fekszenek; egy ezek közül még a' királyok' sírboltjait is feljűmulja nagyságban. Külső udvarának hossza 103 láb, szélessége pedig 76; ezután földalatti folyosók 's vésett falú szobák következnek, melyeknek mindegyik szegletében egy egy istennő' alakja áll. A' falak' területe 24,000 négyszegű lábat tesz. Ásatott pedig ezen sírbolt bizonyos *Petemenoph* nevű főpapnak, a' ki a' medynet aboui gránit kaput építette.

A' többi érdekes sírboltok közül megemlíti a' Szerző a' *Qournak Murre*-ieket, melyeket az idő' foga majdnem egészen épen hagyott. A' tudós utazó ezen még soha meg nem vizsgált sírboltok közül néhányat felbontatván, egyben III. Amenoph' testvérének nevére 's egy diadalmi menetire talált, melynek valami aethiopiai háború végével kelle tartatnia, mert a' foglyok arany gyűrűket, drágaköves kosarakat, 's leopárd bőroket visznek, és egy zsirafot 's egy hosszú szarvu ökröt vezetnek, millyen ma is létezik Abyssiniában. Wilkinson úr még más körülményeket is hord fel, melyeknél fogva e' sír' színes szobrászati, Egyiptomban a' legérdekesebbek közé méltán számláltatnak. Leírását e' szavakkal fejezi be: „A' szerecsen rabszolgák és a' Négerek közönségesek voltak „Egyiptomban, a' legrégebb idők óta, III. Amenophis' koránál sokkal előbb; 's nagyon hihető, hogy Kusch tartomány-tól rendes adó szedetett, nem csak aranyban, elefántcsontban, ebénfában, bőrokbén 's egyéb déli termékekben, hanem rabszolgákban is.“

Egy más — nagyon összeomladozott — sírban igen élénk vadászat látszik, hol a' pusztá' különféle állati csodálatos pontossággal ábrázoltatnak; a' mi annál nevezetesebb, mivel az Egyiptomiak a' fákat és virágokat felette ügyetlenül ábrázolták.

E' sírok' legérdekesebbi a' Seueik-Abd és Qournah dombon fekszenek. Egy közülök (a' tervképen az I sz.) Ousivie' vagy I. Menephthah' nevét viseli, annak országlása alatt élén az itt eltemettetett pap. Egy másikban (2 sz.) kartól kísért hárfá', kettős fuvolya' 's lant' hangjai szerint tánczó asszonyok látszanak. Ezen kívül látni itt egy személyt, a' ki

egy edényből lopóval húz ki nedvességet. Ezen eszköz III. Rhamses' biban el molouki sirjában is meglévén, nem kételkedhetni, hogy feltaláltatása legalább a' XVIII országoló ház' korába esik, jöllehet csak a' II. Evergetes alatt élt alexandriai Heronál tétetik róla legelső említés.

Egy harmadik sír (5.sz.) VII. Rhamses' nevét viseli; de a' vakolat, melyre az újabb korbeli metszetek vésettek, sokkal régiebb metszetek fölé borítatott, más személynek adatván el a' sír a' papok által, a' mi gyakran megtörtént, midőn valamely nemzetség vagy kihalt, vagy a' temetési költségeket fizetni nem tudta.

Az ezen metszvényeken ábrázoltatott művészetek 's mesterségek, a' Szerző' véleménye szerint, az egyiptomi élet' kifejezései. A' 14dik számú 's igen össze omladozott sír arról nevezetes, hogy disznó csordának ábrázolata egyedül benne fordul elő. A' 16. számú mind művészet' mint kortudomány' tekintetéből érdekes. Itt látni a' III. Thouthmostól III. Amenophig országolt négy király' sorát, a' mi világosan mutatja az abydosi öröklési tábla' helyességét. A' 23dik számú sír melletti keresztény omladékokon egy görög felirat olvasható, melly sz. Athanáz alexandriai érsek' levele thebai hitsorsosaihoz. Egy szomszéd sírban igen jeles rajzu alakok látszanak, egyebek közt tánczoló személyek, melyeket könnyen lehetne görög szüleménynek nézni, ha II. Amenoph' neve régiebb korukat nem bizonyitná.

A' 35dik számú sír legérdekesebb egész Thebában, azon különösségeknél fogva, melyeket a' III. Thouthmosnak ajándékokat vivő Aethiopiaiak' diadalos menete szolgáltat.

Theba' libyai részének leírását kiegészíti a' *királyok' biban el molouki sírbóltjainak* leírása. A' Biban el Molouk nevét némelyek magokra a' sírokra, mások pedig azon völgynek, hol azok fekszenek, szűk torkolatjára alkalmazták. Wilkinson úr nem írja le részletesen e' sírokat 's metszvényeiket, hanem csak a' legjelesebbek' nevezetességeit adja elő. Szépségre és jó karban létre nézve legelső itt az a' sírbolt, melyet Belzoni fedezett fel. Ez a' sír I. Menephthah vagy Osireié, a' tizennyolczadik országoló házbéli 12dik királyé. Hossza 320, mélysége 80 láb.

A' „Bruce“ vagy „Hárfázó“ nevű sírbolt Rhamses Meiamouné, 's egy a' legnevezetesebbek közül, mert legnagyobb világot vet az Egyiptomiak' fegyverei, házi készületei és bútoraira. „E' fegyverek' nagy részének kék színe“, úgymond Wilkinson úr, „jelenti, hogy azok vasból voltak, 's ez is egy azon bizonyítmányok közül, melyek erősítik, hogy az Egyiptomiak ismerték a' vas' használatát.“ E' sírbolt' egyik szobájában gyönyörű formájú székek, szofák, nyugágyak, 's porcelánhoz hasonló anyagu edények 's végre réz eszköz-

zök vannak leábrázolva, bizonyosságai annak, milly messze haladtak az Egyiptomiak már akkor a' civilisatio' művészeiteiben. Egy más terem földmívelési jeleneteket mutat.

Nevezetes az az észrevétel, hogy a' biban-el-molouki legrégebb sír I. Rhamsesé, a' XVIII. század ország-ló házbeli 9-dik királyé, a' többiek pedig mind a' XIX és XX. század ország-ló házbelieknek vannak emelve. Ez így lévén, méltán támad az a' kérdés: hol lehetnek az előbbi századok házaiban királyok' sírboltjai. Hihető, a' nyugot felé nyúló völgyben, hol III. Amenophis 's egy régiebb — a' XVIII. század ország-ló házat is megelőzőtt — király' sírboltja létezik. E' völgyben még csak ezen két sír nyitott meg; de reménylhetők, hogy itt a' fűrkészők' fáradozását tetemes felfedezés fogja jutalmazni.

Átmenvén utazónk a' Nilus' jobb partjára, a' sajátképi Theba' helyére, ott legelsőben is a' Louqsor' épületein, melyek a' város' déli részét tevék, akad meg figyelve. Ezen épületek két külön osztályt képeznek, 's valóban két korbeliek. Egy nagy négyszegű udvart tornyos kapuzat előz meg, ez előtt pedig állt a' két nagy obelisz, melyeknek egyike Parisba vitetett. Ezen osztályt III. Rhamses vagy nagy Sesostris építteté, még pedig sokkal régiebb anyagokból, mint a' belső oldali metszvények mutatják. Ezek az anyagok a' pásztorok' herohanásakor, J. K. előtt mintegy 2300 év körül lerontatott épületek' részét tevék. Ezen udvar megett két sor roppant oszlop áll, úgy látszik a' végre, hogy — mint Karnakban — terem alakúak belőlők, melyekben soha sem készült el. Ezen — különböző korszakokban ékesített — oszlopokat III. Amenophis emelteté, kitől a' fenék épület is van. A' szent hely ebben gránit terem, melyet nagy Sándor' fíja, Sándor, újított meg. Két ezer lábnyinál hosszabb sphinx sétány, mellynek maradványai ma is látszanak, kapcsoló a' louqsori épületeket a' karnakiakhoz.

A' karnaki számos épületek' részletes leírása chronologiai tekintetben felette érdekes, még lévén mutatva, hogy ezen roppant emlékek' emeltetésének kora a' XVI — XXIII. század házbeli királyok' korába esik.

Befejezván e'képen Theba' rövid leírását, hasznosnak véljük megjegyezni, hogy a' szerző a' Champollion-tökéltetett phoneticum alphabetum haszonvetőségét elismeri, 's megvallja, hogy annak segélyével ő is ugyan azon resultatokra talált, mellyekre az imént nevezett híres francia tudós; egyébiránt nem tagadja, mikép' a' régi egyiptomi nyelvben mai napig senki sem ment annyira, hogy valamely összeszöttebb felíratot betűről betűre fordítani tudjon, habár gyakran képes is annak általános értelmét felfogni.

Az Egyiptomiak' erkölcei és szokásairól.

Wilkinson úr a' régi Egyiptomiak' erkölcei és szokásairól az Vdik fejezetben értekezik, mellynek lehetőségig rövid taglalatját közlendjük, az egyes állítások mellett felhozott bizonyítmányokra nézve magára a' munkára utalván.

Magányosházak. Az Egyiptomiak' házai vályogból voltak, kívül belől bevakolva, 's több szobákat foglaltak magokban, mellyek nem egyenlően, hanem a' tulajdonos' ízlése és szükségsei szerint valának elosztva. A' magányos házak egyszerűen építetvén, a' pompa csak az istenek' templomainak, a' királyi palotáknak és a' papi lakoknak tartatott fen. A' vályog a' kormány' jövedelmező sajátja lévén, a' fejedelem' vagy a' főpap' bélyegét viselé. Sok ház egy emeletes volt, sokat kert környezett. A' terjedelmes és gazdagabb házak előtt tornyos kapuk 's gránit formára festett obeliszkok álltak.

A' *kertek* gyümölcsösre, szőlőre, datolya és doura (cucifera thebaica) ligetre, 's virágos szakaszra osztattak, melly utóbbit fasorok hasították, árnyékolva különféle fáktól.

A' *szőlő* éppen olly egyszerűen mivelteték, mint a' mai időben. Az egyenes sorba ültetett tőkék' vesszejét alacsony karók gyámolták. Az érés' ideje alatt a' madarak' távol tartására szüntelen lármázó gyermekek használtattak. A' borsajtolásnak két neme volt; a' szőlő ugyanis vagy kádban tiportatott, vagy zsákba tetetvén dorongokkal zútatott össze, a' lé pedig alantabb álló edénybe folyt. Ezután a' bor csöbrökbe töltetett, mellyek a' pincze falainak hosszában sorba állítottak, úgy mint Italiában és a' régi Görögországban (Hom. Odys. II. 340).

Tápláló növények. A' Delta' alacsony földjén, árvízkor, háromféle lotusz nyújtott könnyű és bő táplálékot a' népségnek. Kettőnek, ú. m. a' *Nymphaea cerulea* és lotusnak magva, megtörve, összegyurva, 's kemenczében megsütve, kenyér gyanánt szolgált; kellemes és édes gyökereiket pedig, úgy mond Herodot, nyersen, sülvé vagy fővé ették. Egy más neme a' lotusnak, a' *Nymphaea nelumbo* vagy *Faba aegyptiaca*, szinte tápláló növény volt. Ezt mondhatni a' papyrus-ról is.

Fák. A' régi Egyiptom' fáji közül legismeretesebbek: az eperjügefá-, fige-, granát alma-, őszi barack-, olaj- és csoda fa, 's a' medveköröm vagy *Mimosa nilotica*.

A' gabonafajokról 's más mivelt növényekről, millyenek a' búza, árpa, doura, borsó, bab, lencse 'sat. szólván, megczáfolja Wilkinson úr Herodot' azon állítását, mintha az Egyiptomiak gabonával élni székjennek tartották volna.

Ezek után a' vadászat, halászat és madarászatról szól a' szerző, mint a' gazdagok' egyik multságáról, melynek jelenetei gyakran fordulnak elő a' sírboltok' metszvényein.

A' különböző néposztályokat az emlékek és a' régi írók' jegyzetei szerint ismerteti meg a' Szerző. A' katonák' osztályáról ezt mondja: „állandó seregbe volt bízva az ország' védelme, 's Péfuse és Syene városok' őrizete; az használtatott „azon kirándulásokra is, melyeket az egyiptomi királyok „éjszakkelet felé gyakran tettek. A' belföldi katonákon kívül „zsoldosok is tartattak, kik — mint amazok — ezeredekre „osztva különös tactica' szabályai szerint gyakoroltattak. Minden csapatnak volt saját zászlója, ütközetben gyűlpontul „szolgáló, mellyen valami szent állat, bárka, épület, király' „neve 'sat. ábrázoltatott. A' hadosztályok' fegyvere különféle volt.“

Támadó fegyver gyanánt ívet, nyilat, kardot, bárdot, tört, lánecsüt, bunkót, parittyát vagy görbe botot használtak; Ostromszerképén pedig kost, vasalt végű gerendát, latorját, tekenősbékát (testudo). A' katonák a' háboru' fáradságaihoz vadászat és testgyakorlatok által szoktattattak. Álltak pedig ez utóbbiak a' küzdés' minden nemében, bot- és labda-játékokban, futásban, lovaglásban, színlett viadalban 'sat.

A' hangászatról szóló csikkelyt azon észrevétellel fejezi be a' szerző, hogy az Egyiptomiak a' három osztályu symphoniát ismerték.

Az Egyiptomiak házi és társalkodási szokásairól is érdekes részleteket közöl W. úr. Szerinte a' táncz és a' hangászat egyik részét tévé minden multságának, sőt pénzen is fogadtattak bohózók, hogy bohózataikkal a' társaság' kedvét neveljék. — A' nagyok gyalog linton vagy két lovas szekéren jártak, előttök kengyelfutók, utánok más cselédek, széket vivők és mindent, mire az úrnak utközben szüksége lehetett. — A' vendégek' lábairól a' terem' ajtajánál egy rabszolga levette a' szandálokat, még mások vizet és illatos kenőcsöket hoztak nekik. — A' férjfiak alacsony székeken ültek, külön valva az asszonyoktól, kiket rabszolgák kísérték. A' kenet' czerimoniaja után az asszonyoknak lótusz virág vagy lótusz nyakkötő adatott, sőt néha megis koszorúztattak virággal. — A' nagy asztalt és a' divánt nem ismerték. Bútoraik hasonlítottak némileg az európaiakhoz: tábori, háta vagy karszék, ottomán és egyszerű nyugágy (a' három utolsó egészen olyan, mint a' mieink) voltak a' szokott ülések a' gazdag Egyiptomiak' lakjaiban. Leülvén a' vendégek, borral és frissítőkkel kínaltattak meg, azután marhahús, lud, hal, ázalek és gyümölcs hordatott fel apró táblákon, mellyek közül mindegyik mellett két két vendég foglalt helyet. Nem ismertek sem kését, sem villát, a' húst újjaikkal szaggatták el, úgy mint ma is

Egyiptomban és egész keleten. A' víz és bor cserép korszában, arany vagy ezüst edényekben, vagy porcelán kehelyben adatott fel. — A' házak' belsejében valami schach vagy ostábla forma játékkal mulatkoztak, melly I. Osortasen (K. sz. e. 2100 évvel). III. Ramesses' és II. Psammitichus' metszvényein látható. Gazdagok, unaloműzés végett bohókat, törpéket 's más idomtalan embereket is tartottak kíséreteikben, mint Európában, a' középkorban.

A' Szerző ezen érdekes rajzolatot a' következő szakasszal végzi: „A' bikaviadal egyike volt az alsó osztály' mulatságainak... A' parasztok addig üldözték a' hiénát, míg hatalmukba nem került; fogták pedig hálóval, vagy agyon nyilazták.. A' gyermekek különféle játékokkal mulatkoztak, mellyek az europai gyermekek előtt ismeretlenek.“

Wilkinson úr előszámlálja továbbá azon állatokat, mellyek akkor Egyiptomban léteztek. Megemlíti, hogy a' teve egyiptomi emlékeken sehol sem fordul elő; a' mi annál különösebb, mivel már Móses' teremtséről irt könyvében olvasuk, hogy az egyiptomi király, egyéb állatok közt, tevé is küldött Ábrahámnak ajándéku. Őkör sok volt, a' szarv' hosszúságára nézve különböző; a' juhok, kecskék, disznók, sőt gazellák nyájanként legeltek. Pusztai állatok, nilusi ludak és egyéb vad madarak is gyakran tartattak tehetősek által. Galamb és más szárnyas bőségben volt; fűj és tűzok a' sivatag' szélein találtatott, fogoly pedig mindenütt a' Nilus' völgyében.

Még sok más érdekes részlet után ezt írja a' Szerző: „Az egyiptomi edények gyakran igen csinos alakuak, hasonlók azokhoz, mellyeket a' görög művészetnek köszönünk, 's az ő porcelán kelyheikkel együtt arra mutatók, hogy e' nép, nál a' jeles ízlés nem hibázott, hanem kifejlése gátoltatott vallási szokások által. Az Egyiptomiak nem csak ismerték az üveget, de még annak festésében is kitűntek. Mi a' kort illeti, mellyben az Egyiptomiak az üveget ismerték, megvallom, hogy nem csak Beny Hassan' grottájában és Thebában láttam az üvegművészt ábrázolva, de láttam ezen feljül egy üveg gömböt is, mellyen Amunneitgori' neve olvastatik, a' ki a' XVIII-dik országló ház' kezdete körül élt. Ez a' gömb most Henvey kapitány' birtokában van; súlyja megegyez a' közönséges angol üvegével; színe egy kissé zöldes.“

Befejezésül némelly észrevételeket közöl a' Szerző a' mai Egyiptom' termékei, mértékei, adója, 's a' gabonának a' kairoi piacon 1827ben volt árra felől.

Hátra van még a' munka' 3dik része, mellyben Egyiptom és régi emlékei mai állapotjokban iratnak le. Kezdődik ez a' leírás Alexandriánál, 's végződik a' második zuhagnál.

Alexandriába érvén utasunk, tüstént e' város' régi fényének maradványait keresé fel, melyek azonban ma már csak néhány elszórt töredékből 's néhány oszlopból állanak. Az, a' mit *Cleopatra' tüjének* neveznek, III. Thouthmosis emeltette obeliszk, 's Heliopolisból hozatott, hogy egy templom eleibe állíttassék, melyet a' Ptolemaeusok építettek. A' fekvő obeliszk Thouthmosis' és Sesostris' nevét viseli. Pompejus' oszlopa egyiptomi emléк' töredékein áll, melyeken II. Psammitichus' templomabeli hieroglyphok olvashatók. Wilkinson úr ezen oszlop' testét görög időbelinek, talapját pedig Diocletian korabelinek nézi. De sokkal hihetőbb, hogy ez a' 80 lábnyi magasságu oszlop egészen a' romai korból 's a' sienei kőbányából való, a' honnan Septimus Severus' idejében vitetett el, de csak Diocletian alatt állíttatott fel, Publius egyiptomi kormányzó által.

De semmi sem bizonyítja Alexandria' hajdani nagyságát úgy mint a' nyugoti dombba vájt katakombák, melyeknek - kivált első-szobáiban olly felséges görög építési ízlés uralkodik, millyent Egyiptom' más részeiben sehol sem találni.

Alexandriától Cairoig nincs semmi nevezetes, kivéven Saïs' omladékait Sa-El-Hagarnál. 'S azok is csekélyek, csupán egy vályog-kerítésből állók. A' Netth templom helyét könnyű feltalálni, 's ott kétségkívül érdekes felfedezések tethetnének.

Cairóról nem mond a' Szerző újat. Babylon' omladéakai figyelemre méltók; Fostat város ezek' közelében építetett Amrou által. A' római állomás' kerítését még most is kivehetni, azon kerítést, mely megett Heraclius hét hónapig daczolt az Arabokkal.

Cairótól 2 óra járásnyira van Matarich. Heliopolis itt feküdt. A' nagy templomból, melyet Strabo látott és leirt, csak az I. Osortasen — XVII dik országló házbeli király által emeltetett obeliszk maradt fen.

Cairótól a' veres tengerig kevés az érdekes tárgy. W. úr némelly részletet közöl a' veres tenger és Nilus közti hajdani csatornáról, 's elmondja Maclarin' munkája után, hogy a' veres tenger tizenöt lábbal magasabb, mint a' Nilus' alacsony vize Caironál, ennek magas állásánál pedig mintegy öt lábnyival alacsonyabb, és így mintegy 30 lábnyival fekszik magasabban, mint a' középtenger.

Utasunk a' pyramisokról némelly új adatokat is közöl. Theba' tervképének egyik szegletén átalányos tervképét adja a' pyramisoknak, az előbbiektől sokban különbözöt. A' pyramisoktól keletre fekvő sirboltokban tett felfedezésénél fogva, Champollionnal együtt, azt állítja, hogy a' pyramisok a' IV. országló házbeli királyok alatt emeltettek.

A' sziklába vágott nagy sphinxet IV. Thouthmosis' korabelinek tartja, 's azt hiszi, hogy a' rajta levő alak, valami egyiptomi királyt ábrázol, hihetőleg IVdik Thouthmosist, kinek neve egy hieroglyphos táblára van metszve.

A' nagy pyramis' szomszédságában polgári életbeli jeleneteket ábrázoló metszvényekkel ékesített sirboltok találhatnának. E' sírok metszvényeit W. úr, úgy mint Champollion is, Egyiptomban a' legrégebbeknek tartja.

Azon két út, melyeken a' pyramisok' építésére szükséges kövek hordattak, még ma is látható. Ugyan azon utakon hordatták le a' kalifák és a' mameluk fejedelmek a' pyramisok' köveit a' sikra, hol Hassan szultán' 's El-Gouri' metsetje, Moristan és a' fellegvár 'sat. építetett belőlök.

Az abou roaschi pyramis, mely az előbbtől éjszakyugot felé mintegy 5 mértföldnyire esik, még sokkal régiebbnek látszik.

A' sakkarai pyramisok is érdemesek az utas' figyelmére.

A' sziklák' keleti oldalában vagyon egy boltozott sir II. Psammitichus' idejéből. Ez az eddig ismert bolthajtások közt legrégebb.

A' hol most Mit-Rahény fekszik, ott volt hajdan Memphis. Abulfeda' korában, 1342, e' városnak messze terjedő maradványai látszottak, ma pedig — Sesostris' nagy koloszán kívül — alig találni néhány gránit töredéket és alapot.

Midőn tovább haladna W. úr, némelly részletet közöl a' Deltáról. Azon számos városoknak, melyek e' vízholdta földet népesítették, csak helyei 's némelly csekély nyomai maradtak fen 's helyettök új városok és falak keletkeztek. Sanban (Tanis, a' sz. írásbeli Tsoan) van itt ott nyoma a' régi városnak, melynek fényét néhány obeliszk bizonyítja mai napig. A' többit iszap borítja.

Tel-et-Tinaiban egy nagy gránit monolith áll, Amasis név alatt, mészkő - talapon, mely az idő' viszontagságait legtovább tartja ki. Bebeit-el-Hagarban látszanak onládéki egy templomnak; mely — az anyagokról ítélve — nagyszerű emlékek lehetett: kérdés nem ez-e a' régi Atharhechis, Athor város? „Sok más onládék mutatja a' Deltában a' régi városok' „fekvését, 's kár — úgymond Wilkinson úr, hogy Egyiptom „e' része olly kevésbé van megvizsgálva, hol az ásások a' történetekre nagy világot vethetnének. A' jövődó utasok' figyelmére méltó egy régi könyvtár, a' Natron tó körüli kopt monostorban, hol — egyéb érdekes kéziratok közt — egy kopt-arab szókönyv is van, melyet a' kairoi patriarcha' engedelmével szabad lemásolni, mely a' hieroglyphok' magyarázatának és a' régen kihalt egyiptomi nyelv ismeretének „tekintetéből megbecsülhetetlen szerzemény volna.“

A' said vagy felső Egyiptom, Abulfeda szerint, Fostatnál kezdődik. Kairótól delfelé, mintegy 6 mértföldnyire vannak azon nagy kőbányák, melyekből a' pyramisok' kövei hordattak. Találatnak ott néhány hieroglyphos táblák, Pharaok' neveivel; egyen közülök, melly Amosis, XVIII. d. országló házbeli első király alatt metszetett, a' szánkán és ökrök által eszközölt kőszállítás ábrázoltatik, másikon pedig egy kőfaragó.

Benisouefen alól van a' Fayoum' bemenetele; e' vidék' termékenysége, habár nem olyan, millyennek híreszteltetett, csakugyan feljül mulja Egyiptom' akarmellyik részéét. Nevezeteseek itt: egy obeliszk, egy pyramis forma épület' maradványai, a' haouarai és illahouini pyramis, 's közel amához a' tömkeleg' nyomai, 's végre Kom.-Wesim és Nerba vagy Dimay városok' romjai a' Moeris tó körül.

Wilkinson úr lehetetlennek állítja Herodot' azon állítását, hogy a' Moeris tó' vize a' Nilusba folyik, annak felületét 120 lábbal találván ezénél magasabbnak.

Utazónk megvizsgálta az oasisokat is, név szerint az Ouah-el-Barhasát vagy Ouah-el-Gharbit (Oasis parva), Ouadi-Zerzourát, Dakhel oasis, és az El-Khargeh avagy nagy oasis, 's miután régi templomok' romjaiból álló nevezetességeiket leírta, azt a' tanácsot adja az utána következő utazóknak, hogy az Oasisok közül csak El-Khargeht és El-Dakhelt látogassák meg, és pedig tölnek idején, az uralkodó lázak' kikerülése végett.

A' Nilustól keletre fekvő sivatagban, Benisouef' irányában van az az út, melly az Ouadi-el-Araba avagy a' szekelek' völgyében fekvő Sz. Antal és Sz. Pál monostoraihoz vezet. E' sivatagban legnagyobb nevezetesség a' dgebeli és dokhani porfir bányák, melyek — a' benne találatott latin és görög feliratok szerint — Claudius' országlása alatt nyitattak meg.

Visszatérvén Wilkinson úr a' Nilus' partjaihoz, folytatja útját a' folyó' ellenében, 's megemlíti minden régi helyet, mellynek némi nyomai maradtak, elbeszélése közé érdekes és gyakran új észrevételeket hintvén. Így péld. követé egy igen hosszú fal' nyomait, melly a' Nilus' mind két partján, a' hegyek' hosszában nyult el, az ő állítása szerint a' végre, hogy a' pusztaságbeli Arabok rablása ellen a' sík föld védve legyen.

Ezen túl következik Tehneh, mellynek régi neve Acoris, mint Ptolomaeus Epiphanes' templomában egy görög felirat mutatja. Még sok apró helységet hagyván el, ér az utas Beni-Hassan' grottáihoz. Az a' vélemény, hogy Speos-Artemidos, mellyről Antoninus utazásában tétetik említés, e' helyen feküdt. Találatnak itt csinos katakombák, hol a' közéletből felette érdekes jelenetek ábrázolatai láthatók, mellyek

az Egyiptomiak' éekölcseire 's szokásaira legnagyobb világosságot vetnek.

Scheik-Abadek a' régi Antinoupolis. Innét nem messze éjszak felé vannak romok, aligha nem Besa' régi egyiptomi város' maradványai. Valamivel tovább, nyugot felé, fekszik Dgebel-Touna, a' hol sok múmiás kút, és egy hieroglyphos tábla vagyon, melyen egyebek közt egy király is ábrázoltatik, a' mint a' sugarakat szóró napot imádja. Hasonló metszvények a' Nilus' másik partján, az El-'Telli grottákban is találhatóak.

Letronne után (Journal des Savants. May, Juill. et Oct. 1836.) Zs.

Neuf Années a Constantinople, Observations sur la topographie de cette capitale, l'hygiène et les mœurs des ses habitants, l'islamisme et son influence; la Peste, ses causes, ses variétés, sa marche et son traitement; la Non-Contagion de cette maladie; les Quarantaines et les Lazarets; avec une carte de Constantinople et du Bosphore de Thrace, gravée par Ambroise Tardieu. Par A. BRAYER. Tome I. XVI 447 l. T. II 510 lap, a' Brayera anthelmintica' rajzával együtt. Paris, Bellizard et Barthés 1836. 8-adr.

Mindenik e' két kötet közül, tartalmára nézve, egymástól független. Az első magában foglalja Konstantinápol' társas és erkölcsi, valamint statistikai viszonyinak rajzát, a' második a' döghalál' természetéről, gyógymódjáról, okairól és elterjedéséről értekező vizsgálatot. Az első viszonyban Szerző az emberi társaságok' figyelmes, finom és ügyes vizsgálójának mutatkozik; a' másodikban 'ellenben hibázik az elfogulatlan, alapos orvosi ítélő, valamint az összerakott adatok' megfontolására szükséges critica is.

Szerzőt, mint látszik, a' török birodalom' fővárosába a' szerencse' reménye vitte, melly Franciaországban neki nem virított, mint a' dél-európai tartományok' több más nyugtalan vagy elégtelen szellemeinek, - és nyilatkozásaiból ítélvén, kinézése jól sült el. Mint orvos csak hamar bejárt az Európaiakhoz, rájához és muzulmanokhoz, és úgy látszik, az emberek' szokásaira, erkölcseire és szükségeire figyelése 's azokhoz alkalmazkodása, nemkülömben némi következetes és okszeres gyógymódja, lassanként bizodalmat, kapósságot és bejárást szerzenek neki úgy a' 'gazdagok' és előkelők' palotáiba, mint a' 'szegények' kunyhóiba. Más oldalról a' török nép' egyéni, házi és társas életének közelebbi megismerése, benne lassanként csudálással határos tiszteletet gerjeszte; az általa e' tekintetben közlött adatok és lelkületvonalmak pedig több-

nyire lehetőség' és személyes látásból merített meggyőződés' jeleit viselik magokon.

Az első rész hét fejezetben (kissé scholasticus elrendelés szerént: circumfusa, applicata, ingesta, excernenda, gesta, percepta, hygiène) magában foglalja az általa felállított szempontokat. Különösen a' helyirat van teljesen kidolgozva, hat kirándulásokban: Perába és vidékére; Konstantinapol' köfalain kívüli szállásokra; a' város' belsejébe; Scutariba és a' fejedelmi szigetekbe; a' Bosphorushoz, partjaira és tájékára. A' leírás kellemes és szép földképpel világosított. A' helyett, hogy Szerzőt kirándulásaiba követnők, vagy különféle fejezeteinek rendszeres kivonatát adnók; előbb a' török' characternek e' vizsgálatokból olly elhatározólag kitünő vonal-mait, aztán Szerző' orvosi közleményeinek fő helyégeit emeljük ki.

A' Törökök' nyilvános és magányos életének zsinórmértéke és alapja, az ő országos törvénykönyvük, a' *korán*; ennek igéji kötelezik nemcsak vallásos, hanem egész erkölcs és political létöket. Ez erényeik' és hibáik' forrása; cz lehet alapja megtélelőöknek. Sok, mit nálunk semmi polgári törvény, semmi rendőri parancs, semmi erkölcsi dogma vagy predikátzio nem eszközölhet, ott a' korán' egy egyszerű igéje által törhetlen szabályá és szokássá lesz; valamint sok egyéb is, mi a' mi életünk' tökélyeshítésére és szerencséjére tartozik, a' Töröknél a' korán' ez vagy ama' rendelete által tilos. Általában uralkodik nálók evés és ivásbani mértékletesség, egyszerűség a' háztartásban, nyugalom, csönd és rend úgy a' magányos házakban, mint utcákon és nyilvános helyeken; a' családoknál békeszeretés, függés, jóakarát és általában nagy erkölcsi tisztaság. Némelly Európaiaknak a' török haremről buja előadásai, elenyésznek a' pontos leírás előtt, melyet Szerző arról ad. Mindenik muzulman szigorúan megtartja naponkénti öt imádságait; két órával naplemenet után lefekszik 's hajnallal kel föl; a' kiszabott mosások, tisztítások, meghatározott böjtök a' legszigorúbban megtartatnak. A' török ifjak és leányok házasság előtt, legközelebbi rokonaikon kívül, semmi más-nemi személyt nem láthatnak. A' nevelés egyszerű és természetes; a' honnan az ifjuság többnyire példánya az egészségnek. A' török keveset beszél, de határozottan és jelentőleg, nem hallhatni tőle hazugságot sem rágalmat; az alsóbb rangú előljáróját vagy urát, az ifjú az idősbet egy szóval sem kissebbíti; nem uzsoráskodik és nem csal senki. A' korán ezeket megtiltotta. Ellenben a' szegény és ügyefogyott iránti jótékony-ságot fő kötelességévé teszi. Természetesen mind ez csak a' valódi Törökökről igaz, nem pedig az ott szintűgy számosan tartózkodó Örményekről, Görögökről, Zsidókról, Frankokról

is, kiknek szintúgy megvan, noha amazokétól egészen különböző sajátságok.

Különösen vonzó előadással emeli Szerző, a' két part közötti közlekedésre ügyelő török ladikászok' szépségét, erejét, ügyességét, hűségét, becsületességét és férfias magokviseletét.

A' minden Töröknek saját lassú, méltóságos járást, Szerző részint bel' nyugalmoknak tulajdonítja, részint annak, hogy bő bugyogójok akadályozza őket a' sebes menésben, és nehéz csalmájok sebes mozgás közben könnyen lecsnek. Minden idegen és nem török iránt idegenséggel és bizalmatlansággal vannak. A' korán mondja: ne keresd a' hitlenek' barátságát, és társd magadat távol tőlök, hogy hitedet el ne rontsák. Azértis hidegek és gőgösek az idegen iránt 's csak szükségből szövetkeznek velök, a' miben mégis lelkiösmertettek. Nagyon helyesen jegyzi meg Szerző, (I. 435) hogy a' Törökök' hátramaradása, az európai műveltség' segédeszközei mellett is, ezen nyilatkozásból származtatható: Un verset de plus dans le Koran, et le Musulman, religieusement attentif à tous les progrès de l'esprit humain, se les serait appropriés et aurait probablement asservi cette Europe qui maintenant délibère sur le partage de ses dépouilles.

Valyon a' mostani Sultán' próbatételei, muzulmánait európaísní, midőn egyebekkel együtt, a' korán: megtiltotta hancát, tánczot és szobrászatot is beviszi, valyon a' külföld' divatához vonzalma, neki vagy népének hasznos leend-e, a' jövődő fogja megmutatni. Szerző kétli.

Igen sok közlemények vannak itt a' Törökök közötti orvoslás-módról. Bármilly egyszerű és rendes is az ő életmódjuk, és sok föltételek hibáznak, mellyek másutt betegségeket okoznak és tartanak fen: még is különösen sok és heves has-bajok 's hirtelen lefolyó gyuladások uralkodnak köztök. Főoka ennek az erős hashajtók' és szerelemgerjesztők mértékletlen használása, nemkülömben a' tudatlanság, babona és az orvosi politzia' teljes hiánya (II. 320.). Egyik főigéje a' koránnak, mellyből vallóira talán annyi jó mint rosz háramlik, ez: „az élet' határa szilárdon meghatározott, senki sem siettetetheti, vagy késleltetetheti azt egy szempillanattal is. Minden isten' akaratjából jó reánk. Minden baj, mellyet szenvedtek, mi előtt születnétek, meg volt írva éltetek' könyvében“ (I 312). Ezen igék iránti erős hit okozza azon rendületlen bizodalmat, önmegadást, resignatiót, melly a' törököt élte' legsúlyosb helyzeteiben is soha el nem hagyja. „Allah nagy' vagy ,mint Allahnak tetszik' (Insch-Allah, Allah kerim) az ő vigasztaló szava, ha őt valami éri vagy fenyegeti; ha mindene porrá ég; ha száműzetik; ha őt, vagy övét betegség sujtja, vagy legkedvesbjei haltak el. A' török nem panaszkodik, nem sír; ez gondviselés elleni bűn lenne. De ezen

fatalismusból ered az ő egykedvűsége is minden tudományos vizsgálatok minden rendelkezések iránt, melyek az emberi élet biztosítását irányozzák. Az orvosoktól mélyen iszonyodik, mert azok isten' akaratjába kapnak. Bizodalma bennök nincs, legfőlebb erütését engedi megtapintani és kívánja, hogy abból minden baját találják ki. Az orvost roszul jutalmazza; ha gyógyítása szerencsés, nincs semmi érdeme, mert isten sugallá neki; ha szerencsétlen, nem kel ki ellene, mert az isten' akaratja volt.

Ezért az orvosi kontárokknak, kalandoroknak és csalóknak nagy mező van nyitva. Ez oka a' török' azon meggyőzőhetlen idegenkedésének is minden orvosi-politizai rendelkezések és korlátozások iránt, névszerint a' ragadványra nézve. Nem hisz ragadó kórságokat, nem szabad hinnie. Törvénye parancsolja, hogy utolsó leheletig övéi vagy barátai mellett maradjon, azok iránt utolsó emberi és vallásos szolgálatait bebizonyítandó. Mint lázadna fel érzeménye, ha félelemből rokonitól vagy legközelebbi hozzátartozóktól el kellene távoznia. Ámbár a' döghalál' ostroma olly gyakran dühöng Konstantinápolyban, és ollykor minden frank óvoszerhez nyúl: még is a' török egészen nyugtan marad, és semmi, bár milly érzékeny tapasztalás sem tántoríthatja el meggyőződésétől. Innen magyarázhatni ki, miért halt el döghalálban 1812, a' főváros' népességéből 160,000 ember. (II. 248.)

A' második részben Szerző csaknem kizárólag ezen betegségről beszél, és eléggé csodálatosan ügyekszik a' csaknem közönségesen uralkodó vélemény ellen megerősíteni a' döghalál' nem-ragadványosságát. Úgy látszik, hogy őt erre viték: 1) a' Törökök és nézeteik iránti előszeretet; 2) Broussais' tovább kifejtett tanja, ki a' döghalál' ragadványosságát csak föltételeesen engedé meg. Szerző dicsekszik, hogy a' broussais-i elveket ő vitte be oda először (II 137.), a' miért, Suluk-Bachi, le capitaine des sangsues' melléknevet kapott. 3) Azon kellemetlen tapasztalás, hogy Perában, a' legkisebb gyanúja is annak, hogy az orvos döghalálossal jött érintkezésbe, praxisát a' Frankoknál félbeszakasztaná, 4) azon még kellemetlenebb tapasztalás, melyet haza utaztában az olasz és francz kikötők' vesztegintézeteiben tett, hol történetből több hónapi veszteglést kelle kiállania, 's mindennemű hozsontások által csaknem kétségbe ejtetett; 5) saját tudományos elvei. Ezek kétfélék: a) történetileg ügyekszik megmutatni, hogy a' ragadványi tan a' régiek és minden elfogulatlan természetvizsgáló előtt ismeretlen dolog volt, és csak az újabb időkben, bizonyos czélok végett gondoltatott ki *); b) sok

*) Ez nem áll; mert már *Ennius* is 'Thyestes' című tragoediájában így kiáltat fel a' gyilkos Thyestessel:

tapasztalatokat idéz elő, hogy a' döghalál, nyilván kedvező körülmények közt, nem mutatta ragadós erejét. De ezen elbeszélések épen ellene szólnak Szerzőnek, bizonyítván, hogy olly esetek csak kivételei a' nagyon ismert szabálynak, és hogy a' ragadvány személyek és körülmények, idők és időszakok szerint különböző indulatú. Mert ha a' döghalál általánosan ragadós lenne, taláthatnánk-e még nép napkeleten? Az egyéni fogékonyságnak, mint mindenütt, úgy főképen e' ragadós betegségnél, elhatározó befolyása van. Szerző' okoskodásának bizonyítványaúl szolgálhat mindjárt első elbeszélése (II. 335). Spiridion Stefani, perai előkelő görög, májusban, 1819, döghalálos beteg lesz, mint hívé, egy gyapotha tekert gyémánt' illetésének következtésébe, melly San-Dimitriből hozatott. Az asszony négy éves gyermekét egyik cselédjének adá, és egyedül maradt férje' gyöngéd ápolására. Ez meggyógyult; az asszony' és cselédnek nem lett semmi bajok, de a' gyermek, ki a' gonosz magvat már magában viselé, megbetegedett és meghalt. Minthogy már az egész család el nem halt, okoskodik Szerző, hogy a' döghalál nem ragadós! Hasonló értékűek minden felhozott esetei, mellyekből, a' mi több, egy rész mások' beszédéből van véve. Illyenekből következteti (II. 416): Le contact médiat ni le contact immédiat n'ont aucune influence sur la propagation de la maladie! De mind ezek, és a' mellett, hogy állítása szerint, nem külföldről vitetett Maltaba és Marseillebe az ott kitört döghalál; nem merészli javalni minden vesztegetintézet' megszüntetését, a' mi által a' minden gonoszok' legiszonyúbbikának akadálytalan bemenetel adatnék Európába.

A' döghalál' eredetéről és gyógyításáról sok jegyzeteket gyűjtött össze, de a' mellyek nagyon korlátolt becsűek. A' fontosabb kitett okok miatt, mint franczia orvosnak kevés alkalmá volt azok' lényege iránt közvetlen értekezni. Legtöbbször tudakozódás által, vagy nem-egyenes úton tudott meg. A' döghalálosok' gyógyításánál főszemélyek Pérában az örmény catholicus papok, kik a' dögvészes kórházakat igazgatják, és összehúzza dögvészpapoknak nevezetnek. Sokévi tapasztalás és szóhagyomány által meglehetősen bizonyosságú tapintást szer-

„Nolite hospites ad me adire, illico, istim!

Ne contagio mea bonis umbrave obsit;

Tanta vis sceleris in corpore haeret“. — *Seneca* is (L. II. 6.) ezt mondja: „Imbecilles oculos esse scias, qui ad alienam lippitudinem et ipsi subfunduntur.“ — Aphrodisiasi *Alexander*, második századbéli tanító előbb Athenében, később Alexandriában, szintűgy vizsgálja problemaiban (ιατρικὰ ἀπορηματά, καὶ φυσικὰ προβλήματα. Paris. 1541.) azon kérdést: miért ragadó betegségek (δὲ πλησιάζοντες ἀλλήλων) a' tudósorv, ruh és szemfolyás, midőn a' vízkórság, guta, nem azok'. 'sat.

zének ezek e' kórság' 's annak kisebb vagy nagyobb mértékbeni veszélyességének megismerésében és orvoslásában. Ha valami gyanús eset adja elő magát Perában, mindjárt *Don Courban*, vagy *Don Giacomo* hívatik, az ő szavuknak vakon hisznek, tanácsukat követik. Ezek szigorú contagionisták. De Szerző mégis panaszkodik, hogy tőlök keveset tanulhatott, mert vagy vak üzőnczök (Routiniers), vagy féltékenységből orvossal nem közlekednek (II. 471). A' Törökökkel még kevesebbre lehet menni. Ehhez járul az, hogy ha a' betegség hirtelen foly le, a' temetéssel igen sietnek. Mert a' korán mondja (I. 309); „Siessetek a' halottak' eltemetésével, hogy ők mihelyt lehet, az örök boldogság' részeseivé legyenek.“ Bonczolásra még csak gondolni sem lehet, mert azt mondja a' korán (I. 306): „Holttestet felnyitni tilos, ha bár a' halott legdrágább gyöngyöt, melly nem övé, nyelt volna is el.“

Abból, mit Szerző a' döghalál' szerzőökéről összehord, úgy látszik az következik (noha ő maga azt meg nem engedi), hogy az magában Konstantinápolban nem támad, hanem máshonnan, hihetőleg Egyiptomból, jelenlegi szülőföldéről, vitetik be (Enrico die Wolmár épen az ellenkezőt állítja); vagy, hogy titkon tenyésző maradványából újra meg újra föléled. Hanem erre nézve elhatározó a' légkör' állapotja. Míg az éjszaki szél (la Tramontana) a' feketetenger felől fúj, a' levegő tiszta, az ég borútlan; addig az egészségi állapot jó: de mihelyt a' déli szelek (les Lodos) a' Bosporus felől megindulnak 's lassanként uralkodókká lesznek, a' lég ködös, homályos, borús lesz, 's egyszersmind a' hőség nyommasztó; legottan hallhatni előbb egyes, később inkább szaporodó dögvész-csateket, miglen bizonyos időben rettentően dülva tör ki. A' hűvösítő, tisztító éjszaki szelek' megjövése változtat ezen jeleneten. Világos, hogy sok indítóokok, névszerint a' kigőzölgések, mellyek az álló Bosporusból fölemelkednek, a' vizenyős gyümölcsök' gyakori evése, sok életrendi hibák 'sat. a' testnek a' jelen ragadvány' felfogására szükséges hajlandóságát nevelhetik.

A' kóresetek közül, mellyek hibásan dögvésznek tartatának, Szerző többeket említ, mellyekből kitetszik, hogy a' kórismeret még ott nem messze ment. A' dögvész' legbizonyosb jeleinek neveztetnek a' ragyogó szemek, merő, vad tekintet, az arcvonalmak' teljes elváltozása és lágyék daganatok (dobok).

Az okszeres gyógmódra nézve Szerző elhatározólag a' lobellenihez nyilatkozik. Főszerek az ifju, pozsgás egymiknél a' hő vérbocsátások, tiszta, hideg víz, limonáda és sokszor ismételt hideg mosások. Az első 10 napokban szigorú életrend szükséges, savanyús rizs-főzet, de semmi állati éték. A' dobok, ha nem csunya színűk 's nem igen fájdalmasak,

a' természetre bízhatnak; különben nadályok, lágyító borogatások és olajba mártott nyomfoltok rakatnak fel. A' pokolvarak hasonlóan lobellenesen gyógyítatnak. E' bánásmód, melly Broussaisra, emlékeztet, lényegében kevésbé különbözik a' Sydenham' és de Haen' módjától.

Götting. gelehrte Anz. (St. 186, 177 1836) után Sz. D.

UTAZÁSLEÍRÁSOK.

Travels in Ethiopia, above the second cataract of the Nile, exhibiting the state of that country, and its various inhabitants, under the dominion of Mohamed Ali, and illustrating the antiquities, arts and history of the ancient Kingdom of Meroë, by G. A. Hoskins, Esq. with a map, and ninety illustrations of the temples, pyramids etc. of Meroë, Gibel el Birkel, Solib etc. from drawings finished on the spot, by the author, and an artist whom he employed. Nagy 4-edr. XVI és 367 l. London, 1835. Longman et Co.

Ez legkidolgozottabb mű ó Ethiópiáról és főleg Meroë-ről, melly utóbbi, Szerzőnek főcélja volt. Erre ő nem csak Görög- és Olaszhonban való hosszas tartózkodása, hanem még Egyiptomban, az ottani emlékek' egy egész évigleni studiuma által is készült. Megindult Thebéből felső Egyiptomban 1833' 1ső Februariusán, ment a' hajdani Meroë város' omladékaig, és Június' 16dikán, visszautazásában, Wadi Halfához, a' Nil' második zuhatagához ért, hol leírását be-zárja. Így utazása ötödfél hónapig tartott. Tizenkét személyből álló kíséret közt vala Bandoni, ügyes olaszfestész is, kinek legnagyobb részint köszönhetjük az ezen leírást ékesítő rajzolatokat. Ez napló alakban íratott, 's ehhez, a' négy utolsó fejezetben, a' hajdani Meroë' történetéről és kereskedéséről tett jegyzetek adatvák. A' munkából csak az ismereteink' gyarapítására szolgáló adatokat emeljük ki. Az Ababdétől kapott tizenegy tevével Philaetől először a' folyó hosszában utazék; aztán Koroskótól a' nubiai nagy sivatagokon keresztül indult. Csak egy helyen találtak sós vizet és az útnál elhullt vándorok' 's tevék' számos csontvázait. Mackarifnál, Nubia' mai fővárosánál, ismét elérte a' Nílt, 's innen egész Meroëig vízen folytatá útját. Így, elhagyván Astaborásnak a' Nilba sza-

kadását, Mártzius' 4dikén Ethiopíának hajdani fővárosa' helyéhez ért. A' város elpusztult, csak romjai és gúlái (pyramjai) vannak fenn. ,Soha sem valának-monda' Szerző érzelmeim úgy felbuzdulva, mint midőn fáradságos utazás után ezen halál-várost közelítém. A' gúlák' távolbani feltünése jelenté annak fontosságát, de legelőnkebb várákozásom is felül lett haladva, midőn közöttök megállapodám. A' ghizehi gúlák Egyiptomban pompások és emelkedő nagyságuk által bámulat-indítók; de festői hatásra és építészeti csínra nézve sokkal többre becsülöm a' meroëbelieket. Csak hitvány maradványokat véltem itt találni, és korán sem olly meglepőt, olly érdekést, mint az ethiópiai királyok' 's királynék' ezen sírboltjait. Darab ideig csudálkozásba sülvedve állék. Minden monról pompás csoportozatot láték, gúlák emelkednek-gúlák mögött, miközben többek' romladozása haszinte őket mint remekműveket kevésbé szépekké is, de épen az által annál érdekesebbé tévé. Képzetemben könnyen kiegészítém őket, 's az idő' pusztításainak illy hatásai, gondolatimat a' legtávolabbi századokba vivék vissza'. Szerző először közönséges vázolatát adja az egyes gúlák' állásainak, 's láthatni 21 epeket és még többek' nyomait. Hanem ezek csak a' főcsoporthoz tartozók, melyekhez Szerző a' folyó' nyugoti oldalán először ért. De általában három csoportot számít, melyek' pyramjai együtt 80-at tesznek. A' főcsoportban, melly egy halmon, harmadfél mérföldnyire a' folyótól fekszik, 31 gúla van; a' legnagyobb 60 lábnyi magas, 's ugyanannyi átmérőjű. Sokra felmászhatni, mások lépcsőtlenek. Egyen ablak van, de nyílás nélkül, csak ékességre szolgált; hanem mindeniknek van tornácza, bejárással, melly mindig kelet felé néz. Egy más csoportban 13 van; más három csoport' kettejében kettő kettő, a' harmadikban hat. 6500 lábnyi távolságra a' főcsoporttól nyugot felé, még 25 gúlát ismerhetni ki, de a' melyek elpusztultak. Csarnokaikban rendesen van egy 6—12 lábnyi szélességű és hosszúságú szoba, mellynek homlokai igen czifrázottak. Nyilván megismerhetni bennök, mond Szerző, az egyiptomi tornácok' előképeit. Többnyire ezen tornác' végén, a' bemenetellel átellenben van a' monolithicus templom' képzete, faragványokkal, de a' melyek már nagyon elkopottak. Szembetűnő, hogy ezen gúlák, újság-vagy rablástárgyból, többnyire feltörvék. Sohól legkisebb nyomát sem lelhetni, hogy volt volna bejárásuk, hihetőleg kutak felett valának építve, melyekben a' halottak eltakarítatának. Egyik tornáczon a' bejárás boltozott vala, mellyből Szerző következtetni akarja, hogy az Egyiptomiak ismerték a' bolthajtást, és hogy ez Ethiopíában keletkezett. De egyetlen egy példány, melly később is építtethetett, ezt még be nem bizonyítja. 'S ha bár Egyiptomban a' bolthajtást ismerték volna is, templo-

moknál, hol minden szigorú, változtathatlan papitörvények szerint ment, azt nem alkalmazhaták vala.

A' tornáczok' falai faragványokkal ékesek, mellyeknek pontos rajzai közöltetnek. Ezek processiót képeznek ajándékokkal és áldozatokkal, mellyek egy istennének, vagy Szerző szerint, egy istenné gyanánt előállított királynének vitetnek. A' főalak ül, hosszú feszes ruhába öltözve, mi az egyiptomi alakoknál szokatlan. Az egész alak nem hasonló az Egyiptomiakhoz. Kitűnő vaskos, izmos testével, a' mi napkeleten főszépségnek nézetik. — Még két más lapon adatik elő hasonló processio. — A' gulák homokkőből építvék. Még láthatni a' hegyekben a' bányákat, mellyekből köveik kerültek. Az idő és tropicus nap' behatása barnás, csaknem fekete színt vont reájok. Azomban az égő ezen emlékek' fenmaradásának kedvez; a' honnan némelleyek' elpusztulásából a' legvilágosb jelét láthatni ezek' nagy régiségének.

A' régi Meroë városból néhány falakon és téglákon kívül, mellyekből Strabó szerint a' házak építve valának, semmi maradvány sincs fen. Mint Memphisben, alig láthatni nyomát templomnak, vagy palotának, csak a' halottváros van meg. A' téren, hol fekvék, háborítatlan legelnek a' zergék; farkasok és hiénák lakják a' szomszéd halinokat. Hanem a' Meroë név még él egy szomszéd faluban. — Innen *Shendi* (Chandi) városba utazott, melly Burkhárd' tudósításaiból már ismeretes. Ezen városnak még 6—700 házaiban, mintegy 3000—3500 lakos van. A' nép barnás színű. Az egyiptomi basa' meghódítása előtt ennek és több városoknak itt külön fejeik voltak (Meleknek neveztetének), mellyek a' sennaari Nagy-Melek alatt valának; ezek mind megannyi apró zsarnokok voltak, kik családjaikkal képelek az ország' aristocratiáját. Most mind Hurschid bey alatt vannak, a' ki sennaari helytartó, és évenként 500—3000 rabszolgát küld Cairóba a' basához.

Shenditől, Szerző, Martius' 9dikén, pusztákon keresztül a' mezarai, vagy wadi owataibi romokhoz utazott, hová más nap elért. „Meglepetve valék, mond, midőn illy helyen, a' puszták' belsejében, a' régiségnek ennyi maradványait lelém. Ez egy épülethől áll, mellyben templom, udvarok és oszlopsorok vannak, és a' melly nem csak vallásos, hanem házi és polgári foglalatosságokra is vala szánva, s körülete 2854 lábnyi. Közepén egy kised, 47 láb hosszú és 40 láb széles templom áll, melly nyilván a' fő templom vala. Ezt oszlopsor, melly éjszokról kettős, környeli. Belsejében négy oszlop van. A' templomhoz egy hosszú tornácz vezet. A' kapunak, mellyhez a' tornácz vezet, mind két oldalán egy kollosszi kép van a' falba faragva, de a' mellynek feje és karjai csonkítvák.

Egyik' sztlje meglehető, másiké jóval hitványabb. A' fönt említett, templom-környező részeket csak rajzból foghatni fel (mellyet Szerző közöl). Ezen épületet tartlatni a' hajdani Ammon' jóstemplomának. A' melly véleményre részint ennek Diodorból ismert hely-irata vezérel, részint az egész épület' talányos elrendezése, minthogy a' templom' belsejében álló négy oszlop önkényt támasztja azon gondolatot, hogy ezek valának a' szent mennyezet' tartására rendelve, melly által, mint tudva van, Ammon' jóslatai adatának, és a' mit Thébének sok templomaiban lefestve láthatni. Azomban ezt csak a' középponti templomról mondjuk, minthogy világosan látható, hogy a' körülötti épületek nem egyszerre, hanem lassankint keletkezének, a' mint azt a' papok' lakásának szükségai kívánák. Szerző ugyan azt veti ellen, hogy úgy a' templom nem hieroglyphák nélkül fogott volna fenmaradni. Ő biztosabb meghatározást nem adhat, mint, hogy az egész talán királyok' mulató kastélya volt, vagy talán kórházuil szolgált. De annyi minden esetre bizonyos, hogy ezen épület valóságos czélú volt, minthogy főrésze templom vala, mellynek kicsinyisége, minthogy csupán a' jósmennyezet' tartására szolgált, ei nem idegeníthet; a' mi pedig a' hieroglyphák' hiányát illeti, a' tornác' hat oszlopai, Caillaud' adatai szerint, ki ezt már előbb leírta, azokkal bizonyosan bírnak.

Innen Szerző az abu-nagai templom' romjaihoz utazott, mellyeket ő az ó Meroë' legrégibb emlékeinek tart. Szándékaról, a' 11 órányi távolságra fekvő mezaaurati romokat meglátogatni, le kellett mondania a' vadaktóli félelem miatt. Mert már a' nagai romoknál is nyugtalaníták az oroszlánok, nyomaiak és ordításaik által, 's azokat csak az éjjel meggyújtott tűz tartóztathatá el. A' pusztába további utazás' veszedelme, ezen hivatlan vendégek miatt, olly nagynak íratott le, hogy kísérei nem akarák őt tovább követni, 's így kénytelen volt visszafordulni.

Mártzius' 14dikén indult vissza Schenditől, vagy az átkellenben fekvő Metemmah-tól. Útját a' Níltól nyugott felé tévé a' bajoudah-i pusztán, mellynek leírásával a' geographiát gazdagítja. E' pusztá nincs élőfa és forrás nélkül, a' homok nem igen mély, 's itt ott kellemes kilátás is ajánlkozott. Legközelebb Bibel el Birkel-t érte emlékeivel és Meraweh-val, melly — mint nevéből láthatni — a' hajdani Meroë' gyarmata volt. Ide Martzius' 22dikén ért. Fekvésének 's némelly épületeinek rajzát, Caillaudtól sokban eltávozva, de a' lehető pontossággal adja. Az emlékeket itt két osztályba tehetni: templomok- és gúlakéba. A' templomok egy elszigetelve fekvő 350 láb magas halmon állanak. Kettő ezek közül hegyomlásba süllyedt, kettő sziklából van vágva, a' többi nyolcz építettnek meg romjait láthatni. Egyiptomi sztlben építvők ezek,

's olvashatni rajtuk az ethiopi királyok közül három Faraó' u. m. Sabaco', Seuachus' és Tarhako' neveit, kik Egyiptomban is uralkodtak 's idejük Kr. e. 800 — 700dik év közé esik, a' melly korszakba tehetni tehát ezen emlékek' építését is. — A' gulákból álló holtváros kettős; egyik a' folyó' nyugoti oldalán Gibel el Birkelnél, másik a' keleti oldalon Nuri nál áll. Ezek jobb karban vannak, mint a' Meroë melletiek, hasonlóak azokhoz, a' legmagasb Nuri mellett 88 lábnyi. Meghatva érezé itt Szerző, hogy kétség kívül egy hajdan gazdag és virágzó ország' fővárosa' közelében van. A' nehezen megmászható igen régi gulák' falain levő ábrázolatokból világosan ki tűnik, hogy ezek királyok' és királynék' sirboltjai valának.

Ápril' 3dikán ladikra ült, 's a' Nílon lefelé Apr. 10-dikén Dongolához ért. Dongola élénk város, 's több felé fontos kereskedést űz. Különféle korú és nemű rabszolgák árultatának itt, kik többnyire Abyssiniából valók 's Egyiptomba vitetnek. Dongolának külömben saját fejei vagy melekjei valának, most az egyiptomi basa' kormánya alatt van, ki ott helytartót tart. Lakosairól, életmódjukról 's szokásaikról sok érdekesekek közöltetnek itt.

További útját is vizen folytatá Argo níl-szigethez, meg nézendő 's leírandó annak régiségeit, u. m. két szürke gránitból vágott, fekvő kolosszait, mellyeknek alakjuk egyiptomi, de faragványuk ethiopi. Úgy látszik, be sem végeztek egészen. Innen a' mahasi tartományban kiűtött zendülés miatt, hol keresztül kelle utaznia, Dongolába tért vissza, onnan későbbben folytatandó útját majd a' Nílen, majd annak balpartján Wadi Halfaba, a' Níl második zuhatagához, hol napkőnye bevégyődik.

Ezek után még négy fejezet következik, a' két első Meroë' történetéről, a' második kereskedéséről, az utolsó művészetéről. — Meroë' történetében alapul vétetvék a' szent és világi írók' Meroéről szóló helyei, segédül szolgálván egyszersemind a' templomokbani feliratok, midőn a' Pharaóknak hieroglyph-írásbani nevei és czímei, mellyeket gondosan le másolt, mindig mellékelvék. Vizsgálat' tárgya marad még itt az, hogy Szerző Herodot' Sethosát Tirhakóval egynek tartja. Általában annyi bizonyos Meroë történetéből, hogy Meroë az Ammon-imádás' szülőföldre volt, melly onnan kiköltözések által Egyiptomba terjedt, és ennyiben a' műveltség' szülőföldének is nevezhetni, melly azon imádással szoros kapcsolatban álla, melly még is Egyiptomban fejlődött tovább és ért meg.

A' mű gazdagon van ellátva *rezekkel* és *vignettekkel*, mellyek több tekintetben igen tanulságosak. Azok főkép az ottani ember-ágak' színezett arczképei. A' vignettek többnyire tájak' festményeit adják, 's camera lucida által készítvék

Az emlékeket előadó rezeken majd alaprajzok majd romok vannak, mostani és korábbi állapotjukban, a' mennyire azt kivenni lehetett. Végezetül négy nagy lapon van lerajzolva egyik thebei királysírhalmom lévő processio. A' hozzáadott földabrosz az egész Níl' földét adja folyóival együtt az éjszaki szélesség $15\frac{1}{2}$ fokától kezdve a' folyó' torkolatáig.

Götting. gel. Anzeig. (St. 166 167. 1836.) után Sz. D.

Aufenthalt und Reisen in Mexico in den Jahren 1825 bis 1834. Bemerkungen über Land, Producte, Leben und Sitten der Einwohner und Beobachtungen aus dem Gebiete der Mineralogie, Geognosie, Bergbaukunde, Meteorologie, Geographie etc. Von Joseph BURKART, Chef des Bergwesens, früher der Kompagnie von Tlalpujahua und später jener von Bolanos für Veta Grande, Mitglied etc. Mit einem Vorworte von Oberbergrath, Prof. Dr. J. NÖGGERATH. Zwei Bände. in gr. 8. mit Tafeln I—XI fol. 44 iv. Stuttgart, 1836. Ára 10 for. p. p.

Czíme ezen munkának, melly báró Humboldtnek van ajánlva 's Nöggerath által előszóval fölkészítve, rövid kivonatát mutatja minden a' könyvben foglalt tárgyaknak. Burkart neve, a' tudományos világ előtt nem ismeretlen; több földtani 's bányászati értekezés jelent meg tőle, részint hazájából részint az új világ' tárgyairul szerzett tapasztalatok iránt, — különféle folyóiratban. 1824-ben, midőn épen a' düreni bányahivatalnál tisztséget nyert, meghívá őt a' tlalpujahuai angol bányásztársaság, mexicói bányáiba erőműgazgatói tisztségre. Ezt három évig viselé, azután utazásokat tőn a' mexicói szövetséges tartományokban; különösen Mexico' vidékén, Real del Monte, Atotonilco el Chico, Zimapan, Guanaxuato, Zacatecasban 'sat. 1828ban a' bolanos-bányai angol társaság meghívását fogadá el, mint a' veta-grande-i bányászat erőműgazgatója, mit olly jó sikerrel folytatott, hogy a' társaság számára 6 év mulva mintegy 6 millio porostallér tisztajövedelmet szerze. Leghosszabb ideig tartózkodván Tlalpujahua és Zacatecas vidékein: különös gondot is fordít munkájában ezek' leírására. Ugyanottani tartós foglalatosságának szüleménye a' bányai erőművészet' sikerült ábrázolása, mellyet tudósításai közé szőtt. 1834ben gyorsan utazott vissza Európába az amerikai szövetséges országokon keresztül; azért ezek leírásába nem is bocsátkozék terjedelmesen, 's majdnem kizárólag Mexicora szorítkozik. 1834iki juliusban megérkezett Németországba, midőn egyszersmind hónapban maradásra is elhatározá magát. Munkája a' következő évben készült el, melly Nöggerath ítélete szerint is, sok ásványtani,

földismereti és bányászati tudománykincset foglal magában. de e' mellett bármilly rangu, tanultsagu 's foglalkozásu embernek is kellemesen mulattató olvasmány lehet. Ismertetésül néhány szakaszt idézendünk belőle.

A' naptérítőkör alatti tartományokban, mint tudjuk, az esztendő egy részét folytonos esőzés, másikat pedig tartós szárazság látogatja, mellyeknek elsejét a' Mexicoiak „tiempo de aguas“ — esős idő, — másikat pedig „tiempo de secas“ — nak, száraz időnek nevezik.

Az esőzés' kezdete 's vége, valamint rendes vagy rendetlen folyamata, igen függ a' vidék tengerföldről magasságának különbözőségétől, nemkülönben hegyes vagy sík területétől is. Minél magasb fekvésű 's minél hegyesebb a' tájék: annál rendetlenebb az esőzés' és szárazság' ideje; 's e' rendetlenség az egyenlítő távolabbsága által mindegyre növekszik. Tlalpujahuában meglehetősen rendes járatu volt az esőzés és szárazság; de az esőzés tartósabb volt mint Mexicoban, 's januar és februar hónapban néhány napi eső szokott beköszönteni.

Az esőzés ideje május utófelében, néha későbbben is szokott kezdődni; de korábban soha. Tlalpujahuában rendszerint derült idő van egész martziusban és aprilben, 's ekkor a' száraz, vékony légkör, tiszta kilátást enged a' legnagyobb távolságba; hold és csillagok olly kitünőleg fénylenek, mint azóta csak ritkán szemlélhetém. Az esőzés' előjelei gyanánt, késő délután szakaszos felhők mutatkoznak az égen, lassankint összenyomulnak, 's dörgés és villámlással hirdetik a' közel esőzést, melly egy folytában ritkán tart több napig. Az égi háború iszonyatos; egyik villám a' másikat éri, 's a' dörgés szakadatlan de nem egyes dörrenésű, mint Europa' délszakibb részeiben. A' napsugarak' függőleges hatása 's a' hosszas szárazság miatt ritkán virít egyetlen egy fa is az esőzés ideje előtt; az egész növényélet kihálva látszik; mindenütt pusztaság van, 's a' mezőiséget szürkévé teszi az elpörkedt, összeszáradt fű. De mily egészen más a' természet az esőzés' első napjai után! A' kevéssel előbb még lombtalan fák legsebbe kizöldülve, 's a' föld mintegy varázs-szó által viruló növényekkel borítva, 's az egész természet új életre ébredve. Gyorsan fölékesülnek a' fák és rétek illatos virággal, 's előzönlik balzsamukkal az egész légkört. Szebb éldeletet alig szerezhetni, mint illy esőzésutáni reggelen a' szabad ég alatt járdalás. A' földmivelő, siet vetés alá elkészíteni földseit az esőzés idejének beköszöntése előtt, 's azt bemagozni, hogy az esőzés után nyomon kicsirázni láthassa. Különösen kitünő szép zöld színe által a' földeken a' kukoricza fiatal hajtása. Ló, tehén, juh, 'sat. istállózáshoz nem szoktatva, alig bön-gészhetett a' szárazság idején egy kis táplálékot az elpörkedt

mezőségen; most ez egyszerre ujdön édes füvekkel kínálkozik, 's ők vig szökelessel, örömjáték közt fogadják a' terméshézagot kedves adományit.

Naponkint korábban kezdődik az eső, 's végre dél tájon, sőt még dél előtt is elborul az ég, 's az eső özönnel ömlik alá a' földre, néha azonban már este felé ismét kitisztul, az ég derülten áll, 's ereje jótékonyan átmelegíti az esőzés alatt jóformán meghűlt levegőt.

Hosszab ideig, szakadatlanul, igen ritkán tart az esőzés, 's miután egy vagy két hétig, a' kijelelt időközben naponkint esőzött, néhány tiszta nap következik, 's július utóján vagy augusztusban hosszabb időre is félbenszakad az esőzés (el verano de S. Ana). Az utóbbi hó' napjaiban ismét későbbben ered meg az eső, 's már szeptemberben szinte ritkaság, noha az esőzés' ideje octoberig szok tartani.

Ekkor a' legszebb időszakasz kezdődik Tlalpujahua' és Mexico' környékén. A' föld még eléggé nedves 's a' nap elég meleg, hogy a' növényélet a' legbujábbban tenyészhessek; sem por, sem rendkívüli hőség nem alkalmatlankodik az utazónak. E' szép időszak, november utójáig, sőt — ha az esőzés ideje későn mult el — késő decemberig tart. Most kezdődik e' tartományokra nézve a' tél hirtelenséggel. A' földnek nincs többé elég nedvessége a' növényeket táplálhatni, 's néhány hideg éj megfosztja a' fákat leveleitől. Február végével azonban, kevés esőzés után (aguas nieves) ismét rögtön creje lesz a' napsugaraknak; a' baraczkfák virágozni kezdenek, 's olly kertekben, hol mesterséges öntözés vala eszközölhető, teljességre jutnak a' konyha-növények. Martzius végével a' legkellemetlenebb évszakasz következik Tlalpujahuára nézve; minél inkább közelít a' nap az egyenközhez, annyival tikkasztóbb lesz sugárainak hősége, annál érezhetőbb az eső' hiánya, annál szikkadtabb 's szárazabb a' föld; 's minden epekedve látszik az esőzés' idejét várni. 'sat.

Kellemes e' délszaki szélesség alatt a' téli 's nyári napok hosszának különbözősége. A' leghosszabb nap csak 13 óra 's 10 percz, a' legrövidebb pedig 10 óra és 50 percz, úgy hogy a' napok hosszának különbözősége, csak 2 óra 's 20 percz. Felöltő azonban Mexico' környékén a' különösen rövid alkonyat; kevés pillanat mulva nap lenyugta után már egészen éj van.

Hogy Amerika' benszülöttei, kik Mexicanak a' Spanyolok által történt meghódítatásakor e' tartományt bírták, — testszínök, borzas fekete hajuk, mohos bajúszuk, szakálluk 'sat. által az Europeiak 's Afrikaiaktól egészen különböznek: már ismert dolog.

A' Meftizek' (spanyol és indus szüléktől származottak, ereolok) zine, rendszerint sárga. Meftizek és Spanyolok közt

gyakori a' házasság; Meftizek és Indusok közt azonban már ritka. Az említett házasságbul származó gyermekek test-szine mindinkáb közelít a' fehérhez, annyira, hogy némely-lyeken már alig lehet származásukat megismerni. Ámbár a' mostani szabad köztársasági országlás alatt, minden mexicói benszültött, származás- és bőrszin-különbség nélkül, egészen egyenlő jogu polgár: mégis elsősege van a' tiszta fehérbőrnek az indus réz-szin, 's a' sárga mulatté vagy fekete szerecsené fölött. Az anyáknak tehát alig mondhatni kedvesebb hizel-gést, alig örvendeztethetni meg jobban, mint ha gyermekeik bőrének fehérsége magasztaltatik, legyen az bár még olly sárga vagy barna. Ha valaki megvetéssel akar szólni a' más-ikrül: azt feketének, vagy indusnak nevezi. Közönséges szó-jarat: *que quiere este negro* vagy *este indio* (mi kell e' feke-tének, — ez indusnak.).

Ezek mind a' spanyol uralkodás maradványi, 's még al-kalmasint fognak divatozni. De szintolly gyűlölt nevek a' *Gachupin* (spanyol), *Estrangero* (idegen), *Ingles* (angol) is; melly utóbbit a' pór nép, különbség nélkül minden nemzet-belire szokott ruházni.

Az idegenek elleni gyűlölséget a' Spanyolok 's a' cath. papság oltá a' benszültöttek' szívébe, minthogy Spanyolország minden idegent eltilta e' tartománybul, 's papjai a' többi nem-zetet jobbadán eretnek gyanánt füsték. E' vélemény a' világ egyéb részeirűli ismerethiány miatt könnyen terjedett, ámbár Mexico, függetlensége' kikiáltásakor minden nemzethelinek szabad menetelt engedett az országba.

Mexico' fenyűvel gazdag vidékein 's névszerint Tlalpuja-huában ormostetejű, zsindelezett házak vannak; a' fenyűte-len vidékeken pedig egészen lapos tetejűek, gerendázatra ra-kott 's vakolattal betapasztott téglával, vagy agyaggal sárzott pusztá deszkákkal földve. Ez utóbbiak súlyosak, 's nem véd-nek egészen az esőzéstől, mert az agyag tüstint megrepedez, mihelyt tartós esőzés után a' napsugarak rátűznek.

A' mexicói szegényebb néposztály' lakása, még nagyobb helységeken is ritkán áll többül egy lakszobánál, mellyet közönségesen sala-nak neveznek, egy hálószobából és kony-hából. A' sala' ajtaja közönségesen főbejárás a' házba, 's en-nélfogva az utcára szolgál; ablaknyiladéka ritkán van a' sa-lának több egynél, de ez is üvegtelen, 's csupán táblák által bezárható, mellyet azonban ritkán nyitnak, 's az ajtón bo-csáttnak be világosságot. A' salából, közönségesen a' szeglet-ből nyíló ajtó vezet a' hálószobába, egy másik pedig, ke-resztáttellessen irányban a' konyhába, a' ház' egyéb osztályába.

A' vagyonosb Mexicóiak házai nagyobbak, 's pompásab-ban építvék négyszög-idomban, mellynek közepe, hova a' főkapu nyílik, udvar vagy virágos kert gyanánt szolgál. E'

belső tér, a' háznak egyik vagy több oldalain, ugyanazon földelalatti széles tornácczal van érintkezésben, melyről több ajtó 's ablak nyílik a' ház' különféle részeibe. Ha az épület csak földszíni: utca felé kevés és apro ablakai vannak, melyek többnyire zárvák; világosság csak szűken bocsáttatik be az ajtón. Az utca felé ablakcsináltatási idegenkedést korábban a' házak' biztosítása okozhat minden megtámadás ellen; most már csak pusztá szokás tartja fön. Illy ház' szobái többnyire egy nagy tereméből, ebédlőből, több hálószobából, konyhából és cselédszobákból áll. Ha az épület emeletes: ritkán lakja a' földszíni osztályt a' háztulajdonos, hanem többnyire bolt, raktár, műhely 'sa't. gyanánt használtatik, vagy az emelettől külön följárás 'sat. által elválasztatva, szegényebbeknek bérbe adatik. Boltoknak különösen szeretik a' szeglet-házakat, melyeknek mindkét utcái oldalán roppant ajtókat vágatnak, hogy áruikat kellően kirakhassák, 's ez által vevőket édesgessenek magokhoz. Illy házak' emeletében is kevés ablak van utcáfelé; azonban ellátvák nagy erkélyekkel, melyeknek faragmánya, mint szinte az ablaktokok 's egyebeké is, durva készületű, nemkülönbben azoknak vasazatai 's zárai is. A' szobaajtó kulcsok' hosszúsága 7—8 hüvelyknyi; sem ajtóik sem ablaktáblák nincsenek úgy készítve, hogy ki 's be lehetne aggatni. A' szobák' gerendázata még díszesb házakban is pusztán áll, 's a' durván faragott gerendák vakolatlanul, festetlenül mutatkoznak; a' padlázat négyszegű téglával van kirakva; szegényebb házakban pedig csak agyaggal sároztatva.

A' férfiak többnyire kurta öltönyt viselnek, nagyrészt sujtással kiczifrázva és zsinórozva, mint a' lengyel vagy huszárdolmányok; mellényük tarka és vörös, nyakkendőjük pongyolán van kötve, 's gallérjuk gyakran hímezett. Gatyáik szélesek, bokáig érők, fehér pamutszövetből, melyre kék, zöld vagy fekete nadrágot huznak, posztóból vagy mansesztérből; ezek mindkét oldalról egész térdig föl vannak hasítva, 's ezüst vagy arany paszománttal, néha himzéssel ékesítve 'sa' fölhasított oldalon sűrűen egymás mellé varrott érzegombokkal megrakva, alul bőrrrel szegve 's tarka kartonnyal bélelve. Hogy e' tarkaság látható legyen, a' széles nadrágszár alsó részei föltüretnek, úgy hogy csúcsai az altestig érnek. Nadrágaik közönségesen csipőn fölül érnek, úgy mindazáltal, hogy a' piros selyem, arany vagy ezüst czafrangokkal ékesített öv, (*faja*) mellyel gatyáikat szorítják testükhöz, a' nadrág fölött kilássék; azonkívül úgy szokták övüket kötni, hogy két vége hátulra essék, 's az öltöny alul kicsüggjön. Most egész bokáig érő nadrágok vannak divatban, melyeknek gombbal sűrűen kirakott alsó foszlányai már távulról hirdetik összeütődésök' zöreje általa' mexicói piperőcz' jövetelét. Korábban csak térdig érők valának e' nadrágok 's kerekesen

voltak kimetszve, úgy hogy kifelé két lefüggő csücsöt képeztek. Ekkor igen viselték az oldalvást nyílt, elől és hátul a' lábszáron fölül kifelé álló, veressel bélelt felszár-csizmákat; most azonban csaknem egészen lábhoz állókat viselnek. E' czizmák és a' gatyá fölött, azonban a' nadrág alatt, cserzett szarvasbőrt (bota) kötnek pamutszalaggal lábszárukra, hogy azt lovaglászok tövisektől 'sat. megőrizték. E' szarvasbőr barna színű, 's czifrázatokkal virágokkal 'sat. van díszesítve, satolás által, mely azokat féldomborúan kiemeli. Ez többnyire piros szattyánnal van bélelve, néha gazdagon hímézve arannyal és ezüsttel, 's ekkor 70—80 piaster az ára. Kívülről vissza van e' bőr hajtva, úgy hogy e' helyen négyrétűleg fűdi a' lábszárt; a' lovag közönségesen egy hosszú kést hord a' bota alatt, a' térd övében.

Fejüket nagy karamu vörösbarna kalap fűdi, melynek pupja alig 5—6 hüvelknyi magas. Széle aranypaszománttal van szegve, 's pupja illyennel körülkötte; a' karam alsó része zöldre van fűstve 's $1\frac{1}{2}$ —2 hüvelknyi széles galanggal pártázva. E' viseletet még szembeszőköbbé teszi köpönyegük (*manga* vagy *frazada*). A' manga, négy—öt rőfnyi hosszú, kék, ritkábban zöld v. fekete posztódarab, melynek négy csücske karélyosan van metszve, 's melynek közepén egy hosszukás metszés van, hogy rajta a' főt keresztül lehessen dugni, 's mely aztán elől és hátul alácsügg. A' manga többnyire tarka, sárga vagy piros szövettel van bélelve, kívülről a' közepe táján mintegy két rőfnyi szélesen, fekete vagy zöld bársonnyal, vagy manseszterrel és csipkézett szegéllyel ékesítve. — A' frazada, gyapjúból szőtt tarka terítő, szinte középmetesséssel; többnyire csak lovaglókat viselik; az esőt nem könnyen cserzi át. — Így ruházkodik a' csekélyebb vagyon néposztály is; csak hogy kevesebb csínnal. A' szegénység öltözte, ing, gatyá, nadrág, kalap és csizma vagy topán; a' manga v. frazada gyanánt közönséges szövétű terítővel visel pamutból, mely öt eső és szél ellen oltalmazza, 's ágynemű gyanánt szolgál neki éjszakára. Az ing egyébiránt nem valami mulhatlanul szükséges ruhadarab ezen embereknek, melyet különben is ritkán vált tisztával; szombati nap közönségesen elmegy feleségével a' folyóhoz, 's ennek partján letelepedik frazadajára, míg felesége az ő és mindnyájok' ruháját kimosassa 's a' napon megszáritja.

Az alsóbb osztály' nőszemélyei közönségesen most is csipeig erő pendelyt viselnek, kék vagy piros pamutszövetből, kartonbul 'sat. Felső testüket a' mantillához hasonló terítő (rebozo) fűdi, kék és fehér pamutszövetből vagy pamut és selyemből. Ezt az indusnők módjára viselik; homlokukról fejükön keresztül csügg alá a' rebozo hátokra, úgy hogy két vége, mely közül a' jobb oldali hosszabb a' balnál, — vállai-

kon alul ér; a' hosszabb végét a' jobb válrul a' balsóra csapják át, melly így mellüket, karjaikat 's arczukat majdnem szemekig betakarja. Hajukat fejük tetején csomózzák, 's fonalatosan viselik a' rebozo alatt. Nyakukat üvegkorall-füzér díszesíti; lábbelijök csupán cipőből áll; különösen keresettek a' selyemcipők.

A' vagyonosb osztálybeli nők nagyrészt franczia divathoz illeszkedve öltöznek; házkörül azonban általános viselet a' rebozo, mellyel fölöttébbi pongyolaságukat leplezik, mellyben a' hölgyek folytonosan lenni szoktak, hacsak társaságot nem várnak.

A' mexicói életmód néhány alosztályra különzi a' napot, mellynek nagy része folyik el használatlan; a' kereskedő és földműves azonban kissé jobban tud gazdálkodni idejével.

Férfiak 's asszonyok egy időtöltéssel 's eldelettel kevesebbet vélnének találni a' társalkodásban, ha nem szipáznak (cigarroznak). A' valódi mexicói nő, vesztve gondolja ékessége' egy részét, ha szájából hiányzik a' szipa. A' kedvesnek gomolygó füstfölgel közt leheltetnek oda a' gondolatok, a' rózsasajkakról; a' mindent irigyen elrejtő mantilla alul kinyúl a' kellemes kar, hogy gyengéd ujjáival szipáját meggyujtsa, vagy azt szíve barátjának helyre igazítsa. Mivel is pótolhatná azon időt, mellyet szipázással tölt; mikép tartthatná meg kegyében korábbi meghízottját (dajkáját) ha őt szipával meg nem kínálhatná, ha vele együtt nem füstölhetne? Illy áldozatok nehezen esnének. Ha azt mondaná neki az ember: illetlen ha egy szeretetre méltó nő dohányzik; azt felelné: neki szintugy kell ennie, innia, aludnia, mint bármelly férfinak, 's így az ártatlan dohányzás szintolly kevesse lehet illetlen. Ha arrul akarná az ember meggyőzni, hogy a' dohányfüstnek kellemetlen szaga van: ő ellenkezőt fogna vitatni; mert már hozzá van szokva. Azonban mégis sikerült már résznyire az idegeneknek, meggyőzhetni őket arrul, hogy nekik a' dohányzás csakugyan nem illik. Ritkábban látni ennél fogva már ifju hölgyeket nyilvános helyeken szipázni; 's ez a' főváros' színházában és bálaiban többé egyáltalán nem történik. — Pipát Mexicóban soha nem látni; mindenki csak szipát dohányzik; 's ez egészen fölöslegessé teszi amazt.

A' dohányeladásban egyedárusságot (monopoliumot) gyakorol a' kormány, 's ez neki az eladott szipákból évenként 7—8 millio peso jövedelmet hoz, azonkívül, hogy még mintegy ugyan ennyit érő szipa dohányoztatik el, tilalmas úton becsenpezett, 's így nem a' kormány' pénztárának jövedelmező.

A' hanga (muzsika) mellyet az ember család körökben (tertulia) hallhat gitarral kísért éneklésből áll; ritkaság azonban a' mondott hangszeren ügyesen játszó. Táncaik azon-

osok a Spanyolokéval; csupán keringőik hasonlítanak valamennyire a' mieinkhez, melyeket azonban lassu időközzel járnak, 's fordulat közben mindenki sajátnemű 's tetszésszerinti tagmozdulatokat csinál.

Kisebb társas körökben, közelebbi ismerőseiket öleléssel fogadják a' házi ur és házi asszony, mint szinte távozáskor is azzal bucsúznak. Az egymást régebb idő óta nemlátotaknak üdvözlésmódja is ugyanez, mely igen nagy kölcsönös jóakarat' jele. Kevesbbé ismerősök, kezét fognak egymással; még távolabb viszonyban levők' vagy főbb ranguak' ellenében csak pusztá meghajlásnak van helye, bevett szólásmódok közben, melyek különös alázatosságot fejeznek ki. A' háziur egész a' lépcsőikig kíséri látogatóját, itt másodszori üdvözlés után megáll, míg vendége a' lépcsőkön leér, hol harmadik üdvözlés történik, 's csak az után vonul vissza az, 's teszi föl kalapját a' vendég; mit ha előbb cselekedne, durvaságot követne el. — A' társas köröknek 9—10 órakor van vége; 10—11-kor van a' vacsora, 's utána tüstint le szokás fekvüdni.

Berghaus *Annalen der Erd-Völker- und Staatskunde* (Oct. 1836.) után —n—.

Travels and Researches in Cafraria. By Stephen KAY. London, 1834. 1. Vol. in 8.

Kay úr egy wesleyánus missionarius, és első a' maga felekezetéből, ki az Ammakozoknál missionalis hivatalt felállított; mert az első missiók a' Kaffer-földön a' londoni missionális társaság által állitattak-fel. Későbbben a' Wesleyánusok az egész Kafferföldön munkáltak az úr' mezejét, úgy hogy az Evangyeliom még a' Tumbuk' és Ponckák' tartományában is, Port Natalról délre, prédikáltatik. Kay úr körülményesen előadja a' missió' történeteit kezdettől fogva, 's elbeszélésebe anekdotákat vegyit, melyek rajzolják a' benszülottek' szánáraméltó állapotját és azon irtóztatós babonát, mely bizonyos alkalmaknál magát előtüntet. Mind a' mellett azonban meg kell adni nekik némelly lényeges jó tulajdonokat, mértékletességet, gondosságot és emberiséget.

Figyelemreméltó tudósításokat közöl még a' jelen munka az ő erkölceikről, szokásaikról, törvényeikről, igazgatszolgáltatások' módjáról és büntetéseikről, melyekkel a' vétkeket illetik. Hasonlóul érdekes közlések' tárgya a' hollandi és angol gyarmatosok, kik fájdalom, a' miveltség' felülhatása helyett csak azon kegyetlenségek által jelelik-ki magokat, melyeket a' benszületteken elkövetnek. Nem ritkaság, a' békés Kaffereken, asszonyokon, sőt gyermekeken is testi,

megalacsonyító büntetéseket, a' parasztoktól és gyarmatosoktól végrehajtatva látni, gyakran még a' britt tisztviselőség' parancsára is. A' szerző több kegyetlen tettek' példáit hozza fel, mellyek az angol tisztviselőségtől helybehagyattak; megmutatja, hogy a' benszülettek' joga szemtelenül láb alá tapodtatik, 's hogy ők szokásaikban és érdekeikben mindenkép' sértégettenek; vádolja az angol és hollandi gyarmatosokat, hogy minden' erővel igyekeznek a' benszülettek közt pört és czívádást gerjeszteni; végre erősíti, hogy mihelyt ezen emberek a' gyarmattartomány' határain túl léptek, nyilván csúfot üznek a' törvényből, 's minden tartalék nélkül követnek el mindenféle sérelmeket a' benszülettek' jogai és kegyetlenségeket azoknak életük ellen, — olly ocsmány tetteket, mellyek a' gyarmatosítás' első időkorabelieknek legkisebbé sem állnak utánok.

Rendes táplálátjok a' Kaffereknek, mint a' Fulahoké nyugoti Áfrikában, tejből áll, mellyet megsavanyodni 's megaludni hagynak. Ezen eledelt amaaznak nevezik, 's bőr palackokban tartják, mellyek' tekintete, kivált idegenek előtt igen kellemetlen. Ezen tömlőket minden reggel és estve friss tejjel töltik-meg, és benn hagyják egy két óráig, minekelőtte kivennék belőlök a' család-számára valót. A' tej csupán csak illy módon készítetik-el, természetes állapotjában pedig csak a' gyermekeknek adatik. Igen közönséges eledelök még a' főtt kása, melly a' déli Afrikaiaiktól leginkább mivelt gabonának a' seprő Cziroknak (*Holcus Sorghum L.*) magvából készül, mellyet a' Kafferek amazimbanak, a' Buschmanok pedig mabatinak neveznek. Különbféle módon, de leginkább megfőzve élnek vele; így elkészülvén, apró kosarakban feladatik, 's minden, kinek kedve és étvágya van, veszen belőle, markát használván kalán helyett.

Kukoriczát is természetnek, de csak kis mennyiségben, 's mindjárt aratás után elfogyasztják. Akkor vénet ifjat egész nap kukoriczát főzni és enni láthatni. Nagy becsben tartják a' Kafferek a' czúkornádnak egy nemét, mellyet imfének neveznek; ez nagy bővséggel terem, és igen kedves ízű. Ha még ezekhez bizonyos mennyiségű állati táplálékot teszünk, mellyet innepnapjaikon magokhoz vesznek, tökéletes megfogatunk van ezen erőteljes nép' tápláltatásáról. A' Kafferek ritkán esznek többször egyszernél, 's ez estve történik, eg órával lefekvés előtt. Reggel mind öszve egy kevés tejet esznek.

Az Amakozák soha sem esznek sertéshúst, 's ha kínálják azzal, undorodással háritják-el magoktól. Szintigy vannak a' borjú hússal, mellyhez nyúlui rettegnek, nem undorból, hanem egy megfeszíthetlen babonából. Vannak különféle madárfajok is, mellyeket megenni nem akarnak. Sokhol Kafferországban szárnyasállatot nem tartanak, és mindnyájan un-

dorodnak a' tojástól, mint eledeltől. 'S mig a' szerzőnek több ízben alkalma volt látni, milly kíváncsisággal esnek a' Buschmanok az elefánt húsnak, nem kevésbbé bámult, látván a' Kaffereket attól irtózáttal elfordulni. Az elefántot — mondják ők — értelme sokkal hasonlóbba teszi az emberhez, hogy sem annak húsa emberek' eledelül szolgálhasson.

Ugyanazon antipathiájok van a' halak iránt, melyeket némelly néptörzseik a' kigyók' rendébe helyeznek, 's bár melly nagy bősége legyen is a' halaknak az egész tengerparton, mindazáltal senki sem ért a' halászathoz, sem hálóval, sem horoggal.

A' Kafferek más vonatait is nyújtanak még nevezetes különösségeknél, és némelly szokásokat, melyek képesek a' legnagyobb undort gerjesztetni. Ha ételhez ülven, kezök nem tiszta, nem vizet, hanem marhaganéjt vesznek mosódásra. Ha húsokat felvágják, elébb meghempelygetik a' földön a' mocokban és homokban, 's úgy eszik-meg; ha valamely állatot levágtak, a' belek' bizonyos részei, minekutána a' szónak tulajdon értelmében ganéjjal bekenettek, és a' tüznél csak egy pillanatig pörköltettek, mohón elnyeletnek.

Azon kis kosarak, melyek az étkek' feladására szolgálnak, gyékényből készülnek, melyek a' folyók mellett teremnek; alakjuk kerék, csúnosan vannak készítve, és úgy belélve, hogy folyós miket is lehet beléjük töltöni. Megtöltve a' földre teszik, hogy az ebek adják-meg nekik azon egyetlen tisztítás-nemet, mellynek vannak egyedül alávetettve.

A' Kafferek nagyok, izmosak és jó idomzatúak; fejök szép és arczvonásaikra inkább hasonlítanak az európaihoz, mint a' négerhéz. Bőrszínök világos barna, hajok sima és gyapjas. Physiognomiájok szabad 's nyílt érzést mutat, 's egészen híjával látnak lenni azon félénkségnek és gyanakodásnak, melly a' vad népeket általában czimerzi. Viseletök anynyi kellemmel párosult, hogy az ember hajlandó volna nagyobb műveltséget tenni-fel rólok, mint millyennél valóban bírnak. Megelőzők csúszás nélkül, biztos tapintást és nagy elővigyázatot mutatnak. A' nélkül, hogy valakit sértenének, soha semmit nem vesztenek természetes méltóságokból. A' nőnem koránt sem olly szép, mint a' férfi nem; az asszonyok kicsinyek, erősek és csontosak, de vonalaikban sok kellem fekszik, 's néha nem lehet tőlök némi szépséget megtagadni; jó fogaik vannak és ifjonta vígak, 's jó kedvűek.

Mindkét nem' öltözete általában állathőrökben áll, melyek úgy készítetnek-ki, hogy a' szőr rajtok marad, 's a' bőrök puhák és hajlékonyok. A' köpeny (Inguba) egy ökörbőr, melly saját módon hosszába vágva vállakat körülfogja, 's minden rendűk' közönséges köntöse. A' vezérek (királykák, Häuptlinge) azonfelül ünnepélyes alkalmaknál leopárd

vagy párduczbőr takarókat viselnek, melyeket rendszeren valamely szolgáljokkal vitetnek magok után. Az inguba egyetlen köntösök a' férfiaknak, és előlről egészen nyíltan áll. Ezen népek a' legkisebb illetlenség' ideáját sem kötik a' teljes meztelenséghez, és az ingubán kívül minden egyéb köntöst puhaságnak tartanak.

Az asszonyok' ruházatja sokkal illedelmesebb; az ingubán kívül, mely a' férfiakétól egy a' nyaktól aláömlő hosszú pelerine nemű köntös által különbözik, ők még egy kio nevű bőrkötényt, és mejjöken egy nagy darab bőrt, Imbakát is viselnek. A' meztelen mely nagyon illetlennek tartatik, kivévén az agg- és gyermekkorban vagy a' szoptatáskor. Idegenek' jelenlétében valami süveg vagy turbán neműt viselnek, mely egy Iputi nevű kék Antilope' bőréből készítetik. Ezen főekesség szabályszerűen felrakott gyöngysorokkal díszlik, melyek közt kék és fejér az uralkodó szín; ezen színek azoknak arczsinókkal, kik ezeket viselik, szép ellenzetet képeznek.

Az asszonyok' köntösviselésekben semmi változtatásnak helye nincs, 's mindenik egész garderobját testén hordozza, és azt lefekvéskor sem teszi-le. Mindazáltal az asszonyi tetteskedés talált eszközöket ezen egyformaság ellen: elefántcsont karkötők, arany és réz percek a' karokra és bokákra, üveg vagy réz fülfüggők, apró csiga vagy gyöngy sorok, melyek néha százötvenre is rámennek, és a' nyak vagy a' turbán körül tekerítetnek, az imbaka és a' kió képezik az asszonyi fényzést. Minden más tekintetben bármely törzsökű asszonyok közt semmi különbség sincs, 's mint majd minden vad népeknél, barmok gyanánt tekintetnek. A' király' feleségétől fogva legalábbvaló jobbágyaéig arra teremtetteknek tartatnak az asszonyok, hogy a' földet szántsák, vessenek, ültessenek, arassanak, kosarakat 's egyéb házieszközöket készítsenek, az ökröknek az élelem és bútörök' hordozásában segítsenek, ha talán a' lakhelyet változtatják, míg a' férfiak hadba mennek, vadásznak és a' barmokról gondoskodnak. Az asszonyok nem is ehetnek együtt a' férfiakkal, hanem csak ezek után, és külön helyen.

A' déli Kafferek' kunyhói az építésmódra nézve sokkal hátrább vannak a' szomszéd népségeikénél; gallyakból és karókból vannak készítve, méhkas' módra boltozva, gyöppel vagy náddal fedve, és belől homokból 's tehénganéból álló vakolattal behányva. Ezen kunyhóknak, melyek 6—15 látnyi áltérőjűek, sem ablakjuk, sem kéményök nincs, 's ritkán oly magasak, hogy bennük egy nagy ember felállhatna. Az éghajlat oly szép, a' légmértéklet oly magas, hogy a' megszülettek keveset gondolnak házaik' kényelmességével, melyet csak éjjel, beteg korokban vagy rossz időben hasz-

nálnak. Hat vagy legfeljebb tizenkét illy kunyhó, egy vagy két közös istállóval, teszen egy falut vagy kraalt, mellynek örökös feje úgy nézetik, mint az egész földnek és rajta legelő barmoknak tulajdonosa. De valójában tekintve, minden családtyának van különös sajátja, melytől csak rendkívüli esetekben foszthatatik-meg.

E' népségek pásztorok a' szónak egész terjedelmében, 's gazdagságok roppant baromcsordákban áll, mellyek' szaporításán éjjel nappal rajta vannak. Juhok, kecskék és lovak csak a' legújabb időkben vitettek-be hozzájuk, 's nem régen még az ökör volt az egyetlen szokásban lévő igavonó barom. Több fiatalabb vezéreik a' lovakra nézve valódi arabokká lettek azon gyöngédségnél fogva, mellyel ezen állatok iránt viseltetnek, 's némellyeknek közülök szép méneseik vannak, mellyeket minden évenként szaporítanak. Fő használatja a' lovaknak a' vadászatban van, melly iránt czek épen olly szenvedelmesek, mint az Arabok.

Noha a' vezéreknél igen sok cselédek vannak, mindazáltal látni néha hogy magok legeltetik nyájait. Azon különböző alakok, mellyekbe ökreik' szarvaikat hajtják, különös, és fantastikus tekintetet adnak ezeknek; e' mellett épen olly tanulékonyokká 's engedőkke tudják azokat tenni, mint a' lovakat. Fő gyönyörjök az ökrökkel versenyzést tartani, 's azon ökör, melly a' díjt elnyeri, édig emeltetik, 's a' sokaság' öröme lármás javalási jelekben mutatja-ki magát.

A' Kafferek fegyverei az assagaie vagy hajító dárda, egy rövid buzgány és a' pais. Az első egy hat hét lábnyi hosszú, 's hegyes vasban végződő könnyű láncsa. Ezt egy kézzel hajtják, és az ügyesség abban áll, hogy annak egy reszkető mozgalmat adjanak, melly annak sebességét öregbíti. Ezen fegyverrel a' Kaffer hetven lépésnyire olly bizonyossággal és erővel találja az embert, vagy egy antilopét, hogy az a' testen keresztül megyen. A' buzgány, egy vastag, görcsös bot' neme az ellenség' leütésére, vagy az assagaie parirozására.

A' pais egy széles ökörbőr oval, két keresztben álló fához szegezve, mellyek fogóul szolgálnak. Szép nézőjüket adnak az ál-csatát, mellyet magok közt tartanak; nagy rivajjal ugrálnak ide 's tova ezen athletai férfiak, egy pillanattig sem nyugodva, hogy elleneik' csapásait kikerülhessék, most levetik magokat a' földre, majd gyorsan felugornak, hogy magok tegyék a' megtámadást.

A' Kafferek szenvedelmes vadászok; nem csak antilopékat vadásznak ők; mellyek erdeiket 's hegyeiket lakják, hanem bialokat, oroszlánokat, szarvorrúkat és elefántokat is, melly utobbiakkal néha több napig harcolnak, a' nélkül hogy őket meggyőzhethék. Az elefántvadászatra több törzsek

állnak-öszve; felkeresik ezen állatokat fektökben, megtűnadják és sok száz assagaikat hajgálnak ellenek, hogy vérvesztés által meggyengítsék, és rajtok erőt vehessenek. Illy alkalommal rendesen elvesztik néhány vadászok éltöket. A' Kaffereknek minden egyéb vadászatjokat a' hajtó vadászathoz hasonlíthatni.

Ezen népségek' kormányja patriarchai. A' vezéri méltóság örökös, a' nélkül azonban hogy az első szülöttségi jus mindenkor követtetnek. A' főnök utódját rendesen legelső feleségének fiai közül választja, ki mindenkor egy más előkelő törzsnek családjából való. A' vezérek theoria szerint ugyan általános uralkodók, de praxisban másként van a' dolog; itt hatalmok nagyon korlátozt; semmi fontos dolgot nem tehetnek a' néptörzs' legelőkelőbb tagjainak tanácsok nélkül, kik Amapagatiknak, az-az, véneknek vagy tanácsosoknak neveztetnek.

A' Kafferek' törvénykönyve hagyományokból áll. Ha pörök származnak, és a' sérült felek' baráti ezeket össze nem békeltethetik, tehát a' vezér' törvényszéke eleibe állíthatnak, ki azonnal öszvehívja a' törzs' közgyűlését. A' gyűléshely a' kraal' közös istállója, vagy igen meleg időben az erdő' árnyéka. A' felek a' gyűléshely bemenetelénél állnak, a' bírák körben ülnek. Asszonyoknak nem szabad oda menni, és csak igen kevés öreg és előkelő birtokosoknak engedtetik szóllás. Ha a' tárgy valami fontosságú, a' legnagyobb figyelem fordítatik reá.

A' szónokok egyik a' másik után állnak-fel a' legnagyobb méltósággal, és sokáig 's igen élénken beszélnek, míg a' kérdés minden oldalról fel nem világosított. Akkor a' vezér, mint a' törvényszék' elnöke, adja véleményét, melyt a' gyűlés vagy elfogad, vagy visszavet. Néha valamelly ügy több napokig tart; azonban ez igen ritka dolog, mivel semmi haszonkereső ügyészek nincsenek, kik a' pörkérdést húznák vonnák. A' felek magok vitatják ügyöket, és előhordják erősségeiket és tanúikat. A' szónokok ritkán szakaszthatnak-félbe, ha bár beszédök gyakran több óráig tart is; mellynél ők valódi ékesszóllást, a' kifejezés' merészségét és nemességét, 's a' mozdulatokban méltóságot és energiát fejtoztetnek-ki.

Gyilkosság, lopás, házasságtörés és általában minden személy-elleni vétkek a' törvényszék által meghatározandó pénzbírsággal büntettetnek, melly egy tehentől fogva a' vétkesnek egész vagyonáig felmehet. Igen súlyos esetekben, vagy ha a' gonoszság valamelly hatalmas vezér ellen követetett-el, a' vádlott néha halálra ítéltetik.

A' Kafferek' vallásáról valami meghatározottat nem mondhatni; nem bálványimádás az, találni nálok egy legfőbb lény' hívését és babonákat, mellyek régi vallások', és egy sokkal

magasb műveltség' maradványinak látszanak. Rendesen csillagok' és mennydörgés' urának nevezik az Istent, ki inkább rettegés' mint szeretet' tárgya. A' jövőendő életről megfogás náluk nagyon ingatag. A' vezérek hasznokat lelik benne, hogy a' népet a' tudatlanságban és babonában megtartsák, azért is mind a' férfi, mind nőnemű varázslók nagy tiszteletben tartatnak; azt állítják ezek, hogy kényők szerint esőt és napfényt csinálhatnak. Ha jövőendöléseik történetből beteljesednek, az által nevekedik hitelök; ha be nem telnek, tehát ez úgy néztek mint a' nép' vétsége Isten ellen, kinek haragja felfingereltetett, melyet csak áldozat által engesztelhetni-meg. Ez az áldozat valamelly állatban áll, melynek húsát a' varázsló és czimborái azonnal megeszik.

Ha valamelly Kaffer megbetegszik, és az orvosnőtől (mert e' népeknél az asszonyok úzik a' gyógyvizet) rendelt szerek használni nem akarnak, tehát a' patiens megboszorkányozott-nak mondatik. Illykor valamelly személyt, kitől menekedni, szeretnének, vádolnak mint boszorkánymestert, 's nem nyugszanak, míg azt éltétől meg nem fosztották, 's birtokának fele a' betegé lesz.

A' körülmetélés szokásban van, a' nélkül hogy az Islam-nak valamelly nyoma taláztatnék náluk. Ezen czeremoniát ők nem vallásos cselekedet, hanem olly formalitás gyanánt tekintik, melly által a' felserdült ifjú férfiu méltóságra emelkedik. Ezen ünnepélyességnél az ifjak fejérre bemázoltatnak, pálmalevél-köntösbe öltöztetnek, és három hónapig a' többiektől elkülönöztetnek, azután pedig nagy pompával a' közgyűlésbe bécsoztatnak, mellyben a' férfiak és harcosok közt helyet foglalnak. Hasonló czeremoniát követnek-el az ifjú felserdült leányokkal is.

Soknőjűség a' Kaffereknél gyakor dolog, de csak a' gazdagoknál, kik sok nyájakkal bírnak. A' leány megvásároltatik az atyától, és egy vagy néhány darab szarvasmarhával fizettetik. Ha az asszony a' házasságban hűtlenség' vétkebe esik, tehát nyilvánosan áruba bocsátathatik, 's ha vevő nem akad, megöletetik. De általában véve az asszony hiv ésszűz.

A' Kafferek nem közönséges értelmet árulnak-el; vendégszeretők és mértékletesek, de nagy hajlandóságot látni benne a' fősvénysegre. Nyelvök gazdag, szelid és zengetes; a' legfőbb lény kifejezésére hat különböző szavok van. A' Hottentotákat sok dolgokban felülmúlván, nem bírnak azoknak muzsika iránti szeretőkkel. Népdaik, ámbár nincsenek természeti és poétai érzés nélkül olly egyforma hanglejtés szerint énekelletnek, hogy alig venni észre köztök két vagy három nótát.

E' népnek szembetűnő irtózása van az emberi holt testtől. Ha valaki hozzátartozóik közzül olly beteg, hogy fel-

gyógyulását többé nem reménylhetni, egy lyukat ásnak némi távolságra a' falutól, melybe a' patientt leteszik, nem aggodva azon, éhel hal-e meg, vagy a' hyénáktól tépetik-szét. Ha a' családnak valamely tagja véletlenül kunyhójában hal-meg, az egész kraal örökre elhagyatik. Csupán a' vezéreknél tesznek kifogást a' szabálytól; ezeket békével hagyják meghalni, és eltemetik azon cserényben, melyben a' marhák az éjjel töltik. Ha harczban esnek-el, kőhalommal fedetnek-bé. Hihetőleg ez az eredetök a' Celták és Teutonok' tumulusainak is, melyek még ma is oly bőven találhatnók Európában.

A' Buschmanok' karakteréről és erkölceiről ezeket közli Kay úr: —

Alig végződék-el az istenitisztelet, midőn több Buschmanokat látánk közelíteni. Tekintetök szennyes, izetlen köntösök világosan bizonyítá, hogy az erdő mély rejtekiből, vagy helyesebben, az ő ocsmány barlangjaikból jöttek-elő. Ezen trogloditák' erkölcsi és polgári állapotja valóban szánnásra méltó. Nem lehet gondolkozni nyomorú lételökről, nem lehet látni halvány, barázdált arczaikat, egy kimondhatatlan szorongás' érzete nélkül. Több nemzedékektől fogva, hegyről hegyre űzve mint vad állatok, általadják magokat a' kétségbeesésnek. Szüntelen készek megtámadni mindent, mivel egész világ bántja őket, rémületév lettek a' gyarmatosoknak, kiknek lakjaikat igen is gyakran megtámadják és kifosztják. Emberi tulajdonoktól egészen elidegenülve, kényszerítették a' leg félrelévőbb pusztákban, a' legmélyebb lyukakban, vagy a' legmeredekebb hegytetőken menedéket keresni. Görbe botokkal és megmégelt hajítódárdákkal fegyverkezve vigyáznak ott sas szemekkel, 's nem annyira rettegés, mint a' gyanú' tekintetével, ön bátorságokra, szüntelen készen állva, gonoszul bánni mindennel, ki eléggé merész volna sáncaikhoz közelíteni.

Berghaus *Annalen der Erd-, Völker- und Staatenkunde.* (Aug. und Sept. 1836.) után A. B. S.

S Z É P L I T E R A T U R A.

Faust. Ein Gedicht VON NICOLAUS LENAU. Stuttgart und Tübingen, *Cotta'sche* Buchhandlung. 1836. S. 197 kl. 8. Ára 2 for. p. p.

A' név, melyet e' költemény homlokán visel egy költőnek világot átfogó 's világsudálta költését jeleli, ki a' Némethonnak fő kevélysége. Mi, kik Göthe' Faustját — értjük ama roppant töredéket, melyet a' valódi egész Faustnak, mint szinte az emberiség' töredékének tartunk, 's mely most első résznek neveztetik, — maga nemében mind eddig utól nem értnék valjuk, de egyszersmind olly nézettel vagyunk, hogy minden költést önmagából kell megítélni, kívánjuk az olvasót olly karba tenni, hogy maga ítélhesse-el, vallyon Lenau' Faustja tarthat é számot arra, hogy Göthéé mellett díszhelyet foglalhasson. Mindkét költő a' már mythószilag ismeretes és meghatározott Faustban alkalmas eszközt talált, világnézetét élettéljes ábrázolatba alakítani. De mint meghatározott historiai személy bizonyos alapvonásokat hozott Faust magával, melyek nélkül ő épen nem lenne Faust, és ezek mindkét Fausttal közök, 's minden Faustokkal közöknek kell lenniük. Belső alapvonás a' szellemi kevélység, mely semmi korlátokat nem tűrhet, bár mely neműek legyenek is azok, és azokon keresztül tör; külső alapvonás, hogy Faust az ördöggel kötést tesz, mely szerint ez neki a' legfőbb lénytől engedtetett hatalmával a' természeti erőknön szolgálni tartozik e' világon, amaz pedig neki esik (jut) a' másikon. — Ez a' kevélység azonban egészen különböző irányokat vehet. Göthe' Faustja az üres theoriákban, a' tudásban kielégítenének 's kimerültnek érzi magát, és az élelés' gyakorlati útjára fordul, melyet *jelen szeszélye szerint* korán sem az öröm' forrása gyanánt fog-fel, de a' melyet telhetetlenül legfőbb teljében birni akar, 's azért köt szövetséget a' gonosz szellemmel, ki neki éledeletpályáján kellemes és alkalmas társul ajánlkozik, 's mihelyt már ő *megeléglést* talál az érzéki éledeletheben, a' kötés az ördög' részéről teljesítve van, és ő annak birodalmába esik. — A' Lenau' Faustja telhetetlenebb; ő nem csak a' Mindent magába felvenni, ő a' Minden — ő Isten akar lenni. Nem az érzékbódulatnak szentelni magát az ő célja, ő bódulatot általjában nem akar: ő önlényének és a' Minden lényiségének legfőbb ismeretére, még pedig *megfogható* is-

meretére akar által vergődni. Nem akarunk a' költővel Spinoza — Hegeli metaphysicája felett pörölni; miként jutott azonban ezen irányhoz, az a' philosophiának legújabb álláspontjából szintúgy kimagyarázható, mint az, miként jutott Göthe a' maga időkorában az epikurusihoz. De itt nem Göthe, hanem Lenau' Faustjával van dolgunk, 's csupán erről akarunk szólni.

Faust a' fürkésző bölcsek legfőbb 's legmerészebb kérdéseit fogta-fel: Honnan van e' világ? honnan én? több e' a' világ mint tünet, mint csupa phantasmagoria (istenálmom), és mi annak lénye? — 'S mi vagyok én e' tünetvilágban eszmélő lényemnél 's mi legbelsőbb lényemnél fogva? — mi az élet? — Az emberi szellemnek e' legfőbb talányait feloldani szenvedélyes, mindent elnyelő ösztöne az ő kevély szellemének; és e' feloldást ő magában a' tünet-világban keresi. Mint-hogy már ez neki csak létet, de a' lét' alapját és végső rendeltetését nem mutatja, a' kijelentés pedig az ő fogalmilag szemlélődő szellemét ki nem elégíti, mert ő *hinni* semmit sem akar, ő azt tisztán (világosan) *meg* akarja *fogni*, tehát megsemmülve érzi magát önmagában, és még is a' kevélység sarkalja őtet, hogy ön lényiségét e' boldogtalan meghasonlásban megmentse. Eddig nyomoztában a' világteremtő 's világfentartó szellem' útát követé, 's ez őtet célhoz nem vezeté. Hátha többé nem követné őtet, hanem önállólag lépne ellenébe, és ekként kényszeríté azt, magát neki kijelenteni 's lényét tudtára adni, mit a' kegyes (jámbor) iparnak megadni nem akar? — Erre az erkölcsi rendnek szántszándékos megtámadása kívántatik, mert más út előtte nyitva nincs, 's illy megtámadás csak a' bűn' útján lehetséges, de a' mellynek a' kevély szellemre nézve nem célnak, hanem csak fensőbb célra vivő eszköznek kell lennie, mellyel ő csak játszani akar. De a' tünet-világ' erkölcsi rendjének szándéklott megtámadása, háború a' kegyes természet ellen; a' helyett hogy az ő vele, ismerősebbé lenne, szükségképen folyvást idegenebbé válik ő előtte, 's az emberszemély, melly azt elveszti, elveszti minden tartózkodási pontját: „*magányos és elhagyatott*“ lesz, 's a' természet az ő megtámadása' következtében folyvást fenyegetőbben lép neki ellenébe; kijelenti neki a' maga lényét: az erkölcsi rend ez, mellyet ő elvetemülve megsértett, 's ez az ő lénye is, mellyet ő maga megsemmített.

Az emberi szellemnek e' megsemmítő harcát önmagával fogja már fel a' költő, nem a' szemlélődésben, mint a' philosoph és a' tudomány, hanem az abból származó *lélekállapotokban*, mellyekre oszlik-fel végre minden poesis, és szemlélteti azt velünk huszonhárom képekben, mint annak ugyan annyi motszanatiban (Momenten), és így belső drámai haladással, de nem mint drámát, mert ehez egy külső érzéki cél

kivántatik, melyet kívíni kell, ahozképest az ő költésének belső szükségességgel drámai-epószinak kelle lennie. — Prologus gyanánt egy allegoria áll elől, mely velünk Faust tévedését és sorsát szemlélteti, 's mely az egész költeményre nézve nagy jelentésű, *Der Schmetterling* cím alatt. — Az első kép: *Der Morgengang* címmel, egy magas hegyen szemlélteti velünk a' türelmetlen heves nyomozkodót, a' lelketlen természetben, miként rontja 's szórja szét annak műveit, melyek lényökről semmit sem akarnak ő vele tudatni, 's miként löki-vissza a' kegyes hitet, mely ő hozzá a' mélységből vallásos énekekben felzengedez, és ezen serkentések elől futva, folyvást feljebb hág a' hegyen, melynek csúcsa tiszta napfényben ragyog, lábai alatt pedig sötét vészfelhők borongnak. A' második képen: *Der Besuch*, a' fáradhatatlan szenvedélyes nyomozót az éjjeli órában famulusával Wagnerrel az anatómiában leljük egy friss halottnál, hol az épen elröpült élet'nyomát lesegeti. Itt belép egy utazó scholasta, ki orvosnak is adja-ki magát, 's gúnyolja őtet, hogy holt testen akarja az életet kinyomozni, 's javasolja, hogy a' lelketlen természet helyett közvetlenül az életet vegye-elő, 's így az ös-kényúrtól, ki magát töle ravaszul rejtegeti, titkát zsarolja-ki. Ezen ellenfölt — úgymond — csak közvetlen megtámadás által lehet kényszeríteni, hogy rejtekeiből előbivjék. Mephistopheles (az utazó scholasta) eltűnik; de vetéséhez jól elkészült földet talált. — A' szenvedély nem hagyja Faustnak eszrevenni a' szörnvyű ironiát, mely e' tanácsban fekszik. Merészen daczolva fellépni, hizelkedik az ő kevélységének, 's a' harmadik képen: *Die Verschreibung*, látjuk őtet, miként adja-ált magát a' sophisticus tanácslónak azon feltét alatt, hogy az őtet az életen által a' maga és a' világ' lényének áhi-tott ismeretére vezesse. Ez megígéri azt, és a' mellett az emberi szív' legfensőbb éledeletét a' földi életben, melyet még ő épen nem ismer. A' kép, melyet itt Mephistopheles az emberiségről ördögi gúny vonatokkal előrajzol, olly utálatra méltó, hogy Faustnak semmi tartalékot nem tehet, hogy kedvélj menetében azon keresztül ne gázoljon; mindazáltal csudálatosnak látszik előttünk, hogy Faust' kevélysége, ki szinte úgy az emberiséghez tartozik, az által fel nem ingereltetett. — De ha e' jelenet a' kedvéljre visszásan hatott, mi engesztelőleg lép előnkbe a' negyedik kép: *Der Jugendfreund*, hol a' Faust' egyetemi barátjában, a' regényben is előforduló Gróf Isenburchban, az emberiség a' maga tiszta nemességében tünik-fel, 's mely mélyen behatónak kell annak lenni a' Faust' lelki életébe, mikor az ifjúkori barát neki mint szeretet' adóját, a' legtisztább életboldogságot ajánlja: egy szerető feleséget és egy gondtalan, élvteljes, önálló helyzetet, 's ezt egész forróságával egy szerető szívnek, mely barátját

nem akarja elveszettnek hinni. Itt megboszúlva látjuk az emberiséget rágalmozóján, de megboszúlva azon is, ki attól ehhez pártolt. Faust érzi a' boldogságot, melyet örökre elvesztett, 's melly előtt kétségbe esve futnia kell. — De az ördög mindentől tud hasznot húzni, 's az ötödik képben: *Der Teufel*, egy magány-beszélgetését halljuk a' futó Faustot követő Mephistónak:

Am Menschen ist's mir ein beliebter Zug,
Dass, wenn's Geschick ihm eine Wunde schlug,
Wenn ein Verdross die Seele ihm erweicht,
Der Sinnenreiz viel freier ihn beschleicht;
Als wären alsdann seine Tugendwächter
— Die doch am Ende nur gedung'ne Fechter —
Von Schmerz berauscht, verschlafen an der Pforte.

Ez a' pszichologiai igazság szolgál kulcs gyanánt a' hatodik képhez: *Der Tanz* — egy falusi korcsmában, hol egy menyekző innepeltetik. — Az élet' csendes boldogsága egy szerető feleség' karjai közt, melyet ifjúkori barátja olly bájosan ajánlott, örökre oda van ő reá nézve; de lemondjon-e azért minden eldeletről is, melyet az asszony adhat? — A' menyasszony, a' zajgó öröm' bódulatába merülve a' felhevítő tánczban, erőt vesz phantasiáján, a' völegény' helyébe képzelet magát, 's ég annak helyét elfoglalni érzéki mámorban. Mephistopheles, kinek itt kedvező alkalom ajánlkozik emberboldogságot szétlúzni, 's egyszersmind Faustot maga útján vezetni, megkapja a' hegedűt, 's mikor az ördög muzsikál a' tánczhoz, könnyű gondolni, minő képeket fognak az ő melodiái a' phantasia elébe varázsolni; bizony nem ártatlan kéj' képeit, hanem a' legbujábbakat, mint a' millyeket itt a' költő, talán igen is erős lángoló színekkel dithyrambokban előttünk tánczoltat. Mindenek a' korcsmában a' kéj' legörjögösebb bódulatába vannak álttelve, 's Faust elragadja magával zajos tánczban a' menyasszonyt, 's a' szerencsétlen megbukik, mint kétségbeeső áldozatja az érzéki mámornak. Elmellőzzük az ördögi igazság' mulattató hatását, melyet a' hetedik képben: *Das arme Pfafflein*, Mephistopheles, mint Faust' pudlaja, egy bujalkodó papon végrehajt, és áltmegyünk a' nyolczadik képre: *Die Lection*, hol Faustot egy ellenes sphaerában leljük, mert ő minden életkörüket meg akar ismerni. Mint utazó scholasták egy királyi udvarhoz mentek; az első Minister és kegyencz megismeri érdemöket, és Faustra egy költemény' készítését bizza, Mephis-

tophelesnél pedig alapos oktatást akar venni a' kormányzás' mesterségében. Minő oktatásokat fog ez a' tanulni vágyóval közleni, könnyű képzelní, 's azt sem tagadhatni, hogy azok practicusak, mert a' mit Mephistopheles a' 16. század' kezdetén, mint a' kormány mesterség' tökéletesítése ideáját ad-elő, p.o. titkos rendőrséget, censurát a' gondolat' elnyomására, azolta itt 's ott praxisba általment. Azonban a' Minister minden tanulékonyága mellett, Mephistophelesnek igen lágy és embéri, azért is ő és Faust egy gonosz, mindazáltal nem egészen érdemletlen tréfát űznek vele a' kilenczedik képben: *Das Lied*. — Vidám, de a' contrast által felettebb tragicai a' tizedik kép: *Die Schmiede*. Faust egy tavasznapon magányosan lovagolván, alkonyatkor egy kovácsműhelyhez ér; lova egy patkót elvesztett, 's ő belép a' kovácslakba. Itt az egyszerű boldogságnak egy igen kellemes képe tűnik elébe: egy dolgos, istenfelő, emberszerető, derék polgár, egy bájós hölgy' 's annak karjain egy kedves gyermek' birtokában. E' jó emberek, kik előtt ő gazdag lovagi öltözetben jelenik-meg, 's kik az ő ábrázatjában' született jóságot 's búskomolyságot vesznek észre, mellytől meghatva érzik magokat, szíves vendégszeretettel ösztönzik őtet, hogy magát és fáradt lovát pihentesse-meg, 's osztozzék velek abban, mit konyhájok 's pinczéjek nyújthat. — A' characteristica ezen scenában általában remek: a' jó kovács' büszkesége, az asszony' szíves naivsága egyszerű ártatlanságban, Faust' született nyájassága, noha már némi ördögi vegyülettel, mind ez a' legnagyobb természetességgel és szemléletiséggel lép előnkbe. — De Mephistopheles Fausthoz lép, 's gyönyörködését a' szép gazd-asszonyban búja kívánattá ingerli, mellyet még eddig ennek ártatlansága féken tartott. Már forr Faust' vére, midőn egy elepedt asszony, egy sorvadt, eléhezett gyermekkel belép, 's éji szállást kér. Itt kedvező alkalom ajánlkozik Mephistophelesnek, hogy a' kötés' egy részét a' maga módja szerint Faust' iránt teljesítse, és neki az életigazság' egy részét megmutassa. Ezen nyomorú asszonyi alakban ama korcsmai megöklöklött ártatlanságot, 's a' kisorvadt gyermekben azon érzéki mámor' boldogtalan gyümölcsét ismerteti-meg vele, és ismétli neki azon lelkesült szavakat, mellyekkel akkor Hanka' dús kecsseit magasztalá, 's figyelmezteti mindenik bajnak, melly akkor őt elragadá, elváltozására. — Mit a' jelen nyújt, látszat, csalódás; csak a' jövődő mutatja azt valódiságában: mi most bennünket boldogít, következményében: borzadással tölthet-bé. — Faust' mélyen érzi ezen igazságot; elfordult arczczal nyújtja erszényét a' szerencsétlenségétlennek; de ez is megismerte őtet, ő nem begyes volt, lábaihoz veti a' pénzt, 's elégtételt kér magának és gyermekének, kétségbe esve sikoltja, hogy őtet oltárhoz vigye. Borzadással tele ugrik Faust'

lovára, 's elvágat a' setét éjjben, 's nevét kiáltozva követi őtet a' kétségbe esett Hanka. — Faust' egy erdőbe menekszik, hol a' tizenegyedik kép: *Der nächtliche Zug*, mint legmélyebb szánás' tárgyát, mint legkeserűbb megbánás' és kétségbeesés' martalékát, mutatja őtet. — Szinte még rémítőbbé válik Faust előtt a' kovácslakbani scena által hirdetett rémítő igazság a' tizenkettedik képből: *Der See*, melly egy apáczaklastrom' falait öblöngeti, 's mellybe Mephistopheles lebukik, és egy gyermek' csepegő tetemeit hozza-fel, egy Faust által elcsábított apácza' gyümölcsét. Nem oktalanság-e ez Mephistophelestől? nem fordíthatná-e ez el Faustot ő tőle, 's nem ronthatná-e így el ő maga pajkosan a' maga-játékát? Épen nem. Faust' nem lehet-el többé ő nála nélkül, mert hol találjon kimenetelt? A' dolog csak attól függ, hogy rendíthetetlen tekintettel viselhesse-el iszonyú tetteinek rettenetes következéseit, 's ehhez akarja őtet Mephistopheles szoktatni. El akarja ő Faustot veszteni és általa sok emberboldogságot is, 's hogy ez neki elsül, és pedig épen a' Faustban lévő emberiség, szinte mondani lehetne a' nemesb emberi természetben lévő szent lény által, melly Faustban gerjedez, legjobban elsül, mutatja a' tizenharmadik és tizennegyedik kép: *Maria és der Maler*. A' legfőbb szépséggel 's asszonyi szeretetre méltósággal teljes királyleány magára vonja Faust' kíváncsi tekintetét. Miként közelítsen ahhoz, magányosan, háborítatlanul? — Mint festőnek, meg van az neki engedve a' tengermelletti királyi villában, hol neki annak ifjú keeseit fen kell hagynia a' vásznon atyja' számára, kitől az, egy ifjú herczeghez mátkásítva, nem sokára elváland. Meg kell magunktól tagadnunk Mária' bajos képének közlését, melly művészi kéztől színekben kivíve, egy leanne az asszonyi szépség' legbájosabb rajzai között a' legkedvezőbb alljzattal 's a' legmágusibb világítással:

Ein schönes Bild! die Reize ohne Namen
 Umschliesst des Fensters luft'ger Bogenrahmen;
 Das wilde Meer, die Wetterwolken tragen
 Die Lichtgestalt als dunkler Hintergrund. —

Nem ismerünk a' poesis' egész megyéjében jobban elszült rajzot olly kevés vonatokban, 's melly ünneplése az asszonyszépségnek, midőn a' költő a' kép' berekesztésénél így szolt:

O Frauenschönheit! Vieles ist zu preisen
 An dir, in ewig unerschöpften Weisen;

Das ist dein Schönstes: dass in deiner Nähe
 Auch wilde Sünderherzen milder schlagen,
 Dass ein Gefühl sie fasst mit dunklem Wehe
 Aus ihrer Unschuld längst verlorenen Tagen. 'sat.

Hogy illy megszentelő érzet Faustban Mephistophelesnek öröme nem lehet, természetes dolog: neki 'e' varázslatot fel kell oldania, 's a' mellett emberboldogságot feldűlnia minél magasbat, minél tisztábbat, annál jobb. A' tizennegyedik képben: *Die Warnung*, hozzá megy az erdőben a' gondtalan hercegi völgyéhez, 's szemtelen ördögi gúnyal fedi-fel neki a' veszélyt, mellyben függ. A' tizenötödik képben: *Der Mord*, a' rajz be van végezve, a' szép eredeti kép él minden vonatban; Faustnak meg kell attól válnia. Ekkor az indulat megkapja egész hatalmával, 's reménytelen kétségbeesésében merészlí a' királyleánynak szerelmét megvallani. Mária megkapva érzi magát az ő iszonyú fájdalmától, de egyszersmind borzalmasan illetve; Faust' lábaihoz omlik; ekkor berohan a' herceg; kevélység 's féltékenység vad lángokban lobban-fel, a' legkeserűbb 's megvetőbb sértések ömlenek szájából, Faust' kevélysége halálosan sebhelve érzi magát, ki rántja kardját, és a' szörnyű csapás örökre bezárja a' sértegető száját. Faust' irtózva néz a' meggyilkoltra, Mária ájultan roskad-le, 's Mephistopheles diadallal áll Faust' megett, gúnyolva őtet, hogy hiszen ő azt állitá, hogy nem asszonyszerelem, hanem valószeretet az ő legfőbb célja. Faust' Máriába tapad; Mephistopheles szökést sürget. Faust legalább a' rajzot meg akarja tartani, de Mephistopheles ezt nem tartja tanácsosnak, elragadja azt tőle és kiveti az ablakon a' zajgó tengerbe, 's áltör Fausttal az arcában látszó pokol' villámitól megmeredt drabantokon. — Ezen tragicus étellel teljes mélyen megrázó scena után látatja velünk a' tizenhatodik kép: *Der Abendgang*, a' nem nyers, hanem igen kiképzett gyilkosnak lélekállapotját, kinek az egész természet, az élet, keserűen hányja-fel az élet ellen elkövetett vétkeit. Mephistopheles' sophismái, hogy ölni tisztán és csupán emberi dolog, 's hogy tulajdonképen minden ember öl, az ő kétségbe esését el nem űzheti. Csak egy fonszál kapcsolja még őtet a' földhez: anyja' sirja, mellynél találjuk őtet a' tizenhetedik képben: *Der Abschied*; de itt véghez megy a' virító természetből végtelen elzakadás; a' közbenjáró' keresztje az anyja' sirján bús panaszhangokban csendül-meg, mellyek elúzik őtet. A' föld eltaszítja őtet; talán az örökké mozgó vad elem megadja neki, mit ez megtagadott. De nem is akar a' földtől semmit magával vinni, azért nem fogadja-el a' tizennyolczodik képben: *Die Reise*, azon

varázshajót, melyet neki Mephistopheles az érzékkéj' legnagyobb raffinement-jával alkotott 's melyet semmi veszély nem érhet. Vész után áhitozik. Ettől nem tart Mephistopheles Faustra nézve, de igen a' csendes tengertől; 's ez bebizonyúl a' tizenkilencedik képen: *Der Traum*. A' tenger csendes — és időt enged Faustnak a' legboldogtalanabb emlékekre, melyek lelkét gyötrik. — Ekként természetes dolog, hogy egy szorongó álom a' multnak fő momentjeit fenyegetve hozza eleibe. Azt álmodja, hogy egy hullámoktól ölelt virító sziget partján áll; ekkor egy csónak hajt-el kelettől nyugotnak egy asszonnyal és egy virító aranyfürtű gyermekkel; az ő anyja ez, és a' gyermek az ő ifjúi képe. Az anya a' gyermek' fűrtös fejére teszi kezét, 's tekintete ezt mondja Faustnak: „ilyen valál te egykor!“ — Erre vész tánad, 's más csónakot hajt egy rémült halvány szüzzel 's egy merevény véres halottal, a' szűz szomorúan tekintti őt 's némán panaszoja: „ezt te öled-meg!“ — Maria! kiáltja Faust, 's még álmosan a' hajófedélre rohan. Itt a' friss tengeri lég egészen felebreszti; Mephistopheles félbeszakasztja a' csendes holdfényes tengerbe bámultát; ő pedig álma' erejét szégyenlve, kevélyen vívja-le a' felgerjesztett lány érzelmét. A' huszonegyedik képen: *Der Sturm*, elemében van Faust. Kevélysége minden érzelmen felülemeli, kivéve a' rendíthetetlen bátorságot, mellyel minden veszélynek daczol, 's a' halvány, imadkozó kapitány' remegése felháborítja őt, mint emberszellemezhez illetlen dolog, annyira hogy azt kiveti a' hajóból. A' hajó megreped 's Mephistopheles és Faust a' szikla-csúcsokra merekednek a' dühöngő hullámok elől. — De itt a' legkeményebb sértés várja kevélységét, melly őtet mintegy megsemmisíti önmaga előtt. A' huszonkettedik kép: *Görg* címzettel, egy matróztársaságot terjeszt előnkbe a' hajótörés után, mellyben az érzékiség legdurvább mánora, a' kiállott szorongattatásnak és töredelmességeknek minden nyomait eltörli. Ezen hűmorról rajzolt vad nép közt a' legszorosb következetességben lép Faust' elébe a' legtisztább materialismus *Görg* matrózban, ki minden társai előtt nagy becsületben áll, és minden okoskodás nélkül azon belső önállóságra jutott, mellyre ő magas műveltségében hujába törekszik, 's melly őtet annál inkább sérti, és kétségbeesésre viszi, mivel magát arra képtelennek érzi. — Ez őtet magányba üzi, hogy még egyszer az élettapasztalás által élelített tekintetét önnön belső lényére fordítsa, hogy azt keresztül láthassa. — Itt meglepi a' magány' és elhagyatottság' érzete. — De ilyennek látszik neki minden a' mindenségben: mindenik magában, semmi sem a' másokban és az egészben. Az ismeret, melly után egykor epedett, nem elég neki többé, csak töredék az. A' mindenségben szeretne mindent kormányzó lenni, és abban elenyészni; szeretné feledni, hogy

teremtény. — De honnan e' kevélység, melly ötet elfoglalta, holott a' teremtményhez csak alázat illik? — Kisérendi-e a' függelem' érzete a' szellemet, ki Isten óhajta lenni, a' túlvilágra is? Inkább megsemmülés, mint ez? De lényeg-e ez a' figyelem? — Nem, ez és minden, mi ezt feltétezi: világ, élet, szenyv és öröm, erény és véték, sőt az ő ördög-geli egybeköttetése, és ez maga is, csak ábránd, álom, melyből a' magas szellem, ki érzi hogy ő lényiség még pedig egyetlen lényiség a' mindenben, 's közvetlenül Istenhez tartozik, kivel örökké egybe vala és egybe lesz kötve, felébred. Minek még tovább álmodni? — a' halál is álom, 's ezzel — mejjébe álmodja a' kést. — Igy találja ötet Mephistopheles, 's ez az alávaló elvetése az életnek azon vétkes ábrándban, hogy magát Istennel egyesítse, a' legfőbb mértékű elpártolása egy teremtetett lénynek:

Du warst von der Versöhnung nie so weit,
Als da du wolltest mit der überheissen
Verzweiflungsglut vertilgen allen Streit,
Dich, Welt und Gott in Eins zusammenschmeissen.
Da bist du in die Arme mir gesprungen,
Nun hab' ich dich und halte dich umschlungen!

Ez gyenge rajzokban ezen költésnek egyszerű és még is oly gazdag compositiója, mellyhez hasonlót a' tizenkilencedik századi német irodalom nem mutathat. — 'S nem kevésbé kijeleli az magát a' kivitelben, mellyben minden egyes résznek saját színzete van, és még is minden, a' legnagyobb különféleség mellett is egy meghatározott characterű egészzé olvad össze. — A' rajzolatok' szépsége és elevensége, valamint a' költő' hatalma az új képekkel teljes költői kifejezésen, mindenütt kitünő. Melly képet nyújtanak p. o. nekünk 162—163 l. a' pásztor' lovai, mellyek Mephistophelesnek az *ideák'* metaphorájává lesznek, 's mellyekre ő hirtelen felül, hogy a' világon-ált egy lovaglást tegyen. Érintetlen kell hagyunk némmel finom pszichologiai vonást; de egy igazán erkölcsire figyelmeztetjük az olvasót: a' valódi belső értatlanságot, a' kovácsnőt és Máriát — nem adja Lenau martaléknál az ördögnek. Szerencsésen és igazi művészséggel tudja használni költőnk az ellenzeteket, egy szóval itt valódi költői lehellet ömlik, 's a' legteljesb meggyőződéssel szerencsét kívánhatni a' német irodalmának ezen nyereséghez, annyal inkább, mivel a' még csak harminczötévű költőnek e' teremtménye jövendőre a' legszebb reményekre jogosít. — Nyomatás és papíros méltó a' művhez.

Allgem. Liter. Zeit. (Nro 116—118 1837.) után A. B. S.

FÜVÉSZTUDOMÁNY.

1. *Flore française destinée aux herborisations, ou description des plantes croissant naturellement en France, ou cultivées pour l'usage de l'homme et des animaux, avec l'analyse des genres et leur tableau d'après le système de Linné.* Ornée de planches représentant les caractères de 550 espèces critiques; par A. MUTEL, Capitaine etc. Paris et Strasbourg. Első Rész. 1834. XII 440 l. 12. Némelly criticus növények' könyomatú rajzával. Első hasáb. T. I—XIX Ára 4 for. 19 kr. p. p.

2. *Kryptogamenflora des Herzogthums Nassau, und der obern, so wie untern Rheingegenden von Speier bis Cöln.* Von C. F. F. GENTH. Első osztály. Mainz. 1836. XII. 439 l. kis 8. Ára 2 for. p. p.

1. A' Németek után a' Francziák is adják hazájok' virányát, zsebkönyv alakban, fontosan könnyítendő a' fűvészi utazásokat. Mutel úr katona letére is, elfoglaltatván a' fűvészet' bájától, itt nyújtja Fűvészkönyvét, mint látszik, a' Reichenbach' Flora excursoria-ját követő a' formában, textelrendelésben és nyomtatási jegyekben; egyébiránt elrendelésre, rendszerre és egyes fajok' előadására nézve saját úton ment. Itt a' természeti rendszer de Candolle szerint van követve, 's ezen első rész czeke foglalja magában: *Renonculacées, Berberidées, Papaveracées, Corydalées, Crucifères, Capparidées, Cistées, Violacées, Resedacées, Droseracées, Frankeniacees, Caryophyllées, Linées, Hypéricées, Hesperidées, Tiliacées, Malvacées, Acerinées, Hippocastanées, Meliacées, Ampelopidées, Geraniacées, Balsaminées, Oxalidées, Zygophyllées, Rutacées, Coriariées, Celastrinées, Rhamnées, Terebinthacées, Légumineuses, Rosacées, Granatées, Myrtacées, Cucurbitacées, Onagraines, Haloragées, Cera-tophyllées, Lythariées, Tarmariscinées, Portulacées, Paronychiées, Crassulacées. Cactées, Ficoidées, Grossulariées, és Saxifragées.* — Az egyes családok' előadásakor az osztályok' és családok' rövid helyegzete, valamint egyes fajoké is, mind franczia nyelven adatik. A' szár' magassága is tekintelbe van véve, de nem mindig a' gyökerek' minősége. Kimerítőleg idéztetnek a' legjobb füstvények. Szorosan szem előtt tartatnak a' növények' változásai, virágkoruk, tartósságuk és lakhelyök is. Különösen érdekes növények hordatnak elő Cor-

sicából, valamint észrevételek a' történetesen Afrikából került növényekre. A' mellékelt képek Reichenbach' Ich-nographiája' párjai; holott ohajtandóbb vala, főkép a' Corsicából's Franczhon' kevésbé ismert tájairól került növényekre nézve, a' természet' utánozása. Egyébiránt tagadhatlan, hogy Szerző inkább idegen tekintetekre, mint saját tapasztalati kincseire támaszkodik. — E' dicsérendő mű minden esetre nagyon elősegélendi Franciaországban a' fűvészetet, bár Szerző a' bő leírások helyett, az illy könyvben egyedül elégséges különböztető jegyeket hordta volna fel; hogy így a' könyv' nagysága se igen növekednék.

2. A' Rejnuömiek' (cryptogamistae) egyes tartományi viránya' úgy fáradságos, mint kevésbé jutalmazó kidolgozását is immár megkezdtek a' német növénytudósok. Úgy hogy nemcsak olly műveket mutathat fel, mint Wallroth' Flora germanica-jának folytatása Bluff és Fingerhuth-tól, melly Németország' rejnuömieit adja elő; hanem egyiratokat is, melyek a' növényország' ezen második felének egyes osztályait kirekesztőleg választák tartalmokul. Ez nem csak azt bizonyítja, hogy az ezelőtt olly igen elhagyott rejnő (cryptogamia) nálak nagyobb becsülésre és köz részvétre emelkedik; hanem általában annak is jele, hogy inkább inkább terjed az alaposabb, mélyebben ható fűvészi vizsgálgódás, melly nélkül e' rejtett nömű, virágtalan növényeket ismerni nem lehetne. Szerző' fáradaimai köszönetet érdemelnek, mert e' tekintetben a' kezdőnek nagy könnyebbséget nyujtanak, és mert Németország' egyik legérdekesh, 's e' tekintetben a' tudományok' mostani állásához képest nem eléggé megvizsgált tartományát vevé figyelme' teréül. Csakhogy itt sem titkolhatni el a' sajnálkozást a' miatt, hogy a' mű sok tudós bővitményekkel öregbítetik, mellyeknek illy zsebkönyv nemű, csak a' legfontosbat, a' bélyegzőt magába foglalandó könyvből elhagyatniok kellett volna. Egyébiránt a' növények természeti családok szerint adatnak elő, német textussal. A' mi különös, Szerző a' *rend* nevet a' helyett veszi, mit más természettudósok *családnak* neveznek 's megfordítva. A' májmohokat Hübner szerint rendeli el. A' lombmohok jól kidolgozva; de a' bőrmohok' kidolgozását nem jól végzettnek kell mondani, mint-hogy ezen érdekes mezőn tett újabb vizsgálatok a' kidolgozásnál nyilván sokkal kevésbé használtattak, hogysem a' könyv' ezen része a' tudományok' mostani fokának teljesen megfelelné.

Ergänzungsbl. zur Allg. Lit. Zeit. (Nro 62. 1836.) után Sz. D.

Flora Japonica, sive plantae, quas in imperio japonico collegit, descripsit, ex parte in ipsis locis pingendas curavit Dr. ph. Fr. de SIEBOLD etc. *Sectio prima continens plantas ornatui vel usui inservientes. Digessit* Dr. J. G. ZUCCARINI etc. *Centuria prima.* Fasc. 1. 2. Lugduni Batav. 1835. Imper. 4. (mindenik Füzet 5 táblával). Velinen, színelít képekkel. Ára 14 for. p.p. feketén 7 for. p.p.

Mind eddig szinte vetélkedének abban Japán és China, hogy határaikat minden tudományos vizsgálat előtt elzárják. Nem csak a' föld- és országtudóst — kiknek tudósítások ugyan már némelly európakivüli Nemzetekre nézve kétélű fegyver lett — hanem a' békes természetvizsgálót sem bocsátották magok közé. A' füvészetre nézve Kämpfer Engelberten kívül, ki idejéhez képest rendkívülit tön (Amoen. exot. Fasc. V. Lemgo 1712), csak Thunberg — hollandiai követség melletti főorvos 1775—76, — adhat közelebbi felvilágításokat ezen ismeretlen szigetbirodalom' növényzete felől. De a' belföldiek őt is sokszor és sokképen háborgatták. Ajándékok és orvosi szolgáltatások megnyiták ugyan előtte, hosszas várakozás után, a' kis hollandi szigetállásnak, Nangasaki melletti Deczimának kapuit, hogy a' vidéken füvészhessen. Ez nagy kedvezés Európáí iránt, kinek alig volt szabad a' város' nevezetességeit is megnézni. Hanem ezen engedelem nagyon költséges vala a' kísérő örök, tolmácsok 's t. e'f. miatt. Nem is sokáig élhetett avval. Mert a' kormányzó az idegenekről szóló törvénybe nem merészelvén újítást hozni, azon okból, hogy ő csak alorvos, megtiltotta neki a' füvésztést. Az 1775diki nyár hasztalan kérelmek közben folyt el, midőn Thunberg csak azon lekaszált fűben füvészhetett, melly a' marhák' szémára a' hajóra naponként hordatott. A' következő 1776diki év a' követségnek a' fővárosba való utazásánál fogva kedvezőbb volt ugyan a' természetvizsgáló' céljára: hanem az csak azon keveset adá neki, mellynek a' Flora Japonicábani szorgalmas használasát épen olly hálával fogadjuk, mint hiányát sajnálnunk kell. Ezen Flora' hirdetése óta (1784) egész a' mi időkig semmi sem történt több Japán' növénytudománya körül. Újól egy Németnek, még pedig Bajornak volt feltartva, hogy ott egy újabb, szélesb pályát nyisson meg. Dr. Siebold úr, mint Niederland' keletindiai osztályánál szolgáló orvos, 1823-ban bizományt kapott a' hollandiai követséget Javából Japánba kísérni. Ő 1830ig azon titkolózó tartományban lakott. Már Kämpfer és Thunberg dicsérve említették azon élénk részvétet, mellyet a' japáni míveltebb Nagyok a' természettudo-

mány iránt mutatának, és említést tön egy nem csekély illy tárgyú belföldi literaturáról. Mind ezeket Siebold úr is nagy örömeire úgy találá. Utjában nyáj asan szolgálának neki a' belföldi orvosok és természetvizsgálók utasítással, literaturai közlésekkel, gyűjteményekkel és saját vizsgálataikkal; és midőn Deczimába jutván az 1824ben ültetett fűvészkertből teljes tartományi Flórát kezdene gyűjteni, az ő japáni tanítványainak és barátinak sok nagybecsű taldalékokat köszönhetett, főleg északi Japán' hegyes vidékeiből, melyeket európai láb még nem hágott meg. Így kevés évek alatt nemcsak mintegy kétezer nyilvánószóket (phanerogamae) gyűjthetett fűtárába; hanem több mint hétszázat természet után le is festhetett. Sokat ezek közül magok a' japániak készitének, 's azok alak' és színezet' valóságával különösen kitűnnek.

1831ben jött vissza Siebold úr Európába tudományos kincseivel, 's megkezdte azok' kidolgozását és kiadását.

A' Flórát alkotó anyaglatok két osztályba rendeltetnek. Az elsőben vannak minden előjövő fajok természeti család szerint elrendelve, az ismeretesekek czélszerű határozatokkal, az újak teljes leirással 's szükséges képpel fölkészítve. Egyes növénycsaládok' leirására, anyaglatok' és mindenféle jegyzetek' közlésére, korunk' legjelesb fűvészei nyujtának segédkezeket. — A' második osztályban csak Japánban haszonra 's ékitésre szolgáló növények foglaltatnak. Ezen elválasztást alkalmasint igazolja a' japani mívelés' gazdagsága és az európai növényápolással való megegyezése is. Japánban már év ezredek óta kifejtett és sokféle föld és kertmívelés uralkodik. Minthogy ez valaha nagyrészt Chinából költözött át, ennek pontos ismerése nem kevésbé fogja világosítani azon birodalom hasonló mívelését is. De Európát még közelebről érdekli. A' mi gazdasági és dísznövényeink többnyire közép 's északi Ázsiából erednek, és az égöv' hasonlatossága idővel onnan még több gazdagulást is hágy reményleni. Azon növények, melyeket Siebold úr Japánból elevenen hozott Niederlandba, többnyire szépen tenyésznek a' szabadban, és már több európai kertekben kezdenek, jó gond alatt, meghonosulni.

Erre nézve figyelmét érdemel, hogy az ázsiai Flóra könyvebben meghonosul nálunk, mint ugyanazon szélességből az amerikai. Amott ugyanis a' virágzás' és gyümölcsözés' ideje inkább összeüt a' mi mérséklett évrészeinkkel. Legtöbb északamerikai növények, az Egyesült Statusoktól, kezdve le Mexikoig, ránk nézve ősziek, 's virágkoruk a' mi télkezdetünkre esik. Azért mi azon Florából a' dísz- és gazdasági növényekre nézve — mert egyébről itt nincs szó — csaknem egyedül az inkább védett 's többféle tenyészetre alkalmas gumós növényeknek, 's az egyévi nyáriaknak választhatására

vagyunk szorítva. Ellenben az ázsiai Flóra csaknem általában oly növényeket ad nekünk, melyeknek tenyészidejük (periodus vegetacionis) a' mi honi növényeinkével teljesen megegyez, vagy azt még meg is előzi. Ilyen a' tengeribarack, közép ázsiai fa, melyet nem telünk' keménysége miatt, melyet jól szenved, hanem kora virítása miatt, a' kései hidegeket nehezen szenvedvén, nehéz nálunk tenyészteni. És mind a' mellett is, hogy a' chinai és japáni Flórában még nagyon szűk ismerettel bírnak az egészre nézve; a' legújabb időkben sok ott honos gazdasági növényekkel ismerkednénk meg, melyek földmívelésünknek és kertészetünknek lényeges gyarapítványai. Új almafajok, hogyó és tök-, olaj- és festéknövények és temérdek pompafák Europa' különféle szélességeiben úgy fognak jövedőben második hazát találni, mint ez sok más, már mindenütt tenyésztett növényekkel történt.

A' japáni Flóra' mindenik kötete táblákkal jelent meg. A' deákul írt text kimerítő leírást közöl prof Zuccarinitől. Siebold úr mindenikhez told francia nyelven észrevételeket mi-vetetésökről és hasznukról.

A' műv, külsejére nézve, a' vele foglalatzkodott művészek' érdemére mondhatni, minden mai időben megjelent természettörténeti pompás művek mellett méltó helyet foglal, s ez ismét fényes emléke a' Bajorok' művészetheni, minden irányban tett, haladásának. —

Münchnen gel. Anz. (Nro 22 1836.) után Sz. D.

The Genera ad Species of Orchideous plants. By JOHN LINDELEY. Ph. D. R. S. L. S. G. S. etc. Part I-IV London. Ridgways, Piccadilly. 1830—35. '8.

A' növénytudomány' minden barátja előtt figyelemreméltó lehet a' kosboriak' (orchideae) természeti családja, virágalkjainak szépsége és azon különössége által, mely szerint gyakran különféle állatképeket utánó; továbbá finom illata, mely sokszor a' virágokat, néha a' gyümölcsöt is betölti, nemkülömben állás-helyének sokfélesége (majd földön, majd más növényeken), és végre' nagy életereje által, mellynél fogva némely fajok évekig is csak levegőből veszik eledelőket. Az élettudós előtt érdekesé lesz azon különféle sajátágokért, mely szerint virág- és gyümölcs-részei képlődnek. A' gazdának pedig több fajok bötykös gyökeik által, melyek az úgynevezett száleepet a)

a) Ezen nagyon állományos tápszer több nálunk vadon termő kosborfajok' (orchis mascula, militaris, morio 'sat.) száraztása által készül. A' levantai szálep más rokon fajokból, a' perzsiái

adják, ha nagyban miveltetnek, hasznót ígérnek. Mind ezek mellett is darab ideig csekély figyelemre méltatott ezen család. Mert mag által nem tenyésztethetvén, nem tudák miként kellene mivelní. Valyon ennek a' mag' nagyítóüvegi kicsinysége-e oka, mellynek bele alig $\frac{1}{200}$ ''' átmérűjű, vagy csirázatának romlékonysága, még mai napig sem bizonyos. Alkalmasint ez utóbbi. És mivel a' növény' nedvbősége miatt, virágzó példányt, későbbi vizsgálatra nem tudtak fűtárban (herbarium) eltartani. Végre mivel alkalmas műszavak' hiányában az egyetlen út, az élő növény' tökéletes és alapos leírását, sem választhatták; az utazók csak magasztalák a' kosboriak' pompáját és gazdagságát, mellyekkel a' naptérítői tartományok bírnak. Ezért is a' Linne' 14d. kiadási növény-rendszereben, mellyet Murray 1784ben adott ki, egész föld' kerekességéről csak 152 kosborfaj van, holott a' figyelem csak hamar ébredvén ez iránt, Haller, a' Linne' tanítványai és mások által olly hirtelen szaporodott száma, hogy már 1807-ben a' Persoon' Synopsisában 477 faj számlálatnak elő. A' Linne' és Schwarz' kevés ismertető jegyei most már nem valónak illy nagy számra nézve kielégítők. Szükség volt a' virágrészek' alaposb tanulása és vizsgálása által több és meghatározottabb jegyeket kifejteni. Sokat használt erre azon későbbi fölfedezés, hogy a' leggyöngédebb virágrészeket is bor-szeszben sokáig eltarthatni, s így azokat kényelmesen és pontosan vizsgálhatni.

Az egyes virágrészek' magyarázására és az abból származtatott pontosabb és terjedékenyebb műszavak' megalapítására 's az alnemek' következetes rendezésére nézve érdemet szereztek magoknak Brown és Richard, kik ezen külföldi virágok' honában több évekig gyakorolhaták azokon éles vizsga elméjüket. A' mit ezek ott fölfedeztek, hoi növényeinkre nézve is világot árasztanak. Majd több jeles természetbuvárok vizsgálódnak ezen növény körül a' föld különféle részeiben. Ugy hogy Sprengel' Systema vegetabiliumában, mind a' mellett hogy több fajokat együvé rekesztett, a' kosborfajok 752-re növekednének.

és indiai pedig Royle szerint az *Eulophia veraból* kerül. Mint-hogy ez tápláló anyagban igen gazdag, evésre könnyen elkészíthető 's könnyen eltartható, fontos természetmenny lehetne sok tartományra nézve. De termesztése nehézségekkel van összekötve, mellyeket a' francia kormánytól Napóleon alatt föltett jutalmak sem háríthattak el. Mert vad állapotjokból könnyen tétethetnek ugyan által kertbe ('s az által a' börtökök nevednek); de sem mag, sem porhajas által nem szaporíthatók székeséges mennyiségben, mert lassan növekednek, úgy hogy három év kell, míg a' börtökök tökéletesen kifejlődnek. A' vadon növények pedig csak orvosi használatra elégségesek.

A' természetbuvárok ezen tudományos munkálkodásait más oldalról elősegíté a' kertészetben történt változás is. Ugyanis megútván a' hagyományok' tenyésztését, most az úgynevezett leves növények (succulenta) kezdtek szenvedelmesen műveltetni. Így szaporodának előbb az áloék, aztán stapeliák, fűtejek (euphorbiae), bojtvirágok (mesembryanthema), poszgák (crassulae) 'sat. főkép pedig a' kaktuszok. Minthogy a' kosbor is ez osztályra tartozhatik; így lett ő is a' gyűjtőipar' tárgya. Elevenen, gyökereiket föld és moh közé nyomva 's fölaggatva, hordatának át a' külhoniak, és nagy nehézségek nélkül tenyésztetének a' kertekben, és nedves meleggel 's szükségés árnyékkal ellátott üvegházakban.

Illy kezdet közben, mintegy tíz évvel ez előtt, Prof. Lindley, a' nagynevű természettudós, megkezdé a' kosbor-családról való dolgozatait. Illy az idő' és tudományok' érdekében fekvő vállalat természetesen nagy részvéttel fogadtatt. Sok nyilvános és magányos gyűjtemények ajánlatának munkája' gyámolítására. Így történt, hogy már 1826ban 125 bizonyos alnemeket (Gattungen), és így csaknem annyit, mint Murray fajokat, adhatna elő; most pedig a' 4d. füzet' befejeztével, a' meghatározott egymik (species) 1300-at tesznek, az egész munka' végével pedig összesen legalább 1800-at fognak tenni. De csaknem nagyobb hasznú volt ránézve mint minden egyéb a' *Bauer* a) szabadlelkűsége, ki használatára engedé 1791 óta gyűjtött minden kosbor-festeményeit, melyek mind meg annyi remekművek' sora. 1830—34 három füzet jött ki, mindenik tíz táblával. Részint alnemi bélyegeket, részint élet és boncztudományi részleteket foglal magában; a' képek tiszták és oktatók.

A' családok' több csoportokra való továbbhi osztására nézve már 1826-ban jelent meg: *Orchidearum sceletos. Commisit Johannes Lindley in 8. 3 fametszvényvel.* Ez szolgált alapjául a' főntnevezett műnek is, még pedig Brown után a' porhonok' számán kívül a' hímpor' tulajdonsága is választatott osztályalapul; a' honnan nyolcz rend támadott. — Az 1—7 rendnél egy termékeny hímpor (orchideae monandrae), a' nyolczadiknál — *Cypripediae* — *kettő* (o. diandrae) van kifejlődve. A' hímpor vagy egymástól elválva álló (*Cypripedium*, *Cephalanthera*), vagy többnyire négyesen, ötösen összenőtt golyócskákból áll. A' porhonok' állása, — t. i. a' bibéhez van-

- a) Minden tudományosan művelt növény-festészek közt bizonyosan első helyet foglal a' két Bauer testvér. Bauer Ferdinandot Solander vezeté a' Botanicába. Több tudományos utakat tett és nagy hívséggel 's tökélytel festett tömérdek külhoni növényeket. — A' másik testvér: Sir Francy Bauer 1791 óta a' kew-i kertben növényfestész. Művei élés elmét, gyakorlott és ügyes vizsgálót mutatnak.

uak-e növe, vagy csak odaizúlve, — valamint a' hímpor-tömeg' összeköttetése a' bibével, latározzák meg az egyes rendeket.

Az eddig megjelent osztályokban foglaltatnak: 1. *Mala-xideae* 47 alnemben 380 fajjal. Illyenek legtöbben vannak a' naptérítői tartományokban, Európában csak három. 2dik Rend: *Epidendreae* 24 alnemben 153 fajjal. Leginkább naptérítői Amerikában honiak; Európában nem találtaik; többnyire fákön tenyésznek. 3dik Rend: *Vandae* 97 alnemben, 487 faj. Ugyancsak forró égövi növény. Egész Európában és Északázsiában csak egy van. 4dik Rend: *Ophrydae* 37 alnemben, mellyből még eddig csak 27 jött ki 280 egymivel. Inkább éjszaki és alpesi növény.

"A' szerző" morphologiai tekintetében némelly fontos pontok kétesek, vagy csak minap, főkép Brown által fejtetének ki. Ide tartoznak főleg ezen kérdések: *valyon a' kosborvirágzat eredeti alkata szerint három vagy hathimes-e? és hogy megy végbe a' termékenyítés?*

A' virág ezen családban, mint tudva van, az egyrekeszű magzathöz 'nőtt' s két körbe rendelt hat sziromból áll. A' nyél' vagy magzat' csavarodása miatt a' külső kör' páratlan szirma majd felül, majd alul a' virágnyel' tengelyénél áll; de mind a' három levél (kehely) egyforma és szabad, vagy ritkán van kettő összenöve (*Cypripedium*). A' belső kör' levelei (párta, corolla) nem egyformák, és különösen kifejlődve van a' külső kör' páratlan levelével átellenben álló. Ez ajaknak (labellum) neveztetik 's alul többnyire sarkantus, elől pedig homályosabban vagy szembeszökőbben három hasábú, némellyeknél az ajak' alsó részétől mintegy elválva látszik (*hypochilium*, *epichilium* Rich.). A' többi szirmoktól ebben különbözik, hogy legalább belső lapjára nézve, mindig egykörben ragad oda a' porhonokkal, és ezekkel gyakran összenöve van. Középen áll az oszlop (*gynostemium* Rich.), mellyen mind kétféle nemi részek megvannak, mellyeket Richard röviden így ír le. *Constat ex utroque sexu ita conferruminatis, ut stylina materies faciem ipsius anticam labello obversam constituat, filamentina posticam siue dorsum: priorem terminat stigma, anthera posteriorem.* A' hímszálon vagy egy jól kifejtett porhon van, midőn az a' külső kör' leveleivel szemközt áll 's két oldalán két fogai (idétlen hímsék-staminodia) látszanak; vagy két porhon van kifejlődve, midőn a' két oldaliak helyett a' középső porhon mintegy levélded hímsévé növekedik,

Valyon a' kosboriak eredetileg három vagy hathimesek-e? Az első vélemény eddig közönséges volt; Lindley is azt állítja. Ellenben Brown Róbert figyelmessé tévén a' főlebb említett hímsék' és a' kéthimű kosboriak' termékeny porho-

1a1' állására (a' két belső szírommal átellenben), azt mondja, hogy azok *más kör'* porhonai mint a' termékenyek, és kételkedik, valyon a' himesek mindenkor elidétlenült, eltörpült porhónok-e, inkább hasonlóknak állítja azokat a' hagymánál, Deutzia-nál 'sat. találkozó himszál' oldalfogaihoz. Gyámoltja' ezen 'véleményt a' Richardtól (Mémoires de la Soc. d' hist. nat. de Paris 'vol. 1. p. 202) leírt Orchis latifolia' csodaképe (monstrositas) is, mellyben az ajak egészen a' két belső szírom' idomát vette fel, tehát a' virág rendes hathasábú volt, még is csak három, a' külső kör' szírmainak megfelelő, porhónai voltak. De a' Brown' és Richard' csodanövényeiben a' porhónok néin a' himesékből nőttek ki, a' mi állásukat világosan mutatja. Azok a' rendes porhónokkal *egy*, még pedig a' külső szírmoknak megfelelő külső körhöz tartóznak. Ha már most ezen kör' teljes helyre állítása által az Ophrydeáknál a' virág rendes lesz, nagy hasonlatossággal bírand az Irídeákkal, a' hol szintűgy csak egy három kifejtett porhónú külső kör van; de a' bibéknek a' himszálak iránti állása mutatja, hogy egy szintűgy hármass belső mindenkor elvetél."

Másképen van a' kosboriak' többi csapatjánál (tribus). A' kéthimeseknél a' termékeny himszálak nyilván a' belső körhöz tartóznak, az egy himeseknél pedig, ha csodaképülésből több porhónok jelennek meg, a' mellékesek mindig a' himesékből fejlenek ki és a' belső szírmoknak felelnek meg. — Ehhez képest a' porhónok' kifejlődése az Orchideáknál két osztályt tehetnē. Az Ophrydeáknál három porhon és azok' külső köre fejlődik ki tökéletesen. A' többieknél, főleg a' Cyripedimoknál, Arethusiáknál, Neottiáknál és Apostásiáknál ellenben mihelyt egynél több termékeny' porhon van, a' belső kör hajlandó a' kifejlésre. De a' bibék' állása mind a' két osztálynál mutatja, hogy a' szírmok' másik köre képleg (typisch) jelen van, és azért a' *kosboriak'* eredeti alakja mindig hat himes.

Milly részt vesz az ajak (labellum) a' himszálkörökből, nehéz elhatározni, noha ezen részvétel több pontok bizonyítja. Legközelebb az ajak' tövének odaragadása (insertio), melly a' himszálhenger hiányzó oldalát kipótolja, midőn avval tökéletes csővé nő. Továbbá az ajak' összetétele és alakja, melly rendszeren valami, még pedig sokszor a' porhon' számának megfelelő tarajos toldalékkal bír. Végre igen gyakran az ajak három hasábra oszlik, a' középső hasáb legszembetűnőbb ízelt kifejlődésével (épichilium), midőn a' két oldalsó hátramarad. A' külső kör' kifejtett porhonainak megfelelnek az ajak' megtörpült oldalhasábjai, mint himesék; a' belső kör' himeséinek az ujak' középhasábjai, midőn a' valódi porhonhoz olly igen hasonlít.

A mi a' termékenyítést illeti. Erre nézve Szerző ellenkezik a' Brown' és sok más füvészek' minap jelentett véleményével; szerinte a' himpor nem esik közvetlenül a' bibevölgyeletre (Gynizus Rich.), hanem még jóval kivirítás előtt közvetve vagy közvetlen a' porhonok alatt álló bibemiriggyel közöltetik, és ez, mint tulajdonképi bibe, azt felszíja. De Brown ezt a' nemi részek' és a' magzat' kifejlési időszaka' legpontosabb előadásával igen világosan megczáfolta. A' hímport mindenbizonnyal a' bibevölgyelet veszi fel, még pedig az egyhímes kosboriaknál főkép a' három részű bibe' oldal-karéljai, a' háromhímeseknél mind a' három fogadja el. Ugyanezt Salisbury, Treviranus és mások jól elsült mesterséges termékenyítés által is megbizonyították. Egyébiránt Brown (mint már előbb Sprengel Konrád is) azt gyanítja, hogy természetes állapotban a' hímport rendszeren bogarak viszik a' bibére. És ha egyszer odajutott, annak minden egyes szemcskéje tömlővé fejlik ki, mellynek alig van $\frac{1}{2000}$ " átmérője. Ez behat a' bibébe és ott igen finom csövecskéket képez, mellyek a' petefészkekig terjednek. Eleinte a' csövecskék egy fonatban mennek az anyaszár' csatornáján keresztül, aztán a' magzat' üregében három ágra oszlanak, és mindenik a' magzatleány előtt ismét két ágra. Ezeket Brown, a' hasonlíthatlan vizsgáló látta elterjedni az agár kosborban (*Orchis morio*) és *Habenaria* viridishen, az egész lepényben szintén a' pete' külső hámfőg, sőt annak nyílásán behatni is. A' pete csak ezen kifejlés után lesz termékeny.

A' mondottakból kitetszik, hogy Lindley' munkájának morphologi és élettani része ellen némelly alapos, lényeges ellenvetéseket tehetni. De nem kell feledni, hogy midőn Lindley nézeteit leírja, még Brown', Brognart' s mások' legújabb vizsgálódásai nem tétettek; sőt maga Brown is némelly ide tartozó tekintetekben más véleménnyel volt, és hogy Lindley, Bauer Fer. föstvényeiben valóban csak kevés ki nem elégtő tekinteteket talál. A' bevezetés is, mellynek megjelenése az utolsó füzethez ígértetik, kétségkívül igazításokat és vedokokat fog közölni. — De minden esetre nagy köszönettel tartozik a' növénytudomány' barátja a' szerzőnek, hogy illy nagy terjedelmű és nehéz család' egyfrati (monographica) kidolgozását felvállalja s olly derekasan hajtja végre. Mind a' *Genera and Species*', mind az *Illustration*' külső kikészítése általában magasztalando.

Münchener gel. Anzeigen (Nro 43. 1836.) után Sz. D.

BIBLIOGRAPHIA.

86. *LES OEUVRES de Wali* (Wali' munkái. Fordítás és jegyzetek). M. GARCIN DE TASSY által. Paris, 1836. 4to. — Zárköve ez a' leghíreseb könyvek' egyikének hindustani nyelven, mellynek megismertetését Garcin de Tassy' fáradhatatlan buzgalmának köszönjük. A' hindustani - text Parisban jelent meg 1838, egy ekes quartkötetben; itt a' fordítás, criticus jegyzetekkel az eredetinek érdekes helyeiről. Text és fordítás igen becses toldalék a' hindustani - nyelv' stúdiumával foglalatoskodó tudós' könyvtárához. — Wali ugy tekintetik Indiában mint a' hindustani költemény' atya. Suratban született ő, (valami 200 esztendővel ez előtt) de ugy látszik munkáját a' Mogul-tartomány' különbféle tájain készíté. Sokat hasonlít azonban nyelve a' dakhanihoz, mint az most beszélgetik, noha közelebb áll az urduhoz, mint ama dialectusnak Madrasban nyomtatott próbáihoz. Valóban felette hihető, hogy Wali' nyelve, a' közönséges rekhta, vagy azon dialectus, mellyet Aurungzeba császár' uralkodása alatt beszéltek a' Mahumedanusok; ugy hogy diwanját minden hitsorsosa, Kap Komorintól fogva Kabulig, olvashatta, érthette és csudalhatta. — A' diwán hihetőleg a' mahomedan literatura' sajátja. Sok apró költeményekből áll az, mellyeknek végtagszámuk alphabet szerint vannak elrendelve, az az minden óda, melly [-ben végződik, a' gyűjteményben elől jön, aztán a' -el végződők 's így tovább. A' poesis e' nemének feltalálói az Arabok voltak, legalább a' legrégibb ide tartozó költemény Alinak a' proféta vejének diwanja. Perzsa nyelven legalább is van száz diwan, 's a' Törökök is többeket birnak. Az indus Muselmanok sem maradtak ebben hátra, mert Wali időkorától fogva több diwanok jelentek meg, mellyek közt leghíreseb a' Souda-é, ki valami 60 esztendővel ez előtt virágzott. — Wali' diwánja mint a' legtöbb illynemű munkák, az anacreoni iskolához tartozik: szépség, szerelem és bor, muzsája' kedvencz themái. Ezen iskola feje Hafiz, a' perzsa költő, ki egész Törökországban, Perzsiában és Indiában mesterdalnoknak esmertetik el. Az orthodox Muselmanok nem bocszkodnak az ő muzsája' szabadságán, midőn a' Koran által keményen tiltott bor' dicséretet zengi. Ez egy rakás kegyes commentatort szerzett neki, kik igyekeznek megmutatni, hogy az ő egyszerű gondolatait, lelki értelemben kell venni. — Egyebiránt Garcin de Tassy ur most materialékát gyűjt

az ó és új indiai literatura' historiájára, mely három octav darabból álland.

87. REISEN durch die Mejikanischen Provinzen Tamalipas, Cohahuila und Tejas im Jahre 1834. In Briefen an seine Freunde, von EDUARD LUDÉCUS. Leipzig, 1837, nagy 8-adr. 1837. 22 és $\frac{1}{2}$ ív. Ára 2 for. 15 kr. p. p. Ludécus ur hosszabb ideig, egy éjszaki németországi kereskedőházban dolgozott, midőn némi comptoir-spleen-től meglepetvén, mérészen eltökélé' magában, földmivelővé lenni, 's szerencséjét az új világban keresni. Gyarmati-mezeigazdasági tetteinek játékszínévé Mexicót választá, 1834-d. eszt.' nyarán 's most annak sikeréről tudósít. Ezen könyv' fő érdekét, azon tarka, nem ritkán kalandos történetek' elég eleven festése azon vidékeken, az ottani character- és erkölcsvonások' 'sat. rajzolata teszik, de tudományos nyereséget a' munka nem nyújt.

88. A VISIT to Iceland etc. (Islandi utazás Drontheimon által 1834-d. eszt. nyarán). John BARROW, Esq. által. London 1835. 8-adr. — John Barrow, fia a' híres admirális titoknok Johnⁿ Barrow, Bart-nak, 1834, Drontheimon keresztül egy utatást tőn Irlandba 's arról lelkes tudósítást közöl. Az idegen, így szól, ki legelőször közelget a' parthoz, mellyen Reikiavik fekszik, 's ki nem tud semmit arról mi itt várja, egyebet mint hogy Izland' fővárosa fekszik előtte, igen megcsalatva találja magát, noha a' kikötőhelyből a' város' jobbik felét látja. Mind az, mit lát, egy hosszú sor ház, vagy inkább azok' felső része, mellyek mindjárt a' felemelkedő fekete pálakő' part megett, azzal párhuzamos vonalban mennek, 's mellyeknek barna vagy veres teteje, itt ott egy ajtó' felső része, vagy néha egy fél sor ablak, ezen part megül kikukucsál. Arról azonban meggyőződhetik azonnal, hogy a' házak alacsonyok 's csak egyemeletűek. Minden sor' végén egy felemelkedést lehet látni, mi alig érdemli meg a' domb nevezetét 's ezen egy rakás, a' földszinnél alig magasabb pázsitkunyhót, mellyeknek teteje 's nagy részt oldala is füvel fedett, 's mellyek leginkább halászok', a' kereskedők' szolgáltatásban lévő munkások' 's egy részt dologtalanok' lakbelyei. — Izland' lakosai, így szól más helyt, általában véve udvarisok 's nyájasok, de semmi erős érzésre nem tartja őket képeseknek. Mértékletesek és józanak ők 's alig tudják millyen ize van a' bornak, pálinkának és sernek. A' páliuka' egész bevitele alig megy két palaczknyira egy egy főre esztendőnként 's ezt a' keveset leginkább a' kikötőhelyek' lakosai 's a' halászok' isszák meg, mert a' bennlakók legfeljebb orvosság gyanánt élnek azzal 's épen nem ínyek' csiklándozása végett. Izland lakosainak minden classisa felette szeret olvasni; az ifjak elmúlt napok' történeteit, eldőideik' hősi tetteit, mint azok, a' sagakban vannak, 's Izland első gyarmatosainak ka-

landjait vagy romános történeteit olvassák vagy beszélik el, alacsony kunyhóikban, az öszvegyült családnak. Későbbi időben anyanyelvöken is bírtak könyveket. A' felvilágosult papság, a' reformatio után, könyvnyomtató műhelyt állított itt fel, mely Vidón' kis szigetén, Reikiavikkal általellenben, még mindég munkás 's mellyben most bibliákat, zsoldárokat 's más vallásos könyveket, históriai és más hasznos esmereket terjesztő értekezéseket nyomtatnak. Egy illy népet igazgatni könnyű, 's mivel idegenekkel kevés vagy igen semmi közlekedése nincsen, kivéven néhány dán kereskedőt, kik a' kikötőhelyekben laknak 's mivel nincsenek itt a' hitetlenség 's lázadás kőborló papjai, nem lehet tartani, hogy erkölcsi 's politicus characteré egy könnyen meg romlik.

89. GALÉRIE *ornithologique* etc. (Madártudományi képtár, vagy Europa madarainak gyűjteménye). Leirta ALCEIDE D'ORBIGNY, a' természet után rajzolta Eduard TRAVIÈS, 's kiadta Armand Robin 's társai. Paris, 1836. 4-edr. színelt képekkel. Az egész munka száz szállitmányból álland, 's ezek' mindenike két ábrázolatból és fél ivnyi textből. Minden szállitmány' ára két fr. 50 c. — Ez a' nagy tökélyvel kivitt munka, úgy látszik mindent felülmúland mi eddig é' nemben létezik. Nem elszigetelve vagy egymás felébe vannak itt a' madarak állítva, mint valami természethistóriai cabinétban, hanem az ő megszokott helyezeteikben, az általok leggyakoribban látogatott helyek' közepében 's gyakran épen azon pillanatban vannak előterjesztve, midőn eledelőket keresik vagy nyeldeklik. Innen egy tábla nem csak két madár' pontos képét adja, hanem olly ábrázolatot nyújt, melly a' festőnek mintául 's a' kitömőnek jeles vezérül szolgálhat. Nagy része ezen különös ügyességgel színelt kőmetszeteknek, méltó a' rá-mára. Egy illy munka, mellyet a' legtokéletesb kivitelén kívül a' mértékletes ár is ajánl, bizonyos szerencsére számolhat, most midőn a' természethistóriának a' társaság' minden classisai közt olly számos kedvellői vannak. A' textus mellyet Alcide d'Orbigny ur szerkeztet, a' tudomány' mostani álláspontjával egyez; a' leírások tiszta, tömött, de eleven stylusban advák, az europai ornithologia' minden figyeleteit magokban foglalók, mind mi a' nemek' megkülönböztető characterit illeti, mind mi azok szokásairól 's erkölceiről érdekes és tudingerlő tudva van. A' madarak' elosztásában nincs a' természeti családok' tudományos rendje követve, mivel a' művész helyesen gondolá, hogy két rokonnemű madár ugyan azon táblán, kelletinél nagyobb egyformaságot mutatna. Ezt az ügyettség, rendetlenséget azonban helyrehozandják a' rendszerezítő 's a' betűrendes táblák, a' mi a' művelt 's gyönyörködve tanulni kívánó emberekre nézve még nagyobb ingerül szolgál 's nem akadályoztatja a' természethistóriai tudóst sem

abban, hogy ezen reá nézve is nagy hasznu munkát tanulmányaiban használja. Minden cikkely, a' rend 's család, faj és nem, az egyeseknek tulajdon bélyegvonások 's hasonmeken kívül, hosszabb leírást ad.

90. *DE L'ÉDUCATION et de l'instruction en France.* (A' nevelésről és oktatásról Franciaországban), Napoleon LANDAIS által. 32 iv 8-dr. Paris, 1837. Ára 7 fr. 50 c.

91. *RECHERCHES administratives, statistiques etc.* (Kiszolgáltatási, statisztikai és erkölcsi vizsgálódások a' talált gyermekekről, természetes gyermekekről 's árvákról Franciaországban 's Europa' több más tartományaiban); Abbé A. H. GARILLARD, a' poitiersi közönséges kórház' papja által. Paris, *Leclerc*, 1837. 26 iv, 8-adr. Ára 7 fr.. Ezt a' munkát a' máconci academiai társaság, Nov. 8-d. 1836, megkoronázta.

92. *PRINCIPES de littérature etc.* (A' literatura' elvei, viszonyba téve a' keresztény erkölestudománnyal, vagy próbatétel a' szépnek, jónak 's igaznak öszhangzásáról, a' szellem' munkáiban); I. B. DERENNÈS által. 36 iv, 8-adr. Paris 1837. Ára 5 fr.

93. *TRAITÉ des machines à vapeur etc.* (Ertekezés a' gőzmachinákról, azok' alkalmaztatásáról a' hajókázásra, bányászatra, kézművekre, vasutakra); Th. TREDGOLD által, jegyzetekkel 's pótlékokkal M. F. N. MELLETT által. 2-d. kiadás, 4-edr. 4 iv 's átlás. Paris, 1837. *Bachelier*.

94. *LE KOSÁK, roman historique.* (A' kozák, történeti román) J. CZYNSKI által. — Paris, 1836. 2 dar. 8-adr. Ára 15 franc. Czynski ur' kozákja érdekes jelenet 's ezen népre, melly Europa több nemzeteinél, minden igaz ok nélkül hasonértelmű lón a' barbar nevezettel, új világot hint. A' Kozákok egykor szabad nép vala 's akkor minden nemes érzelmek, megjegyzésreméltó erőben fejlettek ki nálók. Characterök a' büszkeség', függetlenség', jó kedvűség' szerencsés vegyületét tünteté fel, egyesítve a' legtökéletesb vendégszeretettel. Ha elfajultak, ez azóta történt, mióta a' Muszkák' alattvalóji. A' rabszolgaság elotrombitja az embert, 's az általa okozott szomorú következmények, képesek örökös utálattal tölteni el mindenkit a' despotimus ellen. Czynski ur' románja azon időszakból való, mikor a' Kozákok a' nemes Lengyelek üldözésinek ki valának téve, kik a' királyi hatalmat magokról lerádván, szomszédaikat rablották, hogy uradalmaikat nagyobbítsák 's hatalmokat neveljék. A' hős egy kozák, ki magát feláldozza, hogy hazája' függetlenségét kivívja, 's kit igyekezeteiben maga a' lengyel király bátorit, megunván már, viszszaanyomkodni szünetlenül nemeseinek próbatételeit, kik néki alig hagyják a' hatalom' árnyékát.

95. *LES APRÈS - DINERS de S. A. S. Cambacérés etc.* (Cambaceres, második Consul' délutánjai vagy több nagyran-

gu személyek' nyilatkozásai a' régi kormányról, a' directoriumról, császárságról és restaurációról); öszveszedte 's kiadta báró E. L. *De Lamothe-Langon*. — Paris, 1837. 4 dar. 8-adr. Ára 30 franc.

96. *CORRESPONDANCE et relations de J. Fiévée* etc. (Fiévée levelezése 's viszonyai első consul 's császár Bonapártevel, tizenegy év alatt (1802—1813), kiadva a' szerző által. Paris, 1837. 3 dar. 8-adr. Ára 22 fr. 50 cent.

97. *L'EMPIRE où dix ans sous Napoleon* etc. (A' császárság, vagy tíz év Napoleon alatt); egy hajdani kamarás által. Paris, 1836. 4 dar. 8-adr. Ára 30 fr.

A' feldöntött bálványoknak rendszerint nincsenek többé imádóik, 's ha némelyek megmaradnak is közülök, ezek csak az árnyékban 's csendben gyakorolják néma tiszteletüket. Ugy látszik azonban, hogy Napoleon kivételt csinál a' szabály alól, mert az udvari emberek épen olly kevésbé hibáznak emlékezetének, mint nem hibáztak trónja fényének. A' despotának sírjában is tömjéneznek, 's annyira, vagy talán még erősebben mint valaha a' császári bíbor alatt. Ez a' vas kéz, annyira meggörbeszté az embereket súlyos járma alatt, hogy még mind eddig sem képesek felegyenesedni, noha már az jó darab idő óta eltűnt vala. A' katonai dicsőség annyira elveszi a' szemek' világát, hogy nem akarják látni, mi határtalan ur vala a' nagy harcznok, ki hona' jövődjét feláldozván nagyravágyó céljainak, durva erőszakkal visszalöke azon szárnyalgást, melyet az emberi elme kezdene venni. Had és civilisatio egymásnak nyilegyenest ellentétetvék, bár mit mondhattak légyen ezen mi phrasisos századunkban a' hódítók' küldetéséről, a' népek sorskiszabta rendeltetéséről, 'sat. A' bajonettek, még a' legeszesebbek sem civilisáltak soha 's valóban nem ágyulövéssel lehet építeni valamit. De hosszú idő fog még lefolyni míg ezen épen olly egyszerű mint igaz ideák áthatádnak mind azon előítéleteken, melyek a' józan ész' urait mindenfelé körülveszik és elzárják. Mind addig kétségkívül igen sok silány apologiáját kell még hallanunk a' császárnak, sok dicséretét annak magas lelkéről 's nemes szívéről, ki Európát holttestekkel szórta be, ki minden országokba tüzet és vasat vitt bé, kinek nyomait mindenütt gyász 's nyomorúság kísérte.

Cambacérés' délutánjaiban és a' „Császárság vagy tíz év Napoleon alatt“ című munkában, igen sok udvari pletykaságot találni, mellynek még mindég annyi kedvelője van. Találtatnak azokban imitt amott, már esmert anekdoták, de találtatnak új elégge élénkek is, mellyek felfedezik a' császári uralkodás' apró rúgóit 's titkos cselszövényeit.

Fiévée levelezése, az érdek egészen más nemével bír. A' despotismus' és obscurantismus' egy leczkefolyama ez,

mellyet a' szerző magának a' császárnak számára szerkesztett. A' kormányzás dolgában leghatártalanabb maximák naif nyelven vannak itt előadva 's kérlelhetetlen logikával kifejtve, minden szigorú következményeikben. Fiévé ur különösen azon philosophiai elvekre figyelmezteti a' császárt, mellyek a' collegiumokba csúszván, ott ugymond, a' legsíralmas befolyást gyakorolják, 's azt jósolja, hogy az ifju nemzedéket hancmha rögtön gyógyszer használtatik, rövid nap teljes lehetetlen lesz kormányozni; megerősíti a' császárt minden előítéleteiben az ideológisták ellen, 's minden dolgokban egyenesen ellenkező véleményeket ad azokkal, mellyek ötven év óta divatoznak Franciaországban. Mind e' mellett is teljes függetlenségről beszél 's valóban nagy szabadsággal intézeti tanácsait Napoleonhoz, ki azokat nem szenvedhetette. Sokat kérkedik haszonkeresetlenségével is, 's gyakran elmondja, hogy ő soha sem vágyott sem pénzre sem hivatalokra. Boszszontó, hogy illy dispositiók mellett 's azon hatalomnál fogva mellyet a' császár' lelkén nyerni tudott, nem magasb sphaerákból merítette ihletéseit. Többet ért volna az arra való vágyás, hogy hazáját felvilágosítsa, honfiainak bőv, termékeny 's boldogító szabadságot eszközöljön. Ez valóban sokkal nemesb, sokkal méltóbb cél lett volna mint az, hogy egy határtalan trónra katonát ültessen, 's álgyú füstfellegek alá fojtassa a' szív' minden emelkedését, a' lélek' minden mozgalmát, a' szellem' minden szárnyongását.

98. *THE EASTERN seas* etc. (A' keleti tengerek; vagy utazások az indiai archipelagusban) G. W. EARL által. London, 1837. 8-adr. Ára 12 sh.

99. *ALEXANDER'S Voyage* etc. (Figyelő utazás Afrika nyugoti gyarmataiba), ALEXANDER által. Két darab 8-adr. London, 1837. Ára 36 sh.

100. *PHYSIOLOGIE de l'espèce* etc. (A' nem' physiologiaja, az ember nemzésének története, magában foglaló ezen functionak az állatország' főbb osztályábani öszvchasonlító tanulmányát, a' tehetetlenség' 's meddség' okainak szétbontását 's gyógymódját 's ezen okoknak előadását, mellyek a' családot 's polgárt illető több törvényeknek szerkesztését vezették), G. GRIMAUD de CAUX és G. J. MARTIN-SAINT-ANGE által. 1-ő szál. 4-cdr. Paris, 1837. A' munka' terve a' bevezetésben elő van adva. Azon közönséges lettdolog, mellynek vizsgálatát 's leírását akarják adni a' szerzők, minden népeknél házasság' neve alatt jön. A' vallás' törvénye szerint a' házasság szentség; a' polgári törvény szerint a' magistratus által megerősített szerződés; a' természet' törvényei szerint, az életművezet' functiója. Mind a' három nézetpont igen sok kérdésekre nyújt alkalmat, mellyeknek törvényes megfejtése fontos a' vallásra nézve, hogy idvességes paran-

csai szorosan megtartassanak; a' társaságra nézve, hogy ez az őt alapító 's általa igazgatott népesség' állandó 's termékeny erejére nézve biztosítások; végre az individuumokra nézve, hogy az állatiség' legbecsesb erejét okosan használják. Ezen három nézőpontból csak az utolsó az, mellynek kizárólag urai vagyunk; a' más kettővel foglalatostkodnunk nem kell. Nyisd fel a' theologiai könyveket, vizsgálód a' casuistiká-jétségeit 's mond meg, ha az általok adott megfajtások nem sokkal könnyebbek 's elfogadhatóbbak volnának e', ha azon világ' segítségével élnek, mellyet az ember nemzésének stúdiuma ajánl. Más oldalt fuss át a' régi 's jelenkori törvényhozás' tömkelegén, 's lásd ha a' tudomány embereinek véleményei nem nyújtottak e' visszavethetlen indító okokat, sok vakmerő határozatokra. Végre olvasd, ha mered, azon neveléséges fajtalan könyveket, mellyeket történet vagy ujságvágy' egyszerű életedben szeméid elébe hozott 's engedd meg, hogy az azokban keresett oktatmány helyett, moeskos megfogásokat, ha nem szentelen döröszöket találjál. — A' bevezetést egy előbeszéd követi, melly a' tárgy határait adja elő: az ember, nemzés által tartja fel nemét, a' nemzés' factuma közönséges 's úgy látszik a' természet' minden egyéb factumai ehhez képest vannak elhatározva. — A' bevezetés után az első résznek 3 fejezete van; az elsőben elő vannak adva a' nemzés' summas helyei az állatoknál; a' 2-dikban megismertetnek ezen functio' elemi anyagai, mellyek a' csira, a' termékenyítő elem 's az életművek; a' 3-dikban ezen functio' anatomija 's physiologia lesz elő adva az emberi nemnél.

101. *DE L' EMPLOI des moyens mécaniques* etc. (A' mechanikai 's gymnasticai eszközök' használmódja a' csontrendszer' formátlanságának gyógyításában); M. HUMBERT, apa és fiú által. 4 dar. 8-adr. sok képekkel. Paris, 1837. *Baillière*.

102. *MYSTÈRES inédits du XV-e Siècle*. (A' 15-d. század' kinemadott mysteriumai), legelőször kiadta Ach. JUBINAL, a' Saint-Geneviève könyvtár' egyetlenegy kézírata szerint. 8-adr. fac-similevel. Paris, 1837. *Techener*. Ára 8 fr. A' franczia nyelv' 's literatura történetére nézve fontos, noha egyébként nyomorult darabokból álló gyűjtemény.

103. *LE QUICHOTTE du XVIII-e Siècle* etc. (A' 18-d. század' Quichotte-ja, vagy Legrand ur' bolyongó lovag, 's az egész emberi nem reformatora életének, tetteinek, kalandjainak 's hőstetteinek historiája; az emberiség' javára 's a' XIX-d. századra alkalmaztatott munka; don Juan Francisco SENERIEZ által. 2 dar. 8-adr. 54 iv. Paris, 1837. Ára 15 fr.

104. *LE DIWAN d' Amro'lkais* etc. (Amro'lkáis' divánja, megelőzve ezen költő' élete által, a' Kital el Aghani szerzőjétől, kísérve fordítás 's jegyzetek által, báró MAC GUCKEN DE

SLANE — töl. 4 dar. Paris, 1837. Imprimerie royale. Ára 20 fr. *)

105. *PLAN d' une bibliothèque universelle* etc. (Egy közönséges könyvtár' terve, az emberi nem philosophiai 's litterariai történetére szolgálható könyvek' tanulmánya; követve minden nyelvű remekmunkák' laistroma által); L. AIMÉE-MARTIN által 8-adr. 34 iv. Paris, 1837. Derecz. Ára 7 fr. 30 c. — Ez a munka a *Pantheon* litteraire czímű gyűjtemény' bevezetése.

106. *DICTIONNAIRE de diplomatique* etc. (Diplomaticai szótár vagy polgári és vallásos régiségek' philologiai és historiai leczkefolyama); M. A. BONNETTY által. Paris, 1837. Mikor Mabillon, diplomaticáját írta (*De re diplomatica libri VI.* Paris, 1681. fol.) még mindent kellett tenni ezen tudományra nézve. Sokan még arról is kételkedtek, hogy ez valóban tudomány 's hogy annak bizonyos és hasznos resultatumai lehet. Mabillon az ellenkezőt mutatta meg halhatatlan munkájában. Ő a' *diplomatica*' rendszabását megalapította; 's úgy is tekintetik ő, és teljes joggal, mint annak apja és törvényhozója. Egy különös kérdésbe bebonyolt érdekek, mit itt felhozni feleslegvaló, alkalmat nyujtának a' Mabillon által megalapított elvek' megtámadására. A' mester' munkáját oltalmazni kellett; S. Maur válalta azt magára 's a' Benedictinuskok, *Nouveau traité de diplomatique*-jokat (6 vol in-4, 1750) adák ki. Ezen a' tudós emberekn, nagyon megdetszenek azon környulállások, mellyekben megjelent; sok polemicai eltérések találtnak abban, mellyeknek ma se hasznok, se értékek. Dom de Vaines, minden vetelkedést elmellőzvé, az új értekezésben elszórt elveket fogva fel 's így alkotá jeles *diplomaticus* szótárát (2 dar. 8-adr. 1774). Nehéz volt jobbat csinálni, mint ezek a' tudós emberek; 's nem is ezt próbálta Bonnetty ur; Mabillon' munkája deák nyelven lévén írva, sokakra nézve nehezen használható; az új értekezés (*Nouveau traité*) igen bőv 's nagyon drága is; végre Dom de Vaines felette ritka 's ennél fogva iszonya drága; imé ezek B. ur' indítóokai munkája' hirdetésére, 's valóban nem lehetett volna jobban kiválasztani az időt, mint ma, midőn az archaeologiai tudományok' kedvellése, mindenütt ébred. — A' *diplomatica*' esmerete, az az mind az mi szükséges a' felírások' megfejtésére, akar emlékfélék akar kéziratiak legyenek azok, 's azok korának meghatározására, egy azok közül mellyek századunkhoz 's korunkhoz legjobban illenek. — B. ur Dom de Vaines' jeles munkáját veszi ugyan vezérül, de az azóta történt számos felfedezésekkel gazdagítandja munkáját.

*) (Ezen munkának nyomos recensióját Silvester de Sacy-tól, lásd *Journal des Savans*, Janvier, 1838).

107. *TRAITÉ de l'aménagement des forêts* etc. (Értekezés az erdőkkel való gazdaságos bánásról, mint az a királyi erdősziskolában tanítatik); M. DE SALOMON által. 1-ő Dar. 8-adr. 26 ív 's hét tábla és átlás 4-edr. 23 ív, 13 tábla és öt abrosz. Paris, 1837. *Thinus*. Ára 20 fr.

108. *Essai d'appréciation historiques* etc. (Próbatétel a' historiai becslésekről, vagy a' philologia', geographia', archeologia' és historia' némely pontjainak vizsgálata); Jules BERGER DE XIVREY által. 2 dar. 8-adr. Paris, 1837. *Desfor-ges*. Ára 13 fr.

109. *THE RISE and progress of the british power in India*. (A' angol hatalom' kezdete 's előmenetele Indiában); P. AUER, a' keletindiai compagnie' ex-titoknoka által. 8-adr. London, 1837. *Aller*. 1-ő dar. Ára 1 font 1 sh.

110. *TRAVELS in Palestina*. (Utazás a' szent földre és Syriában); G. ROBINSON által. London, 1837. 2 dar. 8-adr. Ára 21 sh.

111. *A VISIT to the great oasis* etc. (Látogatás a' lybiai pusztá' nagy oásisába, az Ammon oásisának 's más most az egyitomi basa' birtokában lévő oásisok' régi és mostani állapotjának leírásával); G. A. HOSKINS által. 8-adr. London, 1837. *Longman*. Ára 1 font 1 sh.

112. *EMANY, roman* etc. (Emany, román, emlékezőések a' restauratióból); ANTONY RENAL által. Paris, 1837. 8-adr. Ára 7 fr. 50 c.

113. *LA VERTU porte malheur!* (Az erény szerencsétlenség' szülője) román, P. DUFERRIER által. Paris, 1837. 8-adr. Ára 7 fr. 50 c.

114. *EMMA de Lisana*. A. DUBOIS által. Paris, 1837. 8-adr. Ára 7 fr. 50 c.

115. *UNE SOIRÉE chez Mme Geoffrin*. (Egy estvély Mad. Geoffrin-nál) d' ABRANTÈS Hercegné által. Paris, 1837. 8-adr. Ára 7 fr. 50 c.

116. *LES TEMPLIERS*. (A' templariusok) M. J. BRISSET által. 2 dar. 8-adr. Paris, 1837. Ára 9 fr.

117. *LES REISTRES, chroniques* etc. (Vallásos haborui krónikák) Victor BOIREAU által. 2 dar. 8-adr. Paris, 1837. Ára 15 fr.

118. *CINQ et pas une!* (Öt és egy sem) Alex. CORBY által. 8-adr. Paris, 1837. Ára 6 fr.

119. *MENSONGE*. (Hazugság) Raymund BUCKER által. — Paris, 1837. 2 dar. 8-adr. Ára 15 fr.

— *Emanyban* nehéz megmondani, mi a' legrosszabb, az alap e' vagy a' forma, a' stylus e' vagy a' gondolatok. Nyomorult cselszövények', nemtelen szerelmek', nevetséges nagyítások' zagyvaléka ez, olly öszvekuszált nyelven, hogy minden lapon találatnak phrasisok, melyeket három négyszeri

olvasásra sem lehet érteni. Igaz, hogy sok emberekre nézve, épen ebben áll a' fenséges. Reménylheti hát Antony Ré-nal ur, hogy olvasókra találand, addig is a' pajtáság segítségére jön, mert egy folyóirat Emant-t igen nevezetszüleménynek, egy a' mindennapin túl emelkedő románnak mondja's a' szerzőt a' legjobb francia írók közé helyeztetí.

— *Az erény szerencsétlenség' szülője és Emma de Lisana*, két az iskolából alig kilépett tanítvány' tollából láttatnak származni, kik a' tollforgatásban, a' cselszövények' kötésében's a' társaság' figyelésében és festésében igen ügyetlenek.

— D' Abrantès herczegnő, olly név' s helyezet' birtokában van, melly valóban gyakran elég arra, hogy a' birtokosnak, mint ma mondják, *pyramidalis* hírnevet szerezzen. Kétséget nem szenved, hogy ő talentom nélkül nincs's valójában több olly tulajdonságokkal bír, mellyek a' jó írót teszik; szelleme eleven és csipős, stylusa eleven, könnyű, képzelődése termékeny; de már nagyon is szokássá vált nála az írás, nagyon sebesen dolgozik, 's a' publicum által első munkáinak osztott kedvezésre támaszkodik's innen legtöbbnyire fecsegés's minden literaturai érdem nélküli saloni locsogást nyercünk tőle. Többszer írtak már Madame Geoffrin-ról; ha mind azon bon mot-k mellyeket kieke tulajdonítanak csak ugyan az övéi, akkor egész élete illyek osztásában tölt volna el. Madame d' Abrantès nem igen sok újat mond ő róla's azon társaság' festése, mellyet ez a' híres asszony maga körül gyűjtött, se nem bájoló, se nem valószínű. Ezen románt olvasván, azt vélhetné az ember, hogy a' szellem abban áll, minden tartózkodás nélkül ki mondani mind azt, mi a' főben megfordul's hogy a' társalkodás nem egyéb, mint ész és értelem nélküli qviproqvo-k' és ostobaságok' egymást erő csoportja.

— Brisset ur' *templáriusai*'s Boireau ur *Reistres*-ei, két próbatétel a' históriai románban, mellyek nem igen szerencsések. Brisset urnak Walter Scott Ivanhoéjában csudálatos talentomából kellet volna ihletést meríteni, mellyben annyi erővel vannak néhányan ezen férfiak közül festve, kik vallásos köpönyegök alatt igen gyakran dőlős és nagyravagó lelket, kemény és gyűlölséges szívet, 's erős szenvedelmeket rejtegettek. Egy illy mintából mindent meríthetett vala, mi olvasóit érdekelheté, a' helyett hogy azon út, mellyet követ, kevéssé látszik megfelelni ezen czélnak. — Mi illeti Boireau Victor urat, benne szorgalmatos író lehet megesmerni, ki a' régi kronikákat béketűséssel's szeretettel forgatja's igyekszik azokból az általa festendő erkölcsöknek's az általa leírandó időszakoknak hív képét vonni ki. Ugy látszik legkedveltebb tanulmányai azon vallásos háborúk, mellyek Franciaországot olly sokaig nyugtalanokdtaták. Ezek gazdag bá-

nyát nyujtanak mind a' románírónak, mind a' historicusnak; de a' *Reistres*-ek' írója talán helyesebben tenne, ha historiai vizsgálódását nem román, hanem valami más formában adná. Ügyetlen ő a' eselszövények' kötésében, egy csata elrendelésében, személyeinek beszéltetésében 's munkálkodtatásában 's bizonyítványokban talán gazdagabb mint kellene, hibázik a' formára nézve, melly ilyenmü munkákban még is első és mulhatlan feltétele a' szerencsés sikernek. Egyebiránt őltalmazza ő a' német katonaságot, a' polgári visszázkodás' ezen korában, azon nagyon is közönséges és nagyon is szenvedelmes megtámadások ellen, mellyeknek ki valának téve, 's az ő véleménye ezen tekintetben, minden másnál inkább látszik az igazsághoz közelíteni. Azonban a' román nem historiai thesis, 's nem is lehet az; annyi ez mint egészen kitérni a' körből 's épen nem nyereséges módon.

— *Őt és egy sem!* ez valóban annyi mint játszani a' szerencsétlenséggel Corby ur; de hát miért is ad Kegyed' hőse olly rozsr irányt szenvedelmeinek? miért érzézik mindég a' más nyomába, 's miért akarja mindég mások' nőjét vagy szeretőjét ragadni el, holott annyi szabad szív van a' világban, kik kétség kívül örömmel fogadták volna szerelmét? Miért nem ad különösen több változatosságot ostromszereinek? Ez az egyhangúság épen nem mulatságos. A' legelső eránt kit lát, lángbaborúl, imádja azt 's viszonszerelmet ohajt; végre azon pillanathan mikor magát boldogsága' tetőjén lenni képzi, előjön a' férj, lármát üt, kihívja őt 's a' tusában életét veszti. Lángbaborúl egy második nőért, imádja azt 's viszonszerelmet ohajt; végre midőn magát boldogsága' tetőjén képzi, előjön a' férj, lármát üt 's hirtelen odább kell állani. Lángbaborúl egy harmadikért, ohajt..... de megfogja engedni az olvasó, ha ezen taglalatot nem folytatjuk, melly utoljára is hasonlitan a bizonyos történethez a' kecskepásztorról és kecskéiről, mellyet Sancho Pança beszél el Don Quichotte-nak. Annyira megy utoljára hogy őt — *és egy sem!* Akkor előveszi a' kétségbeesés 's leszál a' sírba, hogy ott hőstetteiből magát kipihenje.

— Raymond Bucker urnak, eddig Michel Raymond alnév alatt esmeretes írónak „*Hazugsága*“ igen jó igazság lehetett volna, ha meg tudta volna magát óvni a' nagyítástól, a' természetből vette volna személyei' mintáját 's ha nem adott volna mindnyájoknak olly kivételes caractereket, mellyek' száma szerencsére igen csekély a' világban. Ezt a' hibát annyival inkább lehet sajnálni mivel a' szerző által választott tárgy, méltó azon talentomhoz, mellynek máskor bizonyosságát adta. Nagyon igaz, hogy a' hazugság, korunk' characteristicus vonása. Egy minden erkölcsi elv' hiánya által elferdített civilisatio hatotta azt át mindenütt, 's minden társasági

viszonyok, kisebb nagyobb mértékben meg vannak az által rontva! Egy jól rajzolt képe, minden ezen szomorú romlottságból származott roszaknak, a' legnagyobb érdeket nyújtana 's egyszers' mind a' legszebb leczkét adná; de a' Raymond Buckner ur által adott, csak visszataszítás' és utálat' érzését gerjeszti. Olly festés ez, mellynek öszvesége jölgondolt, de a' mellynek színei hamisak 's rajzolata szörnyű.

120. *NARRATIVE of three voyages in the Black sea etc.* (Három utazás' elbeszélése a' fekete tengerben, egész Circassia' partjáig, mellyben a' kikötőhelyek 's azok' kereskedésének fontossága adatik elő; a' Circassiaiak erkölceinek, szokásainak 'sat. leírásával); Chevalier TAITBOUT DE MORIGNY, a' hollandus király' consulja által Odessában. London, 1837. *Murray.* — Ezen kiadásban benne vannak az eredetinek azon helyei is, mellyeket az orosz censura elnyomott.

121. *LEGŐJABB török nyelven irt 's Konstantinápolyban nyomtatott munkák.* Ime ezen munkák' lajstroma, mellyeknek kiadása bizonyítja, hogy Törökországban valójában terjed a' civilisatio: — 1. *MUSNEVI O MESNEVI*, erkölcsi és szemlélődő tudományt tárgyazó poéma, rímelt versekben, METLANA DJELALEDDIN RUSNI által; commentarius és jegyzetek által követve SHEIK CHAKIR effenditől. 2. *BEHARISTAN* vagy illatok' gyűjteménye, versezet METTLANA DJRMI effendi által, jegyzetekkel CHAKIRTÓL. Ez a' munka a' sultánnak van ajánlva 's a' császári könyvnyomtató műhelyben készült. 3. *ERTEKEZÉS az orvosi tudományról*, dr CHOMEL, francia orvostól, török nyelvre fordította OSMAN SAIB effendi, az orvosi, sebészi és anatomiai iskolának professora által. 4. *FERUK*, vagy értekezés a' synonymumokról; ISMAIL HAKKI effendi által. 5. *EMSELE SEKERCHI*, vagy grammaticai értekezés, ESKIDJI ZADÉ által; 6. *NETAIDJ UL EFKIAR*, vagy a' gondolatok' határai ADALI ALI effendi által. Ezt a' munkát melly a' literariái compositióról értekezik, kapva kapják a' tanulók. 7. *HALLI ESRAR EL AKHIAR ALI ARAB IZHAR EL ESRAR*, vagy is, magyarázata azon szép érzeményeknek, mellyeket im' e című arab munkából lehet meríteni: *A' titkok' magyarázata.* Bizonyos szotár' neme ez ZEJU ZADE effendi által compilálva. 8. *TEOHJÉ CHERCHI*, vagy a' szépség' magyarázata, SUMBULRADÉ VEHBİ, effendi által.

121. *LES ENFANS de la vallé d' Andlau etc.* (A' andlaui völgyi gyermekek, vagy esmeretek a' vallásról, a' morálról 's a' természet' csudáiról); E. VOIART és A. TASTU asszonyok által. Paris, 1837. *Didier*; 2 dar. 12-edr. Ára 8 fr. — Ez a' munka németből van követte. Egy keresztény család' történetét foglalja az magában 's egy szelidséggel, emberszeretettel, egyszerűséggel teljes vallásos szellem bélyegzi azt. Olly alakban van itt a' kereszténység előállitva, mint millyen-

ben ezt a' gyermekeknek ajánlani kell; mint vezér' 's bizonyos tanácsadó az élet ösvényén; mint a' hűladoság' folytonos hymnusa a' teremtőnek azon jótetemenyiért, mellyeket reánk halmazott; mint vigasztalás' forrása a' szerencsétlenség' 's fájdalom' próbáiban. Ugy van itt az Isten előadva, mint egy jó atya, ki minden gondját álhatatosan arra fordítja, hogy gyermekeinek boldogságát eszközölje. Szíves érzések 's a' szeretet kötelei által igyekszik a' szerző ezen fiatal, minden szép 's nemes érzéseknek nyílt szíveket magáévá tenni. A' első kötetet Mad. Tastu következő kellemetes versezettel nyitja meg:

Voyez le nouveau-né sur le sein de sa mère,
 Ne contemplez-vous pas son bonheur éphémère
 D' un oeil presque jaloux?
 N' avez vous pas au coeur une secrète envie
 En comparant, hélas! les maux de toute vie
 A son destin si doux?
 S' il s' éveille, un lait pur est offert a sa bouche;
 S' il s' endort, le silence environne sa couche;
 N' a-t-il pas pour appui
 Un genou qui le berce, un bras qui le protège,
 Et des soins maternels l' ineffable cortège
 Veillant autour de lui?
 Mais la religion, mère tendre et prudente,
 Vous offre, enfans, ce lait dont la source abondante
 Ne se tarit jamais,
 Ces bras toujours ouverts, ces yeux infatigables,
 Et quand vient le sommeil, ces genoux secourables,
 Où l' on s' endort en paix.

Az egész munkában egymást váltják fel a' kellemetes, érdeklő és oktató képek. Az ártatlan 's kedves létel' apró esetei, a' lecczék, kötelességek, gyönyörűségek, mellyekben az erényes szülék némileg osztoznak gyermekeikkel, teszik ezen kis román' foglalátját, mellyben a' gyermekek' érzései az Istenre vezetettnek vissza elmés és egyszerű módon. Vajha honunkban is több célirányos, értelmi és erkölcsi kifejlődést eszközölő munkák jelennének meg a' gyermekek' számára, kikben a' jövődó' csirája nyugoszik! Vajha asszonyaink, kik egyébkint is a' gyöngéd gyermeki kornak természetes ápolói 's vezérlői, — a' helyett hogy ízetlen elbeszélésekkel lépnek fel —, nevelési tárgyakkal foglalatoskodnának, 's Tastu és Voigt asszonyságok 's több jeles német írónék példájaként, a' gyermekek számára az ő erkölcsi és értelmi szükségéhez alkalmaztatott munkákkal kedveskednének! Ez által minden

bizonyval előbb érdemkoszorút nyerhetnének, mint belletristikai próbatételeikkel!

123. *STATISTIQUE de la grande Bretagne* etc. (Nagybritannia és Irland' statisticája): Alex. MOREAU DE JONNÈS által, 8-adr. 22. iv, egy abrosszal. Paris, 1837. Ára 7 fr.

124. *PROGRÈS de la grande Bretagne* etc. (Nagybritannia' előmenetele, a' népesedés és természetmenny' tekintetében); J. R. PORTER után angolból, jegyzetekkel 's Franciaország előmenetelével összevasonlító táblákkal; Th. CHEMINDUPONTÉ által; egy előbeszéddel megelőzve M. Michel CHEVALIER által. Paris, 1837. 8-adr. Ára 8 fr.

125. *NAVAL Story of great Britain* etc. (Nagybritannia' tengeri története, JAMES által, a' historia' folytatásával a' jelen korig, CHAMIER kapitány által) 6 darab' 8-adr. 24 az utolsó háborúban magokat megkülönböztetett admirálok' 's tengeri tisztek' melyképeivel. London, 1837. Ára 2 font 14 sh.

126. *THE HIGHLANDERS of Scotland* etc. (Scotia hegylakói, azoknak eredete, története, régiségei, erkölcei, szokásai 'sat.); William SKENE által. 2 dar. 8-adr. London, 1837. Murray. Ára 18 sh.

127. *HISTOIRE physique, politique et naturelle de l'île de Cuba*. (Cuba szigetének physical, political és természeti története); M. RAMON DE LA SAGRA, a' havannai fűvészkert' igazgatója 's a' francia Institut' levelezője által. A' munka 50 szállitmányból álland, 32—40 lapból és 4 rézt. állókból, fol. Egy szállitmány' ára 18 fr. Paris. Annyi sok könyvek közt melyek Amerikáról irattak 's melyek által ezen világrész minden tekintetből megismertetik; igen kevés van az annyira érdekes Cuba szigeté' illető. Mióta Ramon de la Sagra ur 1823-ban elhagyta Spanyolországot 's Havannába költözött, nem szűnt meg, a' természethistoriai tárgyak' 's mindennemű figyeletek' gyűjtésében. Ezen fáradhatatlan munkálkodások' következtében, a' természetvizsgálók' megegyező véleménye által buzdítva, hátaozá magát el a' szerző, a' fentebbi munka' kiadására. A' spanyol kormány' pártfogásával jelenend meg ezen munka spanyol és francia nyelven 's a' szerző Franciaországot választá ezen szép 's nagy munka' kivitelére. Egy történelmi 's geographiai bevezetés után előadandja, az, a' sziget climája, növényzete 'sat. stúdiumát, 's a' political részben annak népességét, földmívelési 's kereskedési gazdagságát, jövedelmét és költségeit, melyekből azon csaknem egyetlen tünemény tetszend ki, hogy Cuba, magának elegendő 's hogy bevételeinek nevezetes feleslegét küldi a' fővárosba. A' többi részek a' sziget természethistoriáját közlendik 's erre nézve magát a' szerző a' legnevezeteseb természetvizsgálókkal egyesté, kik a' különbféle nemek' leírását adandják. A' nyom-

tatás és réztáblák ezt a' munkát azon pompás munkák sorába helyeztetik, millyeket csak a' kormányok létesíthetnek.

128. GEDICHTE von Ludwig BECHSTEIN. Frankfurt a. M. Sauerländer 1836. 8-adr. 416 l. Ára 3 for. p. p. — Bechstein' nagy talentoma a' metricus jóhangzatban dicséretesen esmeretes. A' jelen versgyűjteményben is átaljában uralkodó az. Az olvasó a' harmonia' lágy habjain érzi magát lebegni p. o. a' következő gyönyörű tavaszi dalban:

Rufen wieder Maienglocken,
Rieselt wieder, Hain dein Born?
Schüttelt Lenz die Blüthenflocken
Aus gefüllten Segenshorn?
Blühen auch die Veilchen wieder?
Ist die Amsel wieder wach?
Seufzt und singt die wonnetönende,
Allgepries'ne; lenzverschönende,
Nachtigall der Sehnsucht Lieder
Unter grünem Schattendach?

O nun will ich nicht mehr klagen,
Will mich freuen der schönen Zeit,
Und es sey den trüben Tagen
Auch kein Seufzer mehr geweiht.
Lehre, Frühling, mich vergessen!
Hoffe! ruft dein leuchtend Grün;
Nimm in deine balsamthauenden
Liebesarme den Vertrauenden,
Neben trauenden Cypressen
Lasz die ersten Rosen blühn.

Freundschaft war dahin geschieden,
Liebe schwand vor meinem Blick,
Und ich rief den süßen Frieden,
Ach vergebens mir zurück.
War mir Hoffnung vorgesungen,
Glich dem Perlenschaum des Weins;
Freudig schlürft' ich einst den Schäumenden,
Herbe Hefe blieb dem Träumenden,
Nur noch nach Erinnerungen:
Zählt' ich Freuden meines Seyns.

Aber dir, o Frühlingsshore,
Deiner Blicke lichtem Strahl,
Oeffnen sich des Herzens Thore,
Blüthengöttin noch einmal!

Und das Alte ist's geblieben,
 Flammen lodern draus empor,
 Und das stets im Wechsel schlagende,
 Oft beglückte oft Verzagende,
 Schlägt nun in erneuten Lieben
 Feuriger, denn nie zuvor. —

A' vegyes költemények közt, az örökös themák: szerelem, tavasz, megelegedés, nyugalom, ifjúság, aggkor 'sat. fordulnak elő. Ezek közt azonban többeket a' tárgy 's gondolatok eredetisége jel ki. Gyengéd gondolat bélyegzi a' következő szép darabot: Az özveg' bizodalma:

„Ich war ein Mädchen, schön und blühend,
 Geschmückt mit jeder Frauenzier,
 Und mancher Jüngling nahte, glühend
 Um meine Liebe werbend, mir.
 Sie schmeichelten, sie priesen, flehten,
 Von Manchem, der in Lieb' entbrannt,
 Ward ich, ich denk' es mit Erröthen,
 Ein *Engel* damals oft genannt.“

„Bis jener kam, der mich erwählte,
 Der hohe Mann, dem keiner glich,
 Den liebend sich die Braut vermählte,
 O, wie so hoch beglückt war ich!
 Wie stand ich mit erglühten Wangen,
 Als er sein Lieben mir bekannt,
 Und unter seligem Umfängen
 Er *seinen Engel* mich genannt.“

„O spottet nicht der Wehmuthzähre,
 Die noch in meinen Augen glänzt,
 Der Mann des Ruhms, der Mann der Ehre,
 Hat diese Locken oft bekränzt.
 Ihm war ein seltnes Loos gefallen,
 Er ward geehrt, hoch anerkannt,
 Und er, mit frohem Wohlgefallen,
 Hat seinen *Engel* mich genannt.“

„Ich theilte seine Freudenstunden,
 Ich theilte mit ihm Leid und Lust,
 Ich stand von seinem Arm umwunden,
 Ach einen Himmel in der Brust.

Ich pflegte sein als er erkrankte,
 Er drückte schweigend meine Hand,
 Und hat die Treue, die nicht wankte,
 Mich, seinen *Engel* still genannt.“

„Er starb, er starb! O, rinnt ihr Zähren!
 Er liess allein mich hier zurück!
 Musst' ihn der Herr so früh verklären?
 So früh mir rauben all mein Glück?
 Warum blieb ich ihm nicht vereinigt?
 Warum ins Leben noch gebannt?
 O, wie hat mich sein Tod gepeinigt,
 Der sterbend *Engel* mich genannt!“

„Ich bin nicht arm an Erdenschätzen,
 Gesichert wandl' ich meine Bahn,
 Doch wer kann mir das Glück ersetzen?
 Das mir im Tode ging voran?
 Mehr als mein Gold und jede Habe,
 Gilt mir als Trost als hohes Pfand,
 Dass mich mein Mann, schon nah dem Grabe,
 Noch seinen *Engel* hat genannt.“ —

Und als auf ihrem Sterbekissen
 Die fromme treue Wittwe lag,
 Sah sie mit ruhigem Gewissen
 Sich neigen ihren Erdentag.
 Mit halbgebrochnem Aug' nach oben
 Sprach sie, dem Irdischen entwandt:
 „Sie kommt zu dir, du Engel droben,
 Die deinen *Engel* du genannt!“

A' költőnek meg lesz azon elégtétele, hogy költeményét minden nemes lelkű özvegy örömmel's megindulással olvasandja. Vannak néhány comicus költemények is elszórva, melyek közt felette jeles a' következő:

Der Verdrüssliche.

Ich bin verdrüsslich!
 Weil ich verdrüsslich bin,
 Bin ich verdrüsslich.

Sonne scheint gar zu hell,
 Vogel schreit gar zu grell,

Wein ist zu sauer mir
 Zu bitter ist das Bier,
 Honig zu süsslich!
 Weil nichts nach meinem Sinn,
 Weil ich verdrüsslich bin,
 Bin ich verdrüsslich.

Dort wird Musik gemacht,
 Dort wird getanzt, gelacht,
 Dort wirft man gar den Hut,
 Wie mich das ärgern thut!
 Ist nicht erspriesslich,
 Ist nicht nach meinem Sinn,
 Weil ich verdrüsslich bin,
 Ach so verdrüsslich.

Wo ich auch geh' und steh'
 Ich meinen Schatten seh',
 Immer verfolgt er mich,
 Ist das nicht ärgerlich!
 Und wenn der Himmel trüb,
 Ist es mir auch nicht lieb.
 Winter ist mir zu kalt,
 Frühling kommt mir zu bald,
 Sommer ist mir zu warm,
 Herbst bringt den Mückenschwarm,
 Mücken auf jeder Hand,
 Mücken an jeder Wand,
 O wie mich das verstimmt!
 O wie mich das ergrimmt!
 Wie das in's Herz mich brennt!
 Himmelkreuzelement! —

Bin ganz verdrüsslich,
 Weil nichts nach meinem Sinn,
 Weil ich verdrüsslich bin,
 Ach, wie verdrüsslich!

Legnagyobb részt foglalnak el a' nagyobb epicus költemények, melyek részint az éjszaki, részint az indus mythológiából vannak véve, részint a' spanyol Cid' utánozásai, részint thüringiai mondák' átöltöztetései. —

129. HISTOIRE d'*Espagne* etc. (Spanyolország' históriája, a' Góthok' beütésétől fogva a' XIX-. század' kezdetéig); M. ROSSEUW-ST-HILAIRE által. Paris. *Levrault*. Eddig két darab jelent meg. Minden darab' ára 8 fr. Az egész munka,

hat, hét darabbal álland 8-adr. — Az első darab' tárgya goth Spanyolország, második Castiliát, harmadik Aragoniát, negyedik Navarrát, ötödik Biscayát, hatodik az arab Spanyolországot tárgyalja. Egy darabot az austriai házbólí fejedelmeknek kíván szentelni a' szerző, 's az utolsót a' bourbon házbólíaknak, egész IV-d. Károlyig.

130. *System der Privatökonomie; auch unter dem Titel: Das Ganze des Familienhaushaltes für das gebildete Publikum.* Dargestellt von J. J. WAGNER. Aarau, Sauerländer 1836. 264. S. Ára 1 for. 30 kr. p. p. Ezen munka' szerzője ugyanazon író, a' ki az *emberi esméretek' organonát* (*Organon der menschlichen Erkenntniss*) írta, a' miből láthatni, hogy nincs magában egy alacsony tárgy is, hacsak önmaga az ember alacsonynya nem teszi azt. A' munka a' mostani idő szellemével járó, mert a' materialis hasznót tárgyalja. Bár mit mondjon pedig valaki akár mellette akár ellene, annyi minden esetre még is bizonyos, hogy ez a' közönségben sem divatozik, hacsak a' familiák' házi gazdasága nem virágzik, úgy hogy ennek divatozását a' közönség' jólléte alapjának méltán tekinthetni. Minthogy pedig ezen munka ezt világosan és elevenen előterjeszti, következik hogy nemcsak az időnek szellemével megegyező, hanem valóságos hasznos munka is. A' munka leginkább aszszonyok számára van írva, de úgy van írva még is, hogy valóságos tudományos oldala is legyen.

131. *Der Kanton Tessin.* Von Stephano FRASCINI. Nach der italien. Handschrift von G. HAGNAUER. 8-adr. 28½ ív. St. Gallen und Bern, 1835. *Huber et Comp.* Ára 2 for. p. p. Tessin a' kantonok' sorában 18-d.; lakosainak száma 109,000. E' munka' terve 's rendje ugyan az, mellyet Zürich és Schwyz kantonok' leírója követett. A' szerző, valamint *Schweiz' statistikájában*, mellyet 1827 adott ki, úgy itt is felfedezi a' kanton' minden hiányát. „Mindent meg akartam mondani, — így szól az előszóban —, először, mert úgy hiszem, itt alant nincs tökéletes kormány: másodszor, mivel abból, hogy valamely kormány köztársasági, nem következik annak jellesege; 's harmadszor, mivel az idő' körülményeiből a' kifejlésre nézve akadályok támadhatnak. „Nálunk — így szól a' 293. l. — a' név tesz mindent; a' dologgal keveset gondolkodni.“ Habár nem állíthatjuk is Frascini úr' munkáját Mayer úrval egy lépcsőre, még sem tagadhatjuk meg tőle az érdemet; mert szorgalmas gyűjteménye sok tanúságost foglal magában, 's olly kantont tárgyal, melly eddig legkevésbé ismertetett.

132. *Ueber den Adel als einen zur Vermittlung zwischen Monarchie und Demokratie nothwendigen Volksbestandtheil, und über die Landtagsritterschaft der Provinzial-*

Stände in der preussischen Monarchie und Rheinprovinz ins Besondere, nebst einem Anhang von F. W. D. von GEISLER. Minden, 1835. 8-adr. 12½ ív. Ara 1 f. 30 k. p. p. A' szerző a' nemesi rendet a' monarchia és a' democratia közti közbenjárásra szükségesnek tartja, 's ép nemesi rendtől a' népeletre nézve sok szépet és jelest reményl; de megvallja, hogy a' mai nemesség, csekély birtoka 's haszontalan és alaptalan ranggöggje miatt, kitűzött céljának megfelelni nem képes, melly bajt csak úgy véli elháríthatónak, ha a' nemesi rend, saját viszonyaira nézve törvényhozó hatalommal felruházott testületbe lépend, 's erkölcsi és gazdasági tekintetben bizonyos törvényeket szaband, mellyeknek, meg nem tartóji a' testületből kizárassanak. Mivel pedig világos, hogy ekként a' mai nemesség' száma nagyon megesökkenne, 's így a' rend' fontossága is sokat vesztene: azért a' nemesi jóságok' nemtelen birtokosai és a' nemesi életre szükséges dotatioval bíró polgárok közül a' jelesebbeket nemesi rangra kívánja emeltetni.

133. *TABLEAU synoptique de la chronologie universelle* etc. (Attekintő táblája a' népek' és királyok közönséges chronologiájának) M. Hyacinthe GOURMELEN, a' császárság' egykori tisztje 's jegyzője, a' meurthe-i departamentom főtiszt-ségének 's a' georgiai franczia consulatusnak titoknoka 'sat. által. Paris, 1837. Didot. Egy grand-monde-nak nevezett 1^m 164 hosszaságú 's 0^m 975 szélességű velin ív. Ez a' tábla, hét zónára van vizirányosan felosztva, mellyeknek két elsője Aziát, a' harmadik Afrikát, a' három következő Európát az utolsó Amerikát, a' poláris tartományt 's Oceániát tárgyalja. Az alosztályok igen számosak, mivel a' hét zona több oszlopszatot foglal magában 's még ezeken kívül a' tábla két szélén egy egy széles oszlop megy le végig, mellyeknek tárgyát, következő címek jelentik: *Föld golyóbisa*, *Világ' kora*, *Emberfajok*, *Népcsaládok*, *Nyelvek*, *Vallások*, *Népességek* (az egész emberi nem' mennyisége itt 855 millióra van téve). A' dátumok, lett dolgok, helynevek, tulajdonnevek, közönséges és különös esmeretek, mellyeket ezen tábla előad számlálhatlanok, 's minden lehető pontossággal előadvák, melyet csak lehet a' historiai tudományok' mostani álláspontjától várni. Másfél század óta sok illy nemű táblákat és abroszokat adnak ki; de nincs egy is melly olly szerencsés elrendeléssel volna szerkezve 's melly egy íven olly nagy számú pontos részleteket nyújtson. Azt lehetne arról mondani, ha ugyan szabad volna Catullus egy versének textusát és értelmét megváltoztatni, hogy itt van valósítva *omne aevum unâ explicare chartâ*. A' nyomtatási kivitel méltó Didot' sajtóihoz.

A. B. P.

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' ÜLÉSEL.

A' m. tud. társaság, f. e. május' 21 és 28d., 's junius' 11, 18 és 25-én tartott üléseiben: I. kettős betűk' egyszerűtése' 's könyvtára' ügyével foglalkodott. II. Egy pszichologiai, egy nevelés, 's egy régiség-tudományi értekezésnek bírálók rendeltettek. III. Podhradszky József l. tagtól a' II. Rákóczy Ferencz' főbenjáró perét illető irományok' gyűjteménye, Bajza József r. t. és Waltherr László l. t. — Kalandáriomi magyar régiségek Luczenbacher János r. t.' ajánlatára a' Tudománytárba felvették; egy neveléstudományi dolgozat pedig, valamint IV. Egy külön kiadás végett beküldött classica-literaturai kézirat a' nyomtatástól elmozdítattott. V. Nagy Károly r. t. 1839re' szóló astronomiai napkönyve a' jövő évi társasági Névkönyvben kiadatni határoztatott. VI. A' tarsaság' könyvtára következő ajándékokkal növekedett az illető szerzők' ajándékából: a) Gazdasági Tudósítások, 1838-diki folyamata' első füzeté, szerkezté Kaeskovics Lajos. Pest, 1838. b) Kuthen. kun' király, szomorujáték 5 felv. szerzője Horváth Cyrill. Szeged, 1838. c) Játékszini terv, színjáték 5 felv. írta Karacs Teréz. Pest, 1838. d) Szliacs, írta Czilchert Robert. Pest, 1838. e) Utmutatás az orvosi gyakorlásra. Készítette Gebhardt Ferencz. Pest, 1826. f) A' különös orvosi nyavalya- és gyógyítás-tudomány' alapvonalai. Készítette Gebhardt Ferencz (2. köt.). Pest, 1828, 1838. g) Malvina, regények' könyve. Első kötet. Kiadta Kazinczy Gábor. Pest, 1838. h) Hillel, von A. Chorin. Ofen, 1837. i) A' bölcselekedő magyar polgár. Írta Czente István. Kassán, 1838. k) Magyar- német nyelvtudomány, írta Némethy Pál. Kassán, 1836. l) Szívhangok. Tóth Lőrincztől. Budán, 2838. m) Szaniszló Ferencz' árvízi beszéde latin és magyar nyelven. Pest, 1838. — Továbbá Peregriny Elektől: n) Einige Worte über den Nutzen und Nothwendigkeit des Turnens. Basel, 1335. 'S Pongrácz Lajostól: o) Fried. v. Hagedorn's sämtliche poetische Werke. Wien, 1765. p) Xenocrat, ein Gedicht in 7 Büchern, 1787. q) Napoleon en Egypte, par Barthelemy et Méry. Stuttgart, 1830. r) Magyarország gyász. Pest, 1792. s) De populatione, disseruit Joannes Fejes. Pest, 1812. t) Historia literarum, bonorumque artium in Hungaria. u) Trója' veszedelme, mellyet versekbe foglalt Dugonics András. Pozsony, 1774. v) Magazin für Geschichte, Statistik und Staatsrecht der österreichischen Monar-

chie. Erster Band. Göttingen, 1806. — VII. A' kéziratárt Tahy Gáspár táblabíró négy magyar eredeti levéllel nevelte 1580, 1603, 1611, 1641, 1688 és 1693 évekből.

— Julius' 2. és 9d. tartott kis gyűlésekben némely belső dolgain kívül befejezte az egyszerűített betűk' tárgyát. Ez úttal I. D. Mátyás János' értekezése a' fogházakról, D. Pólya József I. t., 's Jerney János I. tagé Anno kún-avar püspök' pecsétéről, Lúcenbacher János R. tag' ajánlatára a' Tudománytárba elfogadtatott. II. Gróf Andrássy György Gömör vmegyei főispáni helytartó's academiai igazgató és tiszt. tag' kérésére a' tisztelt férfit által a' budapesti árviz-ügyben kitett jutalmakra érkezendő pályamunkák' dolgának középponti kezelése a' titoknokra bízott. A' könyvtár' számára beküldék: a) herni prof. Vogt Vilmos „Lehrbuch der Pharmacodynamik“ című munkája' negyedik kiadását (Giessen, 1838. 8r. 2. köt.); b) Pongrácz Lajos: „Kárpát-uti zengemények“ verseit (Buda, 1838. 12r.) és Kereskényi ford. tragédiáját: Mauritius (Kassa, 1767. 8r.); a) Szenczy Ferencz Szombathelyi prof. b. Mikos László' emlékét (Köszeg, 1838. n. 4r.). — A' kéziratárba Deáki Zsigmond praelatus és I. t. Karapus Sándor romai magyar paenitentiaris m. beszédét küldte, mellyel az Mezzofante József I. tagot köszönté, midőn bibornokká választatott. — Fülepp József I. t. a' pénzügyi teményt 96, közte 65 darab ezüst pénzzel nevelte.

TITOKNOKI HIVATALOS JELENTÉSEK.

*Magyar tudós társaság. I. academia' encyclopaediai folyóirása', a' Tudománytár' ötödik éve', vagyis az új folyam' 2d. éve' 3ik. kötete, számszerint a' XVIIId., (16½ íven) megjelent, következő tartalommal: I.) Értékezések (Luczenbacher János' szerkeztetése alatt) 1. az asszony és férfi. Burdach után szabadon *Bugát Pál*. 2. C. Sallustius Crispus erkölcsi tekintetben. *Szenczy Imre*. 3. A' vasutak, különösen a' Bécs és Bochnia közötti vasut' terve. *Bognár József*. 4. Nagyszombati Káldy György. *Podhradczhy József*. 5. Kalendáriumi magyar régiségek. *Waltherr László*. 6. Okleveles todalék. *Luczenbacher János*. Értékezések' mutatója az új folyam' 3ik. kötetéhez. — II.) *Literaturai rész*. (Szerkesztő Balogh Pál). 1. Olasz literatura 1836 óta. 2. Criticai vázlatok a' külföldi literatura' legújabb 's kitünőbb termékeiről. 3. Bibliographia. 4. Magyar tud. társaság' ülései. 5. Tudományos egyveleg. — Ára e' folyóírásnak, mellyből vásáronkint*

egyegy évnegyedi kötet jelenik meg mintegy 70 ívnyi és szükséghez képest több vagy kevesebb rajzzal ellátva, nyomtató papíron 4 ft. legszebb velinen 6 ft. cp., postán küldve 1 ft. 36 kr. drágább. *Előfizethetni* Eggenberger József és fia' megbízott könyvárosnál helyben, valamint minden hiteles könyvárosnál a' két hazában; Beck, Gerold és Schaumburngnál Bécsben, 's minden kir. postahivatalnál. Találtatnak vagy rendeltethetnek példányok még a' mult évekí folyamatokból is az említett helyeken, 's ugyanazon áron. —

11. *Magyar helyesírás és szóragsztás'* főbb szabályai. A' m. t. t.' különös használatára. Harmadik kiadás. Buda, 1838. 8r. 42. l. esinos borítékba kötve 10 kr. cp. Pest, junius' 27. 1838, *D. Schedel Ferencz, m. k. titoknak.*

— Elkészült, 's eddig a' két haza' minden hiteles könyvárosaihoz szét is küldetett: A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' ÉVKÖNYVEI 1834—1836. Harmadik kötet. Berzsenyi' aczél met-szetű képevel, két rézmetszettel 's hét körajzzal. Budán, a' m. k. egyetem' betűivel, 1838. n. 4réth. Összesen 666 lap. — Az ELSŐ OSZTÁLY' tartalma (236 l.) 1. a' társaság' történetei 1834. novembertől 1836. Septemberig Döbrentei és Schedel titoknokoktól. 2. *Beszédek:* két köz ülési beszéde az elnök gróf Teleki Józsefnek; Horvát Endre' emlékbeszéde Simai felett, gr. Dessewffy Józsefé báró Berzeviczy Vincze —, Guzmics Horváth János —, Schedel ismét Simai —, és Kölcsény Berzsenyi Dániel felett. 3. *Életrajzok* a' társaság' személyes állapotja 1836; 's gyűjteményei' szaporodása 1835 elejétől 1836. aug. végeig. — MÁSODIK OSZTÁLY 238 l.) 1. A' nyelvtudományi osztály' értekezései: Hellen magyar dramaturgia: *Guzmics*; A' nyelv 's annak a' lélekhez való viszonyai: *Balogh Pál*; A' prosa, 's kifejlése' feltételei: *Fábián Gábor*. 2. Philosophiai osztály: A' szükség, mint az eldelés' egyik főrugója: *Kállay*; Nőjogtan: *Nyíry*. 3. Történetírási osztály: A' magyarok' eredeti lakföldéről: báró *Hammer-Purgstall J.*; Zsigmon cs. és király' élete, egy vaticanumi codex után: *Podhradczki*; A' m. királyok' fölavatási esküjök 's oklevelök' nyomai az Árpádok alatt: *Czech János*. — HARMADIK OSZTÁLY (184. l.): 1. Mathematicai osztály: A' folyóvizek' belsőinek tudákos ismertetése: *Nyíry*; Legkisebb négyzetek' elve: *Bütnicz*. 2. Törvénytudományi osztály: Mellyezetekben van helye a' kiskorúsághan tett káros szerződések' visszahuzásának: *Stettner György*; Az ügyészekről: *Sztrokay*; Az eskütársakról: *Szlemenics*; A' kir. consensus' szükségessége' viszontagságai: *Szlemenics*; A' szerzett törvények' eredeti kütfejről: *Szász Károly*. 3. Természettudományi osztály: Ujabb közlések a' Balkány' vidékin tett természettudományi utazásról: *Frivaldszky Imre*. — Színezett képü, vászon borítéku, kemény táblába kötött velin

példányok' ára 8 for. e. p.; szinezetlen, postapapíros — példányoké 6 for. e. p. (Bécsben Beck, Gerold, Schaumburg, Mösele és Mayernél, az academia' minden egyéb czikkelyeivel együtt.) *D. Schedel Ferencz, m. k. titoknok.*

— Az academia' IXik nagy gyűlése a' föls. főherczegnádor-pártfogó' helybenhagyásával 's az elnök' rendelkezéséből üléseit f. évi augusztus' 30-kán, az igazgató tanács pedig september' 1-sején nyitandja meg. A' társaság' tagjai' részére ennél fogva a' megjelenés' napja augusztus' 29-ke, az igazgatókra nézve augusztus' 31-ke. A' nyilvános vagyis köz ülés' napja a' gyűlés' folyamata alatt leszen köztudomásra hozra. Pesten, július 20. 1838. *D. Schedel Ferencz, t. k. titoknok.*

ÖZÖNVIZELŐTTI MŰTÁRGYAK' NYOMAI MAGYAR-ORSZÁGBAN.

Azon időben, mikor Napkeletről, az emberiség' ugyartott bölesőjéből, egy még mind eddig esmeretlen mediumon, milliók' halálának magvai terjedeztek szét, az Isten széles földét, legszebb' ekességétől az emberektől megfosztandók; midőn törvényhatóságok 's egyesek a' még akkor, valaminut most is esmeretlen rosztat feltartóztatni hijába igyekeztek; midőn mindenki félelmes várakozásban, a' csak most múlt idő' nyomait vizsgálva, megütközve és elbódulva nézett a' bizonytalan jövőndő elébe, ezen sorok' közlője is sietett, egyébkint egészes és kényelmes lakását elhagyni, hogy a' járvány' mint nem helytelenül gyanítá, csak hamar magas fokra lépendő pusztításainak 's szörnyüségének szemlélete helyett, a' még 1831-diki Juniushan, mint 1838-dik Martiusban vidám 's jó kedvű fővárosokban, a' falusi élet' különvált esendjébe repüljön. Többféle tervek épen olly hirtelenében készültek mint elvettettek, végre Pilis-Csaba, az eleven bécsi országúton, de hegyei közt biztosan fekvő, határoztatott el. Klórmeszes katulyák, orvosságos és eleséges ladácskák 's a' szükséges házi butor kiküldettek, 's Július 5-d. 1831. a' költözködés megtörtént.

Ezen nyugalmas falusi menedékbelyben, hol megnyugtatásunkra az egészségi rendeletek példás pontossággal követettek, a' napi rend, olvasás, muzsika, barátságos beszélgetések, a' szép főherczegi parkbani vagy a' közel lévő hegyek 's völgyekbeni vándorolgatások közt vala feloszva. Egy illy kívándorlásnál azon völgybe, melly mingyárt a' helység me-

gett éjszokról délfele nyílik fel 's délkelet fele hajolván nagy homokheggyekkel végződik 's kétfelől, több kevesebb homokkal vegyített vízhordotta agyagdombok által képződik, a' fakkal szórt bal hegyen lefelé menvén, eleinte kevesebb később több, különféle nemű fák' kővévált darabjai mutatkoztak, melyeket gondosan követve, egy alig két ölnyi szélességű, több ölnyi mélységű, az essőmlás által kimosott hegynyíláshoz jutottam, melyben a' kővévált fadarabok, mintegy elevenyészni látszattak, mert mind a' falakban mind kívül sok ilyen darabok valának elszórva, más felülről nem könnyen kivethető tárgyakkal. Újságkivánástól ingereltetve, nem kevés fáradsággal ereszkedtem le a' nyílásba 's több az állati világ' maradványihoz, noha homályosan kivethetőleg hasonlító nagyobb darabokon kívül, nagy elesudálkozásomra, egy alig tíz négyszögölnyi térközön, következő tárgyakat láttam feküdni. A' növényországból: fa- és taviplánta gyökereket, közönséges nemű héjakat; az ősvilág' egy nagyobb, pálmaja vagy egy' óriási, minden esetre fanagyságu fűfaja darabját, 's esmeretlen gyümölcsök' héjait. — Az állatországból: a' természet' első próbatételeit a' kétfelénylő héjas állatok' formálásában, melyekben az alsó héj lapos, a' felső gömlölyded 's melyben még az állat, mint a' nyitatlan osztrigában, benne lenni látszik. Az egész homokkővé vált. Mamuthfogak' töredékei tűzkővé válva. Egy Mastodon' lábtődarabja. Egy felső állkapczadarab. Egy kérődző állat nem gömlölyded, hanem lapos végű szarva, több más csontdarabokkal együtt. Mind ezen ősvilági állatmaradványok finom törésű tűzkővé válván. Ezen maradványai közt egy olly időnek, melynek kezdetét a' historiai évkönyvek meghatározni nem képesek, találtam két a' *napon szárasztott, azon anyag által mint a' csontok, áthatott, mintegy finomszemű homokkővé vált agyagedény darabot*; egyik lapos 's belé egy félhüvelyknyi hosszú quarzdarab van benőve; másik a' szélén kiévelt. Ha most gondolóra vesszük, hogy az újabb időkben a' poudres-i és saumignoles-i csontbarlangokban, Franciaországban 1833, rhinocerus, medve, hienacsontok közt minden kétség kívül ősvilági embercsontok is 's ezekkel, víz-hordta és csak a' napon vagy szelid tűznél szárasztott agyagból készült fazékeserepek; továbbá 1836, Perim, keletindiai szigeten, (20° 39' déli szél.) homokkő és sárgás agyag képületben, mamuth-, elefant-, mastodonsontok 's egy kérődző állatnak, de nem bivalynak szarva találtattak, éppen olly kevésbé vonhatjuk kétségbe, ezen földgolyónk' legtávolabbi pontjain talált dolgok közt az analógiát, mint másrészt csak egy féltanulmányú sem fog, ön szeméi által meggyőződén, kétségeskedni a' felől, hogy a' Csabán találtatott edénydarabok, olly időkor' maradványi, melyek a' mi historiánk

emlékezeteit sőt még földünk' utolsó nagy változásait is túlhaladják. Régiség 's természet barátinak örömet megmutatja ezen nevezetes maradványokat, lakásában Budán,
Kiss Ferencz.

TUDOMÁNYOS EGYVELEG.

SZŐLŐ ÉS OLAJFA HONOSÍTÁSA. Lakanal úr a' francia tudományok Academiájával egy tudósítást közlött, melyben a' szőlő és olajfa honosításával az eggyesült státusokban tett próbatételei foglaltatnak. Ebből a' tetszik ki, hogy próbatételei sikeretlenek valának, 's hogy most kénytelen abbahagyni a' vállalatot; azt következtetvén, hogy mivel minden igyekezetei hasztalanok valának, a' dolog lehetetlen. Kentuckyban miután különféle fajokat felnevelt volna, különféle földekben, olly szőlőbogyókat kapott, mellyek összeaszta, mielőtt megérték volna, 's a' belőlök készült bor rögtön eczetté vált. Az olajfa' gyümölcse egyszer sem ért meg. (The Athenaeum. Aug. 1836.)

SZÉP FA. A' bambatoc-i öbölben, Madagascar' nyugoti partjain egy igen szép fát fedezett fel Boyer úr. Tekintete pompás 's mint mondják, eredetikép Afrika' nyugoti partjáról származott el. Nehány Mauritiuson elvetett magvai tökéletesen sikerültek. A' Leguminosak' rendjébe tartozik 's mint Boyer ur gondolja új faj, mellyet ő *Colvillea racemosa*-nak nevez, a' Gubernator' nevére. (U. o.)

VÉN CSERFA. A' Cerisy erdőben, Qvénesse név alatt egy nagy cserfát esmernek, nem messze a' st. lo-i országúttól, mellyről különféle datumok összevasonlítása által kijő, hogy az nyolcz vagy kilencz száz esztendő. 1824-ben harminczhat lábnyi körülete volt, épen a' föld felett, 's magassága ötvenöt lábnyi. Dereka már most üres 's 14—15 személy el fér benne. (U. o.)

A. B. P.

PILLANTÁS

AZ OROSZ LITERATURÁRA 1837-ben.

Ez év szerencsétlen vala az orosz literatúra 's művészet-re nézve. A' párcsatában elesett költő', *Puschkin*' tragikai halála roszt előjellel nyitá meg az évet, 's valóban, a' sajnálatra méltó eset, melly más tízzel mérközheték, nem marada egyedül. Őszkor két jeles ember követé. Az 1825-d. 14-d. decemb. öszesküvés miatt a' Jenisey' partaira száműzött, később mint katona a' Kaukasusra áttett, 's ismét tisztté emelkedett, 's a' száműzetésében fölvelt *Marlinsky* álnév alatt, mint novellairó híressé lett *Bestushewet*, egy csatában a' cserkeszekkel golyó ölé el. Másik, kit a' halál szeptemberben ért el, az élő orosz tudósok' legöregebike, a' Dershawin' és Karamsin' korának utósója, a' 76 éves *Dmitriew* volt. Bár írni már régebben megszűnt, 's az utósó években semmit sem ada ki: a' szép, derék ősz még is egy, most már egészen eltűnt literaturai korszak' tiszteletes emlékeül nézeték, midőn ő és Simbirski hontársa, Karamsin, mindketten világfiak, mindketten a' kor' széplelkei, francia példányok' nyomán egészen föloszlatak a' nyelv' szláv elemét, 's költészetben és prosában az elegans' társaság' nyelvét teremték az olvasó községnek.

Több művéstől is megfosztá bennünket ez év; *Kiprensky*, *Orlowsky* és *Lebedew* főtészekről; az első különösen szép arczképei 's fői, a' másik az orosz népéletből vett genreképei által híres. Ez orosz Vernet Károlynak, a' hercegi költő *Wäsemsky*, egy szép, eredeti költeményt ajánla. Az „*Emlékezet Orlowskyra*“ czimű miv' sorait e' fájdalmas év' legszebb lyrai szüleményének mondhatjuk. — E', sok időig kipótolhatlan vesztések miatt némi nyugasztalást lelmi, új literaturai nevezetességek után tekintünk. Az utósó két évben föllépett költők közt egy ifju huszártiszt, *Lermantow*, tűnik ki tulajdonos, független talentomával. — Egy másik, *Hubert*, német eredetűnek látszik, pályáját, minden esetre, valódi német művel kezdé meg, Goethe' Faustjával tudniülk, mit valódi talentommal fordíta oroszra. — Igen kedvezőleg szólnak még *Greibenka*, egy kisoroszlól, ki honi nyelvnemében verseket 's beszéleket, fris és erőteljes nyelven ada. Ha már ismert ifjabb írók' új műveit nézzük, *Benediktow*' verseinek má-

sodik kötete tűnik föl. De e' költemények, fájdalom, kevés kivétellel messze maradnak az első kötet' dalai mögött, mely számos példányban 1835 vége felé jelent meg, 's 1836' elején már elkele. Reménylik, hogy azon nemkedvező idegzet, miben ez újabb költemények eredtek, eltűnő leend, 's az ifju költőt sem két táborzásbani részvéte ki nem fárasztá, sem a' vett diszjelek el nem hidegíték, de tán csak a' financzministerium' — hol dolgozik — sok actái fáraszták ki egy kisé. Bárha a' természet, mellynek mindig ifjadó jeleneteire máskor olly örömmel irányzá lelkesedését, mi hamarébb ismét megfrisítné 's fölszárnyazná! — A' régibb költők közül, csak egy fordítást említhetünk, Fouque' Undinéje' rimes fordítását *Shukowsky*tól. Ezen, a' múlt év' elején kijött fordítás olly szép és sima, mellyet csak az annyira kitünő versművész, *Shukowsky*tól várhatni; de persze még is annyi művészet mindig csak alsó rendű, idegen műre vesztegettetett. — Ugyan azon sima fordítókéztől vesszük egy nagy költő' örökét. *Shukowsky* a' császár megbizásából 's költségein, *Puschkin*' munkáinak rendezi fénykiadását. Türelmetlenül kapák el a' három első, épen most elkészült kötetet; a' többi májusban váratik. Maga a' szerencsétlen költő által alapított, 's *Shukowsky* 's *Odojewsky* hercezegektől folytatott évnegyedi folyóirat „a' kortárs“, próbáit adá *Puschkin*' eddig nyomtatlan dolgozatainak, mik mutatják, hogy a' költő' talentje épen nem sülyede, sőt új irányt vőn. *Puschkin* naponként mindig jobban elhagyogató lyrai-subjectív idegzetét, 's mindig több objectívást, plasticai erőt 's forma gazdagságot nyere. E' költőben kétség kül első talent fejledezék, költő, ki tán minden kortársai fölött közelíté volna meg a' goethei fényfokot: az előadásnak amaz objectív, megjelelő módat, mellyben a' részek harmonicus, characteristicai egészszé gömbölyednek. *Puschkin* csodálkozásra méltó sokba fogott 's kezde, a' mi most már bevégeztenül marada el; heszélő, lyrai, gúnykölteményeket, novellákat 's regényeket; kevés készült el; nagyobb része töredékmű marad; mert ki merészkednék azt bevégezni, mit *Puschkin* tervezte? — Bevégzett, 's halála után már megjelent dolgozatai közül, néhány kis lyrai, külön nemű mesterművek mellett, egy költemény magasztalhatunk, melly „*Az érczlovag*“ cím alatt, drámai epizodot ad az 1824-d. pétervári vízáradásból; 's egy novellát prosában, „*A' kapitánylány*“, *Pugatchew* időkorából. A' költeményt leíró része tüneti ki; a' novella' dolgozatában valami tulajdonos objectívitás, mondhatnók *Walter-Scottismus* van, goethei formákba nemesítve. „*Egyipti éjek*“ című töredéket is nagy magasztalással emlegetnek. Eleje az egy valódi költői conceptiójü, 's mesterkéztől tervezett költeménynek. Még csak illy próbák után mérhetni meg valódilag azon vesztesé-

get, mit az orosz literatura Pusckin' halálával szenved, 's láthatni, milly helytelenül rettege némelyki, hogy a' költő átélé magát, míg hihetőleg, csak új teremtetésekre lépe át.

Forduljunk el a' vesztett reményektől, nyereségeinkhez, jégesszóverté nyártérről, aratásünnepélyhez. Hírlapok már említének valamit, mint ünnepelteték meg 2-d. febr. a' halhatlan *Krilow*' már félszázados írói munkássága. A' nemes ősz meglepni czélozák tisztelői. Egyike ezeknek egész egyszerűséggel ebédre hívja az Engelhardháza, hol a' nyilvános bálók tartatnak. Krilow semmit sem sejtve jó a' lakomára, 's képzelhetni csodálkozását, midőn néhány barát helyett, számos és fényes társaság fogadá, 's szerencsekíváratokkal vevé körül. Az a' pétérvári literatura' 's társaság' magva volt. A' terem' karzatait nők lepék el, 's hová az ősz lép, virágok és füzérek hűlnak gyöngéd kezekből a' költő' fejére. A' nyilvános tanítás' ministere ünnepélyes beszéddel nyújtja át a' császár nevében, ki az által részvétét akarja nyilvánítani a' nemzetünnepben *), a' Szaniszlórend' jeleit a' nagy csillaggal. Shukowsky' 's Odojewsky herczeg' beszédei követik. Wäsemsky herczeg egy gyönyörű, szellemdús vidorságtele költeménnyel lép föl, mellyben a' költő *kimesézete* híret Oroszországra nézve nagybecsű *igazságnak* mondja. — Oroszország nemzettliteratúrája' itt egybefűzött élő koszorú közül, csak az ismert fonynyadt lóherelevél hiányzik: *Gretsch, Bulgarin és Senkowsky*. Ezen urak, mint látszik, helyes ösztönből zárak ki magokat az ünnepélyből. De mi azért nem akarjuk mellőzni; sőt ők a' leghelyesb átmenetet teszik, hogy egy literaturai crisisről szóljunk, melly, közel lévén, tán még ez évben kifakadand.

A' jó írók' legnagyobb részének apathiája egy részről a' legmélyebb, más részről a' legmagasb fokra hága. A' szótvivő négy journalista, tudniük a' három említett és *Polewoy*, most már Pétervárbán egyesült. Az „*Olvasótár*“ *Senkowsky*, az „*Éjszaki méh*“ 's a' „*Hon' fia*“ *Bulgarin* és *Gretsch*től, *Polewoy*val közösen szerkesztetik, ki (P.) tutajdonlag mind a' két lap' szerkesztője, bár nevét nem hordja is homlokán. Így fogá be *Smirdin*, könyváros a' most nyomossággal bíró journalistákat erszényébe. A' könyvárosi ipar' e' fokáról bizonyosan annál sebesbben kell lesülyedni. Alapíta bár *Smirdin*, mint állítják 20 — 25 könyvboltot az ország' fővárosaiban; egy crisis' első forrás anyaga két fő műszeresterei' — *Senkowsky*' és *Polewoy*' — ellenséges feszültségében van. Azt mondják, hogy *Smirdin* megunta e' *Senkowsky*' igényes kíváнатit, 's durva bánásmódját, 's *Polewoy*t megnyeré, hogy

*) Még Oroszországban is! —

lapjaiban buktassa meg. De Senkowsky hatalmasan szegül ellen Polewoy' naponként nyíltabb 's erősb támadásainak. A' község e' kakascsatákat még örömmel nézi; de a' két vöröstarajos hősök' egyikének végre bukni kell. A' két journalista' feszültségének e' kora, megegyezik a' literat-chemiai processus' 's az általunk jóslott crisis' siettetésére, a' restség' egy szakával a' két journalistában. Gretsche és Bulgarin tudniillik, gazdagok 's ez által restek lőnek; literaturát még csak kedvtelésből űznek, 's befolyások lassanként azzá lesz, minek tulajdonkép mindig kellett volna lenni: semmivé. Így egy vagy két év alatt Smirdin' literaturai gyárságának össze kell omlani. Hiszen ő tulajdon intézetében fegyverzi egyiket a' másik ellen, 's így kölcsönösen lealacsonítja. Így ritkúl naponként a' régi dolgozótársak' száma. A' journalokat közel bukás fenyegeti. Mi lesz akkor az orosz literaturából? —

Az Orosz literaturában egy idő óta kétszeres fordulatot venni észre. Egy részről a' prosa mindig jobban fogja el a' költészet' helyét, 's történeti művek, Oroszország' statistikai leírásai, általában komoly, positiv munkák' száma növekszik, 's kitolja a' regényliteraturát, 's a' frívól firkákat. Nehány fontos dogozat jelent meg már a' legújabb korban, 's fog még több. Így dolgozik e' perczen Pogodin egy nagy kritikai munkán, Oroszország' historiájának legrégebbi szakáról. Az orosz népdalok gyűjtetnek, 's bizonyosan legalább tíz octávkötetet töltenek el. Az archaeologi választatvány kiadja dolgozatait, számtalan nagy fontosságú, orosz historiát tárgyazó iratokat. Hasonlón cselekszik a' moszkvai historiai társaság. — *Schewirew*' az orosz literatura fölötti, olly nagy érdekekkel hallgatott felolvasásai közül az első épen most adott ki.

De e' mellett az elbeszélő költészet sem hanyagoltatik el egészen. *Pawlow* három novellát ada, mellyben talentje nagyobb röptet vőn, mint az előbbiekből, mik már általános figyelmet gerjesztének. *Odojewsky* herczeg „*Az örültház*“ cím alatt novellákat adand. Sagoskint, két, németre fordított regénye: „*Juny Miloslawsky, vagy az oroszok 1612-ben*“, és „*Roslawlew, vagy az oroszok 1812-ben*“, már ismertté tévé németországban. Érdekel hát bennünket a' hír, hogy legújabbban új regénye jelenendik meg: „*A' kísértő*“, nem tulajdonlag történeti, de korunkból vett tárgy. E' művekhez, mikre a' községet figyeltetjük, jó még egy, mitől övünk. Német hírlapok már régebben kikürtölék Bulgarin' egy literaturai válatát: „*Oroszország*“ cím alatt. Elég legyen mondanunk, hogy a' munka néhány ifjútól, Bugarin' zsoldjában 's szellemében, gyártaték. Kinek kezébe jó, nézze 's ízelje azt, mint Bulgarin és társai gyárművét.

Közléseinket néhány szóval végezzük a' muzsikáról. Német társaság, 's német művészet iránti szeretet Moszkwában egy dalegyesületet alapíta, melly legközelebb Mendelssolm' Pálját szándékozik adni. — Még többet! Tobolskban 2-d. januar. egy hangversenyben Reisinger' egy ouvertureje Meierbeer' hugenottái, ouvertureje, 's néhány darab Ördög Róbertből adatott elő. Nem kell-e ennek az orosz muzsikára hatni? Valóban *Glinka'* egy tiszta orosz művét: „*Az éltet a' czárért*“, fönséges szerzeménynek jelelhetjük, korszakot csínálandónak a' dramai zeneművészetben. Hírlapok már tudósítának, milly hatással adaték elő e' daljáték Pétervárbán

Az 1838. allg. Ztg' rdk. told. 234—37 száma után. K. G.

A' PHILOSOPHIA' TÖRTÉNETÍRATÁNAK TÉRÉN TÖRTÉNT LEGÚJABB MUNKÁLKODÁSOK.

Első czikkely.

A' „*Lehrbuch der Geschichte der Philosophie*. Mit Angabe der Literatur nach den Quellen bearbeitet von G. O. MARBACH. Erste Abtheilung. Einleitung und Geschichte der griechischen Philosophie.“ (Leipzig, O. Wigand. 1838. nagy 8-adr. Ára '2 for. 38 kr. p. p.) czímű munka' szerzőjének, szert kellett tennie a' philosophia' történetíratának téréni új munkálatok' részletes ismeretére, 's azért képesnek és hivott-nak érzi magát arra, hogy azoknak fontosabbjairól ezennel okokkal támogatott ítéletét nyilvánítsa.

Nem szerénytelenség, ha én ezen előadásban tulajdon munkámat helyezem legelől, 's arra nézve némelly észrevételeket mondok ki, de én csak ez' uton gondolom az olvasó' kezébe adhatni a' helyes mértéket, mellyel magam mértem, 's melly szerint magam is mérendő vagyok. A' dolgok, különböző álláspontokról véve, különbözők, tehát elsőben magam' álláspontját kell kijelelnem, fölfogásom' igazlására. A' körülmények mindazáltal ezt csak távolról engedik érinteni, 's a' ki annak alaposabb kivitelét és tudományosabb igazlását kívánja, azt köüyvem' bevezetésére kell utasítnom.

Ki szorosan, 's maga is mint philosophiailag művelt, foglalkozik a' philosophia' történetiratának tanulmányával hamar észreveendi, hogy abban sokkal több van, mint mind annak összeállítás, mit különböző időkben 's több vagy kevesebb botlással legfőbb igazságnak tartottak a' legmíveltebb férfiak is; sőt inkább azt találandja, hogy a' philosophia minden időben valódi tudomány volt, melynek megtanulására fáradságot 's munkát kelle fordítani, 's a' melynek eredménye és tartalma mindenkor a' teljes és valódi igazság volt. Ezen igazság volt eleitől fogva a' philosophiának egyetlen 's mindig ugyanazon tartalma, valamint az ember minden időben ugyanazon valódi isteni maggal birt, az észszel, mely lényegesen csak egy. Hogy mégis különböző philosophiák léteznek és létezniük kell, az épen fölhozott állítással olly kevéssé ellenkezik, mint ellenkező az, hogy ugyanazon gondolat 'ezerkép' és ezerféle nyelven kithető, vagy hogy görög és német, szerecsen és europai, egy észszel és egy istennel bírnak. Sőt még több, az előtt ki a' philosophia tanulmányába mélyebben behatott, világos lesz, hogy a' philosophia' valódisága épen abban tűnik dicsőül elé, hogy az, azonegy tartalmával annyi és épen ezen formákon ment keresztül. Ha mi, művelődésünk' folytatban önmagunkra figyelmезünk, nem tagadhatjuk, hogy ma egészen mások vagyunk, mint évek előtt valánk, 's még sem kétkedünk, hogy a' mi évünk' tartalmát létünk' legkülönbözőbb formáin át mindig keresztülvivők, 's hogy ezen formáknak mindegyike, ha szinte, mindegyik korábbi tökéletlenebb, szegényebb volt is a' későbbinél, semmi egyebet ezen egy tartalomnál nem mutata. Ezen szembeszökő tüneménye „ugyanazon egy, sőt egyetlen tartalom' keresztülhatásának, különbféle de semmi egyebet, mint azt, és pedig nevedő teljességgel kifejező formákon által“ a' *lélek* sajátága, 's mindenen föllép, mi lélek gyanánt szemléltetik, — nem egyéb az, mint az *élet*. E' tüneményt mutatja a' philosophia is, a' mennyiben ez a' lélek tárgyilagosa léte; 's ezen tüneményt létalapjához képest előállítani, a' bölcsekedés' történetiratának főladása.

Ha más tudományok, például a' nagyságtudomány (mathesis) nem bírnak illy mindig más formákban ujjaszülető tartalommal mint a' philosophia, hanem bennök csak az újnak a' régihez sorozása, ennek átváltoztatása nélkül, talál helyet, ez csak hiány, nem elsőség, az az, a' lélek' teljességének hiánya, a' belső élet' hiánya. Azok tehát, kik a' bölcsekedést, mint mondják, mathematicai tökélyre emelni fáradoznak, annak szelleme megfojtására igyekeznek. Balgatag vállalat!

Mínthogy az örök szellem' átalakításának módja, a' szellem' életprocessusa, a' szellem' lényegében alapul, tehát

ezen egy mód szerint kell mindegyik szellem' képzésének történnie, az az, minden egyes embernek, az ő kiképzésében, mint philosophnak, ugyanazon utat kell követnie, melyen az emberi nemzet keresztülment. Csupán ez' úton érheti el jelenkorának tetőpontját.

Azt mi itt mondva van Göthe e' szavakkal erősíte meg: „Ha a' világ egészben véve előrehalad is, az ifjúságnak még is mindig elülről kell kezdenie, és mint egyénnek, a' világ-műveltség' korszakain keresztül mennie,“ Ez némellyeknél hamarabb, másoknál lassabban megy, legtöbbben valahol, valami bevégezett öntudatban elmaradnak, 's a' jelenről csak némi homályos vágyódásuk van: az egyéni lét' viszonyai előmozdítólag vagy gátlólag hatnak a' szellemnövényre.

Egy második szoros következtetés a' közlöttből a' philosophia történetirataának a' legfőbb tudományos philosophiai érdeket adja. Mivel tudniillik a' szellem' életprocessusának föltétele a' szellem' lényegében fekszik, tehát a' létalap' ismeretének ugyanazon menetel' ismeretének kell lennie, vagy a' mi ugyanaz: a' szellem' ismeretének azon utat kell előterjesztenie, mellyen a' philosophia történetileg végigment. Szemlélődés és történetfűrkészés e' szerint lényegileg összevágának; de a' köztöki különbséget sem kell félrenézni. A' szemlélődésben az átmenetel nem történik idő szerint, mint a' történetirásban, a' szellem' élete ő benne *belsőkép'* van, míg a' történetírásban *külsőkép'* (a' tüneményben) létezik. Ez' okból semmi történetiratot sem rakhatunk össze, hanem a' philosophia történetirójának tapasztalatilag kell cselekedni, 's szemlélődési (speculativ) műveltségének csak annyit köszönhet, hogy a' szellemire azon tüneményekben, mellyekben elevenen előtűnik, újra ráismer.

A' philosophia történetirataának itt kimondott fölfogása nem az én nézetem 's véleményem; hanem magának a' philosophiának egy, valahára megértt gyümölcse, melly Europa' földén már évezredektől óta mindig nagyobb tökéletességre nőtt. Egy ilyen nemes termést, lassankénti nevedésében a' figyelmes és gondolkodó olvasó' szemei' eleibe állítani, iparkodásom' czélja munkámban. Vele tisztán tapasztalatilag bánék, 's csak annyiban valék szemlélődő, hogy — a' tudomány' kívánata szerint — azt mi történetileg ajánlkozott belső pontosságához képest előállítom és kiemelnem kelle.

Az u. n. világesemények' történetirója kényszerítve látja magát tudósításainál olyanok' tanúbizonyságára építeni, kik azon eseményekről részint tulajdon nézetök, részint más közelebballóknak közléseik szerint tudósítanak. Ezen forrásirók' legtöbbjei nem biztosok, 's gyakran annál kevesebbé biztosok, minél közelebb állanak magok azon időhez, mellyet leírnak; mert ritkán bírnak részrehajlás nélküli nézettel azon

cseemények iránt, melyek iránt ők magok, egyes érdekeikben többé vagy kevésbé előmozdítottak vagy megzavartattak. Ellenben annak, ki a' philosophia' történetét írja, magoknak az ő hőseinek tettei vannak szemel előtt, 's ha csak szemel vannak a' látásra, szükségtelen magát korlátozott tanúkra bízni; sőt azon tetteket néki a' legszorosabban kell ismernie, mivel, hogy megérthesse, azokat teljesen utánoznia kell. A' forrástanulmánynak a' philosophia' történetiratában tehát sokkal magasb jelentése van, mint a' világtörténetben, biztosabb is, 's a' ki igazán, szorgalom- és műveltséggel dolgozott maga is, mint szemtanú, tudósít.

Az előrebocsátotthan foglalt okokból, a' dologhoz fette nem illő cselekvés mód, az az, olyan, melly egyedül az író' hiányos műveltségét tanúsítja, ha valamelly philosoph' tanítmányáról csak olly módon értekezünk, mintha az is egyike volna azon eseményes véleményeknek, melyek a' jelenben philosophia' gyanánt mutatkoznak, 's egymás ellen harcolnak; ha egy u. n. criticali fölfogás véleményét véleményhez hasonlít, de, mint egyébként lehetlen is, semmi philosophia' velejét, a' tulajdonképi örök tartalmat, nem is érinti. A' philosophia' története körüli munkákban, még pedig a' legjobbakban, a' közönséges modor az, hogy a' történetirő az ő vélt criticali fölfogását a' textusban adja, és jegyzetekben a' philosophok' azon mondásait teszi, melyekre az ő fölfogása vivődik. Van egy bizonyos, előszer a' tudós Tennemann által föllállított köre a' mondásoknak, melyek mindig újra előhurczoltatnak, és vannak bizonyos előítéletek, melyek a' philosophia' fölfogásánál, mint az eredendő bűn, átültetődnek. Ha szüntelen csak azon egyes mondásokra figyelmeztünk, úgy azon előítéletektől, mik épen egyes mondások' visszas fölfogására támaszkodnak, semmi esetre sem szabadulunk meg. Sehol sincs nagyobb értéke azon mondanak, mint böleselkedési könyveknek, hogy a' részek csak az egész által nyerik jelentésüket, és kiszakasztva, az egészből, holt anyagnál nem egyebek, melyből akarmelley tetsszerűségi edényt formálhatni.

En az általam kiadott philosophia' historia'jában, a' szokásszerű modort egyenest megfordítám, mivel a' philosophok' szavait fő, 's a' magam' fölfogását annyiban mellékesdolognak vevém, mennyiben az olvasó a' philosophok' szavaiban eszközt nyer, fölfogásom bírálgatására, mert csak ez van bíráltnak kitéve, nem pedig egy, valaha időszéri philosophia. Egy előbbi korú philosophia' bírálataival épen úgy van a' dolog, mintha mondani akarnók, a' férfinak az ő tulajdon gyermek- és ifjúkorát megbíralnia szükség, hogy megfoghassa, miként lett légyen férfivá; sőt inkább a' kifejlődés' processusát kell megfogni törekedni. En philosophiai histo-

riában a' felhozott forrásokat nem ön felfogásom szerint, hanem *szóhi fordításban* közlöttem, és mind az így felhozott helyeket *összefüggésekben* adám elé. Ez azon philosophusoknál történt, kiktől még többé kevésbé teljes munkák maradtak fenn számunkra, minthogy én az egész munkákat kivonatban közlém, és a' körülményes helyeket helyökön hagyám. Azon bölcsekedőknél, kiktől töredékeknél egyebet nem birunk, ezen töredékek egy egészsze összerendezettek, a' hol ugyancsak egyik a' másik által, vagy inkább minden egyes, mind a' többi által meghatározott jelentést nyer.

Aristoteles politicájában így szól: „A' levágott kéz, nem igazi, hanem csak névszerinti kéz“; e' szerint a' philosophia történet-iratairól, melyek elhanyagolt mondásokra támaszkodnak, elmondhatni; hogy philosophiát nem valódiilag, de csak névszerint foglalnak magokban. Bizonyára én, az általam választott uton a' philosophia' történet-iratát felfogandó és előállítandó, a' közönséges fölfogásoktól, olly igen eltérő eredményekhez juték, hogy vagy én a' görögből és a' philosophiából semmit sem tudok, vagy pedig tettelesen bebizonyítám azt, hogy a' philosophia történettanjávi eddigi bánásmód semmit sem ér. Nekem belső (subjectiv) okaim vannak, annak hívésére, hogy az én eltérő felfogásaim helyesebbek. Én itt ezen okokat közlendem; mert a' tárgylagosok (objectiv) nem arra valók, hogy alkalmilag közöltesse nek, azon alapulván, hogy a' történeti kifejlődési processus a' szemlélődésivel valóban megegyezőleg mutatkozik, 's mivel minden előbbi philosophus a' későbbire nézve mint teljes föltétel, és minden későbbi, mint az előbbinek teljes betöltése áll elő. Ezen tárgylagos okokra nézve hát magára munkámra hivatkozom.

Mindenki, a' philosophia' történettanjával csak felülegesen foglalkozó előtt is szembetünő lett dolog, hogy a' platon-i philosophiának szokott fölfogása (szántszándékkal hivatkozom legközelebb azon philosophiára, melyet legpontosabban ismerni vélünk, — minden tudós iskolában olvastatnak Platon' irásai) ugyanazon philosophiának aristotelesi fölfogásától egészen eltér. Közönségesen azt tartják, hogy Platon az érzékileg föltünő dolgoknak valóságát tagadta, 's ellenben az eszméknek örök maradandó országát fogadta legyen el, melybe minden igaz és való esik. Már ezzel éppen nemegyező Aristoteles' ezen mondása:

„Platon azt mondá, hogy az érzékileg észrevehetőkn és nemeken (eszméken) kívül a' mathematicaiak a' dolgok között középhen vannak, magokat érzékilegeszrevehetőktől azáltal különböztetők, hogy örökkévalók, és mozdítlanok; a' nemektől az által, hogy sokan hasonlóak, mindegyik nem pedig csak ugyanazon egy. Mint anyag már most a' Nagy és

Kicsiny, elvek legyenek, de mint lénység, az Egy: azokból t. i. az egybeni részvét után a' számok legyenek a' nemek. Ő a' végetlent úgy tevő fel mint nagyot és kicsinyt. A' mondtából világos, hogy ő (Platon) csak két okkal élt, egyik annak oka a' mi *Valami*, másik a' *Tárgy* szerint (mert az eszmék a' többire nézve okai annak a' mi valami, az eszmékre nézve pedig ok az egy) — 's a' melly azon alapúl fekvő tárgy, melly szerint az eszmék az érzékinél, 's az Egy az eszmékben mondatik ki, hogy az kettőség: a' Nagy és a' Kicsiny."

E⁵ szerint a' platoni tan inkább ez volna: hogy az igaz és való a' számok (mik bizonyosan nem csupán a' mi elvont (abstract) számaink), a' mennyiben azok ezen elvekből. Nagy és Kicsiny (végetlen), Egy (eszmék), létre jönnek. Az eszmék tehát szintűgy mint az érzéki, magokban véve, elvontságok, mik csak egyesülésökkor jönek concret létre. Most már igenis azon képtelen vélemény állítatott föl: Aristoteles Platont vagy nem érté, vagy készakarva elcsufítá; de még sem hihető, hogy az élelmejű gondolkozó, húsz évig Platon volt tanítványa, mesterét nem értette volna, és talán nem alkalmilag szól Aristoteles a' platoni tanításról az idézett módon, hanem az ő „Metaphysicájá-“nak (mellyből a' felebbi hely vétetett) legnagyobb része a' platoni és pythagorasi számtudománynyal foglalkozik, mik összehasonlíthatnak, megkülönböztetnek és tökéletlenségekben megcáfoltatnak. Én magam is, Platon' szokott fölfogásaiból indulva ki Aristoteles nem értém, midőn évek előtt „Metaphysicá-“ ját olvassám; de később' Platon' tanulmányával újra szorgosan foglalkozva, a' szokottól annyira eltérő felfogásra jöttem, hogy magamon is kétkedém, míg nem alkalmilag úgy találám, hogy az az Aristotelesével a' legtökéletesebben megegyezék. Hasonlítsuk csak össze Platon' „Philebos-“ át és Timacos-“ át, hogy átlathassuk, milly pontosan érté Aristoteles Platont. Az elsőben említett párbeszédben a' leghatározottabban megkülönböztetődik: 1, a' Határtalan, melly sok, és több 's kevesebb (nagy és kicsiny) lesz"; 2, a' Határozat — a' természeténél fogva Egy és végre 3, „a' kevert és lett létel, ama kettőnek összeszüleménye, mint Egyet tevő, a' lételre nemződés a' határozatot eszközlő mértékek által; de a' platoni irományok' sok helyeiből az következik, hogy a' Határtalan az érzéki, az anyagi; a' Határozott az Egy, az eszme, légyen. Kívánhatni-e nagyobb összehangzást Platon' szavavai és Aristoteles fölfogása között?

És mégis p. o. Ritter Henrik az ő annyira dicsért „Geschichte der Philosophie.“ (Zweite Auflage. Ester bis dritter Theil. Hamburg. F. Perthes. 1836—38. Gr. 8. Ára. 9 Thlr. 6 Gr.) című munkájában (3-dik köt.) Aristotelesnek szemére veti,

hogy Platont félreérté. „Sőt inkább Aristoteles Platont jól értette, Ritter úr pedig őt épen nem. Az elsőt épen most mutattam meg, és a' második a' következőből láthatandó. 2-dik köt, 376-dik lapon, olvassuk: Így lép már elő azon gondolat, hogy nem csak az érzékiben, hanem az eszmékben is a' végetlen és a' nemlétező van, (sőt inkább az eszmék és a' végetlen egymástól szorosan megkülönböztetnek) mellynél alkalmasint *az a' gondolat sem hibázott* (!), hogy az eszmékben bőség és szükség van, valamint mi már régebben is úgy találtuk, hogy Platon a' nagyot és kicsinyt az eszmékben helyezett (— ez felordult felfogása azon lételnek, hogy az érzéki, a' nagynak és a' kicsinynek fogalmában részt vesz —). A' végetlen továbbá ellentétben áll az egyel 's a' kettőnek öszveköttetése által áll elő a' szám (— ez helyes, de most halljuk, mi lesz ebből világossá Ritter urnak —), úgy hogy ebből *világos lesz*, miként az eszmék, az egyben 's a' végetlenben való részvételök által, számok gyanánt *tekintethetnek*. Így képződik előre az eszmékben mind az, a' mi az érzéki jelenetnek világában létbe lép; de az eszmékben magokban, *úgy látszik* (!) nem engedte meg Platon a' létbelépést (das Werden), mert mégis mindenik, bármi korlátolt legyen is az (!?) mindég ugyan az. Azonban *épen olly nagy* nem volt a' távolság, a' bizonyos korlátok közé szorított (?) eszméktől, a' dolgok érzéki megjelenéséig. *Gondoljuk* magunknak (— Platon fájdalom nem oda tartozott —) tudniillik az eszméket mint részvevőket a' megismerő észben, mely magában a' jónak egységében fekszik, tehát azok korlátolt lételével, korlátolt megismerés is téve van. És itten *akadunk igen is* az érzéki előterjesztésre, mint szüleményeit az eszmék' tökéletlenségének, egymástól elválásokban. E' mellett *úgy találjuk*, hogy Platon' gondolkodás módjával *egyező, annak feltétele*, hogy a' megismerő lények, tökéletlen lételők 's öntudatokban, tökéletes belátásra igyekeznek, 's így nemzik az érzéki világ' létbelépését.

Illykép megy ez tovább: illy sántikáló, zavart, egymást megsemmisítő képzetek árultatnak platonai bölcselkedés gyanánt! Az idézett hely, az egész könyvben uralkodó hangnak mintája: pusztá mendemonda arról, mit a' különféle philosophok kívánnának, mondhatnának, tehetnének, mit *talán, körülbelől, bizonyos tekintetben*, 'sat gondoltak vagy gondolhattak, de soha és schol arról, a' mit *valóban* tanítottak. A' mellett átaljában a' tudóskodásnak egy igen fölösleges neme uralkodik abban, mindenféle nehézségek gördítenek elő, 's bizonytalan értelmű szavak által (mit „dürften“ und „möchten“) odatnak meg, csak hogy magát a' szerző a' megértés' fáradságától megkímélje. Hasonló tudóskodás uralkodék egy ideig a' nyelvtudósok közt is, Platon' „Vendégsége“ nek

egy helye fölött, hól arról van szó, hogy egy szál gyapju fonál által teljes serlegből üresbe bort lehet vezetni, sokáig éleselnéjű magyarázatokat és hozzávetéseket irtak, a' helyett, hogy inkább a' könnyű próbálatot (Experiment) végeztek, 's így minden nehézségnek véget vetettek volna. Most az okos nyelvtudósok levetkezték azon tudóskodást, mivel magok is érezték annak nevetséges voltát. Ritter úr halként mozog a' hiuság' és öntetszóság' ezen elemében. Mint az utópiai ember tátott szájjal áll ő, és lovagilag védi magát, hogy a' philosophia' sült galambja belé ne repüljön. Tudományosságával kérkedve, Ritter úr Hegel fölött ítéletet mond; azon Ritter úr, ki mint philosoph Thales' álláspontjára sem juta még. Hogy fogalmunk lehessen, mennyire összezavarja maga magát Ritter úr, hogy épen ellenkezőjét mondja annak, mit mondani akarna, olvassuk el előbeszédének X-d. lapját. Itt igazolni akarja magát, miért nincs az ő könyvében Hegel' „*philosophia történetirata*“ figyelembe véve. Hegel' „*philosophia történetirata*“, mond ő, az ő rendszerének egy része, és azután így szól:

Egyes nézetek, mellyek a' rendszer' egészéből, összefüggések' magyarázata nélkül, kiemeltethetének, néha csakugyan említettek, de azon hely' megnevezése nélkül, a' hol találtnak, mivel értelmöket itt csak az egészszeli egyben-függésben nyerik.

Ha egyébiránt én csak kevés észszel bírok is, tehát ezt teszi: Egyes elválasztott részek kimutatás nélküliek: honnét választattak legyen el, mivel csak összefüggésekben (elválasztatlanul) van jelentésök. Következésképp' Ritter úr kényszerítetek azokat jelentésnélküliekké tenni, hogy használhassa.

Kemény ítéletek ezek Ritter úr' kedvelt könyvéről 's azért felszólítva érzem magamat, egy még szembeszökőbb példát hozni fel, hogy azon ítéletek' igazolasát az olvasó átlássa. Látandja egyszersmind innén, mit kell tartani Ritter úr' tudományáról. Ritter úr Leukippot és Democritot a' sophistákhoz számlálja. Miért? „Mivel kísértve láthatnók magunkat Demokritos' sok irkafirkáiban valami albülcsestet találhatni.“ Ha Ritter úr az ő „*philosophia történettudományát*“ bevégezni, az körülbelől tizenkét kötetekből álland, 's akkor Ritter úr magát sophistává irta. Ritter úr Demokritot fenhéjázónak nevezi. Miért? Mivel könyveinek egyikét ezen szavakkal: „*Haec loquor de universis*“ kezdi meg. Ugyde a' philosophia másképp' nem is szólhat mint de universis, mit Krug úr már régen szemére vetet, ki egyszer azt kívánta, származtassa le egy philosoph a' tollat, mellyel ír, a' ki az okosnak valóságát egy oktalan valóságos disznósülttel lerontá. A' java még most jön! Ritter úr fáradozik annak kitapogatásában, miként jött legyen Demokrit az ő

istenkáromló atomisticájára, 's végre okát abban találja, hogy Demokrit ügyes mathematicus volt. Hasonlókép származtatja Krug, a' Schelling és Hegel közti különbséget onnét, hogy Hegel Berlinbe jött és sok hallgatókra talált. Demokrit' tanításában, szól Ritter úr, az ugylátszó nem mathematicai által a' tanítás' characterere felől ne csalatkozzunk. Ritter úr most már felhossa 1) mint mathematicait, „hogy számtalan atomok fogadtatnak el, mivel t. i. a' testek' alakjai (Form) véghetlen neműek.“ De ép' ezen elfogadás nem mathematicai, mivel mathematica egészen lehetlen, ha az alakok' (figurák) végetlensége vissza nem hozatik (reducáltatik). A' mathematicus a' háromszögöt, felszámolni tanítja, 's ekkor minden egyéb alakokat a' háromszögre hoz vissza. Testalakokat ép' így lehet gúlákra (piramisokra) hozni vissza; és azért, mivel Demokrit olly nemmathematicus volt, őt' Aristoteles is ezen szókkal támadja meg: „De nem ezen feltétek szerint látszik is az, hogy végetlen elemek volnának, ha t. i. a' testek alak (helyesebben forma, Gestalt) által különböztetnek meg, minden alakok pedig gúlákból állnak.“ De Ritter úr fölhozza 2) mint nemmathematicait: „Ha Demokrit azon régi tételt, hogy csak egyenlő hathat egyenlőre, annak megmutatására használta, hogy minden dolgok egyenlők, és hogy csak a' minden dolognál hasonló, a' tértöltő, legyen a' dolgok igazi lénye“ sat. De ép' ez valódi mathematicai, 's mindenki-tudja, hogy a' mathesis a' testeket csak mint tértbetöltőket vizsgálja, 's épen nem az ő minőségi különbségök szerint.

Némellyik, ki ezen bírálat iránt némelly figyelemmel volt, csudálkozik, hogy olly könyv, mint Ritter uré, melly minden philosophiai érthetőség, és valódi tudományosság nélkül van írva, mikép' nyert olly nagy tetszést, hogy kevés évek után a' másod kiadást megérte. Oka közel van. A' philosophia nehéz tudomány, 's még is mindenki, ki belőle semmit sem ért, azt kívánja tőle, hogy minden ellenvetés nélkül leczkéztesse magát általa; erre pedig Ritter úr készséggel ajánlkozik. Ő minden philosophokat megleczkéztet, 's annyira le tudja őket párolni (destillálni) — a' caput mortuum-ot megtartja, de a' szesz elszál — hogy ők egészen más emberekként tünnek föl, az az olyanokként, kik ez 's amaz felől ideoda beszélnek, 's kik felől szinte beszélni lehet. A' hiú emberek visszataszítók; a' hiú könyvek kellemesek, mert mindenki az azokban foglalt hiúságot a' tulajdon magáéval amalgamázza; mindenki t. i. ki maga is a' nemtudás' hiúságában hasonló módon benne van, mint Ritter úr. Könyvét kinyitom, a' mint jön, és az első kötet' 113. lapján e' következő, a' *hiu véleményt* jelelő kitételeket olvasom;

Hogy még is meggondoljuk — hihetőkép' — látszik — alig kétséges — már egy neme a' philosophiának — szeré-

nyen kételkedni — de még sem másképp mint elfogadhatólag — természetes is — mást nem lehet mint gyanítani — megtá-
láltathatnának — mit gyanítani lehet — véleményünket nyi-
latkoztatnunk kell, ha — beteljesednék —.

Egy nagy nyomtatású kis oldalon az olvasónak tizennégy
vélemény akad elébe, 's olvasót ugyanannyiszor azon hízeltő
érzés környezi, hogy ítéletében nem korlátoltatik, hogy ő,
épen mivel Ritter úr' tizennégy véleménye jó elébe, maga is
tizennégszer másképp' vélekedhetik. A' meggyőződés ellen-
ben türelmetlen, semmi ellenmondást nem szenved. Ha ezt
mondja: „így van, mert“ —, az olvasó magát szedje össze,
és gondolkozzék felőle; ha ellenben így szól: „föltehetjük,
hogy így lehetne“ — a' humanus olvasó egy „úgy no“—val
otthagyja, 's vele megy, mert semmi veszély sem látszik an-
nál, mit ép' csak fölteszünk. De a' ki komolyan föltette ma-
gában a' tanulni-akarást, az, mint a' vizsgáló, boszorkodik,
ha neki Ritter úr e' kérdésre: „Mit tanít Platon“? így felel:
„Ugy látszik, föltehetjük, Platon' czélja ez lehet.“ — „Hall-
ja ön, felelend neki, nem hagyott Platon nyolcz jeles köte-
teket maga után, és ön, a' philosophia' történetírója, egy-
nehány gyanításoknál egyebet nem olvasott ki belőlök?“

Illy ritteri tudományról Hegel igen helyesen megjegyzi,
hogy az „leginkább sok hasztalan dolgok', az az olyanok' tu-
dásában áll, miknek magokban egyéb tartalmok és érdekek
nincs, mint az, hogy azoknak ismeretével bírjunk.“ Ritter
maga is megütözik ebben, mert előbeszédében Hegel' ezen
szavait az ő tudományára alkalmazza, azt mutatandó meg,
milly kevéssé van szüksége a' Hegelrőlí tudomásra. —

G. O. Marbach után (Blätter für literar. Unterhaltung
Nro. 60. 61. 1838.)

CRITIKAI VÁZLATOK.

A' KÜLFÖLDI LITERATURA' LEGÚJABB 'S KITŰNŐBB
TERMÉKEIRŐL.

ORVOSI TUDOMÁNY.

Histoire des Maladies observées à la grande armée française, pendant les campagnes de Russie en 1812 et d'Allemagne en 1713; par le chevalier J. R. L. de KERCKHOVE dit de KIRCKHOFF, ancien Medecin en Chef des hôpitaux militaires etc. Troisième édition. Paris 1836. XX és 425 l. 8.

Az 1812-diki nevezetes táborozás az orvostudomány' számára is szerzett némi tapasztalást: a' szerencsétlen csapások, minőket alig ért valaha ily nagy hadisereg, százezer eddig egészségesekre árasztának számtalan testi szenvedéseket, melyek alatt sokan leroskadtak, sokan pedig, kik megmenekedének, még később is hurczolák azoknak nyomait. Szerzőnek, ki mint katonaorvos, ezen táborozásban kezdte orvosi pályáját és lassanként nevezetes rangra emelkedett, elég alkalma volt tapasztalati kincseket gyűjteni, és volt hívatása is azok' jó rendbeni előadására. Ha ő visszatekintvén azon történetteljes és egész jövőendősegre nézve elhatározó időkre, történeti emlékezéseinek kissé nagy helyet enged, és beszédességében egyéb dolgokat is előhord, — azt azon érdekért, mellyet tárgyán előmleszt, és álláspontjáért, mellyet itéletében elfoglal, örömet megengedhetjük. — Az előszó után, mellyben Szerző személyes viszonyairól beszél, következik a' történet' teljes előadása (1—196 lap). Leíratik a' háború' oka, a' sereg' felállítása és kiindulása (450,000 ember, 1000 ágyúval), a' szövetséges országokonki átvonulás, a' Niemenen való átmenetel és az orosz földre lett belépés (Junius' 24-dikén). Majd a' sivatag, néptelen és elpusztított tartományok, élelemszerkesbeni szükség, a' nem-kedvező égőv, szélveszek és záporok, nappal égető hőség, éjjel pedig nedves hideg, okot adának betegségekre és elkedvetlenedésre. Az első, de minden szükségesekkel roszul ellátott kórházak Wilnában állít-

tattak fel. Majd Witepszkben is kénytelenek valának hasonlókat felállítani. Midőn pedig a' franczia hadsereg a' teljesen elpusztított vidékeken hátrább vonuló Oroszok után nyomúlt, és élestarakat 's rendes ápoló intézeteket sehol sem talált volna: a' szükség, elcsüggedés, elbetegesedés rémítőleg növekedék. Az inkább vagy kevésbé győztes ütközetek, Smolensknél és Mojaisknál, a' közönséges nyomort csak öregbítették. Az utóbbi csatában a' Francziák közt mintegy 40,000-en haltak vagy sebesítettek meg.

A' moskai szomorú útát, midőn a' seregben vérhas és hagymáz már hatalmasan uralkodának, enyhíté azon kilátás, hogy ezen nagy és gazdag városban téli szállást találандnak. September' 14dikén költözött be a' sereg; 15dikén tört ki a' tűz először középen, azután a' város' különféle részeiben és ellenállhatlanul terjedt. Szerző ezen borzasztó látványt körülményesen és a' legélénkebb színekkel írja le. Okául ezt mondja (89 l.): *Lorsque l' armée française, après avoir gagné la bataille de la Moskwa, approchait de Moscow, Rostopchin fit ouvrir les prisons de galériens et de tous les malfaiteurs, et leur accorda la liberté sous la condition de brûler la ville des que nous y serions entrés. A' cet effet, il leur fit distribuer des méches sulfureuses et goudronnées, que l' on prétend avoir été préparées sous la direction d' un mécanicien anglais, nommé Schmit.*“ Ez után következik az elindulás az elpusztított város' romjaiból; hallatlan nagy hideg' bekövetkezése; a' mindenfelől elővonuló orosz seregek' megtámadása; minden élelmi szerek' hiánya, a' miből végre a' sereg' felbomlása és rendetlen futása következett. Sok rajzolatokból tudvák ezen hátrálás' iszonyai; Szerző sok bélyegző vonalakat ad hozzájuk. Ha kínos napi mars után a' félig megmerevedett, félig éhenhalt katonák estére nyomorúlt tüzeske mellé telepedhettek, elűztek onnan minden had-bíztosokat és újoncz-szerzőket 's más illyeket; de az orvosoknak helyet adtak és jóakarattal viseltetének irántok. Sokszor mondák (III l.): *„les docteurs se sont toujours intéressés à nous; ils ne nous ont fait que du bien.*“ Szerző meg is vallja, hogy őt egész hátravonulás alatt a' katonák táplálák.

A' rendkívüli hideg' bizonyítására hozatik fel (116 l.), hogy ha a' katonák csupasz kézzel szabadon álló vashoz nyúltak, annak oly hatása volt, mintha izzó érczet érintettek volna; a' bőr ahhoz tapadva maradt. A' hidegnél sokkal öldöklőbb volt a' melegségbe hirtelen átmenetel, midőn gutaütés' vagy megfúlás' következésében számtalanon haltak el (153 l.). Azoknál, kik az útban megfagytak, sokféle vérfolyások mutatkoztak, az összehúzódó hajszáledény-rendszer' nagy elgyengülése miatt. Az ideglázban szenvedők a' hidegben szembetűnőleg javulának, az érzéki tompaságot és nyelv

szárazságát kivévén, úgy látszik, a' betegség egészen eltűnt; de mihielyt a' légméréséklet emelkedett, újlag visszajött a' leghevesebb láz. Ellenben a' hasmenésnél minden jelenségek rozsbabbak valának a' hidegben.

A' berezinai borzasztó átmenetel körülményesen leíratik. Ő maga is kevés lépés híján a' hídhöz ért, és a' futók' sűrű csoportjába szorúlva csaknem megfojtatott, midőn egy leeső bomba neki jobbra balra helyet csinált: ő is a' vízbe sodortatott, de szerencséjére a' hídhöz 's arra felkapaszkodott, hol egy árkász, ki eleinte karddal akarta letasztni, 's a' kívül küzdött, átbocsátá. De üldöztetve az ellenségtől és időjárás-tól, a' mindenből kifosztott szerencsétlenek nem találtak nyugalmat. Még Vilna mögött (December' 10dikén) kényszeríté a' francziákat a' kemény ónas idő egy hegyoldalra elhagyni végső ágyúikat, még hátralevő bútoraikat és 10 milliónyi kincsöket aranyban ezüstben, a' mikkel rakott szekereiket addig vonczolák (165 l.). Végre December' 13dikán átkelt a' Niemenen a' nagy hadisereg' töredéke, alig 20,000 ember, még pedig ez is a' legnyomorultabb állapotban, rongyokkal takarva, férgekkel borítva betegen, kimerülve, részszertint tagaikban megcsontkúlva. Igen sokan közülök csak hamar martalékai lettek a' hagymáznak, mellynek csiráját magokban hordák, vagy csekély okra is megszerzik, és annak pusztító ragadványát minden helységeken és városokon elhinték, mellyeken keresztül mentek, vagy mellyek' kórházaiiba fölvetettek (172 l.). Ugyanezen betegség, vérhassal együtt, volt a' következő évben Német ország' ostroma, a' hol francia sereg megfordult. A' pusztításokon kívül, mellyeket a' moskaui hátrálás' alatt a' hasfolyás, vérhas, hagymáz és lappangó láz okozának, említendő még a' heves szemgyulladás, mellynél fogva, a' hőmezők' szünetlen látása, álomtalanság és az alacsony kunyhóbanani erős füst miatt, sokan megvakultak (168. l.). — Ezen után következik rövid áttekintése az 1813diki történeteknek, főleg a' dresdai és lipcei ütközeteknek. Az Elster' hidjának nagyon kora elszakítása által e' folyó a' hadiseregnek nézve második Berezina lón (187 l.). A' rajnának szorított futócsoportok azon tájakon is elterjeszték a' hagymáz' irtózatot csapását. Szerző, kinék az Albis és Rajna közötti kórházakat kelle meglátogatni, szomorú rajzát adja Mainz' akkori állapotjának és névszerint az ottani főkórháznak. „Első belépésemkor (beszéli a' Szerző 191 l.), visszaborzadtam a' döghalálos levegőtől; halottak és elevenek heverének egymás közt; nemkülömben sebesültek és lázasok, még pedig pusztá földön, szalma nélkül, tisztátalanságaikban; sőt némelylek bajtársaik' holttestén fekvének. Magát is meglepte a' betegség, és egy hónapig a' sír' szélén lebegett.

A' második osztályban (197—421 l.) 15 fejezet alattezen betegségek adatnak elő különösen: gyomor-bajok, gyomor- és bélgyulladás, hasfolyás, vérhas, májgyulladás, sárgakór, tüdőhurut, tüdő- és mellhártyagyulladás, csúz, gyomor-, epe- és takonyláz, lappangóláz, hagymáz és lobláz. Noha bennök kevés sajátosságos tekinteteket találunk; mégis a' gyakorló, főleg katona-orvosra nézve sok megfontolásra méltó, néha jmelg érdekes tudományos észrevételeket is foglalnak magokban. Midőn a' máj' bajától eredő hasfolyás ellen ajánlaná a' higanybedörgölést, a' szüllázra is áttér (238 l.). Ennek helyeül a' méhet állítja; a' hashártya csak rokonérzőleg vagy következetileg van meggyuladva, és azért kívánja ezt *méhlobnak* vagy *méh-hashártyalobnak* nevezetelni (metritis v. metro-peritonitis). Vérhasban jó következéssel alkalmazott az altestre hólyaghuzót (247 l.). Az erőhiányos májgyuladást (hepatitis asthenica) hajlandó, *ál'*-nak nevezni (263 l.). Idült hurutok és turhás aszkórság ellen édes higany-bedörgölést ajánl (287 l.). Torokgyík ellen a' hánytatókat hatalmas szerekeknek találta (307 l.). A' roszindulatú, úgy nevezett egyiptomi szemlobot is hurutos bajnak tartja (313 l.). Elragadása a' kaszárnnyakban leginkább az együtt mosdás által eszközöl-tetik. „Megtevék (mond a' 315dik lapon) minden lehető vizsgálatokat a' katonák közötti szemlob' elragadására nézve, és azon szilárd meggyőződéshez jutottam, hogy az más úton nem közölthetetik, mint az egészséges szemnek a' beteges' kiválasztékával való illeteése által. Hajlandóságot adnak erre gyakran a' szoros nyakkötők és csákók, mellyek által nagy vérbőség okoztatik a' fejben. A' nem régiben kapott csúz gyengítőkkal gyógyítva, többnyire hagymázt vont maga után; ellenben az idült, helytelen gyógmód mellett, bénulásba, nyirk-daganatba, fehér dagba 'sat. megy által. Izzasztó szereket, bőrizgatókat, flanel-dörgöléseket kámforos borszesszel, dicsér (338 l.). Önmagát némi mákonymérgezés által szabaddítá meg a' forró csúztól (340 l.). Ugyanis Moskauból viszsza-jöttekor Odera-Frankfurtban heves csúzban szenvedett, melly ellen sokfélét hiába próbált, míg végre mákonyra tö-kelte el magát, 's abból 3—4 nap alatt mintegy 24 szemert a' legjobb következéssel vett be.

Götting. gel. Anzeig. (1836. 205d. sz.) után Sz. D.

Enquiry into the Nature and Effects of the Nervous Influence, and its connexion with the vital, moral and intellectual operations. A physiological, metaphysical, and moral Essay.
London 1836. VIII és 238 l. 8.

E' könyvet egy angol nő szerzé, ki gyengélkedésében ezt fiának hagyá örökségül azon kívánsággal, hogy ez által elvonatván a' földi hiábavalóságtól, magas tárgyra függeszteni gondolatit 's így magának zavaratlan nyugalmat szerezne. A' szerzőné több évekig azon volt, hogy természeti és lelki bel tüneményeit tisztán, önmagokban ismerje meg, 's a' vizsgáltakat vagy gyanítottakat írja le. Megismerkedett Bichat' és Bell Károly' idegrendszerről vizsgálataival is, valamint több újabb természet- és vegytani munkákkal.

Közzöljük itt a' könyv' tartalma' leglényegesebbjeit, minthogy illy egyszerű világosságban 's illy rendszeresen előadott magas és nehéz vizsgálatokat látni asszonyi tollból, annyira érdekes.

Az első szakasz az idegbefolyás' természetéről 's annak az életműködésekkel való összeköttetéséről szól.

A' test' és lélek' működéseinek titokteljes forrása az agyban és idegekben van; ott van a' határ szellem és test közt; addig szükség nyomozni a' beteges változásokat. Nézete szerint az idegek az idegerő' hordozói; nem pedig cselekvő munkálók az ideg-működésekben; a' villanyos természetű munkáló (agens) az ideg' állományában nincs. Azon tapasztalat, hogy az éltető léggel természetesen villanyosság van összekötve 's attól belehellyel által választatik el, nemkülömben, hogy a' vérben rejtőző vas és szén villany vezetőül szolgál, ad fényt ezen homályban. Az agyban végrehajtja az, az állati, a' dúcokban a' létszeri élet' céljait. Szerzőné az állati rendszer' idegfolyadékának elválasztó életművéül az agyat tartja. Önkényes mozgásnál a' lélek föléleszti az agy' villanyosságát; ez aztán árad az idegek' hosszában az önkényes izmokhoz; érzés' alkalmával az érzéki tárgyak' érintése fölgerjeszti az érzékidegek' villanyos műveletét, melyektől amaz az agyra vezettetik. Mind kettőre ugyanazon anyagi művelő van hatással: az elfáradás gondolkozni nem hagy. A' rendes elválasztás és a' szünteleni felizgatás, mely az agybani idegfolyadékot föltételesíti, alapjai annak, hogy a' képzeletek egymás után szünet nélkül következnek. A' folyadék' bő elválástása pedig csacsakaságot okoz. Az ideges tünemények' természetét megmutatja az anyagi művelő' kimerülését és helyreállítását. Az agy folytonos mozgásának (mint a' villanyosságnál dör-

zsölésnek és nyomásnak) befolyása van az idegfolyadék' készítésére, így az egész idegrendszerbe az üterek' veréseinek. Nyirkos felület neveli a' villanyi hatás' energiáját; az érzékelésművek nyirkos hártával bevonvák. A' rögtöni láрма által való felriadást hasonlíthatni a' villanyos ütéshez. Az egészség' és elmeállapotnak a' légkör' állásátóli függése is hasonlóan bizonyítja a' villany- és idegfolyadék' ugyanazonságát.

Legtöbb betegségek az idegfolyadék helytelen, hiányos vagy rendetlen elválasztásából támadnak. Az idegrendszer' fölöttébi izgatása az agyban, lázat, az idegekben helybeli bántalmakat okoz. Visszásságot félrebeszélést és rövid ideig tartó örültséget, melly heves szenvedelmek vagy szeszies italokkali visszaélés után jó, az idegfolyadéknak az agybani mértéktelen elválasztásának tulajdoníthatni. A' nap közbeni változó mintlét a' földmagnetismus' erejével összeköttetésben van; a' nagy ingerlékenységtől okozott betegségek tetőpontukat déli 3 óraker érik el, valamint, Hansteen szerint, a' mágnesező is. A' cholera az indiai óceántól a' mágnesei éjsark felé, éjnyugati irányt tartja.

A' második szakasz az ideg-befolyásoknak a' szellemi működésekkeli összefüggéséről tanít.

Bennünk két, teljesen különböző elv-létezik; az egyik-lényegében ismeretlen, — érzelem, akarat és értelem által nyilatkozik; a' másik e' most nevezett erőknak szolgál 's a' végrehajtásra anyaglatot ad. Bizonyos viszonyban mind ketten egymástól függenek. Ha az anyagtalan elv az anyagtól elvonatik, félbeszakasztás és megállapodás történik; noha a' lélek létezni meg nem szűnik, még is működni képtelen, mint azon munkás, kinek szerszáma hibázik, nem dolgozhatik, vagy mint azon ép szemű, ki setét helyre vitetvén, fel nem találhatja magát. Hogy bennünk két különböző erő uralkodik, különösen kitetszik abból, hogy egy érzés' befolyásának ellenére képesek vagyunk cselekedni.

Anyagi munkáló, mellyre a' lélek hat, az agy, vagy inkább egy villanyos természetű finom, ingatag folyadék, mellynek vezetőjüül szolgálnak az agy és idegek. E' két elvre nézve vizsgálja most szerzőné a' természeti és erkölcsi érzelmeket 's az előterjesztéseket, mint anyagihoz, vagy idegerőhöz tartozókat; a' fogalmi és ítélő tehetséget, a' képzelet- és akaratertő pedig, mint anyagtalan elvhez tartozókat. Az izommunkálatoknak ingerek utáni rendes egymást követése és az előterjesztések között való hasonneműségre nézve úgy vélekedik, hogy mindkettőt ugyanazon törvények szabályozzák, mellyek az idegmunkálatokat kötik össze. Az emlékező tehetséget ő nem tartja az anyagtalan elv' tehetségének, hanem a' fogékonyság' változásának az anyagi életműben. Az erkölcsi érzések' helyének, tudniillik az érzet' és szenvedélyének, szer-

zóné nem az agyat nyilatkoztatja, hanem a' bolygideget. Ezek' életműszerei a' szív és tüdők. A' most érintett idegben találja ő a' rásztkórság' (hypochondria) helyét, valamint ezen betegség' módosítását is, melyet körülményesebben leír (96 l.), azt a' kórtudományokban még eddig elő nem adott, különös kór-alaknak jelentvén. Szerinte a' rásztkórságot eleterő' vesztesége, szokványos bágyadság és az életműködések' hiányossága helyezi; ellenben az általa előadott kóralakban kitűnők a' felmagasztalt izgékonyosság, az emésztő életművek' nagy ingerlékenysége, az elválasztásoknak inkább beteges állapotja, mint azok' hiánya, és tüdő- 's májgyulladásra való hajlandóság. A' rásztkórság inkább taknyos mérsekményű 's ifjú kort haladt egymikben mutatkozik; a' másik kóralak ellenben ifjú, tüzes indulatú és gyulladásos hajlamú egymikben.

Az akaratbani munkát három szakaszból áll: első az előterjesztések' előidézése, mellyek indítóokul szolgálnak 's a' lelket bizonyos tette határozzák; második az eltökélés; harmadik a' szellemi cselekvés vagy az izommozgás. Az előterjesztések' alkalmával, mellyek meggyőződést vonnak magok után, az őket követő, 's méltán oda vegyülő érzetek szintűgy figyelmet érdemelnek. Egy a' tárgyra nézve idegen, kit semmi személyes befolyás nem határoz, gyakran helyesb ítéletet hoz, mint a' tetszőleg magasb megfontolású ember.

A' lélek' munkálataiban való történetes szabálytalanságokat csupán az azokra ható okok' természetének tulajdonítja; úgy történik azokkal, mint a' fellegekkel, mellyek a' világ előtt elvonulnak, koronként felfogják annak sugárait, a' nélkül, hogy annak belső változhatlan természetére befolyással lennének. A' butának anyagtalan elve, alkalmasint nem különbözik az egészséges szelleműtől; csupán az ő erőlköléseit eszközölő életmű van természetlen állapotban. A' butultnál az agy' energiája gyengülve, az örülnél felmagasztalva van, a' képzetek ennél erősebbek, az emlékezet állandóbb, az eszmé-társasítás élénkebb. De mind ezek helytelenül történnek; a' régiebbek zavartak, az újakat pedig az agy' rendetlen munkássága képeli; innen az ő csalfa érzeményci, innen hibás ítélete. Minthogy a' zavart képzelődés semmi ellenőrség alatt nincs, az örülteknél az a' legveszélyesb hatalom, melly benők zsarnokilag uralkodik.

A' testben 's lélekben ép ember szabad, és azért minden tettéért felelős lény. Egyébiránt minden teremtettt lény anyagi, egyedül isten ment az anyagtól. A' jövődó iránti reményünk egy jobb test' nyerésére van határozva, melly nincs sem betegség, sem halál alá vetve, és tökéletes életműszerrel van ellátva.

A' harmadik szakasz azon vizsgálódásra van szánva: mi módon hat az idegbefolyás az erkölcsi és értelmi lelkületre.

Bár első tekintettel úgy látszik, hogy az egymást váltó okok és behatások szerint, véghetetlen sokféle combinatiói vannak a' charactereknek: még is figyelmes vizsgálódás után kitűnik, hogy szintűgy a' szellemi, mint physicali szerkezeteket csekély számú combinatiókra lehet visszavinni. Azon nehézséget, melybe kerül az együtt született érzeményeknek a' szerzettektől elválasztása, meggyőzi a' figyelem és akaraterő. Az idegmunkálatok' erőssége vagy gyengesége kétféle mérsékmenyt (temperamentum) szül, hatékonyt és renyhét. Annak jelei hő érzelmek és lelkihetség, ennek hidegség és tompaság. Az embernek feladata abban áll, hogy a' benne rejtőző szellemi természet' erejénél fogva uralkodjék az alárendelt ösztönökön és hajlamokon, és alapítsa meg a' legfőnségesb gondolatok' s' legmélyebb lelkibéke' életét.

Szerzőné' gondolatfolyama — hogy annak megítélését el-mellőzzük — részint merész, vagy még eléggé meg nem állapított tételeken, részint sajátosság, egymiles hangulaton (Stimmung) nyugszik. De az elmés, sokoldalú férfias belátásra törekvő szerzőnétől tiszteletünket semmi esetre sem tagadhatjuk meg. Az utóbbi szakaszban, hol az emberek' és állatok' szellemi tehetségeiről van szó, nem kevés helyes és meglepő rajzokat találhatni. A' „mérsekllett phlegmaticus mérseklmény“ kifejtésében kijelentetik, hogy az a' nőnem' szere-tetre méltóságára legtöbbet tesz. (211 l.). „Az égszín szem, világosbarna haj, lilomfehérség' vegyülete a' róza' gyöngéd színével, kerekded tagok és sugár termet, a' kinyomás' augyali édessége, nem zavarva szenvedélyek' viharától, mely-lyek mind együtt éjszaki szépség' bájai, ellenállhatlan vonzó erejük.“ Szerzőné jegyzésbe teszi: Such is the wife that a prudent man ought to choose. — Above all I would recommend it to all those who value a peaceful life not to select a short woman, with black hair and a strong fist.

Göttingische Gelehrte Anz. (St. 184. 1836.) után Sz. D.

Makrobiotik der Fürsten und Fürstinnen in geschichtlichen Beyspielen, oder Galerie hochbejahrter Regenten und anderer Groszen der Erde beiderley Geschlechts, von den ältesten Zeiten bis zum Jahre 1835, angelegt v. D. Georg. Wilh.

BÖHMER. 1836. — 5½ ív. 4. Ára 45. kr. p. p.

Ez az emberiségre és annak történetére nézve érdekes, noha ittott nem eléggé hebizonyított tárgyak' alkalmi írta. Általános vélemény az, hogy a' nagyok' élethossza, az ő születési, rangi, hatalmi és gazdagsági elsőseikkel gyakorta

visszás arányban van; a' tekintetek és számolatok még ezen arány iránt is különbözök. Sokan ez utóbbira nézve, nem is adak elő a' történeteket oly teljesen, mint azt az ide tartozó tudósítások' kevés volta engedé. Szerző ezeket próbálja összegyűjteni oly módon, hogy ezt a' nem-tudósok is olvashassák, és a' lehetőleg tisztán minden mesétől és költeménytől. Tárgyai fejedelmek, a' szó' legtágabb értelmében, t. i. kiket születés, választatás, vagy más kedvező eset kisebb vagy nagyobb nép' fejévé tevének, és így a' népek' javára vagy bajára lényeges befolyást gyakorolának. Helyet foglalnak itt az ezek családaihoz tartozó, más makrobiotáktól elmellőzött, hosszú életűek. Egy világrész, egy hihető tudósítások által ismeretes ország sem zárattott ki ezen előadásból, hanem Baco' példája szerint (*Historia vitae et mortis*) csak 80 éven felül éltek foglalhatának itt helyet. A' mennyire a' kútfők engedék, mindenütt vannak mellékelve jegyzetek a' lelkületről, életmódról és egyes esetekben az élethosszabításra befolyó különös körülményekről. Többnyire a' kútfők is megemlítvek. — Az egész két nagy részre osztatik; egyik az *ó világot*, másik az *új*, vagy *keresztényi időszakot* foglalja magába.

A' följegyzett személyek' összesége, kiknek fejévé méltán *Nestor*, a' minden korbéli hosszúéletűek' patriarchája állítatik, 107-et teszen; ezekből 35 az egyik, 72 a' másik részre esik. — Minthogy e' jelen próba-munka még egyetlen a' maga nemében, Szerző leginkább érezheté, mennyire van még ez a' lehető tökély' czéljától. Előszava' végén közlést kéri azon észrevételeknek, mellyek e' kisdéd munkát igazíthatják vagy tökélyesíthetik. Ide számíthatnak ezek, mellyek részint egyes nehézségek és kétségek, részint későbbi haláluk miatt hagyattak el: 1) Az *Idősbik Gordián*, philosoph, költő és római császár Trajánus' családjából, meghalt 236d. évben, élete' 87dik évében. Az ő élete Solon' tanítmányára emlékeztet, miként halála előtt senkit sem mondhatni boldognak. A' görög és római írók' tanulása által kiművelődve az ország-méltóság' legmagasb fokára emelkedett, mellyel a' legáltalánosb tiszteltetés mellett az Antoninusok' szellemében élt, kiknek életét ő egy ránk nézve, fájdalom, elveszett költeményben (*Antoniades*) leíra. Mint afrikai proconsul, mellyben őt a' senatus — bár az csak egy évi hivatal szokott lenni — egymás után 8 évig meghagyá, a' Maximinus bitorló ellen föllázadt katonaságtól *kényszerítetett* a' császári méltóságot elfogadni, mellyben őt a' senatus egyhangulag megerősíté. Miután itt fiát, az ifjabb Gordiant uralkodó társul nevezte, lakást pedig Carthagóban vett volna: ott Capelliántól, Mauritania' helytartója- és a' zsarnok' párthívétől sereggel megtámadtatott, egy vérés ütköztben fiát 's aztán a' várost elveszté, maga pedig, hogy ellenségei' kezébe ne essék, önkényt

vevé el életét, melynek, egy akkori történetíró' (Herodian VII. 25) szavai szerént, egész folyama csak császárra lett neveztetése előtt vala boldog, és — egy felsőség' árnyképe által veszett el. Csak egy hónapig és hétnapig tartott a' nemes' imperator-méltósága, a' ki magányos életében a' leduább és talán egész római birodalomban legjótékonyabb volt. (Lásd *Du Bos Histoire des 4 Gordians prouvée et illustrée par les médailles*. Par. 1695. 9.)

2) A' *Lausini Herceg*, megh. Párizsban 1723, élte' 93dik évében. (Breslauische Sammlungen. Th. XXVI. 575. lap.)

3) *Meinrad*, hohenzollern-hechingeni herceg, megh. 1823' September' 16dikán, élte' 94dik évében, Vöhringendorfon, miután kegyes ájtatos életet élt volna.

4) *Czartoreska Erzsébet*, fejedelemlő, ki szellem' és szív' rika tulajdonai, születés és gazdagság által, a' lengyel nők közt első rangban álla; meghalt Gallicziában, 1835' Juniusában. A' magelláni királyoktól származva, neje vala *Czartorisky Adám*, fejedelemnek, ki, hogy hónapok szolgálatán, Lengyelország' koronáját nem fogadta el. A' szerencsében szerény, a' csapások közt bátor önviselettel, a' legnemesb czélú folyvásti munkálkodásban, 94 évet élt, távolfiától, Czartorisky hercegtől, kit politicalai esetek kényszerítének Franciaországban keresni menedéket.

5) *Simruh Beggun*, serdanahi királyné, Indiában, az angol birtokok közt, sokat hányatott életének 95dik évében halt meg, Január' 27dikén 1836. Ez pogányságban születvén, egy Levassau nevű francziának rábeszélésére, elhatározá magát a' keresztény vallásra térni, és ezután annak nyujtá kezét. Annak halála után az uralkodás' közvetlen kormányozásában keresse boldogságot és megelégedést. Bőkezűsége és nyájassága egész Indiában ismeretesek. Hogy országát békében tartsa meg, azt végrendeletében az angol társaságnak hagyá, mely az ő halála után azt csak ugyan el is foglala.

6) *Antal*, szász király, éveire nézve legidősb uralkodó a' mai Európában, meghalt Pillnitzben, Júnus' 6dikán 1836, jóság' és jótékonyág által kitüntetett életének 81dik évében, közönségesen gyászolva egy országtól, melynek ő kormánytársával Ágoston Fridrikkel együtt, a' rendek' tanácsára és megegyezésére, a' minden jótétemények' legnagyobbikát, egy alkotmány-oklevelet hagyott.

7) *Károly*, hessen-casseli landgróf, a' schleswigi és holsteini hercegegek' kormányzója, már sok évek óta nem csak a' hesseni egyetemes háznak, hanem az európai uralkodó fejedelm-család' minden tagjainak seniora, meghalt Luisenlundban Augusztus' 17dikén 1836, dicső életének 92dik évében.

Ha ezen toldalékot a' fönkitett öszveséghez adjuk, az 114-re nevededik, mellyek közül 35 az ó világra, 79 a' keresztény időszakra jut. Ha ezeket évtizedekre osztjuk, midőn némelly kétes adatok előlegesen az alsó osztályba esnek, ebből ezen számolat keletkezik:

80—90	éves kort értek	74	fejedelmi személyek.
90—100	—	25	—
100—110	—	9	—
110—120	—	1	—
120—130	—	4	—
140—150	—	1	—

ezek közül	<i>Ásiára</i>	csik	20
	<i>Afrikára</i>	—	4
	<i>Európára</i>	—	90
	férfi nemre		92
	nőnemre		22

Ez utóbbiak csaknem mind a' krisztus utáni időszakra esnek. Csupán egyetlen kivétel, *Livia Drusilla*, Augustus császár' neje, ki a' 18d. szám szerint 86 (nem 80) évet élt, tartozik az ó világhoz. Ha továbbá a' *férfi nemü hosszúéletű* fejedelmiek' száma *háromszorta nagyobb*, mint a' nőneműeké: úgy ez esetben egy nagyérdemű író' (J. L. Casper, die wahrscheinliche Lebensdauer des Menschen. Berlin 1835) megjegyzése, miszerént a' nőnem általában tartósbb életű, *kifogást* szenved. Ez illik egy más megjegyzésre is (§. 21.) melyet egyébiránt egészen magunkénak is vallunk, hogy t. i. leg-hosszabb életet inkább férfiak érnek, mint nők. Egy nő az itt felhordott hoszüéletűek közt 140 évet élt (Desmondi Grófné Angolhonban, 63d. sz.), míg a' legidősb férfi 124 évet ért el, mint hitelt érdemlőleg tudva van (a' világhostromló Attila. 38d. sz.). Tökéletesen bebizonyodik itt is az említett írónak egy más észrevétele (§ 40), melly szerint a' hihető élethossz jelen századunkban meglepőleg emelkedett. A' keresztény időszakra eső 79 hosszú életű fejedelmi személyek közül.

az I—XVdik századra esnek	22
XVI.	6
XVII.	10
XVIII.	14
XIX.	27

E' szerint a' folyó század' még be nem végződött *fele* (a' főlebb előadott toldalékot is beszámítva) egyharmadát teszi a' 18 megelőző század' hosszúéletű fejedelmi személyei'

öszvesszámának, és csaknem feléri a' közvetlenül megelőző három egész századbeliek' összeségét. „Örvendtes bizonyítványa a' civilisatio' haladásának!” — Hogy még némelly nevezetességeket felhozzunk: az itt felszámolt hosszúéletek közt 41 király, 31 herczeg, fejedelem és gróf van; a' császári trónról legkevesebben, a' pápai székről legtöbben vannak. Amazok közül csak 4, ezek közül pedig *Baco*, *Hufeland*, és *Schröter* szerint csak 5, *Neumair* szerint 7, e' jelen előadás szerint pedig 16 van, kiknek 80 évet haladt életidejüket a' catholicus írók bizonyítják. Egyes európai tartományok közül vannak olyanok, mellyek egy fejedelmi hosszúéletűt sem mutathatnak; ellenben az egy Németország 41-et mutathat elő, és így csaknem harmadát minden világrészek', idősza-
kok' és népek' fejedelmi nekrológjainak. Ezek közül 4 esik a' Bajorföldre, 5 Szászországra, legnagyobb szám pedig, 7, Hannoverára.

Nyomatás és papíros kitünő jószáguk. A' czím kivitelét könyvnyomói remeknek mondhatni.

Götting. gel. Anz. (St. 184. 1836) után Sz. D.

Über die Ursachen der groszen Sterblichkeit der Kinder des ersten Lebensjahres und über die diesem Uebel entgegen zu stellenden Maaszregeln. Nebst 2 Tabellen. Mit dem ersten Preise gekrönte Schrift von J. R. LICHTENSTÄDT, prof. der Medicin zu zu St. Petersburg. 1837. 8. XXXII és 148 lap.
Velinp. Ára 1 for. 8 kr. p. p.

A' Pétervárbán létező orosz czári szabad gazdasági egyesület tön fel jutalmat 1833ban. a' fennebbi kérdés' legjobb megfajtására, még pedig olly kikötéssel, hogy az ajánlaudott szerek olly neműek legyenek, hogy a' földnép' életmódjának megfeleljenek, 's alkalmazásukat a' birtokosok', jószágkezelők' és falu' vénei' felügyelésére lehessen bízni. A' beérkezett 84 pályairat közül noha öt különös figyelemre méltónak találatott; de azért nem valának azok a' kérdés' kívánatainak teljesen megfelelők, hibázván belőlök a' lényeges föltétel, a' helybeli viszonyok' ismerete. Mind a' mellett is a' társaság ez öt értekezésnek jutalmat ígért, minthogy olly hasznos ismeretek' és nézetek' tömegét foglalják magokban. hogy együtt véve közelebb lehetnek az ohajtott cél' eléréséhez. Ezen öt pályairat közül kettő van előttünk, egyike, *Lichtenstädt*-től első jutalommal koszorúztatott; a' következő jutalom pedig *Rau*' értekezésének íteltetett. A' más három iromány, *Frohbeen*-től, *Michailow*-tól, és *Konobejevs-*

ky-től, még nem jelent meg. — Rau a' feladást szorosan a' kérdés' tartalmához képest fejtegeti, és e' tekintetben két szakaszban előadja az első évkorú gyermekek' természetlen halomlásának okait 's elhárítását, miután bevezetésében, a' megnevezett időben, különféle tartományokból, a' gyermekek' halandóság-arányának statistikai átnézetét előterjeszténé. Ellenben a' második értekezés' szerzője (*Lichtenstädt*) jó cleve kinyilatkoztatja, hogy ő a' gyermekeknek első éveikbeni nagy halandóságát nem tekintheti olly körülménynak, melly történetes és emberi hatalomban álló viszonyokban gyökerezik: azért is neki meggyőződése, hogy az eddig tapasztalt halandóság a' gyermekek közt, mérsékeltehetik ugyan, de azért a' nagyobb korúakét mindig túl haladandja. És így bizonyos szerek által is, mellyek talán a' birtokosokra 'sat. lennének bizva, a' bajnak akadály nem vettethetnék; olly sok újszülöttek' halálának oka nyilván részint eredeti természetviszonyokban alapúl, mellyek az emberi szűk értelem által fel nem foghatók. Szerző szintugy szeme előtt tartá a' statistikai viszonyokat, főkép Oroszországra nézve, a' mit — ott élén — természetesen bővebben is adhatta elő. Egyenesen állítja Szerző, hogy az első évek' nagyobb halandósága, általános tulajdona az emberi nemnek, és hogy ez, eddigi tapasztalások szerint, a' legjobb esetben $\frac{1}{6}$, a' legrosszabban $\frac{1}{2}$, általában alig $\frac{1}{4}$ -ét teszi az újszülötteknek, ha a' halva szülötteket nem számoljuk is hozzá. Ellenben nem tagadhatni, hogy e' korban, mint minden életidőben, történetes okok is, azaz ollyanok, mellyek inkább vagy kevésbé állnak az ember' hatalmában; nevelik a' halandóságot, és hogy, ha ezen okokat ismérjük 's őket egészen vagy részszerint elhárítjuk, a' halottak' számát olly pontra vonhatjuk le, mellyet lehet legkevesebbnek nézhetni. Ezután mind a' két értekezésben előadtnak a' csecsemők' nagy (Rau szerint természetlen) halandóságának okai, mellyeket L. természetesekre és mesterségesekre oszt. Amazokhoz számolja ezeket: a) már a' nemzésekör közölt ártalmas hajlamok, b) kártékony befolyások a' terhesség alatt, c) a' szülés alatt, d) kártékony viszonyok mindjárt a' szülés után, e) a' gyermek' gyengélkedése, f) az első napok' 's hetek' betegségei, g) hihás emésztés, h) gyuladásokra való hajlandóság, i) forró kütegek, k) számarhurut, l) görcsök, m) fogzás. Helyesen jegyzi meg itt Lichtenst. hogy a' fogzás nem neveli annyira az első évekbeli halandóságot, mint azt a' halottak' lajstromai és közvélemény állítják. n) A' görvély és angol kórság. A' mesterséges okokhoz számolva: o) álmortalanság, p) önkényi megölés, q) hibás táplálék, élelemhiány, rosz tej, mesterséges táplálék, r) romlott levegő, s) hibás öltöztetés, t) tisztaságbeli hiány, u) korhajlamok' vagy valódi betegségek'

közlése, v) előítéletek és rossz szokások, w) orvosi segedelem-hiány, orvosok' nem léte, a' csecsemők' orvosi gondoskodása elleni előítélet, az orvosok' járatlansága a' gyermek' betegségeiben. *Rau* a' szóban lévő halandóság' okait e' következő pontok alatt tekinti át: 1) az anyának hibás magaviselete a' terhesség alatt. Ide számlálja az altest' és mell' befűzését, visszás életrendet, a' mozgásban és nyugalomban hibákat, indulatokat, a' nemi ösztön' mértéktelen kielégítését, némelly óvó és gyógyszerekkel visszaélést. 2) örökölt vagy együtt született testgyöngeség vagy kórhajlamok. 3) A' szülés' kártékony befolyása a' gyermekre. 4) Fonák physical nevelés. Itt vizsgálja a) a' táplálék b) az öltöztetés körüli hibákat. c) a' gyermekszobák' egészségtelen mivoltát, d) a' hiányos bőrápolást. e) az idegrendszerrel való fonák bánásmódot. f) Némelly vallásos szokások' befolyását, minők a' hidegvízzei keresztezés, környűlmetelés. Nagy pontossággal és teljesen megy végig Szerző a' táplálás körüli hiányokon, és tekintetbe veszi mind a' dajkákat, mind a' gyermekek' mesterséges táplálását. 5) Elmellőzött vagy fonák orvoslásmódok a' gyermekek' fenyegető, vagy valóban jelenlévő betegségeinél. Itt különösen figyelmeztet az elmulasztott fölélesztési próbákra a' tetszhalálnál, a' köldökzsinór' lekotésának és himlőoltásnak elmulasztására. Továbbá különösen kiemelve van a' hashajtó és álmhozó szerekekkel visszaélés, a' köldökkel való rosszúl bánás, a' szülésnél elferdült főnek nyomása, a' nyelvfék' feloldása, a' szárazító szerekekkel visszaélés a' kipállásnál és kútegeknél és a' fogzó gyermekkel való visszás bánásmód. Ha már a' két értekezés' szerzői a' halandóság' okaira nézve egymással jóformán megegyeznek, de a' módra nézve, melly annak elhárítását illeti, mind ketten más úton indulnak. *Rau* az általa felállított okokat soronként újra fölveszi, és előadja, mimódon lehessen elkerülni az előjövő rendetlenségeket. Azután alkalmas életrendet szab a' terhesekre, szülőkre és betegágyasokra nézve, nehályokat ad egészséges gyermeknevelésre, midőn a' gyermekekkel való bánásmódot és tartásukat, mindjárt születésök után kezdve, a' legkisebb részletességig előadja. Hasonlókép tanításaiba foglalja a' gyermekek' ruházását, a' gyermekszobát, bőrtisztogatást, alvást és vigyázást, mozgást és nyugalmat, az értékekkel 's idegekkel, a' fogzó és beteg gyermekekkel való bánásmódot és berekesztésül a' háritó szerek' célirányos használatát. Nagy szorgalommal és tárgyismerettel ment végig Szerző tanítói rendben az idetartozókon, és így mindent kimerített, mit e' tárgyról elméleti tekintetben mondhatni. Ellenben L. egészen másképen bánt a' dologgal; ő a' csecsemőkkel való célirányos bánásmódnak részletességeibe korán sem ereszkedik, hanem különösen az ál-

általános viszonyokat fontolja meg, melyek a' feladásra legközelebből tartoznak. Őt mindig a' felállított főtétel vezérli, hogy az első életév' halandósága nem csupa eseteken alapúl, inkább minden körülmények közt nagy lenne ezen kor' halandósága. A' halandóság' enyhítésére adott eszközök pedig nagyrészt olyanok, melyek olly viszonyokon nyugosznak, hogy azoktól az európai népek, névszerint pedig az orosz, még igen távol vannak, és a' melyekről némelly tekintetben elmondhatni, hogy azok az emberi nem' soha el nem érhető álláspontját kívánják. Ezen eszközökhöz számítja Szerző a' jólét' emelkedését, népmiveltséget, erkölcsiséget és vallást, mívelt orvosi segélynek minden tájakoni elterjedését, szegényápolást, felügyelést a' csecsemőkre, czélirányos tanítást a' gyöngye gyermekekkel való bánásmódra. Oroszországra nézve Szerző még e' következő javallatokat adja: 1) A' kormány' megegyezésével össze kellene állni néhány személyeknek, a' kik' jótékony igyekezetének egyedüli célja lenne az első életév' halandóságának kissébbítése. 2) Minden kerületbe jó orvosokat kellene rendelni. 3) Igen olcsó áron, vagy ingyen kellene szétosztani írásokat, melyek útmutatást adnának a' csecsemőkkel való czélirányos bánásmódra. Ezen javallatok mind olly feltételeken nyugosznak, melyek végrehajtása a' lehetetlenségek közé koránt sem tartozik. Nem állnak egyes eszközökben, melyek közvetlenül a' birtokosok' 'sat. kezeire bízathatnának; mert illy eszközök csak ott lehetségesek, hol egyes betegségről van szó; az első életév' felette nagy halandóságának elhárítására pedig illyen nincs, nem is lehet. Ha e' részben csak a' táplálékra gondolunk is, soha se kell elfelejtenünk, hogy fő táplálék mindig az anyatej; szükség' esetében pedig micsoda másféle táplálékot lehessen alkalmazni, és hogy keljen azt legjobban elkészíteni és odanyújtani, Szerző szerint, nem szükség újabban vizsgálni, minthogy már sok ide tartozó munkákban előadva van.

E' két vonzó tartalmú munka közül mindeniknek megvan a' maga nagy bece; leghelyesebben bélyegezhetni őket úgy, hogy az egyik Szerző tárgyát eszmei, másik tettegi oldalról vette föl. Az utóbbi előadja a' dolgot a' mint van, és hogy lehessen ez uton jóhoz jutni, míg a' másik mindeütt oktat, hogy lehetne és kellene lenni. E' szempontból tekintve, egyiknek sem adhatjuk másik felett az elsőséget, a' mi ott, hol jutalomról volt szó, és hol a' szó legtágabb értelmében helybeli érdekek vetettek tekintetbe, a' második munkának, melynek szerzője az orosz szokásokkal és életviszonyokkal ismeretesebb, jutott.

Siebold után (Götting. gel. Anz. St. 177. 1837.) Sz. D.

FÖLD- ÉS ÚTLEIRÁS,

Briefe von Deutschen aus Nordamerika, mit besonderer Beziehung auf die Gieszner *Auswanderungsgesellschaft im Jahre 1834*. Altenburg 1836. 18½ iv 8-adr. Ára 1 for. 54 kr. p. p.

Ezen nem utazóktól, hanem Északamerikában megtelepültektől származó levelek főként a' német bevándorlottak' valódi viszonyairól az egyesült statusokban akarnak oktatást adni, valamint vigyázati szabályokat és tapasztaláson épült tanácsokat is jövődöbeli települőkre nézve. A' könyv, minnekutánna a' bévezetés a' gieszeni kivándorló társaság' külön válasának okát és menetelét előadta, öt szakaszra oszlik, részint levél-, részint naplókönyv- alakban: —

Az első szakasz a' brémai kikötőből Baltimoreba, és onnan Missouriba tett utazás' rajzát foglalja magában. Irta Haupt S. V. altenburgi fi.

A' második szakasz szól közönségesen Északamerikáról; a' föld' minéműségéről és míveléséről, a' baromtenyésztésről, annak jövedelméről, a' vadtanyákról 'sat. társaságokról és egyesületekről.

A' harmadik szakaszban a' Baltimoreból Illinoisba utazás foglaltatik, Pensylvanián, Ohión és Missourin által.

A' negyedik szakasz utazási tudósításokat foglal magában Északamerika' földjéről és embeciről általában, 's végre Az ötödik New-Yorkban és felső Canadában tett utazások' leírását.

1817d. évben, Ohióban, tíz mértföldre új Philadelphián felül, Würtembergiek által, kik political és vallásbeli ábrándosság miatt kivándorlásra adták magokat, egy Separatista gyarmat alapított, melly egy Bäumlér nevűnek vezérlete alatt, még most is fenáll, és Zoár nevet visel. Angol separatisták' gyámolítása lehetővé tette az áthajózást, tíz évi hitel, mellyre egy gazdag német a' háromszáz főből álló társaságnak 5500 acre földet 15000 tallérért áltengedett, a' megtelepülést, 's a' kivándorlottak' bölcs rendelkezése, egyessége és buzgótsága azon nagy fogakatokat, mellyek tizenhét évek alatt ezen Colonisatióból eredtek.

Ezen mezősegből, mint e' levelekben mondatik, több 1000 holdnál van kitisztitva, mellyek igen termékeny földűek. A' gvarmatosok természetnek búzát, rozst, árpát, zabot, répát, bort és mindenféle természetményeket, p. o. buzért a' magok tulajdon festeményeikre, kelletténél bővebben, különösen sok szénát is a' csaknem 300 holdnyi nagy rétségen.

Íly móddal már sokkal több búzát és rozst nyernek ők, mint a' mennyire szükségök van; a' honnan évenként 2000 — 3000 hordó lisztet küldenek, 196 fontnyi teherrel Cleve-landon által New Yorkba az Ohio-csatornán, mely néhány év óta az ő földjökön megyen keresztül. Ámbár Zoarban soha sem eszik a' kenyeret vaj nélkül, mindazáltal évenként 6000 fontnyit kimélnék meg, mely 50 fontos böddönökben küldetik szét. Az említett Ohio-csatornának, a' mennyire az az ő földjökön megyen keresztül, kiásását felvállalták, mely mellett 21,000 tallér készpénzt kerestek. Továbbá van egy nagy, szép és állandó hídjak a' Tuskarawa folyón és egy-szersmind csatornán keresztül, egészen saját tehetségökből építve, melyeu a' nagy és terhes szekerek, valamint mindenek ingyen járhatnak. A' csatorna mellett van egy szép 's igen tágas házok, rakhelyül mind saját természetményeik', mind szomszédaikénak számokra, mi nekik sok hasznot hajt. Nem kevésb nyereséget vesznek az ezen csatorna mellett épített vendégfogadóból. A' mi itt elfogyasztatik, nagyobb részint a' társasági egyesületnek saját productiója. Egy saját serház nem csak annyi sert szolgáltat, hogy kiki az étele mellett sert ihatik, hanem a' városkában és a' csatornánál lévő két vendégfogadó' számára kívántató nem csekély mennyiségű sert és pálinkát is. Itt van továbbá egy jól alkotott malom, két garattal. Egy hajdani kőmives, ki e' társaságnál van, vette ehhez a' rajzokat egy jó tova lévő malomban, 's igaz-gatta és állította fel az egész építményt a' belső igen szép clintézzéssel, úgy hogy csak egy meglett ember és egy gyermek kívántatik a' műnek szüntelen jártatására. Van a' városkában egy gépelyház is, egy cséplő géppel, gipsz-olaj-és cserző malommal. A' cséplőgépely naponként 200 kéve búzát és 300 kéve zabot csépelhet ki, mi mind egyetlen egy vizkerék által hajtatik végre. Továbbá van fonóház fonó-gépelyekkel, egy a' harisnyaszövők' számára, egy jól elrendelt festő műhely, három szövőszék, egy posztónyíró gé-pely, 's a' mellett a' vászonszövő gépely, melyet négy asz-szony hajt, 's mely vásznat, asztalkendőket és sok egyéb öltözethez való anyagokat szolgáltat. — Kívül a' város-on van egy-jól alkotott téglavető, mely a' megkívántató meszet is égeti, egy géppel, mellynek segélyével két személy egy óra alatt 2000 darab téglát készíthet.

Gyönyörére is az egész társaságnak van gond fordítva egy jó nagy kertnek felállítása által a' városka' közepén. Van abban egy növényház, melyben télen ált citrom és narancs-fák tartatnak. Itt mindenféle virágok' szerfeletti sokasága mellett mindennemű zöldségek is plántáltatnak, és egész men-nyiségökben a' társaság' szakácsnéjának adatnak ált. Ez a' kert sok látogatókat csal ide a' távolból, kik a' közel fekvő

vendégfogadóban gyakran néhány napot mulatnak, mivel a' mindég nyájas fogadosnénál meglehetősen illendő áron igen csinos asztalt találnak, igen jó, nagyobb részint német módon készített étkekkel. Ebben szintűgy mint némelly más házában találni fortepianoakat vagy klavirokat is, mellyek az idegeneknek hasonlóul sok gyönyört nyújtanak. A' társaság csak nem minden vasárnap este muzsikával mulatja magát, mellynél sokszor istenes énekek is énekeltetnek.

A' szerző a' gyarmat' értékét 137, 400 tallérre becsüli, melly általján fogva tiszta nyereség, mert a' települőknek egy fillér értékék sem volt, midőn a' társasági egyesületet kezdték.

Alkotmányok e' következő: Bäumlér vezérnek, ki már a' némethonban megnyerte a' társaság' bizodalját, van egy-akaratallal átladva az egyesület' vezérlete, a' számolás' és levezetés' vitele, valamint a' vasárnapi beszédek' tartása is. Mellette vannak három directorok, kik három évre választatnak, de a' kik közül minden évben ki kell egynek lépnie. A' választás szavazat czédulák által történik, mellyek benyújtására minden 21 évű személynek joga van. Mindeniknek a' három directorok közzül külön hivatalbeli osztálya van, a' földmivelés, a' házi dolgok és a' gazdálkodás. Ezeknek minden este összejevetők van a' vezérnél, hol tanácskozás foly a' következő napon előveendő dolgokról, vagy a' társaság' javát illető közönséges tárgyakról. Következő reggel azok, kiknek semmi állandó 's szabott foglalatosságok nincs, egy jeladásra összejönnek a' Bäumlér' háza előtt, 's akkor mindenik a' jelenlévő directorok közzül kiválasztja azokat, kiknek legtöbb ügyességök van ez vagy amaz munkára, és ezek azután megkapják a' szükséges utasítást. De a' directoroknak magoknak is a' munkára kell menniük, még pedig a' legfontosabbra és legfáradtságosabbra, 's az embereket példájok által serkenteniük.

Minden gyermek harmadik vagy negyedik évétől fogva a' közönséges, nyilvános nevelőházba vétetik fel, hol azok' szolgálatára és ápolására három asszony van rendelve. Itt a' gyermekek, korokhoz képest, könnyű munkákra szoríttatnak. A' leányok fonnak, a' fiúk szalmapántlikákat készítenek szalmakalapokhoz, vagy valami szabott feladatot, mit sokszor két óra alatt véghezvihetnek, 's akkor azután felvigyázat alatt játszhatnak, mikor iskolában nincsenek. Illy módon minden anyák sok bajtól megkíméltetnek, és az idő más foglalatosságokra megnyeretik.

Kiki gondolja el már magában, lehetséges volna-e illy intézetek' kivitele társasági egyesület nélkül? Csak az a' legrosszabb, hogy ez az egyesület a' maga különös vallásbeli okföivel és ábrándosságával nem minden beköltözőnek tetszelhetik.

Az északamerikaiak' életmódjáról e' levelekben következőket olvassuk:

A' bevásárlók a' piaczkon nagy részint férfiak, és épen nem a' legépületesebben jön ki, midőn a' baltimorei püspök, egy öreg, tiszteletre méltó férfi, a' maga füles bögréjével a' piaci kofák közt ácsorog. Itt az asszonyok nagy tiszteletben tartatnak, és nagy jogokkal bírnak. Törvényszék előtt egy asszony tanú-bizonytságot tehet egy férfi ellen, ellenben asszony ellen csak hét férfi tanú lehet elégséges. A' városokban a' háznál épen semmit sem csinálnak, egész nap hintáló székeken rengetik magokat. A' férfinak kell bevásárolni, főzni, mosni; ha nem keres eleget, az asszony börtönbe dugja néhány hétre kenyér és víz mellett, ha megveri feleségét, fél esztendeig lakol érte. Ezen felsőbbbségi jogokat az asszonyok egy nagy processusban nyerték, 's most egy amerikaiak sem jut eszébe, hogy az ellen valamit indítson. Ellenben falun, kivált a' nyugoti státusokban igen munkások az asszonyok, de sehol sem tesznek mezei munkát, kivéven hogy az érett pamutot leszedik.

Nem firtatjuk, vallyon ez és a' következő rajzolat szorosan az igazsághoz mért és közönséges-e, vagy csak kivételt a' regulától.

A' gyermekek, ez mondatik tovább, törvény és szokás által egyenlő kiváltságokban osztoznak az asszonyokkal, — vajha képződésökre épen olly gond volna, mint védésökre! De fájdalom, az amerikai ifjúság' practicus képződéséről szolló dicsekedő statistikai tudósítások semmivé sülyyednek, ha a' dolgot közélről tekinti az ember. Való, hogy a' falusi ficzko tud magán erdön mézön mindenképen segíteni; elhajt ökreivel a' legmélyebb sűrűbe és bizonynyal meg nem akad; neki minden gally kötel gyanánt, minden fa szeg gyanánt szolgál; a' fejszét úgy bírja mint egy meglett idejű, és semmifele madár nincs hátországban töreitől; de ezeken kívül nyers, szemtelen, tudatlan és vallástalan marad felnőtt ifjoncz koráig. Ha kérdi tőle az öreg: Herman Mester, e fog-e ma az iskolába lovagolni? ezt feleli: J think no! — Well, felel ekkor a' gyöngéd atya, tehát tegye ezt meg azt, if you please! Tizenhat, tizennyolcz éves korában tanulja osztán a' ficzko a' nevét nyomorultúl leírni és az újságot olvasni, huszadik évében könyörög valamelly szomszéd vallás felekezettől, és keresztségül vízbe mártatja magát.

Ezen rajzolatban a' színek alkalmasint igen vastagan és élesen vannak felhordva! Mi a' statistikai tudósításokat illeti mellyeket a' szerző „dicsekedőknek“ mond, azokat, ha az ő jegyzetei általjában helyesek és részrehajlatlanok, inkább „hazugoknak“ kellene nevezni, a' mit pedig épen Amerikában, hol a' statistikai munkásságnak nevezetes haszna van

a' népgazdaságra, lehetetlen feltenni. Hogy a' mellett 1 vagy 2 procent tévedések eshetnek, azt inkább meg lehet engedni; de ha ezen elkerülhetetlen tévedéseket elhagyjuk, tehát a' statistikai tudóstások mindég közelítő összehasonlító szert nyújtanak; és akkor látjuk, hogy a' nyugoti statusokban, p. o. Illinoisban, az iskolában járó gyermekek' viszonya az öszves népességhez épen olly nagy mint Austriában, t. i. 1: 13; Kentucky pedig ezen tekintetben majd épen olly viszonyt mutat, mint az a' tartomány, melly Európában a' civilisatio' tetőjén gondoltatik!!

Halljuk tovább, mi lehet még a' feljebb említett Master Hermannból: —

Midőn az amerikai mezei embernek fíja 20 éves, az atyja egy fejszét és egy puskát ad neki, 's meghagyja neki, hogy építsen saját fészket magának. Az ifjú ép érzékű, 's fut, míg gazdag, jó fekvésű congresz földet talál, gyakran több száz mértföldnyi távolságra. Itt, többnyire mindenkor erdő közepette, letelepszik, 's egy feleséget hoz magának, ki épen annyival bir, mint ő, azaz semmivel, mert a' leg-gazdagabb ember sem ad egyetlen leányával semmit. A' fejszének és puskának kell őtet eltartani, 's mindkettőt tudja is használni jobban, mint akármelly európai. A' fejszével építi házát, faragja székét és ekéjét. Szenvedélyes vadász, és elhagyja az ekét, mihelyt valamelly sarvast érez, de bizonyosan is haza viszi magával annak bőrét. Puskája fel van húzva, sárkány, cső és csatorna gyakran fonallal összekötve, a' puskavessző ollykor egy lábnival is hosszabb, a' golyóbis a' legkisebb nemű, fojtásnak vászonrongyot veszen 's reá pök, szarujába három font lőpor megyen. Ezen ritkán hat lábnynál rövidebb puskával 200 lépésre soha sem hibázik; ha valamelly madarat elevenen akar, fejét sodorja a' golyóbissal, hogy az bódultan leessék. Tíz évi idő alatt egy illy települt elég mívelt földet és számos csordákat bir; de földjét csak akkor veszi meg a' Congresztől, mikor ahoz más valaki kedvét mutatja, 's addig nem is fizet semmi adót, de bir minden polgári jogokkal.

Igen csinosak és festőiek — így szólnak egy más helyen e' levelek, — a' francziák' lakházai; csak fából vannak ugyan, és többnyire egy emeletesek, de menyezetek a' két fő front felé, könnyű oszlopokon nyugodva 's egy folyosóval környezve, 's zöld zsalúk az ablakokon, igen tetsző tekintet adnak nekik, úgy hogy chinai kerti házakhoz hasonlítanak.

Ezen levelek' szerzői, mint látszik, a' közép polgárosztályhoz tartoznak, egyet kivéve, ki orvos vagy seborvos lehet. Az elsőbkek meglehetősen megvannak elégedve önválasztotta hazájokkal, mivel nem válnak kedv' és erő' hiájával az illendő áron szerzett földet saját kezeikkel mívelni.

Az orvosnak nem annyira látszik inyére lenni a' lakás; a' mi igen természetes, ha fontolóra vesszük, hogy akarmel-lyik kovácslegény, ha mesterségét nem kedveli, valamel-lyik medicinae doctorhoz megyen tanulóba, 's három hóna-pi tanulási idő után készen van, és olly karban, hogy em-bereket 's harmokat orvosoljon. De épen ezen körülmény indíthatna fiatal orvosokat, hogy a' nyugoti státusokban sze-rencséjeket keressék, mind magok, mind embertársaik' ja-vára, kik ez által ama kuruzslóktól megmenekednének.

Illy közlések, mint az előttünk lévők, a' fő czélra, t. i. a' kívándorolni óhajtók' oktatására nézve, olly emberektől adva, kik az iskolán már keresztül mentek, sokkal jobbak minden vastag geographiai statistikai kézi könyveinknél, ro-mános utazás leírásoknál, 's akármi névvel nevezendő ut-mutatásoknál.

Berghaus *Annalen der Erd-Völker und Staatenkunde* (1836.) után. A. B. S.

Lettres sur l' Amerique du nord, par MICHEL CHEVALIER.
2. Vols. Paris. 1836. 8.

A' szerző a' francz kormány' eszközzéséből 1834- 35 é-vekben az éjszakamerikai szabadstátusokban tartózkodott, 's a' kereskedés, ipar' mivoltára, úgy a' statusok' polgári és political helyzetére általában gondosan figyelt. Ezt tárgyazó tudósításai nagybecsűek, 's találhatni itt hasznos történetdol-gokat és tudósításokat, tanítókat és bámulásra gerjesztőket. Annak hasonszabálya szerint, mit az állatok- és növényeknekél észrevehetni, nem csodálatos, ha az emberi társaság is gyor-sabban nő, minél közelebb van első eredetéhez. De ezen közös szabály egyedül nem magyarázhatja meg azon óriási lépteket, miket az éjszakamerikai szabadstátusok 50 évnél kevesebb idő óta tettek. Az ezen időközbeni népesedés öt-szörte, a' művelt föld négyszerte növekedett, 's hasonló mértékben nőtt a' városok' száma, mellyek tisztaság' és lak-hatóság' tekintetéből Európa' legjobb városaival vetélked-nek. A' statusok a' francziainál kétszerre nagyobb tengeri-kereskedéssel birnak, van csatornarendszerök, mintegy 700. g. mérföldnyi hosszú, 420. mfnyi vasutjuk, míg Nagybritannia csak 300-ig bir, 's végre 386 mozgásba tett, ösz-szesen 9,500 tonna terhű gőzhajóik, míg Franciaország csak 82. t, és Nagybritannia 480. körül mutathat. A' vasutak és csatornák körülbelöl 170 millió tallérba kerültek, 's még is olly kevéssé hibázik építési kedv és pénz a' tartomány-ban, hogy minden hasonnemű új vállalat azonnal talál részt-

vevőkre. A' jólét az országban annyira elterjedt, hogy szegénységre 's koldulásra alig akadhatni. — Az aszszonyok közönségesen minden nehéz munkától menttek és csupán a' háztartással és a' gyermekek körüli gonddal foglalatosok. — Ezek olly tünemények, miket a' statisticusnak elhinni erejébe kerül, 's miknek lehetősége minden jó érzésűnek szívéből örömmel tölti el. Mi tartóztat minket azon dicsért földet fölkeresnünk, hol dolgozhatni és dolgozni akarni elég, ezen dolgozással egy családot gazdagon táplálni, jól ruházni, 's neki illő lakot adhatni — mi tartóztat minket? Bizonyára, ki maga' 's övéi' részökre evésnél, ruházatnál és lakásnál többet tenni nem akar, jól cselekszik, ha az éjszakamerikai szabadstatusokba megy. De mint van akkor, ha maga' 's övéi' részökről még más kívánatai is vannak? Szerzőnk gyakran oda jó vissza, hogy az éjszakamerikai egész rendeltetését munkában találja, hogy a' literatura és szépművészet nékie nem léteznek, és hogy ő még a' társaságos élet' gyönyöreit is csak igen ritkán éldeli. Szokás szerint a' nappal kel, hogy munkához kezdjen, a' család délben enni öszszegyűl, a' mi mintegy 10 perczig tart, hogy azután ismét munkára mehessen, míg végre elbájdadtan lefekszik. Vasárnap imádkozik, bibliát olvas és alszik. Így él a' földművelő, így a' kereskedő, 's szokásszerint a' tisztviselő is. Senkinek sincs üres ideje, 's a' kinek volna, az a' szerencsétlen egyedül állna. Így hát csak Európában maradunk 's dolgozzunk, hogy éljünk, nem pedig éljünk, hogy dolgozhassunk. A' dolgok' ezen állapota Amerikában sem soká lesz állandó, 's a' növekedő jólétnek nyomai mármár mutatkoznak is. Egy nemzedék jövendő, melly más éledeleket keres, mint e' jólét' szünetnélküli növekedését, 's meglehetősen előrelátható az ösvény, mellyet a' dolgok Amerikában választandnak, hogy épp' olly rosszszak és épp' olly jók legyenek, mint az európaiak. Azonban a' tartomány' politikai alkata még sokáig gátot képez, melly ez egyszerű élet-nemet védendő. A' népesség' bennszületett része az európai származáshoz igen közel áll, mindenkinek volt atyja és anyja vagy legalább nagyapja és nagyanyja európai, 's a' népesség' másik része, csak most költözött által Európából. Különös tehát, hogy a' fényezés' annyi tárgyait, Európában olly gyakoriakat, itt ritkán láthatni. A' tartománynak nem csak szóbeli, de valódi népuralkodási alkotmánya fejt meg ezen tüneményt. Amerikában a' kormányzók és kormányzottak nincsenek egymástól annyira elválasztva, mint nálunk, ott mindenik az igazgatóságnak egy részét teszi, 's ő ezt igen jól érzi. Igaz, ezen politicalai helyzetnek is igen homályos árnyékoldala van. Törvénytlenység, önerő, és kegyetlen erőszak olly esetekben, hol a' sokaság magát ér-

dekeben vagy hitében megszorítva hiszi, éppen nem ritka tünetények Amerikában. A' vasárnapon utazás p. o. sem vallás sem törvények által tiltva nincs; de azt a' nép a' vasárnap' megszenteltetésére gyanánt veszi, 's így senki sem merészel vasárnap utazni, nehogy a' népet bosszontsa. A' nép' illy önjelének borzasztó példáit emlegeti a' sz., 's a' kormány még is nyugodt nézőkép' viselé magát, urai ellen fölkelni nem bátorkodik. Itt ismét van okunk azon országot föl nem keresnünk. Azonban ezen népkormányak azon jó oldala van, hogy a' tehetős' fényűzését visszanyomja, legalább azon fényűzést, melly a' közönséges dolgoknál drágábbak' fitogtatásában áll, ha egyébkint nem sokkal több éledeletet nyújtának is, és tudják, hogy a' fényűzésnek az a' legdrágább része. Minden kényelmek, miket a' ház' belsejében éldelelünk, nem olly költségesek, mint magát épületek, ruhák, ékességek, cselédség 'sat. által fitogtatni. A' nép mindenkinek megengedi maga' házában tenni azt, mit akar, de a' házonkívüli minden megkülönböztetésre feltékenyül föl vigyáz. Az épületek' külsője, a' férfiak' 's asszonyok' ruházatai minden rendüknél csaknem ugyanazok; a' fényűzési czikkek igen ritkák. A' kevesek nem merik gazdagságaikat mutogatás végett kiállítani, 's az által a' tömegnél bosszúságot indítani. Nem tagadhatni, hogy a' fényűzés' ezen korlátozása az alsóbb osztályok' állapotát megjavítja. Egy napszámos, egy férfi, kinek egyéb odadnivalója nincs, egészséges és erős tagjainál, Amerikában egyre másra 3, 4 annyit kap mint Európában, 's ha ámbár hozzáképest némelly szükségét drágábban fizeti is, még is nagy haszon háránlik reá. Ez részint a' föld' nagy termékenységből fejthető meg. Ott még annyi eredeti föld van, melly semmi ekét nem érzett, 's azért termő erejének bőségében kevesebb munkával sokkal többet terem, mint a' hosszas használat által elerőtlenült európai föld. Amerikában még minden földet művelni akarónak igen gazdag választása lehet, a' legbővebb termőt választja, míg az európai földműves akarmi görönggyel beérni kénytelen, és a' növekedő népesedés mellett némellyik örül, csak göröngyöt is találhatni, bármelly soványat is. Ha tehát a' férfi Amerikában kézi munkájával sokkal többet termeszthet, mint Európában, többet is éldelelhet, 's minden vele együtt élőt nagyobb mértékben éldelelthet. Azonban egyedül a' föld' bő termékenysége a' nagy napszámot nem magyarázhatja meg. Hagyjuk meg Európában jelen szokásinkat, 's egy varázslégyintéssel ifjúljon meg földünk az amerikaival egyformára; mind e' mellett sem lesz a' napszám olly drága, mint Amerikában. A' birtokos éldelelni akar, 's nálunk erre minden alkalom túrva. Ha két egyforma jövedelműek közül az egyik, magáért és éldeleleért sokkal több embereket fog-

lalatoskodtat, mint a' másik; úgy minden ő érte dolgozót rosszabbul fizetni kénytelen, mint a' másik fizethetni, 's legrosszabbul lesz annak dolga, ki a' fizetés' legalsó fokán áll, kinek bére napimunka szerint szabatik meg. Minél egyszerűbb a' gazdagok' életmódja, annál jobb dolguk van a' szegényeknek.

A' szerző igen tanító fölvilágosításokat közöl a' népeség, adók, törvénykezés és azon változtatások felől, miket a' tartományok' hecse 30 évek óta tapasztalt, a' délitartományokbani rabszolgaság felől 'sat., 's a' ki az amerikai szabadstátusokat ismerni akarja, ezen munkát teljes megelegedéssel olvasandja.

Az adó Amerikában éppen nem csekély. A' statusszövettség, az egyes tartományok, a' grófságok, 's végre a' községek, különös adót szednek.

Igen szépen rajzolja a' sz. azon fogamatot, melyet a' déli tartományokbani rabszolgák' alkalmazása a' lakosok' characterére, szorgalmára és erkölcsiségére nyilvánít. A' gazdag föld, 's a' rossz állapot, melyben a' rabszolgák élnek, a' tulajdonost meggazdagítják, ki minden maga megerőtétéstől elszokva az éjszakinak engedi át a' fáradságot maga helyett kereskedni, gondolkozni, és feltalálni. Előrelátható, hogy a' rest, a' szorgalmas', ügyes', és gondolkozó' hatalma alá jutand.

A' munka' egy nagy részét azon elmélekedések teszik, melyeket a' sz. Európa' és különösen Franciaország' állapota fölött, ezt az amerikaival egybehasonlítva, formál, és ezen egybehasonlításokból sok javaslatok folynak, mit kellene Franciaországban cselekedni, hogy azon hasznokban részesülhetne, miket Amerika éldel. A' munka' ezen része leggyöngébbnek látszik. Kétes dolog, egy öregnek életmódot elebeírni, mely az ifjunak használatos. Rövid időn meggyőződhetni arról, hogy az nem megy, és ha erőtetni akarjuk, igen veszélyes eredmények jőnének napvilágra.

Jahrb. d. wiss. Kritik (Nro. 94. 95. 1837) után K. F.

Souvenirs de l' Italie. Par Aubert de LINSOLAS. Paris 1836. 8.

Ezen füzetenként megjelenő 's kömöszetekkel díszesített munka oktató 's mulattató olvasmányt ígér. Az első füzetekből közöljük a' következő kivonatot, mely az Aixből Nizzába tett utazást illeti:

Frejusban, hol megállapodám, így szól a' szerző, találni még némelly romokat, melyek a' Forum Julianum' haj-

dani fényét bizonyítják, egy bizonytalan időkorú templomot, és két római alkotású kaput, melyek' egyike, a' monda szerint, a' régi révhez való bejárást képezé. Kimenvén e' szomorú 's egészségtelen városból, melyet minden sajnálkozás nélkül hagy-el az ember, az Esterel-hegyeket éri, honnan a' legszebb tájakat látni el; balra a' felmenéskor egy régi vízvitel' oszlopai, emelkednek; melyek sárgás tonjokban a' fenyők' és kéregtölgyfák' sötétzöldjével kellemesen contrastiroznak. Egy meredek, mirtusokkal, mastixfákkal és Andrachnekkal borított út viszen fel a' kastélyhoz, melyet néhány százéví gesztenyefák beárnyalnak. Ezen épület, mely egy szerény mezei házhoz hasonlít, bús érzelmeket gerjeszt. Fájdalmasan lepetik meg a' szem az erdőség' ritkításai által, melyeket a' fejsze vagy inkább a' láng okozott, mert a' félig szénné vált fenyőtörzsek erre láttatnak mutatni. Az emberi pusztítások harczoznak itt az Isten' munkáival.

A' hegylábnál domborodik fel a' grassei bájos mezőség, árnyalva narancs 's citromfáktól és kedves illatokat párolgó ligetektől. Egy dombon, mely a' Siagun-patak' völgyén parancsol, emelkedik a' st. cassieni remeteség, egy csendes, kellemes menedékhely, melyet nem látogathatni meg azon remete' sorsának irígylése nélkül, ki benne lakozik.

Cannes' közelében a' természet nagyobb szerű alakokat ölt, 's a' vegetatio hatalmasabbá válik. A' város felé ropant fenyőerdőségeket látni, melyek a' tengerpartot prémezik. Bizonyos távolságokban kivágások vannak, melyek 'a szemnek messze-látmányokat nyújtanak; látni a' hajókat, melyek a' hullámokon siklanak, 's melyek' fejeir vitorláit ragyogva válnak külön a' fenyők' zöldjétől.

Cannes, noha kikötője nincs, szilárd 's jól épült káival bir. Midőn e' helység' falait elhagyám, egy szép nyári estén az antibesi utra indulék, mely most közelg a' tengerhez, majd eltávozik attól. Lelánczolva a' szörnű víztér' tekintetétől, melyet a' hold' szelid fénye ezüstözött, elbájolva a' habok' mormolásától, melyek lábaimnál haltak el, édes álmodozásba merülék. Egyszerre széleszté-el conducteuröm' szava elragadtatásomat; mert ezt kiáltá hozzám: „Itt köteki Napoleon 1815d-évbén“, 's immost a' száz napi dramáról, annak rettenetes kifejléséről, Waterlooról gondolkozám, mely megett fenyegette emelkedtek szemeim előtt St. Helena' meredek sziklái.

Ékes és szabályszerű tornyok Antibes városnak azon oldalról, melyen én bemenék egy szép citadelle' tekintetét adá. Kikötője egy jól épült gáttal van bezárva, köröskörül kör-alakú bolthajtások emelkednek, melyek a' tudós Millin' megjegyzése szerint a' medernek egy naumachia' tekintetét

adják; egyébként a' Rómaiak' Antinopolis nevű fegyverpiaczból csak két régi, meglehetősen karban maradt tornyot vettem észre.

Nizza környékei felette festői módon fejlenek ki; kivált miután a' váron túl ment ez ember. Némi távolságban nézve, a' város saját benyomatot teszen az útazóra, melly még öregbül a' külváros' hatása által, mellynek frescokkal befestett, és a' sűrű narancs-ligetekkel contrastírozó házai napkeleti tekintetűek. A' Paglione' jobb partján megpillantja az ember az egész várost számos épületeivel, mellyek mély zöld, narancs és Szent János kenyérfákkal borított halmokon emeltettek fel.

Tiszta lég, szelid éghajlat, 's olly mérséklet, mely minden hirtelen változástól ment, Nizzát egy ingerlékeny alkatiak' számára való növényházzá teszik, mint Dupaty találva kifejezé. Melly sok gyenge testalkatú ember jön ide, gyógyulatot keresvén nyavalyáinak; kiváltképen tódulnak ide az Angolok, 's nem ritkán eloszlik szomorú spleenjek ezen áldott éghajlatnak befolyása alatt.

Berghaus Annal. d. Erd-Völk und Staatenkunde (1836. Nro. 137 u. 138.) után A. B. S.

A description of the Azores or Western Ilands, from personal observation, comprising Remarks on their peculiarities, topographical, geological, statistical etc. and on their hitherto neglected Condition. By Captain BORN, London.

BULL és CHURTON, 1834. 8. 373. l.

E' munkának szerzője, már korábbi útazása által Siciiliába és a' Lipari szigetekbe ismeretes, Don Pedro császár' szolgálatában állott, kit követett az azori szigetekbe a' végett tett expedíciójában, hogy azokat testvérétől Don Migueltól elvegye, mi szerint kell megítélni political nézeteit. Az Azorok a' kevésbé leirt szigetekhez tartoztak, mivel magok a' Portugálok, mint egyéb gyarmataikról, nem könnyen tudattak rólok valamit, idegenek pedig csak ritkán és alkalom szerint látogatták azokat. A' szerző' munkája tehát koránt sem felesleges, 's leírása azon elsőséggel bír, hogy egészen saját nézetből folyt, és alkalom' hijával sem volt a' lakosok' különféle osztályaival megismerkedni. Két részre oszlik az, a' midőn az elsőben közönségesen szóll azokról, a' másodikban pedig az egyes szigetekről. Ezek Navigator Henrik herceg' intézményéből Gonsalvo Cabral által fedeztettek fel 1431, és nevöket olyvektől vagy sólymoktól nyerek, mellyek ott szerfeletti bőségben találtattak. Az ez

alatt befoglalt *kilencz* szigetek a' Portugaloktól három csoportra osztatnak, melyek között az első 's legnyugatibb Flores és Corvo szigeteket; a' középső Fajalt, Picot, S. Georgot, Graciosat és Terceirát, 's a' harmadik legkeletibb St. Michaelt és St. Mariát foglalja magában. Feksznek $36^{\circ} 59'$ és $390\ 44$ ész. szél. között, és ezen helyzet szerint a' legdicsebb climával bírnak. Felfedeztetésük' idejkor laktalanok valának, azért is nem kelle őket még elébb meg is hódoltatni. A' természet pazérolva kikészítette mindennel, mit egy kellemetes climától várhatni, hol a' thermometer állása mindég 50° és 75° Fahrh. közt áll, és mértékfeletti hőség 's hidegség egyiránt ismeretlen. Éven-ált 200 egészen tiszta, 's mintegy 60 esős napokat számlálnak; ámbár ezekben is alig múlik el egy nap, melyen a' napfény ne mutatná magát. Azonban az esők gyakran sebesek, és a' hegyekben nem ritkán földomlásokat okoznak. Leirhatatlanul bájos a' tavasz, midőn a' vegetatio hatalmas erővel tör-elé, és a' föld friss zölddel 's illatos virágokkal van elborítva. Ezen szigetek egészben igen egészségesek, ámbár helybeli okok mind a' mellett különbségeket okoznak. Csupa tekintetők mutatja, hogy vulkáni revolúcióknak köszönhetik származásokat, 's ha bár most semmi égő vulkánjaik nincsenek is, de láthatni mindenfelé kiegészített crátereket. Innen gyakori földrengéseknek is vannak kitéve, melyek mindazáltal ritkán voltak olly kemények, hogy nagy kárt tettek volna, mint az 1631 és 1755 évi, mely Lissabont szét dúlta. A' dologra nézve tehát gazdag mezeje nyílik a' vizsgálatoknak. Ez a' vulkáni minémiség egyik fő oka ezen szigetek hihetetlen termékenységének is, mert nem igen van tartomány, melynek földje hasonlóval vagy nagyobbal dicsekedhetnék. A' nézetek, melyeket ezek gyűjtanak majd vadak és pittoreskek, majd kellemesek és bájosok. Minden egyesülhetne ezeket egy földi paradicsommá tenni, ha az emberek is olyanok volnának, és használnák azon kincseket, melyeket a' természet nekik olly adakozva nyújt.

De ez fájdalom! épen nem úgy van; minden fél vad-ság' állapotjában van, feltalálóság, műipar és ízlés nélkül. A' szerző, midőn a' földművelésnek és industriának illy el-henyéléséről szóll, igyekszik annak okait fel fedni. Fő helyre teszi a' kormány' önkényességét státusban és egyházban, és a' törvények' roszaságát, melyek sem személyeknek sem vagyonnak hátrányt nem nyújtanak. Ezután a' földbírák' nemét, és a' primogenitura' uralkodó jogait. Nehány föld-birtokosok szörnyű nagy terjedelmű földeket bírnak, nagyobbakat hogy sem azokat magok megművelhetnék, melyeket felosztani nem szabad; azért is többnyire apró úrbérekben kiadatnak, hol a' béresek sanyarú életet élnek,

mig amazok jövedelmeiket nagy részint Lissabonban felemésztik. Ezen nagy birtokosok, kik *Morgados*-oknak neveztetnek, tyrannisálják béresciket. Más következése a' föld-bírá's' ezen nemének az, hogy idegenek nem könnyen telepedhetnek vagy kívánnak megtelepedni, mivel olly nehéz földbirtokra biztosítással szert tenni. Ez kétszeresen veszélyes olly tartományban, hol a' mint látszik, a' civilisatio' és industria' elebb vitele csak idegenek által eshetik meg. Ehhez járúl még az országútak' teljes hiánya benn, melyeken a' természetnyek a' kikötőkbe vitethetének. A' mezei gazdaság tehát majd csak nevénel fogva ismeretes. A' barom-tartás leginkább ökrökben, szamarakban és juhokban határozódik. A' lovak roszak, de kecskék nagy bőségben vannak. A' kertmivelés jeles lehetne, mivel a' tropicusokon kívül a' mi európai növényeink is tenyésznek. A' külföldi kereskedés, melly főképen narancscsal, citrommal, borral 's kevés búzával üzetik, megnehezítettik a' biztos kikötők' hiánya által, holott azokat lehetne készíteni, ha a' mester-ség a' természetnek segítségül jőne. Évenkénti kiviteli cikelyekként adatnak-elő: narancs Angolországba 126000 ládával, Hamburgba 14000, északamerikai egyesült státusokba 12000; bor Brasiliába 5000 pipe (30000 cseber) és 1000 pipe égettlor, Angolországba 2000 pipe, Hamburgba és Oroszországba 600 pipe, Északamérikába 4000 pipe; Portugalliába sok besózott sertés- és ökörhús, sajt 'sat. Általában a' tengeri kereskedés 700—900 hajót foglalatatoskodtat, melyek' száma biztos kikötők állítása által nagyon nevedkednék. Az igazgatás eddig egy generalkapitánytól függött, ki egyszersmind katonai, polgári és rendőrségi hatalmat egyesíte magában, és lakát Terceirában tartá; alatta volt két gouverneur a' más két szigetgrupp' részire, ezenkívül még mindenik szigetnek nevezett-ki egy más gouverneurt. Fizetése csak három évért járt, ha tovább megmaradt is hivatalában; ezért iparkodtak hát ezen tisztek minél elebb meggazdagulni. Mind a' 9 sziget' népessége legújabb számítás szerint 250000-re tétetik, melly jobb igazgatás mellett könnyen hat annyira mehetne. Nyelvök romlott portugáli. A' férfiak erős természetűek és kinézésűek, az asszonyokat a' szerző nem lelé szépeknek, de igen termékenyeknek; 12—14 gyermekű anyákat látni nem ritkaság; a' muzsikát, tánczot és kártyát szenvedélyesen szeretik. Tűrelmetlenség és bigotteria a' character' fővonalai, és hihetetlen tudatlanság a' fensőbb rendűeknél is. Hogy azonban katonai bátorság' hijával nincsenek, látta Don Miguelnek hasonló nevű szigetre tett sikeretlen ostrománál. Az egyház egy püspök alatt van ki Terceirában lakik. A' clerus, kivált a' sok klastromokban, a' legmélyebb elfajultságban volt. Az apácza klas-

tromok, melyeket Don Pedro eltörölt, bordélyházak voltak. A' szerző nagy reményeket épít a' Don Pedro által tett reformokra, de melyek' teljesületét a' mostani nemzedéknél nehezen várhatni. Azon jövedelmek, melyeket Portugallia az azori szigetekből vett, az igazgatás' költségeinek levonások után 84000 font sterlingre becsültetnek.

A' *második rész* az egyes szigetek' leírásának van szentelve, azon rendben, melyben azokat a' szerző vizsgálta. *S. Miguel*' szigete fővárosával Ponte del Gadával legfontosabb a' természetére és kereskedésre nézve. A' piac a' városban gazdagon el volt látva hússal és gyümölcsökkel. Az utcák szorosak, a' napsugárok' eltávoztatása végett és mocskosak; a' lakházak, még az előkelőkéi is, hijával vannak azon kényelmeknek, melyekhez az európaiak, 's különösen az Angolok szokva vannak. A' földszinti szobák' tisztátalansága kiterjeszti a' rossz szagokat a' felsőbb lakszobákba is. Azonban több brit családok telepedtek-le e' szigeten, 's példa adások nem lesz jó következtetések nélkül. Minekutána a' szerző a' sziget' belsejét is beutazta, Don Pedrónak és seregeinek kíséretében *Terceirába* ment, mely fővárosával Angrával, a' generalgouverneur' laka 's fősziget gyanánt szokott tekintetni, ámbár a' természetben az elébbinél hátrább áll. Ennek 40000 lakosai vannak, és elfoglaltatása után nem csak portugáli hanem flamlandi gyarmatosok is telepedtek-meg rajta. Angra szabályszerűen van építve, és több szép épületei vannak. A' generalkapitány' palotája a' hajdani jesuiták' collegiuma, mely e' társaságnak Pombal által lett elűzése után nyere új rendeltetését. Altalában a' klastromok a' legszebb piacokat foglalják-el, de sehol sem is uralkodott azokban olly feslettség, mint itt. A' sziget' felszíne mutatja mindenfelé a' vulkáni revolúciók' nyomait, és a' festőnek sok igen szép álláspontokat nyújt. Mount Brazil hegyfok meg van erősítve, valamint egyébként is ez a' sziget katonai tekintetben legfontosabb. *St. Georg* és *Graciosa* szigetek csak út közben látogattattak-meg. Fontosabb ellenben *Fayal*, fővárosával Hortával. A' szerző leggyönyörűbbnek mondja az egész szigetsoporthan; a' földmivelés is itt messzebb haladott. Gyakran meglátogatják az amerikai czethalászok, kik itt látják-el magokat élelemmel. A' szerző az amerikai consul' családjánál lakott, kivel a' sziget' belsejét is meglátogató. Itt is az ex-jesuiták' collegiuma a' legpompásabb épület. A' klastromok' eltörlése Don Pedro által itt a' sz. Antal' gazdag klastomával kezdődött, és az öregebb szerzetesekre nézve kétségkívül igen sanyarú volt. *Pico* szigete azon magas hegytől nyere nevét, melynek crátère mutatja, hogy valaha ő is vulkán volt. Csúcsa évenként 8 holnapig van hóval fedve. A' szomszéd *Corvo* és *Flores* szigetek felfedeztetésök óta soha sem szent-

vedtek földrengés miatt, de semmi különös nevezetességeket nem nyújtanak.

A' szerző azon mértékszabályok' előadásával rekeszti-be munkáját, mellyekhez az anyaországnak nyulnia kellene az azori szigetek' felemelése végett. Nagyobb részök már a' fennebbiekből foly, u. m. az elsőszülöttségi jog' eltörlése, országutak' építése 'sat. Csak egy pontot emelünk még ki. Az azori szigetek helyzetök által Europa' közelében, climájok' szépsége és bőséges ásványos vizeik által alkalmasabbak minden másoknál mulatásul az egésség' helyreállítása végett. Ha az ottani mulatást idegenekre nézve könnyebbé, kellemetesebbé, csoportosan tödulnának oda kívált Angolók, részint egésség, részint szép természet' kedvéért, kivált miután a' gözhajózás' feltalálása egy utazást Angolországtól odáig szinte mulatsági utazássá tesz, melly által az ember kevés napok alatt éjszak' ködeiből a' legszebb climába teheti-ált magát.

A' munkához egy földabrosz, és az egyes szigetek' nézete járul.

Götting. gel. Anzeigen (St. 114. 115. 1837) után

A. B. S.

Die Handelszüge der Araber unter den Abassiden durch Afrika, Asien und Ost-Europa von Friedrich Stüve. Mit einer Karte. Berlin, 1836. Verlag von Dunker und Humblot XIV. S. 368. 8. Ára 3 for. 30 kr. p. p.

A' göttingai tudós társaságtól 1836ik eszt. januar hónap-jában megkoszorúzott ezen pályamunka — Hammernek „über die Länderverwaltung unter dem Kalifate“ czímű, a' berlini académiától megkoszorúzott pályamunkájával együtt nevezetes pótolékul szolgál a' hatalmas és három földrészeket átölelt arab ország állapotjának és belső viszonyinak felvilágosítására.

A' bevezetésben szölli Stüve a' forrásokról 's azok használásának nehézségeiről. Nem ok nélkül panaszkodik, hogy a' keleti munkák' fordítására alakult londoni társaság eddig-él kevés haszonvehetőt szolgáltatott a' korábbi időkből, és hogy a' főírók' — mint Mesudi, Tabari, Ibn Haukal, Istachry, Idrisi — munkái kiadása mind eddig elhalasztott. Ó mind öszve is a' Mesudi', Ibn el Vardi', Bakuvi' és mások kivonatait — mellyek a' Notices et Extraits des Manuscrits-ben jelentek meg, 's Renaudot Indiáról és Chináról a' IXdik század utolsó negyedéről historiáját használhatta. Ezen töredékeken 's kivonatokon, a' kordovai Abu Obaid földleirési munkáin, a' núbiai geographus Idrisin kívül (a' mennyiben

ez nyomtatásban közre tetetett) folyamodott még az „Oriental Geographyhoz“, mely 1800ban e' cím alatt „Ketab Messalik n Memalik teznif“ mint Ibn Haukál' munkája perzsából Ouseley által fordítva megjelent. A' szerző sem Obeid — Allah Ibn Khordadbeh — et, mint Uylenbroek állítja, sem az arab Ibn Haukalt nem tartja ezen becses geographia' szerzőjének, minthogy belső-ökök harcolnak a' mellett, hogy ezen munka jóval korábban íratott, mint ezen férfiak éltek. Talán Istachry volt a' szerzője.

A' keleti litteraturának ezen állása mellett, midőn a' fő geographusok munkái közzé nem tetetvék, a' kiadottak pedig telvék hibákkal a' helyek' és országok' neveiben, valóban nehéz feladat volt „az arabok' kereskedési útait az Abassidák alatt“ le írni. Ha tehát tökéletesnek nem lehet is mondani e' munkát, minden esetre dicséretet 's méltánylást érdemel. Akkor is, midőn a' keleti történeteket fel világosító írások napfényre jövendvén belőlök a' mohamedanus nemzeteknek a' közép századból tökéletes historáját lehet dolgozni, Stüve' munkája használható kútfő leendő.

A' könyvnek elrendelése röviden következő. Először is szól az arab kereskedés' sajátágáról, mely vallásos és tudományos műveltséggel együtt diadalmas hadseregek' kíséretében terjedett. Ezt követi a' könyvnek fő része, mely az Afrikát, Aziát 's keleti Európát átölelő szárazföldi kereskedést tárgyalja. Sajnálendő, hogy nyugoti Európa a' vizsgálatból ki záratott. Különösen érezhető a' hiány a' harmadik szakaszban, mely a' tengeri kereskedésre van szánva. Minthogy épen a' spanyol Arabok bírták a' földközi tengeri kereskedés' nagyobb részét, azért az arab hajózásoknak ezen fontos része elő nem adathatott. Ellenben az arab és persiai tengeröbölben, az indiai 's chinai tengerekeni hajózásaik olly terjedelemmel tárgyaltnak, mint csak a' csonka kútfők engedték.

Miért tette a' Szerző Afrikát előbbre, okát által nem látjuk. Minden esetre helyesebb vala Azsián kezdeni az előadást, minthogy Arabiából 's az arabiai irákból terjedett az izlam, a' Mohamedanusok hatalma mint szintén kereskedése minden felé, 's az abassida Kalifak' idejében, Bagdád volt középpontja az arab világkereskedésnek.

Igen érdekes, mi az izlámnak Négerek közötti el terjedéséről, ennek befolyásáról közép Afrikára 's az Arabok ottani kereskedésére arab kútfők után közöltetik. Ki tetszik innen, hogy a' néger tartományok esmeretesebbek voltak akkor, mint jelenleg, most csak néhány egyes merész utazók látogatják meg azon tájakat, melyekre az Arabok kereskedése rendszeresen kiterjedett.

Szerző az arab kereskedésből származtatja Afrika' belső népeinek az arab világkereskedés' időszakában történt élénk

felizgattatását, mely nem rövid ideig tartó, hanem marandó hatású vala. Hogy Afrika északi tengerpartjainak öszveköttetései belső Áfrikával nyom nélkül elmúló, futó jele-
netek valának, hogy Romaiak, Görögök, Vándalok alig hagyták valami emlékeket hódításaiknak, onnan magyarázza Stüve, hogy az ő hódításaiknak indító oka fényűzési árúk, mint arany, 's rabszolgák utáni sovárgás volt, 's erőszak tartotta fel ideiglen. Illy alapok azonban idegen népnek nem biztosíthatták a' birtokot. De az arab egyenlővé leve a' meghódított vagy megtérített néppel és szabadságra, 's az izlám által adott jogoknak 's elsőségeknek közös bírására emelé azt magához; holott hajdan *frigyesek* kétes neve alatt sem függetlenségben, sem kitüntetésben nem lehetett bizonyos. Most látjuk először a' sudáni Négereket karavánokkal utazni — nem rabszolgakereskedés végett, hanem a' szent város *Moschedjához* tiszteltetve a' fejedelmektől — kiknek városaikon át mennek, 's majdnem istenítve saját földieiktől, ha végzett útjuk után szerencsén haza térnek.

„S ezen egybe olvadását a' győzőnek a' meggyőzöttel, a' tanítónak a' tanulóval tartom egyetlen okának, hogy a' Mohamedánusok' urasága a' sok próbák daczára is mellyek elnyomatására intéztettek, Áfrikában első fellépések óta, ugyanazon maradt, és sokkal erősebben áll mint Cárthágó' és Róma' hatalma, Vándalok, Görögök és Gothusok fegyvere, erősebben mint Kristus' lelki urasága, melly Egyiptomban 's Abyssiniában kinosan tarthatja fel magát.“

Az ázsiai kereskedőutak' fejtegetésében a' szerző Arábiából 's az arabiai írákból indul ki, innen áttér Syriára, örmény 's a' több szomszéd országokra, ezután persiai írákba, 's káspiumi tenger és Dschihun folyó melletti tartományokra, legvégre tárgyalja a' beljebb keletre Chinaig fekvő országokat. A' kereskedésnek közép Ázsia megmérhetetlen nagy síkságain menetelet tárgyalván a' Szerző értekezik az akadályokról, mellyek a' nomád népcsordák életmódjukban, 's ezeknek Chinához viszonyaikban gyökereztek. China volt véghatára az arab kereskedésnek mind szárazon mind tengeren, hajózásaiknak utolsó esmeretes határszéli pontja pedig a' chinai tengeriváros Kamphu (most Hang-tscheu-fou). Japánig nem mentek. Stüve kétségbe hozza, hogy az Arabok tengeri útjaikban a' kompaszt rendszeren használták volna. Úgy hiszi, hogy csak a' XIIIik században hívták némely szorult állapotjukban segédül.

Az Arabok kereskedési útairól nyugoti Európába a' Volga folytában fel Oroszország' belsejébe a' kútfők kevés világosságot adnak, sokat csak találgatni kell, mind a' mellett ezen kevésben is sok érdekes van, ha bár Stüve szűkebb határokat szab is e' tájon az arab kereskedésnek mint más több tudósok.

Mesudinak két helyei után igen hihetőnek találja, hogy a' Volgát a' Donnal csatorna kötötte egybe.

Oroszországon keresztül a' balti tengerig Frähn által állított karavánútat Stúve kétségbe hozza. Ő úgy véli, hogy sem a' Chazarok és Bulgárok, sem az Arabok nem tőnek fáradságos utakat a' balti tenger partjaihoz olly árúért, melyeket az Oroszok közelebb adhattak. Az arab pénzeknek sokaságát nem csak Oroszországban, hanem a' balti tengeren inneni részeken is onnan magyarázza a' szerző, hogy azokat az Oroszok kapták az Araboktól a' felesleg árúért, 's ők hozták ezen tájakra. Ezt megmutatja Jbn Fossliannak több helyeiből.

Toldalékul csatoltatnak Salam tolmácsnak Góg és Magogba 946 táján tett utazásira némely észrevételek, mint szintén Aba Dolef Chinába tett útja 933-ik eszt.ben, 's egy földkép melly az arab kereskedési utakat mind a' 3 föld részekben magában foglalja.

Berekesztésül megemlítyük, miként a' Szerző a' hypothesektől magát megóvta, és mindenütt a' kútfőkre épített. Az előadás' monorja lehetne egyszerűbb és czikornyátlanabb.

Jahrb. für wissenschaftl. Kritik (Nro 23—24. 1838) után

B. T.

TÖRTÉNETTUDOMÁNY.

Archives of the House of Orange. — (*Archives, etc. Première série.*) — Vols. I. II. és III. Leyden, 1836. *Luchtmans*; London, *Riohter etc. Co.*

Ezen históriai oklevél - gyűjtemény a' hollandi király' javaltára indítatott meg, a' ki nemzetsége' privát levelezését olly engedelemmel adá által titoknokának, hogy ez abból a' nevezetesebb okleveleket, kivált a' németalföldi és angol revolutióra vonatkozókat kiválassza és kiadja. Három kötet jelent már meg, mellyek az 1552—1572 folytatott levelezést foglalják magokban, 's következőleg németalföld' azon felkeléséig terjednek, melly a' polgári és vallási szabadság' első diadalával végződik, egyesült tartományok' köztársaságát feiállítá, 's lerontá Spanyolország' veszélyes hatalomfelsőséget a' többi keresztény országok felett. I. Vilmos, orania-

nassauai herczeg, a' következő revolutio' hőse, írta az első kötetbeli levelek' legnagyobb részét, melyeknek nem csekély becset ad az, hogy szerzőjök' characterére új világosságot vetnek. Tudva van, hogy ezen herczeg protestáns szülöktől származott, hanem kora ifjúságában lépven magyarországi Mária' szolgálatjába, 's utóbb V. Károlyéba, az udvar' vallásához alkalmazá magát 's nagy kedvencez lőn a' császárnak. Itt egy levélben, melyet IV Pius pápához írt, keményen kikel az eretnekek ellen, hanem egyszersmind az anyaszentegyház' némelly- javítást kívánó- hibáira is mutat.

„Óhajtanám, ugymond, hogy a' ragadó eretnecség, mely a' szomszéd tartományokból, várákozásom ellen, saját herczegségembe is átszivárgott, olly könnyen irtathatnék ki, a' mint behozatott. Mire nézve a' közös gonosznak, mely az előbbi idők' vétkeiért 's a' mai keresztények' átalányos esztelensége miatt más fejedelmek' tartományiba is berontott, némi gátot vetni szükségesnek vélvén, azt nem csak büntetéssel, hanem tisztább, gyakoriabb és szigorúbb egyházi beszédek által is irtogatni. Irtam fejedelemségem' fő tisztviselőinek 's keményen meghagyám nekik, gondoskodni arról, hogy a' mi igaz catholicus hitünk, úgy a' mint eleinktől vettük, eredeti tisztaságában 's nagyobb pontossággal tanitassék naponként birtokunk' minden templomában, 's hogy azok, kik titkon ellenkező tanítást terjesztenek, minden személyes tekintet' elmellőzésével, fogságba vettessenek, 's a' számkivetés' és elkobzás' (confiscatio) büntetésével lakoljanak.“

Ez az eretnecség' elnyomására ígért buzgóság egy parancsossal végződött, mely az újítás' előmentét nagyon segítette. Az elnök' és a' parlament' engedelme nélküli predikálás eltiltatott ugyan, hanem egy egykoru catholicus író így szól „Parpaille, az elnök, a' ki előbb minden erejét a' protestáns vallás' megrontására fordítá, ezentül egy lesz annak fő gyámolai közül. Ő megnyerettet a' reformatio által, 's a' parlament' nagyobb része hozzá hajlott; Oraniában meg van engedve a' predikálás' szabadsága, a' nélkül hogy ellenkeznék a' fejedelem' parancsával, mely azt szinte nem tiltja, ha a' predikátorok felsőségi engedelmet kapnak.“ Mi ugyan nem egyezünk meg azokkal, kik a' herczeget, a' pápához írt leveleért, képmutatással vádolják; azonban maga a' pápa is úgy tekintette ezen levelet, mint annak bizonyosságát, hogy írója már messze haladt az eretnecségben.

Grotius azt mondja, hogy midőn a' herczeg, a' cambrayi egyezség' végrehajtása végett Franciaországban volt, II. Henrik francia, és II. Filip spanyol királynak a' protestánsok' kiirtására czélzó szándékát felfedezvén, tudokra adá azt németalföldi barátinak. Illy közlés' nyomára nem akadunk a' jelen kötetekben; arról azonban meg vagyunk

győződve, hogy cardinál Granvellát nagyon szemmel tartotta. Öccséhez, Lajos grófhhoz írt levelében így szól:

„Bizom Istenben, hogy minden jól menne, ha már elvégeztük volna azon dolgot, melly a' cardinált és minket illet. Kivonatot küldök kegyednek egy levélből, mellyet a' cambray-i érsek (Berglees Maximilián, azon város' első érseke) írt a' nevezett cardinálhoz, 's mellyből meglátandja kegyed az ő jó indulatjokat és barátságukat a' németországi fejedelmek iránt. Ha talám közel jutna kegyed azt ifju landgrófhhoz, jó lenne neki megmutatni ezt a' kivonatot, kivált ennek a' dán és svéd királyokra vonatkozó részét, melly bizonyosan nem tréfa sem az egyik sem a' másokra nézve; azonban kérem kegyedet, ne adjon másolatot mert felfedeztetnék, hogy az tőlem származik, lévén a' cardinálnak, a' mit bizonyosan tudok, fizetett embere mind a' két udvarnál.“

Nem hagyhatjuk ki az érintett kivonatot, melly főképen Valenciennes' állapotját ábrázolja, hol olly erőre kaptak a' reformatorok, hogy képesek voltak eretnekségért halálra ítelt két személyt a' fogságból kiszabadítani.

„A' mi Valenciennes városát illeti, hová tegnapelőtt érkeztem, annak állapotjáról keveset írhatok Excellentiádnak, mert még nem beszéltem a' biztosokkal; egyet azonban mondhatok, az összeesküvés felfedeztetett, tudva van egész terve; 's mivel a' nép úgy is vérszomjuzóknak kiált minket papokat, tanácsolnám, hogy most, midőn az összeesküttek zavarban vannak, lehetőségig használjuk a' jó alkalmat, fogassuk el főnökeiket, nem nézve, szegények-e vagy gazdagok, 's habár végromlást hoznánk is szigorú szabályaink által a' városra; mert most lévén a' gonosz felfedezve, illő irányt kell követnünk; különben, ha okuk lesz észrevenni, hogy habozunk vagy félünk, annyira neki bátorodnak a' szövelkezettek, hogy minden eszköz sikertelen lesz ellenek, nem csak itt, hanem sok más helyen is. Ellenben ha itt büntetünk, a' többiek megrettennek, 's okosar viselendik magokat. — Abból, mit Excellentiád a' lengyel király felől ír, azt veszem ki, hogy ott valami ollyan lesz, mint a' békák 's egerek közti háború; jó lenne, ha a' hesseni landgróf és a' hozzá hasonlók is háborúba kevertetnének, hogy ne küldhetnének segédelmet a' Condé herczegnek.“

A' herczeg, Egmont és Horn grófoktól gyámolítatva, annyira daczolt Granvellával, hogy ez végre visszatért Spanyolországba, mit Filep soha sem bocsátott meg. Több levelet találunk, mellyekben Vilmos a' spanyol deszpota által hihetőleg követendő irányról okoskodik, 's mellyekből kitetszik, hogy ő elejénte nagyon kedvező véleményben volt Filep' caractere felől. Hanem a' tridenti egyházi gyűlés' befejeztetése, 's az a' félelem, hogy annak rendeleteit Filep

törvényesítendi, gyanút gerjeszte a' reformatörök' keblében, kikkel az oraniai herczeg 1563 óta végképen összeszövetkezett. Egmont gróf, a' jeles katona de silány országnok (politicus), Spanyolországba küldeték, 's a' király minden engedélyt megígért alattvalóinak megnyugtatóására; hanem, a' helyett hogy szavát teljesítné, kihirdetteté németalföldön a' tridenti gyűlés' végzeteit, 's felállítatá az Inquisitiót minden kegyetlenségével. — A' második kötet a' tartományok' régi szabadságainak fentartása és az Inquisitio' eltörlése végett 1566 Januárban kötött szövetséggel kezdődik. A' nemesek' szövetsége sokkal hevesebb stylusu, mint a' millyenen az oraniai herczeg irt, 's véleményünk szerint Brederode' tollából származott. Aláíratott catholicusok és protestánsok által, 's maga Brederode vezeté a' küldöttséget, melly azt a' parmai herczegasszonynak átadta. Ez a' jeles asszony, a' ki, úgy látszik, igen kelletlenül követé Filep' parancsait, tanácsért és segítségért irt az oraniai herczeghez. Válaszában nagyon rosszalja a' herczeg az Inquisitio' felállítatását, 's hosszasan írja le a' veszélyeket, mellyek a' vérengző proclamatíok' végre hajtásából crednének, hozzá adván:

„Ha mindazáltal ő Felsege és Fenséged szándékjok mellett megmaradnak, 's parancsaik' minden pontját teljesíteni kívánják, noha világosan látják, hogy azokat az ország' koczskáztatása nélkül végrehajtani lehetetlen, a' mit talám figyelmére méltatna ő Felsege, ha jelen volna: úgy óhajtanám, hogy helyettem más személy bizassék meg, ki a' nép' indulatját jobban ismeri, 's képesebb a' csendet fentartani; mert nem szeretném koczkáztatni a' király' kegyelmét, mellynek elvesztése engem családommal együtt megpiszkolna, ha németalföldön az én kormányságom alatt valami rendetlenség történnék.“

Vítatja a' kiadó, hogy Vilmosnak ezen és több más levélben előforduló hóduló nyilatkozásai őszinték. Annyi bizonyos, hogy ekkor még nem jutott eszébe a' függetlenség' zászlóját kitűzni, hanem, úgy hisszük, már ekkor is gondolkozott a' fejedelmi jogok' nagy megszorításáról. Egy levele, mellyet a' végre irt testvér öcséhez, hogy ez azt a' német fejedelmeknek megmutassa, bizonyítja, milly nehéznek találta a' hódulás' és az ellentállás' összeegyeztetését.

„Ő Felsege, gonosz tanácsosoktól 's a' Spanyolok' irántunk gyűlölségétől bizgattatva, elhatározá, hogy proclamatíói egész szigorúságukban végre hajtassanak, 's hogy az Inquisitio haladék nélkül munkájához fogjon; a' mi az alattvalókat annyira elidegeníti, hogy méltán tarthatni lázadás vagy revolutiótól, mellynek mi, részünkről, óhajtanók elejét venni, jól tudván, hogy ha mi változás történik, annak mi leszünk első áldozatja, hanem a' mi felterjesztéseinket,

noha jó szívből származnak, 's a' veszély' és ártatlan vérontás' elmellőzésére czéloznak, ő Felsége' tanácsa egészen más értelemben magyarázza, 's majdnem árulásnak nézi. Minélfogva nagy küzdésben vagyunk; egy felől világos a' veszély, ha hallgatunk; más felől fejedelmünk' boszankodását és az engedetlenség' bélyegét vonjuk magunkra. Illy fontos tárgyban az én uraimtól ohajtanék tanácsot, tudván, hogy olly jeles fejedelmek nem veendik rossz néven, ha illy nevezetes ügyben tanácsot kérek tőöök."

De van még egyenesebb bizonyosság is arra, hogy a' herczeg nem akart Fileptől elpártolni. Ez egy, Lajos grófhhoz irt levele, mellyben azt idegenekkel való szövetkezéstől óvja, 's tanácsolja, hogy a' szövetkezettek fegyvertelenül jelenjenek meg Brüsszelben, a' gyűlésen. A' szövetkezettek kemény felterjesztést adtak által Aprilisben a' parmai herczegasszonynak, a' ki ígéré a' kívánatok' teljesítését, ha képes leend a' király' helybenhagyását kieszközleni. Hanem ez csak időnyerésre czélzó fondorság volt; alig széljedtek el a' szövetkezettek, legott újra kezdődtek az üldözések; a' mi pedig még nagyobb következésű volt, felhomlott a' szövetség is, a' vakbuzgó predikátorok' heveskedése miatt: Protestánsok Catholicusokkal veszekedtek, Lutheranusok küzdöttek a' Calvinistákkal, 's így a' Spanyolok képesek voltak mindnyájokon kegyetlenkedni. Vilmos gyakran panaszkodik az evangelicus párt calvinista ágazata ellen, mint a' mellyet büszkesége és türelmetlensége miatt lehetetlen kormányozni. Egy, Antwerpben költ emlékiratában így szól:

„Ő Fensége igen erőszakosaknak találja a' Calvinistákat, 's nem lel eszközt, mellyel őket mérsekelni lehetne: attól tart, hogy az ő kicsapongásaik nem csak ezen városra (Antwerpre), hanem az egész tartományra is végveszélyt vonnandnak."

A' kicsapongások már vétkeesebb tettekké fajultak; a' franczia predikátorok által bizgattatott calvinista felekezet, nem hajtva a' nemesek' és némelly — saját felekezetjökbeli — predikátorok' előterjesztésére, elkezdé a' templomokban a' kereszteket és képeket tördelni, lerontani a' szobrokat, 's egészen elpusztítani a' szekes egyházak' ártatlan ékességeit. Ezen erőszakoskodások teljesen elidegeníték tőle a' Catholicusokat, sőt némelly Lutheranusokat is; egyebek közt Mansfeld gróf is készült közülök kiválni. Egmont gróf, a' németalföldi szabadságok' egyik legállhatatosb barátja, catholicus létére kötelesnek érzi magát segédet nyújtani a' kormánynak ezen dűkösködök ellen; hanem kimélve lépe fel, a' mi még inkább nevelé az udvarnak ellene táplált gyanúját. János, a' nassauai gróf, tüstént irt testvéreinek, azt tanácsolván, hogy a' Lutheranusokat és Catholicusokat a' Calvinis-

tak és képdulók ellen egyesítvén, 's ezeket az Inquisitionak átadván, vásároljanak békét a' spanyol királytól. Ez és más hasonló előterjesztésekre játszva, így íra utóbb az oraniai herczeg Vilmos landgrófhhoz:

„En nem vagyok calvinista, de sem helyesnek, sem keresztényhez illőnek nem tartom, hogy országunk olyan viszályokért, millyenek Calvin' tanítása és az augsburgi hitvallás közt fenforognak, hadakkal rakassék meg 's vérrel boríassék.“

Az országló herczegné új hódulást parancsolván, olly esküt kívánt a' németalföldiektől, hogy haza' ellenségének 's árulónak tekintsenek mindent, kit a' király' tetszése számkivetend. Az oraniai herczeg a' törvény-szabta hitforma' változtatását nem fogadá el, 's Németországba vonula, több más nemesekkel. A' harmadik kötet ezen eltökélés' nyilvánításával kezdődik; melly elhatározást, úgy látszik, siettete Alba herczeg' characterének ismerete, a' kinek németalföldre küldetése 1567ben hirdettetett ki. A' herczeg így ír ezen tetteről a' hesseni landgrófhhoz:

„Inkább eltávozom, semmint tanúja legyek siralmas teteknek, melyeket szívem 's lelkem ismerete rosszal. A' mennyire előre láthatok, végök a' tartományoknak; gyászos öldöklések fognak következni, 's ezer meg ezer buzgó keresztény fosztatandik meg pénzétől 's életétől, hanemha a' mindenható Isten elhárítja a' jövődő gonoszt, reá bírván a' német herczegeket és választó fejedelmeket, hogy ezen országot illy rettenetes szerencsétlenségtől megmentsék.“

Alba herczeg Horn és Egmont grófok' elfogatásával kezdé vad pályáját. Híjába szoltak ezek mellett a' német herczegek; halálra ítéltettek ők a' legidétlenebb vádokra, 's ki is végeztettek Brüsselben, halálnál is kegyetlenebb méltatlanságok közt; az oraniai herczeg' jószágai elkoboztattak, fíja pedig fogságra vettetett. Németalföld' egyetemes szava reá bírva végre a' herczeget, hogy az ország' védelmére fegyvert ragadjon; hanem ezen nemes elszánás' valódi érdemét csak a' jelen Archivum ismerteti meg velünk. Azt tanuljuk ugyan is ebből, hogy a' herczeg a' német fejedelmeknél nem csak részvétlenségre, hanem egyenes ellenségeskedésre talált. Maximilián a' birodalom' átkával fenyegette. Ennek következtében Vilmos egy hosszu védelmező levelet irt barátjához, Schwendi urhoz, olly czélból, hogy az a' császárnak megmutattassék, a' mi valóban meg is történt. E' levélben szívre hatólag írja le Alba' kegyetlenkedését és zsarnokságát, 's végre így szól:

Mind ezek által meg győzethetik ő császári Felsege, hogy ha majd az öröklés reá kerül, hű alattvalókkal teljes, gazdag és hatalmas ország helyett, szegény, népétől 's keres-

kedésétől megfosztott tartomány jutand kezére, mely kész zsákmánya leend az első hódítani vágyó hatalomnak. A' mi több, ha a' Spanyolok ezen országban erős lábra kapnak, attól is felhetni, hogy ő császári Felségét nem csak németalföldi örökségétől, hanem egyéb birtokától is megfosztják."

A' császár' félelmének felébresztése után, szabadon folytathatá Vilmos előkészületét, 's nem fenyegetteték többé az átokkal, hanem a' protestáns sereg' két szerencsétlen ütközötte Lajos gróf' vezérsege alatt, 's a' herczeg' becsapásának el nem sülte nagyon gyengíté az ügyet. Vilmosnak ebből eredt zavarát még saját felesége' viselete is nevelé. Ez heves mérsékletű 's makacs asszony volt, és sokszor megsértette hű férjét. Egy izben magához kéreté a' herczeg; de ő meg nem jelent, némelly haszontalan okkal mentetgetvén magát, 's egyszersmind arra kíváná bírni férjét, hogy Németalföld' ügyét el hagyvan menekedjék vagy Franciaországba vagy Angliába. Ha a' hely' szűke engedné, örömmel közlenék Vilmosnak erre adott érdekes és méltóságos választát, melyben a' női kötelességek' élénk festegetése után, szívre hatólag inti feleségét; végre pedig megmutatja, hogy ő sem Franciaországban sem Angliában, sem a' többi európai országokban nem számlálhat menedékre.

Ez idő tájban — kihető, Coligny' buzdítására — kalózeleveleket adott a' herczeg a' Spanyolok ellen, néhány megkülönböztetett embernek, a' kik csak hamar elhíresedtek (Gueux *) nevezet alatt. Ezek azonban a' nyereség-vágytól elcsábítatván rövid idő mulva valódi kalózek lettek. Coligny' egy levele, mely legnagyobb részint ezen szerencsétlen fordulatot tárgyalja, de hosszasága miatt itt még csak kivonatban sem közölthetető, méltán megérdemli a' történettudománnyal foglalatoskodók' figyelmét, mert világos fogalmat ad Europa' azon kori politikai állapotjáról.

1572 kezdetében úgy látszott, mintha már vonaglanék a' németalföldi revolutio, de néhány hónap mulva annál erősebben ütött ki. Alba' kegyetlenkedései olly elégedetlenséget okoztak, hogy az oraniai herczeg' megjelenté a' határon jeladás volt általános felkelésre. Igen érdekes a' herczeg' azon levele, melyben testvérét Jánost, a' nassai gróftól szerencsés munkálati felől tudósítja.

A' szent Bertalan éji vérmenyegző, mely a' most érintett levél' költe után kevés nappal történt, megfosztá a' herczegét minden reményétől Franciaországtól némi segílyt nyerhetni. Kár, hogy Vilmos' ezen szörnyű esetet tárgyaló levelének kulcsa még maig sem fedeztetett fel.

*) *Gueux*, koldus, a' flam lázadók' gúnyneve.

Három nagy kötet, tele érdekes historiai oklevelekkel, természetesen sokféle tárgyat foglal magában; de mi csak azt választottuk ki, mi a' protestánsok' nagy hősenek, Holland' szabadítójának characterére világosságot vet. Szerettük volna ugyan az olvasót a' türhetetlen Brederode-dal, az elhatározatlan és szerencsétlen Egmont-tal, a' hesseni jeles landgróffal, a' fősvény 's aligha nem áruló százsz Augusztal, 's végre Maximilián császárral is megismerkedtetni; de visszatartott bennünket annak tudása, hogy nem könyvet, hanem csak rövid ismertető czikkelyt kell írunk.

The Athenaeum (Aug. 1836.) után

Zs.

The life and times of William the third King of England and Stadtholder of Holland. By the Hon. Arthur TREVOR, M. A. F. A. S. M. R. S. L. of Christ Church, Oxford in two Volumes. Vol. 1. 341. l. Vol. 11. 519. l. 8r. London, 1835.

Longmann, Rees etc.

Bár mely szigorú bírálatot szenvedett legyen is XIV Lajos király' nyilvános és privat charactere, azon időkor, mely az ő nevét viseli, azok közzé tartozik az újabb historiában, melyekben a' civilisált világ' kifejlődését mind abban, mi személyes bátorságot, tetterőt és talentomokat illet, legszebb fényében szemléljük. XIV Lajos egyesíté udvaránál 's szolgálatában a' legjelesebb harcosokat, kormányfiakat és művészeket; seregei katonai szellemre, kikészítésre és elrendelésre, valamint számra is felülmúltak minden akkori europai seregeket. Már felülható vala akarátja az europai száraz földön, midőn oraniai Vilmosban, ki eleinte csak hollandi helytartó, későbbben e' méltóságot angol királysággal egyesíté, dicsőségének méltó versenytársára talált. A' jelen munka' szerzője, Trevor, mivel nem csak III Vilmosnak, hanem egyszersmind az ő korának történetét is akarja leírni, igyekezik mindjárt kezdetben az olvasókat e' két vágytárs' különböző helyzetére a' világ' nagy theatromán figyelmesekké tenni, és hősenek korlátolt viszonyaiból segédszereire nézve, 's azon nehézségekből, melyek az ő akarátjának nem csak Hollandban és Angolhonban, hanem a' szárazföldi hatalmaságokkal (kiknek segítségök nélkül a' háborút XIV Lajos ellen foganattal nem vihette) való egyezkedéseiben is ellene szegültek, nemelly árnyékoldalt az ő political és katonai characterében védelmezni, vagy legalább kedvezőbb fényben terjesztetni-elő. Megmutatja, hogy az ő iparkodásainak kö-

szönheti Europa megszabadulását azon járomtól, melyet ezen világrésznek XIV Lajos készített, Holland lételét, 's Angolhon a' protestans vallás' fentartását és szabad alkotmányát. Megengedi e' mellett, hogy III Vilmos, ha XIV Lajos' személyének tétetik ellenébe, hideg, kevésse ajánló külsővel bírt, hogy uralkodó szenvedélye a' politica és maga nagyobb diplomaticus mint hadvezér volt; de mind a' mellett megérdemli, hogy példányául állíttassék-fel mind azon erkölcsi erényeknek, melyek egy magányos férfit ékesítenek. Az ő helyes tapintása a' dolgok' helyzetének, és azon személyek' characterének megítélésében, kikkel dolga volt, nagy befolyást szerze neki a' korabeli uralkodó fejedelmekre, és jelesül az egyesült seregek' főparancsnokságánál is nagy becsű volt reá nézve. Minden nyilvános foglalatosságokat fáradhatatlan munkássággal űzött, csak szükségből hagyá magát mások' segítségére, 's akkor is mindég bizalmatlansággal. Characterének ezen egyetemes rajzából indulván-ki, úgy szemléljük őtet először mint hadvezért. Ezen tárgyra nézve legkevésbbé fogják magokat az olvasok Trevor' történetiratóban kielégítve találni, az ő rajzolatjai a' katonai táborozásokról és megesett ütközetekről, kivéve a' Boyne melletti híres győzelmet Irlandban, soványaknak nevezethetnek; a' resultatum ez: III Vilmost a' harczmezőn sokszor nem kísérte a' szerencse, de soha sem hagyta-el a' bátorság és önmagához bízás, ha igen gyenge volt a' megtámadásra, érté a' mesterséget, az ellenfelet sakban tartani, jelesül pedig remek visszavonulásokat kivinni. A' szenvedett veszteséget rövid idő alatt ismét ki tudta pótolni, 's az által elragadá ellenfelétől a' kivívott győzelem' gyümölcseit. Alapos-e ama neki gyakran tett szemrehányás, hogy ő a' háborút a' háborúzás végéig kedvelte? Ennek a' szerző a' ryswicki békét teszi ellenébe, melyet ő, ámbár az az ő személyes érdekének ellene volt, sürgetett. Egyetlen eset, melyben III Vilmos hamis politicára hallgatott, a' szerző állítása szerint az volt, midőn a' spanyol monarchia' felosztásának tervében megegyezett. Mindazáltal mentségül az hozatik-fel, hogy Európát egy a' spanyol király' halálával e' nélkül csallhatatlanul kiütő, hosszszas háborútól a' lehetőség akará védni. Érdekesebbek a' szerzőnek azon jegyzetei, melyeket Smollet' panaszainak ellenökbe tesz. Ez az író III Vilmosról azt mondja, hogy ő megsértette a' becsület' és illedelem' törvényeit, midőn az angol királyt, ki neki egyszersmind nagybátyja és ipa volt, a' thronusból leveté, és azt azon népnek (a' hollandinak) rovására, mely őtet a' legfőbb méltósággal felruházta, elfoglalá. De, ezt kérdi a' szerző, ha bár nagy volt is a' rovás, dem szolgálhat-e az ellen elegendő pótlekul a' vallás' a' szabadság' és a' tulajdon' megtartása? nem az angolhoni pro-

testansok által hívatott-e III Vilmos a' thronusra? Az a' mi a' szerzőt ezen tárgyról vizsgálataiban más történetírók felett kijeleli, abban van, hogy különösen azon pontot igyekszik felvilágosítani, mennyiben munkált ő maga előre való intrigue' által arra, hogy ez a' meghívás Angolhonból ő hozzá jusson? Itt a' szerzőnek különösen segítségül jön az, hogy bele nézhető ama híres kormányfi Sir William Temple' hátrahagyott papirosaiba, ki ezen első actban fontos szerepet játszott, és azon hosszú idő alatt, midőn Haagban angol követ volt, Vilmosnak különös bizalmával élt. II. Károly angol király gyanakodott Vilmos' szándékai felől, és tudtára adta neki: jól tudja, hogy árulói tervek koholtatnak Angolország és Holland ellen és helybehagyást lennek. Ambár ezen vád ellen Vilmos magát tökéletesen megigazította, mindazáltal angol részről értésére adák neki, hogy a' király nem óhajtja, hogy ő azon feltételét, mellyet ezen hir' következtében: Londonba menése iránt formált, végrehajtsa. Azon alkudozásban, melly angol részről Vilmos orániai herczeggel folyt, hogy őtet az allíatusoktól elvonják, Lord Ossory veté-oda legelőször, de csak saját indulatából az ő megházasítása' ideáját Mária herczegnővel, a' yorki herczeg' leányával. De II Károly király és a' yorki herczeg egészen ellene valának egy illy szövetségnek, 's innen amaz utasítás Vilmoshoz, hogy Angliába ne jöjjön. Vilmos kinyilathoztatá Sir W. Templenek a' nimwegeni conferentiák' alkalmával, hogy ő mindenfelől sarkaltatik a' megházasulásra, és neki Mária herczegnő jött eszébe; de az a' fő dolog előtte, hogy megtudja elebb, milyen annak „humora“ és dispositiója? minden politikai tekintetekkel és hasznokkal nem gondol semmit, mikor feleség-választásra kerül a' dolog, kivel mindég élnie kell; minekelőtte Sir W Temple valamelly lépést tenné, szerezzé-meg neki elebb a' leghitelesebb tudósításokat a' herczegnő' characteréről. — Csak midőn e' felől kielégítő felvilágosítást nyert, és a' táborozás' bevégezése után kére engedelmet II Károlytól, hogy őtet Angliában meglátogassa; a' király ki most a' békét óhajtá, ahozképest kerülnie kellett az oriániai herczeg' megsértését, megadá ezt neki. Vilmos Angliába jövé, megszereté Mária herczegnőt, 's az angol ministerek' sürgetésére megnyeré a' király' megegyezését; a' yorki herczeg látható kedvetlenséggel és mintegy kényszerből adá a' magáét. E' szerint úgy látszik, Vilmos' részéről semmi szerepet sem játszott a' politica (mint sok, kivált catholicus írók állították). II Károly megholt, és II Jakab' thronra jutásával kiűtött a' régen előre készült harc az elnyomott Protestánsok és az akkor az udvarnál egészen felsőbbiséggel bíró Catholicusok közt Angliában. A' szerző igyekszik megmutatni az akkori viszonyoknak igen körülmé-

nyes kifejtetések által, hogy Vilmos figyelmesen szemmel tartá ugyan mind azt, valami Angliában történt, hogy készséggel meghallgatá azon meglegedetlen protestáns angolok' nehézségeit és panaszait, a' kik ő hozzá folyamodtak; hogy tetszéssel fogadá ezen párttól azon tanácsokat, melyeket azután végrehajtott; de a' leghatározottabban tagadja azt, hogy Vilmos az angolok' lázadalmas érzéseit ipa iránt más módon, directe vagy indirecte, koholta, vagy előmozdította volna. A' nemzeti szózat Angliában szállítá-fel ötöt a' protestáns vallás' és szabadság' megmentésére, és egy thronusnak elfoglalására, melyet II Jakab, ki mind kettőt lerontani törekedett, többé meg nem tarthatott. — Hátra van még a' szerző' vizsgálatainak resultátumát Vilmos' vallásbeli véleményeiről kiírni, melyek Angolország' státuszviszonyaira nem maradtak befolyás nélkül. Ő a' calvinismus' ökfőiben neveltetett, és nagy idegensége volt a' pápistaságtól, a' nélkül azonban hogy bigott lett volna. Máriával házasulta után megengedé neki, hogy egy kapornája legyen a' palotában, az angol egyházi isteni tiszteletre, melyhez az hív maradt. Midőn királlyá lett, az angol egyházhoz állott, de a' legnagyobb engedékenységet mutató a' protestáns disszensek iránt. Korábban idegen volt az episcopális egyháztól, de midőn azzal közelebbről megismerkedett, megváltoztató nézeteit. — Még halálos ágyán is élénken foglalatzkodott a' Francziaország elleni haddal, és Marlboroughot jelezé-ki, mint legképesebbet az angol sereg' vezérlésére.

Götting. gel. Anzeigen (St. 124. 1837.) után

A. B. S.

Geschichte der europäischen Staaten. Herausgegeben von A. H. L. HEEREN und F. A. UKERT. *Geschichte von Portugal* von Dr. Heinrich SCHÄFER, ord. Prof. der Geschichte an der Universität Giessen. Erster Band. Von der Entstehung des Staates bis zum Erlöschen der echten burgundischen Linie, 1383. Hamburg, 1836. Bei *Friedrich Perthes*. 32 iv nagy 8adr. Ára 3 for. 15 kr. p. p.

Schäfer prof. úr érdemes azon dicséretre, hogy Portugaliának alaposabb és sokkal több criticával szerkezett történetirát adá kezünkbe, mint melyek magában a' országban napvilágot láttak. Annál öröndetesb, hogy az portugali történetirát kidolgozása olly jó kezekbe került, minthogy eddig Németországban, Portugaliának jó történetirata egészen hiányzott. Mert a' Schmauss- és Gebauertől mind két mun-

kák, amaz már 1714dik, ez pedig 1759dik évben létesülve, egyetlen jobbacskák azok közül, mik egész a' mi időnkig foglalkoznak a' portugali történettel. Ámbár mindenik tudományossággal és nem érdem nélkül van ki dolgozva, de azon követeléseknek, melyeket történetirati munkáknál most formálunk, épen nem felelnek meg: elavultak, és sem abban, mit criticalai, sem mit olvasható történetirattól kívánunk, ki nem elégítők.

Schäfer úr a' spanyol történet' némelly ágai feletti egyes értekezései által a' pyrenai félsziget' tartományainak literatúrájában jeles ismereteit már bebizonyította. A' derék darmstadt-i udvari könyvtár, Németországban azoknak egyike, melyek spanyol és portugali történetirati munkák' tekintetéből a' leggazdagabbak, képessé tévé őt a' portugali történetiratot oly terjedékeny alapossággal előállítani, mint azt az előttünk fekvő első kötetben látjuk.

Ugyanaz két könyvre van osztva, melyek közül az első a' status' származásától Algarve' elnyerése- és teljes függetlenné-tételéig (1279ig) foglalja magában a' történetet, a' másik pedig Diniz király' uralkodásától Fernando' haláláig (1383ig). Az első könyv kilencz szakaszokra oszlik. Az első gróf burgundi Henrik alatti Portugaliával, a' második a' 24d. oldaltól Theresia kiralyne' uralkodásával, a' harmadik I. Alfonso' kormányzásával, a' negyedik I. Sancho' uralkodásával, az ötödik II. Alfonsoéval, a' hatodik az uralkodás' növekedéseivel, és a' portugali szentegyház' hatalmával, a' hetedik II. Sancho' uralkodásával, a' nyolczadik III. Alfonsoéval, és a' kilencedik (327—296 old.) a' status' első évszázadibani községmivoltával foglalkozik. A' második könyv csak négy szakaszból áll, mik Diniz', IV. Alfonso', I. Pedro', Fernando' uralkodásainak (437—487 old.) szánvák. Mindegyik király' uralkodásánál a' második könyvben egyszerűs mind a' status' kifejlődésének benső történetirata is előadatott.

Azon szemrehányásnak, mit a' szerzőnek tehetnők, hogy a' történetirat' kidolgozásában nem tartja meg az egyformaságot az egész könyvön keresztül, hanem eleinte minden legkissebbre kiereszkedik, 's az utóbbi időket rövidebben beszéli el, Schäfer úr, előbeszéde' VIII. d. old. eleit akará venni. „Feddendőnek látszhatnak, hogy ő (a' szerző) az első királyok', nevezetesen I. Alfonso' történetében a' Portugaloknak a' Mórok- és Castillekkel apró háboruit részletességgel beszéli el, mit későbbi időkben még nagyobb háborúknál is kikerül. De azon háborúk az akkor oly korlátolt és kevésnépű Portugaliának nem csekélységek voltak. Portugalia ezen háborúkban ön fenmaradásaért összes erejét kénytelen volt föláldoznia, — igaz, csak kis sereget, de vitéz sereget,

melly végre a' haza' soká veszélyeztetett lételet dícsőül vívta ki."

Nem ócsárlanók, sőt a' könyv' különös elsőségéül vennők', hogy az országhoztartás- és alkotmányra különös figyelmet fordítva, szinte még egységekbe is bocsátkozék a' sz.; de hogy az egyházi és országos-gazdasági viszonyokat hasonló módon legnagyobb részletességgel nyomozza, habár bizonyosan sok homályos pontok' felvilágosításával is, kevesbé érdemel helybenhagyást, minthogy e' szerint a' tulajdonképi történetírást mellékágaival igen megterhelhetik, és a' történetírást' magasb felfogását csaknem lehet lenné teszi.

A' belső történetírást' anyagának kiosztása' és rendezése' tekintetéből, melly kevés kivétellel az egyes királyok' uralkodásához van kötve, az ugyan a' legegyszerűbb volt; de az a' kérdés, nem könyebben lehete-e, pragmaticai előadást eszközölni, vagy nem adhata-e tisztább átnézés, ha a' belső ország- és népelet a' külső történettől elkülönözve adaték vala elő? Igaz, teljes előadás nem minden darabban lehet; némelly csak töredékben tűnik fel, mivel a' kutfók nem minden viszonyok felett és sokak felett nem is adnak teljes felvilágosítást; ez elkülönözött előadásban láthatóbb lehete: de azt elrejtteni semmi ok nincs. Mert a' történetíró ne láttassék többet adni, mint valósággal ad. A' sz. (XI. old.) ezen elválasztást és elkülönést az összes képen elkövetett vétkezésnek tartá, egy' megcsonkításának azért, hogy a' másikkól egy egész töredéket formáljon. „Mi marad“ (kérdi ő) „Diniz“ 46. évi uralkodásából hátra, ha belőle a' király' országhoztartását elvesszük?“ Ha ezen király' külső történetíráta nem fénylő, nem dícső, úgy az, mit ő az ország' kifejlődésére tett, annál jelesebb. De ezen királytól a' megérdemlett dícséret nem tagadtatik meg, ha neki a' külső történetben, hol nem fénylett, kevés lapok szenteltetnek, ellenben az ország-kifejlődés' történetírástában, hol ő minden királyok közt jeles volt, legbecsesb helyen és megkülönböztetésben áll. Mi ezt épen nem tartanók az összes rajzon elkövetett vétkezésnek, mert a' status' történetírástának összes rajza egy király' uralkodásának történet íráta felett áll.

A' mi a' jegyzékekben odamellékelt tanúhelyeket és tudományos eligazításokat illeti, a' sz. azoknak felhordásában az általa elkövetett bizonyos egyenlőtlenségre nézve szinte az előszó' XI. old. igazolja magát: „Többnyire ott halmozvák, hol a' szerzőnek legtöbbet némiképen újra kelle teremtenie; gazdaságosabban ott, hol mások neki elébe dolgoztak. De itt sem vélte a' tanúhelyeket mindenütt elmellőzhetőeknek addig, míg Németországban a' portugali történetírási kutfók' ritkasága miatt mintegy gúnyolódásnak látszik azoknak megolvására utasítani. De rövidség' okáért többnyire elhagytak ott,

hol a' szerző olly Portugalok' derék előmunkáit követhette, kiknek, hazájokbeli nyomtatott és nyomtatatlan történetirati kutfőeknek nagy gazdagsága szolgálatukra állt."

Minden kétségkívül a' sz. a' portugali történetirát' tudós kidolgozásáak becsét igen emelé vala, ha ő is, mint Lappenberg angolországi történetiratóban tudományos bevezetést előreküldött, és abban a' kutfők' és segédiratok' méltánylását nyújtandotta vala. Ez annál előbb történheték minthogy Portugalia' történetirati litteraturája kevesebbé gazdag mint az angol, 's annál szükségesb vala, mivel a' critica' részéről legtöbb kutfők még kevesse vannak megvilágosítva, sőt csaknem minden segédiratok bizonyos nemzeti részrehajlással irattak, mit valódi critica ritkán enged meg.

Ide járul még azon körülmény, hogy az idézetekben a' könyvek' teljes címét (hely és évszám soha sincs megnevezve) nem tudhatni meg. Valamelly munka' különféle kiadásainál nem különbös tudni, a' sz. melyik kiadást használta legyen? ha az adott oldalszámra a' felkeresésnél figyelmeztünk, mint p. o. a' Monarchia Lusitania-nál Britótól, Brandao-tól stb., mely több kiadásokban és különféle ret-nagyságban létezik.

A' sz. a' portugali történetírás körül magának az által nagy érdemet szerze, hogy az okleveleket nagy kiterjedtségben használá. Igaz ittott hamis oklevelek is keveredhettek közbe; ha tartalmok a' történetíráttal nem igen nagy ellentétben áll, nehéz néha a' valódiságát meghatározni, ha az eredeti szemünk előtt nincs. Hogy pedig az ismeretes portugali oklevelek, de különösen azok között, melyek a' királyság' legrégibb idejét érdeklik, sok hamisak vannak, azt magok a' nem igen criticus portugal történetírók is megvallják. A' sz. különösen Robeiro' értekezéseit és gyűjteményeit használá, ki a' portugali oklevelek' ismeretére nézre földie közt könnyen legjelesebb. Schäfer úr az első német tudós, ki ezen fontos munkát hasznára fordítá.

Kétségkül a' sz., ki az oklevelekben maga is annyira jártas az ő tárgyát illető évkönyveket egymással összehasonlítá, ha azok nincsenek is mindig a' tanúhelyeknél megnevezve, azt a' történetirát' foglalata már kitünteti. A' kidolgozás' teljes-voltára tartozik vala még is, az illy adatokban kevesbé gazdálkodónak lenni: ment egy olly munkában, mely egészen kutfőkből van dolgozva, minden factumnál szeretnők az összes kutfőket is tudni, melyeken az alapszik. Így p. o. I. Alfonso' uralkodása' végén 98. old. hol a' Santarem melletti csata a' Portugalok és az almohadi uralkodó Jussef ben Jaoub közt előadatik, csak a' lusitanumi évkönyv nevezetetik meg kutfőül, mely még a' csatát sem írja le, a' többi kutfőket elmellőzi a' sz., de e' megjegyzést egy jegyzékben

még is hozzáadja: „mi azon bizonyos és eltérő tudósításokra szorítatunk, miket későbbi írók adnak Santarem' ostromáról, és a' Portugalok' győzelméről. Nem ereszkedünk a' közelebbi körülmények" előadásába, mivel különbféle írók' adatai' különbfeleségénél fogva az igazságot nem lehet többé kinyomozni! Az Arabok' tudósításai' összehasonlításából Conde-nál II. Köt. 47 és 50. r. Dombay a' mór királyok' történetei II. R. 107. old. Casiri bibl. Escorial. II. K. 220. l. Abulfeda Annal. Muslem. IV. K. 61. l. a' csaknem egykoru toulousi Roderic. de rebus hisp. lib. VI. c. 10. a' Coimbric. Chronic. Fra. 122. és némelly külföldi évkönyvekből, különösen Paris Máté Histor. Angl. 140. l. Watts kiad. a' tudósítások' különbözőségénél is valami bizonyos eredményt lehetne nyerni. De alig szenved kétséget, hogy nem Alfonso jött Sancho fiának mindjárt a' csata előtt segédelmül, hanem a' Galliciaiak leoni II. Ferdinánd királyuk alatt.

A' portugali történetírásnak kétes pontjainál, mik elég számmal vannak, ritkán tagadjuk meg helybenhagyásunkat a' sz.' nézeteitől. Joggal nyilatkozott elhatározottan a' portugali történetírók ellen, kik azt állítják, hogy burgundi Henrik gróf Portugaliát VI. Alfonstól mint független grófságot nyerte légyen. Ez ellen főbizonyosságul szolgálnak azon oklevél' szavai, miket Schäfer úr Ribeiro' gyűjteményéből 19. old. 3. jegyz. közöl: Regnante rex Alfonsus, et sub eo, Principe nostro comite Domnus Anricus stb. Fra 1145 (an. 1107) Kal. Augusti. Hogy Theresia királyné, burgundi Henrik gróf' özvegye, trastamarai Ferdinand gróffal kelt légyen össze, a' 31. old. kétségbe hozatik, mert csak egy oklevél, és pedig castiliali említi meg világosan a' házassági-kötést. Az 1139. évben az Ourique melletti ütközet felől, melly időtől óta a' portugali királyság kezdődék, a' 45. old. egy új forrás, a' Chronicon Lamecense hozatik fel, melly Ribeironál IV. köt. közölteték, mindazáltal ez sem nyújt semmi új felvilágosítást, vagy valami új adatot. A' lamegoi cortesek felőli oklevél' valóságára, melyet a' spanyol írók megtámadtak, az 53. old. védelmeztetik, de nem tagadtatik, hogy ezen oklevél' valóságáról eldönthetlen bizonyosság léteznék. Magok a' Portugalok, mint p. o. de Figueiredo A. megvallják ezt. Az első cortes-gyűlés' éve felől, mit a' sz. 1143. évre határozott, nem pedig, mint sok történetírók helytelenül 1181-re, némelly jegyzések lettek volna teendő, I. Sancho', II. Alfonso' és II. Sancho' uralkodásainak előadásában a' pápa és papság közti versengések közül holmi rövidebben történheték; igaz, az egyházi történet teszi akkor a' portugali állapotok' központját, de azok felvilágosí-

tathatának a' nélkül, hogy a' papokkali versengések' taglalásába részletesen bele ereszkedett volna.

Az, mi 188. old. II. Sanchoról mondatott, hogy ő mint az álnokság' áldozata taszítatott le a' trónról, jó okokkal van kifejtve; hogy neki az uralkodásra vágyó fortélyos Mecia, kinek befolyása nagy elégedetlenséget szűle a' portugali nagyok közt, sokat ártott légyen, azt is megengedjük; de a' sz. kétségbe hozza, hogy Mecia II. Sancho' hitvese volt légyen: „Mi azon régi hagyományt, hogy Mecia Sancho' hitvese volt légyen, csak úgy magyarázhatjuk, hogy ő egyedül azon czélból jött légyen Portugalliába, mivel az akart lenni, és ezen hiszemben maga magát néhányszor az oklevelekben királynének nevezte.“ Biráló ezen nézetben nem osztozhatik. De nagyon igaz és helyes, mi a' kilenczedik szakaszhozi bevezetésben a' község' mivolta (Gemeindewesen) felől a' status' első évszázadaiban megjegyeztetik. „A' statusélet a' községeken nyugvék, ők voltak a' monarchia' első évszázadaiban annak feltartói; mert a' status akkor inkább magoknak-élő községeknek sokasága volt, kik csak a' királynak vagy bírói felsőbbbségnek megismerésében érezék közösségöket, mint összeség, melly a' törvénynek és egyetleny' akarátának alá volt vettelve.“ Hanem a' tábor' állapotára nézve máskép volt a' dolog: azért a' béke- és háboru-állapotot szükség megkülönböztetni. Milly fontos volt légyen a' községi-mivoltban a' tabori-állapot a' Saracenek elleni állandó háboruban, a' sz. a' 256. old. megismeri, hol igen helyesen megjegyzi: a' polgár inkább katonának mint polgárnak nézetett, 's kezdetben a' községben csak annyit ért, mint a' hadban segíthete.

A' sz. a' második könyvben Diniz' király' uralkodásánál különös előszeretettel mulat: igaz, hogy az a' történetírásra nézve e' királyban olly fénypontot nyujt, millyennel a' korábbi történetírat nem birt. Az e' királyrólí szakasz egyike a' legfontosabbaknak ezen könyvben.

A' sz.' előadás-módja egyszerű és természetes, de élénk ott, hol a' tárgy engedé. Ezen tekintetben különösen de Castro Ignez' története' előadását emeljük ki, mi különösen jól sikerült. — Egyébként úgy látszik, a' mondák is ragasztottak valamit 1. don Pedro király' szerencsétlen hitvese' (az volt ő a' kutfők' elfogultlan vizsgálása szerint) tragikai történetéhez. Hogy de Castro Ignez, kiásattatása után, drága öltözetekben a' királyi koronával ékesítve ültetett a' thrónra, és hogy ruhája' szegélyét a' lovagok és országnagyok alázatosságuk' megismerése' jeléül megcsókolták, erről csak, későbbi történetírók tudósítnak; igen hihető, hogy az elbeszélés e' hódolatról, mellyet a' holt fejedelemnek iránt nyilvánítának, onnét erede, hogy Pedro annak

sirján az alcobaíai sirbóltban egy szobrot állítata, mi Castro Ignez-t a' fején levő koronával mint királynét ábrázolta.

Ha a' sz., miről nem kétkedhetni, a' portugali történet' folytatását hasonló jelességgel dolgozandja ki derek történeti-munkát fogunk nyerni, mely a' történetírási literatúrában az eddig létező hézagot fedendi.

Aschbach (Jahrb. für wissenschaft. Kritik, 1836. No 104 105) után
Perföldy.

Histoire de la guerre de Méhémet-Ali contre la Porte ottomane, en Syrie, et en Asie-Mineure; 1831—33. földképek-, tervek-, 's hivatalos oklevelekkel gazdagított munka. CADOLVÈNE és BARRAULT E. urak által. Paris. Bertrand Arthusnál, 1837. 1. vastag kötet. 8rét. Ára 10 for.

La Turquie, ses ressources, son organisation municipale, son commerce, suivis de considérations sur l'état du commerce anglais dans le Levant. Par M. URQUHART, Secrétaire d'ambassade à Constantinople. Angolyból fordítá X. Raymond. Ezt egy bevezetés előzi meg G. D. E. az athénei political gazdaság-hivatal volt tagja által. Paris. Arthus Bertrandnál. 1836. két kötet, 8rét, egy földképpel. Ára 16 fr.

A' török kérdés hirlapokból könyvekbe ment át, 's egy idő óta e' fontos tárgy fölötti hirdetmények egymást érik. Keletet annyi európai utas, mint most, soha sem látogató. Kirándulásaik' czélja leginkább Törökország és Egyptom; 's e' naponként jobban ismert tartományok legkörülményesebben leiratvák. Főleg az ezek 's kebleikben munkáló, 's európai polgárisuláshoz közelíteni törekvő javítási mozgalmak körül forognak a' legszámosb vizsgálatok, legkissebb léptöket élénk részvét követi; 's ama türelmetlen hévvel, mely jövődő felé ragadja az embert, mindenki megelőzni akarja a' jövődőt, felfödözni titkait, 's a' még alig létesült események' következményeit jövődőlgetni.

Mi e' két munkát mind Egyptom' és Törökország' kormányi, mind e' két nép' szokási, 's Mahmud, és Mehmet-Ali újításaik' befolyása feletti számos közlemények miatt igen jeleseknek tartjuk. E' két vetélytárs közti háboru az új feynyiték 's létegesítésnek a' török birodalom' elavult agg szokási fölötti tagadhatlan felsőbbbségét eléggé megmutatá; 's Ibrahimnak Konstantinápoly kapujáigi győzelmi menete bebizonyítá, miszerint nagy szám a' győzelemnek nem legjobb biztosítéka. Hazájoktól távoli, hosszú 's nehéz utak által

elfaradt, de europai fenyték alatti, 's ügyes főnököktől kormányzott Arabok két ízben tökéletesen leverék a' sokkal nagyobb számu, 's honukat berohadás ellen védő ottoman tábornot. Átaljános is vala akkor a' vélemény, miszerint Ibrahim illy' szép uton meg nem álland, 's a' kétkedést, föleserélje-e Alexandriát Konstantinapollyal? könnyen eldöntendi. Cadalvène és Barrault urak' előadása lelkes, 's igen érdekes. Az egyiptomi hadvállalatban ugyan részök nem vala, de megjárák mind azon helyeket, és sok történetdolgót gyűjtének olyak elbeszélési után, kik ama táborozásban több, vagy kevésb részt vőnek. Az ekként gyűjtött oklevelek' segélyével pontos 's körülményes előadást nyujtának; mellynek folytában kelet' népségének még vad szokásait igen híven festő vonatok lehetők; 's különös ellentétben állnak a' fejdelmeik által europai polgárisulásunktól kölcsönzött intézményekkel.

Urquhart „La Turquie“ czimű könyvében különös ábrázolatát közli az ottoman birodalom jelen állapotának. Röviden előadja Mahmud' javításai' történetét, az azok elleni ellenszegüléseket, 's a' sikert, melly a' szultán' állhatatos szilárdságát követé. Mit a' török törvényhozásról, 's municipalis intézményeikről közöl, annál érdekeseb, mivel mind erről eddig átaljában igen keveset tudánk, 's hogy mind ezek némi reményt nyujtnak, mi szerint a' polgárisulásrai törekvés e' szép tartományban nem leend sikertelen, és belőle még boldog, 's virágzó országot teremthetend. Miután a' Törökök szultánjok ujításait eleinte, mint szentségtörést, megtámadák, végre ez utóbbi' szerencséjének kénytelenek valának engedni, 's ezt ők örök végzetnek tekinték, mellynek mindenkor legtökélyeseb lemondással hódolnak. Félhetni ugyan, nehogy az őket ekként megszelídító hatalmas akarat' eltüntével ismét egykori vadságuk' minden kicsapongásiba sülyedjenek; mert a' zsarnoki nyomatásnak, melly alatt olly soká nyögött Törökország, számtalan visszaélései még napi renden vannak. Mahmudnak, hogy a' vallási, 's népségi ellenszegüléseket legyőzhesse, a' basákkal, 's egyéb nagyokkal, kikre szüksége vala, kímélve kellett bánnia. Most pedig ideje-, 's erejének kell lenni, hogy ez' apró határtalan hatalmat, mellyek körüle sugárzanak, őt' álnokul csalják, 's a' senyvesztő vas karával minden haladást fogva tartó gyátlazatos önkényt egész birodalomban örökítik, leronthassa. Ideje-, 's erejének kell lenni a' javítást bátran e' lényegesen hibás kormány' minden részébe bevinni. Ez legnehezebb, 's olly része vállalatának, mellytől függ egyedül munkája' tartossága; mi ennélkül alkalmasint vele szálland sirba. Urquhart, 's a' bevezetés' írója, úgy látszik, kétségtelennek tartják e' vállalat' sikerét; 's az ottoman birodalomnak egy di-

csőség-, 's példátlan boldogsági korszakot jövendőnek. Ez azonban még igen kétes áltét; mi azon igenis észrevehető vonzalmon alapul, mellyel ez' urak a' Törökök iránt látszanak viseltetni. Egyébiránt, annélkül, hogy mind e' reményeket megosztnánk, csak élénken kívánhatjuk tellyesülésöket. Ez lenne kétségkül legjobb megfejtése a' török kérdésnek.

Bulletin litt. et scient. (No 2. 1837.) után

M.

BIBLIOGRAPHIA.

133. PRACTISCHE Darstellung der *Hautkrankheiten* nach dem Systeme des D. WILLAN, enthaltend eine genaue Uebersicht der diagnostischen Symptome und der Behandlungsweise von THOMAS BATEMANN. Nach der von *Anthony Todd Thomson* besorgten siebenten Auflage übersetzt von *Ludwig Calmann*, herausgegeben und mit Vorrede und Anmerkungen versehen von *Ernst Blasius*, Professor der Chirurgie in Halle. Mit einer illuminirten Kupfertafel. XIX. 386 Seiten. 1835. 8. Ezen közönségesen classicusnak ismert munka' fordítása, a' kiadónak, ki mindennemű bőrnyavalyák' vizsgálására bőséges alkalommal bír, az egészben ugyan nem sok, de nagybecsű toldalékai által sokat nyert. A' jólsült rézmetszvény előadja a' legelőször Willantól felállított nyolczféle bőrnyavalyák' alapképeit.

135. *Essai sur la Metaphysique d'Aristote* (Próbátétel Aristoteles' metaphysicájáról). M. Felix RAVAISSON' az Institut által megkoronázott munkája. Paris. Impr. royale 1837. Első darab VII és 599 l. 8adr. — Ἔστιν ἡ νόησις νοήσεως νόησις. Metaph. XII. Ezen első darabnak három része van; az első két könyvre van osztva: I. Historiája II. Hitelessége Aristoteles' metaphysicájának. A' 2d. rész ezen metaphysica' tizenkét könyvének analyse. A' 3d. rész' három osztályának címei ezek: I. *A' metaphysica' rangja*, *Aristoteles összes philosophiájában*. II. *A' metaphysica' historiája Aristoteles után*; III. *Aristoteles' metaphysicájának rendszere*. Ravaisson ur következő szavaival adja munkája' közönséges eszméjét: „Ezen első darabban, melyben csak Aristoteles'

gondolatát akarjuk *visszaállítani*, megtartóztattuk magunkat bármí ítélet' kimondásától az általunk előterjesztett doctrínákról, sőt még közönségesen, ezek számos viszonyainak előadásától is az utóbbi doctrínákhoz. A' 2d. darab' első részében, előadandjuk a' peripatetica metaphysica befolyásának históriáját az emberi lélekre, 's azon viszontagságokat, mellyeken több mint húsz század alatt általment. A' 2d. részben, melly az egész munkát bezárandja megpróbáljuk ezen nagy és híres tan' értékét méltatni 's meghatározni azon szerepet, mellyet játszik a' philosophiában". Azt lehetne mondani, hogy már ez annyi mint *ítéletmondás* 's pedig mindenek közt legfontosb, olly könyvekről mint Aristoteles metaphysicájának 12 könyvei, mint az ő rendszerének *visszaállítása*, 's annak megalapítása, hogy ezen philosoph „a' tiszta ész' azon magas állópontjára emelkedik metaphysicájában, hol a' reale és ideale, az individuale és universale a' gondolat munkásságában összeolvadnak, olly nézetpont, melly mint mondják, az *első philosophiáé*.

136. *NOUVEAU manuel des dermatoses* etc. (Új kézikönyv a' bőr' nyavalyáiról prof. Alibert' módszere szerint, Willan' synonymumaival 's a' legjobb szerzők által használt különbféle gyógmódok' összeegyeztetésével). M. L. V. DUCHESNE DUPARC által. Paris. *Terzuolo*. 1837. 8adr. 176 l. 's egy tábla. Ára 3 fr. 50 c.

137. *TRAITÉ de la goutte* etc. (Értekezés a' köszvényről 's köszvényes nyavalyákról); M. S. A. TURK által. Paris. *Dupont*. 1837. 8adr. 588 l. Ára 8 fr.

138. *DE L'INFLUENCE des climats sur l'homme*. (A' climák' befolyása az emberre) M. FOISSAC által. Paris. *Baillière*. 1837. 8adr. 428 l. Ára 6 fr.

139. *ENCYCLOPÉDIE des huissiers* etc. (Törvényszolgák' encyclopaediája, vagy is közönséges és okoskodó szótára a' törvényhozásnak, tannak (doctrine) 's törvénytudománynak a' polgári, kereskedési, büntetési és kiszolgáltatási dolgokban, magában foglaló minden szó alatt: 1. a' törvény' alapját, 2. az abból származó különbféle cselekvéseket, 3. ezen cselekvések végbevitel' módját, 4. a' bélyegzés' jegyzőkönyv-beiktatás', 's zálogosítás' jogát, 5. a' törvényszolgák' minden cselekvéseinek 's végrehajtásainak formuláit 's költségeit); kiadja M. Izambertnek, a' megsemmisítő törvényszék' tanácsosának felügyelése alatt M. Marc DEFFAUX. 4 dar. 8adr. mellyekben mint mondatik húsz közönséges darab' anyaga foglaltatik, 's mellyek 12 szállítmányban jelenendnek meg. Az egésznek ára 36 fr.

140. *Encyclopédie des Echecs* etc. (A' sakkjáték' encyclopediája: áttekintő (synoptique) táblákban összevasonlító gyűjteménye, régi és új, francia és idegen szerzők által írt

legjobb munkáknak ezen játékról, minden nemzetekre nézve, használhatóvá téve, a' titkos betűk' (chiffres) közönséges nyelve által); M. ALEXANDRE által. Paris. *Caussette*, 1837, két iv text. és 52 tábla folióban. Ára 36 fr.

141. *APERÇU nouveau de l'histoire des peuples etc.* (Új előadása a' régiség' leghíreseb népei' s némely új népek' historiájának); M. Victor de MERI DE LA CANORQUE, tudományok' licenciátusa által. Marseille. *Marius Olive*, 1837; 8adr. 496 l. Ez a' darab, melly Fortia d'Urban urnak van ajánlva, csak a' Zsidók' historiájáról szól s első része ezen munkának, mellyet a' fiatal szerző nagy gondnal és buzgalommal, több darabokra szandékozik kiterjeszteni.

142. SATHANIEL, par Frédéric SOULIÉ. Paris, 1837. in-8. Ára 15 fr.

143. CHRISTOPHE SAUVAL, ou les Deux familles, *histoire contemporaine* (Sauval Kristof, vagy a' két család, egykorú történet); M. Emile de BONNECHOSE által. Paris. 1837, 2 dar. 8adr. Ára 15 fr.

144. MONSIEUR et Madame, par le baron de LAMOTHE-LANGON által. Paris. 1837. 2 dar. 8adr. Ára 15 fr.

145. LE CHATEAU de Saint-Germain, (a' saint-germain-i kastély); H. ARNAUD (Mme Charles Reybaud) által. Paris, 1837. 2 vol. in-8. Ára 15 fr.

146. M. LE MIDSHIPMAN *aisé*. (Aisé tengeri kadét); kapitány MARRYAT által. Angolból fordította *Defauconpret*. Paris, 1837. 2 vol. in 8. Ára 15 fr.

Sathaniel, a' languedoc-i históriai románok' második szállitmányja. Mind azon dicséretnek' ellenére, mellyeket Soulié ur ezen új termékre halmoztak a' journalok, mi ezt igen közepszerűnek bátorkodunk mondani. A' szerző épen olly kevés szerencsével festette a' Visigothok' és Mórok' erkölceit, mint a' Celták' s Rómaiakét. Mindég nagyított képek ezek, mellyeknél a' képzelődés semmi helyet sem enged a' históriának. A' természet s igazság bizonyosan nem szolgáltak itt mintául, s ha Sathaniel az, mit hirlapallyi (feuilleton) stylusban, teremtsenek neveznek, úgy meg kell vallani, hogy ez igen szomorú egy teremtmény. Soulié ur' stylusa e' mellett, úgy látszik mindég fennhéjázóbb, mindég kevésbbé francia; teljes az szokatlan szavakkal, különös kitételekkel, s úgy látszik Janin' locogásinak követésén igyekszik. Már ha Janin ur, szelleme, élénksége s gyakran még tülesapongási által is megvakítja olvasóit, s pillangólemezeit általok tiszta arany gyanánt véteti; nem így van ez, követőire nézve; ezeknek nem engedik meg azon fárasztó stylus' unalmát, melly mindég ugrosván soha sem nyugszik meg: valóságos szarkacsörgés inkább mint emberi nyelv. Igen sokkal nagyobb gyönyörrel lehet

olvasni *Sauval Kristófot*, egy okosan tervezett, okosan írt 's igen jeles czélzatú románt. Azonban Bonnechose úr, jobban feltartott érdeket tehetett volna abba; a' cselekvés néha lankad benne egy kevésé. Szerző, azt igyekeztén megmutatni, mi tehetetlen az okosság az ember' vezérlésében, a' vallás' segedelme nélkül, ezen czélt elveszteni láttatik. Hőse, a' vallásos eszméktől egészen független körülményeknek köszöni helyzetét, 's nem mindjárt lehet átlátni, mi csoda befolyása lehetett a' vallásnak az ő életére — Egyéb-iránt B. ur' véleményei közönségesen véve úgy látszik ingékonyak 's kevésé határozottak. A' szabadságról és királyságról, Xd. Károlyról és a' júliusi revolútióról egyenlő dicséretekkel 's egyenlő elragadtatással szól. Mind ezen hibák mellett is Sauval Kristóf több tekintetben nevezetes: stýlusa egyszerű és természetes, 's a' részletek közönségesen igazak, fenhéjázás és keresetség nélkül.

— *Monsieur és Madame* egy a' báro de Lamothe-Langon' gőzfabrikájából, vagy más az ő találmánya szerinti sebes mód általi termékeknek; mert lehetetlen hogy egy kéz elég legyen mind azon darabok' írására, melyek az ő neve alatt hirdettetnek. Mi illeti a' szellemet, lehető, hogy ő elég nagygyal bír, a' historia, emlékirások' 's a' t. vezérlésére, annál inkább hogy átaljában igen kémélve bánik azzal, 's igen csekély adagocskát tesz abból, könyvei' mindeikébe.

— *A' saint-germain-i kastély*, egy álnevet fedez fel előttünk. Asszonyunk közönjük a' *renegat' kalandjait* (Aventures d'un renégat), ezt az érdekes és naif festést, mely jobbat reményltetett velünk, mint a' *Péter* (Pierre) című román, mely mindjárt utána jelent meg. Ennél sokkal többet ér a' *st-germain-i kastély*. Cardinal Mazarin' szerelmes csel-szövénye képzi annak fonalát 's ez ezt környező eseményeket nagy érdekekkel ruházá fel az írónő. Nem találni ebben azon feunhájázó nagyításokat, melyek a' francia írók' munkáiban olly közönségesek.

— *Aisé, tengeri kadét*, méltó társa Peter Simple-nek és Jacob Fidéle-nek. Rá lehet itt azonnal ugyan azon eredeti, de egy kevésé egyhangu tollra esmerni. Ezen folytonos tréfalkodások, ezen mindenféle alakok alatt ismételt szójátékok, ezen calembour-ok a' hős' nevéről, elfárasztják az olvasót 's nem pótoltnak ki sem a' részletek' kelleme, sem a' cselekvés' érdeke által.

147. BIBLIOGRAPHIE *entomologique*, par A. PERCHERON. — Paris, 1837. 2 dar. 8adr. Ára 14 fr. Ez a' munka, számtalan vizsgálódások' gyümölcse, magában foglalja, a' be-tűrendbeni szerzők nevei szerint: 1) A' franczthonban 's külföldön kiadott entomologicus munkákat a' legtávolabb idők-

től fogva 1835-ig; 2) A' gyűjteményekben, folyóirásokban, 's franczthoni és külföldi academiák gyűjteményeikben lévő monographiákat és emlékirásokat. Szerző, érdekes esmeretéseket függesztett ezekhez az entomológiát tárgyazó időszaki munkákról, szótárokról 's tudós társasági emlékirásokról. Végre a' dolgok' chronologicus mutatója, mindenmű keresést megkönnyít ezen munkában, melynek megjelenése, jó időben történik, melyben t. i. nagy számu tudósok foglalatoskodnak a' természethistória' ezen részével.

148. LA CHINE, par J. F. DAVIS, ancien président de la Compagnie des Indes en Chine; trad. de l'anglais par A. Richard; revu et augmenté d'un appendice par Bazin aine. — Paris, 1837. 2 vol. in 8. fig. Ara 15 fr. — Davis ur a' mennyei birodalom' teljes képét adja itt, melynek mély kitanulására, az indiai compánia telepítvényeiben hosszasa lakása nyújtott alkalmat. A' legtudingerlőbb 's körülmenyesb részleteket adja ő itt a' chinai nép' erkölcséről, szokásairól 's characteréről. Könyve érdekel teljes; a' figyelő elme, egyesül itt a' tudománnyal 's a' legteljesb leírását találja itt az olvasó ezen különös népnek, mely népi tekintetben úgy tűnik fel előttünk, mint egy özvönizelőtti civilisatio' ásvány maradványa. Sok Chináról elterjesztett hamis ideákat semmisít ő meg, 's elég igazsággal látszik osztályozni a' jót és roszt ezen tartomány' polgári organisatiójában. Bazin úr' függeléke több a' chinai literaturát tárgyazó 's különbféle nemű töredékeket foglal magában, melyek különösségök ellenére is érdemmel bírnak.

149. POPULÄRE *Himmelskunde*, oder allgemein fassliche Betrachtungen über die grossen Wunderwerke des Weltalls, von Dr. GELPKE. Fünfte verb. Aufl. Mit 8 Kupfern. Hannover, 1837. Ara 2 ft. 15 kr. pp. Ez a' munka az astronomiában járatlan olvasók megfogó tehetségéhez teljesen hozzáillő. A' későbbi kiadásokban az egy kevesse felkiáltozó stylus mérsékelve van a' nélkül, hogy az által a' dolog eránti meleg érdek szenvedett volna.

150. DELLE *cognizioni umane* etc. (A' emberi esmertekről). Értekezés ABBA Andrástól, logica' és metaphysica' professorától a' turini kir. egyetemenél. — Torino, 1835. Canfori. 8adr. 294 l.

151. LETTERE a Filomato sulle *credenze primitive* etc. (Levelek Filomatóhoz, az eredeti hiedelmekről 's a' philosophiáról Socrates óta). Ugyan attól. Torino, 1835. Canfori. 8adr. 302 l. Abba' értekezésének czélja egy oldalról, a' benszületett eszmék' tanítmányának 's egyszersmind Rosmini *Serbati* abbás új próbatételének (Nuovo saggio) az eszmék' eredetéről, megczáfolása, 's megtisztítása más oldalt az általa védett Locke' empirismusának azon hibáktól, melyekkel

azt vádolni szokták, még mind az után is, mit arról Dugald Stewart elmondott, a' metaphysikai és politicalai tudományok' megrövidített historiajában. A' Filomatóhoz irt levelekben, illy határozatot adván a' philosophiának, hogy az a' *lettdolgok'* 's azok' utolsó törvényeinek esmerete, elég hív képét adja az eredeti hiedelmeknek, bizonyosságul híván mintegy, a' köz megegyezés' s a' hagyomány' auctoritását. Mi Rosmini munkájának megczáfolását illeti, azt sokan gyengének fogják találni, azokra nézve, kik illy fontos tárgy' mélyebb vizsgálatával foglalatoskodnak. Mi Locke' empirismusát illeti, nem kerülheti ki az abbas a' rendszerinti ellenvetést, hogy csupa psychológiával nem lehet az egész philosophia' rendszerét megalapítani. Mit dicsérni lehet a' turini philosophusban, az igazság eránti buzgalom, azon őszinteség és lelkiesmeretesség, mellyel azt, a' szerint mint ő azt felfogja, előadja de különösen azon heveség, mellyel magát 's társait védi, az empirismus' kivívásában azon vádak ellen, mellyekkel azt némelly könnyelműek vagy igazságtalanok terhelték 's a' mai philosophia' által olly méltán roszt materialismussal öszevezavarták.

152. *FATTI storico-militari dell' età nostra.* (Korunk' historiai katonai tettei). LISSONI Antal, egykori lovas tiszt által. — Milano, 1837. *Rusconi.* 8adr. VIII és 358 l. Ára 4 austr. lira. Lissoni ur korunk' katonai tetteit, négy kötetben szándékozik kiadni. A' tárgy nemes és méltó a' pártolásra 's ezen első darab mutatja, hogy Lissoni ur mint történetíró 's mint író dicséretes szorgalmu. Mint írónak azonban nagyobb rövidséget ajánlanánk. Több szemtanuk által dicsértetni hallottuk nagy hűségü 's pontos közléseit. Ezen első darab mind a' csudálatos hős tettekkel 's hihetetlen kegyetlenséggel teljes spanyol háborúbóli tetteket foglal magában, azon háborúból, melyben a' mesterség és dühösség', a' dicsőség' szeretete 's a' bosszúvágy, a' nemzeti méltóság' érzése 's egy dicsőséges katonaság' kevélysége, mind egyesültek olly tettek' előhozására, mellyeknél nagyobbakat 's fontosabbakat a' historia nem mutathat, a' költészség nem képzelhet. A' darab egy a' padovai invalidusházban látogatással kezdődik 's a' siarrai pompás capucinus kertnek Barcellona mellett, leírásával végződik; 's ezen két végpont között a' szerző, elbeszélések' 's leírások' gyönyörködtető különbfélelőségén vezet hennünket, hogy ezen híres hadról igaz és teljes képet nyújtson. Lissoni' nyelve szép, ömlik mintegy tollából a' szép kitételek' gazdagsága, de a' melly néha árt munkájának. Mutatványul imhol néhány szép sorok: Il bravo soldato fa bravi i soldati e gli avvalorà a gloriose imprese. Egli trasfonde in essi in certo qual modo il caldo e la vigoria sua. Un capo è il tutto di un esercito; egli n' è l'anima: e quando

la soldatesca fa grande stima di lui, e posa in esso ogni sua speranza, il suo volere è il volere di tutti, e si può dire ch' egli combatte con tutte le braccia de suoi soggetti.“

153. *L'APE Italiana delle belle Arti.* (A' szép művészségek' olasz méhe. Folyóírás azok művelőinek ajánlva). — Roma, 1835—6. 4adr. Hónaponként megjelenik egy füzet, 3—4 képpel 's egy vagy két ív texttel. — Egy évi folyamata ára, 30 olasz lira. Az olasz méh diszes helyet foglal el a' hasznosb folyóírások közt. Célja a' nagy becsű mind új mind régi művészmunkák' megismeretése 's világ' terjesztése, tudománnyal, esmeretekkel 's idegen tudósításokkal bővelkedő magyarázatai által.

154. *LIRICHE* di G. BORCHI. — Palermo, 1837. *Roberti.* 8adr. 258 l. Borchii Olaszhon' legjobb lyricus költőinek egyike. Költeményei soha sem alacsony rendűek, hanem ottan ottan méltóságosak 's noha nem emelkedik Pindarussal nem próbált szárnyalgásokra, azon példány' nemessége csaknem mindég lelkesíti őtet. Lehetne mondani, hogy ha nem volnának Manzoni' szent hymnusai, talán nem jöttek volna létre Borghi' énekei. Azonban messze távozna a' valótól, ki őt azon sok követők' sorába helyeztetné, kiket Olaszország már úgy ún, mint a' Petrarchistákat.

155. *DELLA legislazione civile.* (A' polgári törvényhozásról). Gróf Federico SCLOPIS' értekezése. 2dik megjobb. kiadás. Torino, 1835. *Bocca.* 8adr. 200 l. Ezen munkácska négy nagy becsű értekezésből áll: 1) a' polgári codexek' szerkeztetéséről, 2) a' polgári törvények' belső tekintetéről, 3) az európai törvényhozások' előmeneteléről, 4) századunk' hívattatása a' törvényhozásra és törvénytudományra. Ugy látszik gr. Sclopis munkájának célja a' berlini historiai iskola' előítéletének megczáfolása, melly kárhoztatja a' századot, mint mellyet az új törvénykönyvesimálás' (codificazione) viselkedete bánt. Egy törvénykönyv' szerkeztetése Sclopis gróf gondolkodása szerint nem egyéb, mint a' törvény' esmeretének 's végrehajtásának könnyebbitésére célzó minél kiterjedtebb intézkedések' mennél egyszerűbb rendszerbe hozásának mestersége. Azon elvek, mellyeknek ezen elvet vezérlelők kell, következők: 1) hogy igen fontos dolog a' törvényben, fentartani azon különbségeket, mellyeket a' természet a' nemzetek' individualitására nézve javasol; 2) hogy a' törvényeknek annál nagyobb erejük van, mennél inkább hozzáalkalmaztatják az alattvalók' különös állapotjához; 3) hogy nem kell a' törvényekből kizárni az okosságot vagy az erkölcsiség' változhatlan részét, melly magoknak a' törvényeknek belső tekintetét teszi; 4) hogy két szükséges minéműségei vannak egy törvénykönyvnek tudniillik, a' parancsolatok' helyes elosztása, a' fogalom' rövidsége, a' stylus'

világossága, a' forma' pontossága, az anyag' teljes kiterjedtsége, minden rendelet' belső hasznossága, a' törvény' motívumainak meghatározása. Noha ezen elvek nagy részint a' híres Bentham' munkáiból vannak merítve, mindenki eléggé jóknak fogja mindazáltal azokat esmerni egy jó törvénykönyv' szerkesztetésére nézve, mind belső formájára, mind külső feltételeire nézve. —

156. *ISTITUZIONI del diritto pubblico interno* etc. (Oktatások Lombardia' belső közönséges törvényéről). Doctor Antonio *Lorenzoni'* munkája. Padova, 1835—6. 3 dar. 8adr. 418, 416 és 416 lap. Ára 23 lira. Dr. L. munkája tagadhatatlanul hasznos, ésszel és ítélettel készült, 's a' benne foglalt helyes és pontos esmereteknél fogva, hiteles. Ez a' legnagyobb dicséret, mit illy foglalatú munkának adni lehet. Vannak azonban abban, némely itt elő nem adható fogyatkozások, melyek ha kijavítatnak, a' munka a' tökély nagyobb fokát érheti el.

157. *DELLA legittimità positiva o negativa delle pene* etc. (A' büntetések' különösen pedig a' halálos büntetés' igenleges vagy tagadólagos törvényességéről, egy függelékkal a' párviadalról). Vincenzo *Marcucci* ügyvéd által. Lugano, 1835. *Ruggia.* 8adr. 323 l.

158. *UNA LEZIONE accademica sulla pena di morte* etc. (Académiai lecke a' halálos büntetésről); elmondva a' pisai egyetemen, Martius' 18 d. 1836, prof. *Carmignani* által. Pisa. *Nistri.* 8adr. 161. l.

Ezen munkák mutatják, hogy a' halálos büntetés' kérdése, most az olasz írókat is kezdi foglalatosságotatni, mi után Franciaországban, Americában és Svájcban szoros vizsgálat' tárgya volt. Itt csak azt a' különösséget jegyezzük meg — nem lévén itt hely ezen fontos tárgyról szólani — hogy *Marcucci* ügyvéd, azon eszközökről szólván, melyek által a' párviadal barbarus szokását ki lehetne irtani, legsikeresebbnek állítja lenni azt, hogy a' párviadal a' párviadal' gyalázatával (infamia) büntetessék meg, mely egy a' piacon elpalánkolt helyen a' hohér' folytonos jelenlétében történjék meg. De hát lehetséges e' valamely vétket, új vétek' végbevitelével büntetni meg? 'S lehet e' valaha valamely büntetésnek sikere, midőn az a' delinqvensék' hatalmába esik.

159. *OPERE edite ed inedite* etc. (Paolo *Costa'* kiadott és ki nem adott munkái, általa megjobbitva és bővítve). — Parma, 1835—6. *Fiaccadori.* 3 darab, 12adr. 288, 224 és 209 l. A' jeles szerző váratlanul hala el. Literátor és philosoph volt ő egyszersmind, de nem hagyott hátra olly munkát, mely elegendő volna az izlés' és értelem' előmenetelének biztosítására, vagy olly nevet, mely a' sir' csendjét túl haladja. Az első darabban arról szól *Costa*, miként kell esz-

meket készíteni, 's azokat szabatos szavakkal megjelelni, a' végre hogy azokat szabályosan szétbontani 's így helyesen okoskodni lehessen. A' másodikban, a' szépség, okoskodás' és methodus' szabályszeres elveiről szól, 's végre a' tudományok' egy új fáját nyújtja. A' szép' szabályszeres elvei azon maximán alapulnak, hogy szép dolog az, melly *okkal tetszik* (cosa piacente con ragione) „ha szinte a' szép, érzés' és észrevétel' nem pedig okoskodás' dolga is, 's ama más esmeretes criteriumán a' sokféleségben és egységben létező öszhangzásnak; úgy hogy Costa' aestheticája a' legközönségesb nézeteken felül nem emelkedik. Az okoskodás Costa szerint nem az egyszerű syllogismus, hanem syllogismusok' öszvelánczolt sora, 's Costa ezt csudálkozásunkra, az állatoktól sem tagadja meg. A' tudományok' új fájában, melly azon elven alapul, hogy az emberi tudomány' alapját 's határait a' leltételek teszik, minden tudható a' tudományban, kétfelé oszlik; egyik rész a' testeket, másik az embert illeti. Amaz magában foglalja a' mathesis' közönséges eszméit, a' művészségeket és mesterségeket; emez, az erző, okos és cselekvő emberről eszméket. Az utolsó darabban a' transcendentális philosophia' elveit támadja meg Costa, ki mint előadásai mutatják a' philosophiában Condillac' követője, a' literaturában classicus volt. Ha szinte sem egyikben sem másikban, nem volt is mély, méltó dicséretet érdemel ő, mint nagy criticus' és mint correct író, mellyhez még az is járnl, hogy tulajdon véleményeinek forró 's lelkesmeretes oltalmazója volt.

160. *ELEMENTI di filosofia.* (A' philosophia' elemei). Abate Pietro PAGANESSI' által. Milano, 1836, *Bernardonii*. Két darab, 12edr. A' szerző' elvei ebben állanak: a' legghiresb philosophusok' tanítmányából gyűjteményt készíteni, de csak a' tudomány elemeinek határaiban, kiválasztani minden rendszerekből, egyet sem zárván ki, azt mi igaz és jó, 's öszvegyeztetni mindnyájokat, inkább mint egymással ellenkezésbe hozni, öszvekött alakot adván így az elszélesztett töredékeknek. Noha nehéz ezen munkában valami újat találni 's azt a' szerző maga sem állítja, itt ott már ismért de nem idézett szerzők véleményeinek, különösen Reid' 's a' Scott iskola' ideainak nyomai mutatkozáván, meg kell még is valani azt, hogy Paganessi' munkájában az eszmék tiszták és világosak 's a' philosophiai nyelv szabatos, mi olly szükséges a' fogatos oktatásnál.

161. *IDEOLOGIA di don Pietro Bottura.* (Ideologia Bottura Pétertől, a' zarai cs. kir. lyceumban philosophia' professorától). Zara, 1835, *Denarchi*, 8adr. 492 l.

162. *CORSO di filosofia* (Philosophiai leczkefolyam).

GRUSTI Antal, velencei pap 's a' velencei cs. k. convictusban professor által. Veneczia, 1836, *Merlo*, 8adr. 367 l.

Olaszországban szembeszökőleg szaporodnak a' philosophiai tanítókönyvek, világos bizonyosságul annak, hogy ezen tudomány köz szükséggé kezd válni, az olasz tanítóintézetekben. E' jelen két munkában a' methodus világos, az elvek csaknem egyenlők, de legbiztosabbak mind kettőben, noha egy kevésé más szellemben mozognak, mint a' széles és okszeres empirismus. Ezen munkák' recensense a' biblioteca italianában, egy fontos jegyzést tesz a' philosophiai oktatásra nézve ez alkalommal. A' philosophia' tanulói — így szól — igen gyakran, sokkal gyengébb korúak 's könnyelműebbek a' gondolkodásban, mintsem képesek volnának az ész 's a' gondolkodó én' titkaiba való behatásra. Első nevelésök csak az emlékező tehetséget 's phantasiát tárgyalja, honnan nem képesek a' figyelem' azon erejére, mely a' philosophiai elmélkedésre 's szétbontásra szükséges. A' philosophiai tanulmányokban, meg kellene fordítva lenni a' rendnek, hogy az természetes, és az értelmi tehetségek' folyamatához illőbb legyen; a' külvilágról kellene a' belsőre menni, a' physicán 's természethistórián kezdeni, de nem a' mathesisen 's philosophián, hogy az ész ne legyen kénytelen oly nagy ugrást tenni, az elvontról a' concretumra, a' nehezebből a' könnyebbre. Ez a' javítás a' legelvontabb noha legfontosabb tudományban, millyen a' philosophia, csak hamar felette termékeny hasznokat vonna maga után.

163. CENNI *intorno alla nautica degli antichi* (Jegyzések a' régiek' hajózásáról): írta és Fridrik austriai herczegnek ajánlotta nemes Arrigo Bocchi. Venezia, 1837. *Andreola*. 8adr. 114 l. Ezen becses könyvecske' írásában célja a' szerzőnek az volt, hogy a' régiek' hajózásáról, nagy számú érdekes esmertetéseket gyűjtsön össze, röviden 's világosan, a' katonai 's polgári tengerészet' tanítványi számára, kiknél szerző, a' logica' 's olasz nyelv' professora, 's hogy egyszersmind azokat a' tudósok' emlékezetébe visszahívja. Tudós vizsgálódásának gazdag aratásából, a' legérdekesbekeket, kevés lapokra tudta szorítani, 's rövid tudott lenni homály nélkül, valamint hogy a' nélkül, hogy könyvét sok idézetekkel és felesleges jegyzetekkel terhelte volna, meg tudta esmertetni a' fő forrásokat, melyekre nagyobb felvilágosítás' okáért szüksége van a' tanulóknak. Nem mulasztotta el felhozni a' kétséges vitatárgyakban az ellenkező véleményeket, 's józan criticával húzott azokból le elfogadható eredményeket. Azon sok tudós dolgok melyek Bocchi úr' munkájában találatnak, igen gyakran feleslegessé teszik az illy esmereteket keresőknek, a' ritka és nagy munkákhoz fo-

lyamodást, mi már magában is elég ok arra, hogy az köszönettel fogadtassék, nem csak azoktól kik a' tengerészettel foglalatoskodnak, hanem minden tudomány kedvellőtől.

164. LE QUATTRO *principali basiliche di Roma* (la Lateranense, la Vaticana, la Liberiana, e la Ostiense). (Roma' négy fő templomai). Le írva 's megmagyarázva, Agostino VALENTINI által. Roma, 1834. — Ki a' szép művészségek' studiumában, némi gyönyört talál, vagy ki azoknak régiségét 's történetét kedveli, örömmel fogadja Valentini' munkáját. A' fő keresztény templomok nagy részt ugyan azon terven 's ugyan azon márványokból lévén építve mint a' pogány templomok, különösen megérdemlik az építőmester' figyelmét, ki esmerni akarja, azon arányokat 's formákat, mellyeket a' régiek adtak az illy nemű épületeknek, 's miként alkalmaztatták azokat az első keresztények, új egyházi szertartásaikhoz. Azon viszontagságok mellyeken az illy fő templomok által mentek, akar a' regiség, akar gyuladások, javítások vagy új hozzáadások által, azon soknemű ékesítések, mellyekkel egész le a' mi időkig gazdagítottak, nem csak az építő, hanem minden más művész, tudós, 's régiségszerető' figyelmét, teljes mértékben megérdemlik. — Ezen tekintetből kell a' jelen munka' fontosságát megítélni. Mind eddig tizenhat füzet jelent abból meg. Az első hét, egy kötetet formál, melly Cardinal Marino Torloniának van ajánlva. Az eddig megjelent táblák' száma LXXII, 's noha csak körrajzokból állanak, elegendők még is arra, hogy minden tárgyat világosan mutassanak. Ez a' munka, melly XVI Gergely uralkodó pápa' buzítását meg tudta érdemelni, a' művészetek' szakadatlan történetét' fogja adni különféle századoktól egész a' jelen korig. A' füzetek nagy folióban jelennek meg, mellyek' mindenike hatnál nem kevesebb, tiznél nem több táblát foglal magában, a' megfelelő leírásokon kívül. Minden tábla' ára 15 bajocchi, 's finom papiroson 20. (valami 25 kr. p. p.). Minden másfél hónapban egy füzet jelenik meg. —

165. MUSCOLOGIAE *italicae spicilegium*, auctore J. De Notaris M. D. Mediolani, 1837, ex typis F. Rusconi. 4. p. 26.

166. GAROVAGLIO Santo, dottore. I. *Muschi dell' Austria Inferiore*, decade I—VII. — I. *Muschi rari della provincia di Como*, decade I—VI. — *Lichenes provinciae comensis et Vallis Tellinae*, decas I. et II. — *Catalogo di alcune Crittogame raccolte nella provincia di Como e nella Valtellina*. Parte I. Muschi frondosi. — Como, 1837. Osti-nelli. 8.

167. GAROVAGLIO et MONDELLI, doctores. *Filices Provinciae comensis exsiccati*. Decas I. Novocomi, 1837.

168. ELENCO dei Muschi raccolti nei contorni di Torino, ,

da Domenico LISA, giardiniere del regio orto botanico. — Torino, 1837. Stamperia reale. 8. p. 62.

Dr. *de Notaris*, egy Olaszország' jelesb fűvészei közül. Jelen szép füzetecskeje leginkább a' megelőző olasz bryologusok' hibás synonymumaik körül forog, mellyeknek meghatározásában nem kevés jegyzeteket teszen, mellyek közt a' szerző sok újságokat közöl. Ez a' kisded munka is megczáfolja azon régi 's mai napig is uralkodó véleményeket az éjszaki fűvészeknek, mintha a' déli tartományok inkább szegények volnának moszatokban mint gazdagok. Ha a' pólusok közelségebeni tartományok, kevélykedhetnek sok kitiünő formái által ezen kellemetes növényeknek, mellyek mind eddig az olasz tartományokban nem találtattak, fedeztettek fel olyanok is az utobbi időkben mellyekkel ezek kizárva bírnak, 's ezeknek száma reménylhetőkép szaporodni fog rövid idő alatt, annyiaval inkább mivel Olaszországban a' lopvanöszök' studiuma még új 's ezen tekintetben még alig vannak megvizsgálva a' legmagasb alpes heglánczok 's megkevésbé az Apenninus és a' sokféle tavak.

Dr. *Garovaglio* igen szép érdemeket gyűjtött magának a' lopvanöszök' studiumában. Az alatt mig mindent, mit ezen apró növények' vizsgálata néki enged, ezen gyakran problematicus lények' lételéről 's szerkezetéről, magának feljegyez, szétküldözi a' száraztott lopvanöszök' gyűjteményét, hogy így mások' ítéletét is hallhassa, meghatározásának helyesvoltáról 's az egyes fajokról kétségeinek értékéről, így aztán öszve hasonlítja a' különbféle véleményeket, ön elmékedésinek eredményével. Nein lehet kimondani Dr. Garovaglio' különbféle gyűjteményeinek szépséget. Kezdte az austriai moszatokkal 's különös és eddig nem szokott ékességű füzetei olly fényűzéssel jelentek meg mellyet sokan feleslegvalónak 's annyiba artalmasnak mondának, hogy ez által a' gyűjtemény épen az igazi fűvészekre nézve nehezen szerezhető lesz. De tudni kell, hogy Garovaglio nem kevés summát áldozván kedves plantáinak felfedezésére, elkészítésére 's kiadására, legnagyobb részét példányainak nyilvános fűvész-intézeteknek 's kijelelt lopvanöszök' esmerőinek' ajándékozza. Öszve hasonlítja azt a' legjobb illyenmű gyűjteményekkel, kétséget sem szenved, hogy ez mindnyájokat tokéletességre nézve felülmulja.

Mi illeti a' római tartomány' harasztjait nem sokat lehet a' példányok' szépségéről mondani, mivel az abban előjövő fajok silányak 's nem ritkák.

Lisa, turini kertész, szerencsével látszik az olasz bryologusok nyomdokait követni 's idvezleni lehet őt zsengéivel, a' virágok' szelid istennéjének tiszteletében.

169. *MUSEI Kircheriani Inscriptiones ethnicae et chri-*

stianae in sacras, historicas, honorarias et funebres distributae commentariis subjectis. (Kiadta abate Brunati). Mediolani, 1837, ex typogr. Poliania, in 8. p. 130. Ára 3 lir. austr. — Ezt a' museumot, a' jezsuiták' római collegiuma mellett, már alapítója Kircher 1678 's utána nagy tudomány-nal 's typographiai fényüzéssel D. Bonanni 's mások nagy részt leírták. Azóta sokat szenvedett az, de más részt nevedett és sok tekintetben változott, de minden esetre szebb 's jobb rendbe hozatott. Illy állapotjában írta azt le a' fentidézett munka' írója, 's közli az itt találtatott felírásokat, hozzáadván azokhoz a' megelőzőtt kiadók' jegyzeteit némely magáéival, de leginkább a' híresb archaeologusok által köz-zétettekkal. A' kiadó egyik indítóoka az volt mivel u. m. az eddig kiadott apographumok, nagyobb részt hibásak 's azok nagyobb hitelűek, mellyeket ő ön maga másolt le magokról az archetypumokról. Noha a' kiadó' jóakarátjában kételkedni niúcs okunk, azt mindazáltal kénytelenek vagyunk kimondani, hogy épen az ő munkájában is, az illy dolgokban megkívántató hívség 's aprotékossáig menő pontosság hibáznak, úgy hogy még a' tapasztaltabbak is kénytelenek mind e' mellett is, magokat az emlékeket megtekinteni, hogy az igaz olvasásról bizonyosokká legyenek.

170. GEMÄLDESAAL *der Lebensbeschreibungen grosser moslimischer Herrscher* u. s. w. Erster Band von HAMMER-PURGSTALL. Darmstadt, Leske, 1837. gr.8. 350 l. Ára 2 for. 30 p. p. Ezen munka hat darabból álland, valami száz nevezetes személy' életírását magában foglalandó, az islamismus' első századából. A' tudós szerző, a' legújabbban Konstantinopolyban kijött históriai munkákat használta, nem hanyagolván el az arab és perzsa leghíresb írókat sem, 's olly forrásból is meritett, mellyek eddig Európában ismeretlenek voltak, mint d'Ibn al Kethir' munkája, Hamd-Alla-Mestufi', Binaketi' és Djafaari', 's Mohammed-Effendi' közönséges históriáik. Ezen darabban foglaltatnak Mahomet 's az első négy Khalifa' életírásaik, mellyek sok új és tudingerlő dolgokat foglalnak magokban, érdeklőket, minden keleti történetekben gyönyörörlődöt.

171. INCIDENTS *on a Travel in Egypt* etc. (Ötletek egy Egyiptomban, köves Arabiában 's a' szent földön tett úton). Egy amerikai által. 2 dar. 8adr. New-York, Harper, 1837. Ára 16 sh. Ezen munka' névtelen írója sem nem tudós, sem nem művész, de kalandjainak elbeszélése igen természetes, igen mulattató 's eléggé oktató. Útjának egészen új része, a' Hor és Hebron hegy közti átmenetel, hol két római város' omladványin ment keresztül, mellyeket még egy utazó sem látott, de a' mellyeket részletesen megvizsgálni ideje nem volt.

A. B. P.

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' ÜLÉSEI.

A' m. tud. társaság, folyó évi *julius'* 24d, és *aug.* 6kán tartott üléseiben: I. Májer István esztergomi káplán' részéről, a' szótári előkészületek' számára, a' muzslai tájszavak', keresztnevek', szójárások' és közmondások' jegyzékét, nem különben a' muzslai népdalok' gyűjteményét vette. II. Kiss Károly I. tag „Hadi tudomány gyakorlati példákban“ czímű fordításának első kötetét, Baricz György és Szontagh Gusztáv II. tt. ajánlatára úgy Tanárky Sándor I. tag' „a' Strategia' elvei“ Károly főherczeg' munkája után készült fordítását, Kiss Károly és Szontagh Gusztáv II. tt. javáló vélemények' következtetésében, — továbbá Tibullus' elegiáit Egyed Antal I. tag' fordításában, Horvát Endre és Kőlcsey Ferencz rr. tt. javlására, sajtó alá' adatás végett, a' nagy gyűlés elibe terjesztetni határzá. III. Egy külön nyomtatás végett beküldött physiologiai, 's egy elemi oktatásbeli munkának, nem különben egy a' Tudománytár' számára beérkezett historiai, 's egy szépliteraturai értekezésnek bírálókat rendelt. IV. A' genfi természettudományi társasággal, ennek fölkérésére, az academia' munkáira nézve, csereviszonyba lépett. V. A' társaság' gyűjteményei következő ajándékokkal szaporodtak: 1. A' könyvtár: a) Egyetemes számtudomány, írta D. Vállas Antal r. t. Pest, 1838. b) Assertiones ex universa jurisprudentia et scientiis politicis, quas pro consequenda juris doctoratus laurea publice propugnandas suscepit Joannes C. Cziráky. Buda, 1838. (hozzájárulnak Cornides' vindiciái. Buda, 1802.); c) Memoria Josephi Vurum, episcopi nitriensis, per Franciscum Szaniszló. Pest, 1833. d) Victoriae aug. Britt. Reginae inaugurationis solemnibus sacrum, auctore Alexandro Pusztay, Pozsony, 1838. e) A' pesti növendékpapság' magyar iskolájának munkálatai, 5dik köt. Pest, 1838. 'S mind ezek az illető szerzők' részéről. f.) Igazság' paizsa, Melianus Gnaterethel. Miaburg, 1741. g) Geleji Katona István' postillája, 1647. h.) Le géographie manuel par Expilly. Paris, 1777. Kecskeméti Csapó Dánieltől. — 2. A' kéziratár: a) Enzsel Rézső Sándortól, Perger János néhai r. t' kéziratai, u. m. a) Magyar törvénytár, melly magában foglalja az Árpád k. székéből levő királyok' törvénykönyveit. b) Második Ulászló, második Lajos és első Ferdinand' törvénykönyvei. c) Conspectus Urbarii. d) Georch Illés' emléke. e) Megismertetése a' közh. esmeretek' tárának törv. és diplom. tekü-

tenben. f.) Magyar népdalok' gyűjteménye. g) Dr. Csorba József l. tagtól: Rövid észrevételek a' cholera'ról a' közönség' megnyugtására, 1831. h) Rácz Józseftől: Conspectus aegrorum in Clinico chirurgico R. Scient. Universitatis Hung. manducante Francisco Eckstein 18 $\frac{1}{2}$ $\frac{9}{10}$ négy kötet. i) Gorove László l. tagtól: gr. Aspermont János Gobert, 's h. Malonyay János Nep. autographonjai. — 3. A' régiséggyűjtemény: a) 'Több római fegyvertöredékek, Gorove László l. tag' ajánl-dékából.

Aug. 13, 27 és 29én tartott üléseiben némelly belső dolgai' elintézésével foglalkodott a' társaság. Ugyan ekkor I. Peregriny Elek „a' magyarok' történetei“ czímű munkájából ötven példányt adott által a' társaságnak, a' begyülemendő pénz a' moldvai magyar telepeknek könyvekkeli ellátására ajánlván. II. Külön kinyomtatás végett beérkezett egy classica, 's öt szépliteraturai munkának 's a' Tudománytár számára bemutatott egy történettudományi, aesthetica, technologica, 's egy gazdasági értekezésnek bírálók rendeltettek. III. Jászay Pál l. tag' értekezése a' szónyi békéről 1637, Bajza József' ajánlatára, b. Gaujalé pedig a' magyarországi ruthenusokról az osztály' javaslatára a' Tudománytárba iktattatni rendeltettek. IV. Egy a' Tudománytár' számára beadatott történettudományi értekezés nyomtatástól elmozdítatott. V. A' törvény-és természettudományi pályairatok iránt hallgattattak ki a' véleményadók, 's az egész tárgy központosítva a' nagygyűlés elejébe torjesztetni határoztatott. VI. A' társaság' könyvtára a' következő ajándékokkal növekedett: 1. A' bajor kir. tudom. academia' értekezései, folyóirata', 's némelly apróbb munkái' tizenegy kötetét küldte be. 2. Paulovits Tódor a' pesti szerb. egyesület' titoknoka ennek részéről 58 kötet szerb. munkát. 3. Belnay, Kovács és Wigand pozsonyi typographiai 18 rendbeli czikkelyeiket. 4. Kazinczy Gábortól: Altes Grab eines Heerführers unter Attila, entdect bei Merseburg, Halle, 1832. 5. Mészáros Imrétől: Egyházi beszéd, melyet N. Szombat sz. kir. várossá emeltetésének hatszázados ünnepéntartott Mészáros Imre. Pozsony, 1838. 6. Kolozsváry Sándor tisz. tagtól: a) A' nevelés' ügyében, különösen a' köznépre nézve, Beke Kristóf által. Veszprém 1838. b) Veszprém vármegye' 1838d. junius' 18d. tartott közgyűlése alkalmával közhirre tétetett tudósítások és jegyzőkönyvi kivonat. 7. Peregriny Elektől: A' magyarok' történetei. Az első ifjuság' használatára. Peregriny Elek nevelőtől. Buda, 1838. — 8. Réczey Imrétől, mint szerzőtől: a) A' hudhólyagkőmorzsolás. Pest, 1837. b) A' sebészi műtan' alapvonatai, Budán, 1838. c) Grundzüge zur Lehre der operativen Chirurgie. Ofen, 1838. — 9. Szenczy Ferencztől: Egyházi beszéd, melyet Sz. Mártonban, 1838. apr. 15. mondott Szenczy Fe-

rencz, Kőszeg, 1838. — 10. Szergel Jánostól: Salmasii defensio regia pro Carolo I. 1652. — VII. A' pénzgyűjtemény ugyan Szergel Jánostól 10 darab ezüst 's 4 rézpénzzel, régi 's újabb időből, és köztök két emlékpénzzel szaporodott.

TITOKNOKI HIVATALOS JELENTÉSEK.

M. tud. társaság. — Az academia' költségén elhagyá a' sajtót: I. *Magyar és német zsebszótár.* Közre bocsátja a' m. t. t. *Első kötet,* vagyis *magyar-német rész.* Budán, 8adr. VIII és 790 lap, nonpareille betűkkel, három hasábosan nyomtatva 's fűzve postapapírosan 3 ft. 30 kr., írópapírosan 3 ft. cp. (A' *második,* vagyis *német-magyar rész,* ugyan azon áron kapható minden hiteles könyvárosnál az Országban). — II. *A' moldvai magyar telepek.* A' m. tud. academia elibe terjesztve, *P. Gegő Elek,* Sr. Ferencz' szerzetebeli m. hitszónok 's m. tud. társasági lev. tag által. Két toldalekkal a' moldvai püspökségekről, a' bukovinai magyar telepekről 's a' moldvai kath. egyház' kétszázad előtti állapotjáról; 's Moldvaország' abroszával, ékes borítékba fűzve, postapapír. 1 ft. 40 kr., nyomt. papír. 1 ft. 20 kr. cp. Pesten, aug. 20. 1838. *D. Schedel Ferencz,* titoknok.

— A' m. tud. társaság' *játékszini küldöttsége'* munkálattiról *hetedik* értesítés. — Május' elejétől augusztus' végeig e' két színdarabot fogadta el a' magyar repertorium' számára: 1. *A' partjáró leánya,* színjáték 4 felv. Sheridan Knowles után németből Szigligeti Edvard. 2. *Sevilla' csillaga,* szomorujáték 5 felv. Lopez de Vega után szabadon dolg. b. Zedlitz, ford. Fancsy Lajos, — melyek úgy mint a' régebben hirdetett 71. színmű leiratás végett bármely színésztársaságnak kiadatnak az academ. levéltárból. Pest, aug. 31. 1838. *D. Schedel Ferencz,* titoknok.

— Academiai költségén legújában megjelent: *Régi magyar nyelvemlékek.* (Időkör: A' magyar keresztényedés' elejétől minden, a' mi 1550ig eredetiében előkerül. Már 1550-től 1576ig némi válogatással, csak a' nyelv' hivatalos életét, sajátságait, helyesírását; elavult szavait; szerkezetét mutató, melyekkel historiai fölvilágítás, magyar házi élet; szokás' kifejezése is jár. 1575—1600ig ugyanazon tárgynak, még nagyobb megválasztással). Kiadta a' *magyar tudós társaság,* Döbrentei Gábor' mint szerkesztő' felügyelése alatt. *Első kötet:* I. Temetési beszéd és könyörgés. II. Ó testamentomi néhány könyv. Budán, a' m. kir. egyetem' nyomtatása, 1838.

Nagy 4edréltben összesen 493 lap, nyolcz ékes hasonmással, finom velinen, kemény tablába kötve, papirossal borítva, 7 ft. 10 kr. cp. Kapható Eggenberger József és fia acad. közepponti könyvárosoknál, 's általok minden hiteles könyvárosnál az országban. *D. Schedel Ferencz*, titekno.

— Német-újvári gróf BATTHYÁNY GUSZTÁV úr Rohonczon, sept. 25kén költ levele' erejénél fogva, mintegy *harmincz ezer* kötetből álló becses könyvgyűjteményét, ajándékképen, a' magyar tudós társaságnak ajánlotta fel. Pesten, octob. 6án 1838. Az elnök' rendeléséből, *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

— *A' magyar tudós társaság' IX-d. nagy gyűlése*, aug.' 30-tól — sept.' 8-ig, kilencz ülésben végezte el szokott esztendei foglalatosságait. Azokon kívül, mik a' köz ülés' alkalmával közzé tétettek, a' következők szolgálhatnak a' figyelmes közönségnek tudomásul:

I. A' *nagy szótár' szerkesztése'* módja megállapítván, a' munka' dolgozása az 183%-ki academiái évben megkezdetik.

II. A' *grammaticai* tárgyat, névszerint 1) az összetett betűk' egyszerűsítését, illetőleg, a' nagy gyűlés, számos, tagjai nem tagjai által előterjesztett vélemények' 's a' kis gyűlés' javaslatának bővebb megfontolása —, de egyszersmind a' literatura' állapotja 's illy nagy és általható újításnak gyakorlati tekintelben minden oldalról meghányása után: a' nyelvtudományi osztály' ebbeli indítványától elállott. — 2) Ugyan ezen osztály a' magyar szókötés' főbb szabályai' kidolgozásával hízatott meg.

III. „*Tudománytár*“ czímű encyclopaediai folyóiratának, mellyből eddig évenként négy kötet jelent meg, az academia tágasabb mezőt kívánván nyitni, egyszersmind pedig gyakrabbi megjelenése által az eszmék' cseréje' gyorsabbítására hatni; határozottatott, hogy az jövő 1839-ki év' elejétől kezdve, egyre másra hat medián ívnyi füzetekben, *hónaponként* jelenjék meg: megtartatván eddigi tisztán tudományos iránya, 's minden füzet, mint eddig, úgy ezen-től is két, t. i. értekező és literaturai osztályra szakadván: amaz folyvást Luczenbacher János, ez Balogh Pál rendes tagok' szerkeztetése, 's a' társaság' fő felügyelése alatt. A' költségeknek, illy terjeszkedés miatt tetemes növekedése mellett is, ára a' 12 havi füzetből álló egész évi folyamata-nak, rajzokkal együtt, csak 5 ft cp. leszen velin pap., legfinomabb velinen pedig 7 ft. 30 kr. cp. Postán 1 ft. 36 krrel drágább.

IV. A' *drámai jutalomra* nézve, hogy az annál sikere-sebb ösztönt gyakoroljon a' munkás elmékre, az igazgató-ság' helybenhagyásával olly határozat költ, mi szerint az,

a' többiek között legjobb munkának ezentúl mindenkor kijárand: kivévn ha köztök egy sem találtnék, melly bármi tekintetből is figyelmet érdemelne.

V. Az 1839-diki drámai jutalomra *érkezendő szomorú-játékok'* vizsgálatával, szavazatok' többsége által Fáy András és Schedius Lajos tisz. —, Bajza József, Czuczor Gergely és Vörösmarty Mihály rendes tagok bízáttak meg.

VI. Újra meghagyatott folyamatában az 1833 óta a' magyar repertorium' nevelésével megbízott *játékszini választmány'*; s e' célra a' jövő academiai évre 400 ft. cp. adatkott rendelkezése alá. Tizenkét tagja e' választmánynak a' következők: Fáy András t. t., Schedel Ferencz titkok, Bajza József, gr. Dessewffy, Aurél, Döbrentei Gábor, b. Eötvös József, Jakab István, Mátray Gábor, Szalay László, Tóth Lőrincz, Vajda Péter és Vörösmarty Mihály r. és lev. tagok.

VII. A' társaság' *nyelvrégiségei' gyűjteményét* a' lefolyt academiai évben nevelni szíveskedtek: a' csornai főtiszt. convent, ns Sopron városa' tanácsa, Erdélyi János, károlyfejérvári káptalani requisitor, és Jászay Pál l. t. — miért nekik az egész közönség előtt a' társaság' köszönete fejeztetik ki.

VIII. A' tagajánlási jegyzékek' felolvastatása után a' *választásokhoz* fogván a' társaság, következő tudós hazánkiai nyertek szótöbbséget, s azóta a' társaság' céljaira buzgó együtt munkálkodásra ajánlkoztak is: 1. *Levelező* tagok, szám szerint 8. *D. Flór Ferencz*, Pest városa' tisz. r. orvosa s orv. kar' tagja; Alsóviszti *Fogarasi János* h. ügyv.; *Herepei Károly*, nagyenyedi ref. collegiumbeli theol. prof.; *Kossovics Károly*, h. ügyvéd s táblabíró Nyitra-Ivánkán; *Pulszky Ferencz* Eperjesen; *Szenczy Imre*, praemonstr. szerzetes kanonok s prof. Szombathelytt; *Tarczy Lajos*, a' pápai ref. colleg. physica' prof., és *D. Viola József*, a' moldvai uralk. fejdelem' r. orvosa s több rendek' vitéze Jászvásárrt. — 2 *Rendes* tag szinte nyolcz, u. m. *Nagy János* tanulmányok' igazgatója a' szombathelyi papnev. házban s lev. tag a' nyelvtudományi osztályban, vidékinek; a' törtenetirási osztályba helybeli r. taggá: *Jerney János* ügyv., táblabíró s lev. tag; vidékivé *Kossovics Károly* ügyv. s l. t.; a' mathematicaiba, helyben, a' nagy gyűlés' ajánlatára az igazgatóság által kineveztetett *Vásárhelyi Pál*, a' fő építő kormánynál hajózási igazg. mérnök s l. t.; s az ez osztályhoz kapcsolt hadtudományi rendes tagságra, a' társaság' ajánlatára, az e' helyet alapított gróf Festetics László úr' hozzájárultával az igazgatóság *Tanárky Sándor* nyug. kir. őrnagyot és l. tagot nevezte ki; a' törvénytudományi osztályban helybeli r. tag *Szalay László* ügyv., l. tag és se-

gédjegyző lett, 's vidéki, a' nagy gyűlés' ajánlatára az igazgatóság által nevezve, *Zsoldos Ignác* ügyv., Veszprém vármegyei főjegyző 's l. tag; végre a' természettudományi osztályban helybeli *D. Frivaldszky Imre* muzeumi alőr 's lev. tag. — 3) *Tiszteleti* tag három: *Guzmics Izidor* bakonybéli apát 's r. t., gróf *Széchenyi István* m. acad. másod elnök 's igazg. tag, és gróf *Teleki József*, titkos tanácsos, koronaőr, m. acad. elnök 's igazg. tag.

IX. A' társaság' könyvtára a' nagy gyűlés' folyamata alatt a' következő ajándékokkal szaporodott: 1. *Czech János* r. tagtól, több vegyes, többnyire régi és ritka darabokon kívül, a) *Tristram Shandy*. Basil, 1782. 2. vol. b) *M. Palingenii Stellati Zodiacus vitae*, verteutsch durch J. Spreng. Frankf. 1563. c) *Icones virorum illustrium*. Argentor. 1587. d) *Magazin für Geschichte, Statistik u. Staatsrecht d. öster. Monarchie*. 2. Bd. Göttingen, 1808. e) *Brunner, d. Leben eine Pilgrimschaft zum Grabe*. Buda, 1834. f) A' haza' szeretete. Irta *Vedres Istv.* Szeged, 1809. 2. *Nagy Pál* hajdani kir. prof.: *Historia univ. gentium*. Buda, 1824—5. 3. köt. 3. *Polczer kapitány*: *Nuovo metodo di Stenografia di C. Narducci*. Lodi, 1838. fol. 4. *Schmidt és Weber* pozsonyi könyvnyomtatók, *Szlemenics Pál* által, legújabb nyomtatványait, szám szerint kilenczet. 5. *Vörösmarty Mihály* r. t.: *Marót bán*. Buda, 1838. 6. *Mátray Gábor* l. t.: A' budapesti hangász egyesület' szabályai. Buda, 1836. 7. *Miskolczy István* Szeged vár. jegyző: A' Szegedi hangászat-oskolának alapsabályai. Szeged.

X. A' kéziratárt nevelték: 1. *Lugossy József*: I. Rákóczy György fejedelemnek Gyula-Fejérvártt 1642. jul. 10. a' horosjenei ötvösöknek adott kiváltságlevelét (hártván). 2. *Szenczy Ferencz* theolog. prof. egy 1499. Sz. Ilona napján költ szerződést, mellyel Vitézfi László egy szőlejét adja haszonbérbe (hártván).

XI. A' társaság' szünnappjai sept. 10-kén kezdődvén, a' munkálatok nov. 12-d. tartandó első kis gyűlésben fognak ismét folytatatni.

— Az igazgatóság septemb. 5. és 8-d. tartotta üléseit. Ezekben:

I. Olvastatott a' fens. Főhg'-Nádor-Pártfogó' k. levele a' két elnöknek 1837re-ra történt királyi megerősítéséről.

II. Az elnökség a' pénztárnak esztendő közben ismételve történt megvizsgálataáról tudósítá a' gyűlést, mi szerint pénz és irományok (alapítványok, kötelezvények, számoló könyvek stb.) teljes rendben találtattak.

III. A' pénztári hivatal 1837-iki számadásai kettős szoros vizsgálat alá vettetvén, tökéletes rendben találtattak (a' summák az igazgatóság' külön jelentésében láthatók).

IV. A' pénztári hivatal' tudósítása szerint, aug. 31-dikén a' pénztár' bevétele januar.' 1-jétől, a' mult évi maradványt is ide tudván, 19,269 ft. 31 $\frac{1}{2}$ kr.; kiadás: 14,267 ft. 35 kr. (ezek közt a' tőkésített ajánlat- 's kamathatodók is); így a' jelen állapot: 5001 ft. 56 $\frac{1}{2}$ kr. b) A' kamattartozék 4004 fr. c) A' mellék- (vagyis nyomtatási) pénztár' bevétele, hasonlólag jan.' 1-től, 5,762 ft. 20 $\frac{1}{2}$ kr., kiadás 5,503 ft. 34 kr., 's így, állapot: 258 ft. 46 $\frac{1}{2}$ kr. conv. p.

V. Följeltettek a' társaság' pénzalapjának f. évi öregedései, u. m. a) Perlaky Dávid, mosony-győri ev. esperest 's táblabíró által, kerületében gyűjtött 101 váltó ft. b) Acsády Sándor ügyvéd „Magános m. törvény“ című munkájából 50 péld.; ára 2 ft. cp. c) Nagy Pál hajd. kir. prof. „Historia univ. gentium“ című 3 kötetnyi munkájából 20 példányt; ára 3 ft. 12 kr. cp.

VI. Három fizetett reudes tagját vesztvén a' társaság ez évben, az igazgatóság' határozatához képest, a' sor szerint rájuk következők léptek évdíjaikba; t. i. a' törvénytud. osztályban Perger János után helyben Sztrokay Antal (500 ft.), a' nyelvtudományiban Kőlcsey Ferencz után Horvát Endre (300 ft.) 's Nyíry István' helyébe Horváth Cyrill (300 ft.): ezek a' vidéken.

VII. A' nagy gyűlés által nyomtatás végett fölterjesztett következő kéziratoknak tiszteletdíj határoztatott: 1. Hradnay Ferencznek: „Számolási segéd“ című munkájaért, ivétől két arany. 2. Kiss Karoly l. tagnak: „Hadtudomány' eleje,“ németb., iveért két ar. 3. Egyed Antal l. tagnak: 'Tibullus' elegiáiért, ivenként két ar. 4. Tanárky Sándor l. tagnak: 'Strategia' elvei Károly főhg. után, szinte két ar. ivétől.

VIII. Gr. Illésházy István kir. asztalnok és b. Szepesy Ignác pécsi püspök' halálok által két tagját vesztvén el az igazgatóság, titkos szavazás' útján, köz akarattal gróf *Csáky Károly* szepesi főispán és gróf *Nádasdi Ferencz* b. titkos tan. és váczai püspök választattak el.

IX. Végre elnök 's másodelnök, a' rendszabások' értelméhez képest, lemondván hivatalaikról, 1839-re köz értelemmel újra elválasztattak, 's a' kir. megerősítés kieszközlésére Ő Fensége a' Főhg.-Nádor - Pártfogó kéretett. — Az elnök' rendeléséből, Pesten, nov. 6. 1828. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

— A' sept. 9. tartott köz ülés' tárgyai voltak:

1. *Elnök'* megnyitó beszéde.
2. *Titoknok'* előadása a' társaságnak 1837. november' 20-dikától fogva, folyó 1838-beli septemher' 8-dikáig folytatott munkálkodásairól.

3. A' nemzeti gazdagságnak a' nemzeti művelődésre befolyásáról, *Péczely József* rendes tag.
4. Emlékbeszéd *Petrovics Friderik* rendes tag felett, *Zsivora György* lev. tagtól.
5. A' tudományos egyesületekről, *Kállay Ferencz* rendes tag.
6. Emlékbeszéd báró *Szepessy Ignác* igazgató és tiszteleti tag felett, *Bitnicz Lajos* rendes tagtól.
7. Az 1837-ben megjelent, 's 200 darab arany jutalomra érdemesített magyar munkának, 's a' más nyolcz dícséretes munkák' kihirdetése.
8. A' törvénytudományi osztálynak 1836-ban kitett jutalomkérdésére bejött négy felelet között legjobbnak talált 's 100 darab arannyal jutalmazott pályairat' jelentése.
9. A' természettudományi osztálynak szinte 1836-ban kitett jutalomtételére bejött három versenymunka között legjobbnak talált, 's 100 darab arannyal jutalmazott pályairás' jelentése.
10. Az 1838-diki dramai jutalomra bejött 18 vigjátékrólí jelentés.
11. Kihirdették a' most lefolyt IX-d. nagy gyűlés által kitűzött történetírási és mathesisi következő jutalomkérdések:

Történetírási.

Fejtssek meg oklevelek 's egyéb régi emlékekből: honnan vette legyen eredetét hazánk' régi várszerkezete, koronként milly változásokon ment az keresztül, mik hanyatlása' okai, és milly hatással volt e' külön fokain, honunk' köz igazgatására, védelmére, 's általában alkotmányunk' kifejlésére? Jutalom 100 darab arany.

Mathesisi.

A' görbék' meghatározásában jelenleg a' görbe' mindenkori hossza és érintőinek (tangentes) szöge is vétetnek elemekül. Mellyek tehát ezen nézet szerint az első és másod rendű görbék? Vitessenek ezek által öszrendesekre (coordinatae), 's adassanak elő főbb tulajdonságaik. Jutalma 100 darab arany.

Mindenik osztálybeli pályairások' beküldésének változhatatlan határnapja, mellyen túl semmi felelet el nem fogadta: martius' 25-d. 1841., a' meddig azt, írója' nevét rejtő pecsétos levélre hivatkozó jeligével, alulírt veszi által. A' beküldött másolat, melly ki nem adatás' esetében is az aca-

demia' levéltárában marad, a' nélkül, hogy szerzője a' munka' sajtóügyi jogát elvesztené, idegen kézzel és tisztán írva, lapozva, bekötve küldessék. Ha a' jelíges levél felbontása után kitetszenék, hogy a' munka saját keze' írása a' szerzőnek, cz a' jutalomtól elesik.

A' 100 arany jutalomtól kívül, másod, sőt harmad karbelinek találandó felelet is kiadathatik, ívenként szabandó tiszteletdíj mellett. Pesten, a' 7-dik köz ülésből, september' 9., 1838. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

12. Az elnök az ülést berekeszté.

Pótlék az ülésekhez. 380 l. — A' szünnapok előtti utolsó kis gyűlésben, sept. 10., néinnely belső tárgyak' elvégzése után I. egy, a' Tudománytárba szánt nevelési 's két historiai, valamint II. külön nyomtatás végett beküldött két poetai munka bocsátatott vizsgálat alá. III. Egy elemi munka nyomtatástól elmozdítatott, egy orvosinak pedig, a' vélemények' különbözése miatt harmadik bíráló rendeltetett. IV. A' *könyvtár'* számára Zsoldos Ignác r. t. „Nevelésünk' hiányai“ 's „A' honi közbátorságról“ czímű munkáit adta be, Spányik Glycér budai iskolaigazgató: Oratio ad Patres S. P. Vacii congregatos. Buda, 1838. 4. V. A' *pénzgyűjteménybe* Pap Melkizetek két romai pénzt küldött.

— *Magyar tudós társaság.* — Megjelent, 's a' haza minden hiteles könyvtárosainál kapható: I. *Magyar tajszótár.* Kiadta a' m. tud. társaság. Budán, 1838. a' m. kir. egyetem' betűivel, 1838. n8rét. 400 l. Ára kemény táblába kötve 1 ft. 30 kr. cp. Ez alkalommal a' társaság' azon ohajtása fejeztetik ki, mi szerint nyelvünk' barátjai, figyelemmel levén vidékeik' nyelv- és szavakbeli sajtóságaira, a' jelen munkához minél több igazításokat és pótlékokat küldének be, melyeket a' társaság, nyelvünk' érdekében, egy a' maga idején közzé teendő toldalék-, vagy épen második kötetben használni el nem mulasztand. — II. Edvi Illés Pál koszorúzott néptanító könyvének második kiadása is teljesen elkészült, a' most megjelent 2-dik és 3-dik kötet, külön címeik szerint: *Közhasznu népi oktatókönyv' első darabja*, melly öt részben a' számvetés-, időszámítás-, természet-, egészség-tudományt és földleirást foglalja magában, Magyarország' abroszával. Budán, 1838. 8rét, 243 lap. Ugyanannak *második* darabja, melly négy részben a' gazdaság-, történet-, törvény- és nyelvtudományt foglalja magában; mellyekhez e' könyv' bírálóinak és az iskolatanítók-nak szóló kalauzoló beszédek is járulnak. Egy rézre metszett szépirási példánnyal. Budán, a' m. kir. egyetem' betűivel, a' m. tud. társaság' költségén, 1838. 234 lap. Ára a' második és harmadik kötetnek külön, író papíroson 48 kr., nyomt. pap. 40 kr. — Az egész 3 kötetből álló munka egy-

bekötve írópap. és félbörben 2 ft., nyomt. pap. 1 ft. 40 kr. cp. — III. *Magyar tudós társasági nevkönyv*, astronomiai napkönyvvel és kalendariummal 1839-re, Nagy Károly r. tagtól. Budán, 8rét összesen 170 lap. Ára velin papiroson ékes borítékba fűzve 30 kr. cp. — Tartalma: I) Astronomiai napkönyv és kalendarium: Jegyek és rövidítések; fogyatkozások; nap' belépte különböző állatkörjegyekbe; a' hold' változásai; időszakok; számok és ünnepek; török kalendarium; zsidó kalendarium; keresztény kalendarium; az eclipica' ferdesége; a' főcsillagok' középhelyei 1839, Bessel szerint; a' budai observatorium' állandó számai; másodperczinga' hossza; Magyar-, Erdély- és Horvátország' némelly pontjai; a' kör' viszonyai: I. számítási adatok; II. Térszín, körület és az egyenlő' négyszög oldala; III. Ivet időbe változtató tábla; IV. Időt évbe változtató tábla; ausztriai vert pénzek; némelly földművelési mérők. II) A' társaság' személyezete; rendszabásai; utasító határozatai; igazgatósági jelentés 1837-beli munkálkodásokról és a' pénztár' mibenlétéről; életrajzok a' társaság' elhunyt tagjairól (Schuster János, Perger János, h. Szepessy Ignác, Kölcsey Ferencz). — Kaphatók még az 1836, 1837-beli folyamatok is 20 kr., az 1838-iki pedig 36 kron cp. — Pesten, nov. 8. 1838. *D. Schedel Ferencz*, titoknok.

BERLINI ACADEMIA' KÉRDÉSEI.

(Hivatalos közlemény.)

QUAESTIO

quam Academiae Regiae Scientiarum Borussicae Classis Philosophica et Historica certamini litterario in A. MDCCCXLI. proponit promulgata in coetu sollemni anniversario Leibnizii memoriae dicato d. v. M. Jul. MDCCCXXXVIII.

Formae regiminis ecclesiastici et reipublicae, quae mutuo inter se connexae vicibus reciprocantibus alterae alteras afficiunt, ut vel simul vel alterutrae virorum clarissimorum exercuerunt ingenia et plurimorum hominum studia allicuerunt atque excitarunt; ita quinto decimo saeculo ecclesiae potissimum, octavo decimo rerumpublicarum novis institutis instaurandarum facta pericula sunt. Inter quae quum tam similitudo intercedat quam diversitas, certe historicam et criticam eorum explicationem et comparisonem aequae iucun-

dam ac fructuosam iudicans Academia doctos ad argumen-
tum tractandum incitare studet. Igitur postulat,
„ut primum quidquid saeculo quinto decimo ad sta-
tum ecclesiastici regiminis confirmandum, instauran-
dum, immutandum tentatum est, historice expona-
tur, missisque theologicis et dogmaticis quaestionibus
„omnibus causae, quare convocata magna Concilia sint,
„modus convocationis, iura et concessa Conciliis et ab
„his postulata, tum quam rationem Concilia cum Pon-
tifici Maximo, clero, laicis habuerint, et formae ne-
gotiorum tractandorum, suffragiorum ferendorum et
„decretorum faciendorum, denique ea omnia demon-
strentur, quae ad Conciliorum Pisis, Constantiae et
„Basileae habitorum instituta partim inter se consen-
tentia partim disparia pertinent, ac simul priorum et
„posteriorum aetatum conferantur conditiones; de in-
de ut summae et potissimae rationes, quas secuta
„Concilia sint, adumbrentur ac diiudicentur, et quem
„eae usum praestare queant, ostendatur; tum ut ec-
clesiastica haec Conciliorum molimina, quae illo sae-
culo rebus sacris admota sunt, comparentur cum ci-
vilibus insecutorum saeculorum contentione, quae
„ad respublicas ordinandas et iuris publici constitutionem
directae sunt; denique ut hinc colligatur, quid u-
traque conamina vel universe vel in singulis rebus,
„sive in unius alicuius aetatis fructum sive in omne ae-
vum, veri probique, quidve falsi vel detrimenti attu-
lerint, et quanam ex iis genuina utilitas ac salus lit-
teris et generi humano enata sit.“

Constituta est dies Martii 1. anni MDCCCXLI. ultra quam
nullae commentationes ad certamen admittentur. Addendae
sunt ex more solito commentationibus schedulae, quae con-
tineant nomen auctoris, obsignatae, atque iisdem inscriptioni-
bus, quae commentationibus praefixae sunt, insignitae. Prae-
mium, quod est centum ducatorum aureorum, adiudicabitur
in coetu sollemni Leibnitiano, qui habebitur mense Iulio
MDCCCXLI. Quod reliquum est, competitoribus in conscri-
bendis commentationibus lingua uti licet sive Germanica sive
Latina sive Gallica.

PREISFRAGE

der physikalisch-mathematischen Classe der Königlich-Preussischen Akademie der Wissenschaften für das Jahr 1839.
(Bekannt gemacht im Jahre 1838.)

Im Jahre 1838 hatte die physikalisch-mathematische Classe der Könighchen Akademie der Wissenschaften zum Gegenstande ihrer damaligen Preisfrage gemacht:

„Eine leicht anwendbare Methode anzugeben, welche „sowohl den reellen als den imaginären Theil der Wurzel einer Gleichung, deren Coefficienten numerisch „gegeben sind, mit einem vorgeschriebenen Grade von „Näherung anzugeben geeignet ist“

und zum Einsendungstermin, den 31. März 1838 festgesetzt

Auf diese Preisfrage sind drei Bewerbungsschriften eingegangen. Die erste am 28. Febr. 1838, in deutscher Sprache, mit dem Motto: „*Multum egerunt, qui ante nos fuerunt, sed non peregerunt.*“ Die zweite am 24. März 1838, in französischer Sprache, mit dem Motto: „*Intendamus animum studiis et rebus honestis.*“ Die dritte am 5 Apr. 1838, in lateinischer Sprache, mit dem Motto: „*Omnia pondere numero atque mensura fecit.*“

Von diesen ist die letzte später als der Einsendungstermin bestimmt, eingegangen, und musste deshalb von der Bewerbung gänzlich ausgeschlossen bleiben. Ihr Inhalt eignet sich ausserdem nicht dazu, abgesehen von der Bewerbung um den Preis einer aussergewöhnlichen Berücksichtigung unterworfen zu werden, da allzu aphoristisch abgefasst, auf spätere Ausführungen in Bezug auf die bequemste Form verweist, und sonach unvollendet ist.

Die zweite Beantwortung in französischer Sprache fügt den bisher bekannten Methoden keine wesentlich neue hinzu, und wenngleich der Verfasser sich mit grosser Ausführlichkeit bemüht, den bekannten Methoden wodurch man den ersten genäherten Werth einer Wurzel erhält, und von diesem nach und nach zu immer näheren und näheren aufsteigt, eine bestimmtere Form und grössere Kürze zu geben, so scheint dieses Bestreben zu wenig gelungen, selbst bei reellen Wurzeln, um der Absicht, welche die Akademie bei der Aufstellung der Preisfrage hatte, zu entsprechen. Sie wünschte mehr zu erhalten, als die Anwendung der Newtonschen Näherungsmethode, wenn durch die Substitution verschiedener Werthe die Wurzeln getrennt sind.

Den Hauptgegenstand der Preisfrage, die imaginären Wurzeln, hat der Verfasser am Ende viel zu kurz behandelt, und wenn er bei einer Gleichung vom vierten Grade mit

vier imaginären Wurzeln auf die bekannte Auflösung durch Zurückführung auf eine Gleichung vom dritten Grade verweist, bei den höheren Gleichungen aber durch Zerlegung in zwei Gleichungen, welche nach dem Cosinus und Sinus der Vielfachen eines Winkels fortschreiten, mittelst geometrischer Betrachtungen allein die successiven Näherungen leiten und erleichtern will, so kann die Academie in diesem Verfahren keinen erheblichen Fortschritt sehen.

Es konnte deshalb auch dieser Abhandlung der Preis nicht zuertheilt werden.

Die erste Bewerbungsschrift in deutscher Sprache legt das Princip zum Grunde, welcher Herr Prof. Gräffe in Zürich bereits vor zwei Jahren veröffentlicht hat, in einer Schrift betitelt: „Die Auflösung der höheren numerischen Gleichungen, als Beantwortung einer von der Königlichen Akademie der Wiss. zu Berlin aufgestellten Preisfrage, Zürich 1837,“ welche Schrift am 22. December 1836 als Geschenk des Verfassers von demselben der Academie eingesandt war. Nach den bestehenden Vorschriften kann auf eine, durch den Druck publicirte Methode, als Bewerbung um einen Preis, keine Rücksicht genommen werden, so dass bei der vorliegenden Bewerbungsschrift von dem Principe und seinem Verdienste abgesehen, und nur das betrachtet werden muss, was in der Preisschrift zur Erweiterung und Vervollständigung der durch den Druck publicirten Methode geschehen ist.

Das von Hrn Prof. Gräffe aufgestellte Princip, kommt im wesentlichen darauf hinaus, dass man aus der angegebenen Gleichung eine neue numerische ableitet, deren Wurzeln die Quadrate der früheren Wurzeln sind, aus dieser wiederum eine neue, deren Wurzeln die Quadrate der Wurzeln der nächstvorhergehenden Gleichung, folglich die Biquadrate der ursprünglichen Wurzeln sind, und auf diese Weise durch numerische Entwicklungen zu einer Gleichung aufsteigt, deren Wurzeln so hohe Potenzen der ursprünglichen Wurzeln sind, dass neben der Potenz der grösseren Wurzel die gleich hohen Potenzen der niederen verschwinden. Es ordnen sich dann die Coefficienten der letzten derivirten Gleichung so, dass man alle Wurzeln auf einmal findet. Die Anwendbarkeit dieser Methode scheint bei imaginären Wurzeln nicht aufzuhören, wenngleich das Verfahren noch verschiedenen Modificationen unterworfen sein wird.

Die Bewerbungsschrift begründet im Anfang das Princip theoretisch schärfer, als es früher geschehen war, und modificirt dann auch die früher vorgeschlagene Methode der Bestimmung der imaginären Wurzeln. Beides indessen nicht mit dem Grade von Eleganz und Betrachtung der einzelnen

Fälle, deren die Aufgabe fähig zu sein scheint. Besonders findet bei der Behandlung der imaginären Wurzeln noch ein willkürliches Verfahren statt, was diesen Abschnitt minder ansprechend macht als die Anwendung des Principis auf reelle Wurzeln.

Sowohl diese theoretischen Aenderungen, als auch einige für die praktische Bequemlichkeit berechneten Zusätze sind indessen der Akademie nicht bedeutend genug erschienen, um dieser Preisschrift den Preis zuzuerkennen, so dass sie sich zu ihrem Leidwesen genöthigt sieht, ungeachtet der drei Bewerbungsschreiben den Preis zurück zu behalten.

Da indessen gerade die Schrift des Hrn Prof. Gräffe einen früher nicht betretenen Weg einschlägt, der schon in seiner jetzigen Gestalt in vielen Fällen mit grösserer Leichtigkeit als die früher eingeschlagenen zum Ziele führt, und die zuletzt erwähnte Bewerbungsschrift schon sich mit seiner Vervollkommnung beschäftigt hat, so dass zu hoffen steht, es werde eine fortgesetzte Bearbeitung desselben Gegenstandes entweder diese durch die Preisfrage/herforderufene Methode, oder irgend eine andere so weit fördern und vereinfachen, dass die Ertheilung des Preises keinen Anstand haben dürfte, so will die Academie die Aufgabe für das nächste Jahr noch einmal zur ferneren Bearbeitung wiederholen.

Die Abhandlungen müssen vor dem 1. März 1839 bei dem Secretär der Akademie eingegangen sein, ohne Nennung des Verfassers, dessen Name in einem versiegelten Zettel, welcher mit der Abhandlung einerlei Motto zur Aufschrift hat, enthalten sein muss.

Der Preis von 50 holländischen Dukaten wird in der öffentlichen Sitzung zur Gedächtnissfeier von Leibnitz in demselben Jahre 1839 zuerkannt werden.

MAGYAR BIBLIOGRAPHIA 1837-RŐL.

I. Hírlapok. Folyóírások.

- Jelenkor. Szerkeszteti HELMECZY MIHÁLY. Pesten, Beimel József' bet. fol. Nyomt. belőle 4080 péld.
- Társalkodó. (Egyveleges melléklet a' Jelenkorhoz) 4-edr.
- Hírnök. Szerkeszteti Balázsfalvi Orosz József. Pozsony, fol.
- Századunk. (Melléklet a' hírnökhöz) 4-edr.
- Hazai és külföldi tudósítások. Tulajdonos és kiadó, néhai Kulcsár István' özvegye. Szerkesztető GALVÁCSI LÁSZLÓ. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 4-edr.
- Hasznos mulatságok. (Egyveles melléklet a' hazai és külf. tudósításokhoz) 8-adr.
- Erdélyi híradó. Kiadó és szerkesztető MÉHES FERENCZ. Kolosvár, Méhes' bet. 4-edr.
- Nemzeti társalkodó. (Egyveleges melléklet az erdélyi híradóhoz) 8-adr.
- Vasárnapi újság. Köz hasznu esmeretek' terjesztésére. (Melléklet az erdélyi híradóhoz). Szerkeszteti BRASSAI SAMUEL.
- Rajzolatok a' társas élet- és divatvilágból. Szerkeszteti MUNKÁCSI JÁNOS. Pesten, Beimel József' bet.
- Ismertető, honi 's kül gazdaságban és kereskedésben. Szerkesztető BORSOS MÁRTON. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 4-edr.
- Regélő. Szerkeszteti ROTHKREFF GÁBOR. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 8-adr.
- Honművész. (Melléklet a' regélőhöz) Képekkel I-ó. köt 832 l. II-d. köt. 842 l. Ára a' kettőnek 10 for. pp.
- Tudománytár. Kiadja a' magyar tudós társaság. Szerkesztetik LUCZENRACHER JÁNOS és BALOGH PÁL. Negyedik eszt. folyamat. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 4 köt. 8-adr. kömetszetekkel. Nyomt. belőle 700 péld. Ára 4 for. pp.
- Tudományos Gyűjtemény. 1837. 21-d. eszt. folyamat. Pesten, Trattner-Károlyi bet. 12-kötet 8-adr. Ára 5 for. 36 kr. pp.
- Athenaeum. Tudományok és szép-művészetek' tára. Kiadó szerkesztők: SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: BAJZA. Budán, a' m. k. egyetem' bet. 4-edr.
- Figyelmező az egyetemes literatura' körében. (Társlap az Athenaeumhoz) 4-edr.
- Themis. Ertekezések a' jog' körében. Szerkeszti SZALAY LÁSZLÓ. I-ó füzet, 8-adr. Pest. Heckenast' sajátja. 1837. 91. l.
- Magyarország' bortermesztését 's borkészítését tárgyazó folyóírás. A' szőlőbirtokosok, művesek' 's mezei gazdák' számára. 2-d. füzet. Pest. Landerer' bet. 1837. 94 l. 8-adr. a' textusba nyomtatott fametszetekkel. Ára 30 kr. pp.
- Gazdasági tudósítások. Kiadja a' gazdasági egyesület. Bizottsági ügyelés alatt szerkeszti KACSKOVICS LAJOS. 2-d. füzet. Pest. Trattner-Károlyi bet. 1837. n8-adr.

- Ofner u. Pesther Zeitung. Ofen, Universitätsbuchdr. fol.
 Gemeinnützige Blätter. (Beilage zur Ofner-Pesther Zeitung.)
 Ofen, Univ.-Buchdr. 4-to.
 Handlungs-Zeitung von und für Ungarn. Ofen, Univ.-Buchdr. 4-to.
 Der Spiegel, für Kunst, Eleganz u. Mode. 8-vo mit Abbildungen.
 Ofen, Univ.-Buchdr.
 Pesther Kundschafts- u. Auctionsblatt. Pest. Beimel J. 4-o. He-
 tenként megjelenik kétszer. Ára felévenként helyben 3 for.
 postán 5 f. vcz.

- Navodni List. (Serb ujság Pawlovich Theod. által) 4-edr. Pest.
 Beimel József' bet.
 Letopiss. (Serb folyóírás) U. o. U. a. 8-adr.

II. Nyelvtudomány.

- Magyar és német zsebszótár. Legújabb helyes írás szerint 's az
 újonnan alakított vagy felélesztett szókkal bővítve összeir-
 ta Alsó-Viszti FOGARASI János. Első vagy magyar-német
 rész. Pesten, Heckenast tulajd. Nyomt. Sollinger, Bécsben,
 1837. n12r.
- Szófűzér, vagy is a' tudomány, művészség, társalkodás és kül-
 tészet újonnan alkotott, fölélesztett vagy idomított szavai-
 nak jegyzéke, gyűjté KUNOSS Endre. 3-ad. kiadat, ismét
 750 szóval bővítette N. G. Kassán, Werfer' bet. 1837, 12r.
 48 kr. pp.
- Társalkodó tár tiz nyelv' számára, vagy is válogatott beszélge-
 tések a' társas élet' számára, deák, spanyol, olasz, fran-
 czia, magyar, német, angol, hollandiai, horváltót, újgö-
 rög nyelvekben. MRAKITCH Antaltól. Kőszeg, 1837. Rei-
 chard Károly' tul. háránt kis 8-adr. 175 l.
- Nyelvészke, vagy a' magyar nyelv' fő nehezségei szabályokban,
 párbeszédekben és példalapokban; ajánlhatva az eperjesi
 magyar társaságnak, használatul. Kassán, 1837. Werfer.
 4-edr. 32 l.
- Gyors franczia, vagy könnyűszerű bevezetés a' franczia nyelv'
 megtanulására nyelvmester nélkül húsz lecke alatt. Sor-
 cier után. Pest. Heckenast. 1837. n12r. 54 l. Nyomt. belőle
 500 péld.
- Népszerűleg tanító magyar nyelvész, melyet a' tót-ajku ifjuság
 elemi és sikeres oktatása végett közrebocsátott MELCZER
 Lajos, a' gyarmati evang. nemz. iskolának rendsz. prof-
 Pest. Trattner-Károlyi. 1837. 8-adr. 136 l.
- Önálló német nyelvmester. IRTA LEMOUTON. Pest. Landerer 1837.
 8-adr. Nyomt. belőle 1000 péld.
- Deákra fordítandó magyar gyakorlások, készítetttek HORVÁTH
 Bálint által. 1-ő köt. M. Óvár. Czéh Sándor' bet. 1837.
 VIII és 134 l. 8-adr. Ára 1 for. 40 kr. vcz., Nyomt belő-
 le 1000 péld.
- Deák törzsök szók. Debreczenb. Tóth Lajos' bet. Nyomt. belő-
 le 1000. péld.
- Magyar grammatica. U. o. u. a. Nyomt. belőle 1000 péld.
- ГРАММАТИКА УНГВРЬСКОЕ 'sat. vagy is magyar grammatica.
 oláhok számára, írta MALLER Péter, két szakaszban, el-

ső a' nyelvtan 215 l. második, példák, beszélgetések és szógyűjtemény. 114. l. Budán, 1837. a' m. k. egyem' bet. Ára 1 for. pp.

Magyar nyelvtudomány. Irta BIRTNICZ Lajos, szombathelyi negyebeli pap 'sat. Második rész. Az írásbeli előadás' természetéről. Pest. Trattner-Károlyi bet. 1857. l. 8-adr.

Matris slavicae filia erudita vulgo lingua seu grammatica cunctarum slavicarum et graecarum dialectorum in suis primitivis elementis et inde conflatis organicis formis exhibita, gallicae, italicae et latinae linguae habita ratione. Auctore Georg. DANKOVSKY, literar. graec. in Reg. acad. Poson. prof. Liber secundus: conjugatio prima genesis medio passivi slavi-graeca, praemissa conjugatione generis activi vulgaribus grammaticis graecis accomodata. Poson. 1837. Scheiba n8r. 171 l. Ára 2 for. pp.

Prosa versuum, de generibus et declinatione nominum, nec non de praeteritis ac supinis verborum, in grammaticae classe II. Regni Hungarice tradi solitorum; una cum subjectis vocabulorum hung. et germ. idiomati significatibus. Edidit Jos. CSERV, Pest. Trattner-Károlyi 1837. 8r. 120 i.

Alphabetum et Orthographia universalis. Ex naturae et artis observationibus deducta et elaborata, per A. MATUSIK. 8-vo Rosnaviae, 1837. Ára 40 kr. pp.

Ungarisches Lesebuch mit einem vollständigen Wortregister und Anmerkungen, von Gottl. Ed. TOEPLER. Pesth, bei G. Heckenast, 1837. n8r. VI és 334 l. Ára 1 for. 20 kr. pp.

Erster Unterricht in der ungarischen Sprache, u. kurzgefasste ungarische Sprachlehre zum Gebrauch in deutschen Bürger- u. Landschulen. Bearb. v. J. J. HAMMERSCHMIDT. Köszeg. Reichardt. 1836. 8r. Ára 20 kr. pp.

Erklärung der lateinischen Sprachlehre. I. Th. M. Óvár. Czéh Sándor' bet. 1837. 2-d. kiadás. 64 l. 8r. Ára 10 kr. pp. Nyomt. belőle 2000 péld.

— II. Th. 184 l. 8t. Ára 20 kr. pp. Nyomt. belőle 1500 péld. Praktische ungarische Sprachlehre zum Selbstunterricht in Fragen u. Antworten in vierzig Lectionen mitgetheilt, mit den erforderlichen Uebungen und einer Auswahl deutsch-ungarischer Gespräche. Von J. Gr. MAJLATH. 3te Aufl. Pesth, bei Hartleben 1837.

III. Hittudomány. Egyházi Beszédek. Ájtatos könyvek.

Egyházi beszédek' gyűjteménye. Kolosvár, Barra H. 1837. Ára 56 kr. pp.

Erdélyi predikatori tár. Szerkezteti SALAMON JÓZS., VII és VIII-d. füzet. Szenczi Molnár Albert' melyképével. Kolosvár, 1837. Barra. 8r. 182 l. Ára 1 for. pp.

A' Jézus Krisztus' páztorhúsege. Példázat. Budán, a' m. k. egy. bet. 1837. 24r. 20 l.

A' keresztény katholica vallás leghatalmasabb védelke a' biro-

- dalmaknak és thrónoknak. Irta RICHTER Engelbert, ford. G. A. Kassa, 1838. 315 l. Ára 2 fer. pp.
- Vasárnapi, ünnepi és alkalombeli egyházi beszédek, a' hiresb német ajakú egyházi szónokok munkáiból a' köznép' számára öszveszedve és magyarítva LESNYÁNSZKY András által. Első rész, 1-ő füzet. N. Váradon, Tichy János. 1837. 8r. 319 l. Ára 1 for. pp.
- Egyházi énekek, a' Keresztény kathol. hivek' számára. Budán, a' m. k. egy. bet. 1837. 6½ iv 12r. Nyomt. belőle ezer péld.
- A' religio. Pozsonyban és Győrött. Schwaiger András' tulajdona. 1837. 8r. 100 l. Ára 30 kr. pp. (Szerzője Pap László, a' szombathelyi neveléki papság' lelki oktatója).
- BEKE Samuel' vasárnapi beszédei. Kolozsvárt. Barra G. tulajdona. 1837. 8r. 280 l.
- Rosnyói egyházi töredékek' VI-d. füzet. Rosnyó, Kek' bet. 1837. 8r. 103 l. Ezen czim alatt is; Nagybüjti egyházi beszédek. Mondattak Rosnyón, SCITOVSKY János, megyés püspök által.
- Munkálatai a' pesti papság' magyar iskolájának. IV-d. kötet. Budán, a' m. k. egyem' bet. 1837. Losi Imre' eszterg. érsek' arczképével.
- Rövid útmutatás a' keresztény Vallás' előadására, a' Helv. V. követők' értelmük szerint. 3 részben. Pest. Landerer, 1837. 12r. Nyomt. belőle 3000 péld.
- Egy irlandinak utazásai az igaz hitvallás' keresésére. Jegyzésekkel és fejtegetésekkel bővitve, MOORE Tamástól 'sat. Angol után németből fordítva. Első rész. Pest. Landerer, 1837. 8r. Nyomt. belőle 1000 péld.
- Kis officium, imádságos könyv. M. Óvár, Czéh Sándor' bet. 1837. 264 l. 12r. Ára 24 kr. vez. Nyomt. belőle 2000 péld.
- A' szent Ferencz' templomában éneklendő szent hangok U. o. Czéh Sándor' bet. 1837. 24 l. 12r. Nyomt. belőle 1600 péld.
- Mindennapi gyakorlatok. Imádságos könyv. U. o. u. a. 2-dik kiad. 108 l. 18r. Ára 6 kr. vez. Nyomt. belőle 2500 péld.
- Jó nap, imádságos könyv. U. o. u. a. 324 l. 18r. Ára 12 kr. vez. Nyomt. belőle 4000 péld.
- Énekes és Imádságos ajtatosságok, a' váczi keresztény hiveknek. Hatodik kiadás. Vác. 1837. 284 l. 12r. Ára 40 kr. vez. Nyomt. belőle 6000 péld. Évenként elkel 800 péld.
- Az igazak' koszorujával felékesített tanult vitéz 'sat. Uj kiadás. Vác. 1837. 237 l. 8r. Ára 40 kr. vez. Nyomt. belőle 20,000 péld. Elkel évenként 250 péld.
- Esketési beszéd 'sat. Emtergaly Mihály csomádi pr. által. Vác. 1837. 8r. Ára 15 kr. vez.
- Egyházi énekek. Komárom, 1837. 204 l. 12-edr. Nyomt. belőle 2000 péld.
- Bújdósának emlékeztető. U. o. 1837. 126 l. 12r. Nyomt. belőle 3000 péld.
- Mindennapi ajtatatos gyakorlatok. U. o. 96 l. 32r. Nyomt. belőle 5000 péld.
- Jó nap, imádságos könyvecske. U. o. 1837. 108 l. 18r. Nyomt. belőle 4000 péld.
- Lelki kincs. Imádságos könyvecske. U. o. 1837. 129 l. 24r. Nyomt. belőle 4000 péld.

- Agenda. Debreczen, 1837. Tóth Lajos' bet. Nyomt. belőle 2000 péld.
- Énekes könyv. 8r. U. o. u. a. Nyomt. belőle 10,000 péld.
- Énekes könyv. 4r. U. o. u. a. Nyomt. belőle 1000 péld.
- Halottas könyv. U. o. u. a. Nyomt. belőle 3000 péld.
- Mennyei tárház' kulcsa. U. o. u. a. Nyomt. belőle 1000 péld.
- Szent historia. U. o. u. a. Nyomt. belőle ezer péld.
- Fundamentom, vagy kis Katechismus. U. o. u. a. Nyomt. belőle 1000 péld.
- A' religio. Pap Lászlótól. Pozsony, Schmid 1837. 100 l. 8r.
- Aranykulcs. Budán, Gyurian és Bagó bet. 1837. 12r. Nyomt. belőle 2000 péld. Ára 24 kr. vez.
- Magyar Genovefa. U. o. u. a. Nyomt. belőle 2000 péld. 8r. Ára 24 kr. vez.
- Bujdosásnak emlékeztetője. U. o. u. a. Nyomt. belőle 1500 péld. 18r. Ára 12 kr. vez.
- Kis officium. U. o. u. a. Nyomt. belőle 3000 péld. Ára 6 kr. vez.
- Kiss Adám, dadi ref. préd. egyházi beszédei. Pest. Trattner-Károlyi' bet. 1837. 8r. 160 l. Ára 54 kr. pp.

- Doctrina religionis christiano - catholicae, quam in usum academicae juventutis elucubravit Franciscus SZANISZLÓ. Tomus II. partem specialem complectens. Ed. secunda, novis curis recognita, emendata et aucta. Pesthini, typis Trattner-Károlyianis 1837. 8r. 456 l.
- Praecepta et hymni in usum juventutis scholasticae. M. Óvár, Czéh Sándor bet. 1837. 217 l. 12r. Nyomt. belőle 2500 péld.
- Pietatis exercitia in usum juventutis literariae. Új kiadás. Vác. 1837. 142 l. 12r. Ára 24 kr. vez. Nyomt. belőle 20-000 péld. Ezenkint elkel valami száz péld.
- Μηθοδοι ευκαρπος. Methodus fructuosus edeom, B. Virginem et sanctos colendi. Posony, Schmidt 1837. 71 l. 8r.
- Ordo officii divini peragendi juxta ritum breviarii et missalis romani anno a Christo nato 1837. in usum Archidioec. Colloc. editus, jussu et impensis Exc. et Ill. D. Petri Klobutzky etc. Pesthini, typis Trattner-Károlyi, 1837. 224 l. 8r.

- Himmel-Schlüssel. Lehr- und Gebethbuch. M. Óvár, Czéh Sándor' bet. 1837. 432. l. 8r. Ára 1 for. 12 kr. vez. Nyomt. belőle 3500 péld.
- Dr. Martin Luther's Catechismus. U. o. u. a. 12-d. kiadás. 144 l. 8r. Ára 12 kr. pp. Nyomt. belőle 2025 péld.
- Messlieder für die Wieselburger Gemeinde. M. Óvár. Czéh Sándor' bet. 1837. 8 l. 8r. Nyomt. belőle 1000 péld.
- Die heilige Stunde. Verschiedene Arten die Todesangst unsers Herrn Jesus Christus im Oehlgarten zum grössten Nutzen unserer Seele zu verehren. Aus dem Französ. Güns. Reichard, 1837.
- Mitlerer Baumgärtel. Komorn, 1837. 126 l. 8r. Nyomt. belőle 2000 péld.
- Kleines Gebethbüchlein. U. o. 192 l. 32r. Nyomt. belőle 5000 péld.
- Kleines Baumgärtl mit Himmelschlüssel. U. o. 84 l. 32r. Nyomt. belőle 3000 péld.

- Himmelschlüssel. U. o. 1837. Weinmüller Francisca' bet. 168 l. 24r. Nyomt. belőle 1500 péld.
 Mitlerer Himmelschlüssel. U. o. u. a. 126 l. 18r. Nyomt. belőle 1000 péld.
 Goldener Himmelschlüssel. Ofen, bei Gyurian u. Bagó 1837. 8r. Nyomt. belőle 2000 péld. Ára 1 for. vez.
 Baumgarte und Himmelschlüssel. U. o. u. a. 18r. Nyomt. belőle 1500 péld. Ára 18 kr. vez.

- Bolestna cesta swateho Kriza Gezisse Krista, aneb Swata Pobosnost. Pest. Landerer, 1837. 12r. Nyomt. belőle 1000 péld.
 Skridni Katechismus (horvát nyelven). M. Ovár, 1837. Czéh Sándor' bet. 96 l. 8r. Ára 8 kr. pp. Nyomt. belőle 2000 péld.
 Katechismus doktora Martina Luthera 'sat. Vác. 1837. Új kiadás. 72 l. 12r. Nyomt. belőle 10,000 péld. Ára 9 kr. vez. Elkel évenként valami 400 péld.
 Kancionalik. Budán, Gyurián és Bagó' bet. 12r. Nyomt. belőle 3000 péld. Ára 1 for. vez.
 Rucsna Kujica na Narediti i na sritno Priminutje sa svetina sakramentich. Budán, Gyurian és Bagó bet. Első rész 18 iv, 2-d. 16 $\frac{1}{2}$ iv 8r. Nyomt. belőle 1500 péld.

- Kinoth. (Zsidó nyelven). Pozsony, 1837. 2 kötet 232 l. 8r.
 M. Letteris. Chiere Lew. (Elmélletek a' szent irás' studiumáról, zsidó nyelven). U. o, 21 l. 8r.
 Derrech Chaim. U. o. u. a.
 Chiduschi Jaabiz. U. o. u. a.

IV. Törvény tudomány.

- Az 183 $\frac{3}{4}$ esztendőben hozott úrbéri czikkelyek' sommás és részletes előadása s azon czikkelyekben felhívott törvények' előmutatása és magyar fordítása. Készítette sebessi SEBESSY János, a' nm. m. k. helytartói tanács' számvevőségbeli ingrossistája. Pesten, 1837. Beimel, n8r. 106 l. Ára 30 kr. pp.
 Magyar törvénykezési szótár. Felsőbb engedelem mellett kiadta Trattner-Károlyi' könyvnyomtató intézete. Pesten, 1837. n8r. 94 l. Kötte 30 kr. pp.
 Az erdélyi diaeták' végzéseinek nyomdokai és a' compilata constitutio után költ articulások' kivonatja. Egybeszedte G. L. Kolosvár, Tilsch és fia, 1837. 8r. 279 l. Ára 1 for. 12 kr. pp.
 Világosító és rendszeres előadása az 1836-diki urbéri törvényeknek, legközelebb az ügyvédi vizsgálatra készülők' és tanítványi számára készítette SÁRVÁRY Ferencz, h. ügyv. és losonczy prof. Pest. Trattner-Károlyi. 1837. 8r. 84 l. Ára 24 kr. pp.
 Az 1836-kik esztendei úrbéri törvény-czikkelyek. Magyarul és tótul. Budán, a' m. k. egy. bet. 1837. 14 iv fol. Nyomt. belőle 3000 péld.
 A' magyar magános polgári törvény, Grusz Antal után, magyarítá SZEKRÉNYESV Endre, ügyvéd. Pesten, 1837. Trattner-Károlyi' tulajdona. n8r. 266 l. Ára 1 for. 30 kr. pp.

- Értekezés a' rövid útú visszatételről, (de Summaria repositione). IRTA KUCSERA A. Lőrincz, bölcselek. dra. 'sat. Pest. Trattner-Károlyi. 1837. n8r. 66 l.
- Themis. Értekezések a' jog' körében. Szerkezti SZALAY László 'sat. Első füzet. Pesten, Heckenast Gusztávnál, 1837. VI és 92 l. Ára 1 for. pp. Nyomt. belőle 500 péld.
- Egy pillanat a' dézsmákra 's különösen a' gümöriek' ezélszerű használatára. HOLLÓK Imre által. Rosznyo, 1837. Kek' bet. 8r. 117 l.
- Honi törvénytudomány. Első osztály: Polgári magánjog. Az 1836-diki országos végzeménybeli változtatások szerint írta KUNOSS Endre, h. ügyv. Első kötet. Pest. Beimel, 1837. Ára 54 kr. pp.
- Törvénykezési szótár, a' tiszántuli T. Districtualis tábla' részére. Debreczen, Tóth Lajos' bet. Nyomt. bel. 1000 péld.
- ACSÁDI Sándor. Magányos magyar törvény, kérdésekben és feleletekben előadva. 8r. Pest. 1857. Ára kötve 2 for. pp.
- A' fő Méltóságú királyi udvari fő törvényszékeken 1837. eszt. vizkerezti, husvétutáni, szentistváni, Sz. Mártoni törvényszakaszok alatt hozott és kihirdetett ítéletek. Pest. Trattner-Károlyi' bet. 1837. 700 l. fol. Ára 6 for. pp.

- Elementa juris Hungarici judiciarii civilis. Ed. 3-a novellarium constitutionibus locupletata. Interprete PAULO SZLEMENICS-POSONI, 2837. Schmidt. 4 kötet. 112 l. 8r.
- Enchiridion iuris ecclesiastici cum singulari ad alienas confessiones attentione, edidit Nicol. Joannes CHERIER, archidioec. strig. presb. etc. Tom. I. jus eccl. publ. Pest. Trattner-Károlyi. 1837. n8r. 432 l.
- Tomus II. Jus eccl. privatum. Budán, a' m. k. egy. bet. 1837. n8r. XVIII és 514 l.
- Enchiridion legum urbarialium 183% pro comitatibus Verőcze, Szerem et Posega, juxta voces indicantes ordine alphabetico in materias redactarum, opera Mart. HOBLIK, Com. Verőczensis ord. fisc. mag. Eszék. Divald' bet. 1837. 8r. 82 l.
- Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis. Studio et opera G. FEJÉR, bibliothecarii regii. Tomi IX. Vol. VI. Supplementare. Ab anno 1342—1382. Budae, typis r. sc. univ. hung. 1837. 20½ iv 8r. Nyomt. belőle 300 péld.
- Authentia et jus probandi diplomatum. In codicis diplomatici coronidem adjecit Georg. FEJÉR. Budae, typis reg. sc. un. hung. 1838. iv 8r. Nyomt. belőle 300 péld.
- Manuale legum urbarialium anni 1836. Scripsit Joa. CSAPLOVICS, Comit. Honthensis etc. Viennae, 1837. impensis V. Müsle et Braunmüller. Typis Straussianis. n8r. 180 l. Ára 44 kr. pp.
- Supplementum ad compendium corporis juris canonici. Auctore J. B. BAZZIK, metr. eccl. coloc. praepos. maj. Pest. Trattner-Károlyi 1837. 8r. 100 l.
- Prof. FRANK novum supplementum principiorum juris civilis hungarici, continens addenda et corrigenda ex decretis annorum 1830 et 1836. U. o. u. a. 1837. 48 l. 8r.

- Summarische Darstellung der Urbarial - Gesetzartikel vom Jahr. 183% u. s. w. Aus d. Ungr. des J. v. SEBESSY treu übers. Pesth, 1837. Beimel. n8r. 111 l. 30 kr. pp.

Das ungrische Urbarial-System od. des Grundherrn und des Bauers Wechselverhältniss in Ungarn. Von J. Gr. MAJLÁTH. Pesth u. Leipz. Hartleben, 1838.

V. *Philosophia.*

Udvari ember. Irta GRACIAN Boldizsár, ford. FALUDI Ferencz. Ujra kiadta, Ponorí Thewrewk József. Pozsony, Schmidt. 1837. nSr. 236 l.

A' philosophiának befolyása a' status' és egyes emberek' boldogságára, 's minden haszna mellett a' tőle való idegenkedésnek okai. VECSEI Józseftől, midőn a' H. V. T. anyaszkolájában a' philosophia' tanító székét elfoglalná. 1837. Debreczen, nSr.

Az erkölcsiség és ennek próbakövei. Fitos Páltól, midőn a' nagy-körösi H. V. T. iskolában, mint philosophia' professora tanítói hivatalába belépne. Pest, 1837. nSr.

VI. *Történet-Életírás.*

Erdélyország' történetei tára, egykoru 's magyar nyelven készített-levelek-országgyűlési végzések- és törvényczikkelyekből. Kiadják gróf KEMÉNY József és Nagy Ajtai Kovács István. Első kötet, 1549—1600. Kolozsvárt, Barra Gábor, 1837. nSr. XXVI és 256 l. Ára 1 for. 20 kr. pp.

Világ' közönséges históriája. A' legrégibb időktől a' jelenkorig. Irta K—y F. Második kötet. Ö történet. Pesten, Landerer, 1837. Heckenast G. sajátja. nSr. 242 l. Ára 1 for. 20 kr. pp. Nyomt. belőle 500 péld.

Történeti adatok, költészeti toldalékkal. PERLAKY Dávid által. Pesten, Trattner-Károlyi bet. 1837. 8r. 80 l.

Erdély históriájának rövid átnézése, a' régi időtől fogva mostanig. Szerzette Bélteki NAGY Zsigmond, M. Vásárhelyen, a' ref. Koll. bet. 1837. Egy ív tábla.

Az 1621-d. évi sept. 13-dikán költ szónyi békekötés' cikkelyei, deákul, magyarul és törökül. Bécsben, Strauss A. őszy. 1837. VI és 24 l. nSr. Ára 24 kr. pp.

Az 1625-d. május 26-dikán költ gyarmati békekötés' cikkelyei, deákul, magyarul és törökül. Bécsben, u. o. VI és 20 l. nSr. Ára 24 kr. pp. Mind kettőnek kiadója GÉVAY A. a' bécsi cs. k. ndv. könyvtárnál alór.

Magyarok' története, deák 's honi nyelven előadva. Első köt. a' nemzet' eredetétől fogva, a' mohácsi veszedelemig. Pest. Trattner-Károlyi, 1837. 8r. 92 l.

— — Második kötet, a' mohácsi veszedelemtől fogva a' mostani időkig. Kiadta SCHICKHUBER Móricz u. o. 98 l.

Arpadia. Hóni történetek' zsebkönyve. Szerkezteti KOVACSÓCZY Mihály. Harmadik év. Kassán, Werfer, 1838. 12-adr. 230 l. Ára czinos kötésb. 2 for. pp.

A' magyarok' történeti Á'siából kijövetelöktől fogva a' mai időkig. Irta PÉCZELY József. Debreczenben, Tóth Lajos' bet. 1837. 1-ő Dar. 215 l. 2-d. darab 480 l. Nyomt. belőle 2200 péld.

Gombos Dániel' polgári élethez való Lexicon. Első dar. U. o. u. a. 1837. Nyomt. belőle 3000 dar.

Commentarii historici de Bosniae, Serviae, Bulgariae, tum Valachiae, Moldaviae et Bessarabiae c. Regno Hung. nexu. Auctore G. FEJÉR. Budán, a' m. k. egy. bet. 1837. 8r. 212 l. Ára 1 for. pp.

De peregrinis magyarorum nominibus, avitarum sedium indiciis. Auctore G. FEJÉR. Pestini, 1837. 8r. 104 l. Ára 20 kr. pp.

Neue historisch-kritische Ansicht über das asiatische Seyn und das erste europäische Thatenleben der Magyaren, von L. SCHUHAYDA, Pred. d. ev. Gem. von Czepléd. Pest, Trattner-Károlyi, 1837. 8r. 30 l.

Kurzgefasste Geschichte der Könige von Ungarn. Von BENDE. Pozsony. Weber, 1837.

VII. Föld- és Helyírás. Utazások. Statistica.

Doboka vármegye' természeti és polgári esmertetése, kőre metezett pecsétjével és földabroszával, Hodós Károly által. Kolosvár, Barra, 1837. n8r. 927 l. Ára 3 for. pp.

Magyarországnak 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. Kiadta FÉNYES Elek. Második kötet. Pest. Trattner-Károlyi, 1837. n8r. 680 l. Ára 2 for. pp.

— — Harmadik kötet. 456 l. 8r.

Leírása az egész ismert földkerekségének. A' leghitelesebb leírásokból kiszedte és honi nyelvre fordította, Hodosi BENDE László. Pozsonban, Landes József' tulajdona, 1837. n8r. 220 l. Ára 54 kr. pp.

Az erdélyi nagyfejedelemség' rövid földleírása, alsóbb iskolák' számára. BENIGNI József' német dolgozása szerint. Kolosvár, az ev. ref. főiskola' ny. intéz. 1837. 8r. 32 l.

Utazási rajzok, Némethonban 's keleti tenger körül látott 's érzett életképek szerint, HRABOVSKY David által. Első rész. Csehország. Szászbon. Kassán, 1837. 8r. 208 l.

Slavoniáról mint Magyarországnak alkotmányos részéről, értekezik PODHRADZKY József, 'sat. Budán, Bagó bet. 1837. n8r. 88 l. Ára 40 kr. pp.

Notitia ordinum equestrium qui nunc florent. In usum statisticae amicorum ac imprimis juventutis litterariae oblectamentum, edita per Carolum MANGIN etc. Sumptibus Abbatie Zirczensis. Pest. Trattner-Károlyi' bet. 1837. 272. l. n8r.

Handbuch der Statistik und Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen. Von J. H. BENIGNI, Edl. v. Mildenberg. I. Heft. Statistik I. Abschn. Grundmacht. Hermannstadt, Thierly's Buchd. 1837. n8r. XVI és 99 l.

- Ethnographisch - geographische Statistik des Königreichs Ungarn und dessen Nebenländer. Nach d. neuesten und zuverlässigsten Quellen bearb. u. herausg. v. Lad. v. BIELEK u. s. w. Erster Bd. Wien, 1837. Benko IV és 443 l. Ára 4 for. pp.
- Prospectus der Donau, mit Kupf. — Budán, Gyurian és Bagó' bet. 1837. Nyomt. bel. ezer péld.
- Aus dem Tagebuche eines in Grossbritannien reisenden Ungarn. Pest. Heckenast, 1837. 215 l. 8r. Ára 2 for. cp.

VIII. *Mathesis. Természettudomány.*

- Elemi arithmologia, arithmographia. Második rész: Elemi algebra. Számolás közönséges jegyekkel. Irta Nagy Károly. Bécs, Rohrmann és Schweigerd. cs. k. udv. könyvárosoknál, 1837. nyomt. Sollinger, n8r. XIV és 373 l. Ára 1 for. 40 kr. pp.
- A' kis számító. Magyar gyermek' kézikönyve. Irta Nagy Károly. Második nyomtatás. Bécs, Rohrmann és Schweigerdnél, 1837. Sollinger, n12r. 320 l.
- Tapasztalati természettudomány (Physica). TSCHARNER Boldogb. fordítva *Bugát Pal* által. II-d. kötet. Budán, a' m. k. egy. bet. 1837. 17¼ iv. 8r. Nyomt. belőle 500 péld.

IX. *Gazdaságtudomány.*

- Az állati trágyáról, annak szaporításáról és tökéletes megnyeréséről, ha föld hintetik a' marha ólakba. Saját tapasztalása után ajánlja és leírja Brock Albert. Kassán, 1837. n12r. 33 l. Ára 20 kr.
- A' tökéletes dohánytermesztésnek hosszas tapasztaláson épült rövid leírása, némelly hasznos utmutatásokkal. Irta BÁTKY Károly. Pesten, Heckenast, 1837. n24r. 56 l. Nyomt. bel. 500 péld.
- Gazdasági tudósítások. L. a' folyóirások közt.
- Háztartás és mezeti gazdasági könyv. Irta BALASHÁZI János. Debreczen. Tóth Lajos' bet. Nyomt. bel. 1200 péld.
- A' jó birkás mester. Pozsony, 1837. 67 l. 8r.

- Darstellung der Weinlese in Ungarn und reflektirende Rückblicke, auf das Ganze dieser Beschäftigung. Von J. SCHAMS. Pest. Landerer, 1839. 8r. Nyomt. belőle 1300 péld.

X. *Orvosi tudomány.*

- Kisded sebészi eszköztár. (Armamentarium chirurgicum). Avvagy a' legnevezetesebb sebészi eszközök' rajza. Dr. FRITZE után magyarra fordítva. XX, 670 idomot foglaló köre metszett táblával. Budán, a' m. k. egy. bet. 1837. n12r. 84 l. Kötet 1 for. 12 kr. pp.
- Hasonszenves gyógyrendszer (homoeopathia). IVANOVICS András orv. dr. által. Pécsen, a' püsp. lyc. bet. 1837. 8r. 33 l.
- Az onánbün' gyakorlásának szomorú következményei és azon mód, melly általattól megszabadulhatni. Kiadta LÖSTNER Antal. Pest. Landerer' bet. 1837. 8r. 12 kr. pp. Nyomt. bel. 500 péld.

Sebészesség, melyet előadási kézikönyvül kiadott Dr. CHELIUS M. J. heidelbergai prof. A' negyedik javított eredeti kiadat után, a' pesti m. k. egyetemenbeli orv. kar' iskolai használatára fordítá, *Bugát Pál*. Második kötet. 29½ ív 8r. Budán, a' m. k. egyet. bet. 1837. Ára 1 for. 40 kr. pp. Nyomt. bel. 600 péld.

Oktatás a' marhadögről. Budán, a' m. k. egy. bet. 1837. 12 ív, 8r. Nyomt. belőle 1000 péld.

HAISZLER György' orvosi munkája. Harmadik darab. A' gyermekkor' és nőnem' nyavalyáiról. Veszprém, Szammer A. 1837. 8r. 424 l.

A' magyarországi pokolvar, annak természete, okai, óvó és gyógy módjai. Irta TOPPERCZER Tamás ODr. Első rangu pályamunka. Budán, a' m. k. egy. bet. 1837. 10 ív. 8r. Nyomt. belőle 500 péld.

Observationes de Herpete, ejusque' complicationibus et remedio novo „Anthrakokali“. Pest. 1837. Hartleben. X és 136 l.

Instructio de lue pecorum. Budae, typis r. univ. hung. 1837. 12½ ív. k8r. Nyomt. belőle 1000 péld.

Füred's Mineralquellen und der Plattensee, f. Aerzte u. Badegäste nach den vorhandenen Hilfsmitteln u. eigenen Untersuchungen dargestellt von Dr. C. S. SIGMUND. Pest. Hartleben. 1837. 8r. XIII és 112 l. Nyomt. belőle 500 péld.

Audiatur et altera pars! Eine freimüthige critische Beleuchtung der, in dem Beiblatte zur agramer politischen Zeitung Nro. 93, den 21. Nov. 1835 enthaltenen Ansichten, Thatsachen u. Urtheile gegen die homöopathische Heilmethode. Agram, Suppan, 1837. 8r. 71 l.

Betrachtungen über die Flechte u. deren Verbindungen. Nach d. latein. Handschrift des Verfass. übers. v. Dr. K. L. SIGMUND. Leipzig, Hartleben, 1837. n8r. 160 l.

Der neueste Hausarzt, nach d. Grundsätzen der Naturheilkraft u. s. w. 2te ganz umgearbeitete Auflage von Dr. Kilian's Hausarzneikunde. Pesth, bei Hartleben, 1837.

Die warmen Heilquellen von Ofen u. s. w. Pest. Beimel József' bet. (Hartleben tulajdona) 8r.

Academiai értekezések.

Az emberről értekezik MIRSVINSZKY Ignác, orvos doctor. Budán, Gyurián és Bagó' bet. 1837. 20 l. 8r.

A' hideg fördőkrül értekezik orvos doctorrá létekor BERKÓ József. Pesten, Beimel' bet. 1837. 30 l. 8r.

Az ember mint kis világ a' nagy világban. Irta SZŐKE Zsigmond. Pest. Trattner-Károlyi bet. 23 l. 8r.

Értekezés a' pokolvarról, melyet az Ungh vize mentében honilag uralkodó nyavalya' észrevett néhány jelesebb esetivel világosítva közre bocsát LOSTÁJNER György Lajos ODr. Budán, Gyurián és Bagó' bet. 1837. 23 l. 8r.

A' fölserdülésről értekezik orvos doctorrá létekor KUGLER Leopold. Budán, a' m. k. egy. bet. 1837. 32 l. 8r.

- Orvosi elmélkedés a' hirtelen meghülésről, melyet orvos doctor-
rá létekor közre bocsátott REGÉCZY Miklós. Budán, a' m.
k. egy. bet. 1837. 17 l. 8r.
- Némelly magyar nép-gyógyszerek' bíráló vizsgalása. Irta KREM-
ZIR Mozsos, ODr. Pesten, Beimel' bet. 1837. 16 l. 8r.
- A' Millár fuladozásról, értekezik TARY Alajos. U. o. u. a. 16 l. 8r.
- A' szülészki műtétemények. Irta CSIRKE Lajos. Budán, Gyurián
és Bagó' bet. 1837. 80 l. 8r.
- A' hűdólyagkö-morzsolásról, értekezik orvos doctorrá létekor
RÉCZEY Imre. U. o. u. a. 1837. 93 l. 8r. egy kórajzzal.
- A' föld színe' változásai. Irta SÍPOS Károly o. dr. U. o. u. a. 191. 8r.

- A' nőnem élet és kórtani tekintetben, írta Kóbori MARUSSI Ist-
ván, gyógyász és szülész. U. o. u. a. 1837. 56 l. 8r.
- Gyógyszeres értekezések a' hamany vasany kéklettről (Cyanure-
tum kalii ferratum) és a' kénsavas rézagos hűgyagról (Sul-
fas cupri ammoniacalis). ROKSZER Agoston, nevendék gyógy-
szeres által. Pest. Trattner-Károlyi' bet. 1837. 16 l. n8r.

- De salubritate februm in morbis, castis omnis aevi observationi-
bus confirmata. Specimen inaug. med. etc. Sig. FINALY. Bu-
dae, typis Gyurián et Bagó, 1837. p. 42 8vo.
- Phlebotomia. Diss. inaug. med.-chir. quam etc. conscripsit Fr.
BLUM. Ib. Id. 1837. p. 39. 8vo.
- Diss. inaug. med. de delirio cum tremore, quam etc. scripsit J.
J. LASKY. Pestini, typis Trattner-Károlyanis 1837. o. 32. 8vo.
- Venena eorumque antidota. Diss. inaug. med. quam etc. edidit
Sig. SCHLESINGER. Buda, typis regiae univ. hung. 1837.
p. 30. 8vo.
- Vina. Diss. inaug. med. quam etc. conscripsit Lud. PRODAN. Pe-
stini, typis J. Beimel. 1838. p. 24. 8vo.
- Morbus Csömör, quam etc. critice illustrat M. M. JACOBOVICS.
Pestini, typis Trattner-Károlyanis, 1837. p. 58. 8vo.
- Diss. inaug. med. de tracheitide acuta infantum, quam etc. con-
scripsit C. MICHAÏLOVICS. Pestini, typis J. Beimel, 1837.
p. 20. 8vo.
- Physiologia et Pathologia ventriculi. Diss. medica, quam etc.
scripsit V. G. MAGYAR. Cassoviae, typis C. Werfer, 1837.
p. 62. 8vo.
- Diss. inaug. chemico-pharmac. med. sistens alcaloidea et acida
plantarum roborantium, quam etc. eruditorum disquisitioni
submittit, Paulus Kovács. Pestini, typis Trattner-Káro-
lyanis, 1837. p. 72. 8vo.
- Diphtheritis, specimen inaug. med. quod etc. scripsit H. HASEN-
FELD. Pestini, typis Jos. Beimel, 1837. p. 56. 8vo. c. tab.
lithogr.
- Scorbutus. Diss. medico-practica, quam etc. conscripsit J. MÁ-
NYIK. Buda, typis Gyurián et Bagó, 1737. p. 30. 8vo.
- Chorea St. Viti. Specimen inaug. med. quod etc. conscripsit S.
ABELES. Ib. Id. 1837. p. 32. 8vo.
- Diss. inaug. med. de Dysphagia, quam etc. scripsit Sal. KUCZYNS-
KI. Ib. Id. 1837. p. 15. 8vo.
- Anatomia pathologica genitalium foeminae. Diss. inaug. med. quam
etc. conscripsit Chr. FROMMHOLD. Ib. Id. 1837. p. 52. 8vo.

- De congestionibus sanguinis. Diss. inaug. quam etc. scripsit A. STEINHART. Ib. Id. 1837. p. 16. 8vo.
- Bases et acida plantarum acrium. Diss. inaug. etc. quam etc. scripsit C. TRANDAPHILL. Ib. Id. 1837. p. 47. 8vo.
- Diss. inaug. med. de arthritide, quam etc. conscripsit J. BESZTERCZEY. Ib. Id. 1837. p. 16. 8vo.
- Synopsis physiologiae infantis ad paediatricam adplicitae. Specimen inaug. med. quod etc. scripsit L. M. GYÜRKY. Pestini, typis L. Landerer, 1837. p. 39. 8vo.
- De praecipuis corneae morbis organicis. Diss. med. inaug. quam etc. scripsit C. MÁLYUSZ. Ib. Id. 1837. p. 22. 8vo.
- Diss. inaug. med. de influxu lucis chemico-physiologico, quam etc. conscripsit A. FÜKKER. Ib. Id. 1837. p. 39. 8vo.
- Diss. inaug. med. de Euphorbiaceis Hungariae, Croatiae, Dalmatiae et Littoralis Hungarici, quam etc. scripsit J. CZOMPO. Ib. Id. 1837. p. 16. 8vo.
- Duo systemata determinationis mineralium. Specimen inaug. quod etc. scripsit J. FREYTAG. Ib. Id. 1837. p. 100. 8vo.
- Diss. inaug. med. de Pneumonorrhagia, quam etc. conscripsit St. NIESZNER. Pest. typis Trattner-Károlyianis. 1837. p. 35. 8vo.
- Diss. inaug. med. de hydrope, quam etc. scripsit St. POSTA. Ib. Id. 1837. p. 24. 8vo.
- e¹ legibus mosaïcis ad politiam medicam spectantibus. Diss. inaug. med. quam etc. edidit Nathan ELSASS. Budae, typis r. un. hung. 1837. p. 13. 8vo.
- Angina membranacea. Diss. inaug. med. quam etc. conscripsit A. GRODER. Ib. Id. 1837. p. 26. 8vo.
- Aneurysma. Diss. inaug. medico-chir. quam etc. scripsit Ad. VITTENER. Ib. Id. 1837. p. 38. 8vo.
- Bases et acida plantarum narcoticarum. Diss. pharmacologico-med. quam etc. scripsit Jo. WEBER. Ib. Id. 1837. p. 71. 8vo.
- Dentitio physiologica et therapeutice considerata. Diss. inaug. med. quam etc. edidit J. FÉKK. Ib. id. p. 28. 8vo.
- Anatomia pathologica hepatis. Diss. med. inaug. quam etc. conscripsit M. PATZEK. Ib. Id. 1837. p. 36. 8vo.
- Praeparata chemica officinalia. Diss. inaug. chemico-med. quam etc. scripsit Steph. KOVÁTS. Ib. Id. 1837. p. 38. 8.
- Diss. inaug. med. de tussi convulsiva, quam etc. conscripsit S. GEYER. Ib. Ib. Id. p. 23. 8vo.
- Diss. inaug. medica sistens observata in clinico medico pro medicis, etc. auctore M. URBANITS. Ib. Id. 1837. 30. 8vo.
- Diss. inaug. med. de alimentis, quam etc. scripsit G. LANDESMANN. Pestini, typis J. Beimel, 1837. p. 45. 8vo.
- Diss. inaug. med. sistens gastro et enteromalaciam, quam etc. scripsit Abr. BLUMENFELD. Pestini, typis J. Beimel, 1837. p. 26. 8vo.
- Diss. inaug. med. de Valerianeis Hungariae, Croatiae, Transylvaniae, Dalmatiae et Littoralis hungarici, quam etc. scripsit C. FEUERREGGER. Ib. Id. p. 31. 8vo.
- Aquae soteriae Daruvarienses. Diss. inaug. med. quam etc. edidit Sig. ROSENBERG. Ib. Id. p. 54. 8vo.
- Diss. inaug. medico-bot. de Potentillis Hungariae, Croatiae, Transylvaniae, Dalmatiae et Littoralis Hungarici, quam etc. scripsit Jo. GRÁFSZ. Ib. Id. p. 31. 8vo.

- Diss. inaug. med. quam de aquae physiologiae, et pathologiae sumta etc. elucubratus est. J. GABERLE. Ib. Id. p. 30. 8vo.
- Diss. inaug. med. de respiratione embrionis humani, quam etc. scripsit Em. PAUDEX. Ib. Id. 1837. p. 25. 8vo.
- Clima respectu medico consideratum. Diss. inaug. med. quam etc. scripsit A. HOLLÁN. Ib. Id. 1837. p. 23. 8vo.
- De medicina organica, ope empiriae rationalis construenda disserit St. MARGITAY. Budae, typis reg. univ. hung. 1837. p. 47. 8vo.

Pharmaceutisch-chemische Abhandlung, über das Morphin (Morphium) und die Weinsteinsäure, (Acidum tartaricum), von Wilh. C. GAUDY. Pesth, Landerer, 1837. 8r. Nyomt. belőle 300 péld.

XI. Szép Literatura.

- Budai nemzeti játékszini zsebkönyv 1837-re. Két granátos czímű, 3 felvonásos vígjátékkal. Fodította SOMOGYI Sándor, színművész. Kiadta Gillyén Sándor. Pest. Trattner-Károlyi, 1837. 24r. 81. l. egy képpel.
- JÓZSIKA Miklós regényei. Negyedik kötet: A' könnyelműek. Első és más. rész. Pesten, Heckenast' sajátja. 1937. 18r.
- — Hatodik, hetedik és nyolczadik kötet. Az utolsó Bátor. Három rész. Pesten, Heckenast G. tulajdona. 1837. 18r. I. 333 l. II. 292 l. III. 318 l. Ára 3 for. pp. Nyomt. belőle 1000 péld.
- Külföldi regénytár, a' legkedveltebb idegen új írók' munkáiból. Első kötet. Bug Jargal. Hugo Victor után Deák Fülöp Samuél. Kolosvárt, Tilsch és fia könyvárosoknál. 1837. n8r. 364 l. Ára 1 for. 20 kr. pp.
- — Második kötet: Trock Jonathán, Zschokke után ifj. GYERGOVAI Ferencz; Oroszlánmátka, Isidor után Szende Kalmán. Kolosvár, 1837. n8r. 215 l. Ára 1 for. 20 kr. pp.
- Boldogasszony' temploma' harangozója (Nötre Dame). Évjajzi regényes dráma hat szakaszban. Hugo Victor után magyarra-tette és kiadta Pály Elek. Kassán, Werfer, 1837. 12r. 96 l. Ára 1 for. pp.
- Eredeti magyar játékszin. Kiadja a' magyar tudós társaság. Első kötet. Várnász. Második kiadás. Budán, 12r. 7 iv. Nyomt. belőle 800 péld.
- Költészi képek. Összeszedték B. G. V. Pest. Beimel József' áruja. 1837. 12r. X és 108 l.
- Kalandja az utolsó Abencerágnak Chateaubriandtól. Apróságok többektől. Kolosvárt, 1837. Burján Pál sajátja. 12r. 144 l. Ára 24 kr. pp.
- Tarcsai Bende. Román. Heckenast G. sajátja. Pest. 1837. 16r. I. köt. 224 l. II. köt. 216 l. III. köt. 208 l.
- Virágfüzér, kiadja a' soproni tanuló magyar társaság. Sopronban, 1837. Kulesár Katalin assz. betűivel. 238 l. zsebkönyvrétben, Kazinczy' köremetzett arczképével. Ára 1 for. pp.
- Thalia. Eredeti színművek' gyűjteménye, Kovács Pál által. Harmadik kötet. Győrött, 1837. Streibig. n12r. 326 l.

- Parthenon. Kiadja a' sárospataki magyar társaság. Szerkesztő Ormós László. II. kötet. S. Patakon, 1837. Nádaskay. 16r. 243 l. Almanach képen, diszes kötéssel.
- Árpád' ébredése. Előjáték a' pesti magyar színház' megnyitásának ünnepére. Irta VÖRÖSMARTY Mihál. Pest. 1837. Trattner-Károlyi. n12r. Ára 20 kr. pp.
- HEGHDÜS Samuel' poétai próbái. Első kötet 249 l. Kolozsvárt, Barra Gábor' tulajdona. 12r.
- Emlény. Karácsonyi, új esztendei és névnapj ajándék. 1837. Második év. 5 acélra metszett képpel. Pest. kiadja Heckenast Gusztáv. (Budán az egyetem' bet.) n12r. 188 l. Selyemkötésben az ára 3 for. 40 kr. pp.
- Az ismeretlen nő (la straniera). Regényes daljáték, két felvon. Olasz nyelven írta Romani, muzsikáját BELLINI Vinceze. Magyarra ford. *Szerdahelyi József*, nemzeti dalszínész. Kassán, Werfer, 1837. n12r. 50 l.
- Magyar történeti színművek. 3-d. kötet. A' király Ludason. Irta GALT. Pest. Landerer 1837. 18r. Nyomt. belőle 500 péld.
- Magyar játékszini zsebkönyv. Komárom, 1837. 32 l. 16r. Nyomt. belőle 390 p.
- Ibolya. Zsebkönyv. Debreczen, Tóth Lajos bet. Nyomt. belőle ezer péld.
- KISFALUDY Sándor' munkái. Hatodik kötet. Pesten, Heckenastnál. (Harmadik kiadás).
- Hajnal. Hazai almanach 1837-re. Első év. Szerkesztette GARAY. Pest. Trattner-Károlyi' bet. 12r. l. Ára 2 for. 24 kr.

-
- Brutus und die Tarquinier. Historische Tragödie in vier Aufzügen von E. H.... Pesth, 1837. Gustav Heckenast. 8r. 110 l. Ára 1 for. 20 kr. pp.
- Gedichte von Theod. PALOCHAY. Pest, Landerer 1847. 8r. Nyomt. belőle 250 péld.
- Gedichte von KOHN: Strumpfwirker u. Hutmacher. Budán, Gyurián és Bago' bet. Nyomt. belőle ezer péld.
- Theater Almanach v. Ofen. U. o. u. a. 16r. Nyomt. belőle 509 péld.

XII. Művészség.

- BEREGSZÁSZI Pál, a' szabad kézzel való rajzolásnak kezdete. Második megbőv. kiadás. Debreczen, 1837. Tóth L. bet. 4r. Ára füzve 1 for. 15 kr. pp.

XIII. Nevelés. Iskolai könyvek.

- A' kisdéd unokák. Elbeszélve oktató nagyatyjok' térdén. Kassán, nyomt. Werfer, 1837. 8r. 132 l. egy czimképpel. Ára 40 kr. pp.
- Koszorú. Elkeszelések' gyűjteménye, gyermekek' számára. Irta BEÖRHY Zsigmond. Pozsonyban, Bucsánszky Alajos könyvkötő tulajdona. 1837. 8r. 158 l. 4 festett képpel.
- A' sokat tapasztalt nevelő' beszélgetései, természet' csodái, természet nevezetességei és művészeti tárgyak felett. Egy hasznos olvasó könyv, melyet a' magyar ifjúság' számára

- honosított St. J. Első kötet. Egy kőre metszett képpel. Kassán, 1837. Werfer. n12r. 226 l.
- Életből szedett képek' csarnoka. Ifjú szívek' művelésére gyűjté PEREGRINÉ Elek. Két képpel. Pozsony, Schmid A. 1837. 16r.
- Vezérkönyv az elemi nevelés és tanításra. Vallási különbség nélkül minden tanítók 's tanulók számára készült 's a' m. t. társaság által második rendű Marczibányi Lajos jutalommal koszorúzott pályamunka. Irta Wanka János, prof. Első kötet. Az elemi nevelés' alapvonaljai. Pestalozzi' egység-és részletszám-tábláival, úgy egy fali ABC 's olvasótáblával. öt iv, placat. Budán, a' m. k. egy. bet. 1837. n8r. XVI és 152 l. Ára kötve 40 kr. pp.
- A' kisdédóvó-intézeteket magyarorszáiban terjesztő egyesület 1837-diki évkönyve. Választottsági határozatból kiadta Karskovich Lajos. Pest. 1837. Trattner-Károlyi. n12r.
- A' leányok' neveléséről és tanításáról Magyarorszáiban, egy Pesten felállítandó nevelő intézet' tervével együtt magasb és közép rangu protestans leányok' számára. STEINACKER Gusztáv. Budán, 1837. n8r. 15 l.
- Tanítás' alaptudománya. Irta SASKU Károly. Pest. Beimel, 1837. 8r. 38 l.
- Első oktatásra szolgáló kézikönyv, vagy is a' legszükségesebb tudományok' összessége 'sat. a' magyar t. t. által, első rendű Marczibányi Lajos jutalommal koszorúzott pályamunka. Irta Edvi ILKÉS Pál 'sat. Budán, a' m. k. egy. bet. 1837. 666 l. 8r. egy földképpel és egy színelő rajzzal.

- Ideen zur Bildung der männlichen Schuljugend, als Beitrag zur Verfassung eines allgemein gewünschten Schulplanes, für die Schule der pesther u. ofner ev. Gemeinde, von Dr. SZUHÁNY. Pest. Trattner-Károlyi 1837. 8r. 96 l.
- Sträusschen orientalischer Pflanzen, für Bildung des Geistes und Herzens. Von Bernard FRANKEL. Pozsony, Schmidt. 1837.

- Langui Colloquia, Debrecini, 1837. Typis L. Tóth. Nyomt. belőle 1000 péld.
- Plaedri fabular. aesiopiar. etc. Debrecini. Typis Lud. Tóth. 1837. Nyomt. belőle 1000 péld.

XIV. Vegyesek. Apróságok.

- FEJÉR György, Honi városainknak nemzetünk' kifejtülésére 's csinosulására befolyások. Pest, 1837. 8r. Ára 40 kr. pp.
- Rövid értekezés az utak' készítéséről, különös tekintettel Gömör vármegyéi utajra. Rosnyón, 1837. Kek' bet. 8r. 20 l. egy könyomattal. Ára 20 kr. pp.
- A' magyar nyugpénzi intézetnek újdön módosított és ő cs. k. ap. Felsője által is kegyelmesen jóváhagyott alapelvei. Magyarul és németül. Budán, a' m. k. egy. bet. 1837. 4¼ iv 4r. Nyomt. belőle 3000 péld.
- A' história' haszna egy rövid beszédben elő adva Török Jánostól, a' m. vásárhelyi ref. Koll. tanító hivataltjába lett beigtatásakor. M. Vásárhelyen, 1837. 8r. 29 l.

- A' beretva, annak megélesztése és használása. Mind azok' számára, kik ön magokat vagy másokat beretválnak. Egy toldalékkal a' szakállszőrök' betegségeiről. Z. Dr. által. Kassán, 1837. n12r. 24 l. Ára 10 kr. pp.
- A' Buda és Pest közt építendő álló hid' tárgyában kinevezett országos küldöttség' munkálatai. Első közlemény. Pest, Heckenast' sajátja, n8r. velin. 60 l. Ára 1 for. pp.
- Bírálat és ragasztvány, Trattner és Károlyi 1833-d. évi nemzeti kalendáriumára. Koltai és Enessei Horváth József által. Kolosvár, Barra. 1837. 8r. 218 l.
- Az igaz hazafiúság' alapvonalai a' jelenkor' szükségeihez alkalmaztatva, egy hazafitól. Pest, Trattner-Károlyi. 1837. n8r. 200 l. füzve 45 kr. pp.
- Europának mostani megrendült vallási, political és polgári állapotjáról. RAEDLINGER után magyarosítá egy nemes nemzetét híven tisztelő és szerető honfi. Pest, Reimel. 1837. n8r. XXVIII és 595 l. füzet 2 for. pp.
- A' magánosság' egyszerű virágai. Öszveszedve BÁNATI Katalintól. Két szakaszban. Kassa, 1837. 12r. 192 l.
- Az embernek eredeti formájáról. Programma, mellyel az oskola' érdemes pártfogóit, a' szarvasi ev. luth. gymnasiumba 1837. év' június havának 28 és 29 napján tartandó közönséges vizsgálatra alázatosan meghívja MACNA Pál, rector prof. Pest. Trattner-Károlyi. 4r. 20 l.
- A' pesti magyar színész-társaság'törvényei. Bajza József' igazgatása alatt. Pest. Lauderer. 1837. 8r. Nyomt. bel. 500 péld.
- A' zombori polgári Casinó részeinek névsora. Kiadta *Konyovits Dávid*. Pest. Landerer. 1837. 8r. Nyomt. belőle 500 péld.
- Beszédek, mellyek T. N. Csanád Vármegye részéről Mélt. Kevermesi Tököli Péter 'sat. előlülése alatt, Makón tartatott tisztválasztó szék' alkalmával mondatlak. 1836. Szegeden. Grün O. bet. 4r. 15 l. Nyomt. belőle 150 péld.
- Örömversek, mellyeket Melt. Kevermesi Tököly Péter ur ő Nga és Mélt. Nagy Kállói Kállay István ur ő Nga, fényes hivatalaikba P. Makón beiktattatnának, készített a' növendek ifjuság. Szegeden, Grün O. bet. 1837. 4r. 1 ív. Nyomt. belőle 300 péld.
- Méltós. Tajnai Nep. János urnak 'sat. midőn T. N. Csongrád Vgyei fő ispányi-helytartói méltóságába iktattatnék, a' szegedi kegyes iskolák' háza 1837. U. o. u. a. 4r. 1 ív. Nyomt. belőle 570 péld.
- Pásztori szóváltás, mellyeket nagy tiszteletű fő-elöljáró Magócsy István, k. Ferencz rendű szerzetesek' atyjának üdvözlésére készített *Farkas Bertalan*. Szegeden. Grün János bet. 1837. 19 l. 4r. Nyomt. belőle 160 péld.
- Emlékoszlop, mellyet fölséges V. Ferdinánd Császárnak 'sat. születése napján emel *Simonyfalvay Gellérd*. U. o. u. a. 1837. 4r. 11 l. Nyomt. belőle 160 péld.
- Örömrzés, mellyel fő tisztt. Magócsy István, fő előljárójának 'sat. hódul S. G. U. o. u. a. 1837. 8r. 7 l. Nyomt. belőle 160 péld.
- Üdvkoszoru mellyet Fő tisztt. Magócsy István urnak 'sat. fűz HÁNZKLY Benedek. U. o. u. a. 1837. 8r. fél ív. Nyomt. belőle 160 péld.

- Lant, mellyel Fő tisztt. Magócsy I. urnak 'sat. 'zeng *Tóldy László*. U. o. u. a. 1837. 8r. fél ív. Nyomt. belőle 160 péld.
- Uj csillag vagy Mélt. Szigethi Szerencsy István urnak, főispányi székébe lett ünnepélyes beiktatására 'sat. Aradon, 1837. Schmidt. 4r. 11 l.
- Öröm' zengzete Mélt. Sz. Szerencsy István urnak, főispányi székébe lett beiktatására. Arad. Schmidt. 1837. 4r. 1 ív.
- Mélt. Sz. Szerencsy I. ur' 'sat. főispányi székébe iktatásán, e sorait háladatosságból szenteli *Szatlmáry István*. Arad. Schmidt. 1837. 4r. 5 l.
- Arad Vármegyének 1837-d. Sz. Mihályhó '18-kan tartott közgyűlésén, midőn Mélt. Szigethi Szerencsy István ur 'sat. főispányi székét elfoglalá, mondott beszédek. Aradon. Beichel. 1837. 4r. 2 ív.
- Óda mellyel Mélt. és főtiszt. Lonovics József ur ó Nagyságának, a' Csanádi megye' püspökének 'sat. hódel az aradi gymnasium. Arad. Schmidt. 4r.
- Birtoki czímzete Tek. N. Skribestyci Rigyicsky Izidor és Pál testvér urnaknak, Skribestye helységébe beiktatása ünnepe alkalmával. Arad. Schmidt. 1837. 4r.
- Örömdal, mellyel Mélt. galanthai és fraknoi gróf Esterházy Károly ó Nagyságának, főispányi méltóságába lett beiktatási ünnepére írt *Vargha János*. Veszprém. Szammer. 1837. 1 ív. 4r.
- Tiszteletversek mellyeket Tek. N. szomori és szomodori Pázmándy Diénes urnak 'sat. fő-gondviselői hivatalába iktatása ünnepén 1837. Jul. 5-d. nyújtott be a' pápai ref. collegiumban tanuló ifjuság. Veszprém. Szammer. 1837. 12 l.
- Örömdal gr. Nádasdy' főispányi beiktatására, M. Óvár. Czéh Sándor' bet. 1837. 8 l. 4r. Nyomt. belőle 500 péld.
- Idvezlő ohajítás, mellyet főtiszt. Kis János urnak negyedszázadi emlékünnepeén nyilvánított *Ierlaky Dávid*. M. Óvár. 1837. U. o. 4 l. 4r. Nyomt. belőle 200 péld.
- Tömjenezés Nagys. Torkos Mihály urnak, tisztelői által. U. o. u. a. 1837. 4 l. fol. Nyomt. belőle 400 péld.
- Álmos könyv. U. o. u. a. 1837. 48 l. 8r. Ára 6 kr. vcz. Nyomt. belőle 2000 péld.
- Örömversek T. Sluha Imre ur, Jász és Kunok Kapitányává lett kineveztetésére. Komárom, 1837. 8 l. 4r. Nyomt. bel. 300 p.
- Megtisztelő versek. Méltos. Szolga-Egyházi Marics István urnak, Torna Vgye főispányává lett kineveztetésére. U. o. 8 l. 4r. Nyomt. belőle 300 péld.
- Schlesinger Zsigmond bányi sebész' tiszteletére. U. o. 1837. 8 l. 4r. Nyomt. belőle 100 péld.
- Mélt. Fogarasi gróf Nádasdy Leopold cs. k. Kamarás ur, örökös főispányi székébe lett beiktatására, *Balúszky Farkas*. U. o. 1837. 4 l. 4r. Nyomt. belőle 100 péld.
- Ugyan azon alkalomra írt versei *Beóthy Zsigmond*nak. U. o. 1837. 6 l. 4r. Nyomt. belőle 400 péld.
- Ref. leány Abc. Komárom. Weinmüller Francisca' bet. 1837. 16 l. 8r. Nyomt. belőle 1000 péld.
- Abécze. Debreczen. Tóth Lajos' betűiv. 1837. Nyomtat. belőle 3000 péld.
- Szigethi iskolában felállított törv. tanítói székbe való igtatáskori mondott beszédek. U. o. u. a. 1837. Nyomt. belőle 300 péld.

- Szívbeli özőnlés, mellyel Gr. Eszterházy Károlyt tisztelte a' szeredi plébános. N. Szombath. Jelinek. 1837.
- Álmos könyvecske. Budán, Gyurian és Bagó' bet. Nyomt. bel. 4000 péld. Ára 6 kr. vez.
- Révkomáromi casinókönyv. Első év. Pest. Beimel' bet. 1837. 34 lap. 12r.
- PÁLINKÁS Sámuel. Agarászatról 12r. Pest. 1837. füzve 33 kr. pp.
- ZABKA Márton beköszönő beszédjének taglalatja. 8r. Kassán, 1837. füzve 40 kr. pp.
- A' kisdéd óvó intézeteke Magyarországhban terjesztő Egyesület' 1837-d. évkönyve. Választotsági határozatból kiadta. Kacs-kovics Lajos. Pest. Trattner-Károlyi' bet. 12r. 52 l.
- A' kisdédóvó intézetekről, a' Választotság' meghagyásából 1837. Irta SZENTKIRÁLYI Moricz. U. o. u. a. 8r. 70 l.
- Mátrai viszhang, vagy is örömversek, mellyeket. Mélt. Gombos-falvi Gombos Imre urnak 'sat. főispányi helytartói díszes hivatalába lett beiktatásának alkalmakor 'sat. szentel BASTHI József. Pest. Trattner-Károlyi' bet. 1837. 4r. 16 l.
- Somogyi gyepkönyv. U. o. u. a. 48 l. 8r.

- Ode Ill. ac Magn. Domino Jos. Rudics etc. Incl. Cottuum Bács et Bodrogh articul. unitor. officii supremi Comitiss administratori, occasione installationis oblata a' Th. PROKOPCSÁNYI. Szegedini. Grün. 1837. 4to. 1 ív. Nyomt. bel. 160 p.
- Festivus camoenus applausus Ill. Domino Stephano Szerencsi de Szigeth etc. in solennia officii supremi comitis ingressus, quem litat Em. URBÁNYI. Arad. Reichel. 1837. 4to 1 ív.
- Orationes dum Vir. Clar. ac Doct. Carolus Cuntzius in lyceo Evang. A. C. Schemniciensi classis synt. professor inauguraretur. Schemnicii typis vid. Caeciliae Mihálik. 1836. 3 ív. 8r.
- Ode honoribus Magnif. ac Sp. Nicolai Mixics de Alsó Lukavec etc. nomine senatus et civium a Dem. VUKOVICS dicata. Essekini, 1837. 4to. 1 ív.
- Carmen honoribus Magnif. D. Ant. Kukulyevich de Bassony, cum in scholar. directorem denominaretur. Essek. Divald. 1837. 4to. 1 ív.
- Ode quam absolutis scholis juvenes pie sacrant institutoribus. Essekini. Divald. 1837. 4to 1 ív.
- Paedevterion palaestrae literariae Essekiniensis praeceptoribus a poeseos juventute sacratum Essekini. Divald. 1837. 4to. 1 ív.
- PUSZTAY Soteria. etc. Posonii. Schmidt. 1837. 8 l. 4r.
- Ode honoribus Rev. Canonici Krautmann (magyarul is). N. Szombath. 1827.
- Ode honoribus Excell. D. Jos. Wurum Eppli Nitriensis Vate Jos. KORINEK. Pozsony, Weber. 1827.
- Notitiae quaedam de lyceo ev. aug. c. Leutschoviensi. Auctore J. P. TOMASEK etc. Lőcse, Weinmüller bet. 1837. 4to. 8 l.
- Oratio funebris qua Ill. ac Rev. Dni Antonii Juranics, Eppli Jaurinensis etc. memoriam recolunt Franc. SZANISZLÓ etc. Pest. Trattner-Károlyi' bet. 1837. 16 l. 4r.

Neue vermehrte Punktirkunst. Ein Unterhaltungsbüchlein. Arad. Schmidt. 1837. 8r.

- Praktisches Hülfsbuch des Kunstfreundes durch Mittheilung aus d. Gebiete des Neuesten und Nützlichsten im Kunstwissen u. s. w. Herausg. v. J. K. Stöckler, Chemie u. Pharm. Magister. Pesth, bei Hartleben. 1837.
- Traumbuch. Komárom. Weismüller Francisca' bet. 1837. 16 l. 8r. Nyomt. belőle 5000 péld.
- Herzensergiessungen bei d. feyerl. Installirung Sr. gräfl. Gnaden V. Fr. v. Nadasdy. Posony. Schmidt. 1837.
- Reden, gehalten bei Gelegenheit der Uebertragung des Commandos der Pressburger Bürger-Militz an Frhn v. Walterskirchen. U. o. u. a.
- Des Gutsherrn Wiegenfest. Pozsony. Schmidt. 1837.
- Cisio. Astronomisches Planetenbüchlein. Budán, Gyurian és Bagó' bet. 1837. Nyomt. belőle 2000 péld. Ára 20 kr. vez.
- Predigten, welche bei dem 50jährigen Jubelfeste der ev. Gemeinde A. C. zu Pesth und Ofen in der evang. Kirche zu Pesth, im Jahre 1837 in drei Sprachen gehalten wurden. Pest. Landerer. 1837. 8r. Nyomt. belőle 500 péld.
- Befund des Bácszer Franzenskanals im Frühjahr 1837 und Grundzüge der Mittel ihn seinem Verfall zu entreissen, so wie möglichst zu vervollkommen. Von Ferd. Ritter von Morris. Pest. Trattner-Károlyi bet. 66 l. 8r.

- Policajna naredba protiv Kuge za Ces. Kralj austrianske derzave. (Politikai rendelet). Budán, a' m. k. egy. bet. 1827. 25½ ív. fol. Nyomt. belőle 1000 péld.
- Ugyan az olah nyelven 20 ív fol. U. o. u. a. Nyomt. bel. 1000 p.
- Ugyan az horvath nyelven. 18 ív. fol. U. o. u. a. 1837. Nyomt. belőle 1000 péld.

XV. Kalendáriomok. Schematismusok.

- M. tudós társasági névkönyv, astronomiai napkönyvvel és kalendáriommal 1838-ra. Budán, a' m. k. egyet. bet. 8 ív, 12r. Nyomt. belőle 300 péld.
- M. óvári hazai és mulatságos kalendáriom 1838-d. évre. M. Óvár. Czéh' Sándor bet. 68 l. 8r. Ára 6 kr. vez. Nyomt. belőle 5000 péld.
- N. Kanizsai kis nemzeti kalendáriom. U. o. u. a. 64 l. 8r. Ára 6 kr. vez. Nyomt. belőle 10,000 péld.
- Komáromi magyar kalendáriom 1838-ra. 40 l. 8r. Nyomt. belőle 80,000 péld.
- Kalendáriom. Debreczen. Tóth Lajos' bet. Nyomt. bel. 5000 p.
- Tiszántúli főtitisz. Superintendentia' egyházi névtára. U. o. u. a. Nyomt. belőle 700 péld.
- Közhasznu honi vezér, gazdasági, házi 's tiszti Kalendáriom 1838-d. köz esztendőre. Egy köre metszett czimképpel 's két rajztáblával. VII-d. eszt. folyamat. 4r. Pest. Landerer. Ára kötve 1 for. 36 kr. pp.
- Kis pesti magyar históriai kalendáriom. 8r. U. o. u. a.
- Magyar hazai vándor. Közhasznu kalendáriom 'sat. 7-d. évi folyamat. Pesten, Trattner-Károlyi' bet. 4-edr. 170 l. Ára 1 for. pp.

- Trattner és Károlyi' nemzeti kalendárioma. 4r. 24-d. esztendei folytatás. Ára 14 kr. pp.
 Magyar kalendárium. Budán, Gyurian és Bagó' bet. 8r. Nyomt. belőle 16,000 péld. Százának ára 12 for. vez.
 Száz esztendő's kalendárium. U. o. u. a. Nyomt. belőle 1000 péld. Ára 30 kr. pp.
 Magyar és Erdélyországi kalendárium. Esztergom. Beimel J. bet.
-

- Schematismus I. Regni Hungariae pro anno 1817. Budae, typis r. univ. hung. 8vo.
 Schematismus V. Cleri A. Colocensis, ad a. 1837. Pest. Trattner-Károlyi' bet. 141 l. 8vo.
 Schematismus ordinis S. Joannis de Deo, Provinciae Austriaco-Hungaricae p. Mich. Archangel. Budae, typis Gyurian és Bagó. 1837. 4½ ív. Nyomt. belőle 500 péld.
 Schematismus Ven. cleri Dioecesis Diakováriensis. Ib. Id. hét ív. 8r. Nyomt. belőle 306 péld.
 Schematismus V. Cleri A. D. Strigoniensis. Esztergom. Beimel József' bet.
-

- Hundertjähriger Hauskalender. Budán, Gyurian és Bagó' bet. Nyomt. belőle 1500 péld. Ára 24 kr. vez.
 Hauskalender. Esztergom. Beimel' bet.
 Deutscher Kalender. Ofen, bei Gyurian und Bagó. 4r. Nyomt. belőle 32,000 péld. Százának ára 12 for. vez.
 Pressburger Schreib-Kalender. M. Óvár. Czéh Sándor' bet. 3-d. eszt. 32 l. 4r. Ára 6 kr. vez. Nyomt. belőle 12,000 péld.
 Gross Kanischaer Schreib Kalender. U. o. u. a. 32 l. 4r. Ára 6 kr. vez. Nyomt. belőle 2000 péld.
 Der Pesther Stadt- und Landbote für das Königreich Ungarn. Vllter Jahrg. Mit einer Ansicht. Pest. Landerer. 4to. Steif geb. 40 kr. cm.
 Deutscher Sackkalender. Budán, Gyurian és Bagó' bet. Konczának ára 2 for. vez. Nyomt. belőle 2000 péld.
 Wandkalender. U. o. u. a. Nyomt. bel. 1500 péld. Ára 7 kr. vez.
 Wegweiser 'sat. Von H. v. BLASKOVICS. U. o. u. a. Nyomt. bel. 3000 p. Ára 30 kr. pp.
-

- Novi i stari Kalender slavonski. Eszék. 2 ív. 8r.
 Narodni Kalendar. Budán, Gyurian és Bagó' bet. 8r. Nyomt. belőle 12,000 péld. Százának ára 12 for. vez.
 Rácz kalendárium. U. o. u. a. Nyomt. belőle 3000 péld. Százának ára 12 for. vez.
 Rácz kalendárium. Budán, a' m. k. egy. bet. 2½ ív. 16r. Nyomt. belőle 4000 péld.
 Nemzeti rácz kalendárium. Kaulizy által. U. o. u. a. hat ív. 4r. Nyomt. belőle 6000 péld.
-

- Zsidó kalendárium. U. o. u. a. 1¼ Nyomt. belőle 6000 péld.

Melly osztályban mennyi munka jelent meg, e' vagy ama nyelven mutatja ezen táblácska.

O s z t á l y.	Magyar	Deák	Német	Serbus	Tót	Zsidó	Oláh	Horvát	Összesen
I. Hírlapok. Folyóíráások - -	13	—	4	2	—	—	—	—	19
II. Nyelvtudomány - - -	12	3	4	—	—	—	—	—	19
III. Hitstudomány, egyházi beszédek, ajtatos könyvek -	37	5	11	1	4	4	—	—	62
IV. Törvénytudomány - -	13	8	2	—	—	—	—	—	23
V. Philosophia - - -	3	—	—	—	—	—	—	—	3
VI. Történet-életírás - -	10	2	2	—	—	—	—	—	14
VII. Föld- és helyírás. Utazások. Statistica - - - -	6	1	4	—	—	—	—	—	11
VIII. Mathesis. Természettudomány - - - -	3	—	—	—	—	—	—	—	3
IX. Gazdaságtudomány - -	5	—	1	—	—	—	—	—	6
X. Orvosi-tudomány - -	20	44	6	—	—	—	—	—	70
XI. Szépliteratura - - -	21	—	4	—	—	—	—	—	25
XII. Művészet - - -	1	—	—	—	—	—	—	—	1
XIII. Nevelés. Iskolai könyvek	9	2	2	—	—	—	—	—	13
XIV. Vegyesek. Apróságok -	50	12	9	—	1	—	1	1	74
XV. Kalendáriomok - -	15	5	9	3	2	1	—	—	35
Összesen	216	82	58	6	7	5	1	1	376

LITERATÚRAI MUTATÓ.

A.

- Abba*, delle cognizioni umane 369.
 — Lettere a Filomato sulle credenze primitive 369.
Abrantès (Duchesse d'), Une soirée chez Mme Geoffrin 283.
Academiák Olaszországban 209.
Academia' (francia) ülésai 1837 69.
Account (a historical) of the Circumnavigations of the Globe 192.
Acta societatis graecae 116.
Aimée-Martin, Plan d'une bibliothèque universelle etc. 282.
Ainsworth, Crichton and Rookwood 8.
Albert, Cours théorique et pratique etc. 88.
Alexander (M), Encyclopédie des echecs etc. 366.
Alexander's voyage etc. 280.
 Alfred the great 5.
Allan Cunningham, Lord Roland 7.
 Állati magnetismus' fogalma 5.
Almes (M), Elements de botanique 176.
 Álomjárás' theoriája 12.
 Althrop (the) picture gallery 4.
Ambrosoli, biblioteca di Milano 209.
Angeloni, olasz író 210.
Antelme, galerie zoologique 175.
 Antologia, (florenzi folyóirat) 108.
 Ape italiana delle belle arti 371.
Archives of the House of Orange 347.
Arici (Cesare), olasz versművész 105.
Arnaud (R.), Le chateau de St. Germain 367.
 — — Pierre 81.

- Arrivabene* (Ferdinando), il secolo di Dante, commento storico 108.
Auber (J.), the rise and progress of the british power in India 283.
Aurelii Augustini, Hippone-sis episcopi opera omnia 90.
Azeglio (Massimo d'), Ettore fieramosca 111.

B.

- Baird* (R.), Histoire des Sociétés de tempérance 89.
Balbi (Adrien), Abrégé de Géographie 180.
Balbo (Cesare), olasz történetíró. 202.
 — — della letteratura negli XI primi secoli etc. 209.
 Bar sinister (the) 8.
Barlett (W. H.), Syria, the Holy Land, Asia minor etc. 185.
 Barlocchi (Saverio), Lezioni di fisica sperimentale 80.
Barrow (John), A visit to Iceland etc. 276.
Barthelemy Saint-Hilaire (M. P.), Politique d'Aristote etc. 181.
 Batists in America 3.
Beckstein (Ludw.), Gedichte 289.
Benediktow, orosz költő 301.
Berchet, olasz költő 109, 210.
Berger de Xivrey, Essai d'appréciation historique 283.
 Berezinaí átmenetel 317.
 Berkeley Castle 7.
Berlese (M. l'Abbé), Monographie du genre Camelia 88.
Bestushew, orosz író 301.
Betteloni, olasz költő 112.
Bianchi-Giovini, olasz író 211.

Biava Samuel' nepdala 112, 210.
Bird, Edrick the Saxon 7.
Blanqui (Adolphe) Histoire de l'économie politique de l'Europe 90.
Blessington (Lady), Confessions of an Elderly Gentleman 6.
Bocchi (Arrigo), Cenni intorno alla nautica degli antichi 374.
Boid (Captain), A description of the Azores etc. 340.
Boireau (Victor), Les Reistres, chroniques etc. 283.
Boncenne, théorie de la procédure civile etc. 94.
Bonjour (Casimir), Le malheur du riche 82.
Bonnechose (Emile de), Christophe Sauval 367.
Bonnetty (M. A.), Dictionnaire de Diplomatie etc. 282.
Borchi (G.), Liriche 371.
Botta, olasz történetíró 102.
Bottura (Pietro), Ideologia 373.
Bouchet (Ad.), Herculanum et Pompei etc. 177.
Bowles (Caroline) the Birthday 5.
Bühmer, Makrobiotik der Fürsten etc. 322.
Brayer (A.), Neuf années a Constantinople 230.
Brenton's naval history 88.
Briefe von Deutschen aus Nordamerika 530.
Brisset (M. J.), Les templiers 283.
Brunati, musei Kircheriani inscriptiones 376.
Brunoy (Le Marquis de) 82.
Bucker (Raymond), Mensonge 283.
Bulgarin, orosz journalista 303. 304.
Bulwer (E. L.), Athens, its rise and fall 176.
 - Monarchy of the middle classes 3.
Burg (Lady Charlotte), the devoted 8.
Burkart (Joseph), Aufenthalt und Reisen in Mexico 241.
Bust (William Esq.), Christianity 5.

C.

Cadolvéne et Barrault (M. M.), histoire de la guerre de Mehemet Ali etc. 363.
Canorque (Victor de Meri de la), Aperçu nouveau de l'histoire des peuples 367.
Cantu (Cesare)'értekezései 209.
 - - Como' történetei 202.
 - - e Michele Sartorio, Lombardia pittoresca 79.
 - (Ignác), a' brianzai eseményekről 202.
Carcano Gyula, Ida della torre 112.
Carmignani, una lezione accademica sulla pena di morte 372.
Chamier (Capt.), Ben Brace 7.
Charpentier (J. P.), Nova scriptorum biblioteca 91.
Chevalier, lettres sur l'Amérique du Nord 335.
Chronometerek, 100.
Ciampi Sebestyén, utazás Lengyelországban 203.
Cigogna (Emmanuele), a' velenzei fölratok' vizsgálata 202.
Cleveland (Mrs.), and the St. Clairs 8.
Colebrooke, Essai sur la philosophie des Indous 178.
Colletta, Storia di Napoli 206.
Conciliatore (il), olasz folyóirás 103.
Continent (the) in 1835 3.
Cooper, Excursions of Switzerland 2.
Corby (Alex.), Cinq et pas une 283.
Costa (Paolo), Opere edite ed inedite 373.
Critica (tudományos) Olaszországban 209.
Cruise of the Midge (the) 7.
Czinsky (J.), Le Kozak 278.

D.

Dante 105, 108.
David Gyula' erkölcsi albuma 201.
Davis, la chine 2, 369.

Deffaux (Marc), Encyclopédie des huissiers 366.
Derennes (J. B.), Principes de Littérature 278.
Desultory man (the) 6.
Dibbing's reminiscences 4.
Dmitriew, orosz író 302.
Donaldson (T. Leverton), Collection des exemples les plus estimés etc. 176.
Duchatel (M. T.), Considérations d'économie politique etc. 180.
Duchesne Duparc (M. L. V.), Nouveau manuel des dermatoses 366.
Dubois (A.), Emma de Lisana 283.
Dufau (P. A.), Essai sur l'état physique etc. 87.
Duhé (Edw.), Prousiones historicae or Essays illustrative of John Hallé 184.
Duperrier (J.), La vertu porte malheur 283.
Du Ponceau, Exposé sommaire de la Constitution des États-unis 184.
Dutrochet (M. H.), Mémoires pour servir à l'histoire anatomique et physiologique des animaux 185.
Döghalál' eredetéről és gyógyításáról 231.)

E.

Earl (G. W.), The Eastern seas etc. 280.
Ecclecticismus (literaturai) Olaszországban 114.
Edith of Glamis 7.
Egyiptomiak' erkölsei és szokásairól 224.
Empire (I.), ou dix ans sous Napoleon 279.
Enquiry into the nature and Effects of the nervous influence 319.
Epicus költészet' fogalma 133.
Evenings abroad 3.

F.

Falconetti, olasz regény író 108.
Fellow Commoner (the) 8.

Fievée, Correspondance et relations etc. 279.
Foissac, de l'influence des climats sur l'homme 366.
Forster, Lives of Strafford and Elliot 4.
Foscolo, hires olasz költő 108.
Franscini (Stephano), der Kanton Tessin 293.

G.

Gaillardet (M.), Mémoires du chevalier d'Eon 180.
Galuppi (Pasquale), olasz philosph 207, 208.
Galy Cazalat, mémoire théorique et pratique etc. 91.
Garcin de Tassy, les oeuvres de Wali 275.
Gardiner (Captain Allen F.) Narrative of a Journey to the Zoolo Country 63.
Garillard (A. H.), Recherches administratives etc. 278.
Garovaglio Santo, dottore, Muschi dell' Austria inferiore etc. 375.
 — et *Mondelli*. Filices provinciae Comensis exsiccati 375.
Gaspary, the Self condemned 8.
Gatty de Gamond (Mad.), Esquisses sur les femmes 91.
Geisler (F. W. D. von), Ueber den Adel, u. s. w. 293.
Gelpke, populäre Himmelskunde 369.
Genth (C. F. F.), Kryptogamenflora des Herzogthums Nassau 265.
Gervinus, Geschichte der poetischen National-Literatur der Deutschen 124.
 — Ueber den Goethischen Briefwechsel 147.
Giannone, olasz költő 210.
Gino Capponi, olasz történetíró 203.
Giorgini (J. B.), Preludi poetici 112.
Giornale dei fanciulli 210.
Girardin (Emile de), la canne de M. Balzac 82.
Giusti (Antonio), Corso di Filosofia 373.

Glaire (J. B.), Principes de grammaire hébraïque et chaldaïque etc. 86.

Glinka, olasz hangműszerző 305.

Gore (Mrs), Mrs Armytage 8.

Gossip's Week (the) 6.

Gourmelen (M. Hyacinthe), Tableau synoptique de la chronologie universelle etc. 204.

Graham, Geoffroy Rudel, or the Pilgrim of Love 5.

Great (the), Metropolis 3.

Grebenka, orosz költő 301.

Gregor, Note Book 2.

Gretsch, orosz író 300.

Grimaud de Caux et G. J. Martin Saint-Auge, Physiologie de l'espèce etc. 280.

Grossi, olasz regényíró 101; belyégzete 111.

— (Tomaso), Ulrico e Lida 87.

Gualandi, (Anselm), L'assedio di Firenze 113.

Guerazzi, La battaglia di Benevento 113.

Guide pittoresque du voyageur en France 178.

III.

Hamilton (Robert), the Sea nymphs Wake 5.

Hammer-Purgstall, Gemäldeaal d. Lebensbeschreibungen grosser moslimischer Herrscher 377.

Hand book for the Continent 3.

Harrison Rankin (F.), The White Man's Grave etc. 186.

Hase, Public and private life of the Greeks 1.

Head (George), a home tour through the manufacturing District of England 185.

Hecla hegý 99.

Heeren (H. L.), und Ukert (F. A.), Geschichte der europäischen Staaten 357.

Higgins, Anacalipsis etc. 88.

Hill (Benson), Reminiscences 4.

History of China 1.

— of Russia 1.

Hobart Caunter, the romance of Indian history 8.

Homann, the Court and camp of don Carlos 3.

Hoskins (G. A.), Travels in Ethiopia etc. 236.

— — a visit to the great oasis etc. 283.

Howard, Rattlin the Reefer 7.

Howitt (Mary), tales in verse 4.

Hubert, orosz író 301.

Humbert (M.), De l'emploi des moyens mécaniques etc. 281.

Humboldt (Wilhelm von), Ueber die Kawi-Sprache 122.

I.

Incidents on a travel in Egypt 94, 377.

Indicatore, olasz folyóirat.

Isaacs (Nathaniel), travels and adventures in Eastern Africa 63.

Israeli (d'), Henriette Temple 6.

Istituto (L' elementare) 209.

J.

James, life of the Black Prince 1.

— Naval history of great Britain 288.

Journey to the moon 4.

Jouffroy (Theod.), Oeuvres complètes de Thomas Reid etc. 182.

Jubinal (Ach.), Mystères inédits du XV-e Siècle 281.

K.

Kafferek' életmódja 's szokásai 249.

Karr, Manual of Roman antiquities 1.

Kay (Stephen), Travels and Researches in Cafraria 248.

Kennedy (G. M.) the Polish Strugg 5.

Kerchore, histoire des Maladies observées à la grande armée française etc. 316.

Kerner (Dr. Justinus), Eine Erscheinung aus dem Nachtgebiete der Natur.

King, account of captain Back's expedition to the arctic Ocean 3.

Kiprensky, orosz képiro 301.

Kopp (J. F.), Urkunde zur Geschichte d. eidgenossisen Bünde 37.

Krilow, hires orosz költő 303.

Kugler (Franz), Ueber die Polychromie d. griechischen Architectur etc. 44.

Kukoricza uj neme 198.

L.

Laing' norvégiai utja 2.

Lajarde (Felix), Recherches sur le culte, les symboles de Venus etc. 86.

Lamarck (de), histoire naturelle des animaux sans vertébrés 179.

Lamartine (Alphonse de), Jocelyn 56.

Lambruschini Rafael' felszólítása az olasz nőkhöz 209.

Lamothe-Langon (E. L. de) Monsieur et Madame 367.

— — les après-dîners de S. A. Cambacères 278.

Lane (E. W.), Account of the manners and customs etc. 86.

Lays of Poland 5.

Lebedew, orosz képiro 301.

Leitch Ritchie, the Magician 7.

Lenau's (Nicolaus) Faust 256.

Lenox Cunningham's Hella 4.

Lermantow, orosz költő 301.

Lettüre popolari 210.

Librario (Lajos), olasz történetirő 202.

Libri (Vilmos), mathematicai és physikai tudomány' története Olaszországban 210.

Lichtenstädt, Ueber die Ursachen der groszen Sterblichkeit der Kinder 326.

Lieber, Reminiscences of an Intercourse with M. Niebuhr 153.

Life of the Black Prince 1.

Lindley (John), The Genera and Species of Orchideous plants 269.

Linsolas (Aubert de), Souvenirs de l'Italie 338.

Lisa (Domenico), elencho dei muschi raccolti nei contorni di Torino 375.

Lissoni (Antonio), fatti storico-militari dell' età 370.

Literatura Magyarországbán, a' France litteraire után 212.

Litta (Pompeo), Famille celebri d'Italia 202.

Lorenzoni (Antonio), Institutioni del diritto pubblico interno 372.

Lowndes (M. Th.), the Bibliographer's Manual of english literature 184.

Ludewig (Eduard), Reisen durch die Mejikanischen Provinzen 276.

M.

Mac-Cleiland, Some inquiries in the province of Kemaon 93.

Mac Gucken de Slane, Le Diwan d'Amro'lkais etc. 281.

Madrid in the year 1835 3.

Magendie, Leçons sur les phénomènes de la vie 88.

Magyar tudós társaság' ülései 95, 192, 295, 378.

Mammiani, a' régi olasz philosophia' ujjászületéséről 208.

Mande (Thomas), the School Boy 5.

Manzoni, olasz költő 101; iskolájának képe 110.

Marbach (G. O.), Lehrbuch der Geschichte d. Philosophie 305.

Marcucci (Vincenzo), della leggittimità positiva delle pene 372.

Marivault (de), Précis de l'histoire générale de l'agriculture 92.

Marryat, the Pirate and two Cutters 7.

— Japhet in Search of a father 7.

— Midshipman Easy 7, 367.

Marsand, prof. a' parizsi k. könyvtár' olasz kéziratái 203.

Mascarenhas (the) 7.

Mascheroniana 105.

Massias (Baron), *Mouvemens des idées dans les quatre derniers siècles* etc. 90.

Melegség' (allati) csudálatos ereje 199.

Mémoires de l'Acad. roy. des sciences morales 94.

— de la société géologique 94.

Mexicói esztendőszakok 242; szokások 245.

Meyer (Fr. K.), *Girolamo Savandrola* 160.

Michelet, *Examen critique de l'ouvrage d'Aristote* 178.

Miller, a day in the woods 6.

Mionnet (M. T. E.), *Description des médailles antiques* 181.

Molière' ujonnan feltalált versei 200.

Molini (Giuseppe), *Documenti di storia italiana* 86, 203.

Monti, híres olasz költő 104.

Morand (M.), *Dictionnaire général usuel et classique d'éducation* 175.

Morbio, az olasz municipalitásokról 203.

Moreau de Jonnés (Alex.), *Statistique de la grande Bretagne* 288.

Mosel (J. F.), *Geschichte der k. k. Hofbibliothek* von Wien 43.

Mosen (Julius), *Gedichte* 188.

Muletta (Delfino), nevezetességek Saluzzóról 202.

Mutet (A.), *flore française* 265.

Mutinelli (Fabio), a' *Velenczeiek'* kereskedéséről 202.

N.

Napier, *Account of the war of Portugal* 1.

Nebel, *Voyage pittoresque et archéologique* 182.

Nevelés Olaszországban 209.

Niccolini, olasz költő 101, 114, 201.

Notaris (de), *Muscologiae italicae spicilegium* 375.

O.

Oke (M. S.), *the Atonement* 5.

Olasz literatura 101.

Olaszország' hátramaradásai okai 210.

Orbigni (Alcide d'), *Galérie ornithologique* 277.

Orioli, korfui professor 210.

Orlowsky, orosz képiró 301.

Osann, *Beiträge zur griechischen und römischen Literaturgeschichte* 145.

Oscillaria Pharaonis 198.

Özönvizelőtti műtárgyak' nyomai Magyarországon 298.

P.

Paganessi (Abate Pietro), *Elementi di filosofia* 373.

Pashley (Robert), *Travels in Creta* 94.

Paul (Jules), *le Fou* 81.

Pawlow, orosz novellista 304.

Pellico (Silvio)' munkáinak bélyege 111.

Percheron (A.), *Bibliographie entomologique* 368.

Peyronnet (Comte de), *Histoire des Français* 165.

Philologia' feladata 116.

Philosophia Olaszországban 207.

— történetirátának nézete 306.

Pillantás az angol literatúrára 1.

Piller-Will, de la dépense et du produit des canaux 91.

Pistrucci, olasz író 210.

Pogodin, orosz történetíró 304.

Poléwoy, orosz journalista 303.

Polì Boldizsár, olasz philosoph. 208.

Pompery (E. de), *Le Docteur de Tombouctou* 88.

Porter (J. R.), *Progrès de la grande Bretagne* 288.

Poupin (Theodore), *Esquisse phrénologique et physiognomiques* 9.

Prentis, an apology for Lord Byron 5.

Puschkin, orosz költő 301, 302.

Pyramisok Egyiptomban 237.

Q.

Queen (James M.), *General Statistics of the British Empire* 185.

B.

- Raccoglitore** (il), olasz folyó-
irás 112.
Ramon de la Sagra, Cinq mois
aux Etats-unis etc. 88.
— — Histoire physique, poli-
tique et naturelle de l'île de
Cuba 288.
Randon, recollections of the Hou-
se of Lords 3.
Rankin, the White man's gra-
ve 3.
Ravaisson, Essai sur la Meta-
physique d'Aristote 365.
Recanati (Leopard), olasz köl-
tő 114.
Reid (Thomas), Oeuvres com-
plètes etc. 182.
Reiff, dictionnaire étymologique
85.
Remusat (Abel), Foé Kouè Ki
etc. 92.
Renal (Antony), Emany, Ro-
man etc. 283.
Rengger A. Dr., J. R. Reng-
ger's Reise nach Paraguay 65.
Reynolds, Songs of Twilight 5.
Rey (M.), Histoire du drapeau,
des couleurs etc. 177.
Rhymes from Italy 5.
Ricard (Aug.), Mes grands pa-
rens 82.
Richardson, Popular treatise on
Warming and ventilating etc.
184.
Ridolfi (Carlo), le meraviglia
dell' arte 80.
Ritter, Geschichte der Philo-
sophie 310.
Roberts (Miss), Lovenstein 6.
Robinson (G.), Travels in Pale-
stina 283.
Robolini, Paduáról tett jegy-
zetei 202.
Romagnosi, olasz philosoph 207.
Romani János, történeti és pol-
gári nevezetességek Casalmag-
gioréről 202.
Romantica Olaszországban 107.
Rosmini, olasz philosoph 207.
Rosseeuw St. Hilaire, Histoire
d'Espagne 292.
Rosetti, olasz író 210.

- Rossignol** (J. P.), Vita schola-
stica 187.
Rossini, olasz író 115.
Roux (Id.), Herculaneum et Pom-
pei etc. 177.
Rudelbaeh, Hieronymus Savana-
rola 160.

S.

- Saavedra** (Don Angel de), el
moro esposito 59.
Saint-Non (Richard de), Voya-
ge pittoresque à Naples et en
Sicile 178.
Sagoskint, orosz regényíró 301.
Salomon (M. de), Traité de l'a-
ménagement des forêts etc.
283.
Sauli Lajos, olasz történetíró
203.
Saunter (a) in Belgium 3.
Scalvini, olasz költő 211.
Schäfer, Geschichte von Por-
tugal 357.
Schenk (Eduard) Schauspiele 187.
Schewirew: orosz literator 304.
Science (la), populaire de Clau-
dius 92.
Sclopis (Frederico), delle legis-
lazione civile 202, 371.
Semper (G.), Bemerkungen über
vielfarbige Architectur und
Sculptur 44.
Senkowsky, orosz journalista 303.
Serra (Girolamo), Genua' törté-
nete 203.
Servier (Alfred de), Le Démon
du Midi 81.
— (Felicité), de la bienfaisance
83.
Sherer's (Moyle), militärische
Memoiren 156.
Shukowsky, orosz író 302.
Siebold (Fr. de), Flora Japoni-
ca etc. 267.
Sineriez (Don Juan Francisco),
Le Quichotte du XVIII Siè-
cle etc. 281.
Skene (William), the Highlan-
ders of Scotland 288.
Slidell, America in England 2.
— la Spain revisited 3.
Smirdin, orosz könyvtáros 303.

Smith (B. Lidia), *Songs of Granada and the Alhambra* 5.
Sommerard (de), *les arts au moyen âge etc.* 183.
Soulier (Frédéric), *Sathanial* 367.
Stebbing, *History of the Reformation* 1.
Stern (Ed.), *L'hérétique et l'Apostat* 81.
Stickney (Miss), *Home, or the Iron Rule* 8.
Stokes Sewell, *the vale of Lanherne* 5.
Strang' *németországi utja.*
Studer (B.), *Anfangsgründe der mathematischen Geographie* 191.
Stuve (Fridr.), *die Handelszüge der Araber* 344.
Sudley (Miss), *Seymour of Sudley* 8.
 Szép fa 300.
 Szamár téj 100.
 Szóló es olajfa' honosítása 300.

T.

Taitbout de Morigny, *Narrative of three voyages in the Black sea* 286.
Tales of the Woods and fields 6.
Temple (Sir Grandville), *Greece* 3.
Tennemann, *mint philosophiai történetíró* 308.
Theba' leírása 217.
Thredgold (Th.), *Traité des machines à vapeur* 278.
Three (the), Eras of Womens life 8.
Tipaldo, *a' 18-d. század' híres olaszainak életrajza* 201.
Todd Thomson (Anthony), *practische Darstellung der Hautkrankheiten* 365.
Tommaseo, *olasz író* 211.
Touchard Lafosse, *Souvenirs d'une demi-siècle* 84.
 Török nyelven irt új munkák 286.
 Törökök' erkölcei és szokásairól 231.
 Történetírás Olaszországban 201.
Trevor (Arthur), *the Life and times of William the third* 354.

Trollope (Mrs), *Paris and the Parisians* 2.
 — — *Recollections of America* 2.
Troya (Károly), *Veltro allegorico* 108.
Turk (M. S. A.), *Traité de la goutte* 366.

U.

Ugoni, *olasz író* 211.
Ulríci (Dr. Hermann), *Geschichte der hellenischen Dichtkunst* 131.
Urquhart, *Le Turquie, ses resources etc.* 363.
Uschold (Joh.), *Geschichte des trojanischen Krieges* 34.

V.

Varese (Carlo), *olasz regényíró* 115.
 — — *genuai köztársaság' történetei* 204.
Vén cserfa 300.
Verollot (L.), *La bienfaisance* 83.
Verri, *Majland' története* 201.
Vico' *munkáinak új kiadása* 208.
Vidocq (E. F.), *Le voleurs etc.* 180.
Voisart (E.) et *A. Tastu*, *les enfans de la vallée d'Andlau* 286.

W.

Wagenfeld (F.), *Sanchuniathonis historiarum Phoeniciae etc.* 162.
Wagner (J. J.), *System der Privatökonomie* 293.
Waldeck (de), *Voyage pittoresque et archéologique etc.* 182.
Warenco (Carlo), *olasz regényíró* 114.
Washington Irving, *Astoria* 5.
Weber (Fr. B.), *Historisch-statistisches Jahrbuch u. s. w.* 187.
 — (Wilhelm und Eduard), *Mechanik der menschlichen Gehwerkzeuge* 27.
Wellington, *mint hadi vezér* 157.

Wharnclyff (Lord), the Correspondence of Lady Mary Wortley Montague 4.

Wilkinson (J. P.), Topography of Thebes 215.

Wilson, Inklings of Adventure 2.

Wirth (J. U.), Theorie des Somnambulismus 11.

Wraxall, Nathaniel's memoirs 4.

Z.

Zanotti (Abate Paolo), Vocabolario degli Accademici della Crusca 79.

